QUO VADIS, KRIMINALISTIKA?
QUO VADIS, CRIMINALISTICS?

Liber Amicorum
Profesoriui
Henryk Malewski

M R U
Mykolo Romerio
universitetas

QUO VADIS, KRIMINALISTIKA?

QUO VADIS, CRIMINALISTICS?

Liber Amicorum

Profesoriui

Henryk Malewski

Kolektyvinė monografija

Mykolo Romerio universitetas

Vilnius, 2023

Moksliniai redaktoriai ir sudarytojai • Scientific editors and compilers

Prof. dr. Snieguolė Matulienė (Mykolo Romerio universitetas)
Doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė (Vilniaus universitetas)
Prof. dr. Žaneta Navickienė (Mykolo Romerio universitetas)

Recenzavo • Revewers

Dr. Kateryna Latysh (Vilniaus Universitetas)
Dr. Giedrius Mozūraitis (Lietuvos teismo eksppertizės centro direktorius)

Leidinio mokslo taryba • The scientific council of the publication

Prof. dr. Rolf Ackermann (Vokietija – Germany)
Doc. dr. Bakhtiyar Alijev (Azerbaidžanas – Azerbaijan)
Prof. dr. Marek Fryštak (Čekija – Czechia)
Prof. habil. dr. Mieczysław Goc (Lenkija – Poland)
Doc. dr. Andrej Gorbatkov (Lietuva – Lithuania)
Doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė (Lietuva – Lithuania)
Prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka (Lietuva – Lithuania)
Prof. dr. Vaclav Krajnik (Slovakija – Slovakia)
Prof. dr. Snieguolė Matulienė (Lietuva – Lithuania)
Prof. dr. Josef Metenko (Slovakija – Slovakia)
Dr. Giedrius Mozūraitis (Lietuva – Lithuania)
Prof. dr. Žaneta Navickienė (Lietuva – Lithuania)
Prof. habil. dr. Ella Simakova-Yefremian (Ukraina – Ukraine)
Prof. habil. dr. Valery Shepitko (Ukraina – Ukraine)
Prof. habil. dr. Tadeusz Tomaszewski (Lenkija – Poland)

Aprobuota • Approved

Rekomenduota naudoti studijų procese Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos Tarybos 2023 m. rugsėjo 28 d. nutarimu Nr. 1VS-10.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.
Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke.

ISBN 978-609-488-071-1 (Elektroninis)
ISBN 978-609-488-072-8 (Spausdintinis)
© Mykolo Romerio universitetas, 2023
© Autorių kolektyvas, 2023

TURINYS

Jubilatus **6**

Salvete **7**

I dalis / Chapter I **25**
Kriminalistikos mokslo raida per Henryk Malewski mokslinės minties prizmę
The development of criminalistics through Henryk Malewski's scientific insights

Asmenybės Lietuvos kriminalistikos moksle: profesorius Henryk Malewski
Personalities in Lithuanian criminalistics: professor Henryk Malewski 26
Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė

Bendros Europos erdvės formavimo tendencijos kriminalistikos ir teismo ekspertizės mokslo srityje
Trends in forming a single European space in the field of criminalistics and forensic science 52
Valery Shepitko

Kriminalistinės strategijos tyrimai ir kriminalistinės politikos poveikis jos turiniui ir formai
Research into criminalistics strategy and the influence of criminal policy on its content and form 69
Mykhaylo Shepitko

II dalis / Chapter II **82**
Bendrieji ir specialieji kriminalistikos mokslo dėsningumai
General and special regularities of criminalistics

Ar kriminalistikos metodus turėtų reguliuoti baudžiamieji įstatymai?
Should criminalistics (forensic) methods be regulated by criminal law? 83
Marek Fryšták, David Texl

Kryminalistyka a sport – tradycyjne i nowe zastosowania
Criminalistics and sports – traditional and modern investigative methods ... 100
Piotr Girdwoyń, Tadeusz Tomaszewski

Kriminalistinės didaktikos formavimosi tendencijos globalių grėsmių ir skaitmeninių technologijų sąlygomis
Trends in the formation of criminalistics didactics in the conditions of global threats and digital technologies 116
Viktor Shevchuk

Nusikaltimų tyrimo metodai ir technikos – ar sudaro kriminalistikos dalyką ar lieka už jo ribų?
Criminal investigation: methods and techniques inside or outside criminalistics?.....156
Jozef Meteňko, Martin Laca

III dalis / Chapter III.....188
Nusikaltimų tyrimo ypatumai: kriminalistiniai, procesiniai, ekspertologiniai aspektai
The peculiarities of criminal investigation: criminalistical, procedural, and expertological aspects

Dirbtinis intelektas ir jo naudojimas policijoje ir teisme
Artificial intelligence and its use by police and judicial authorities.....189
Annika Lall

Ikiteisminio tyrimo planavimo reikšmė tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas
The importance of pre-trial investigation planning for the investigation of modern criminal acts 200
Žaneta Navickienė, Rolandas Krikščiūnas

Vidaus tyrimų teisinės ir kriminalistinės reikšmės atskleidimas teisės atitikties valdymo sistemų kontekste
Highlighting the legal and criminalistic significance of internal investigations in the context of legal compliance management systems 222
Ilona Tamelė

Kriminalistinių DNR duomenų bazių naudojimo nustatant ir tiriant nusikaltimus perspektyvos
Prospects for the use of forensic DNA databases in crime detection and investigation.....250
Sołtyszewski Ireneusz, Denis Solodov

Advokato teisė atlikti įvykio vietos apžiūrą: procesinė teisė ir praktinis realizavimas
The lawyer's right to perform crime scene investigation: procedural law and practical implementation 271
Ryšardas Burda

Problematyka kryminalistyczna pracy operacyjnej
Forensic issues of operational work.....286
Grażyna Kędzierska

Narkotikų kontrabanda – organizuoto nusikalstamumo dalis
Drug smuggling – part of organised crime 298
Jurgita Baltrūnienė

The historical and forensic methods of the fight against terrorism
Istoriniai ir kriminalistiniai kovos su terorizmu metodai 315
Aliyev Bakhtiyar Abdurakhman oglu

IV dalis / Chapter IV 324
Bendrieji ir specialieji teismo ekspertologijos klausimai
General and special issues of forensic expertology

Specialiųjų žinių taikymas nagrinėjant administracinius ginčus dėl neįgalumo ir darbingumo nustatymo
The application of special knowledge in administrative disputes regarding the determination of disability and workability.....325
Eglė Bilevičiūtė

Rola biegłego (eksperta) w wydaniu wyroku karnego w Polsce
The influence of an expert on the judgement in a criminal case.....346
Teresa Gardocka, Dariusz Jagiełło

Keletas įžvalgų apie ekspertinės veiklos finansavimą
Some insights on the financing of forensic activities 357
Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Andrej Gorbatkov

Badania pisma ręcznego w zakresie kryminalistycznym z zastosowaniem metody grafologicznej. Fizyczne, fizjologiczne i psychiczne prawa pisma
Forensic handwriting examination using the graphological method. Physical, physiological and psychological handwriting features 382
Jolanta Grębowiec-Baffoni

Quo vadis osmologia?
Quo vadis, osmology? 404
Renata Włodarczyk

Skystas latekso liftingas – šiuolaikinė kraujo, DNR ir pirštų atspaudų atkūrimo technologija padegimų tyrimo atvejais: evoliucija nuo kriminalistikos ištakų
Liquid latex lifting – a modern technology for the securing of blood, DNA and fingerprints after arson – evolving from the roots of criminalistics.....445
Silke M. C. Brodbeck

Profesoriaus Henryk Malewski mokslinių publikacijų sąrašas 454

JUBILATUS

PROF. DR. HENRYK MALEWSKI

SALVETE

Vietoje įžangos / Instead of introduction

Gyvenime yra ypatingi momentai, kai galime grįžti atgal į laiką ir prisiminti visus mums artimus žmones, jų nuopelnus, pastangas ir neįkainojamą jų indėlį į mūsų likimus.

Brangus Mokytojau,

esu dėkinga likimui, kad stovint gyvenimo kryžkelėje, Jūs parodėte kryptį, kuria einu bemaž trisdešimt metų nesigręžiodama. Ačiū už atvertas kriminalistikos pasaulio duris. Kaip Mokytojas Jūs esate šviesos žiburys, kuris visada vadovavote, mokėte ir mokote mus, nesvarbu, kokioje gyvenimo situacijoje buvome ir esame. Jūsų atsidavimas ir aistra mokyti yra tikras įkvėpimas mums visiems. Jūsų patarimai ir žinios padėjo formuoti mūsų supratimą apie kriminalistikos pasaulį ir parodė mums, kaip siekti mokslo aukštumų. Jūs visada sugebate sukurti profesionalią bendravimo aplinką, kurioje mes patogiai jaučiamės dalydamiesi savo nuomonėmis ir diskutuodami. Itin vertinu tai, kad leidote diskutuoti net matydamas, kad mūsų argumentai paviršutiniški ir neesminiai. Tačiau vertingiausia šių diskusijų dalis – leisdavote mums patiems suprasti savo klaidas, suvokti savo žinių spragas. Šių diskusijų metu mes iš Jūsų mokėmės – minties gilumo, sunkiai nuginčijamos argumentacijos, plėtėme akiratį pažindami pasaulį ir mokslą. Jūs ne tik mums diegėte gyvenimo vertybes ir elgesio normas, bet ir pats gyvenote pagal jas, buvote ir esate mums pavyzdžiu parodydamas, kaip verta elgtis ir kaip puoselėti pozityvias vertybes.

Jūs visada supratote, kad mes, mokiniai, esame visi skirtingi. Kiekvienas savitas. Kiekvienas turėjome savo stipriąsias puses ir gebėjimus. Tačiau sugebėjote prisitaikyti prie šių skirtumų ir pasirūpinti, kad mes visi jaustumėmės ypatingais.

Ačiū Jums už tai. Ir tik dabar suprantu, kokio aukšto meistriškumo bendravimo metodus taikėte, kad mes nuolat domėjomės, mokėmės, ieškojome atsakymų į diskusijose kilusius klausimus.

Gerbiamas Profesoriau,

Jūsų išskirtinės idėjos ir tyrinėjimai padėjo išplėsti mūsų suvokimą apie kriminalistikos pasaulį. Jūsų darbo nuoseklumas, atkaklumas ir kūrybiškumas siekiant užsibrėžtų tikslų žavi ir skatina mus siekti naujų aukštumų. Jūsų profesionalus darbas prisidėjo ir prisideda prie kriminalistikos mokslo pažangos ir supratimo, mokslas nestovi vietoje, jis itin dinamiškas ir nuolat keičiasi. Jūs išsiskiriate aukštu moksliniu lygiu, didžiule srities žinių kompetencija, gebėjimu perduoti jas aplinkiniams ir įkvėpti studentus. Turite puikų gebėjimą aiškiai ir suprantamai paaiškinti sudėtingas temas, skatinti kritinį mąstymą, ugdyti studentų analitinį ir kūrybinį potencialą. Ačiū už pagarbą studentams, atsidavimą jiems. Ačiū už profesionalumą, nuodugnias mokslines įžvalgas, nuolatinį siekimą tobulėti ir skatinimą tai daryti kitus.

Ačiū Jums, kad esate mūsų bendruomenės narys. Jūsų kolegialumas, pasitikėjimas ir draugiškumas visada sukuria puikią darbo ir bendravimo atmosferą, turi stipriai veikia mūsų bendrą sėkmę. Dėl Jūsų nuoširdumo ir paramos mes įgyvendinome ne vieną projektą, kartais atrodžiusį utopiniu. Esate Alma Mater dalis, kurios neįsivaizduojame be Jūsų. Jūsų puoselėjamos vertybės – žingeidumas, sąžiningumas, teisingumas ir gebėjimas ginti kiekvieno teisę tobulėti – yra puikus pavyzdys mums visiems. Jūsų mokslinis ir pedagoginis darbas yra nepakartojamas ir nepaliekantis abejingų.

Mielas p. Henrykai,

šiandien atėjo laikas išreikšti savo dėkingumą Jums. Tai ne tik proga džiaugtis Jūsų asmeniniais ir kūrybiniais pasiekimais, bet ir priminimas man, kokią didžiulę įtaką Jūs padarėte mano gyvenime pasirenkant profesiją, o sykiu ir gyvenimo būdą. Jūsų parama, supratingumas, darbas ir indėlis visada bus vertinamas ir

atmintyje išliks kaip šviesus ženklas. Ačiū, kad esate; ačiū, kad leidote augti šalia Jūsų; ačiū, kad puoselėjote tokias gyvenimo vertybes, kurios leidžia bet kokioje situacijoje eiti aukštai iškėlus galvą.

Visokeriopos sėkmės, gerovės ir laimės Jums! Įkvepiančių ir spalvingų gyvenimo akimirkų, didelių pasiekimų! Tegul tai būna tik naujų idėjų ir dar didesnių laimėjimų pradžia!

Iš visos širdies,

Prof. dr. Snieguolė Matulienė
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo akademijos dekanė

„Amici optima vitae supellex“
(Draugai yra geriausias gyvenimo papuošalas)
Ciceronas

Nuotolinis tostas-prakalba[1] profesoriaus Henryk Malewski garbei

Tradiciškai draugų sveikinimo struktūra turėtų susidėti iš tokių stadijų: atsiminimai; nuveikti darbai; linkėjimai.

Atsiminimai turi pradžią ir užslėptą norą nesibaigti, tada jie įgauna ir linkėjimo prasmę. Tebūnie. Atsiminimai apie Tave, mielas Henrykai, prasidėjo 1971 m. įstojus siekti teisės mokslo, šio gėrio ir teisingumo meno, aukštumų garbingo universiteto garbingam Teisės fakultete. Ten tada nebuvo ryškesnio bendravimo, nes buvai net metais ir visu kursu jaunesnis. Nors savo ekspertines karjeras pradėjom skirtingose ekspertinėse institucijose, bet klasikinėse kriminalistikos šakose, sąlyčio taškų atsirado. Visavertis bendravimas ir bendradarbiavimas prasidėjo kartu su Lietuvos Nepriklausomybe 1990 m. Lietuvos policijos akademijoje, kai kartu

1 Emocinės kalbos rūšis. Proga visiems žinoma.

stojom kurti kriminalistikos katedrą ir visa tai, ko reikia, kad tai būtų tikra universiteto katedra – svarbiausias mokslo ir studijų padalinys. Manau, tada mums pavyko. Gal todėl, kad daug mąstėm ir diskutavom kurdami ambicingus ateities planus, kartu bandydami juos realizuoti. Nė karto nesusipykom, kartu mokėm ir mokėmės, net ir pramogavom, padėdavom ir patardavom, truputį konkuravom ir gal net pavydėdavom vienas kitam, bet visada draugavom. Bendraujant tik formaliai ir tik iš pareigos, nebūtų parašyta per 80 bendrų publikacijų, kartu lankytasi moksliniuose renginiuose įvairiose šalyse ir miestuose (Miunsteris, Strasbūras, Varšuva, Vroclavas, Krokuva, Praha, Klingentalis, Oldenburgas, Charkivas, Odesa, Huzumas ir kt.), rengta ir vykdyta daug mokslo programų, išugdyta ne viena dešimtis mokslininkų. Visada išsiskyrei iš kolegų gebėjimu nuosekliai ir atkakliai siekti tikslo, generuoti idėjas, dirbti ir pasiekti, o kartais – geranoriškai priversti dirbti kitus, turėjai savo nuomonę visais klausimais, sykiu buvai dėmesingas, nuoširdus ir teisingas lyderis „de facto“. Tai ir padėjo pasiekti to, ką dabar turi.

Čia pereinam prie antrosios dalies: Tavo nuveikti darbai, kurių užtektų ne vienam ir net ne keliems iškiliems teisininkams. Būtent darbais atsakei į klausimą apie savo meilę Tėvynei, lojalumą profesijai ir institucijai. Kas to nežino, tegul pasiskaito[2], aš žinau, vertinu ir tikiu, kad nesustosi ir neleisi to daryti kitiems.

Trečioji dalis – linkėjimai: turėk ir toliau tikslą, neabejoju, kad pasieksi, bet turėk ir, aišku, pasirink ir puoselėk reikiamus instrumentus (artimus žmones, aplinką, sveikatą). To linkiu ir Tavo artimiesiems.

Ačiū Tau už galimybę būti kartu, supratimą, pagalbą, dovanotas geras emocijas Tave prisimenant ir susitinkant.

Prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka
Mykolo Romerio universiteto
Mykolo Romerio Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso institutas

2 Kas yra kas Lietuvoje 20/21. Lietuvos valstybės metraštis.

Gerbiamas Profesoriau,

Kiekvieno žmogaus gyvenimas, nužymėtas metų gairelėmis, matuojamas ne tik jų skaičiumi, bet ir nuveiktų darbų, asmeninių pasiekimų, patirtų džiaugsmų ir praradimų kiekiu. Jų skaičius atskleidžia žmogaus nueito kelio turiningumą ir nulemia naujų siekių ir pasirinkimų pobūdį. Šie elementai labai puikiai atspindėti Jūsų kelyje, gerb. Profesoriau, – mokslinės minties raidos ir sklaidos matais, buvusių, esamų ir būsimų studentų skaičiumi, nuveiktais darbais nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis plėtojant ir skleidžiant kriminalistikos idėjas, užtikrinant jų palaikymą ir perimamumą. Didžiuodamasi ir labai vertindama mūsų bendradarbiavimą, linkiu Jums, gerbiamas Profesoriau, kuo gražiausios kloties ateityje bei puikių ir svarių perspektyvų.

Doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo
Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkė

Gerbiamas prof. dr. Henryk Malewski,

Lietuvos teismo ekspertizės centro teismo ekspertų bendruomenė nuoširdžiausiai sveikina Jus su 70-uoju jubiliejumi!

Jūsų indėlis į akademinę ir metodinę kriminalistinę veiklą – mums didelė paspirtis kasdieniame ekspertiniame darbe sprendžiant sudėtingiausius klausimus. Jūsų moksliniai darbai ne tik svarbūs Lietuvos kriminalistikos profesionalams, bet ir plačiai bei skambiai garsina mūsų šalį už Lietuvos ribų. Taip pat dėkojame Jums už asmeninį pavyzdį ugdant jaunąją kriminalistų ir teismo ekspertų kartą.

Linkime Jums ir toliau su tokiu pačiu įkvėpimu ir energija tęsti savo mokslinius darbus tiriant ir tobulinant kriminalistikos mokslą bei dalijantis savo žiniomis su studentais ir visa teismo ekspertų bendruomene.

Dr. Giedrius Mozūraitis
Lietuvos teismo ekspertizės centro direktorius

Atverti, įvertinti, pagerbti...

Atrasti, atpažinti, nustatyti...

Pamatuoti, paimti, identifikuoti...

Ištirti, išnagrinėti, išanalizuoti...

Sudėlioti, susisteminti, apibendrinti...

Suburti, sutelkti, sujungti...

Išgryninti, suprasti, išmokyti...

Atverti, įvertinti, pagerbti...

Apie ką tai? Apie profesorių Henryk Malewski ar apie kriminalistikos mokslą? Žinoma, kad tai apie juos abu!

Profesoriaus kūrybinis ir kriminalistikos mokslo keliai visada šalia. O gal net tai tas pats vienas kelias – platus, ilgas, įdomus, su diskusijomis, bet atviras visiems, apimantis šimtus rimtų kriminalistikos mokslo publikacijų ir šimtus įdomių pranešimų, tūkstančius žingeidžių studentų, šimtus nuoširdžių kolegų ir mįslingą begalybę ieškojimo kelių į klausimus, atrastus ir dar neatrastus atsakymus.

Paukščiai grįžta iš šiltų kraštų gimtinėn. Studentai sugrįžta pas didžiuosius savo Mokytojus. Linkėdama ilgiausių kūrybinių Metų neabejoju, kad iš profesoriaus Henryk mes visi mokomės nuoseklumo, kantrybės, minčių gilumo, pastovumo, teisingumo ir bendrystės. Tam, kad patys galėtumėme kada nors tapti didžiaisiais Mokytojais, prisijungti ir eiti tuo plačiu, ilgu ir atviru keliu, kad galėtumėme kiekvienas

Atrasti, atpažinti, nustatyti...

Pamatuoti, paimti, identifikuoti...

Ištirti, išnagrinėti, išanalizuoti...

Sudėlioti, susisteminti, apibendrinti...

Suburti, sutelkti, sujungti...

Išgryninti, suprasti, išmokyti...

Atverti, įvertinti, pagerbti...

Gerbiamas profesoriau Henryk Malewski, Viešojo saugumo akademijos Statutinio ugdymo instituto kolektyvo vardu ilgiausių kūrybinių metų Jums, linki

Prof. dr. Žaneta Navickienė
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo akademijos Statutinio ugdymo instituto direktorė

Gerbiamas Profesoriau,

„Didžiausias kūrinys yra mūsų pačių gyvenimas. Mūsų gyvenimas yra dovana ir nesvarbu, ar tikime, kad šią dovaną gavome iš Dievo, ar iš savo tėvų. Vien jau suvokimas, kad gyvenimas yra nuostabi dovana, yra paskata būti kūrybiškam. Esame savo likimo kūrėjai. Be to, kūrybiškumas neapsiriboja tik menu. Kūrybiškumo reikia kiekvieną gyvenimo akimirką, ypač bendraujant su kitais. Galime būti kūrybiški savo darbe, laisvalaikiu, savo santykiuose. Esame savo gyvenimo skulptoriai. Jei mes nenorime būti tik nužmogėję robotai, taisyklių vergai, kūrybiškumas yra būtinas.“ (Fred Kelemen).

Per kelis dešimtmečius trunkančią savo mokslinę-pedagoginę veiklą sukūrėte daugybę teisės mokslui ir studijoms reikšmingų straipsnių, vadovėlių ir studijų. Ne viena teisininkų karta užaugo ir yra Jums dėkinga už kriminalistikos mokslo ir studijų darbus. Tai ir „Kriminalistikos technikos pagrindai“ (su kitais, 1998), „Įvykio vietos apžiūra“ (1999), „Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai“ (su kitais, 2009), „Viešasis valdymas: koncepcijos ir dimensijos“ (su kitais, 2013), „Kriminalistikos vadovėlis“ (Textbook of Criminalistics tomas 1 General Theory / Bendroji teorija, su kitais, taip pat vienas redaktorių, 2016), „Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija“ (su kitais, 2016) ir kt.

Mes labai vertiname Jūsų buvimą drauge universitete ir dėkojame Jums už pasiaukojantį darbą ugdant jaunąją teisininkų kartą. Savo paskaitose ir seminaruose,

nepaliekančiose abejingų, įdomiai perteikiate žinias apie Kriminalistiką, priverčiate studentus pamatyti Kriminalistiką kitu žvilgsniu, susimąstyti apie jos reikšmę, kelti probleminius klausimus.

Baudžiamosios teisės ir proceso instituto kolektyvo vardu sveikiname su gražia sukaktimi ir linkime Jums kūrybinės energijos, naujų prasmingų temų, kuo geriausios sveikatos, stiprybės.

Prof. dr. Jolanta Zajančkauskienė
Mykolo Romerio universiteto
Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso instituto direktorė

Gerb. profesoriau Henryk Malewski,

Šiuolaikinė efektyvi teisėsauga nesivaizduojama be kriminalistikos ir jos žinių praktinio pritaikymo. Jūsų fundamentalūs mokslo darbai, reikšmingas prisidėjimas prie daugelio mokslo daktarų rengimo, visuomeninė veikla Lietuvos kriminalistų draugijoje, aktyvus tarptautiškumo plėtojimas yra pavyzdys daugeliui ne tik akademinės bendruomenės atstovų. Be to, negalima nepaminėti inteligentiško ir oraus paprastumo – Jūsų asmeninių savybių, kurios išsiskiria.

Dėkodamas už žinias ir gerąsias gyvenimo pamokas, nuoširdžiai sveikinu Jus 70-ojo jubiliejaus proga!

Tvirtos sveikatos ir kūrybinio potencialo tolesnei aktyviai veiklai linkėdamas,

Dr. Egidijus Radzevičius
Specialiųjų tyrimų tarnybos direktoriaus pavaduotojas

Sz. Pan Prof. dr Henryk Malewski,

W imieniu kryminalistyków zrzeszonych w Polskim Towarzystwie Kryminalistycznym mamy zaszczyt złożyć Panu Profesorowi życzenia z okazji 70 rocznicy urodzin. W związku z tą piękną rocznicą życzymy Panu Profesorowi dalszych, pełnych sukcesów lat aktywności w dziele rozwoju kryminalistyki. Na szczególne

podkreślenie zasługuje wkład Pana Profesora w pogłębianiu współpracy merytorycznej pomiędzy litewskim środowiskiem kryminalistyków a Polskim Towarzystwem Kryminalistycznym. Aktywność Pana Profesora, uczestnictwo we wspólnych konferencjach i innych przedsięwzięciach naukowych oraz działalność na rzecz europejskiej integracji stowarzyszeń kryminalistycznych budzi nasz najwyższy szacunek. Niech jeszcze wiele, wiele lat upływa Panu Profesorowi w zdrowiu, pod znakiem aktywności zawodowej i satysfakcji z osiągniętych sukcesów naukowych. Życzymy Panu Profesorowi wszelkiej pomyślności w życiu osobistym. Koleżanki i koledzy z Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.

Dr. hab. Mieczysław Goc, prof. UR
Prezes Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego,
Prof. dr. hab. Tadeusz Tomaszewski
Przewodniczący Rady Naukowej Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego

Drogi Jubilacie!

Z okazji jubileuszu siedemdziesiątych urodzin składamy Ci serdeczne gratulacje oraz życzymy dużo zdrowia i sił w realizacji nowych przedsięwzięć życiowych i zawodowych. Dziękujemy Ci za pełną poświęcenia działalność w Stowarzyszeniu Naukowców Polaków Litwy, za wielki wkład w jego rozwój. Za Twojej prezesury nastąpił dalszy dynamiczny rozwój SNPL i wzrost jego znaczenia nie tylko w kraju, lecz także poza jego granicami. Wykazałeś się szczególnymi umiejętnościami organizacyjnymi. Poświęciłeś wiele wysiłku, troski i starań, żeby coroczne konferencje organizowane przez SNPL uzyskały status międzynarodowy i stanowiły platformę do dzielenia się doświadczeniem oraz poznania najnowszych osiągnięć naukowych w różnych dziedzinach. Z Twojej inicjatywy został zapoczątkowany „Konkurs na najlepszą pracę kwalifikacyjną (licencjacką lub magisterską) w dziedzinie szeroko pojmowanej problematyki Wileńszczyzny", który jest doskonałą okazją do promocji badań prowadzonych przez studentów oraz zachętą dla

absolwentów uczelni do podjęcia w przyszłości pracy naukowej.

Henryku, jesteśmy z Ciebie dumni i jesteśmy Ci wdzięczni za zaangażowanie w sprawy Stowarzyszenia. Niech Twój zapał i profesjonalizm prowadzą Cię do kolejnych sukcesów.

Stowarzyszenie Polaków Naukowców Litwy

Dear professor,

Let me send you our sincere congratulations on your anniversary from the International Criminalists Congress! You are a renowned forensic scientist and practitioner not only in Lithuania, but also in other countries. Particularly valuable is your contribution to the development of European criminalistics, establishing links with criminalists from various European countries.

For a significant period of time, your activity was related to forensic science and forensic expert research in the practical divisions of forensic expert services. This period was characterized by a creative and innovative approach in the implementation of forensic expert work and the use of forensic knowledge.

After this period, you used your experience in teaching when organizing the educational process and managing the Department of Criminalistics of the Lithuanian Police Academy (now Mykolas Romeris University). Currently, you are a well-respected professor at the Public Security Academy of Mykolas Romeris University.

An important contribution to the development of criminalistics was the foundation of the Criminalists' Association of Lithuania (where you served as chairman from 2001 to 2011), the initiation and holding of joint regular international conferences (congresses) on "Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice," the implementation of international projects and the preparation of joint scientific and educational products, and the desire to create a European Federation of National Forensic Associations.

Long-term communication with Professor Hendryk Malewski testifies to his high professionalism, deep knowledge of criminalistics and forensic science, real contribution to science, and talent as an organizer and leader.

Let me send you sincere wishes for your further creative success and the realization of your goals for the benefit of science and practice.

Sincerely,
Prof. Hab. Dr. Valery Shepitko
President of International Non-Governmental Organization
Criminalists Congress

Kadangi teko „krimsti“ ne teisės, o medicinos mokslus, negaliu laikyti profesoriaus Hendryk Malevski savo mokytoju, dėstytoju. Dėl šios priežasties apie profesoriaus akademinę patirtį, mokslinę ir pedagoginę veiklą gražių žodžių esu girdėjęs tik iš jo kolegų – universiteto dėstytojų. Be to, teko skaityti nemažai profesoriaus publikacijų. Tačiau su šiuo žmogumi teko bendrauti, kai Valstybinė teismo medicinos tarnyba buvo reorganizuota į Lietuvos teisės universiteto (vėliau – Mykolo Romerio universiteto) Teismo medicinos institutą ir jis laikinai vykdė instituto direktoriaus pareigas. Prisiminimai patys geriausi: tuo metu teismo medikų bendruomenėje po reorganizacijos sklandė tam tikros nerimo ir neužtikrintumo ateitimi nuotaikos. Mažindamas įtampą kolektyve profesorius tiesiogine žodžio prasme apėjo kiekvieną įstaigos kampą, susitiko su visais įstaigos darbuotojais nuo padalinių vadovų iki kiemsargio, paspaudė jiems rankas ir ištarė šiltus, inteligentiškus ir nuraminančius žodžius. Manau, kad tokie epizodai nė kiek ne mažiau vertesni už jo akademinius pasiekimus ir labai daug pasako apie žmogų – apie jo inteligenciją, ramybę ir šilumą. Nuoširdžiai ir su pagarba sveikinu ir linkiu profesoriui sveikatos ir asmeninės laimės.

Dr. Romas Raudys
Valstybinės teismo medicinos tarnybos direktorius

Related to the Jubilee of Professor Henryk Malewski's scientific work at Mykolas Romeris University in Vilnius, I would like to congratulate the professor and wish him all the best. I have had the privilege and honor of knowing Professor Henryk Malewski for many years. My first meeting with the professor took place in the mid-1990s at the University of Wrocław. We met in Wrocław at the very beginning of my adventure with forensic science on the occasion of an international scientific conference devoted to the investigation of documents under the title "Wrocław Symposium of Questioned Document Examination." The symposium was organized by the Department of Forensic Science of the Faculty of Law, Administration, and Economics of the University of Wrocław. Professor Henryk Malewski headed the Lithuanian research team, taking an active part in the symposium. He participated in scientific events in Wrocław many times. Since then, I have had the honor of working with the professor in various scientific and didactic areas. Students and researchers from the University of Wrocław have also had the opportunity to cooperate many times at Mykolas Romeris University in Vilnius (and earlier the Law University of Lithuania in Vilnius). In addition, cooperation with the professor has resulted in contact with scientists from Lithuania, as well as interesting scientific publications by Professor Henryk Malewski describing a number of strictly forensic and evidentiary problems. Thanks to the professor, many friendships were initiated which continue to this day. As I mentioned, Professor Henryk Malewski visited the University of Wrocław many times on the occasion of scientific conferences and didactic internships, during which he conducted classes with students. Thanks to his involvement as a supervisor, doctoral defenses at the University of Wrocław and in Lithuania could take place. The professor's commitment and his unique personality were reflected in the quality of the lectures I attended, and I have to say that they were very popular among all participants. The professor's extensive knowledge has always gained

recognition among students. He is not only a great scientist and teacher, but also a good person.

I would like to emphasize in particular that the legal, evidential, and forensic problems raised by the Professor in the articles and books published by him are important both in the context of the development of forensic science and the education of society, and also through the popularization of knowledge in the field of forensic science.

On the occasion of Professor's wonderful jubilee, I would like to again express my best wishes, gratitude, and sincere appreciation for his contribution to the development of forensic science in Poland and elsewhere, and for the popularization of forensic science as an undoubtedly interesting but difficult and multidisciplinary field of knowledge.

I wish Professor Henryk Malewski further success in his scientific, didactic, and organizational work, as well as the continuation of creative cooperation with other researchers – not only from Lithuania, but also from other countries, including Poland. I believe that the professor's efforts in many areas are important for the development of science and contribute to a better future for the entire forensics community.

Sincerely yours
Rafał Cieśla, PhD, MSc,
University of Wrocław (Poland),
Faculty of Law, Administration and Economics, Department of Forensic Sciences

Dear Professor,

From the Ukrainian group of the International Association of Penal Law, please accept our congratulations on your 70th anniversary! You are known by your famous research in the field of criminal policy, criminalistics and forensic sciences

in Lithuania, Ukraine, Germany and other European countries. The fundamental publications of Henryk Malewski have become the basis for the development of Eastern European criminalistics and the implementation of many international projects. Such projects include the creation of the Criminalists' Association of Lithuania, the organization of traditional criminalistics congresses (Conferences), the preparation of the *Textbook on Criminalistics*, and the foundation of the European Federation of National Forensic Associations. Friendship among criminalists from Lithuania, Ukraine, Poland, Latvia, Estonia, Czech Republic, Slovakia, Hungary and many other countries became possible thanks to your positive activity. Your criminalistics school is distinguished by its organization, purposefulness, mutual assistance and support.

We wish you the development of new creative and scientific successes, along with new projects for the benefit of the development of criminalistics and forensic sciences and international relations!

Sincerely,
Prof. Hab. Dr. Mykhaylo Shepitko,
Secretary of the Ukrainian Group of the International Association of Penal Law

Brangus kolega Henryk,

tie nepamirštami 1976–1983 metai, kai Tau teko dirbti ekspertu, ko gero, buvo pamatiniai ir davė pradžią tikrai ne chaotiškam judėjimui, o kryptingam startui, kurio finišo tiesioji dar neatėjo. O nuveikta tikrai nemažai... Džiaugiuosi ir man garbė, kad mudviejų keliai ne vieną kartą mus suvesdavo bendrai veiklai Kriminalistikos labui. Labai džiugu pastebėti, kad savo veikloje ne buvai tik paprastas „švyturys", kuris stovi ir šviečia, o „lakstei" po salą ir ieškojai tų, kuriuos reikėjo gelbėti. Esu įsitikinęs, visi tie, kuriuos Tu „apšvietei", jaučiasi palaiminti. Gražaus Jubiliejaus proga linkiu ryškios kūrybinės profesoriaus minties, neblėstančios

energijos ir komforto Kriminalistikos kelyje (o klystkelių, kad kuo mažiau...), stiprios sveikatos po Gyvenimo Laimės sparnu.

Su gražiu Jubiliejumi,

Genrikas Nedveckis,
ekspertas, kriminalistinių tyrimų
metodininkas, atsargos vyriausiasis komisaras

Gerb. Henrykai,

Prisimenu, kaip kartu sėdėjome Vroclave konferencijoje, skirtoje rašto ekspertizei. Italas pasakojo apie jų grafologinius tyrimus ir demonstravo italo, vokiečio, prancūzo, seno ir jauno, išsilavinusio ir neišsilavinusio žmogaus rašto pavyzdžius. Klausydamas paėmei švarų popierių ir su neįsivaizduojamu tikslumu atkartojai ir italą, ir prancūzą, ir vokietį, ir seną, ir jauną... Padariau tada dvi išvadas.

Pirma, kad tavyje yra viskas: ir italas, ir prancūzas, ir vokietis, ir jaunas, ir senas...

O antra, kad būtent toks turi būti kriminalistas. Kalbėti apie kriminalistiką gali visi, bet taip sugebėti – tai jau reikia turėti iš viršaus.

Prof. dr. Viktoras Justickis

Ilgiausių metų palinkėsiu,
Tegul nebus juose rudens.
Takai, pavasario gėlėm nusėti,
Ir laimė širdyje gyvens.
Giedrų dienų tegul nestinga,
Daug sukakčių dar Jums atšvęst,
Dainuot širdy gyvenimą kas dieną.
Ir laimėj bei džiaugsme gyvent!

Nuoširdžiai sveikinu gražaus jubiliejaus proga!

Pagarbiai,
Prof. dr. Eglė Bilevičiūtė,
Mykolo Romerio universiteto
Mykolo Romerio Teisės mokyklos Viešosios teisės institutas

Plačių kriminalistikos kelių, be momentinio ar vidutinio greičio matuoklių, ir dar kartais klystkelių painių.

Dr. Janina Juškevičiūtė,
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo akademijos Statutinio ugdymo institutas

Henryk'ai,

kaskart kai susitinkame – Jūsų veide šypsena!

Ji visada Jus lydi, kas leidžia nuvokti – Jūsų gyvenime viskas nuosekliai ir stabiliai komfortiška.

Tokia valiūkiška šypsena, manau turi savito žavesio, galinčio sukurti pasitikėjimą, norą su Jumis pasidalinti džiaugsmais ir rūpesčiais, siekį visada įžvelgti detales, nuspėti jų galimą įtaką galutiniam rezultatui, – paradoksalu ir tai nebūtinai detektyvas (mūsų profesine prasme), bet paprastas mūsų gyvenimas, žinios, profesiniai laimėjimai, kurių pagrindas – Kriminalistikos katedra ir Jūs, vadovas.

Ačiū už kriminalistinę aurą, kuri Jus ir mane lydi iki šiol, ir skleiskite ją plačiai plačiai savo sekėjams, artimiesiems, draugams.

Dr. Eglė Latauskienė,
advokatė

Mielas Henrikai,

pasirinkęs kilnią Gyvenimo misiją – mokslininko-pedagogo darbą – Jūs nenuilstamai tarnavote žmonėms, aukojote savo laiką vardan visų ir tapote mūsų Gyvenimo dalimi. Jūs galite pelnytai didžiuotis nuveiktais darbais.

Iki šiol Jus lydi nuoširdi mūsų pagarba ir dėkingumo žodžiai.

Nuoširdžiai sveikinu Jus gražaus Jubiliejaus proga. Stiprios Jums sveikatos, kūrybinio įkvėpimo, artimųjų meilės ir šilumos. Ilgiausių Jums metų.

Dr. Rolandas Krikščiūnas

Gerbiamas Henrykai,

nuoširdžiai sveikinu Jus gražaus jubiliejaus proga!

Linkiu puikios sveikatos bei nesibaigiančio kūrybinio polėkio.

Dr. Renata Valūnė

Mielas Henrikai,

nuoširdžiai sveikinu su gražiu ir garbingu jubiliejumi ir noriu palinkėti ilgų ilgiausių metų ir dar daug sukakčių atšvęst, geros ir stiprios sveikatos, laimėje ir džiaugsme gyvent.

Redas Davidonis,
ilgametis Kriminalistikos katedros Kriminalistikos laboratorijos vedėjas

„Bet reikia turėti šviesos su savimi, iš savęs, kad šviestum tamsybėse visiems ant kelio stovintiems, kad jie išvydę patys rastų šviesos savyje ir eitų savo keliu...“ (M. K. Čiurlionis)

Gerbiamas Profesoriau, dr. Henryk Malewski,

su pasididžiavimu, pagarba ir šviesa akyse tariame Jūsų vardą.

Esate švyturys ne tik teisininkams, kriminalistams, akademinei bendruomenei,

studentams, esate pavyzdys kiekvienam Lietuvos žmogui. Kiek galima nuveikti, kaip savo darbais įprasminti būtį, gyvenimą, mokslą, žmoniškumą.

Šiandien susikaupė širdy ir išmintis, ir patyrimas – šis kraitis vis didesnis darosi… Ir dar toli matyti, dar daug kam tamsoje pašviesti galite…

Garbingo jubiliejaus proga nuoširdžiai linkime, kad viskas, ką prasmingo ir šviesaus sukaupėte, džiugintų ir lydėtų tolesnėje veikloje. Jūsų prasmingi darbai, meilė žmogui ir mokslui – įkvepia, rodo kelią paskui Jus einantiems.

Būkite tvirtas ir laimingas, jausdamas pasirinkto kelio prasmę ir reikalingumą. Tegu būsimus darbus ženklina sėkmė, ambicingi iššūkiai ir idėjos.

Linkime ir toliau dosniai dalytis ne tik žiniomis, patirtimi, bet ir dvasios lobynais. Sykiu tegu lydi ir širdžiai mieli pomėgiai bei orus ir turiningas gyvenimas. Šypsena, energija ir optimizmas! Mūsų dėkingumas ir pagarba.

Jurgita ir Albertas Baltrūnai

Gerbiamas Profesoriau Henryk,

Mūsų gyvenime Jūs atsiradote mūsų studijų tuometinėje Lietuvos teisės akademijoje metu. Iš pradžių Jus pažinome kaip dėstytoją, mokslininką, Kriminalistikos katedros vedėją, kiek vėliau – kaip nuoširdų, išmintingą, empatišką žmogų, gebantį rasti kalbą su visais, išklausyti, padėti. Dėka Jūsų patikėjome savimi, parengėme ir apgynėme daktaro disertacijas. Jūsų mintys, patarimai, o kartais – tiesiog buvimas kartu ir nebylus palaikymas – didžiausia dovana mums ir kitiems. Dėkojame Jums už tai, kad Jūs esate, ir nuoširdžiai linkime Jums visokeriopos sėkmės moksliniame ir asmeniniame gyvenime.

Mindaugas ir Gintarė Šatai

I DALIS

KRIMINALISTIKOS MOKSLO RAIDA PER HENRYK MALEWSKI MOKSLINĖS MINTIES PRIZMĘ

CHAPTER I

THE DEVELOPMENT OF CRIMINALISTICS THROUGH HENRYK MALEWSKI'S SCIENTIFIC INSIGHTS

ASMENYBĖS LIETUVOS KRIMINALISTIKOS MOKSLE: PROFESORIUS HENRYK MALEWSKI

Prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka,
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla,
Lietuva,
E. paštas egidijus@mruni.eu

Prof. dr. Snieguolė Matulienė,
Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija,
Lietuva,
E. paštas m.sniega@mruni.eu

Anotacija. Šio straipsnio autoriai, visą savo aktyvų mokslininkų gyvenimą paskyrę kriminalistikos mokslui, negalėjo ir negali nepasisakyti ne tik apie mokslinę problematiką, bet ir apie tai tyrinėjusius mokslininkus, palikusius ir, kas dar svarbiau, tebepaliekančius ir dar paliksiančius gilius pėdsakus Lietuvos kriminalistikos mokslo istorijoje. Straipsnyje kalbama apie kolegą ir bendražygį einant kartu kriminalistikos keliais ir klystkeliais, kuklų ir nuoširdų bičiulį ir, kas be ko, žinomą, pagarbos ir pripažinimo vertą ir jo nusipelniusį mokslininką, mąstytoją ir vieną iš nedaugelio kriminalistikos romantikų – profesorių Henryk Malewski. O ir papildoma priežastis arba akstinas tokiam pokalbiui akivaizdi – mokslinių publikacijų skaičiaus įžengimas į trečiąjį šimtą, kuris beveik sutapo su jubiliejiniu gimtadieniu. Ir tai, kas žinoma nedaugeliui, – penkios dešimtys kriminalistikai atiduotų metų, jeigu skaičiuosime nuo pirmojo kursinio darbo.

Šiame straipsnyje, atsižvelgdami į multilateralią Henryk Malewski mokslinės kūrybos esmę, autoriai bando atskleisti svarbiausius, jų nuomone, profesoriaus įtakos kriminalistikos raidai Lietuvoje aspektus: kriminalistikos sąsajas su

šiuolaikinių nusikaltimų tyrimo aktualijomis, ypač per originalią įvykio vietos tyrimo koncepciją; atliktus kriminalistikos mokslo istorijos tyrinėjimus pasaulyje ir Lietuvoje; tyrinėtus teorinius ir metodologinius kriminalistikos ir ekspertologijos klausimus, kriminalistikos politikos sampratą ir reikšmę; profesoriaus žvilgsnį į ateitį pabrėžiant Intermarium aljanso galimą įtaką naujos kriminalistikos mokyklos formavimuisi ir, kas be ko, pasiūlymus teisėkūrai ir naujas kriminalistikos didaktikos idėjas. Peržvelgdami profesoriaus Henryk Malewski kūrybinę, pedagoginę ir visuomeninę veiklą, straipsnio autoriai tai darė analizuodami kriminalistikos mokslo pažangą ir kriminalistikos žinių panaudojimo plėtrą. Mokslininkų darbai ir tyrimai yra pagrindiniai žinių ir pažangos šaltiniai. Per profesoriaus atliktus mokslinius tyrimus iš naujo atrandamos idėjos, teorijos, metodai ir technologijos, kurios leidžia praplėsti žinias ir pažangą kriminalistikos mokslo srityje.

Autoriai priėjo prie išvados, kad pats kriminalistikos tyrinėjimas ir net jos dėstymas per asmenybes akivaizdžiai ir įtikinamai demonstruoja kriminalistinių žinojimų formavimąsi ir panaudojimą, parodo atskirų šalių ir regionų, jų kriminalistikos mokyklų panašumus ir skirtumus ir daugeliu atvejų paaiškina juos, taip pat padeda geriau suvokti ir kriminalistikos žinių harmonizavimo kryptis ir mechanizmus.

Šiems svarbiems tikslams pasiekti, autorių nuoširdžiu įsitikinimu, padės ir iškilių Lietuvos kriminalistikos mokslo asmenybių, tarp kurių išskirtinai svarbi vieta priklauso ir profesoriui Henryk Malewski, mokslinio įdirbio ir rezultatų tyrinėjimas.

Reikšminiai žodžiai: Henryk Malevski; kriminalistikos mokslas; kriminalistikos istorija; kriminalistikos plėtra; teismo ekspertologija.

Trumpa profesoriaus Henryk Malewski dosjė

Profesorius Henryk Malewski gimė 1953 m. liepos 24 dieną Vilniuje. 1971 m. baigė Vilniaus 11-ąją vidurinę mokyklą (dabar Adomo Mickevičiaus gimnazija).

1960–1971 mokėsi Vilniaus 11-oje vidurinėje mokykloje. 1971–1976 m. studijavo teisę Vilniaus universitete. Baigęs studijas pradėjo dirbti Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Kriminalistikos laboratorijoje teismo medicinos ekspertu. 1983 m. buvo perkeltas į TSRS vidaus reikalų ministerijos Minsko aukštosios mokyklos Vilniaus filialo dėstytojo pareigas, po jos reorganizacijos 1990 m. tapo Lietuvos policijos akademijos vyresniuoju dėstytoju. 1993–1997 metais parengė ir apgynė disertaciją „Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis". 1999 m. jam suteiktas pedagoginis docento vardas, o 2001 m. Lietuvos teisės universiteto Senatas suteikė pedagoginį profesoriaus vardą. Nuo 1997 m. iki 2008 m. dirbo Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedros vedėju (buv: Lietuvos policijos akademija → Lietuvos teisės akademija → Lietuvos teisės universitetas → Mykolo Romerio universitetas). 1997 m., kadangi dirbo Lietuvos policijos akademijoje, jam suteiktas Vidaus tarnybos pulkininko laipsnis. Kelias kadencijas buvo šio universiteto Senato nariu. 2008–2009 mokslo metais dirbo Aukštosios policijos mokyklos (Szczytno, Lenkija) profesoriumi. 2008–2013 m. dirbo Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Viešojo administravimo katedroje profesoriumi. Nuo 2012 m. iki 2014 m. dirbo Mieszko I aukštosios pedagogikos ir administravimo mokyklos Teisės ir administravimo fakultete (Poznanė, Lenkija) profesoriumi. 2014–2015 m. ir 2015–2016 m. dirbo vizituojančiu profesoriumi Pomeranijos akademijos Nacionalinio saugumo institute Slupske (Lenkija). 2015–2021 metais buvo Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos (buv. Teisės fakultetas) Baudžiamosios teisės ir proceso instituto profesoriumi. Šiuo metu yra Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos Statutinio ugdymo instituto profesorius.

Mokslinių interesų sritys: kriminalistika (kriminalistikos teorija ir didaktikos problemos, kriminalistinė politika ir strategija), teismo ekspertologija, baudžiamasis procesas, viešasis saugumas, kriminologija. Vadovavo septyniems doktorantams, apgynusiems daktaro disertacijas.

Profesorius Henryk Malewski buvo Lietuvos kriminalistų draugijos vienas iš steigėjų ir pirmasis pirmininkas (2001–2011 m.). Jis taip pat yra Lenkijos kriminalistų draugijos garbės narys, Lenkijos mokslininkų draugijos tarybos ilgametis narys, pirmininkas (2014–2020) ir Tarptautinio kriminalistų kongreso (Ukraina) narys.

2019 metais Lenkijos Respublikos ambasada Vilniuje profesoriui Henryk Malewski įteikė Lenkijos Respublikos auksinį kryžių „Už nuopelnus" – už veiklos Lietuvos lenkų bendruomenės labui nuopelnus ir lenkų kultūros ir istorijos sklaidą. Tarptautinis kriminalistų kongresas (Ukraina) profesorių Henryk Malewski už ypatingus nuopelnus kriminalistikos mokslo plėtotei ir populiarinimui apdovanojo Sidabriniu Herberts Manns medaliu. Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Profesoriui už veiklą yra skyręs proginį apdovanojimą.

Žmona – Honorata (fizikė), sūnus – Zbignev (teisininkas), dukra – Alicija (socialinių mokslų daktarė).

Pomėgiai: tarptautinė politika, futbolas, tenisas.

Vietoje įvado

Rašydami vieną iš Lietuvoje išleistų kriminalistikos vadovėlių teigėme, kad kriminalistikos mokslas nuolat plėtojamas, tobulėja kriminalistinių tyrimų metodikos, didėja kriminalistikos galimybės, į nusikaltimų tyrimo sferą skverbiasi efektyviausios mokslinės technologijos. Kas lemia kriminalistikos plėtrą?

Pirmiausia, šio mokslo plėtotę stipriai veikia teisėsaugos institucijų poreikiai. Kriminalistai mokslininkai, ieškodami naujų mokslo laimėjimų taikymo galimybių nusikaltimams tirti, tai daro vykdydami teisėsaugos institucijų užsakymus. Naujausios technologijos ir vis didesnės dirbtinio intelekto galimybės keičia mūsų gyvenimo įpročius. Sykiu nuolat tobulėja nusikaltimų padarymo būdai, atsiranda naujos jų rūšys, todėl prireikia naujų tyrimo metodikų, kurios atlieptų nūdieną.

Antra, yra glaudus ryšys tarp esamų ir kuriamų kriminalistikos koncepcijų; vienos jų tobulinamos toliau, kitos nepasiteisina praktiškai, tad kriminalistikos

mokslas priverstas nuolat vystytis atliepiant visas esamas tendencijas.

Trečia, kriminalistikoje vis kūrybiškiau taikomi laimėjimai tokių mokslų, kurie niekada nebuvo tiesiogiai taikyti nusikaltimams tirti. Įvairios technologinės naujovės, tokios kaip genetinės analizės metodai, forenzinės chemijos pažanga, vaizdo ir garso analizės technologijos ir kompiuterinės priemonės kriminalistiniams tyrimams suteikia naujas galimybes įkalčiams rinkti, nusikalstamų veikų prevencijai ir nusikalstamiems veiksmams identifikuoti. Tad kriminalistikos, kaip ir kitų mokslų, vystymosi tempai itin spartėja[3].

Dar vienas veiksnys, kuris itin reikšmingas kriminalistikos mokslo plėtrai, – tarptautinis bendradarbiavimas. Informacijos ir gerosios patirties mainai tarp valstybių, tarptautinių organizacijų, kriminalistinių institucijų ir mokslininkų skatina inovacijas, naujų metodų diegimą ir bendrą pažangą kovojant su nusikalstamumu.

Visi šie veiksniai sąveikauja ir padeda kriminalistikos mokslo plėtrai, prisidėdami prie efektyvesnio nusikalstamumo prevencijos, nusikaltimų tyrimo ir teisingumo užtikrinimo.

Tačiau tenka pripažinti, kad tada buvo praleistas dar vienas svarbus faktorius – asmenybės įtaka kriminalistikos mokslo plėtrai ir jos dinamikai, sujungiančiai į visumą atskirus komponentus.

Kaip ir kada, kokiu formatu apie tai kalbėti: laukti ir laukti naujų darbų, derinti prie gyvenimo datų, o gal net nedrįsti apie tai užsiminti žiūrint į akis paminėjimo ir pagerbimo vertam prelegentui, atidėlioti iki užmiršimo, apsiriboti nuorodomis į enciklopedinius šaltinius arba nieko nedaryti, paliekant tai kam nors kitam, sugalvoti kitų tylėjimo priežasčių.

Šio straipsnio autoriai, visą savo aktyvų mokslininkų gyvenimą paskyrę kriminalistikos mokslui, negalėjo ir negali nepasisakyti ne tik apie mokslinę

3 V. E. Kurapka, S. Matulienė, E. Bilevičiūtė, J. Juškevičiūtė, L. Novikovienė, R. Jurka, R. Ryngevič. *Kriminalistika: teorija ir technika: vadovėlis.* Atsakingieji redaktoriai: V. E. Kurapka, S. Matulienė. 2012, p. 27.

problematiką, bet ir apie tai tyrinėjusius mokslininkus[4], palikusius ir, kas dar svarbiau, tebepaliekančius ir dar paliksiančius gilius pėdsakus Lietuvos kriminalistikos mokslo istorijoje. Juolab kad šiuo atveju bus kalbama apie kolegą, mokytoją ir bendražygį einant kartu kriminalistikos keliais ir klystkeliais, kuklų ir nuoširdų bičiulį ir, kas be ko, žinomą, pagarbos ir pripažinimo vertą ir jo nusipelniusį mokslininką, mąstytoją ir vieną iš nedaugelio kriminalistikos romantikų – profesorių Henryk Malewski. O ir papildoma priežastis arba akstinas tokiam pokalbiui akivaizdi – mokslinių publikacijų skaičiaus įžengimas į trečiąjį šimtą, kas beveik sutapo su jubiliejiniu gimtadieniu. Tai, kas žinoma nedaugeliui, – penkios dešimtys kriminalistikai atiduotų metų, jeigu skaičiuosime nuo pirmojo kursinio darbo.

Tiek enciklopediniai leidiniai, tiek naujausias biografinis žinynas „Kas yra kas Lietuvoje 20/21“, kuriame pristatoma daugiau kaip 7000 svarbiausių ir iškiliausių šio laikotarpio Lietuvos žmonių, apie H. Malewski pateikia gana lakonišką informaciją[5], nors patekimas į tokį žinyną jau savaime daug reiškia. Net ir Ukrainos kolegų išleista enciklopedija apie žymius pasaulio kriminalistus[6] leido pabandyti atskleisti H. Malewski kaip kriminalistikos tyrinėtojo ir tyrėjo asmenybės įtaką Lietuvos kriminalistikos mokslui, aišku, paliekant vietos ir kitiems autoriams.

Įdomus ir unikalus jau pats H. Malewski mokslinių pažiūrų formavimasis, prasidėjęs būtent nuo konceptualių kriminalistikos problemų tyrinėjimo. Jis visą laiką turtino šią mokslo šaką nebijodamas teorinių ginčų, atsižvelgdamas į praktikos poreikius ir aktualijas, veikdamas teisėkūrą, suteikdamas žinių studentams, nusikaltimų tyrėjams ir patiems mokslininkams. Šiame straipsnyje, atsižvelgdami į multilateralią H. Malewski mokslinės kūrybos esmę, apsistojama prie šių

4 V. E. Kurapka, S. Matulienė, A. Panomariovas, R. Jurka, A. Barkauskas, R. Ažubalytė, P. Ancelis, E. Losis, L. Belevičius, M. Gušauskienė, E. Latauskienė, J. Zajančkauskienė. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo* (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui): mokslo studija. 2011. p. 457.

5 Biografinis žinynas, Lietuvos valstybės metraštis „*Kas yra kas Lietuvoje 20/21*“. 2022, p. 783.

6 *Encyclopedia of Criminalistics in Personalities*. 2014, p. 230-231.

profesoriaus įtakos kriminalistikos raidai Lietuvoje aspektų:

- kriminalistikos sąsaja su šiuolaikinių nusikaltimų tyrimo aktualijomis;
- kriminalistikos mokslo istorijos tyrinėjimas pasaulyje ir Lietuvoje;
- teoriniai ir metodologiniai kriminalistikos klausimai;
- profesoriaus žvilgsnis į ateitį ir pasiūlymai teisėkūrai.

Kiekvieno mokslininko kūrybos tyrinėjimas – sunkus, atsakingas, bet kartu ir įdomus bei reikalingas darbas, dažnai atskleidžiantis dar amžininkų nesuvoktus autoriaus minčių klodus, sukeliantis naujo mąstymo ar naujo problemos suvokimo poreikį ir norą (ir pareigą) jį įgyvendinti, ir tai galima tyrinėti įvairiais pjūviais: įdomus mokslinių pažiūrų formavimosi procesas, padėjęs tvirtus pamatus tolesnei mokslinei kūrybai; svarus indėlis į kriminalistikos mokslo plėtrą Lietuvoje, pradedant netyrinėta jos istorija, baigiant kriminalistiniu prognozavimu; dėl kriminalistinio prognozavimo atsiradęs kriminalistikos problematikos analitinis tyrimas, padaręs, o ir dabar darantis įtaką teisėkūrai; pedagoginis darbas ir mokomosios metodinės literatūros rengimas: mokiniai, mokymo priemonės, vadovėliai, studijų programos ir pan.; šviečiamoji ir mokslo populiarinimo kūryba, atvedusi daugelį iš kriminalistikos klystkelių į tyrėjo kelią, o ir apskritai davusi daug mokslinės šviesos; dėmesys nevyriausybinėms organizacijoms ir jų reikšmės valstybėje suvokimas; pati H. Malewski asmenybė, siejanti mokslą, pilietiškumą, patriotiškumą, žmogiškumą, principingumą ir geranoriškumą, ambicingumą ir kuklumą – aukštųjų vertybių skalės bruožus.

Mums didelį įspūdį savo minčių gilumu ir mokėjimu įžvelgti mokslinę problemą, kurios aktualumas neišblėso iki šiol, padarė jau pati pažintis su tada dar tik pradedančiu mokslininku, tačiau patyrusiu ekspertu-praktiku (eksperto darbo stažas – nuo 1976 m.) 1990 m., susiformavus Kriminalistikos katedrai Lietuvos policijos akademijoje. Tai leido jam iš karto mokslinėse publikacijose tyrinėti konceptualias problemas, aišku, kartu su kitais mokslininkais, tarp kurių profesoriaus H. Malewski nuomonė buvo girdima ir vertinama.

Jau 1993 m. Lietuvos policijos akademijos kriminalistikos katedros mokslininkai konstatavo, kad to meto kriminalistikos mokslo lygis Lietuvoje neatitinka europietiškų standartų, pasenusi jos kaip mokslo sistema, kriminalistikos technika vis labiau atsilieka nuo nusikaltimų tyrimo praktikos, jos poreikių. Pirmajame Lietuvos policijos akademijos mokslo darbų tome buvo pagrįsti (ir numatyti) konkretūs uždaviniai kriminalistikos mokslininkams, pateiktos būsimų mokslo programų įžvalgos – pradedant įvykio vietos tyrimo, ekspertologijos, gynėjo kriminalistinės taktikos, kriminalistinės charakteristikos ir kitomis atskiromis aktualiomis problemomis, baigiant savarankiška kriminalistikos vystymosi Lietuvoje koncepcija[7].

Svarbus faktorius, leidęs per porą dešimtmečių Lietuvos kriminalistikos mokslui atsistoti ant kojų ir užimti deramas pozicijas akademinėje kriminalistikoje ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų, buvo orientacija į mokslo tiriamąjį darbą, siekimas dalyvauti mokslo projektų konkursuose ir disertacinio lygmens tyrimų skatinimas, Akademijos, o vėliau ir Universiteto mokslo politikos kryptis. Tai leido per trumpą laiką tiriamąjį darbą koncentruoti per bendras katedrų, taip pat ir Kriminalistikos, programas. 1994–1997 m. atliktas nusikalstamumo Lietuvoje tyrimas mokslo programoje „Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija“ buvo pirmas tokio pobūdžio mokslinis darbas nepriklausomoje Lietuvoje. Mes tada rašėme, kad jis turėtų būti tęsiamas nuolat, kad kauptume informaciją ir kad galėtume sėkmingai iš kriminalistikos ir kriminologijos pozicijų prognozuoti nusikalstamumo pokyčius, ateičiai numatyti jo prevencijos ir kontrolės pagrindines kryptis, kurti ir tobulinti nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo strategiją. Jau tada akcentuotas būtinumas stiprinti tarptautinį bendradarbiavimą, nes puikiai suvokėme, kad mūsų pažanga priklauso nuo efektyvios sąveikos su užsienio šalių kriminalistais.

Vykdant programą antroje kryptyje „Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo

7 J. Juškevičiūtė, S. Kuklianskis, V. E. Kurapka, H. Malevski, A. Pošiūnas, A. Žurauskas, *Kriminalistikos vystymosi Lietuvoje perspektyvos*. Mokslo darbai. 1993, t.1, p. 65-70.

koncepcija ir jos kriminalistinis užtikrinimas“ (vadovai prof. V. E. Kurapka ir prof. H. Malewski) buvo pasiekti šie svarbiausi rezultatai: suformuluoti kriminalistikos mokslo plėtros Lietuvoje pagrindai; parengti ir realizuoti taikomieji kriminalistikos, kaip nusikaltimų tyrimo funkcijas užtikrinančios disciplinos, pagrindai, rengiamos naujų nusikaltimų rūšių tyrimo metodikos ir mokslinės-praktinės rekomendacijos; pasiūlyta nusikaltimų tyrimo prognostinė koncepcija (procesiniai, kriminalistiniai ir organizaciniai aspektai); pateikti įstatymų projektai ir siūlymai tobulinti baudžiamojo proceso įstatymus, atliktos projektų mokslinės ekspertizės.

Vykdant šią programą buvo apgintos ir pirmosios po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje daktaro disertacijos kriminalistikos klausimais[8], beje, H. Malewski disertacija buvo pirmoji, vėliau jų skaičius išaugo iki poros dešimčių. Deja, šiuo potencialu vėliau visa apimtimi pasinaudota nebuvo, nors kriminalistikos krypties mokslininkai buvo vieni aktyviausių mokslininkų per visą universiteto veiklos trisdešimtmetį.

Ypač daug dėmesio H. Malewski skyrė įvykio vietos institutui, 1997 metais parašęs daktaro disertaciją „Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis“ ir šią koncepciją nagrinėjęs kituose moksliniuose darbuose[9]. Jis atskyrė įvykio vietos apžiūrą nuo įvykio vietos tyrimo. Autoriaus suformuota nauja įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimo koncepcija buvo įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.

H. Malewski įvykio vietos apžiūrą apibūdina kaip procesinį veiksmą, kurio metu organoleptiniais (jutimo organais) ir techniniais būdais ištiriama, suvokiama ir užfiksuojama įvykio, turinčio nusikalstamos veikos požymių, situacija,

8 Žr. H. Malevski. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis. 1997; J. Juškevičiūtė. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir raidos perspektyvos.* 1998; A. Barkauskas. *Nusikaltimo tyrimo versijų šiuolaikinė koncepcija ir jos plėtros kryptys.* 2000; R. Burda. *Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija.* 2000.

9 H. Malewski. *Įvykio vietos tyrimas: šiuolaikinės problemos ir raidos perspektyvos. Jurisprudencija*. 1998, t. 10(2), p. 179-185; H. Malevski. Įvykio vietos apžiūra. 1999; H. Malevski. Įvykio vietos tyrimo instituto raida: atsiradimo prielaidos, įgyvendinimo problemos ir tobulinimo perspektyvos. *Jurisprudencija*. 1 2006 (79), p. 65-71.

surandami, įtvirtinami, preliminariai ištiriami ir paimami reikalingi objektai ir jų lokalinės struktūros[10]. Toks įvykio vietos apžiūros apibūdinimas – itin platus, atskleidžiantis, kad įvykio vietoje ne tik surandami, paimami, apžiūrimi ar ištiriami objektai, bet ir nustatoma įvykio situacija, rastų objektų lokalinės struktūros. Šiuolaikinėje mokslinėje ir metodinėje literatūroje įvykio vietos apžiūros sąvoka apibūdinama kiek siauriau. Įvykio vietos apžiūra – tai procesinis kriminalistinis tyrimo veiksmas, kurio metu Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka pareigūnas tiesiogiai, esant būtinumui naudodamasis kriminalistinėmis techninėmis priemonėmis, stebi, analizuoja, fiksuoja ir vertina su tiriamu įvykiu susijusį objektą, daiktą ar pėdsaką[11]. Iš pateiktų įvykio vietos apžiūros sąvokų matyti, kad įvykio vietos apžiūra – aktyvaus pažinimo veiksmas, kuriuo siekiama surasti daiktus, objektus, pėdsakus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai ištirti, juos apžiūrėti, ištirti jų požymius ir savybes, nustatyti jų tarpusavio ryšius.

Kaip minėta, mokslininkai sutartinai sutinka, kad įvykio vietos apžiūra tiriant nusikalstamas veikas yra itin svarbi. H. Malewski[12] išskiria pagrindinius aspektus, pabrėžiančius įvykio vietos apžiūros naudą:

- šis veiksmas atliekamas tiriant daugelio rūšių nusikaltimus;
- didelė dalis pėdsakų, tyrimui reikšmingų objektų aptinkami įvykio vietoje;
- apžiūrint įvykio vietą tiesiogiai susipažįstama su įvykio padariniais;
- įvykio vietoje paimti pėdsakai nesikeičia, taip pat ir jų įrodomoji reikšmė;
- įvykio vietos apžiūros ir gautos informacijos metu nustatomi pėdsakų ir kitų objektų tarpusavio ryšiai, taip pat ryšys su įvykio situacija;
- įvykio vietos apžiūros metu gaunama informacija apie nusikaltimo mechanizmą, nusikaltėlio ir aukos veiksmus;
- kokybiškai ir greitai atlikta įvykio vietos apžiūra – prielaida greitai ištirti

10 H. Malevski. Įvykio vietos apžiūra. 1999, p. 14.

11 J. Juškevičiūtė ir kt. *Kriminalistika.* 2014, p. 49.

12 *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija.* Mokslo studija. 2016, p. 141-142.

nusikaltimą;
- įvykio vietos apžiūros metu gauta informacija naudinga nusikaltimo versijoms kelti.

Pasak Henryk Malewski, įvykio vieta yra nusikaltimo ir nusikaltėlio pėdsakų sankaupos vieta ir jos pažintinei vertei negali prilygti nė vienas kitas procesinis veiksmas. Taigi, įvykio vietos apžiūros esmė – kryptinga objektų observacija ir jų pažinimas jutimo organais, naudojant tam tikras technikos priemones. Kriminalistiniu požiūriu apžiūra suprantama ne kaip procesinės veiklos forma, naudojama faktiniams duomenims surinkti, o kaip informacinė pažintinė veikla, skirta tam tikriems objektams ištirti, nustatyti, užfiksuoti. Tiriant nusikalstamas veikas dauguma pėdsakų ir daiktinių įrodymų aptinkami įvykio vietoje. Įvykio vietos apžiūros metu kryptingai ieškoma objektų, reikšmingų nusikalstamos veikos tyrimui, šiai paieškai pasitelkiant specialias žinias, tam tikras technines priemones ir teisinį mąstymą. Būtent todėl šio procesinio veiksmo reikšmė tiriant nusikalstamas veikas ypač didelė. H. Malewski[13] požiūriu, kuriam mes pritariame, apžiūrint įvykio vietą gaunama tokia informacija, kurios negalima gauti kitomis procesinėmis priemonėmis. Tačiau klaidos, padarytos apžiūrint įvykio vietą, dažniausiai yra nepataisomos, o neatlikus įvykio vietoje tam tikrų veiksmų prarandama informacija, kurios atnaujinti gali būti neįmanoma. Rasti pėdsakai ir objektai, jų informacija leidžia tyrėjui susidaryti nusikalstamos veikos vaizdą ir gauti reikšmingos informacijos apie nusikalstamos veikos padarymo mechanizmą. Kaip minėta, įvykio vietos apžiūros metu paimti objektai ir pėdsakai nesikeičia, o gauta informacija būna tiesiogiai susijusi su tiriamu įvykiu. Taip pat nustatomi paimtų objektų ir pėdsakų tarpusavio ryšiai, ryšiai su įvykio situacija, o tinkamai atlikta įvykio vietos apžiūra – kelias į greitą ir teisingą nusikaltimo ištyrimą. Taigi, apžiūra – procesinis kriminalistinis veiksmas, kurio metu aptikti ir nustatyti faktai turi būti užfiksuoti ir panaudoti tolimesniam bylos tyrimui. Tokie faktai turi

13 H. Malevski. Įvykio vietos apžiūra. 1999, p. 15.

padėti iškelti pagrįstas versijas, nustatyti įvykio mechanizmą ir jame dalyvavusių asmenų veiksmus.

„Todėl įvykio vietos apžiūra priklausomai nuo tiriamo nusikaltimo sudėtingumo, įrodymų kiekio ir pobūdžio, taikomų technologijų ir tyrimo metodų bei reikalingų specialių žinių skirstoma į tris lygius:

- *Paprasta įvykio vietos apžiūra – atliekama, kai nusikalstamos veikos būna nesudėtingos, dažnai akivaizdžios. Tikslas – užfiksuoti įvykio situaciją, akivaizdžius pėdsakus bei kitus objektus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti. Atlikimas – atlieka vienas pareigūnas arba jų grupė nedalyvaujant specialistui.*
- *Kvalifikuota įvykio vietos apžiūra – tokia apžiūra atliekama sudėtingoms, sunkioms ir neakivaizdžioms nusikalstamoms veikoms tirti. Apžiūros tikslas suformuluojamas anksčiau, taikomi šiuolaikiniai metodai ir priemonės pėdsakams surasti. Objektai įtvirtinami, paimami, siekiant įvykio vietoje pateikti kuo daugiau informacijos apie įvykį. Atlikimas – atlieka pilnos sudėties įvykio vietos tyrimo grupė, kurioje dalyvauja vienas ar keli skirtingų sričių specialistai.*
- *Įvykio vietos tyrimas – atliekamas labai sudėtingoms, rezonansinėms nusikalstamoms veikoms tirti. Tikslas – atliekami tyrimai siekiant operatyviai gauti reikiamą informaciją, kuri padėtų išaiškinti nusikaltimą, bei rasti nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Ištiriami atskiri objektai, jų visuma, analizuojama įvykio vietos situacija.“*[14]

Pasak H. Malewski[15], toks skirstymas yra būtinas, kadangi neįmanoma užtikrinti, kad visose įvykio vietos apžiūrose dalyvautų specialistas, kuris užtikrintų profesionalų apžiūros atlikimą. Todėl ši diferenciacija leidžia atskirti įvykius, kuriuos tiriant specialisto dalyvavimas nėra būtinas ir įvykio vietą apžiūrėti gali vienas pareigūnas.

14 H. Malevski. Įvykio vietos apžiūra. 1999, p. 87.

15 H. Malevski. Įvykio vietos apžiūra. 1999, p. 87.

H. Malewski[16], apgynęs daktaro disertaciją apie įvykio vietos apžiūrą ir įvykio vietos tyrimą, aiškiai išskyrė įvykio vietos tyrimo sampratą, taip atskirdamas įvykio vietos tyrimą nuo įvykio vietos apžiūros. Įvykio vietos tyrimą jis apibūdino kaip savarankišką procesinį veiksmą, atliekamą įvykio vietoje, siekiant aktyviais eksperimentiniais metodais ištirti atskirus pėdsakus, jų visumą arba įvykio situaciją, turint tikslą nedelsiant nustatyti įvykio mechanizmą arba kitas reikšmingas įvykio aplinkybes ir pateikti patikimą informaciją siekiant neatidėliotinai aiškinti įvykį ir nustatyti įtariamąjį. Taigi, įvykio vietos tyrimas tampa atskiru, sudėtingu, kompleksiniu, daugiaplaniu veiksmu, kurio metu realizuojamos paieškos, fiksacijos, tyrimo, organizacinės techninės ir kitokios funkcijos. Šios funkcijos įgyvendinamos keliant ir sprendžiant skirtingų lygių uždavinius.

Laikas nestovi vietoje, tačiau ar visais atvejais, kalbėdami apie mokslininkų įdirbį, mes galime konstatuoti mokslinės problemos tyrinėjimo tęstinumą, kas iš tikro atskleidžia jos reikšmę ir mokslininko požiūrį: ar tai buvo tikra problema, ar tik būdas fiksuoti laikiną laimėjimą, vėliau tapusį tik dividendais bandant parodyti savo mokslingumą. Profesorius H. Malewski nuėjo tikram mokslininkui būdingu ir solidžiu keliu, tiek tęsdamas disertacinio darbo tyrinėjimus, juos gilindamas, tiek atrasdamas netyrinėtų naujų konceptualių kriminalistikos mokslo klodų. Labai įdomi profesoriaus mintis, kad „pastaraisiais dešimtmečiais vis daugiau dėmesio yra skiriama įvykio vietos apžiūros kokybei užtikrinti. Kokybės valdymo principai, kurie jau įsitvirtino ekspertizėje, palaipsniui yra perkeliami į įvykio vietos apžiūros sritį. Tai skatino peržiūrėti įvykio vietos apžiūros paradigmas. Anksčiau pagrindinis akcentas atliekant įvykio vietos apžiūrą buvo nukreiptas į tam tikrų pėdsakų paieškos ir fiksavimo funkcijas. Dabar gi, kada realiai pasikeitė darbo įvykio vietoje galimybės, vis labiau yra akcentuojamas šio

16 H. Malevski. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis. 1997, p. 18.

veiksmo tiriamasis aspektas.“[17]

Negalime nepaminėti teisėsaugos darbuotojų praktikų dėmesio profesoriaus H. Malewski darbams, iš kurių praktikai mokosi, kuriais remdamiesi rengia savas rekomendacijas, kartais pamiršdami tinkamai pacituoti pirminį šaltinį, o kartais, iš tikro suvokdami profesoriaus įžvalgų vertę, patys pradeda formuluoti savo darbui reikiamus pamąstymus. Vienas pavyzdys iš ką tik apginto magistro baigiamojo darbo, kurio vadovu buvo prof. H. Malewski, išvadų: „*Įvykio vietos tyrimas yra sudėtingas kompleksinis procesinis veiksmas, kuris atliekamas retai, tiriant tik sunkius, rezonansinius, neaiškius nusikaltimus. Jo atlikimą užtikrina kompetentingi kriminalistai, sudarantys įvykio vietos tyrimo grupę, kuri apima įvairių sričių specialistus. Šis lankstus ir dinamiškas procesinis veiksmas, kurio pradinės stadijos tokios pačios kaip įvykio vietos apžiūros, suteikia galimybę pareigūnams įvykio vietoje nuspręsti ar iš karto bus atliekamas įvykio vietos tyrimas ar apžiūra.*

Būtina standartizuoti įvykio vietos tyrimo procedūras ir parengti protokolus, siekiant užtikrinti nuoseklų ir teisėtą tyrimo atlikimą visose jo stadijose. Tai apima tyrimo veiksmų plano parengimą, atsakingų asmenų paskyrimą ir jų kompetencijos nustatymą. Nors įvykio vietos tyrimas kaip atskiras procesinis veiksmas įtvirtintas jau nuo 2003 metų, vis dar nėra aišku kaip kokybiškai ir efektyviai jis atliekamas praktikoje.

Praktikoje specialistai nesureikšmina įvykio vietos apžiūros ir tyrimo skirtingų procesinių apibūdinimų ir dirbdami įvykio vietoje, atlieka visus su šiais procesais susijusius veiksmus. Vis dėlto, anketinių apklausų ir interviu metu nustatyta, kad ne visi pareigūnai tinkamai atskiria šiuos du procesus. Tai leidžia manyti, kad teisinė bazė turi būti koreguojama siekiant veiksmingesnio įvykio vietos tyrimo. Svarbu pabrėžti teorinių ir praktinių įgūdžių svarbą atliekant įvykio vietos apžiūrą ir

17 H. Malevski. Būtiniausių kokybės standartų taikymo atliekant tyrimus nusikaltimo vietoje ir dirbant su įrodymais nuo nusikaltimo vietos iki teismo salės. *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija.* Mokslo studija. Atsakingieji redaktoriai: V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė. 2016, p. 112-170.

tyrimą."[18]

Reikia pažymėti kad, nors įvykio vietos, kaip savarankiško kriminalistinės ekspertizės objekto, pripažinimas yra traktuojamas nevienareikšmiškai, vis dažniau įvykio vietos tyrimas įvardijamas net kaip atskira mokslo šaka[19].

Daugiau nei prieš du dešimtmečius rašant apie kriminalistikos raidą Lietuvoje, tarp kitų problemų ir įžvalgų minėjome būtinumą tobulinti ne tik darbą įvykio vietoje, ne tik ekspertizių atlikimą, bet ir būtinumą stiprinti ir harmonizuoti bendradarbiavimą tarp specialistų ir ekspertų, taip pat ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų. Tikslinga grįžti prie šių ir kitų įžvalgų, nes matyti, kad **intelektualus įdirbis, materializuotas mokslinėse publikacijose ir didaktikos šaltiniuose, dažnai dėl skubotumo ir paviršutiniško susipažinimo yra ne tik neįgyvendinamas praktikoje, bet dažnai būna nesuprastas arba net iškraipomas**.

Ypatingos reikšmės jau nuo Hanso Grosso laikų turi prasmingas ir moksliškai pagrįstas specialių žinių taikymas aiškinant ir tiriant nusikalstamas veikas bei užkardant joms kelią. Specialių žinių taikymo reikšmė aiškinant ir tiriant nusikalstamas veikas nuolat auga. Būtina pabrėžti, kad kovai su nusikalstamumu ir nusikalstamų veikų užkardymui būtinos ne tik specialios žinios, paremtos šiuolaikiniais moksliniais tyrimais, bet ir prasmingi, logiškai parengti teisės aktai, užtikrinantys kryptingą, nuoseklų ir efektyvų jų panaudojimą. Bet šių dviejų komponentų neužtenka norint užtikrinti veiksmingą tyrėjų veiklą išaiškinant tiesą baudžiamosiose bylose, ginant žmogaus (valstybės institucijų, nevyriausybinių organizacijų) teises ir laisves, atkuriant atitinkamų subjektų pažeistas teises. Tam yra reikalingos veiksmingai veikiančios valstybės struktūros, kuriose dirba aukštos kvalifikacijos pareigūnai, yra šiuolaikinė specialioji, ryšių, kompiuterinė ir kita technika, taip pat efektyvios veikimo procedūros (atitinkančios europinius kokybės standartus), paremtos šiuolaikinio kriminalistikos, ekspertologijos

18 A. Daugnoratė. Įvykio vietos tyrimo procesiniai ir kriminalistiniai pagrindai: nuo teorinės koncepcijos iki jos įgyvendinimo. Magistro baigiamasis darbas. 2023, p. 77-78.

19 M. Houck, J. Siegel. *Fundamentals of Forensic Science.* 2010, p. 29.

ir vadybos mokslų pasiekimais.

Mes konstatavome, kad šiuolaikinių valdymo metodų ir mechanizmų diegimas į valstybinių ekspertinių institucijų veiklą yra ne tik galimas, bet ir pageidaujamas. Taip pat reikia vienareikšmiškai pabrėžti, kad teismo ekspertizės ir kitų tyrimų ekonomizacija (rinkos ir naujojo viešojo valdymo metodų diegimas šioje srityje) neturi būti suprantama supaprastintai, nes veikla teisingumo srityje negali būti ir nėra reglamentuojama taip kaip kitose gyvenimo sferose.

Mūsų manymu, specialios žinios – tai nuodugnios tam tikros mokslo srities žinios, pasiektos studijų ir (arba) specializuoto apmokymo (turint artimą aukštąjį bazinį išsilavinimą) procese ir naudojamos procesiniams teisiniams uždaviniams realizuoti. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas tiesiogiai numato šias specialių žinių taikymo rūšis: ekspertizę, specialisto išvadą, specialisto dalyvavimą ikiteisminio tyrimo veiksmuose ir procesinės prievartos priemonėse bei teisminiame bylos nagrinėjime.

Ir čia įžvelgiame reikšmingą profesoriaus Henryk Malewski mokslinį įdirbį – nuo pačių sąvokų naujo formulavimo iki konceptualių ekspertologijos problemikos traktuočių[20], įgijusių nemažai pasekėjų, kurie tai pripažino ir pratęsė tyrinėjimus[21].

Naujas iššūkis Lietuvos mokslininkams buvo parengti ir įvykdyti naują Mokslo programą, kaip realizuoti Europos Tarybos išvadas dėl Europos kriminalistikos vizijos 2020, įtraukiant Europos kriminalistikos erdvės sukūrimą ir kriminalistikos infrastruktūros Europoje plėtojimą.

Tai paskatino mokslininkus dalyvauti Lietuvos mokslo tarybos skelbtame mokslinių projektų konkurse. Buvo laimėtas ir įgyvendintas Lietuvos mokslo tarybos finansuojamas projektas „Europos kriminalistikos vizijos 2020 įgyvendinimo Lietuvoje koncepcija ir pagrindinės veiklos kryptys“ (MIP-089/2014)

20 H. Malevski, J. Juškevičiūtė. Dėl specialių žinių termino apibrėžimo. *Kriminalinė justicija*. T.6, 1997, p. 35-45.

21 K. Kurapka. *Specialių žinių panaudojimas administraciniame procese.* Daktaro disertacija. 2020.

(mokslinis vadovas prof. V. E. Kurapka, pagrindiniai vykdytojai: prof. S. Matulienė, prof. H. Malewski, prof. E. Bilevičiūtė, dokt. S. Stankevičiūtė, vykdant projektą dalyvavo doc. G. Juodkaitė-Granskienė, doc. Ž. Navickienė). Tyrimai atskleidė didelį norminės bazės harmonizavimo poreikį ir teigiamą jo potencialą skatinant teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą visoje Europoje, taip pat parodė tokio harmonizavimo kryptis ir spręstinas problemas, kad iki 2020 m. būtų sukurta bendra Europos kriminalistikos erdvė[22].

Atliktas mokslinis tyrimas patvirtino hipotezę, kad šis ES politikos posūkis ne tik tapo lemiamu žingsniu kriminalistikos plėtroje, bet ir atskleidė anksčiau neidentifikuotą kriminalistikos harmonizavimo poreikį, jos vaidmenį užtikrinant žmonių saugumą. Dabar jau pripažįstama, kad tik kriminalistikos ir apskritai teisės mokslų harmonizavimas gali užtikrinti pamatinių demokratinės visuomenės vertybių – laisvės ir saugumo – egzistavimą[23].

Pateikdami savo įžvalgas dėl Europos kriminalistikos vizijos 2020 įgyvendinimo Lietuvoje mokslinės koncepcijos, kurią formuojame, akcentuotume išskirtinai didelį profesoriaus H. Malewski indėlį. Autoriai koncepciją suprato kaip pažiūrų, susiformavusių atliktų tyrimų dėl Europos teismo ekspertizės (kriminalistikos) vizijos įgyvendinimo Lietuvoje problemų sprendimo pagrindu, sistemą ir pasiūlymų paketą, viena vertus, kur link nukreipti bendros kriminalistikos erdvės kūrimo procesą, kad jis atitiktų naująjį Europos teisinį reglamentavimą, o antra vertus, kaip moksliniai tyrimai gali padaryti šį reglamentavimą veiksmingesnį.

Viena iš kriminalistikos mokslo ir studijų ateities strateginių vystymosi

22 V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė, E. Bilevičiūtė, G. Juodkaitė-Granskienė, Ž. Navickienė, S. Stankevičiūtė. Išvados ir pasiūlymai dėl Europos kriminalistikos ir teismo ekspertizės vizijos įgyvendinimo nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis. *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija*. Mokslo studija. Atsakingieji redaktoriai: V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė. 2016, p. 354-370.

23 V. E. Kurapka, E. Bilevičiūtė, S. Matulienė, S. Stankevičiūtė. Europos kriminalistikos 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija: problemų medis. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*. Straipsnių rinkinys. 2015, p. 453-456; V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė. Kriminalistikos mokslas – implementavimas į europinę kovos su nusikalstamumu praktika: harmonizavimo sritys, kryptys ir metodika. *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija*. Mokslo studija. Atsakingieji redaktoriai: V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė. 2016, p. 327-354.

krypčių, **mūsų nuomone, turi būti apsvarstyta iš naujo ir parengta mokslinė kompleksinė struktūrizuota pakopinė kriminalistikos mokymo ir kvalifikacijos kėlimo teisėsaugos, justicijos pareigūnams koncepcija ir jos realizavimo modelis,** t. y. būtina verifikuoti dabartinį Lietuvos teisėsaugos ir justicijos kriminalistinio mokslinimo lygį ir jo atitikimą ES Tarybos kriminalistikos 2020 vizijos ir jos realizavimo plano uždaviniams; atlikti Europos Sąjungos ir kitų šalių, atstovaujančių kitoms svarbiausioms kriminalistikos mokykloms (Vokietija ir Šveicarija, JAV, Didžioji Britanija, Rusija ir Ukraina) teisėsaugos ir justicijos kriminalistinio mokslinimo lygio analizę; parengti kriminalistikos didaktikos teorinius pagrindus, orientuotus į teisėsaugos ir justicijos modernizavimo poreikius; pasiūlyti kriminalistinio mokslinimo įgyvendinimo modelius pagal poreikius, nustatytas tikslines grupes ir reikiamas kompetencijas; pateikti pasiūlymus Lietuvos įstatymų leidėjui dėl kriminalistinės didaktikos koncepcijos įgyvendinimo siekiant efektyvinti nusikaltimų tyrimą ir prevenciją, taip pat pateikti mokslines įžvalgas dėl tarptautinio bendradarbiavimo galimybių harmonizuojant šią veiklą Europoje.

Negalime bent trumpai nepaminėti naujos teisės studijų krypties programos Mykolo Romerio universitete, Viešojo saugumo akademijoje Teisės ir ikiteisminio proceso bakalauro studijų programos specializacijos „Teisė ir kriminalistika“. Lietuvoje nebuvo studijų programos, kuri absolventams suteiktų pakankamai kriminalistikos žinių, kurios sudarytų galimybę tinkamai suvokti ir atlikti kriminalistinių duomenų mokslinę analizę ir pateikti pagrįstas išvadas ar vertinimą dėl kriminalistiškai svarbios informacijos nusikalstamų veikų tyrime. Profesorius Henryk Malewski stovėjo prie šios programos pradžios, daug jėgų atidavė siekdamas jos sėkmės, o įgyvendindamas šią programą savo patirtimi ir įžvalgomis dalijasi su studentais.

Naujoviškų pokyčių poreikis kovojant su nusikalstamumu, pribrendusi būtinybė iš naujo aptarti nusistovėjusias kriminalistikos mokslo paradigmas negalėjo

nepasireikšti ir kriminalistikos didaktikoje. Praktikos lūkesčiai iš akademinių mokslų atstovų reikalauja ne tik naujo požiūrio į teisininkų rengimo turinį ir formas, bet ir dialogo su studentais, kurie iš pasyvių žinių vartotojų tampa aktyviais studijų proceso dalyviais, kad ateityje taptų naujovių iniciatoriais ir diegėjais. Rengiant minėtą bakalauro studijų programą buvo diskutuojama su Lietuvos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, išklausytas Nacionalinės teismų administracijos pageidavimas sustiprinti kriminalistikos ir teismo ekspertologijos dėstymą Lietuvos universitetuose, o pradėjus studijų procesą, nuolat atliekamas studentų nuomonės tyrimas. Atliekamų anketavimų tikslas yra ne tik studentų motyvacija rinktis šią programą, požiūris į studijų procesą, lūkesčiai, susiję su būsima profesija, bet ir operatyvus studijų proceso tobulinimas, realizuojamas „online“ režimu. Studentų anketavimas vykdomas įstojus į universitetą ir po kiekvienų studijų metų, arba net po kiekvieno semestro, atitinkamai ieškant sprendimų, kaip būtų galima pakoreguoti kai kuriuos studijų programos elementus ir procesus[24].

Dar viena kryptis, kurią inicijavo profesorius Henryk Malewski[25], kurioje turi susitelkti Lietuvos mokslininkai, – sukurti Lietuvos kriminalistinės politikos mokslinę koncepciją teisėsaugos institucijų strategijose užtikrinant bendrą Europos viešojo saugumo erdvę[26]. Būtina kompleksiškai ištirti Lietuvos teisėsaugos institucijų sistemos strategijų ir vykstančių reformų dabartinę būklę kaip kriminalistinės politikos koncepcijos kūrimo prielaidas, taip pat parengti teorinį ir metodologinį instrumentarijų siekiant harmonizuoti pagrindinių

24 V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė, R. Krikščiūnas. Trends in Forensic Didactics in Lithuania: Dialogue Vector. *9th SWS International Scientific Conference on Social Sciences ISCSS*. 2022, s. 191-204: https://doi.org/10.35603/sws.iscss.2022/s02.024

25 H. Malevski. Kriminalistinė strategija, strategija kriminalistikoje ar kriminalistinės politikos strategija? *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. IX. 2 dalių mokslo straipsnių rinkinys. Sudarytojai: H. Malevski, G. Juodkaitė-Granskienė. II dalis, 2013, p. 17-31; Г. Малевски, В. Э. Курапка, С. Матулене. Судебная экспертиза в Литве - есть ли стратегия государственной криминалистической политики в этой области? Наукові праці Національного Університету «Одеська Юридична Академія». Том XIX, 2017, с. 326-335.

26 V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė. The Concept of Lithuanian Criminalistic (Forensic) Police in the Strategies of Law Enforcement Institutions as a Stimuls for the Creation of Common European Area of Public Security. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. 2021, p. 50-52.

kriminalistikos mokyklų Europoje nuostatas ir praktiką bei suderinti jų taikymo procedūras, taip pat atskleisti kriminalistinių ir ekspertinių nevyriausybinių organizacijų plėtros galimybes kaip vieną pagrindinių tendencijų šiuolaikinėje ES kriminalistikos teisinėje erdvėje[27].

Dėmesys kriminalistikos mokslui Europoje leidžia tikėtis, kad ateityje jokie vietos reformų pavojai, kuriuos kriminalistikos mokslas išgyveno 2010–2016 metais, kai kriminalistika kaip studijų dalykas vos vos išliko teisininkų rengimo universitetinėse studijose, kriminalistikai kaip mokslui, praktinei veiklai ir studijų disciplinai, jau negresia arba bus gana veiksmingai neutralizuoti. Kriminalistika Lietuvoje, nemažai klaidžiojusi klystkeliais, turi galimybę eiti kartu su kitomis Europos šalimis bendros Europos kriminalistikos erdvės kūrimo keliu. Norint turėti realią ir moksliniais tyrimais paremtą visos kriminalistikos plėtros Europoje viziją bent iki 2030 m., jau dabar reikia burti mokslininkų grupes, vienyti šioje kriminalistikos prognostikos srityje dirbančius mokslininkus projektinei mokslinei veiklai, panaudoti įvairiais formatais dirbančius kolektyvus, taip pat ir nevyriausybines kriminalistikos organizacijas, siūlyti savo mokslines paslaugas tarptautinėms ir nacionalinėms už mokslo politiką ir teisėsaugos veiklą atsakingoms institucijoms.

Negalima nepaminėti dar vienos prof. H. Malewski pradėtos ir tapusios **viena pagrindinių mūsų tyrimų krypčių – eurointegracinių procesų ir jų įtakos kriminalistikos mokslo plėtrai.**

Šiuolaikinės globalizacijos laikais, kai pagrindiniai sprendimai politikoje, ekonomikoje ir kitose srityse priklauso nuo kelių galių centrų, daugumai valstybių realizuoti savarankiškai savo nacionalinius interesus praktiškai neįmanoma. Vienintelis kelias – tai ieškoti bendraminčių ir kurti regioninius aljansus, kurie gali užtikrinti bendrų problemų ir interesų viešąjį kėlimą ir jų matomumo

27 R. Ackermann, V. E. Kurapka, H. Malevski, V. Schepitko. Schaffung eines einheitlichen europaeischen kriminalistischen Raumes. *Kriminalistik*, 6, 2020, s. 355-366.

užtikrinimą. Vidurio ir Rytų Europos, taip pat dalinai Balkanų šalių arba kitaip tariant Tarpjūrio (Intermarium) aljanso idėja nėra nauja, bet šiais laikais ji įgavo naują postūmį, nes šitame regione atsirado esminių bendrų interesų ne tik politikoje, ekonomikoje, bet ir kitose srityse. Jei pažvelgsime į Tarpjūrio (Intermarium) aljanso idėją, o tiksliau, į Trijų jūrų koncepciją, tai pamatysime, kad iš formalios pusės į ją yra įsitraukusios dvylika Europos Sąjungos valstybių (Austrija, Bulgarija, Kroatija, Čekija, Estija, Lietuva, Latvija, Lenkija, Rumunija, Slovakija, Slovėnija ir Vengrija). Mes šią koncepciją vertiname iš kriminalistikos mokslo ir viešojo saugumo pozicijų platesniame kontekste, matydami didelį potencialą įtraukti į šią neformalią struktūrą šalis, siekiančias integracijos su ES šalimis Rytų partnerystės (pirmiausia – Ukrainos ir Gruzijos), taip pat kitas Balkanų valstybes. Apie tai labai tiksliai ir argumentuotai pasisakė ir profesorius[28].

Dar vienas mūsų planuojamų **tarptautinių tyrimų ir konkursinių mokslo projektų, kurių iniciatoriumi, varomąja jėga ir vadovu visada būna profesorius Henryk Malewski, vektorius – bendri moksliniai projektai su Rytų partnerystės šalimis, siekiančiomis narystės Europos Sąjungoje.** To pavyzdžiu gali būti naujausias pateiktas vertinimui Lietuvos – Ukrainos projektas[29]. Šio projekto tikslas – parengti teismo ekspertinės veiklos strategijos kaip teisingumo ramsčio Ukrainoje ir Lietuvoje mokslinę koncepciją, pasiūlyti modelinį įstatymo, reglamentuojančio ekspertinę (specialių žinių panaudojimo) veiklą projektą. Tokia koncepcija turi atspindėti Ukrainos siekį tapti Europos Sąjungos nare, o tam reikia jos įstatymus suderinti su Europos Sąjungos ekspertinės veiklos teisinio

28 H. Malewski. Bendroji kriminalistikos teorija: nuo Hanso Grosso iki Rafailo Belkino... ir kas toliau? *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis:* liber amicorum profesoriui Egidijui Vidmantui Kurapkai. Kolektyvinė monografija. Mokslininiai redaktoriai ir sudarytojai: H. Malewski, S. Matulienė, G. Juodkaitė-Granskienė. 2022, p. 35-62.

29 Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos ir Ukrainos švietimo ir mokslo ministerijos bendradarbiavimo mokslo ir technologijų srityje 2016–2020 metų programos mokslo projekto 2023 m. kvietimo mokslo projekto „Teismo ekspertinės veiklos strategija kaip teisingumo užtikrinimo ramstis Ukrainoje ir Lietuvoje“ paraiška (registracijos Nr. P-LU-24-32) šios studijos rengimo laikotarpiu Lietuvos mokslo tarybos Mokslo fondo buvo įvertinta kaip praėjusi administracinę patikrą ir pripažinta kaip atitinkanti paraiškoms keliamus reikalavimus.

reglamentavimo nuostatomis. Lietuva šiuo keliu jau sėkmingai žengia, yra įsijungusi į bendros Europos teismo ekspertizės erdvės kūrimo procesą, todėl jos patirtis turi būti panaudota. Iš kitos pusės, kai kurie Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo pakeitimai, neparemti moksliniais tyrimais ir nepakankamai apsvarstyti kriminalistinėje mokslinėje bendruomenėje, parodo tolimesnių mokslinių tyrimų, nukreiptų ekspertinės veiklos tobulinimo linkme, aktualumą ir Lietuvai. Abiejų šalių mokslininkų bendri tyrimai, ypač Europos teismo ekspertizės politikos krypčių, bendro kelio numatymo, sprendžiant teisinio reglamentavimo, tinkamiausios institucinės sistemos paieškos, mokslinių ir metodologinių instrumentų taikymo klausimus, yra reikalingi abiem šalims ir, atsižvelgiant į projekto partnerių bendradarbiavimo patirtį, bendrų mokslinių renginių įdirbį ir pastangas steigti Europos kriminalistinių organizacijų federaciją, visiškai realūs.

- Šiame straipsnyje plačiai nekalbėta, tačiau ne tik norime, bet ir privalome būtinai paminėti, aišku, rekomenduodami pasiskaityti, paanalizuoti ir padiskutuoti apie tai: profesoriaus Henryk Malewski veikla Lietuvos nevyriausybinėse organizacijose: Lietuvos kriminalistų draugijos vienas iš įkūrėjų ir pirmasis pirmininkas, mokslo komiteto pirmininkas[30]; Lietuvos lenkų mokslininkų draugijos aktyvus narys ir buvęs pirmininkas[31];
- vienas iš Europos kriminalistų asociacijų federacijos kūrimo ideologų[32];
- nenuilstantis Lenkijos ir Lietuvos mokslininkų kontaktų, bendrų mokslinių renginių, mokslinių publikacijų iniciatorius, puoselėtojas ir vykdytojas[33];
- kriminalistikos mokslo (teorijos, technikos, taktikos, metodikos) tendencijų

30 V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė, G. Juodkaitė-Granskienė. Die Gesellschaft der Kriminalisten Litauens "Brücke zwischen den kriminalistischen Schulen Ost-, Mittel-und Westeuropas. *Kriminalistik*. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis Heft. 8-9, 2016, s. 525-531.

31 H. Malewski. Działalność naukowa Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy w latach 2014-2016. *Biuletyn Historii Pogranicza*. Nr 16, 2016, s. 107-128; H. Malewski, R. Brazis, J. Wołkonowski, B. Grużewski. Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy (SNPL) – samoidentyfikacja i konsolidacja polskiej społeczności naukowej na Litwie. *Inteligencja polska w świecie.* Red. Z. Kolenda, H. Chudzio, D. Praszałowicz. 2018, s. 127-144.

32 R. Ackermann, V. E. Kurapka, H. Malevski, V. Schepitko. Schaffung eines einheitlichen europäischen kriminalistischen Raumes. Die Tätigkeit öffentlicher Organisationen zur Stärkung der internationalen Beziehungen. *Kriminalistik*. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis Heft. 6, 2020, p. 355-363.

33 V. E. Kurapka, H. Malevski. Polsko-litewska współpraca czynnikiem inspirującym integracyjne procesy w kryminalistyce europejskiej. *Nauka wobec prawdy sądowej*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zdzisława Kegla. 2005, s. 371-379.

prognozuotojas ir tyrinėtojas[34];

- Lietuvos ir pasaulio kriminalistikos istorijos tyrinėtojas: sovietinio periodo Lietuvos kriminalistikos įvertintojas; pirmieji žingsniai po Nepriklausomybės atkūrimo, klystkeliai universitetinėse kriminalistikos studijose ir akademinių kriminalistikos padalinių reformos, dialogo su studentais vektoriai, pasaulio kriminalistikos mokyklų analizė[35];
- puikus pedagogas, ne tik einantis profesoriaus pareigas, bet ir turintis pedagoginį profesoriaus vardą, suteikęs šiam vardui aukščiausius mokslinės, akademinės brandos, principingo ir geranoriško požiūrio į studentą standartus, už juos kovojantis, ne tik ieškantis naujovių, bet ir pats jas diegiantis į studijų procesą, kuriantis ir dėstantis naujus studijų dalykus.

Tikrai daug būtų galima minėti rubrikų, artimų profesoriaus Henryk Malewski asmenybei, moksliniams ir pilietiniams interesams, beje, visur pridedant epitetus „pirmasis“, „vienas iš pirmųjų“, „iniciatorius“, „mokslinis vadovas“, „mokslinių pagrindų formuotojas“ ir dar daug kitų, tačiau paletė pernelyg plati, kad būtų įmanoma viską išvardyti, o ir ateičiai dar norisi palikti, nes mokslinis ilgaamžiškumas šiuo atveju akivaizdus.

Vietoj išvadų arba svarbiausioji iš jų

Apžvelgdami profesoriaus Henryk Malewski kūrybinę, pedagoginę ir visuomeninę veiklą, mes tai darėme analizuodami kriminalistikos mokslo pažangą ir kriminalistikos žinių panaudojimo plėtrą. Mokslininkų darbai ir tyrimai yra pagrindinės žinių ir pažangos šaltiniai. Per profesoriaus atliktus mokslinius tyrimus

34 H. Malevski. Kriminalistikos mokslo teorija – quo vadis? *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui 10 metų.* Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. 2012, p. 230-252; Г. Малевски. Проблема соотношения понятий тактики и стратегии в криминалистике и деятельности правоохранительных органов. Криминалистъпервопечатный. № 9, 2014. с. 99-120; H. Malevski. Kriminalistikos, teismo ekspertologijos ir proceso teisės mokslų koegzistencija, konkurencija ar komplementarumas? *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XI*. 2015, p. 91-104.

35 H. Malevski. Pagrindinės kriminalistikos mokyklos ir šiuolaikinio kriminalistikos modelio formavimasis Lietuvoje. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VI*. Kolektyvinė monografija. 2009, p. 94-116; V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė. Kriminalistika LietuvojeKriminalistikaLietuvoje 1990-2020: nuo naujųnuonaujų paradigmų paieškos iki realizuotųpaieškosikirealizuotų mokslinių koncepcijų irateities įžvalgų. *Public security and public order.* T. 24, 2020, p. 256-291.

iš naujo atrandamos idėjos, teorijos, metodai ir technologijos, kurios leidžia praplėsti žinias ir pažangą kriminalistikos mokslo srityje.

Kaip jau buvo minėta, profesoriaus Henryk Malewski mokslinių darbų ir projektų gausa leidžia mokslininkams, praktikams ir studentams susipažinti su jo atliktų tyrimų rezultatais, gauti naujų žinių ir panaudoti šias žinias rašomuose darbuose. Kiekviena profesoriaus atlikta mokslinė įžvalga – tai indėlis į kriminalistikos mokslo raidą, kriminalistikos mokslo populiarinimą, kokybės gerinimą, tai ir įkvėpimas kolegoms ir studentams naujiems moksliniams tyrimams ir atradimams.

Profesorius Valery Shepitko tiksliai pasakė, kad „sistematizuoti informaciniai duomenys apie kriminalistikos asmenybes leidžia naujai pažvelgti į kriminalistikos istoriją, jos atsiradimą ir vystymąsi, tendencijas, paradigmos ir vidinės esmės pokyčius“[36].

Pats kriminalistikos tyrinėjimas ir net jos dėstymas per asmenybes akivaizdžiai ir įtikinamai demonstruoja kriminalistinių žinojimų formavimąsi ir panaudojimą, parodo atskirų šalių ir regionų, jų kriminalistikos mokyklų panašumus ir skirtumus ir daugeliu atvejų paaiškina juos, padeda geriau suvokti ir kriminalistikos žinių harmonizavimo kryptis ir mechanizmus.

Šiuos svarbius tikslus pasiekti, mūsų giliu įsitikinimu, padės ir iškilių Lietuvos kriminalistikos mokslo asmenybių, tarp kurių išskirtinai svarbi vieta priklauso ir profesoriui Henryk Malewski, mokslinio įdirbio ir rezultatų tyrinėjimas.

36 *Encyklopedia of Criminalistics in Personalities*. 2014, p. 3.

PERSONALITIES IN LITHUANIAN CRIMINALISTICS: PROFESSOR HENRYK MALEWSKI

Vidmantas Egidijus Kurapka,
Snieguolė Matulienė

Summary

The authors of this article, who have devoted their entire active scientific life to the science of criminalistics, could not and cannot talk only about scientific issues. An integral part of scientific development are scientists (persons), whose activities always leave deep traces in the history of the Lithuanian science of criminalistics. This article concerns a colleague and companion in the paths of forensic science and criminalistics, a modest and sincere friend and, moreover, a well-known, respected and acknowledged scientist, thinker and one of the few romantics of criminalistics – Professor Henryk Malewski. An additional reason or impetus for this presentation is the number of scientific publications published by the professor, which crossed the 300 mark almost on the occasion of his birthday. Finally, as only very few people know, the professor can now look back on five dozen years devoted to the science of criminalistics, if we begin counting from the first coursework he produced.

In this article, taking into account the multilateral nature of Henryk Malewski's scientific work, the authors have tried to show the most important aspects of the professor's influence on the development of criminalistics in Lithuania: the links between forensic science and the contemporary issues of crime investigation, especially through the original concept of crime scene investigation; the research carried out on the history of criminalistics in the world and in Lithuania; the theoretical and methodological issues of criminalistics and forensic examination; the concept and significance of the politics of criminalistics; and the professor's

look to the future, emphasizing the possible influence of the Intermarium Alliance on the formation of a new school of forensic science and proposals for the legislative framework, as well as new ideas of the didactics of criminalistics. The authors' presentation of Professor Henryk Malewski's scientific, pedagogical and social activities is performed by analyzing the progress of criminalistics and the development of the use of special knowledge. It is globally presumed that the work and research of scientists are the main sources of knowledge and progress. Through the research carried out by the professor, ideas, theories, methods and technologies are being rediscovered, and this allows the expansion of knowledge and progress in the field of criminalistics.

The authors conclude that the study of criminalistics itself, and even its teaching through personalities, provides a clear and convincing demonstration of the formation and use of criminalistics knowledge, shows the similarities and differences between countries and regions and their schools of criminalistics, and, in many cases, explains them, while at the same time contributing to a better understanding of the directions and mechanisms of the harmonization of criminalistics knowledge.

The authors are convinced that the achievement of these important objectives will benefit from the study of the scientific work and results of eminent personalities of Lithuanian criminalistics, among whom Professor Henryk Malewski has an exceptionally important place.

Keywords: Henryk Malewski; criminalistics; history of criminalistics; forensic science; development of criminalistics.

TRENDS IN FORMING A SINGLE EUROPEAN SPACE IN THE FIELD OF CRIMINALISTICS AND FORENSIC SCIENCE

Prof. Habil. Dr. Valery Shepitko,
Yaroslav Mudryi National Law University,
Head of Criminalistics Department,
Ukraine,
E-mail: shepitko.valery@gmail.com

Annotation. This article considers the role of Professor Henryk Malewski in the development of criminalistics and forensic science and the formation of the European school of criminalistics. Henryk Malewski's contributions to the unification of criminalists from around the world and the establishment of their interaction in scientific and practical activities is determined.

The paper examines the trends in the development of criminalistics and forensic science in Ukraine. The development of criminalistics testifies to a change in its paradigm and the formation of a criminalistics doctrine within the structure of the legal (juridical) doctrine of Ukraine. The author notes a change in the vector of development of criminalistics and its direction towards a single European criminalistics space. European approaches can be traced in the "Europeanization" of law, the introduction of evidentiary standards and innovative technologies, and the unification of the terminological apparatus in criminalistics and forensic science. In bringing criminalistics and forensic science closer to a single European criminalistics space, the activities of non-governmental organizations of criminalists and their interaction with national associations (societies) of European countries are of great importance.

The author draws attention to the prospects for European cooperation in the

field of forensic science. The author considers the areas of international cooperation in the field of forensic science and the interaction of expert institutions within the European Network of Forensic Science Institutions (ENFSI).

The article identifies the peculiarities of using criminalistics and specialized knowledge in the investigation of war crimes during the Russian-Ukrainian war. Currently, criminalistics is facing new challenges related to the development of scientific recommendations, the proposal of certain criminalistics methods for investigating the crime of aggression, the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes, and the need to apply the most state-of-the-art criminalistics techniques.

Keywords: criminalistics; forensic science; criminalistics doctrine; single European criminalistics space; society (association) of criminalists; international cooperation in the field of forensic expert activity; European network of forensic expert institutions; investigation of war crimes.

Introduction

Certain trends in the development of the doctrine of criminalistics and forensic science are supported by research in this area of expertise. Recently, the theoretical and methodological problems of the development of criminalistics and forensic science have been addressed by such Ukrainian scientists-criminalists as: V. Zhuravel, O. Kliuyev, K. Latysh, Ye. Simakova-Yefremian, V. Tischenko, Yu. Chornous, V. Shevchuk, M. Shepitko, V. Yusupov, and others. The need for international cooperation in the field of criminalistics and forensic science was likewise pointed out by scientists from other European countries in their works: R. Ackermann, M. Goc, G. Juodkaitė-Granskienė, N. Kaiser, V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė, J. Metenko, E. Nimande, V. Terehovičs, T. Tomashevski, etc.

A significant shift in the study of doctrinal issues of both criminalistics and

forensic science is signaled by the preparation of publications on the topic "Criminalistics and Forensic Science in the Legal Doctrine of Ukraine" in a separate issue of the leading legal journal *Law of Ukraine* (2021, No. 8),[37] and in other professional scientific publications.[38]

In independent Ukraine, significant changes have taken place in society, including the rejection of totalitarian (repressive) methods in state governance, the exclusion of the ideological component of science, and the transition from "criminalistics in the service of investigation" to "adversarial criminalistics." The Constitution of Ukraine refers to the "European identity of the Ukrainian people and the irreversibility of Ukraine's course for European and Euro-Atlantic integration."[39] In this sense, approaches to the "Europeanization of law" as a "hierarchical influence focused on the transfer of European values, norms, standards, models, ideas and doctrines to the level of other states (mainly the European continent)" are gaining importance.[40]

The role of Professor Henryk Małewski in forming a single European criminalistics space

Professor Henryk Malewski, Doctor of Law, is a renowned scientist-criminalist who has made a significant contribution to the development of criminalistics and forensic science, and to the establishment of the European school of criminalistics. Henryk Malewski's scientific works on the history of criminalistics, its theoretical and methodological issues, criminalistics problems of crime

37 See: Криміналістика та судова експертиза в юридичній доктрині України. *Право України.* № 8, 2021.

38 В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько. Розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні: наближення до єдиного європейського простору. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку:* монографія. 2021, с. 631-669; В. Ю. Шепітько. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні - шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Право України.* № 2, 2022, с. 76-90.

39 See: Paragraph 5 of the Preamble to the Constitution of Ukraine: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text.

40 *Асоціація між Європейським Союзом і третіми країнами: сучасний стан і динамізм в умовах інтеграції та дезінтеграції*: монографія. К. В. Смирнова, О. В. Святун, І. А. Березовська та ін. 2021, с. 87.

scene investigation, special knowledge and forensic expertology, ballistics and handwriting research, as well as problems of criminalistics didactics are known not only in Lithuania, but also far beyond.

Henryk Malewski is a member of the Lithuanian Society of Criminalists (Professor Henryk Malewski served as its Chairman in 2001–2011), a member of the International Congress of Criminalists, and an Honorary Member of the Polish Criminalistics Society.[41] For a long period of time, Professor Henryk Malewski has been devoting his efforts to uniting criminalists and establishing cooperation between criminalists from around the world. He is the initiator and organizer of the annual international conference (congress) "Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice." In 2023, the 19th Congress is scheduled to be held in the Czech Republic (Brno).

Professor Henryk Malewski is actively involved in European international projects: the implementation of joint international projects on the study of modern problems of criminalistics (the publication of a collection of scientific works *Modern Status and Development of Criminalistics*, 2012); the challenges of teaching criminalistics and its role in the formation of lawyers (the publication of a collection of scientific works *Models of Teaching Criminalistics: History and Modernity*, 2014); and the preparation and publication of an English-language textbook in three volumes (*Textbook of Criminalistics. Volume I: General Theory*, 2016).

The joint research of Henryk Malewski with criminalists from other European countries, namely Germany, Austria, Poland, Latvia, Slovakia and Ukraine, is also noteworthy. In particular, only recently, on the basis of a questionnaire (survey) of teachers and students of various universities on the challenges of development of criminalistics and criminalistics didactics, scientific articles were prepared and published in Lithuania ("Didactics and the Views of Students in Lithuania,

41 See: *Encyclopedia of Criminalistics in Personalities*. Edited by V. Shepitko. 2014, p. 230, 231.

Ukraine, and Poland on the Necessity of Studying Criminalistics disciplines," 2022), Germany ("Schaffunq eines einheitlichen europäischen kriminalistischen Raumes," 2020) and Ukraine ("Views of Students in Lithuania and Ukraine on Criminalistics Didactics in the Context of Moving Towards a Single European Criminalistics Space," 2022). It is also worth noting the participation of Professor Henryk Malewski in academic mobility and lecturing at the Yaroslav Mudryi National Law University (Ukraine).

Professor Henryk Malewski is a member of the editorial boards of legal and criminalistics publications in Lithuania, Poland and Ukraine. For many years, H. Malewski has been a member of the editorial board of the international research and practice juridical journal *A First Printed Criminalist*.

The European Course of Development of Criminalistics and Forensic Science in Ukraine

In the current context, the development of criminalistics and forensic science in Ukraine is characterized by a change in the course of its development and approximation to the common European criminalistics space. Studying criminalistics as a form of knowledge indicates a change in the paradigm of criminalistics and the formation of a criminalistics doctrine in the structure of the legal (juridical) doctrine of Ukraine.[42]

In this sense, it is advisable to agree with the position of Henryk Malewski, who writes that the modern development of science in general and its individual branches is associated not only with the incredible acceleration of this process, "informatization" and globalization, and the processes of reciprocal borrowing and the adaptation of practices and technologies from other sciences, which leads to the emergence of qualitatively new scientific disciplines, but also with the need

42 В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареєва та ін. *Правова доктрина України: у 5 т*. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. За заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. 2013.

to constantly revise one's theories and concepts, and at specific stages to change the paradigms of science.[43]

The doctrinal provisions are the result of fundamental scientific research related to the improvement of the conceptual apparatus, in-depth and comprehensive analysis of the essence of legal phenomena and processes, as well as the clarification of patterns and trends in the development of legal practice.[44] The literature correctly emphasizes the notion that adherence to the rule of law implies the investigation of criminal offenses and the trial of cases in accordance with the best international and European practices.[45] European approaches can be traced in the proposal of a list (system) of standards of proof to be applied in criminal proceedings.

The formation of a single European space in the field of criminalistics and forensic science necessitates the unification of terminology and the development of the language of science. This created the urgent need to prepare and publish an encyclopedia of criminal law, criminalistics and forensic science, which is a collection of more than 1,800 English terms, translated into Ukrainian, interpreted and illustrated with the requisite images and photographs. In addition, this work suggests synonyms (and antonyms) for certain terms and provides examples of their possible use in phrases (also provided with English translations).[46]

An important step in bringing criminalistics and forensic science closer to the common European criminalistics space is the activity of non-governmental, Ukrainian public organizations of criminalists and their interaction with national associations (societies) of European countries (Lithuanian Society of Criminalists,

---

43 H. Malevski. Correlation Problem of Tactics and Strategy in Criminalistics and Law Enforcement Bodies Activity. *A First Printed Criminalist.* № 9, 2014, p. 99-120.

44 В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін. *Правова доктрина України: у 5 т*. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція. За заг. ред. О. В. Петришина. 2013, с. 7.

45 Ю. М. Чорноус. Вплив міжнародних договорів і практики Європейського суду з прав людини на р озвиток криміналістики в Україні. *Право України.* № 8, 2021, с. 79.

46 В. Шепітько, М. Шепітько. *Кримінальне право, криміналістика та судові науки: енциклопедія*. 2021.

Polish Society of Criminalists, Slovak Society of Criminalists, German Association of Criminalists, etc.).[47] A significant event was the signing by Ukrainian (International Congress of Criminalists), Lithuanian (Lithuanian Society of Criminalists) and Polish (Polish Society of Criminalists) representatives of the Kharkiv Foundation Act of the European Federation of National Associations of Criminalists (Kharkiv, October 12, 2021, and Warsaw, November 25, 2021).[48]

An essential step in the interaction of national associations (societies) of European countries is the implementation of international projects and grants. A striking example is the preparation of joint monographs and textbooks. In particular, in 2016, the first volume of the *Textbook of Criminalistics* was prepared in English (*Textbook of Criminalistics. Volume I: General Theory*, 2016). In 2023, the second volume of the textbook was prepared for publication in English (*Textbook of Criminalistics. Volume II: Criminalistics Techniques and Tactics*), which was co-authored by criminalists from Lithuania, Ukraine, Poland and Slovakia.

Recently (on May 28, 2021, in Kharkiv, Ukraine), the Digital International Criminalists Congress was held, which was dedicated to the conditions of teaching criminalistics at European universities. The main achievement of the Digital International Criminalists Congress, which was attended by representatives from eight European countries (Austria, Germany, Lithuania, Poland, Slovakia, Slovenia, Switzerland and Ukraine),[49] was the adoption of a Congress resolution on supporting the development of criminalistics (science and academic discipline)

47 See: Role of International and National Non-Governmental Organizations (Associations) in Criminalistics Development in Ukraine. *A First Printed Criminalist.* № 20, 2020, p. 10-18.

48 Kharkiv Foundation Act of European Federation of National Associations of Criminalists. *A First Printed Criminalists.* № 21-22, 2021, p. 165-167.

49 See some report for this event: H. Malevski, E. V. Kurapka, I. Tamele. Motivation and Expectation of Students - an Important Factor in the Implementation of the New Bachelors Degree Program «Law and Criminalistics». *A First Printed Criminalist.* № 21-22, 2021, p. 10-38; V. Shepitko, M. Shepitko. Criminalistics and Forensic Sciences Teaching in Ukraine: Historic and Contemporary Perspectives. *A First Printed Criminalist.* № 21-22, 2021, p. 39-47; N. Kaiser, Ch. W. Bachhiesl. Criminalistics and Forensic Science (s) in Austria: History - Present - Future. *A First Printed Criminalist.* № 21-22, 2021, p. 48-70.

and the need for international (European) cooperation in criminalistics.[50] Intensive preparations are underway for the II Digital International Criminalists Congress, which will be dedicated to "Instruments and Technologies of Criminalistics and Forensic Sciences Teaching in University Education" and will be held on May 26, 2023.

European Cooperation in the Field of Forensic Science

Forensic science is a procedural form of using special knowledge and scientific and technical achievements in legal proceedings. The literature rightly notes that the leading components of the doctrine of forensic science are its theoretical and methodological foundations (since it is on their basis that the principles of any forensic research are determined), which provide solutions to a number of problems: streamlining the thesaurus of forensic science; identifying new types of objects and, accordingly, new types of expert research; identifying patterns and principles of forensic science development; outlining insufficiently studied aspects of the methodological support for forensic expert activity; determining the prospects for the development of specific forensic science areas, and so forth.[51]

Recently, some researchers have emphasized the importance of implementing the European standards for ensuring human rights and freedoms in forensic expert activity,[52] as well as carrying out comparative characteristics of the draft laws on forensic science.[53] At the same time, the leading role in the development of international cooperation in the field of forensic expert activity should belong

50 See: Analysis Report of Criminalistics and Forensic Sciences Teaching in Europe. *A First Printed Criminalist.* № 21-22, 2021, p. 71-81.

51 О. Клюєв, Е. Сімакова-Єфремян. Доктринальні підходи до судової експертизи в Україні. *Право України.* № 8, 2021, с. 30, 31 (с. 28-43).

52 І. Р. Шинкаренко, Г. О. Спіцина. Щодо запровадження європейських стандартів забезпечення прав і свобод людини у судово-експертній діяльності. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичних методик.* 2018, с. 211-213.

53 See: Ґ. Юодкайте-Ґранскієне, М. Фролов. Порівняльна характеристика законопроєктів про судово-експертну діяльність. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Вип. 1 (26), 2022, с. 24-51.

to UN institutions and documents, as well as to the cooperation of forensic expert institutions within Interpol.[54]

The prospects of European cooperation in the field of forensic science have been paid some attention in modern sources.[55] Section IV of the Law of Ukraine "On Forensic Science" regulates the possibility of international cooperation in the field of forensic science. In particular, Article 23 of the Law of Ukraine "On Forensic Science" provides for the possibility of involving specialists from other countries when conducting joint forensic examinations. Article 24 of the above Law specifies that state specialized institutions performing forensic examinations enjoy the right to: establish international scientific relations with the forensic examination and criminalistics institutions, etc., of other states; hold joint scientific conferences, symposia, and seminars; exchange trainees, scientific information, and printed publications; and publish joint editions in the field of forensic science and criminalistics.[56]

Today, national forensic institutions should interact with the forensic institutions (organizations, laboratories, centers) of other European countries. The international cooperation of expert institutions is required for the exchange of experience, the advanced training of forensic experts taking into account modern advances in science and technology, and the creation of standardized expert

54 І. Шепітько. Судово-експертна діяльність та експертне забезпечення правосуддя в Україні: міжнародний досвід та євроінтеграційні процеси. *Criminalistics and Forensic Expertology: science, studies, practice. XVIII.* International Congress. 2022, p. 51.

55 Н. І. Клименко, О. А. Купрієвич. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства.* № 4, 2015, с. 130-134; В. Негребецький. Перспективи європейського міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи. *The formation and peculiarities of the implementation of the European Union`s Eastern policy.* p. 202-213: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/dawnload/246/6941/14447-1?inline=1; А. Полянський, Ґ. Юодкайте-Ґранскієне. Зарубіжний досвід взаємодії судово-експертних установ між собою та з правоохоронними органами й можливості його використання в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Вип. 2 (24), 2021, с. 26-51; І. Шепітько. Судово-експертна діяльність та експертне забезпечення правосуддя в Україні: міжнародний досвід та євроінтеграційні процеси. *Criminalistics and Forensic Expertology: science, studies, practice. XVIII.* 2022, p. 46-52 та ін.

56 Закон України «Про судову експертизу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст. 232: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

methods. An important area of cooperation in the field of forensic science is the creation and functioning of international (European) forensic networks.

The development of relations within the European Network of Forensic Science Institutions (ENFSI)[57] has a significant impact on forensic expert activities, which includes participation in this organization, issues of standardization and unification of forensic expert activities, holding thematic conferences, seminars and symposia, and the exchange of expert techniques, technologies and reference materials.[58]

According to the research plan of the Criminalistics Department of the Yaroslav Mudryi National Law University, in 2022, in order to identify ways to optimize forensic expert activities, a survey of forensic experts from state specialized institutions and other specialists (experts) in relevant fields of knowledge was planned and conducted. The survey involved 172 forensic experts, with 32 experts (18.6%) having up to 1 year of expert work experience, 22 experts (12.8%) 1–3 years of experience, 15 experts (8.7%) 3–5 years of experience, 22 experts (12.8%) 5–10 years of experience, 17 experts (9.9%) 10–15 years of experience, 24 experts (13.6%) 15–20 years of experience, and 40 experts (23.3%) over 20 years of experience.

A significant number of the surveyed experts were inclined to believe that international cooperation in the field of forensic expert activity is necessary. A positive response regarding the need for such cooperation was provided by 164 experts (95.3%). At the same time, in their opinion, such cooperation can be manifested in joining international expert organizations (for example, ENFSI), as

57 European Network of Forensic Institutions: https://enfsi.eu

58 Див.: О. М. Заковирко. Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI): історія створення та перспективи розвитку. *Актуальні питання стандартизації судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. Перспективи розвитку:* матер. міжнар. наук.-практ конф., присв. 105-річчю судової експертизи в Україні та 95-річчю з дня народження академіка М. Я. Сегая. 2018, с. 114; Н. І. Клименко, О. А. Купрієвич. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства.* № 4, 2015, с. 130-134; О. Лопата. Зміст, завдання та форми міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights.* № 3, 2016, с. 97.

indicated by 94 experts (54.7%). Moreover, 83 experts (48.3%) indicated that they would receive assistance from foreign colleagues in software and hardware, 77 experts (44.8%) indicated that they would conduct joint scientific research on forensic issues, 70 experts (40.7%) expressed their readiness in conducting joint scientific activities on forensic examination, 63 experts (36.6%) expressed their readiness in conducting commission forensic examinations with the participation of foreign experts, 52 experts (30.2%) expressed their readiness in improving the quality of forensic services, 47 experts (27.3%) expressed their readiness in inviting foreign experts to conduct forensic examinations, and 46 experts (26.8%) expressed their readiness in publishing joint scientific editions (collections, journals, etc.). Other areas were highlighted by 3 experts (1.7%).

The Use of Criminalistics and Specialized Knowledge in the Investigation of War Crimes During the Russian-Ukrainian War

In the 21st century, the Russian-Ukrainian war is unfolding. Its start date was February 20, 2014, and the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation began on February 24, 2022. A brutal and aggressive war is taking place on the European continent, and war and other international crimes are being committed.

On March 4, 2022, members of the Lithuanian Society of Criminalists, the Polish Society of Criminalists and the International Congress of Criminalists appealed to the global scientific community to join the efforts of European scientists and practitioners to ensure the security and peace of the European continent. They called on their colleagues to make every effort to stop the aggression against Ukraine as the country's closest neighboring state, to help our brothers and sisters in Ukraine overcome the difficulties of war, and to show how important it is to be true friends, to be united now.[59]

59 https://crimcongress.com/news/

Today, the law enforcement agencies of Ukraine that conduct pre-trial investigations into crimes committed during the Russian aggression against Ukraine are working in the difficult conditions of a growing number of atrocities committed by the aggressor army, amid the conduct of hostilities and a lack of safe conditions for recording and collecting evidence (which may be lost if the necessary investigative (search) actions are not taken).

The need to involve technical, expert, special and other assistance at the crime scenes and to create qualified special investigative teams (brigade method of investigation) present problems. The system of pre-trial investigation bodies faces new challenges related to the need for "high-quality documentation, collection of evidence of mass criminal violations of international humanitarian law, many of which have to be investigated for the first time in the absence of developed specialized methods."[60] However, it should be noted that there are already some proposals to use certain algorithms of actions during the investigation of war crimes.[61]

The proposals of scholars on the need to standardize the investigation of war crimes are also worthy of attention. Thus, O. Dufeniuk notes that the "standardization of war crimes investigation helps to unify the process of personnel training, algorithmize work at the crime scene, interaction between different units, expert institutions, ensure quality documentation of facts, and conduct procedural actions."[62]

Specific joint (international) investigative teams are being established to investigate crimes committed during the Russian aggression. The establishment and operation of international joint investigative teams is a progressive step of the

60 О. М. Дуфенюк. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 4, 2022, с. 369: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4752/1/1%20Дуфенюк%20стаття.pdf.

61 О. Кравчук, М. Бондаренко. Досудове розслідування воєнних злочинів. *ГО «Вектор прав людини»*. 2022: http://hrvector.org.

62 О. Дуфенюк. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences.* № 1, 2022, p. 51.

international community in the fight against international crime.[63] As of today, the joint investigation team includes representatives of other European countries. Thus, "in addition to Ukraine, it includes Lithuania, Poland, Estonia, Latvia, Slovakia and Romania – all countries that have collected a large number of testimonies from Ukrainian refugees. They make up the largest investigation team operating within Eurojust."[64]

In these circumstances, criminalistics faces new challenges related to the development of scientific recommendations required for documenting, recording and proving the facts of war and other international crimes, and proposing specific criminalistics techniques for investigating crimes of aggression, genocide, crimes against humanity, and war crimes. Questions arise about the need to use the most state-of-the-art forensic equipment (optical imaging systems, 3D scanners, UAVs (drones, quadcopters, multicopters), mobile DNA laboratories) and the introduction of artificial intelligence in the activities of law enforcement agencies and expert institutions. The literature rightly notes that "important contextual circumstances in war crimes committed by the military of the Russian Federation since February 2022 have been established through obtaining information from open sources, satellite images, radio intercepts, video recordings from eyewitnesses' cameras, as well as cameras located in the area where the crimes were committed."[65]

It should be noted that military (field) criminalistics is gradually being formed, and other new branches of criminalistics are beginning to emerge within

63 Yu. Chornous. Topical questions of creation and activities of international joint investigation teams. *A First Printed Criminalist.* № 14, 2017, p. 36-46.

64 Міжнародна підтримка розслідувань воєнних злочинів. *Юридична Газета online.* 29 березня 2023: https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/mizhnarodna-pidtrimka-rozsliduvan-voennih-zlochiniv.html

65 І. В. Гловюк, Г. К. Тетерятник. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування SUIGENERIS. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 6, 2022, с. 397: www.lsej.org.ua/6_2022/87.pdf

its structure: digital criminalistics, nuclear criminalistics, genomic criminalistics, and aerospace criminalistics.[66] New branches of criminalistics correspond to the development of society and science, reflecting global trends and opportunities to introduce innovative approaches to crime prevention.

During martial law, the issue of the proper level of expert support for justice is acute. There is a need to conduct specific forensic expert research, namely the identification (treatment) of dead bodies (DNA examination), the examination of objects seized in mined areas subjected to shelling and bombing, and resolving issues related to the calculation of material damage and losses associated with the large-scale destruction of infrastructure and civilian facilities.[67]

Conclusions

The development of criminalistics and forensic science in Ukraine is characterized by a change in the direction of its development and its approximation to towards a single European forensic space. The formation of a single European space in the field of criminalistics and forensic science necessitates the use of the latest methods and technologies, the introduction of international standards of evidence in criminal proceedings, the development of the language of science and the unification of terminology.

An important step in bringing criminalistics and forensic science closer to the common European space is the activity of national associations (societies) aimed

66 See: К. Латиш. Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice. XVIII*. 2022, p. 31-37; V. Shepitko, M. Shepitko. The Formation of Digital Criminalistics as a Strategic Direction for the Development of Science. 17 *Medzinarodny Kongres Kriminalistika a Forenzne Vedy*. *Zbornik Prispevkov*. 2021, s. 85-196; В. Шепітько. Формування цифрової криміналістики та її роль в розслідуванні кримінальних правопорушень. *Використання цифрової інформації в розслідуванні кримінальних правопорушень:* матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу. Електрон. наук. вид. редкол.: В. Ю. Шепітько (голова), Г. К. Авдєєва, М. О. Соколенко. 2022, с. 89-93; В. Шепітько, М. Шепітько. Ядерна криміналістика: формування та роль в сучасних умовах. *Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice. XVIII*. 2022, p. 20-30.

67 О. Клюєв. Наука під час війни. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Вип. 1 (26), 2022, с. 6, 7.

at uniting criminalists from different European countries in popularizing criminalistics knowledge, conducting joint research, and developing common approaches to optimizing law enforcement and forensic expert activities.

European cooperation in the field of forensic science is aimed at implementing European standards for ensuring human rights and freedoms in the course of expert activities. The cooperation of European (and international) forensic expert institutions is necessary to provide the exchange of experience, the advanced training of institution experts taking into account the modern achievements of science and technology, the creation of standardized expert methods, and the certification of expert laboratories. An important area of cooperation in the field of forensic science is joining international (European) forensic expert networks. The role and activities of the European Network of Forensic Science Institutions (ENFSI) are defined.

In the current context of Russian aggression against Ukraine, criminalistics has faced new challenges, namely the development of scientific recommendations for documenting, recording and proving the facts of war crimes and other international crimes. There is an urgent need to standardize the investigation of war crimes and to develop and propose specific criminalistics techniques for investigating crimes of aggression, genocide, crimes against humanity, and war crimes. Questions also arise regarding the need to use the most state-of-the-art criminalistics techniques, the latest technologies, and the introduction of artificial intelligence into the activities of law enforcement agencies and expert institutions in wartime. During martial law, the problem of the proper level of expert support for justice and the conduct of specific forensic examinations is becoming increasingly problematic.

BENDROS EUROPOS ERDVĖS FORMAVIMO TENDENCIJOS KRIMINALISTIKOS IR TEISMO EKSPERTIZĖS MOKSLO SRITYJE

Valery Shepitko

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamas profesoriaus Henryk Malewski vaidmuo plėtojant kriminalistiką ir teismo ekspertizę, taip pat formuojant Europos kriminalistikos mokyklą. Nusakomas Henryk Malewski indėlis į viso pasaulio kriminalistų vienijimąsi ir jų sąveikos mokslinėje ir praktinėje veikloje įtvirtinimą.

Straipsnyje nagrinėjamos kriminalistikos ir teismo ekspertologijos raidos tendencijos Ukrainoje. Kriminalistikos raida liudija jos paradigmos pokytį ir kriminalistinės doktrinos formavimąsi Ukrainos teisinės (juridinės) doktrinos struktūroje. Autorius atkreipia dėmesį į kriminalistikos raidos vektoriaus kaitą ir jos kryptį į bendrą Europos kriminalistinę erdvę. Europietiškas požiūris gali būti siejamas su teisės „europizacija", vieningų įrodinėjimo standartų ir novatoriškų technologijų diegimu, kriminalistikos ir kriminalistikos terminų suvienodinimu. Priartinant kriminalistiką ir teismo ekspertologiją prie vieningos Europos kriminalistikos erdvės, reikšminga nevyriausybinių kriminalistų organizacijų veikla, sąveika su Europos šalių nacionalinėmis asociacijomis (draugijomis).

Autorius atkreipia dėmesį į europinio bendradarbiavimo kriminalistikos srityje perspektyvas. Taip pat nagrinėja tarptautinio bendradarbiavimo teismo ekspertizės srityje sritis ir ekspertinių institucijų sąveiką Europos teismo ekspertizės institucijų tinkle (ENFSI).

Straipsnyje analizuojami kriminalistinių ir specialiųjų žinių panaudojimo ypatumai tiriant karo nusikaltimus Rusijos ir Ukrainos karo metu. Šiuo metu kriminalistika susiduria su naujais iššūkiais, susijusiais su mokslinių rekomendacijų

kūrimu, tam tikrų kriminalistinių metodų siūlymu tiriant agresijos nusikaltimus, genocido nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus, taip pat būtinybe taikyti moderniausius kriminalistikos metodus.

Reikšminiai žodžiai: kriminalistika; teismo ekspertologija; kriminalistinė doktrina; bendra Europos kriminalistinė erdvė; kriminalistų draugija (asociacija); tarptautinis bendradarbiavimas teismo ekspertizės srityje; Europos teismo ekspertizės institucijų tinklas; karo nusikaltimų tyrimas.

RESEARCH INTO CRIMINALISTICS STRATEGY AND THE INFLUENCE OF CRIMINAL POLICY ON ITS CONTENT AND FORM

Prof. Habil. Dr. Mykhaylo Shepitko,
Yaroslav Mudryi National Law University,
Criminal Law Department,
Ukraine,
E-mail: shepitko.michael@gmail.com

Annotation. This article is devoted to the problem of criminalistics strategy and the influence of criminal policy on its content and form. The view of this problem is associated with paying attention to following blocks of research: 1) the role of Professor Henryk Malewski in criminalistics development and criminalistics strategy research; and 2) finding the special place of criminalistics strategy in criminalistics.

The first block of research is associated with the name of the famous Lithuanian criminalist, Professor Henryk Malewski. This approach is related to his research interests, which have involved researching the place and importance of criminalistics strategy, reflected in his individual publications. His strategic vision also made it possible to unite criminalists around the idea of developing and popularizing criminalistics. The merits of the professor become a motivator for further research into sections, doctrines and categories of criminalistics.

The second block of research is related to the search for a special place for criminalistics strategy. In this part of the study, the emphasis is on the development and evolution of criminalistics and forensic science. The definition of criminalistics strategy as a separate section of criminalistics or a formed category demonstrates those tasks that are solved in the modern world in specific states.

This approach demonstrates the obvious connection between the criminalistics strategy and criminal policy with its branches. Such an approach demonstrates not only the possibility of solving global problems by each of the sciences of criminal justice, but also the unity of such problems facing the state.

Keywords: criminalistics; criminalistics strategy; criminal policy; criminal justice; criminalistics doctrine.

Introduction

This research into criminalistics strategy is connected with the development of criminalistics as a science, practice and teaching discipline. Criminalistics strategy is related with the increasing number of tasks facing criminalistics in a globalized world. In this context, the connections of criminalistics with other sciences of criminal justice are becoming more important. At the same time, the connection between the criminalistics strategy and criminal policy of the respective state acquires special importance.

Searching for a place for a criminalistics strategy is not only connected with the challenges of practitioners, the current development of the state and social processes (including international ones) – this process is also related to the level of development of criminalistics as a science, which is important to measure by assessing the level of cooperation between criminalists of different states. This means that the association of criminalists, the creation of international areas for discussions and the creation of new scientific results are capable of providing the necessary effective solutions for practice.

In this way, the influence of Professor Henryk Malewski on the development of criminalistics and forensic science in Lithuania and other countries is important. He was a driver of the founding of the Criminalists' Association of Lithuania, organizing 18 conferences and congresses on criminalistics and forensic science, publishing hundreds scientific criminalistics and forensic reports and a textbook

of criminalistics in English, and creating a common European criminalistics space in the form of the European Federation of National Associations of Criminalists. It is necessary to maintain similar cooperation efforts among criminalists and forensic experts and their national professional associations in Europe and the world in order to create a unified vision of problems and ways to solve them.

The role of Professor Henryk Malewski in Criminalistics Development and Criminalistics Strategy Research

The well-known Lithuanian criminalist Henryk Malewski had a significant influence on the development of criminalistics strategy in the countries of Central and Eastern Europe. In his works, special attention was paid to the study of criminalistics strategy.[68] This approach deserves additional and special research since the effectiveness of criminal justice agencies depends on the implementation of the criminalistics strategy, which means the formation of criminal policy in different states.

Professor Henryk Malewski's research on criminalistics policy did not occur by accident. His theoretical research began while working as a forensic expert of the Criminalistics Department of the Ministry of Internal Affairs of Lithuania in 1976–1983, and later as a teacher at the Vilnius faculty of the Minsk Higher School of the Ministry of Internal Affairs. Separate and significant criminalistics research began from this time, as did the acquisition of independent status by institutions of higher education in Lithuania.[69]

In 1997, Henryk Malewski defended his doctoral thesis in Law on the topic "Survey of the Scene of the Incident and Investigation of the Scene of the Incident: A New Model of the Criminalistics Concept." From this year forward,

68 Г. Малевски. Криминалистическая стратегия, стратегия в криминалистике или стратегия криминалистической политики? *Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*. 2013, с. 17-31; Г. Малевски, В. Э. Курапка, С. Матулене. Судебная экспертиза в Литве – есть ли стратегия государственной криминалистической политики? *Наукова правы НУ ОЮА*. Т. 19, 2017, с. 326-335.

69 G. Juodkaite-Granskiene. Hendryk Malevski. *Encyclopedia of Criminalistics in Personalities*. 2014, p. 230.

he held the position of head of the Department of Criminalistics at the Lithuanian Police Academy, and later the Lithuanian Academy of Law, the Lithuanian University of Law, and then Mykolas Romeris University (Vilnius, Lithuania). From 2008 he was a professor at Šiauliai University (Šiauliai, Lithuania), from 2012 (simultaneously) a professor at Mesko I Higher School of Pedagogy and Management (Szczytno, Poland), and until now he has served as a professor at Mykolas Romeris University (Vilnius, Lithuania). Professor Henryk Malewski's important research was in the field of the theory of criminalistics and forensic sciences (expertology), ballistics and handwriting studies. Special attention was paid to the research of criminalistics strategy and criminalistics didactics.[70]

The foundation of the Criminalists' Association of Lithuania (CAL) in 2001 had a significant impact on the development of criminalistics, and Henryk Malewski became a co-founder and First President of the CAL (2001–2011). The result of the foundation of this non-governmental association in the field of criminalistics was the holding of regular conferences and congresses on "Criminalistics and Forensic Science: Science, Studies, Practice" in Lithuania (Vilnius, Palanga, Trakai, Šiauliai, etc.) and abroad (Ukraine, Slovakia, Poland, etc.). In total, 18 conferences and congresses have already taken place, and the collection of scientific reports before the event is a positive sign of the research-based nature of this conference (congress).

The development of criminalistics research and useful interactions among groups of criminalists and their associations in Lithuania, Ukraine, Poland and other countries led to the idea of the formation of the European Federation of National Associations of Criminalists (on the basis of the Palanga Memorandum signed by representatives of the Lithuanian, Ukrainian and Polish Forensic (Criminalistics) Associations).[71]

---

70 Juodkaite-Granskiene G. Hendryk Malevski. *Encyclopedia of Criminalistics in Personalities.* 2014, p. 230-231.

71 See: XIII International scientific and practical conference *Criminalistics and Forensic Science: science, studies, practice*. Official site of International Criminalists Congress: https://crimcongress.com/en/news/14-16-сентября-2017-г-xiii-я-международная-научно/

The personal qualities of Henryk Malewski and the common views of the representatives of the Criminalists 'Association of Lithuania made it possible to form the vector of development of criminalistics and its theoretical research in the countries of Central and Eastern Europe. This became possible on the basis of regular meetings within the congresses on "Criminalistics and Forensic Science: science, studies, practice." On this basis, separate and joint criminalistics and forensic research, publications and grants were formed. The study of criminalistics strategy began to take an important place and develop a unique approach, including a separate section of criminalistics (following the example of the German school of criminalistics). The continuation of this idea was the holding of the I and II Digital International Criminalists Congress, which was organized by the International Criminalists Congress (Ukraine) and the Criminalists' Association of Lithuania (Kharkiv, Vilnius, 2021, 2023).

The preparation of the *Textbook of Criminalistics* in English (since 2012) was a separate area of research in cooperation with Henryk Malewski. Already in 2016, this international project was implemented with the publication of the *Textbook of Criminalistics. Volume I: General Theory* (Kharkiv: Apostille, 2016[72]) edited by Henryk Malewski (Criminalists' Association of Lithuania) and Valery Shepitko (International Criminalists Congress). The preparation of this textbook and its presentation at the next conference in Warsaw (Poland, 2016) made it possible for criminalists and forensic experts from around the world to familiarize themselves with the peculiarities of the development of criminalistics and forensic science in Central and Eastern Europe. It should be noted that the implementation of this international project is ongoing. The next volume has been prepared for publication: *Textbook of Criminalistics. Volume II: Criminalistics Techniques and Tactics*. The authors of this volume of the textbook in English will be well-known criminalists from Lithuania, Ukraine, Poland and Slovakia.

72 *Textbook of Criminalistics*. Volume I: General Theory. Edited by H. Malevski, V. Shepitko. 2016.

In this way, the strategic vision of the development of criminalistics and the common vision of Lithuanian, Ukrainian, Polish, Latvian, Estonian, Czech, Slovak, Hungarian, Austrian, German and other criminalists makes it possible to influence the growth of knowledge and theoretical research in criminalistics and forensic sciences. Undoubtedly, the research and personal influence of Henryk Malewski became the driver of the development of criminalistics. His knowledge of the Lithuanian, Polish and German languages, publications in various journals and collections of articles in different languages provided an opportunity to become acquainted with the level of development of criminalistics and forensic sciences in Lithuania compared to other states. His sociability, positivity, and openness to new ideas, combined with his purposefulness, strategic thinking and mind for criminalistics, made it possible not only to create a personal criminalistics school, but also to create a basis for sharing ideas, forming the separate position of the Criminalists' Association of Lithuania in the international arena.

It is no coincidence that Henryk Malewski was awarded the Herbert Manns silver medal "for outstanding public service in Criminalistics development and popularization" (Vilnius, International Criminalists Congress, 2015).[73] Henryk Malewski is also an honorary member of the Polish Forensic Association (PTK) and a member of the International Criminalists Congress.[74]

Criminalistics Strategy: Finding its Special Place in Criminalistics

Henryk Malewski's research on criminalistics strategy and its place in criminalistics, and the connection of this category with criminal policy, is not accidental. In his studies, H. Malewski posed the question of the rationality of the formation of criminalistics strategy as a new area of criminalistics, as well as its connection

73 See: XI International scientific and practical conference *Criminalistics and Forensic Science: science, studies, practice*. Official site of International Criminalists Congress: https://crimcongress.com/en/news/25-27-iyunya-2015-g-xi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferenciya-kriminalistika-i-sudebnaya-ekspertiza-ekspertologiya-nauka-obuchenie-praktika/

74 G. Juodkaite-Granskiene, H. Malevski. *Encyclopedia of Criminalistics in Personalities*. 2014, p. 231.

with criminal policy (2013). In our opinion, this approach is important and relevant even today. To solve this problem, it is necessary to take into account the historical process of the foundation and development of criminalistics in different countries, as well as its place among the sciences of criminal justice.

The formulation of criminal policy is affected by: the political vector and the international position of the state; the maturity of civil society; conditions for the commission of crimes; the intellectual, technical, tactical, methodical and legal possibilities of representatives of criminal justice agencies to counteract crime; the availability of qualified specialists in the sphere of combating crime; the volition of representatives of criminal justice agencies to counteract crime; and the understanding of the objectives of the criminal justice agencies and the purposes of punishment. These factors also explain why there are different approaches to the formulation of criminal policy in different countries and historic periods.

A. von Feuerbach was the first scientist to use the term "criminal policy."[75] He understood it as a branch of science which should give the criminal legislator guidelines for the better organization of the matter of justice. A similar definition was suggested by F. von Liszt – a systematic complex of reasons based on scientific research into the causes of crime and the effects produced by the punishment. These constitute grounds in accordance with which the State, by means of punishment and related institutions, should deal with crime. Therewith, von Liszt clarifies his position by stating that science-based criminal policy requires that criminal biology (anthropology) and criminal sociology (statistics) data should be taken as a basis of it.[76] This approach turns criminal policy into a broad inter-branching and interdisciplinary concept for criminal law sciences, criminal procedure, criminalistics and other related sciences.

Currently, criminal policy can be defined as the sphere of knowledge based on

75 П. А. Фейербах. *Уголовное право*. 1810.; М. Ансель.*Новая социальная защита*. 1970.

76 Ф. фон. Лист.*Задачи уголовной политики, в изложении Бориса Гурвича*. 1895, с. 2.

the study of the causes and effects of crime, aiming for strategic crime prevention by means of social and political impact on the reforming of the criminal justice system in the long term. For criminal policy, it is important not only to set strategic goals, but also to draw conclusions for reaching them.

Criminal policy formulates strategic objectives for the sciences of criminal justice and differs in the following areas: 1) criminal law policy; 2) penitentiary policy; 3) criminal procedural policy; 4) criminological policy; 5) international criminal law policy; and 6) criminalistics strategy.

Criminal law policy should solve the problems of: formulating the tasks of criminal law; the principles of criminal law; the strategy of criminal law variability; the number of penalty types and their understanding; the purpose of punishment; exemption from criminal liability; and punishment itself, including the notion of enduring it. The primary objective of the criminal law policy is a strategic, long-term impact on the criminal law through accurate knowledge of the cause and effect of the crime.

Criminal law policy can formulate the problems of the criminal code, the basis of criminal liability, the formation of general criminal law principles (for example, *non bis in idem; omnis indemnatus pro innoxis legibus habetur*), the purpose of punishment, etc. This is why criminal law policy cannot exceed the bounds of formulating strategic prospects of legal groundwork, which of course considerably narrows the criminal policy in comparison with the concept of criminal policy. Criminal law policy is also influenced by international treaties, conventions, and the strategic development of the state.

The penitentiary policy of the state is also connected with the realization of laws and by-laws in this sphere. It is realized by means of creating conditions for the correction and resocialization of convicts, the prevention of the commission of new criminal offences, both by convicts and by other persons, and also the prevention of torture and the inhumane or humiliating treatment of convicts.

C. Lombroso points out that criminals should be treated in conformity with the individuality of each of them, and their character should be taken into account if these policies want to achieve satisfactory results.[77] The common ground between criminal law and penitentiary policies is important because the criminal law policy forms the purposes of punishment, which influence the formation of the purposes of the entire penitentiary legislation.

The problems of criminological policy are also of some interest to researchers. A. Zakalyuk singled out the tasks which are set with respect to this science and the ways for their realization. One such vector was the development of the modern strategy of counteraction – first of all, to organized, economic, corruption-related crime; crime connected with illicit drug turnover; and violent crime, including contract, acquisitive and violent and acquisitive crime, also among persons who were previously convicted and among minors. Taking into account these tasks which are set with respect to criminology, one can assert the presence of a common vector for the criminal law sciences, along with common purposes and tasks and a strategy of crime counteraction. In other words, in the context of criminal policy, one can also speak of criminological policy (strategy).[78]

Information about the contents of the criminal procedure policy can be found in the provisions of the Criminal Procedure Code concerning the tasks of criminal proceedings, the principles of criminal proceedings, etc. They include the protection of a person, the society and the state from criminal offences, the protection of the rights, liberties and legal interests of the participants of criminal proceedings and also ensuring a quick, comprehensive and unbiased investigation and judicial examination so that: each person who has committed a criminal offence can be brought to responsibility within the scope of their guilt; no innocent person can be accused or convicted; no person can be subject to ungrounded

77 Ч. Ломброзо. Новейшие успехи науки о преступнике. *Преступный человек.* Пер. с итал. 2005, с. 148-151.

78 А. П. Закалюк. *Курс сучасної української кримінології*: *теорія і практика*: *у 3 кн*. Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007, с. 34, 35.

procedural compulsion; and a proper legal procedure is applied to each participant of the criminal proceedings. The presence of a real mechanism connected with the achievement of a goal and the supervision of the bodies of criminal justice is crucially important for the successful realization of the criminal procedure policy.

Interest in this strategy has increased greatly in criminalistics in the 21st century, and newly published works with respect to this problem (V. Bernaz,[79] H. Malewski,[80] V. Tischenko,[81] E. Kurapka, Z. Navickiene, I. Tamele,[82, 83] V. Shepitko[84]) are worthy of attention. According to H. Malewski, existing approaches to the place of criminalistics strategy in criminalistics differ between seeing it as: 1) a certain instrument which shows tendencies and directions of the development of the science; 2) an independent part of the science; or 3) a certain model or program of the investigation of a certain crime.[85]

At present, the criminalistics strategy has already formed as a category and a separate direction of research. The development of the criminalistics strategy as a separate category in criminalistics has not yet reached the level of a separate branch of the science. The criminalistics strategy cannot be realized in the

---

79 В. Д. Берназ. Криминалистическая стратегия в расследовании преступлений. *Материалы международной научно-практической конференции «Криминалистика XXI века»*. 2010, с. 203-209.

80 Г. Малевски. Криминалистическая стратегия, стратегия в криминалистике или стратегия криминалистической политики? *Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*. 2013, с. 17-31; Г. Малевски, В. Э. Курапка, С. Матулене. Судебная экспертиза в Литве – есть ли стратегия государственной криминалистической политики? *Наукова правы НУ ОЮА*. Т. 19, 2017, с. 326-335.

81 В. Тіщенко. Роль Криміналістичної методики розслідування у формуванні доктрини криміналістики. *Право України*. № 8, 2021, с. 91-103.

82 V. E. Kurapka, Z. Navickiene, I. Tamele. On the main concepts of criminalistics policy – the harmonizations vector. *Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice XVIII.* 2022, p. 13-19.

83 I. Tamele. The place of criminalistics strategy in the system of Lithuanian and German criminalistic science. *Developments of Criminalistics - Theory and Future of Forensic Expertology*: monography. Liber Amicorum Vidmantas Egidijus Kurapka. 2022, p. 75-89.

84 В. Шепітько.Теоретико-методологічнамоделькриміналістикитаїїновінапрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (25), с. 9-20.

85 Г. Малевски. Криминалистическая стратегия, стратегия в криминалистике или стратегия криминалистической политики? *Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*. 2013, с. 31.

investigation of a certain crime either, as it contradicts the realization of the criminal policy of the state. For this reason, the criminalistics strategy is *the field of knowledge connected with counteraction to the crime with the help of criminalistics in the long term*.

The criminalistics strategy – together with criminal law, penitentiary policy, criminal procedure, and criminological policies – must be not only in the sphere of its own mother science, but must also be considered with its other aspects, taking into account the common purpose and tasks which they have in the common, complex, inter-branch and interdisciplinary institution of the criminal law sciences: the criminal policy.

Conclusions

Research on the criminalistics strategy in Lithuania, Ukraine, Germany and other countries is important because it is connected with the gradual development and evolution of criminalistics and forensic science. The definition of criminalistics strategy as a separate section of criminalistics or a formed category demonstrates those tasks that are solved at the modern level in the specific state. This approach demonstrates the obvious connection between the criminalistics strategy and criminal policy, with its branches of criminal law, penitentiary policy, criminological law, international criminal law, and criminal procedural policies. Such a general approach demonstrates not only the possibility of solving global problems by each of the sciences of criminal justice, but also the unity of such problems facing the state.

For example, topical tasks in Ukraine include: the implementation of an effective pre-trial procedure for the investigation of war crimes and crimes against humanity; bringing accused war criminals to criminal responsibility; ensuring justice for the political leadership of the aggressor state and bringing them to criminal responsibility for the crime of aggression and genocide of Ukrainians; ensuring

the reformation of justice bodies in the context of the digitalization of criminal proceedings; ensuring the rights of participants in criminal proceedings; and ensuring the protection of evidence from destruction or damage. It is clear that the solutions to such global tasks require strategic planning for the long term, and require monitoring the execution and correction of such tasks.

In our opinion, only the criminalistics strategy is able to ensure the achievement of such tasks and goals on a scientific basis. That is why there is a need for the formation of a criminalistics strategy as a separate section of criminalistics – not only in theory, but also in practice.

KRIMINALISTINĖS STRATEGIJOS TYRIMAI IR KRIMINALISTINĖS POLITIKOS POVEIKIS JOS TURINIUI IR FORMAI

Mykhaylo Shepitko

Santrauka

Šis straipsnis skirtas kriminalistinės strategijos problemoms nagrinėti ir kriminalistinės politikos poveikiui jos turiniui ir formai nustatyti. Toks požiūris į šią problemą yra skaidomas į dvi tyrimo dalis: 1) profesoriaus Henryk Malewski vaidmuo kriminalistikos raidos ir kriminalistinės strategijos tyrimuose; 2) kriminalistinė strategija ieškant ypatingos vietos kriminalistikoje.

Pirmoji tyrimo dalis siejama su žymaus Lietuvos kriminalisto, profesoriaus Henryk Malewski pavarde. Ši tyrimo dalis grįsta jo moksliniais interesais tyrinėjant kriminalistinės strategijos vietą ir svarbą, ir atsispindi tam tikrose jo publikacijose. Be to, jo strateginė vizija leido suvienyti kriminalistus dėl kriminalistikos

plėtojimo ir jos populiarinimo idėjos. Profesoriaus nuopelnai tampa paskata tolimesniems kriminalistikos tyrinėjimams.

Antroji tyrimo dalis susijusi su kriminalistinės strategijos ypatingos vietos paieškomis. Šioje tyrimo dalyje pagrindinis dėmesys skiriamas kriminalistikos ir teismo ekspertizės mokslo raidai. Kriminalistinės strategijos apibrėžimas kaip atskira kriminalistikos dalis arba suformuota kategorija parodo tuos uždavinius, kurie sprendžiami kiekvienoje valstybėje. Toks požiūris parodo akivaizdų ryšį tarp kriminalistinės strategijos ir kriminalinės politikos ir jos šakų. Tai rodo ne tik galimybę globalias problemas spręsti kiekvienam baudžiamosios justicijos mokslui, bet ir tokių problemų, su kuriomis susiduria valstybė, bendrumą.

Reikšminiai žodžiai: kriminalistika; kriminalistinė strategija; baudžiamoji politika; baudžiamoji justicija; kriminalistinė doktrina.

II DALIS

BENDRIEJI IR SPECIALIEJI KRIMINALISTIKOS MOKSLO DĖSNINGUMAI

CHAPTER II

GENERAL AND SPECIAL REGULARITIES OF CRIMINALISTICS

SHOULD CRIMINALISTICS (FORENSIC) METHODS BE REGULATED BY CRIMINAL LAW?[86]

Prof. JUDr. Marek Fryšták,
Masaryk University, Faculty of Law,
Czech Republic,
E-mail: marek.frystak@law.muni.cz

Mgr. Bc. David Texl,
Masaryk University, Faculty of Law,
Czech Republic,
E-mail: david.texl@mail.muni.cz

Annotation. Our paper deals with the relationship between criminalistics, as a non-legal science of criminal law, and criminal law, specifically criminal procedural law. The central question of our paper is whether criminalistics procedures should be regulated within the current legal system. We demonstrate these considerations on the current state of affairs, where only selected procedures of criminalistics tactics are regulated in the part of the Criminal Procedure Code that is devoted to so-called special methods of evidence. In this context, we consider whether procedures in the field of criminalistics techniques and tactics should be regulated in the Criminal Procedure Code, and whether the current state of affairs is sufficient or whether the current list of so-called special methods of evidence should be amended or expanded.

Keywords: criminalistics; criminal procedural law; special methods of evidence; evidence; legislation.

86 Uvedený příspěvek byl financován z projektu/This contribution was funded by the project „Využití specifických kriminalistických metod při dokazování v trestním řízení", kód projektu/code of project (MUNI/A/1375/2022).

Introduction

Criminal procedural law, as well as substantive criminal law, is closely linked to many other disciplines that complement and develop it or that deal with the application of criminal procedural law in practice. These disciplines may be both legal and non-legal, where one example of the latter is criminalistics.

Criminalistics has played a significant role in fighting crime for several decades (if not hundreds of years. Its major development occurred primarily in the 19th and early 20th centuries, when many of the classic criminalistics methods that are still used today were developed. This was in response to the increase in crime associated with technological advances, developments in transport and deep social divisions. In order to combat crime effectively, it was necessary to develop new methods that would lead to the easier detection of criminals. Criminalistics was instrumental in making fighting crime more effective, establishing itself as a new science and assisting criminal law.

The relationship between criminalistics and criminal law (procedural law) is very close, and its most pronounced manifestations can be found in the context of evidence in criminal proceedings, which is also true in the case of so-called special methods of evidence. This is one of the areas where we encounter criminalistics methods and procedures also being embedded in positive law. Special methods of evidence are called "special" precisely because they are based primarily on the knowledge and needs of criminalistics, as they are also methods falling within the field of criminalistics tactics.

In the following text, we will deal with the question of the nature of the relationship between criminalistics and criminal law, and above all the question of whether criminalistics procedures should be incorporated into legal regulations, and if so, to what extent, or which procedures should be so regulated. The above will be presented primarily on the issue of the so-called special methods of evidence which have already been mentioned in the introduction. These are

procedures based on criminalistics doctrine, which, due to their importance and frequency of use in practice, have also been enshrined in the Code of Criminal Procedure as a key regulation in the field of criminal procedural law.

Main body

As has already been outlined in the introduction, the so-called special methods of evidence are a specific institute of criminal procedural law, or the law of evidence, which is based on the knowledge of criminalistics science and the needs of criminalistics practice. These are specific criminalistics-tactical methods used in the framework of evidence in criminal proceedings.

Evidence in criminal proceedings takes place in all its phases and stages, in particular in the framework of the preparatory proceedings and the subsequent proceedings before the court.[87] Evidence plays an absolutely crucial role in the context of the entire criminal process, since it is evidence that forms the basis for the court's subsequent decision on guilt and punishment. In view of this fact, it is clear that it is precisely on the evidence that considerable emphasis must be placed, especially on its quality. If the evidence is properly conducted, it can lead to the clarification of the offence and the punishment of the offender. However, if there are some procedural errors in the evidence, this can defeat the purpose of the whole criminal process. Therefore, the law also lays down certain rules for the conduct of evidence, but some of these rules are based on non-legal disciplines, in particular criminalistics. So-called special methods of evidence are just such a case. They are also based primarily on knowledge of criminalistics, but this will be discussed in the following passages.

As has already been outlined, evidence in criminal proceedings takes place in all its stages (e.g., preliminary proceedings, court proceedings, enforcement

87 Evidence is not connected only to criminal law, as we can observe this effort in other areas of law, such as civil or administrative law.

proceedings, etc.) and phases (examination and investigation phases).

The taking of evidence in pre-trial proceedings has many specificities. It is primarily at this stage that evidence is sought, evaluated and collected for the purposes of later stages or phases of the criminal proceedings. Procedural evidence is, or should be, minimally conducted in the preparatory proceedings, since, in accordance with the dictum of Article 160(1) of the Code of Criminal Procedure,[88] procedural evidence should, in principle, be conducted only after the prosecution of a particular person has been initiated, and in particular only at the main hearing before the court of first instance. At the examination stage, i.e., before the prosecution of a particular person is initiated, evidence is limited to those cases where postponement of the taking of evidence until a later stage of the criminal proceedings could lead to the devaluation of that evidence or to the impossibility of its later taking. An example of this would be evidence obtained as a result of the performance of urgent and non-repeatable acts (e.g., questioning a witness whose health is likely to deteriorate). These urgent or non-urgent acts may also in some cases precede the issuance of the Record of Initiation of Criminal Proceedings.

Despite this, the focus of evidence is (or ideally should be) normally concentrated in the main trial before the court. Here, evidence is taken of all the facts relevant to the court's decision on the merits, i.e., the decision on guilt and punishment in relation to a particular defendant. The evidence at the main trial is subject to the exercise of many rights of the parties, who may, in particular, propose the taking of particular pieces of evidence and, after their taking, may comment on them. The court may also take evidence which is not proposed by either party but which the court considers important for the correct assessment of the case, for example the production of expert evidence. The main hearing also involves the application of certain general principles relating to evidence (in

88 Act n. 141/1961 Coll., o trestním řízení soudním (trestní řád).

particular the principle of orality and the principle of immediacy, the principle of free evaluation of evidence and the principle of establishing the facts beyond reasonable doubt).[89]

Evidence is also adduced to a limited extent at certain other stages following the delivery of the decision on the merits. Evidence is mainly adduced in the context of ordinary and extraordinary appeals, but may also be encountered in the context of enforcement proceedings.

Evidence, as part of the law of evidence, is, in its broadest sense, a procedure of law enforcement authorities[90] which is intended to lead to the clarification of facts relevant to criminal proceedings. In practice, we encounter various procedural acts that may form part of the taking of evidence, usually involving the taking of individual pieces of evidence. The search for and evaluation of evidence is not particularly regulated by law, but only the general boundaries within which the CID is to operate are defined. In the Czech Republic, the search for evidence is governed primarily by knowledge of criminalistics and internal acts within the Police of the Czech Republic, while the evaluation of evidence is governed primarily by certain general principles of criminal procedure, which are contained in the provisions of Article 2 of the Criminal Procedure Code.

The concept of so-called special methods of evidence is not defined anywhere in the current legal order, and therefore, when defining it or classifying individual elements into this set, we rely primarily on doctrinal teaching. The provisions of Section 89 et seq. of the Criminal Procedure Code are devoted to the issue of evidence. Section 89(2) of the Criminal Procedure Code defines what may be

89 P. Šámal, J. Musil, J. Kuchta a col. *Trestní parvo procesní.* 2013, p. 347; on this topic, see also the contribution of one of the authors of this text: D. Texl. Vybrané zásady trestního práva procesního a jejich projevy při dokazování v trestním řízení*Zásady trestného práva. Zborník príspevkov z konferencie*. 2023. p. 206-219.

90 On this, see also the legal definition in Section 12 (1) of the Criminal Procedure Code, which contains court, public prosecutor and police.

used as evidence in criminal proceedings.[91] The first sentence of this provision states: "*Anything that may contribute to the clarification of the case ... may be used as evidence*," which shows that Czech criminal procedural law is based on a broad definition of the concept of evidence. This concept is then slightly corrected by an exemplary list of what can be used as evidence in criminal proceedings. Thus, the law lists, for example, statements, whether of the accused or witnesses, expert opinions, physical or documentary evidence and inspection.

However, the list which corresponds to the above legal definition of evidence is not exhaustive. Thus, in very simplified terms, anything that meets the conditions laid down in Article 89(2) of the Code of Criminal Procedure and which is not considered inadmissible or illegal evidence may be considered evidence. Vice versa, however: it should be added that even if the requirements of Article 89(2) of the Code of Criminal Procedure are met, some evidence may be found by the court to be unusable, either because of procedural defects (e.g., a lack of instructions) or because the evidence was obtained by illegal means (e.g., the accused's confession was obtained on the basis of threats by the police). This fact will also be relevant in the context of this work, as it will focus, among other things, on possible problematic points of the implementation of so-called special methods of evidence, where various procedural errors may occur which usually also cause the evidence obtained in this way to be unusable in the subsequent stages of the criminal proceedings.

Above we have discussed the legal definition of the term "evidence." At the same time, however, it cannot be forgotten that criminalistics also works with this concept in a slightly modified form. This is important in the context of this text because, as has been mentioned in several places, so-called special methods of evidence are primarily based on criminalistics. In criminalistics, instead of the

91 It should be noted here that this legal definition of evidence applies exclusively to the field of criminal law and therefore does not apply in other branches of law, usually not even by analogy.

term "evidence," we more often encounter the term "trace." These two concepts may sometimes be intertwined, but sometimes there may also be no connection between them.

Opinions on what else can be considered a trace relevant for criminal proceedings differ, and in the authors' opinion, such a definition is not even practically possible, since the significance of a particular trace must always be assessed within the contours of the case. However, many definitions of the concept of a trace can be encountered, which as a rule attempt to be all-encompassing. Importantly, however, these definitions need to be approached rather more expansively in practice. Here, the definition of a trace by the father of Czech and Czechoslovak criminalistics, Prof. Ján Pješčak, can be mentioned. He states the following on the issue of traces: "*The event of a crime is one of the material phenomena of objective reality, in the course of which there is an interaction between the bodies (objects) of the event of the crime, especially the perpetrator and the means used by them, and the bodies (objects) of the material environment, especially the scene of the crime and the objects of the attack, as well as the consciousness of people, e.g., witnesses. The manifestation of the interaction is reflected in the form of changes in the material environment (material traces) and changes in the consciousness of people (memory traces)*."[92] Subsequently, he also provides a separate definition of the term trace: "*[...] a trace of a crime is a change that is causally, locally and temporally related to the event under investigation, has not yet disappeared, contains information that is criminally or forensically relevant and is detectable, securable and usable by means of current forensic or natural science methods, means and procedures*."[93]

Of course, many other definitions of the concept of a trace can be found, but the authors are of the opinion that, given the topic and the general nature of this

92 J. Pješčak a col. *Kriminalistika*. 1986, p. 47.

93 J. Pješčak a col. *Kriminalistika*. 1986, p. 48.

treatise, it is not appropriate to present a list of individual definitions; rather, the purpose is to frame the concept of a trace in the context of evidence in criminal proceedings in order to better understand the relationship between the concepts of evidence and trace.

Certain special methods of proof are regulated in Section 3 of Title 5 of the Code of Criminal Procedure. These are confrontation (Section 104a of the Criminal Procedure Code), recognition (Section 104b of the Criminal Procedure Code), investigative experiment (Section 104c of the Criminal Procedure Code), reconstruction (Section 104d of the Criminal Procedure Code) and on-site examination (Section 104e of the Criminal Procedure Code). According to the statutory designation and its use of the word "some," it is clear that the list of these so-called special methods of evidence is not exhaustive, and therefore this group may include other special methods of evidence that are not regulated in the law and result only from the findings of criminalistics.

The law establishes a binding procedure for these particular evidentiary processes which must be followed in order for the result of such a process to be usable as evidence in the main trial or, where applicable, in a public hearing. If the statutory procedure is deviated from, the evidence so obtained could be considered illegal and thus not usable for the purpose of evidence in the proceedings before the court. It is therefore necessary to place increased emphasis on compliance with these rules, not least because the evidence in question will often be taken under the regime of urgent and/or non-repeatable measures. In this connection, reference may be made to J. Musil, who states, in relation to recognition, that "*Recognition is an urgent and non-repeatable act, because the witness's memory traces are quickly extinguished; there is no time for improvisation, there is a risk of delay, the offender may attempt to repeat the offence. As a rule, it is not possible to repeat a retrace.*"[94]

94 J. Musil. In: M. Dvořák. *Rekognice osob v trestním řízení*. 2022, p. 13.

The above can also be applied to other special methods of evidence; a typical non-repeatable act is, for example, an investigative experiment, an on-site examination or a recognition, while a recognition or a confrontation can be mentioned as a representative of a non-repeatable act. It should be added, however, that many of these special forms of evidence can be carried out simultaneously as both urgent and non-repeatable acts.

The area of certain special methods of evidence has not always been regulated in the Code of Criminal Procedure, but was only incorporated into it on the basis of the amendment made by Act No 265/2001 Coll., which entered into force at the beginning of 2002.[95] At present, this regulation is celebrating its 20th anniversary. Until 2002, no substantial legislative attention was paid to these tactical criminalistics procedures; however, the abundance of their use and certain problematic aspects associated with them forced the legislator to select these most frequently used tactical criminalistics procedures and to enshrine them directly in the text of the law.

Prior to the aforementioned amendment to the Criminal Procedure Code, this provision contained only a general regulation of two of today's five special methods of evidence, namely confrontation and recognition. Their classification was also different with regard to the systematics of the Criminal Procedure Code. For example, confrontation was classified as a special form of interrogation, which, although it corresponds to some extent with the nature of this act, in the authors' opinion was a step in the right direction. In connection with the aforementioned amendment to the Criminal Procedure Code, its systematics were also modified and the area of certain special forms of evidence was separated into a separate part: Section 3 of Title 5 of the Criminal Procedure Code. A similar situation applies to the aforementioned search, which, although conceived as a separate

95 Act n. 265/2001 Coll., Act, which changes Act n. 141/1961 Coll., o trestním řízení soudním (trestní řád), zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon and other codes.

procedural act, was classified in a different part of the Criminal Procedure Code, which was changed in accordance with the amendment in question. In this connection, it is interesting to note that the part of the general regulation of the recognition that the Criminal Procedure Code contained before the amendment made by Act No. 265/2001 Coll. was retained in the provisions of Article 93(2). At first sight, it is not easy to find a link between this provision and the current rules on recognition, but a closer examination of its wording reveals that it lays down a very general rule for carrying out identification operations. In particular, in relation to the retrace, it is essential that the accused is always obliged to endure the acts necessary to establish their identity.[96]

Currently, there are discussions about whether additional criminalistics procedures, whether in the field of criminalistics techniques or criminalistics tactics, should be incorporated into the Criminal Procedure Code, especially now that the long-planned recodification of Czech criminal procedural law is being prepared. For the time being, the situation is such that these individual procedures are mainly dealt with by criminalistics, but the question is whether the current trend is sufficient or whether the legislator should make some changes, for example, to extend the catalogue of special methods of evidence. We must not forget that although the current legislation in this area may seem insufficient at first sight, it is also supplemented by a relatively abundant (established) case law which fills legislative gaps in this respect. In particular, the case-law on the conduct of a search, which is probably the most frequently used special form of evidence and can be of central importance for the entire criminal proceedings,[97] and on-site examination, where the law only refers to the appropriate use of the provisions

96 Since the statutory diction here uses the verb to acquiesce, it is clear that there will be an obligation to passively participate in these identification acts. The accused (and in principle no one else) must not be compelled in any way to actively participate in them.

97 On this, see also the article of one of the authors of this text: D. Texl. Rekognice v trestním řízení. *Právní prostor [online]*. ATLAS consulting, spol. s r.o. 2023: https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/rekognice-v-trestnim-rizeni.

on investigative attempts, is particularly abundant, and so this legislation must be supplemented by case-law.

Although the legislative establishment of so-called special methods of evidence is a relative novelty for Czech law, in practice these procedures have been applied much earlier. It is precisely for this reason that they were enshrined in the form of legal norms in the Criminal Procedure Code. Since then, the controversy on whether these are only criminalistics methods (or methods of criminalistics practice), or whether they are also procedural acts and whether such acts can be considered part of evidence in the sense of the legislation contained in the Criminal Procedure Code, has largely ceased.

As we have already outlined in the very beginning of this thesis, these special methods of evidence are based on the knowledge and practice of the science of criminalistics. The very designation of "special" gives the impression that these means of evidence are specific in some way, and this is precisely their origin in criminalistics. At the same time, it should be recalled that the list of such evidence contained in the Criminal Procedure Code is far from exhaustive. We are of the opinion that such a setting is more appropriate and allows for a more flexible interconnection of legal regulation, criminalistics practice and new knowledge in this field. If it were an enumerative list, it would not be possible to respond adequately to new developments in this area. In order for certain new procedures, which can be classified under the concept of special methods of evidence, to be applied in practice and used as evidence in criminal proceedings, it would most likely require a change in the legislation in the form of an amendment to the provision in question containing an exhaustive list of special methods of evidence, which would be time-consuming and unnecessarily complex. The demonstrative list of special methods of evidence thus represents an undeniable advantage in certain respects and also gives the law enforcement authorities a wider scope of action. The foregoing also corresponds to the wording of Section 89(2) of the

Code of Criminal Procedure, which makes it clear that the purpose of the law is not to establish an exhaustive list of means of evidence, but rather to allow for the widest possible variety of such means, which will then be subject to the discretion of the individual CID in freely evaluating the evidence, as also follows from the same principle enshrined in Section 2(6) of the Code of Criminal Procedure.

Since these procedures have been widely applied in criminalistics practice, there was a need to legislate for them, primarily to prevent various errors in their use as evidence, which would render the evidence thus obtained useless in court proceedings. Special forms of evidence are often of an urgent or non-repeatable nature (or a combination of both is possible), which places even greater demands on the precision of their performance. At the same time, the evidence obtained in this way may be crucial evidence of the guilt or innocence of the accused in a given criminal proceeding. As a rule, these special forms of evidence are always connected with the examination of the testimony of a specific person who perceived the criminally relevant event with their senses or who was even directly involved in it.

The significance of special methods of evidence is thus considerable. For the sake of completeness, however, it should be stated again that the special methods of evidence that have been enshrined in the Criminal Procedure Code do not constitute an enumerative list of this set, but only the most frequently used ones, where the procedure applied in their implementation has therefore been enshrined in legislation. This assertion is also supported by the fact that the legislator refers to Section 3 of Title 5 of the Code of Criminal Procedure as certain special methods of evidence, which excludes the possibility that it is an exhaustive list.

Special methods of proof are regulated in the Criminal Procedure Code, specifically in Section 3 of Title 5, entitled "Certain special methods of proof." This is a relatively new legal regulation (at least in the context of the fact that the Czech Criminal Procedure Code was established in 1961, i.e., more than 60 years ago),

as these procedures of practical criminalistics activity were only legislatively enshrined in their present form by an amendment to the Criminal Procedure Code made by Act No 265/2001 Coll., which came into force at the beginning of 2002. Recently, this legislation marked its twentieth anniversary. In the legislation in force until December 31, 2001, attention was paid only to recognition and confrontation, when these acts were closely linked to the questioning of a person. At the same time, it should be noted that the earlier legislation was of only a general nature.

The need to legislate on these criminalistics procedures was based on the fact that they were widely used in practice, but there were no uniform rules for the procedure for their application; only internal acts in force within the Police of the Czech Republic were used.[98] In view of their potential evidentiary significance, it was thus decided that the procedures used in their implementation (more precisely, those most frequently used) would be enshrined directly in the law. This fact is also significant from the point of view of the predictability of the law. It also represents a certain advantage for persons who will participate in the acts in question, as they will thus have the opportunity to become more familiar with the nature and course of these procedural acts.

In the context of the planned recodification of Czech criminal procedural law,[99] it is possible that the list of so-called special methods of evidence contained

98 These were mainly binding instructions of the President of the Police and other internal standards such as various methodologies for their application.

99 For more details, see cf. www.justice.cz, which states, among other things, the reasons leading to the planned recodification: "*In March 2014, a working commission for the new Criminal Procedure Code, composed of experts in criminal procedural law, began its work. The Commission is composed of practitioners, i.e. judges, prosecutors, lawyers and representatives of the Ministry of the Interior and the Police of the Czech Republic, as well as experts from the academic sphere, so that different views on criminal procedure are represented in the Commission and the best possible result can be achieved on the basis of the discussion, which is to be a modern and comprehensive regulation of criminal procedure.*

New criminal procedure legislation is necessary because the current legislation dates back to the early 1960s. Although it has been amended many times, its current form does not correspond to the needs of the criminal process in the early 21st century.

The Criminal Procedure Code was first substantially amended soon after 1989 in the context of fundamental social changes, when the most serious shortcomings of the Criminal Procedure Code, which could not stand up under the new conditions of a democratic state governed by the rule of law and a market economy, were removed. However,

in the Act will be amended. However, there are differing opinions as to whether this list should be constructed more broadly or whether it should be narrower. Some are even of the opinion that the regulation of special methods of evidence should be deleted from the Criminal Procedure Code altogether.

Tactical and technical criminalistics procedures are encountered in many places in the field of evidence. However, these individual procedures are not always regulated in the central regulation of Czech criminal procedural law, i.e., the Criminal Procedure Code.

As has emerged from the preceding explanations, the Criminal Procedure Code deals only with selected tactical criminalistics procedures, such as interrogation or examination, while others are regulated in the section devoted to certain special methods of evidence. However, the legislation contained in the Criminal Procedure Code does not deal with criminalistics techniques at all.

The procedures of criminalistics techniques, the main purpose of which is to search for and secure criminally relevant clues, must therefore have their own regulation. This regulation is taken care of by the Police Presidium of the Police of the Czech republic, in the form of so-called binding or non-binding instructions of the President of the Police. These instructions are internal acts of management and are therefore primarily addressed to the police authority, while access to them by other law enforcement authorities, or even the general public, is considerably limited. Indeed, the President of the Police's instructions are not published anywhere on a regular basis, nor are they available via the various internet search engines.

As far as the procedures of criminalistics tactics are concerned, even their

under the pressure of the immediate demands of practice, it was not possible to proceed to the recodification of criminal procedural law, and therefore more or less amendments to the Criminal Procedure Code were made.
However, a considerable number of problems persist to this day which hinder the effective conduct of criminal proceedings. These problems are primarily the complexity and lengthiness of criminal proceedings. This, coupled with the high demands on the formal aspects of proof, makes the criminal justice system unable to cope with some very serious forms of crime and struggles even with ordinary crime."

inclusion in the legislation is rather an exception, as evidenced by the existence of the so-called special methods of evidence which we have discussed above. In our opinion, the incorporation of these institutes into the Criminal Procedure Code is a step in the right direction, but the question remains whether their catalogue should be expanded further, since the legislator also emphasizes that these are only some special methods of evidence.

In conclusion, the regulation of criminalistics procedures (whether in the field of criminalistics tactics or criminalistics techniques) is highly fragmented. Some of the procedures of criminalistics tactics are regulated directly in the Criminal Procedure Code, but their selection is limited, and others are either regulated by internal acts of the procedure or not regulated at all, and result only from criminalistics doctrine. Most of the procedures of criminalistics techniques are then regulated through internal acts of management, mainly the binding instructions of the President of the Police, which have also been discussed above. Nevertheless, there remain other procedures (mainly in the field of criminalistics technique) which are not regulated in any way, and the possibilities and manner of their use are thus mainly derived from the scientific literature and various research sources. In the interest of easier application in practice, it would thus be useful to unify the regulation of individual procedures, to facilitate work with the various sources of this regulation (e.g., by publishing binding instructions of the President of the Police, issuing various collections of these regulations, etc.) and to respond more quickly to new trends emerging in criminalistics.

Special methods of evidence are of considerable importance from the point of view of criminalistics. In a way, they are methods of practical criminalistics activity which are regulated by legislation. At the same time, however, the tactics of their implementation are mainly guided by knowledge based on the professional literature and generalized practical activity. Although these special methods of evidence are defined in the law, it should be pointed out once again that this list is

not exhaustive, but the legislator has dealt with the most widely used ones. Thus, while the rules laid down by law must be followed in their implementation, the findings of the science of criminalistics must always be taken into account. In the case of those special methods of evidence which are not provided for in the law, on the other hand, they are based purely on criminalistics theory and generalized practical experience.

Conclusions

Within the framework of the abovementioned text, the authors were looking for an answer to the question of whether criminalistics procedures should be regulated in law, whether the current state of Czech legislation in this area is sufficient, or whether it should be subjected to possible modifications by amendment.

We are of the opinion that it is more than appropriate to regulate some criminalistics procedures directly in the Criminal Procedure Code, and that it would also be appropriate to continuously expand this list in accordance with the findings of the science of criminalistics so that the development of new methods can always be adequately responded to in legislation and used in practice. Legislative support for these procedures will then also increase their importance for evidence in criminal proceedings, as it will unify the way they are carried out and lay down specific rules for it.

Given the current state of science and knowledge in the field of criminalistics, we would consider it appropriate to extend the statutory list of special methods of evidence by adding two methods, one of which is partly based on criminalistics techniques and the other on criminalistics tactics. This is the method of odorology, i.e., the odor identification of persons, which is perceived only as a means of supporting evidence, and the evidence obtained in this way is considered to be indirect evidence with not very high testimonial value. However, in our opinion, the legislative enshrinement of this method would help its more widespread use

in practice. Another method which we would like to include among the special methods of proof provided for in the law is polygraph examination. This method also has considerable potential and its use can be very beneficial in criminal proceedings, even though it is again indirect evidence.[100]

AR KRIMINALISTIKOS METODUS TURĖTŲ REGULIUOTI BAUDŽIAMIEJI ĮSTATYMAI?

Marek Fryšták,

David Texl

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamas ryšys tarp kriminalistikos kaip taikomojo mokslo ir baudžiamosios teisės, konkrečiai – kriminalistikos ir baudžiamosios proceso teisės mokslais. Pagrindinis autorių tyrimo klausimas yra tai, ar kriminalistinės procedūros turėtų būti reguliuojamos dabartinėje teisinėje sistemoje. Šie samprotavimai pateikiami išnagrinėjus dabartinį reguliavimą, kai Baudžiamojo proceso kodekso dalyje, skirtoje vadinamiesiems specialiesiems įrodinėjimo būdams, reglamentuojamos tik tam tikros kriminalistinės taktikos procedūros. Šiame kontekste svarstoma, ar Baudžiamojo proceso kodekse turėtų būti reglamentuojamos ir kriminalistinės technikos, ir kitos kriminalistinės taktikos procedūros, ar pakanka esamos padėties, ar reikėtų keisti dabartinį vadinamųjų specialiųjų įrodinėjimo būdų sąrašą ir jį išplėsti.

Reikšminiai žodžiai: kriminalistika; baudžiamojo proceso teisė; specialieji įrodinėjimo būdai; įrodymai; teisės aktai.

100 On the possibilities of the use of polygraph investigation, see also the contribution of the authors of this article: M. Fryšták, D. Texl. Polygraph usage in criminalistic practise. *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practise XVIII*. 2022, p. 99-104.

KRYMINALISTYKA A SPORT – TRADYCYJNE I NOWE ZASTOSOWANIA

Prof. dr. Piotr Girdwoyń,
Katedra Kryminalistyki
Uniwersytet Warszawskiego,
Polska,
E-mail: pgird@uw.edu.pl

Prof., habil. dr. Tadeusz Tomaszewski,
Katedra Kryminalistyki
Uniwersytet Warszawskiego,
Polska,
E-mail: tadtom@wpia.uw.edu.pl

Henryk Malewski jest nie tylko wybitnym znawcą kryminalistyki i prawa, uniwersyteckim profesorem i autorem wielu cennych publikacji. Jest także wielkim przyjacielem Polski i Polaków, animatorem ścisłej współpracy litewskich i polskich kryminalistyków, związanym naukowo i zawodowo z wieloma ośrodkami akademickimi i policyjnymi w Polsce. Pracował m.in. jako profesor wizytujący w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie, Wyższej Szkole Pedagogiki i Administracji w Poznaniu, Akademii Pomorskiej w Słupsku; występował także jako referent na wielu konferencjach organizowanych w Polsce, w tym m.in. w wielu sympozjach badań dokumentów we Wrocławiu i na konferencji zorganizowanej z okazji 60-lecia powstania Katedry Kryminalistyki na Uniwersytecie Warszawskim w 2016 roku. Był także recenzentem bronionych w Polsce prac doktorskich. Dowodem na bicie u Henryka polskiego serca jest jego aktywna działalność w Polskim Towarzystwie Naukowym na Obczyźnie oraz Stowarzyszeniu Naukowców

Polaków Litwy.

Szczególnie duże są zasługi Henryka Malewskiego dla rozwijania współpracy pomiędzy Polskim a Litewskim Towarzystwami Kryminalistycznymi, za co został wyróżniony statusem członka honorowego Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego oraz wybrany do Rady Naukowej czasopisma „Problemy Współczesnej Kryminalistyki". W ramach tej współpracy współorganizował w Warszawie jedną z edycji międzynarodowej konferencji naukowej „Kryminalistyka i ekspertologia sądowa: nauka, studia, praktyka". To wreszcie m.in. dzięki jego staraniom nawiązana został ścisła współpraca pomiędzy towarzystwami kryminalistycznymi i środowiskami naukowymi Polski, Litwy i Ukrainy, co owocuje obecnie planami powołania europejskiego stowarzyszenia kryminalistycznego. Henryk świetnie mówi po polsku, stąd wykłada i występuje na konferencjach w Polsce używając właśnie tego języka; jest też współautorem pracy „Praktyczny słownik policyjno-prawniczy - polski-białoruski-litewski-rosyjski-ukraiński" (wyd. WSP, Szczytno 2006).

Nie może więc dziwić fakt, że za jako ogromny zaszczyt uznaliśmy zaproszenie do zamieszczenia naszej pracy w Księdze poświęconej działalności naukowej i zawodowej Henryka Malewskiego. Chcemy mu w ten sposób podziękować za jego bezcenny wkład w rozwój kryminalistyki litewskiej i polskiej oraz we współpracę z polskim środowiskiem kryminalistycznym, ale także za osobistą przyjaźń, którą bardzo sobie cenimy. W związku z tym postanowiliśmy dla niego przygotować pracę na temat, który jest rzadko analizowany od strony kryminalistycznej, a jednocześnie - mamy nadzieję - bliski jego zainteresowaniom, jako znawcy sportu oraz sympatyka piłki nożnej i tenisa – o możliwościach wykorzystania taktyki i techniki kryminalistycznej w sprawach związanych ze sportem.

Kryminalistyka od początku swojej historii zwana była „nauką o realiach prawa karnego", a w powszechnej konotacji rozumiano służebną rolę tej dyscypliny wobec postępowania karnego w pierwszej, a prawa karnego materialnego – w

drugiej kolejności. Obserwowany od drugiej połowy XX wieku rozwój kryminalistyki i jej pozakarnych zastosowań (w postępowaniach cywilnych, administracyjnych, dyscyplinarnych itp.) związany jest z rozpowszechnianiem się różnorodnych postępowań wyjaśniających.

Jednak wiedzę kryminalistyczną można stosować nie tylko w postępowaniach represyjnych, których modelowy przykład stanowi proces karny. Nie widać przeszkód, aby wykorzystywać ją w sposób uniwersalny, ilekroć tylko istnieje potrzeba wyjaśnienia zdarzenia z przeszłości. W tym sensie metodologia kryminalistyki zbliża tę dyscyplinę do archeologii. Przykładem takich postępowań pozakarnych, gdzie wiedza kryminalistyczna mogłaby być przydatna w szerokim zakresie są postępowania dyscyplinarne.

W niniejszym tekście spróbujemy prześledzić możliwości wykorzystania kryminalistyki w odniesieniu do sportu. Jest to zastosowanie nieoczywiste, jakkolwiek – jak postaramy się wykazać – nie tylko uzasadnione, ale wręcz posiadające duży potencjał na przyszłość. Rozważania nasze koncentrują się wokół następujących kwestii:

1. Wykorzystanie wiedzy kryminalistycznej przy ściganiu przestępstw związanych ze sportem oraz w postępowaniach dyscyplinarnych związanych z naruszeniem reguł dotyczących uprawiania sportu,
2. Zastosowanie kryminalistyki w odniesieniu do postępowania antydopingowego jako odrębnego, uniwersalnego modelu postępowania wyjaśniającego ukształtowanego przez przepisy WADA i krajowe organy administracji antydopingowej,
3. Weryfikacja osiągnięć sportowych w odniesieniu do wątpliwości czy podejrzeń nierzetelności w sporcie,
4. Profilaktyka i strategia kryminalistyczna w zakresie spraw związanych ze sportem.

W naturalny sposób pierwszą sferą, jaka się pojawia w odniesieniu do omawianej tematyki, to metodyka prowadzenia postępowań karnych w zakresie czynów

zabronionych. W Polsce czyny takie mogą przybrać postać przestępstw ujętych w kodeksie karnym (np. oszustwo, uszkodzenie ciała itp.), ewentualnie stypizowanych w rozdziale 10 ustawy o sporcie. Wymieniono tam przestępstwa: korupcji sportowej (art. 46), nieuczciwego udziału w zakładach wzajemnych (art. 47), płatnej protekcji w sporcie (art. 48) oraz wykroczenie bezprawnego wykorzystywania symboli i nazw olimpijskich (art. 51). Wykorzystanie wiedzy kryminalistycznej w odniesieniu do wskazanej kategorii czynów nie odbiega zasadniczo od realizacji tradycyjnych funkcji i form zastosowania kryminalistyki w postępowaniu karnym. Warto w tym miejscu dodatkowo wskazać, że polski ustawodawca uznał czyny stypizowane w art. 46-48 ustawy o sporcie za na tyle poważne, iż zgodnie z art. 19 ust. 1 pkt 2a ustawy o Policji można przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych podejmowanych przez Policję w celu zapobieżenia, wykrycia, ustalenia sprawców, a także uzyskania i utrwalenia dowodów (w odniesieniu do przestępstw z ustawy o sporcie)– stosować kontrolę operacyjną (oraz inne tzw. złożone formy operacyjne), tak więc również szeroko pojęta problematyka czynności pozaprocesowych znajduje tu zastosowanie. Ponieważ od strony metodologicznej nie widać specjalnych różnic pomiędzy postępowaniami w odniesieniu do wskazanych czynów na tle postępowań o inne przestępstwa, nie ma także potrzeby ich szerszego omawiania.

Druga – również tradycyjna i nieodbiegająca od innych – sfera zastosowania kryminalistyki w sporcie odnosi się do postępowań dyscyplinarnych. W systemie polskiego prawa sportowego (art. 45 b. ustawy o sporcie) odpowiedzialność dyscyplinarna realizuje się na zasadach określonych regulaminami dyscyplinarnymi związków sportowych, a postępowanie opiera się na zasadzie prawa do obrony oraz dwuinstancyjności. W postępowaniu tym – pod względem dowodowym – stosuje się uniwersalne reguły analogiczne do postępowania karnego, a wiedzę kryminalistyczną wykorzystuje się w odniesieniu zarówno do osobowych, jak i rzeczowych środków oraz źródeł dowodowych – zbierając informacje, które

następnie mogą być podstawą zarzutu popełnienia przewinienia dyscyplinarnego.

Postępowanie o charakterze odrębnym i nie do końca zharmonizowanym z krajowym porządkiem prawnym[101] przewiduje tzw. Światowy Kodeks Antydopingowy[102] oraz krajowe przepisy (w Polsce: Przepisy Antydopingowe Polskiej Agencji Antydopingowej)[103]. Prawny charakter norm WADA oraz krajowych jej odpowiedników pozostaje nieustalony, są to bowiem normy pochodzenia zewnętrznego, nieuchwalone przez krajowego ustawodawcę i pozostające w gruncie rzeczy poza kontrolą krajowych organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Zarazem jednak, biorąc pod uwagę ich konsensualny charakter (choć z drugiej strony należy pamiętać, że żadne państwo, którego związek sportowy chce brać udział w oficjalnych zawodach rangi międzynarodowej, nie może wprowadzić do swojego porządku prawnego przepisów sprzecznych z kodeksem WADA), nie sposób ich ignorować w krajowych porządkach prawnych, nawet mimo wątpliwości co do formalnej mocy obowiązującej. Postępowanie antydopingowe od teoretycznej strony należy uznać za represyjne, tj. takie, w którym obowiązuje odpowiedzialność za czyn zawiniony, a wobec zawodników/zawodniczek orzeka się karę. Mimo to przepisy antydopingowe opierają się na zasadzie domniemania naruszenia przepisów (i winy), a więc ciężar dowodu po części został przerzucony na zawodnika[104].

W samym postępowaniu wyjaśniającym w sprawach dopingowych w odniesieniu do czynności związanych z osobowymi źródłami dowodowymi stosuje się, oczywiście, wskazania kryminalistyki co do taktyki przesłuchania, jednak mają one w gruncie rzeczy drugorzędne znaczenie. Biorąc pod uwagę fakt, że to

101 Art. 45e ustawy o sporcie wyłącza sprawy dyscyplinarne dotyczące dopingu spod kompetencji Trybunału Arbitrażowego przy Polskim Komitecie Olimpijskim.

102 http://olimpijski.pl/wp-content/uploads/2020/12/SwiatowyKodeksAntydopingowy2021wersjaPL.pdf

103 Antydoping.pl

104 Por. art. 3 Światowego Kodeksu Antydopingowego

zawodnik jest odpowiedzialny za substancje, które wprowadza do swojego organizmu (w tym także w postaci pożywienia, odżywek, suplementów diety itp.), wyjaśnienia mają charakter pomocniczy, a postępowanie skupia się w dużej mierze wokół analizy zanieczyszczenia produktu (np. odżywki), co może pozwolić na uwolnienie się zawodnika od odpowiedzialności. W związku z tym laboratoria prowadzące badania mają szczególny obowiązek nie tylko kontroli jakości (silnie akcentowanej w kryminalistyce), ale także zachowania najwyższej staranności i rzetelności, gdyż od wyników badań w znacznie większej mierze niż w przypadku postępowania karnego – zależy los osoby obwinionej.

W postępowaniu antydopingowym niezwykle istotną rolę odgrywają metody analityczne, które cieszą się szczególnym przywilejem wiarygodności[105]. W odniesieniu do tego dowodu na etapie postępowania odwoławczego (czyli przed Trybunałem Arbitrażowym ds. Sportu w Lozannie) w sprawach, w których zakwestionowano w drodze sprzeciwu metodę analityczną, skład orzekający powołuje na żądanie WADA odpowiedniego „eksperta do spraw naukowych, który pomaga sędziom ocenić treść sprzeciwu" (art. 3.2.1 Światowego Kodeksu Antydopingowego). Podmiot ten – jakkolwiek niewątpliwie posiadający wiadomości specjalne - wymyka się tradycyjnemu rozumieniu funkcji biegłego, który z reguły pojawia się w postępowaniu dowodowym (ewentualnie wyjaśniającym czy dyscyplinarnym) dla wydania opinii będącej jednym z dowodów poddawanych następnie kontradyktoryjnej ocenie. Ekspert pomagający sędziom zrozumieć treść sprzeciwu z jednej strony niewątpliwie wypowiada się w kwestiach wymagających wiadomości specjalnych, z drugiej – pełni wspominaną od dawna przez polską literaturę rolę konsultanta[106], czyli pomocnika organu procesowego. Jego

105 Por. art. 3.2.2. Światowego Kodeksu Antydopingowego: „Przyjmuje się, że laboratoria akredytowane przez WADA przeprowadzają analizę próbki oraz przestrzegają procedur ochrony próbki zgodnie z Międzynarodowym standardem dla laboratoriów. Zawodnik lub inna osoba może obalić to domniemanie poprzez udowodnienie, że nastąpiło odstępstwo od międzynarodowego standardu dla laboratoriów, co mogło doprowadzić do uzyskania niekorzystnego wyniku analizy".

106 D. Wilk. Biegły konsultant w procesie karnym. *Prokuratura i Prawo*. 7-8, 2019, s. 60-81.

rola, choć kluczowa w sprawie, pozostaje w dużej mierze ukryta przed stronami, które nie mogą się ustosunkować ani formalnie, ani merytorycznie do treści konsultacji.

Ponieważ opisywane regulacje antydopingowe w odniesieniu do stosowanych metod laboratoryjnych poprzestają na określeniu, iż są one „naukowo ważne", a zarazem dopuszczają sprzeciw zawodnika (i odpowiednią rolę konsultanta składu orzekającego), powstaje pytanie, jakie zarzuty można wysunąć wobec zastosowanych metod. Kwestii tej nie rozstrzygają przepisy antydopingowe, wobec tego, jak się wydaje, z pomocą powinna przyjść nauka kryminalistyki.

Przede wszystkim rodzi się wątpliwość, czy w ramach procedur antydopingowych można i należy stosować te same standardy dopuszczalności metod laboratoryjnych, jak w przypadku postępowania karnego, a jeśli tak, to jakie. W różnorodnych systemach prawnych problematyka tzw. dopuszczalności dowodów naukowych jest albo przedmiotem uwagi orzecznictwa (por. USA – tzw. standardy *Frye* czy *Daubert*[107], Anglia, Walia, Australia itd. – *R. v. Bonython*[108]), albo także pośrednio doktryny. Kwestia akceptacji konkretnej metody ma bowiem bardzo istotne znaczenie ze względu na zasadę prawdy i trafnej represji. W postępowaniu karnym, zdominowanym wszelako przez zasadę domniemania niewinności, istotne szczególne znaczenie ma czynienie prawdziwych ustaleń faktycznych i poddawanie ich kontradyktoryjnej kontroli. Czy takie samo podejście obowiązuje w sprawach z zakresu dopingu? Z jednej strony w regulacjach wspomina się o zasadzie obiektywizmu i odwołuje się do reguł postępowania fair, z drugiej jednak normatywnie zakłada się *a priori* poprawność metod laboratoryjnych. Logicznie patrząc oznaczałoby to zakaz kwestionowania metody jako takiej, a jedynie skupienie się na ewentualnych uchybieniach przy jej stosowaniu. Takie podejście wydaje się niewłaściwe, biorąc pod uwagę dynamikę nauki, możliwość

107 T. Tomaszewski. *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*. 2000, s. 121 i nast.

108 R. v. Bonython (1984) 38 SASR 45-47 (Supreme Court of South Australia).

zmiany metod, w tym także dostrzeżenie błędów w dotychczas stosowanych procedurach – i ostatecznie prawdę naukową. Biorąc pod uwagę wyraźną odrębność światowego kodeksu antydopingowego (oraz regulacji krajowych w tym zakresie) należałoby uznać, że w postępowaniu tym mamy do czynienia z innymi zasadami weryfikacji metod badawczych, niż tymi znanymi z postępowania karnego, jednak brakuje szczegółowego wyjaśnienia, jakie to mają być metody i przez kogo kontrolowane (co wydaje się słabością omawianego systemu).

W drugiej kolejności pojawia się więc pytanie, kto ma zajmować się kontrolą tego dowodu. W ramach procedury antydopingowej badania są wykonywane jedynie przez desygnowane do tego placówki i nie ma możliwości przeprowadzenia badania na zlecenie choćby osoby zainteresowanej przez zewnętrzną placówkę analityczną. Zrozumiała wydaje się z jednej strony dbałość o wysoki poziom badań i zapewnienie jakości, z drugiej jednak sam system akredytacji laboratoriów pozwala na weryfikację wyników badań w innym miejscu. Mając zaufanie do akredytacji jako takiej nie widać powodów, dla których należałoby wprowadzać czy utrzymywać zakaz zlecania prywatnych badań (np. przez osobę obwinioną) próbek we wskazanych przez siebie (i np. na własny koszt) placówkach. Utrzymywanie *numerus clausus* laboratoriów, na dodatek niewykonujących analiz na zlecenie osób trzecich nie sprzyja obiektywnej kontroli rezultatów i może być traktowane jako przyczyna błędów. W tym samym wątku pojawia się kwestia podstaw kontroli wyników badań. Jak już wspomniano, w światowych przepisach antydopingowych wprowadzono osobę konsultanta przy składzie orzekającym, co ma miejsce na poziomie Trybunału Arbitrażowego w Lozannie do oceny treści sprzeciwu. Rozwiązanie to jest zapewne trafne, ale jedynie połowicznie. Biorąc pod uwagę złożoność materii i – jak się wydaje - brak szczegółowego rozeznania w niej w odniesieniu do członków składu orzekającego, konsultant taki powinien mieć charakter stały nie tylko w odniesieniu do sprzeciwu, ale w ogóle w zakresie przeprowadzonych badań, ich poprawności, metodologii itp. i nie tylko na

poziomie Trybunału, ale wszystkich organów orzekających w postępowaniu, dla prawidłowego zrozumienia materii.

Po trzecie wreszcie, nie sposób uciec od nasuwającego się fundamentalnego pytania o sprawiedliwościowe uzasadnienie systemowej odrębności badań laboratoryjnych na potrzeby postępowań antydopingowych. Podzielając w sposób bezdyskusyjny twierdzenie o szkodliwości dopingu w sporcie (i poprzestając na oczywistym jego uzasadnieniu) nie można jednak zrozumieć, dlaczego w odniesieniu do czynów o większej szkodliwości społecznej, ściganych karnie (np. korupcja w sporcie, oszustwo), należy posługiwać się w ogóle innym systemem dowodzenia, odrębnym podejściem, większą swobodą w zakresie doboru metod i ich kontroli. W szczególności w zwykłym postępowaniu karnym obowiązują zasady: swobodnej oceny dowodów (w aspekcie braku prymatu dowodów analitycznych), kontradyktoryjności i domniemania niewinności (to oskarżonemu trzeba udowodnić winę, a nie oskarżony musi obalać tezę o swojej winie), zaś sąd ocenia zgromadzone dowody wszechstronnie. Można odnieść wrażenie, że postępowanie antydopingowe niejako ex lege nadaje wysoką wartość dowodową wynikom badań laboratoryjnych, stawiając organ dyscyplinarny w roli podmiotu, który działa z dużym automatyzmem, opierając się jedynie na pozytywnym wyniku (co zresztą wynika z zasady domniemania naruszenia przepisów).

Pozostaje zatem zadać sobie pytanie, czy naprawdę utrzymywanie tego rodzaju odrębności sprzyja szybkiemu a zarazem trafnemu systemowi represji w sprawach o doping w sporcie?

Przy tej okazji nie sposób nie zauważyć, że system odpowiedzialności dyscyplinarnej w sporcie, rządzący się dualistycznym rozdzieleniem spraw na związane z dopingiem oraz pozostałe, pozostaje głęboko niekonsekwentny. Ze względu na zasady odpowiedzialności cała taktyka postępowania (zarówno prowadzenia czynności wyjaśniających, jak i obrony) w sprawach dyscyplinarnych w sporcie musi przyjmować dwa modele. W odniesieniu do spraw dopingowych

przesłuchujący (i prowadzący postępowanie) jest związany domniemaniem winy, we wszystkich pozostałych (w tym korupcyjnych) – domniemaniem niewinności osoby obwinionej. To w istotny sposób rzutuje na taktykę przesłuchania oraz całego postępowania dowodowego.

W sprawach dopingowych ciężar postępowania, jak wskazano powyżej, przesuwa się na analizę technicznokryminalistyczną, sprowadzając całe postępowanie dowodowe w dużej mierze do kontroli wyników laboratoryjnych. Biorąc dodatkowo pod uwagę (przynajmniej w Polsce) system organów antydopingowych, formalnie niezależnych, lecz powiązanych instytucjonalnie z agencją antydopingową – nawiązuje on do modelu inkwizycyjnego (śledczego). W pozostałych sprawach w większym zakresie postępowanie opiera się na dowodach osobowych (bez uszczerbku dla dowodów rzeczowych oraz dokumentów), ocenianych swobodnie w kontradyktoryjnym postępowaniu.

Dodać jeszcze należy, że przejrzystości systemu odpowiedzialności w zakresie dopingu w Polsce nie sprzyja struktura organów rozstrzygających, właściwie pozorna dwuinstancyjność (organ, czyli panel jest jednolitym ciałem, z którego wyłania się składy I i II instancji) oraz brak możliwości odwołania się do organu sądowego dla zawodników niższej klasy sportowej. Czynniki te bardzo istotnie wiążą się z taktyką obrony, utrudniając wprowadzanie nowych dowodów czy kwestionowania orzeczeń niższej instancji. Od strony taktycznej obrona w postępowaniu antydopingowym przypomina działanie w ramach inkwizycyjnego postępowania przygotowawczego, przez co pozbawia się często podsądnych ich praw.

Czy system ten utrzyma się w przyszłości, trudno jest w tym momencie przewidywać w sposób wiarygodny. Nie ulega wątpliwości jednak, że w postępowaniach dyscyplinarnych w sporcie kryminalistyka znajduje szerokie zastosowanie zarówno w warstwie taktycznej, jak i technicznej.

W odniesieniu do trzeciej sfery, którą dostrzegliśmy na początku, czyli

weryfikacji osiągnięć, rozważania trzeba rozpocząć od stwierdzenia, że przeciętny obserwator zawodów sportowych z reguły uzyskuje natychmiastowy dostęp do uzyskanych przez sportowca wyników, nie mając wątpliwości co do ich rzetelności. Wprowadzenie w 1948 roku fotokomórki zatrzymującej pomiar czasu oraz tzw. fotofiniszu, który pozwolił rozstrzygnąć wątpliwości przy biegach krótkich na Igrzyskach Olimpijskich w Londynie (rozwiązanie oficjalnie przyjęte dopiero na IO w Monachium w 1972)[109] uczyniło analizę wyników praktycznie natychmiastową, jak i ogólnie dostępną. Wraz z rozwojem techniki monitorującej pojawiły się nowe rozwiązania. Od 2018 roku w piłce nożnej działa system VAR, cztery lata wcześniej wprowadzono system goal-line, obecnie obserwujemy także półautomatyczną technologię off-side[110]. Również w innych sportach, w których mamy do czynienia z dynamicznym przebiegiem działań sportowych lub wręcz walki zawodników, dopuszcza się coraz częściej nagrywanie i odtwarzanie obrazu w celu sprawdzania sytuacji wątpliwych[111].

W oczywisty sposób nasuwa się w tym miejscu analogia do zastosowania monitoringu wizyjnego, wprowadzonego do powszechnego użytku w połowie lat 80-tych XX w[112]. Niezależnie od innych aspektów i kontrowersji tej metody, nie ulega wątpliwości jej przydatność z punktu widzenia rejestracji przebiegu zdarzenia na potrzeby szybkiej reakcji oraz dalszego postępowania wyjaśniającego[113].

Jednak nie w każdej dziedzinie sportu jest to możliwe. Dzieje się tak w szczególności w odniesieniu do dyscyplin uprawianych w terenie trudno dostępnym, ubogim w infrastrukturę, bez możliwości (lub w bardzo skromnym zakresie) elektronicznego wsparcia. W takich warunkach weryfikacja osiągnięć w

109 https://www.bbc.co.uk/history/british/modern/olympics_1948_gallery_05.shtml

110 Szczegóły techniczne na: https://geek.justjoin.it/jak-dziala-var/

111 Np. w szermierce – por. załącznik nr 7 do Regulaminu Polskiego Związku Szermierczego: https://pzszerm.pl/wp-content/uploads/2021/07/Regulamin-PZS-2021-07-31-wersja-1.1.pdf

112 P. Waszkiewicz. Monitoring wizyjny miejsc publicznych w dużym mieście na przykładzie Warszawy. Próba analizy kosztów i zysków. *Archiwum Kryminologii*. Vol. XXXIV, 2012, s. 254.

113 P. Waszkiewicz. Monitoring wizyjny miejsc publicznych w dużym mieście na przykładzie Warszawy. Próba analizy kosztów i zysków. *Archiwum Kryminologii*. Vol. XXXIV, 2012, s. 272.

czasie rzeczywistym staje się bardzo utrudniona, a pokusa fałszowania osiągnięć, szczególnie w dzisiejszych realiach, tj. dążenia do sukcesu, zaangażowania sponsorów, parcia do sukcesu – bardzo mocna. Doskonałym przykładem takiej dyscypliny, w której zdarzają się przypadki nierzetelnego dokumentowania osiągnięć (następnie kwestionowanych), dostrzeganym przez literaturę przedmiotu od kilku lat, jest wspinaczka wysokogórska[114].

Historycznie początki tworzenia alternatywnych hipotez w zakresie rzeczywistych osiągnięć sportowych należałoby pewnie wiązać z przypuszczeniami o rzekomym zdobyciu Mount Everestu przez Mallory'ego w 1924 roku (który w trakcie wyprawy zginął). Niejasne losy wyprawy, niekonsekwencje w relacjach, zaginięcie aparatu fotograficznego skłoniły grupę badaczy do poszukiwania zaginionego aparatu Mallory'ego i w przypadku sukcesu – próby wywołania zdjęć. Znaleziona fotografia ze szczytu (trudno wyobrazić sobie, aby w przypadku sukcesu wspinacz jej nie wykonał), zmieniłaby zapewne historię himalaizmu[115]. Jednak do dzisiaj tego rodzaju dowód nie został przeprowadzony, choć prostota jego założenia doskonale unaocznia problem.

Jako dowód osiągnięcia szczytu – wobec często oczywistego braku innych (niedziałający lokalizator GPS, złe warunki pogodowe uniemożliwiające obserwację z niżej położonego obozu) często przedstawia się zdjęcie. Analiza fotografii pod względem samej treści, jak też takich elementów, jak porównanie kąta padania światła na rożne obiekty, nie wspominając o podstawach grafiki komputerowej – często prowadzi do wniosku o nieautentyczności, co może skutkować choćby zakazem uprawiania dyscypliny[116]. Metoda ta wywodzi się z tradycyjnej kryminalistycznej, początkowo analogowej, następnie scyfryzowanej[117] analizy zdjęć

114 Por. np.: D. Kazimierska. Metody weryfikacji spornych osiągnięć alpinistycznych. *Problemy Współczesnej Kryminalistyki.* Vol. XIX, 2015, s. 89-100.

115 Por.: https://brytan.com.pl/dlaczego-wierze-mallory-i-irvine-everst-1924-roku/, https://brytan.com.pl/dlaczego-wierze-mallory-i-irvine-everest-1924-cz-2/http://sngkultura.pl/2018/08/aparat-ktory-zmieni-historie/

116 https://turysci.pl/zdjecie-050221-hm-himalaje

117 http://mitis.kt.agh.edu.pl

pod kątem sprawdzania ich autentyczności.

Wreszcie czwarty punkt rozważań, czyli kwestie natury profilaktycznej czy strategicznej należy rozpocząć od ogólnego stwierdzenia, że nigdy nie da się wyeliminować nierzetelności w sporcie. Pomysłowość sprawców wydaje się być nieograniczona, a ze względu na liczbę i odrębność dyscyplin sportowych również wskazane poniżej uwagi nie mogą zostać uznane za wyczerpujące.

Zachowując dotychczasową strukturę logiczną należałoby rozpocząć od spraw dopingowych. Dotychczasowe rozumienie dopingu koncentruje się wokół przyjmowania substancji lub stosowania zabiegów mających na celu poprawę wydolności organizmu. Nie obejmuje ono innych, podobnych działań opisywanych przez media, jak tzw. doping mechaniczny (montowanie silnika elektrycznego np. w rowerze)[118] czy elektroniczny (w sportach typu szachy czy brydż)[119]. W tym samym szeregu należałoby postawić także nieuczciwe zabiegi polegające na ingerowaniu w systemy wykrywające zdobycie punktów, jak w słynnym przypadku Borysa Oniszczenki z 1976 r., walczącego zmodyfikowaną bronią szermierczą z ukrytym włącznikiem sygnalizującym trafienie[120].

Zabiegi te – w odniesieniu do sportów wymagających w dużej mierze zaangażowania także intelektualnego zapewne wkrótce dojdzie wspomaganie zawodników przez sztuczną inteligencję – niewątpliwie również rujnują zasadę uczciwego współzawodnictwa, choć ich dochodzenie powinno (zgodnie z przepisami) przebiegać w tradycyjnym postępowaniu dyscyplinarnym. Znajomość *modus operandi* sprawców ujawnionych czynów może pozwolić na zastosowanie odpowiednich metod kontrolnych. Dla wykrywania ukrytych silników w pojazdach napędzanych siłą mięśni mogłaby to być termowizja, dla zapobieżenia dopingowi elektronicznemu – odpowiednie wykrywacze metalu czy urządzeń

118 https://www.rmf24.pl/sport/news-skandal-w-swiecie-kolarstwa-19-letnia-zawodniczka-miala-rowe,nId,2138264#crp_state=1

119 https://przegladsportowy.onet.pl/szachy/szachy-jak-oszukuja-szachisci-polka-przylapana-na-dopingu/1qkrdf2

120 https://historiasportu.info/2017/10/07/borys-oniszczenko-cwaniak-stulecia/

nadawczo-odbiorczych, a także bardzo dokładną kontrolę sprzętu oraz samych zawodników (przy zachowaniu prawa do intymności i godnych warunków uprawiania sportu).

Obserwując tendencję do technicznego wspomagania arbitrów rozgrywek sportowych należy oczekiwać dalszego rozwoju urządzeń i metod monitorujących przebieg zawodów, a także weryfikacji z ich użyciem osiągnięć sportowych. Ogólny rozwój i postęp kryminalistyki w oczywisty sposób przekłada się na pojawianie się nowych rozwiązań w ściganiu czynów zabronionych w ogóle, a więc także w tradycyjnym ujęciu postępowań dyscyplinarnych. Interesujące perspektywy rozwoju stają przed tzw. e-sportem, który zyskuje coraz większe znaczenie. Ze względu na wirtualny charakter rozgrywek do tradycyjnych, analogowych problemów (np. niedozwolonego wspomagania) dojdą w tym zakresie zagadnienia związane z informatyką śledczą.

Reasumując należy uznać, że zastosowania kryminalistyki w odniesieniu do zagadnień związanych z uprawianiem sportu przedstawiają się w sposób bogaty i różnorodny. Począwszy od tradycyjnej sfery związanej z postępowaniami wyjaśniającymi, przez działalność organów kontroli antydopingowej i weryfikację osiągnięć sportowych – nie ulega wątpliwości, że przyszłość przyniesie także nowe możliwości i wyzwania.

CRIMINALISTICS AND SPORTS – TRADITIONAL AND MODERN INVESTIGATIVE METHODS

Piotr Girdwoyń,
Tadeusz Tomaszewski

Summary

Forensic knowledge can be used not only in criminal and civil proceedings, but also in a universal way whenever there is a need to explain a past event. One example may be disciplinary proceedings, including in matters relating to sport. In this regard, we can talk about:

1) the use of forensic knowledge in the prosecution of sport-related crimes and in disciplinary proceedings related to violations of the rules governing the practice of sport;
2) forensic applications in relation to anti-doping proceedings as a separate, universal model of explanatory proceedings shaped by WADA regulations and national (including Polish) anti-doping administration authorities;
3) verification of sports achievements in relation to suspicions of unreliable conduct in sport;
4) preventive actions concerning matters related to sport.

As part of this article, the authors try to discuss all four separate aspects, illustrating them with examples and cases from practice.

Keywords: doping; disciplinary proceedings in sports matters; verification of sports achievements; anti-doping regulations; anti-doping test; dishonesty in sport.

KRIMINALISTIKA IR SPORTAS – TRADICINIAI IR NAUJI TYRIMO BŪDAI

Piotr Girdwoyń,
Tadeusz Tomaszewski

Santrauka

Teismo ekspertizės žinios gali būti panaudotos ne tik baudžiamajame ir civiliniame procese, bet ir universaliai, kai tik reikia paaiškinti praeities įvykį. Pavyzdys gali būti drausminės procedūros, taip pat su sportu susiję klausimai. Šiuo atžvilgiu galima kalbėti apie:

1) teismo ekspertizės žinių panaudojimą traukiant asmenį baudžiamojon atsakomybėn už nusikaltimus, susijusius su sportu, taip pat drausminėse bylose, susijusiose su sporto praktiką reglamentuojančių taisyklių pažeidimais;
2) teismo ekspertizės atlikimas antidopingo procedūrų metu kaip atskiras, universalus aiškinamųjų procedūrų modelis, suformuotas pagal WADA reglamentus ir nacionalines (įtraukiant Lenkijos) antidopingo administravimo institucijas;
3) sportinių laimėjimų, susijusių su įtarimu dėl netinkamo elgesio sporte, patikrinimas;
4) prevenciniai veiksmai su sportu susijusiais klausimais.

Straipsnyje aptariami visi keturi aspektai, jie iliustruojami pavyzdžiais ir atvejais iš praktikos.

Reikšminiai žodžiai: dopingas; drausminės bylos sporte; sporto pasiekimų tikrinimas; antidopingo taisyklės; antidopingo testas; nesąžiningumas sporte.

TRENDS IN THE FORMATION OF CRIMINALISTICS DIDACTICS IN THE CONDITIONS OF GLOBAL THREATS AND DIGITAL TECHNOLOGIES

Prof. Habil. Dr. Viktor Shevchuk,
Yaroslav the Wise National Law University,
Honored Lawyer of Ukraine,
Ukraine,
E-mail: shevchuk_viktor@ukr.net

Annotation. This article is devoted to the study of topical problems of the formation and development of criminalistics didactics in the modern conditions of martial law, global threats and digitalization processes. The problems of applying innovative methods of teaching criminalistics are revealed and analyzed, and the most promising areas for their improvement and development are highlighted, taking into account the latest digital technologies, including artificial intelligence. The current state of the formation and development of criminalistics didactics as a new strategic scientific direction in criminalistics is investigated, and proposals are made to improve the methodology of teaching criminalistics. The definition of the concept of criminalistics didactics is proposed, and the tasks and role in the criminalistics doctrine are highlighted. The analysis of teaching tools and technologies is carried out, and the author's vision of innovative approaches in teaching criminalistics, providing criminalistics training of future specialists, practicing lawyers, and updating the concept of criminalistics education both in Ukraine and in other European countries is proposed. The necessity of taking into account the current state of development of science and practice during the criminalistics training of future lawyers, the tasks of adapting forensic knowledge to the conditions of martial law, the existing international standards of the

European Union, and the formation and emergence of new directions in the criminalistics doctrine are substantiated. At the same time, the strengthening and activation of the practical component in the teaching of forensic science acquires significance. These activities also need to take into account modern trends in the development of criminalistics associated with the formation of its newest branches: digital, medical, aerospace, computer, nuclear and military criminalistics. The innovative essence of criminalistics didactics and the problems of correlation and interrelation of traditions and innovations in the teaching of criminalistics are investigated. It is substantiated that the further improvement of criminalistics didactics should take place taking into account the scientific developments of both domestic and foreign scientists (Europe, USA, Canada, etc.) and using best practices in this direction. Promising directions for further research into the problems of criminalistics didactics in the era of digitalization and global threats are identified, and a mechanism for their solution is proposed.

Keywords: innovations in the teaching of criminalistics; criminalistics didactics; criminalistics thinking; criminalistics training of lawyers; technologies for teaching criminalistics; criminalistics education.

Introduction

In the modern conditions of wartime, global threats and the activation of digitalization processes, new challenges and tasks have arisen for legal science and for the legal system in general, which, in turn, require the use of the latest approaches to solve them.[121] In such a situation, the tendency to strengthen the practi-

121 V. A. Zhuravel, A. V. Kovalenko. Examination of evidence in criminal proceedings as a component of the proof process. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.* Vol.29(2), 2022, p. 313-328; V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science*: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. 2022, p. 896-903; V. E. Kurapka, H. Malewski, S. Matulienė, E. Bilevičiūtė. Kriminalistikos vizija 2020 ir naujos įžvalgos dėl jos ateities. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika.* 2017, p. 31-45; V. Shepitko. Theoretical and methodological model of criminalistics and its new directions. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Issue 3, 2021, p. 25 and others.

cal orientation of criminalistics developments and innovative products, their pragmatic orientation towards solving practical problems in the context of global threats, and the need to work towards the prevention and elimination of the latter by criminal law and criminalistics is of particular relevance.[122] At the same time, the specifics of the formation and application of criminalistics knowledge reflect certain trends in the development of the modern globalized world, challenges, threats and means of eliminating or neutralizing them.[123] In such conditions, the question of increasing the role of forensic science in solving the problems facing the criminal justice authorities and ensuring the effective formation of evidence in the conditions of war and global threats of the 21st century is acute.

It is obvious that today criminalistics, as an applied science integrating the modern achievements of science and technology, directs its scientific potential toward creating an effective system of criminalistics tools, techniques and technologies, the use of which is aimed at solving complex practical problems. Among these problems, the possibilities of using criminalistics knowledge are of particular importance in combating crime in present military realities, the digitalization of society, and approaching a single European criminalistics space.[124] One of the most important tasks of criminalistics is the development and application of technical, tactical, methodological techniques and recommendations that allow collecting, examining and using evidence. Under such circumstances,

122 V. M. Shevchuk. Forensic innovation: concept, functions, tasks andresearchand research prospects. *Theory and Practice of Forensic Examinations and Criminalistics*: *Collection of Scientific Papers*. Issue 22, 2020, p. 20-40.

123 V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. ModerncriminalisticsModern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science*: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. 2022, p. 896-903; V. Shevchuk. Innovative optimization directions of investigative (detective) activity in modern condition. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Issue 2 (24), 2021, p. 8-25; V. Shepitko, M. Shepitko. *Criminal Law, Criminalistics and Forensic Science: Encyclopedia*. 2021, p. 19 and others.

124 V. Yu. Shepitko, H. Malewski, V. E. Kurapka. Criminalistic didactics in the movement towards a unified European criminalistics space: Views of Lithuanian and Ukrainian students. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.* Vol. 29(4), 2022, p. 129-146; V. Yu. Shepitko. Legal regulation of expert activity and trends in the formation of a common European space in the field of forensics. *Topical Issues of Forensics and Criminalistics.* Collection of Materials of the International Scientific-Practical Conference-Polilog. 2021, p. 93.

the search is underway for new and effective forms and methods of higher legal education and criminalistics training of future lawyers in Europe, the USA, Canada and other countries of the world. The current state and trends in the formation and implementation of criminalistics didactics serve as a strategic direction for the development of nations and the world as a whole.

It is believed that in today's reality there is a need to revise the content, directions and methods of teaching criminalistics in Ukraine and European educational institutions, update and adapt educational programs of a legal profile, and modify criminalistics education by taking into account the needs of practice, modern trends in the development of sciences, and the era of digitalization.[125] It is obvious that the content and technologies of the professional training of a lawyer (investigator, detective, criminalist, prosecutor, judge, etc.) are significantly transformed and changed under the influence of wartime conditions and such socially significant and interconnected processes as digitalization, the expansion of law enforcement, and the processes European integration.[126]

The main vector of the modern development of higher legal education in Ukraine is determined by the general direction of national higher education: entering the European and world educational space and harmonizing national and international standards of higher education. This situation necessitates the activation and maximal introduction into the educational process of the latest educational and innovative technologies, positive foreign experience in training specialists, accumulated achievements, and the best educational traditions in the formation and development of European science, including criminalistics,

125 V. M. Shevchuk. The role of innovative technologies in criminalistic didactics in the modern realities of war. *International scientific conference «Information technologies and management in higher education and sciences»*: conference proceedings. Part 3, 2022, p. 359-363.

126 V. Shepitko. Criminalistics as a system of scientific knowledge in conditions of global threats and crime transformation. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 18th issue, 2018, p. 4-9.

forensic examination, and forensic sciences.[127] Therefore, the development and improvement of criminalistics didactics has always been and today remains a priority task and a strategic direction for the development of modern criminalistics, which necessitates scientific research on this issue.

An analysis of basic research and publications. The scientific basis of this study was made up of the works of well-known scientists who are dedicated to the development of innovative directions in the formation and development of criminalistics, forensic examination, and forensic science. This involved considering their theoretical and methodological foundations, as well as highlighting certain unresolved and debatable issues related to the problems of the formation of criminalistics didactics, offering the author's approaches to their solutions, and highlighting the priority areas of scientific research in this field of knowledge. To this end, the following authors were considered: V. Ackermann, Ch. Bachhiesl, J. Baltrūnienė, M. Dumchykov, O. Dufeniuk, V. Zhuravel, N. Kaiser, V. Konovalova, H. Malewski, S. Matulienė, M. Saltevskyi, R. Cieśla, Yu. Chornous, V. Shevchuk, V. Shepitko and others.[128] Of particular importance for the formation of innovative approaches to the scientific concept of criminalistics didactics and the identification of promising areas of research in this area of knowledge are

127 M. V. Shepitko. Conceptual Bases of Development of Criminalistics and Forensic Sciences. *Arkhiv kryminolohii ta sudovykh nauk: nauk*. No. 1, 2020, p. 90; V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk et. al. Scientific and technical support of investigative activities in the context of an adversarial criminal procedure. *Issues of Crime Prevention*. Vol. 1, 42, 2021, p. 92-102 and others.

128 R. Ackermann, V. Kurapka, H. Malewski, V. Shepitko. Schaffung eines einheitlichen europaisehen. Kriniinalistischen Raumes: Die Tatigkeit offentlicher Organisationen zur Starkung der internationalen Beziehungen. *Kriminalistik*. 6, 2020, p. 355-363; J. Baltrūnienė. Dirbtinis intelektas ir duomenų apsauga kriminalistikos plėtros kontekste. *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis. liber amicorum profesoriui Egidijui Vidmantui Kurapkai.* Kolektyvinė monografija. Edited by: H. Malewski, S. Matulienė et al. 2022, p. 152-168; M. O. Dumchykov. Protsesy didzhytalizatsii i kryminalistyka: rektrospektyvnyi analiz. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza Forensics and forensic examination.* Issue 65, 2020, p. 100-108; N. Kaiser, Ch. W. Bachhiesl. Criminalistics and Forensic Science (s) in Austria: History – Present – Future. ***Криміналіст першодрукований:*** міжнар. наук.-практ. **юрид. журнал. № 21-22, 2021, р.** 58-60; V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Innovations in the methodic of teaching criminalistics in modern realities of war. *Modern scientific research*: *achievements, innovations and development prospects*: 15th International scientific and practical conference. 2022, p. 385-396. A. Judzinskytė. *Lietuvos teisinės bendruomenės kriminalistinis švietimas. Criminalistics Education of the Lithuanian Legal Community*. Master Thesis. 2022: https://vb.mruni.eu/object/elaba:117023592/; V. Shepitko, M. Shepitko. Criminalistics and forensic sciences teaching in Ukraine: historic and contemporary perspectives. G*eneral theory of criminalistics.* 21, 2021, p. 39 et. al.

the scientific works of Professor Dr. Henryk Malevski.[129]

At the same time, it should be noted that in modern criminalistics today, many issues that are important for the development of the theoretical and methodological foundations of the concept of criminalistics didactics, as a strategic and promising area of research in modern criminalistics, remain unexplored. Among these issues is the problem faced by innovative approaches in the development and formation of methods and technologies for teaching criminalistics, taking into account the modern requirements of practice, digitalization processes, Europeanization and further improvement prospects in the context of global threats to civilization and the use of artificial intelligence technologies.[130] These circumstances necessitate an integrated approach to the study of the issues under consideration, taking into account the scientific developments of fellow scientists from Lithuania, Poland, Germany, Switzerland, Austria and other countries of the world, which in turn requires the activation of further scientific developments in this field of knowledge.

The aims of this article are: to provide a study of the current state of the formation and development of criminalistics didactics as a new strategic scientific direction in the field of criminalistics; to suggest the improvement of its provisions; to propose innovative approaches to the teaching of criminalistics and

129 H. Malewski, E. V. Kurapka, S. Matulienė, V. Shepitko, M. Shepitko, R. Cieśla. Didactics and the views of students in Lithuania, Ukraine, and Poland on the necessity of studying criminalistics disciplines. *International Comparative Jurisprudence*. Vol. 8, Iss. 2, 2022, p. 193-208; V. Yu. Shepitko, H. Malewski, V. E. Kurapka. Criminalistic didactics in the movement towards a unified European criminalistic space: Views of Lithuanian and Ukrainian students. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.* Vol. 29(4), 2022, p. 129-146; H. Malevski, G. Juodkaitė-Granskienė, G. Nedveckis. Teismo ekspertų ir specialis tųrengimas Lietuvoje: privalumai ir problemos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. *IX*. 2 dalių mokslo straipsnių rinkinys. I dalis. 2013; H. Malewski, V. E. Kurapka, Ž. Navickienė. Mykolo Romerio universiteto studentų požiūrisį kriminalistikos didaktikos aktualijas. *Problemy współczesnej kryminalistyki*. Tom XXII, 2018; *Texbook of Criminalistics*. Volume1: General Theory. Edited by: H. Malevski, V. Shepitko. 2016, p. 416 – 451 and others.

130 V. O. Konovalova, V. M. Stratonov, I. V. Savelieva. Biometric personal data and their use in the investigation of criminal offences. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Vol. 28(4), 2021, p. 289-300; S. Matulienė, V. Shevchuk, J. Baltrūnienė. Prospects for the use of artificial intelligence in law enforcement and justice: domestic and European experience. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 3 (30), 2022, p. 12-46; V. M. Shevchuk. **Development trends in** criminalistics **in the era of digitalization.** *Modern knowledge: research and discoveries*: I International Scientific and Practical Conference. 2023, p. 198-219 and others.

providing forensic training for future specialists, practicing lawyers; and to update the concept of forensic education in Ukraine and European countries, taking into account the impact of scientific works and the innovative approaches and developments of Professor Dr. Henryk Malewski on the formation of the provisions of this field of knowledge in criminalistics, including the solution of a number of debatable problems of this concept, the identification of promising areas of research, and ensuring the implementation of its provisions in practice. The goal is to formulate the concept of criminalistics didactics along with its functions, tasks, and structure, and to identify promising areas of research and reveal their features.

Research methods. To carry out the study, a system of methods of scientific knowledge was applied, including: general philosophical, general scientific (dialectical, analysis, synthesis, abstraction, analogy), private methods of scientific knowledge used in many branches of science (comparative, quantitative and qualitative analysis), as well as special legal methods (formal-legal, comparative-legal, system-structural). The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge, reflecting the relationship between theory and practice, as well as the conceptual provisions of the science of criminalistics and didactics.

The formal-logical method was applied in the analysis of the content of the current European and domestic legislation on crime and the teaching of criminalistics, taking into account European experience and modern practice. The comparative legal method was used to analyze the features of legislative regulation on the use of teaching methods of criminalistics, which were studied in order to identify the most advanced legal means and mechanisms that can be implemented in national legislation according to the European model. The theoretical basis of the study is formed by the scientific works and conclusions of leading domestic and international experts devoted to the study of the problems of criminalistics

didactics in the context of the digitalization of society.

The Formation of Criminalistics Didactics and its Role in the Modern Doctrine of Criminalistics

In the current context of the modernization of the legal education and criminalistics training of future lawyers, questions often arise regarding ways to increase the effectiveness of this activity, which are primarily associated with the improvement of educational methods, technologies and criminalistics didactics in general. The problems of criminalistics didactics have been covered by a large number of criminalistics scientists[131] who have explored various directions for improving the efficiency of the educational process. An analysis of such developments shows that various options for improving the methods and technologies of training and teaching criminalistics are being considered and proposed, taking into account national and international experience. Evidently, a new and qualitative leap in the development of scientific and technological progress and criminalistics always causes changes in the educational process. In such a situation, older, more traditional methods fade into the background, and new, innovative methods and technologies become significant and are given priority. In this context, criminalistics education and criminalistics didactics has always been and will always be topical for scientific research and professional discussions among criminalistics scientists.[132]

The successful, productive and high-quality teaching of modern criminalistics today is impossible without mastering pedagogical skills and without knowledge of the basic common truths of criminalistics didactics and its origins,

131 V. M. Shevchuk. Innovations in criminalistic didactics in the conditions ofwarof war and global threats. *Grail of Science: International scientific journal.* № 18-19, 2022, p. 58-70.

132 O. M. Dufeniuk. Kryminalistyka u pryzmi suchasnoi osvitnoi paradyhmy. *Sotsialno-pravovi studii*. Vol. 2 (8), 2020, p. 38.

development history and current trends.[133] Naturally, each academic discipline, including criminalistics, has its own specifics, and therefore requires its own organizational forms, methods and teaching technologies. Criminalistics didactics dictates a specific solution to such cardinal issues of criminalistics training as: what to teach, how to teach, in which organizational forms, what specific methods and means, etc. In this regard, the problems of the formation and application of criminalistics didactics in modern conditions acquire special attention and significance.

First, it should be noted that the history of the formation and development of criminalistics knowledge indicates that for more than a hundred years criminalistics didactics has undergone various phases of development, influence and modification,[134] including attempts to eliminate it from universities and turn it into a purely applied (auxiliary) police discipline.[135] Obviously, it is important to take into account the fact that didactics is a separate section of pedagogy, and the theory of education, which studies the problems of learning, reveals the patterns of mastering knowledge, skills and abilities and the formation of beliefs, while also determining the volume and structure of the content of education. The main issue of didactics is associated with the content of education and upbringing, along with the student's thinking in the process of studying a particular subject. Didactics (from the Greek word *didasko* – to teach) is the science of learning; it explores the laws, patterns, principles and means of learning, and its object is

133 V. E. Kurapka, H. Malevski. Scientific concept of criminalistic policy in the strategies of law enforcement agencies as an innovative breakthrough in ensuring the creation of a common European criminalistic space. *Innovative methods and digital technologies in criminalistics, forensic science and legal practice*. 2019, p. 85.

134 В. Ю. Шепітько. Історичні передумови виникнення та розвитку криміналістики як науки й навчальної дисципліни. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 2020, с. 67-70.

135 H. Malevski, V. E. Kurapka, I. Tamelė. Motivation and expectations of students – an important factor in the implementation of the new bachelor's degree program. *Law and Criminalistics*: международный юридический научно-практический журнал. 2021, с. 11.

learning.[136] The subjects of didactics are: the connection between teaching and learning and their interaction; tasks related to the description and explanation of the learning process and the conditions for its implementation; developing more modern learning processes; organizing the educational process; new learning systems; and new learning technologies.[137]

The didactics of criminalistics, like any other academic discipline, is based on the patterns and recommendations formed and recommended by pedagogy, which in turn characterizes and develops the main methods and techniques of teaching that ensure the most rational perception and assimilation of the material presented.[138] At the same time, it is important to note that the formation and implementation of the concept of training relevant specialists (lawyers, doctors, economists, etc.) and ensuring their readiness to perform one or another type of practical activity in a highly professional manner should be carried out directly by specialists in the relevant field of knowledge. In this regard, one of the founders of criminalistics, Hans Gross, rightly noted that the work of a forensic investigator is not an art, but is a skillful activity, consisting of a number of separate actions or techniques that one needs to know, and for this they must first be studied. To study requires a school.[139]

Therefore, the formation and development of criminalistics didactics and the development and implementation of innovative methods and technologies in the educational process for the training of future lawyers is, of course, an important task of criminalistics and forensic science, and forms the volume, content and

136 V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Innovations in the methodic of teaching criminalistics in modern realities of war. *Modern scientific research*: *achievements, innovations and development prospects*: Proceedings of the 15th International scientific and practical conference. 2022, p. 385-396.

137 В. П. Максименко. *Дидактика*: курс лекцій: навч. посіб. 2013, с. 9.

138 Ю. Чорноус. Інноваційні підходи до вивчення криміналістики в закладах вищої освіти МВС України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 111 (2), 2019, с. 7-14.

139 G. Gross. *Hanbbuch fu¨ r Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*. 3. 1899.

structure of training courses on criminalistics.[140] This subject offers modern methods, techniques and technologies of training in the course of criminalistics. In addition, forensic didactics explores the positive impact on the degree of assimilation of knowledge of the use of handouts, computer programs, business and role-playing games, setting problematic and situational tasks, audiovisual lectures, and multimedia presentation tools.[141]

Therefore, in the author's opinion, criminalistics didactics is an area of forensic science that studies and explores the patterns of assimilation of criminalistics knowledge and the formation of the skills and abilities of the professional activities of lawyers in criminalistics. On their basis, using the achievements of various scientific fields of knowledge, it forms theoretical provisions and practical recommendations of methods, techniques, means and technologies of training in the course of the science of criminalistics. Criminalistics didactics determines the possibility of obtaining, collecting, researching and using information regarding the effectiveness and efficiency of the application of certain methods, tools and technologies for teaching criminalistics, the level of assimilation of criminalistics knowledge, and the acquisition of practical skills, which in turn determines the need to take into account methods of teaching criminalistics when developing a training course along with the scope, content and structure of the course.[142] In addition, various forms and methods of teaching criminalistics and the professionalism of future lawyers in the field of criminal justice should also be based

140 V. Shevchuk. Problems of formation and prospects for development of criminalistic innovation. *17 Medzinárodný kongres kriminalistika a forenzné vedy: veda, vzdelávanie, prax. Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice*. 2021, p. 323-338.

141 V. Shepitko. Dydaktyka kryminalistychna. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t.* Red. kol.: V. Ya. Tatsii ta in. T. 20, 2018; *Kryminalistyka, sudova ekspertyza, yurydychna psykholohiia*. Red. kol.: V. Yu. Shepitko (holova) ta in. p. 361; V. Iu. Shepitko. *Problemy stanovleniia i razvitiia kriminalistiki kak universitetskoi distcipliny. Modeli prepodavaniia kriminalistiki: istoriia i sovremennost*: sb. nauch. tr. Eds.: N. P. Iablokova, V. Iu. Shepitko. 2014, p. 64 et. al.

142 H. Malewski, V. E. Kurapka, I. Tamelė. Lithuanian society of criminalists congress review – academic didactics. *Zborn.k pr. spevkov 17*. Medzinrodný kongres kriminalistika a forenzn. vedy: veda, vzdel. vanie, prax. 2021, p. 199-220.

on the general theoretical developments of criminalistics and the practice of their application as defining points.[143] Thus, the teaching methodology in the field of criminalistics forms its methods, techniques, tools and technologies on the basis of its didactic tasks and the level of criminalistics knowledge achieved regarding the investigation of criminal offenses, trials, and the establishment of other legal facts.

Today, criminalistics didactics is an independent area of special criminalistics knowledge which has its own subject, system, tasks, evidence-based methods, techniques, tools and technologies for teaching and learning criminalistics. The tasks of criminalistics didactics include: the study of the patterns of assimilation of criminalistics knowledge; the formation of skills in criminalistics for the successful implementation of professional legal activities; the improvement of existing methods and the development of new techniques, tools and technologies of training in the study of criminalistics; the development and formation of innovative methodological criminalistics recommendations for the collection, research, evaluation and use of evidence; the identification of problematic aspects in the methodology of teaching and learning of criminalistics and the implementation of the theoretical provisions of criminalistics didactics in practice; logistical, organizational and tactical support for teaching and learning criminalistics; the substantiation of ways and methods of activating the cognitive activity of students (cadets) in the study of criminalistics; the determination of selection criteria and ways of structuring the content of criminalistics education; the development and submission of proposals for the improvement of legal regulation in the field of teaching and learning methods of criminalistics; establishing the efficiency, productivity and effectiveness of the application of existing, and the introduction of new, methods, techniques, tools and technologies of training in the study of the

143 V. Shevchuk. Innovative Essence of Criminalistic and Prospective Directions of its Development. *Developments of criminalistics theory and future of forensic expertology: liber amicorum profesoriui Egidijui Vidmantui Kurapkai.* Collective monograpfy. 2022, p. 152-168.

course of criminalistics; and studying the possibilities of using foreign best practices in the methodology of teaching criminalistics and applying it in practice, etc. As can be observed, criminalistics didactics forms the basis for the formation of knowledge and skills in criminalistics in the professional activities of future lawyers, and also plays an important role in modern criminalistics doctrine.

The Essence of Innovation in Criminalistics Didactics and Problems in the Correlation Between Traditions and Innovations in the Teaching of Criminalistics

Criminalistics didactics, as a branch of specific didactic criminalistics knowledge, has an innovative nature. This is explained primarily by the fact that the main feature of innovation is implementation: an innovation is an implemented innovation, and it is not such until it is successfully put into practice and begins to bring benefits and positive effects. When discussing legal (criminalistics) activities, any new ideas, whether they are concepts or are embodied in methodological, scientific and technical means, gain life and become criminalistics innovations only if they are put into practice and effectively applied.[144] Of course, in this context, issues related to the training of specialists and education, that is, criminalistics didactics as an independent branch of forensic knowledge of an innovative nature, naturally become actual. At the same time, the key point here, undoubtedly, is also the didactic component of the criminalistics training of future lawyers, which is associated with the presence or absence of a reliable system (training, education, and practice). This provides for effectively learning new things in criminalistics and the training of highly professional specialists with criminalistics knowledge and practical skills.

Moreover, the effective training and teaching of criminalistics means not only

144 V. Shepitko. Innovations in criminalistics as a reflection of the development of science. *Innovative methods and digital technologies in criminalistics, forensic science and legal practice*: materials of the international "round table". 2019, p. 147-150.

rapidly implemented and rationally constructed teaching, but it must also be carried out in such a way as to ensure the fullest use of the advantages of new technology. It must also prevent, through inadequate and incorrect training, the discrediting in practice of new ideas of methodology and technology. Therefore, criminalistics didactics, like criminalistics, has an innovative focus,[145] and is associated with the development and implementation of criminalistics innovations in the didactics of criminalistics as an academic discipline and applied legal science.[146]

In the formation of criminalistics didactics, the problems of studying the relationship between and correlation of traditions and innovations in the development of the theory and practice of teaching criminalistics acquire relevance and significance.[147] In this context, it is important to note that the need to modernize legal education and criminalistics training has intensified the discussion on innovations in criminalistics didactics.[148] Scientists and practitioners are faced with a certain dilemma: whether to consider innovations as new, separate, and independent in the disclosure of the educational process, or as the next step in the development of the ideas of science, caused by changes in social conditions, the systemic nature of scientific knowledge, and the multifaceted application of its theoretical provisions in practice. This event necessitates the study of the problems of the relationship between conventional and innovative approaches in the development of the theory and practice of teaching and the formation of criminalistics didactics.

---

145 V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods: Collection of scientific papers «ΛΌГОΣ»*. Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference. Vol. 1, 2021, p. 81-85.

146 G. Malevski. V poiskakh sobstvennoi modeli obucheniia — metamorfozy kriminalisticheskoi didaktiki v Litve. *Modeli prepodavaniia kriminalistiki: istoriia i sovremennost: nauch. trudu*. Eds: N. P. Iablokova, V. Iu. Shepitko. 2014, c. 75.

147 G. I. Zhelezovskaya, V. S. Khizhnyak. Traditions and Innovations in Teaching Legal Subjects. *Izv. Saratov Univ. (N. S.), Ser. Philosophy. Psychology. Pedagogy*. 1, 2018, p. 91-94.

148 V. Shepitko, M. Shepitko. Teaching criminalistics and forensic sciences in Ukraine: historic and contemporary perspectives. Криміналіст першодрукований. No. 21/22, 2021, c. 39-47; V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Innovations in the methodic of teaching criminalistics in modern realities of war. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects*: 15th International scientific conference. 2022, p. 385-396.

In our opinion, the solution to the problem of the relationship between traditions and innovations in criminalistics didactics is primarily associated with a certain methodological approach, which is explained by a number of reasons: a) the need to identify and preserve the achievements and positive experience of teaching criminalistics of the previous period; and b) the dynamic nature of the innovative development of criminalistics, pedagogy, psychology and other sciences, on the provisions of which the formation of criminalistics didactics is based and the scientific achievements of which must be taken into account. In addition, in order to objectively resolve this issue, it is necessary to abandon the assertion that a change in the educational system means the emergence of everything "new," i.e., different from the previous stage of education, and that the emergence and creation of a "new" scientific approach does not take into account previous achievements. This notion can lead to the complete destruction of previous systems and, unfortunately, the failure to create a new one.[149]

In this regard, the remark of A. V. Kofanov that the methodology for presenting criminalistics is determined by the specifics of its subject and the general principles of education is relevant. Therefore, the study of criminology by full-time and part-time students has a number of didactic features due to the use of traditional (lectures, consultations, tests) and non-traditional forms (round tables, scientific seminars, trainings, etc.). Mastering certain practical skills involves the practical work of students with the recommended literature, at criminalistics testing grounds, etc.[150] Therefore, it is necessary to use both traditional and innovative methods and technologies for studying criminalistics as an academic discipline and science.

Moreover, it should be noted that innovative methods of teaching criminalistics

149 V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Innovations in the methodic of teaching criminalistics in modern realities of war. *Modern scientific research*: *achievements, innovations and development prospects*: 15th International scientific conference. 2022, p. 388.

150 А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов. *Криміналістика: питання і відповіді*. 2011, с. 11.

are closely related and arise in accordance with the needs and trends of society and correspond to its nature and level of development in a given period. In the modern conditions of war, pandemic, crime transformation and global threats,[151] there is a need to introduce methods from the arsenal of active and innovative methods of teaching legal disciplines into the educational process. Practice shows that among the methods for improving the teaching of criminology, active and interactive teaching methods are distinguished.[152] These methods include: 1) providing mastery of the subject (verbal, visual, practical, reproductive, problem-search, inductive, deductive); 2) stimulating and motivating educational and scientific activities (educational discussions, problem situations, business games, creative tasks, search and research, experiments, competitions, quizzes, etc.); and 3) methods of control and self-control in educational activities (survey, test, exam, test, test tasks, questions for self-control, etc.).[153] At the same time, it should be borne in mind that teaching methodology is a separate branch of pedagogical science and predetermines a separate theory of learning, and as a possible way to organize the practical and theoretical activities of training participants, it can also be used for a subject such as criminology. Here, an individual approach to each student (cadet) will also provide a comprehensive understanding of criminalistics as an academic discipline.

Practice shows that the thoughtful, harmonious and organic combination of innovative methods with various classical and traditional methods in relation to each discipline and each lesson, depending on their purpose and specifics, helps

151 V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Innovations in the methodic of teaching criminalistics in modern realities of war. *Modern scientific research*: *achievements, innovations and development prospects*: 15th International scientific conference. 2022, p. 896-903; Y. P. Tymoshenko, O. I. Kozachenko, D. P. Kyslenko, M. S. Horodetska, M. V. Chubata, S. S. Barhan. Latest technologies in criminal investigation (testing of foreign practices in Ukraine). *Amazonia Investiga*. Vol. 11(51), 2022, p. 149-160.

152 В. М. Варцаба. Проблеми викладання криміналістики в навчальних закладах. *Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* 2003, с. 25-26.

153 Н. Артикуца. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. Інноваційні технології у вищій юридичній освіті: матеріали Міжн. наук.-метод. конф., присвяченої 390 - річчю з дня заснування Київської братської школи-предтечі Києво-Могилянської академії. 2005, с. 3-25.

to improve the quality and effectiveness of the educational process in higher educational institutions. In this regard, the improvement of the system of teaching legal disciplines, including criminalistics,[154] implies the need for the teacher to use innovative teaching methods in accordance with their creative plans, which may not be provided for by the program or the content of textbooks. This teaching technology is the most difficult because it forces the student to be at the peak of their mental activity for most of the educational process, and the teacher must, using various methods of innovative teaching methods, maintain this activity, arousing the student's interest in the educational process and their desire to participate in it as much as possible. This approach provides a high cognitive level of assimilation.[155]

In connection with the introduction of martial law as a result of the full-scale armed invasion of the Russian military into Ukraine,[156] the introduction of distance learning technologies into the modern educational process and the teaching of criminalistics online has become extremely relevant. At the same time, the issues of criminalistics training have their own specifics, outlined by the specifics of criminalistics as a science and academic discipline, in the context of the peculiarities of acquiring knowledge and skills for applicants to higher education. Distance learning technologies are based on educational, psychological, pedagogical and information and communication technologies.[157] At the same time, in modern conditions, the priority is, first of all, information and communication technologies of distance learning, realizing the possibility of creating,

154 V. M. Shevchuk. *Criminalistics support for the investigation of military criminal offenses and war crimes: digitalization, innovations, prospects*. 2023, p. 796.

155 N. Zabarna, N. Kovda. Innovative Methodology of Teaching Legal Studies. *Path of Science.* Vol. 7, 11, 2021, p. 1005.

156 V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Innovations in the methodic of teaching criminalistics in modern realities of war. *Modern scientific research*: *achievements, innovations and development prospects*: 15th International scientific conference. 2022, p. 896-903.

157 N. Kaiser, Ch. W. Bachhiesl. Criminalistics and Forensic Science(s) in Austria: History – Present – Future. *Криміналіст першодрукований:* міжнар. наук.-практ. юрид. Журнал. Nr. 21-22, 2021, с. 58-60.

accumulating, storing and accessing the web resources of academic disciplines, and also ensuring the organization and maintenance of the educational process with the help of specialized software and means of information and communication.

After analyzing the experience of training future lawyers, the author believes that the most effective form of training is the use of active learning methods by teachers of the Department of Criminalistics. It is assumed that the educational process and teaching of criminalistics should: a) be an imitation of the environment in which students work, containing specific goals, objectives and problems of social and professional activities of students; and b) ensure the formation of students' abilities to solve practical problems. Active learning involves the direct participation of a student (cadet) who is looking for ways and means of solving situational problems that are considered in practical classes.[158] Using this approach, students (cadets) can develop and improve their practical skills and the communicative, organizational qualities of a highly professional lawyer.

It is assumed that a promising direction in the criminalistics training of applicants in higher educational institutions is the introduction of a criminalistics testing ground into the educational process,[159] which is a specially equipped territory or premises for conducting such classes in the field. Such a testing ground should be adapted to perform specific tasks by students of higher education, involving: the presence of staged premises (territories), furniture, models, mannequins, analogues, etc. Various criminalistics equipment, simulators,[160] devices, and materials should also be presented at the criminalistics testing ground.[161]

158 I. O. Perepechina. A systematic approach to training for teaching criminalistics. *Models of teaching criminalistics: history and modernity*. Collection of scientific works. Edited by: N. P. Yablokov, V. Y. Shepitko. 2014, p. 36-39.

159 V. Yu. Shepitko, M. Shepitko, V. M. Shevchuk et. al. *Criminalistics Department: History of Formation and Development*. Monography. On the Occasion of the Anniversary Since its Foundation. 2020, p. 59-65.

160 V. Yu. Shepitko,V. O. Konovalova,V. M. Shevchuk et. al. Scientific and technical support of investigative activities in the context of an adversarial criminal procedure. *Issues of Crime Prevention*.Vol. 1. 42, 2021, p. 92-102.

161 Ch. Bachhiesl. Forensic Epistemology According to Hans Gross. **Наукові читання пам'яті Ганса Гросса:** збірник тез міжн. наук.-практ. конф. 2021, p. 12-19.

When conducting practical classes in criminalistics, the use of a criminalistics testing ground allows instructors to simulate various situations of investigation and certain aspects of the professional activities of an investigator, detective, prosecutor, or operative worker, providing conditions for the integrated use of forensic knowledge acquired by applicants and practicing practical skills.[162]

Methods and technologies for the study of criminalistics acquire an innovative focus. In particular, when conducting practical classes on criminalistics tactics and methods for investigating certain types of criminal offenses they provide for the possibility of using various kinds of business games using computer classes, laboratories of criminalistics testing grounds, or simulators for developing skills and abilities. These facilities test such investigative (search) actions as inspection of the scene, interrogation, search, investigative experiment, presentation of identification, etc. As practice shows, the use of such methods makes it possible to develop practical skills and theoretical knowledge with higher education applicants while creating conditions and opportunities to work with each student individually, conduct group classes, give students role-playing functions, and develop practical skills in planning and investigating certain types of criminal cases. In addition, another important form of conducting classes in criminalistics which is effective and provides a broader perspective are complex business games across several disciplines. For example, the investigation of various types of criminal offenses can combine business games in criminal law, criminal procedure, criminalistics, the theory and practice of forensic examination, and court hearings in criminal, civil and administrative proceedings (criminal, civil, arbitration), administrative processes, criminalistics, theory, the practice of criminalistics, etc.

The use of 3D models based on the results of laser scanning of the scene or

162 V. Yu. Shepitko, M. Shepitko, V. M. Shevchuk et. al. *Criminalistics Department: History of Formation and Development*. Monography. On the Occasion of the Anniversary Since its Foundation. 2020, p. 59-65.

simulation is also innovative in the study of criminalistics.[163] Moreover, the use of modern information technologies in professional criminalistics training is fairly promising. It is also important to: develop the skills and abilities of applicants to use the means of criminalistics technology along with other scientific and technical means; ensure the introduction of modern software into the educational process; implement the development of skills to use databases and departmental information resources online; and ensure the performance of specific practical tasks with assistance, etc.[164] The use of automated workstations in current areas of practical activity is also crucial. When studying the features of the investigation of certain types of criminal offenses, it is important to use specially developed and registered criminalistics methods.[165]

In addition, an important role in conducting practical classes and performing laboratory work on criminalistics should be played by the criminalistics museum (or criminalistics science room),[166] the criminalistics testing ground, laboratories conducting practical classes and business games.[167] At the same time, the choice of the optimal methodology for conducting practical classes, lectures, seminars, and the use of modern technical and criminalistics tools and visual aids becomes essential in improving the effectiveness of teaching criminalistics.

The introduction of innovative technologies and methods of teaching criminalistics provides for the quest interactive teaching method in the criminalistics

163 А. О. Антощук. Нова методика проведення практичних занять в умовах криміналістичних полігонів із використанням 3D візуалізації. Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення: міжнар. наук.-практ. конф. 2020, с. 40-43.

164 ***В. М. Шевчук***. Проблеми реалізації тактичних операцій і впровадження "автоматизованого робочого місця слідчого". Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Вип. 25, 2013, с. 174-185.

165 V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods: Collection of scientific papers «ΛΌГОΣ»*. Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference. Vol. 1, 2021, p. 81-85.

166 N. Kaiser, Ch. W. Bachhiesl. Criminalistics and Forensic Science(s) in Austria: History–Present–Future. ***Криміналіст першодрукований:*** міжнар. наук.-практ. **юрид**. **журнал. № 21-22**, 2021, p. 58.

167 V. Shepitko, M. Shepitko. Teaching criminalistics and forensic sciences in Ukraine: historic and contemporary perspectives. Криміналіст першодрукований: international legal scientific and practical journal. № 21-22, 2021, p. 39-47.

discipline (criminalistics quest).[168] So-called quest technologies can significantly increase the professional awareness of future investigators due to their full immersion in a storyline in the relevant area of official activity. The practical component in the quest format includes the development of practical skills in preparing and conducting an inspection of the scene and a search, the use of criminalistics technology to collect and fix traces during investigative (search) actions, skills in working with trace information and the ability to form an organizational, tactical, and procedural solution. For example, during such a quest, participants need to inspect the scene, interrogate witnesses, put forward and check versions, draw up a subjective portrait, organize a search for criminalistics records, identify handprints using fingerprint cards and identify the suspect.

Modern needs for training lawyers, including criminalistics orientation, require the revision of a number of pedagogical paradigms.[169] One of these areas is the activation and involvement in the process of modeling the concept of a future specialist lawyer, where students (cadets) thus become full-fledged "subjects" of this process from the "object" to which the learning process is directed. Therefore, one of the most actively used forms of mutual communication in this regard is the periodic questioning of students. It is assumed that the innovation in this case is the questioning of students at the very beginning of the learning process, and then the questioning is carried out at the end of the first semester of study and after each course, which will not only allow a systematic analysis of the dynamics of the views, expectations and proposals of students, but will also promptly improve the learning process with their active participation.[170] Therefore, in the formation

168 А. В. Самодін. Поліцейський квестякелементпрактичної складової освітньогопроцесу. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: наук.-практ. конф. 2018, с. 338-340.

169 O. M. Dufeniuk. Kryminalistyka u pryzmi suchasnoi osvitnoi paradyhmy. *Sotsialno-pravovi studii*. 2 (8), 2020, c. 36-43.

170 H. Malevski, V. E. Kurapka, I. Tamelė. Motivation and expectations of students – an important factor in the implementation of the new bachelor's degree program. *Law and Criminalistics*: международный юридический научно-практический журнал. 2021, с. 13.

and development of criminalistics didactics, a rational balance of traditional and innovative approaches, methods, and technologies for teaching forensic science should be taken into account, taking into account European standards of criminalistics didactics, trends in the development of modern science, existing threats and challenges for society and the whole world, as well as the impact of the latest technologies – in particular, digital technologies and artificial intelligence.

Trends in the Development of Criminalistics Didactics, Taking Into Account European Experience in the Teaching of Criminalistics

The problems of criminalistics didactics in the modern conditions of integration and differentiation of scientific knowledge[171] should take into account two aspects. Firstly, the criminalistics training of lawyers and advanced training involves the development of relevant provisions of criminalistics didactics in these areas of activity. Secondly, we are talking about the formation of the professional competencies of lawyers in relevant specializations related to the possibilities of using criminalistics and special knowledge in the investigation of certain types of criminal offenses. These lawyers must have appropriate training and must have practical skills in the implementation of such professional activities to identify, collect, evaluate and use evidence in pre-trial investigation and trials.[172]

In the formation and development of criminalistics didactics, the concept of permanent criminalistics education is quite important, according to which the main task of teaching criminalistics is not so much to provide the student (cadet) with a standard set of criminalistics knowledge and skills, but to form the foundations of criminalistics thinking, along with the ability to realize and implement knowledge to solve practical problems through self-study and postgraduate

171 E. E. Tsentrov. Dydaktyka krymynalystyky v svete dyfferentsyatsyy y yntehratsyy s uholovnym protsessom. *Криміналіст першодрукований:* міжнар. наук.-практ. юрид. журнал. № 8, 2021, с. 14-15.

172 V. Shevchuk. Criminalistic Innovatics as a Doctrinal Direction in Criminalistics. *Law Ukr.*: Legal J. 2021, p. 114-130.

education. Such a concept of education obliges the teacher of criminalistics to conduct: permanent self-education; constant professional development through self-education; the independent replenishment of knowledge; the improvement of skills, both regarding criminalistics and pedagogical disciplines of didactics and methods of teaching students; and the optimization of the ratio of knowledge and skills, both theoretical and applied, in the content of criminalistics training courses for different categories of students and cadets. In criminalistics education, the structure of methods and types of training, forms of organization of training sessions, and their didactic and methodological support are determined by the specific content of criminalistics knowledge, which is a product of criminalistics and requires further scientific research.

For a comprehensive study of the problems of improving the methodology of teaching criminalistics and the specifics of the criminalistics training of future lawyers, it is necessary to clearly answer the following questions: 1) what to teach (training content); 2) how to teach it (forms, methods, organization of training); 3) who needs to be taught; and 4) who will train students and cadets.[173] At the same time, it is important to take into account that the content of criminalistics training should be considered through the prism of the subject of criminalistics. Criminalistics, as an applied legal science, studies criminal activity, but in its own special aspect: from the point of view of what determines the patterns of occurrence of traces in the commission of such criminal activity and the patterns of work on their identification and subsequent use for the disclosure, investigation and prevention of criminal offenses.[174]

Therefore, it is clear that criminalistics should teach future lawyers (or investigators, detectives, prosecutors, lawyers, notaries, legal advisers, judges,

173 V. Shepitko. Formation of criminalistics and forensic didactics in Ukrainian. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics.* Vol. 22 (2), 2020, p. 7-19; G. Manns. Kriminalistika, kak prikladnaia distciplina i predmet prepodavaniia. *Kriminalist pervopechatnyi*. 2011, p. 92-97.

174 V. V. Yehupenko, S. M. Shcherbakovskyi. Problemy kryminalistychno pidhotovky pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv. *Forum prava.* 2, 2007, c. 54-58.

investigating courts, etc.) the art of understanding, reading and analyzing all forensic processes of trace reflections (patterns of occurrence, existence and disappearance traces). Then, on the basis of this, it should cover how and by what means it is most expedient to identify, collect, record, investigate and use evidentiary information in pre-trial investigation and judicial proceedings. At the same time, artificial intelligence technologies should be actively used.[175]

Recently, in the theory and practice of criminalistics, there have been heated discussions about the need for lawyers in higher educational institutions to study criminalistics as a compulsory discipline. There is a second point of view on this issue among lawyers: to exclude criminalistics and forensic science from the basic (mandatory) complex of academic disciplines. As their main argument, they cite the fact that the study of these disciplines is necessary only for the training of lawyers in the criminal law specialization. This approach, in the author's opinion, is erroneous, since it narrows the possibilities of applying forensic knowledge in modern conditions to different types of legal practice.

Instead, the first point of view and position of V. Yu. Shepitko[176] is supported, according to which criminalistics as an academic discipline must be taught to all law students and future lawyers, regardless of criminal law or other specializations. At the same time, criminalistics should be a mandatory (normative) discipline at all law faculties and universities, regardless of the professional orientation (specialization) of the future lawyer (or prosecutor, detective, lawyer, notary, legal adviser, judge, etc.). Furthermore, different lawyers need different amounts of forensic data, creating a certain amount of workload for training programs. Moreover, the traditional classical teaching of criminalistics should be modernized. It is necessary to more intensively use the latest methodological developments,

175 С. Матулєне, В. Шевчук, Ю. Балтрунене. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: український та європейський досвід. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Vol. 4 (29), 2022, p. 12-46.

176 V. Iu. Shepitko. Innovatsiini tekhnolohii vykladannia kryminalistyky v Ukraini v suchasnykh umovakh. *Pidvyshchennia yakosti vykladannia haluzevykh yurydychnykh dystsyplin*: mater. «kruhloho stolu». 2021, c. 73.

including the proposal of business games, the formulation of problematic and situational tasks, and the use of reflective thinking and management. At present, lecturing and conducting practical and seminar classes is impossible without the use of multimedia tools, the demonstration of video materials, the introduction of presentations, and the use of electronic resources and original computer educational products. Performing laboratory work in criminalistics involves the use of modern equipment, devices, fixtures, and other scientific and technical tools and materials. Classes in criminalistics are associated, as a rule, with the development of their scenarios and the need to model (or imitate) situations. In the case of students working in small groups, several different scenarios should be prepared. The advantage of situational methods must be recognized as increasing the attractiveness of classes, which motivates the assimilation of theoretical knowledge.[177]

The decisive role in the development of sciences at the stage of the scientific and technological revolution is played by the processes of integration and differentiation of scientific knowledge and the expansion and deepening of fundamental and applied sciences.[178] This fully applies to modern criminalistics as a science of a synthetic nature, which, due to the integration of scientific knowledge, is today the main conductor of the achievements of natural, technical and humanitarian sciences in the field of combating crime and legal proceedings. This circumstance could not but affect the main trends in the development of criminalistics[179] and the expansion and modification of the functions and tasks that affect the content of the criminalistics training course, including the features of

177 H. Kendzerska. Yzuchenye krymynalystyky v Polshe. *Modely prepodavanyia krymynalystyky: ystoryia y sovremennost*: sb. nauch. trudov. Pod red. N. P. Yablokova, V. Yu. Shepytko. 2021, p. 99-120.

178 V. Shepitko. Theoretical and methodological model of criminalistics and its new directions. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 3, (25), 2021, p. 9-20.

179 V. O. Konovalova, V. M. Shevchuk. Innovations in the methodic of teaching criminalistics in modern realities of war. *Modern scientific research*: *achievements, innovations and development prospects*: 15th International scientific conference. 2022, p. 896-903; O. M. Dufeniuk. Kryminalistyka u pryzmi suchasnoi osvitnoi paradyhmy. *Sotsialno-pravovi studii*. 2 (8), 2020, c. 36-43.

its teaching methodology in the modern conditions of martial law and Ukraine's status as a candidate for entry into the European Union.[180]

Criminalistics as an academic discipline determines the nature and content of the specific tasks facing it in providing a scientific and methodological foundation in the fight against crime, or countering modern challenges in a war. It is assumed that such tasks and challenges should be solved in the course of the educational process, in particular: the actual amount of theoretical forensic knowledge that should be mastered by future lawyers; and the set and degree of formation of certain skills, abilities, and qualities that they must acquire as a result of training, including in the study of criminalistics. In this case, we are talking about the formation and implementation of the main tasks of criminalistics education and criminalistics training of future lawyers. Being a relatively independent subsystem, criminalistics education in law schools is integrated in accordance with social functions and structured adequately based on the parameters of the models of specialist lawyers, the system of teaching, the use of methods and means of criminalistics in practice, and the goal of instilling the skills and abilities necessary for such applications.

Today, the problem of improving the system of higher legal education and raising the level of training of future lawyers of various specializations is quite relevant.[181] In this regard, there is a need to develop and form a model of an appropriate specialist lawyer of a specific profile and ensure the proper level of forensic training for graduates of higher education legal institutions.[182] The creation of such a model is a standard that should be introduced into the activities of the

180 V. Yu. Shepitko, H. Malewski, V. E. Kurapka. Criminalistic didactics in the movement towards a unified European criminalistic space: Views of Lithuanian and Ukrainian students. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.* Vol. 29(4), 2022, p. 129-146.

181 A. F. Volobuiev, M. V. Danshyn. Pro vykladannia kryminalistyky u svitli suchasnoi naukovoi paradyhmy. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. Seriia „Pravo"*. 24, 2017, c. 127-130; V. O. Yaremchuk. Formation of a Modern System of Criminalistics Knowledge. *Probs. Legality*. Vol. 146, 2019, p. 247.

182 A. O. Antoshchuk, I. R. Kurylin. Vykorystannia innovatsiinykh pidkhodiv pry vykladanni kryminalistychnykh navchalnykh dystsyplin. *Aktualni pytannia kryminalistyky*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. 2019, c. 41-45.

educational process, taking into account modern trends in the development of forensic science, the requirements of practice, the development of society under martial law and global challenges.[183] The practical value of such a model lies in how adequately and fully it will reflect the basic requirements for a graduate of a law school at this stage of development of our country. This model is understood as a system of indicators that a university graduate must satisfy.[184]

When forming the concept under study, we share the point of view that it should be based on a system-activity approach and should provide for the need to develop a model of a specialists based on the model of their activity.[185] In such conditions, we are talking about the formation of a professional model of a future lawyer as a subject of investigative, detective, judicial, prosecutorial and other types of legal activities, which involves the use of forensic knowledge and is developed taking into account the specifics of legal practice and the scope of such a lawyer and their profession. This allows us to highlight the main criteria that such a specialist (investigator, detective, etc.) must meet, which will optimize and increase the efficiency of the activities of such entities in the system of criminal and civil justice, along with criminalistics support for justice and other types of legal activities in today's realities.

Therefore, criminalistics education in law schools, in the author's opinion, should be considered as a relatively independent subsystem, involving the systematic training and education of future lawyers (or investigators, detectives, prosecutors, lawyers, notaries, legal advisers, judges, investigative courts and etc.) of a professional orientation. This should be aimed at mastering their forensic

183 V. M. Shevchuk.The role of criminalistics in improving the efficience of the investigation of war crimes committed by military of the RF in Ukraine. *Scientific Collection «InterConf»*, (122): 1st International Scientific and Practical Conference «Diversity and Inclusion in Scientific Area». 2022, p. 187-195.

184 N. I. Klymenko. Problemy suchasnoi kryminalistychnoi dydaktyky. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Yurydychni nauky. 87, 2011, c. 16.

185 E. E. Tsentrov. Dydaktyka krymynalystyky v svete dyfferentsyatsyy y yntehratsyy suholovnym protsessom. *Криміналіст першодрукований:* міжнар. наук.-практ. юрид. журнал. № 8, 2021, с 14-15; N. Y. Klymenko. *Krymynalystycheskye znanyia v strukture professyonalnoi podhotovky sledovatelia*. 1990, c. 46 .

knowledge, skills and abilities in order to use in practice the recommendations developed by criminalistics to combat modern crime in the present conditions of war and global threats.

The main goal of the criminalistics training of highly professional lawyers is, first of all, to form the criminalistics style of thinking of the corresponding specialist or lawyer, i.e., using the techniques, methods and means of criminalistics.[186] Therefore, for the modern process of formation and further development of criminalistics didactics, it is important to take into account criminalistics thinking,[187] which is the basis of the psychological concept of the cognitive activity of an investigator, detective, prosecutor, judge, or other subject of criminal proceedings. G. Gross combined such thinking with "logic" and "actions and techniques that you need to know."[188] Criminalistics thinking is the purposeful awareness of the phenomena of reality in the forensic aspect through the prism of the scientific recommendations of criminalistics, and the integration of the entire system of criminalistics knowledge is its pinnacle. Criminalistics thinking is a process of solving problems in the course of identifying, disclosing and investigating criminal offenses by building an ideal model of past criminal activity in its wake using the rules and tools for building an adequate model of a past events developed by criminalistics.[189]

As I. I. Kogutich observed,[190] an interest in the study of criminalistics helps lawyers develop criminalistics thinking, which is generally necessary in resolving any issues that arise when building relationships with partners, developing

186 V. M. Shevchuk. Modern state and trends in the development of criminalistics: actual problems of today. *Probs. Legality*. Vol. 146, 2019, p. 234-246.

187 R. V. Komisarchuk. Diialnisna pryroda praktychnoho kryminalistychnoho myslennia. *Pravo i suspilstvo*. 2, 2020, c. 106-112.

188 G. Gross. *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*, 13. 1908.

189 A. V. Starushkevych. Kryminalistychnemyslennia: poniattiatazmist. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka)*. Vol. 1-2, 2018, c. 249.

190 I. I. Kohutych. Pro okremi vyklyky kryminalistytsi ta shliakhy yii ustalennia. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 65, 2020, c. 5-19.

contracts, etc. For example, knowledge of the tactics of interrogation allows one to competently build verbal communication, recognize deliberately unfulfilled promises of counterparties, find out their true intentions, etc. Therefore, criminalistics thinking and knowledge of criminalistics plays an important role not only in the field of criminal proceedings, but also in the implementation of many other types of legal activities.[191] Criminalistics developments are widely used to protect commercial information from unauthorized access. Thanks to technical and criminalistics developments, forgeries of documents, including those related to elections, are detected. The verification of evidence in civil and economic processes is carried out using the recommendations of the science of criminalistics. All of this makes it obvious that students who have chosen a civil law or state-legal specialization need to study criminalistics.[192]

Given the above, from the author's point of view, criminalistics thinking should be understood as the specific mental activity of the investigator (detective, prosecutor, judge, etc.) aimed at building an adequate ideal model of a past event of criminal activity using criminalistics techniques, methods and means. The use of these means helps to identify and form the evidence base of such an event, further establish the truth in criminal proceedings and solve the problem of legal proceedings.

Therefore, from the author's point of view, criminalistics thinking is one of the main principles of the existence of criminalistics didactics and the criminalistics training of future lawyers. Based on the concept of forensic thinking, it is advisable to develop didactic techniques for teaching criminalistics to students (cadets) and bringing special knowledge to them. Based on such a theoretical and methodological approach, it is important to conduct and carry out forensic training

191 M. V. Danshyn. Aktualni problemy vykladannia kryminalistyky na yurydychnykh fakultetakh. *Visnyk KhNU im. VN Karazina*. Seriia: Pravo. (945), 2011, s. 216-220.

192 I. I. Kohutych. Pro okremi vyklyky kryminalistytsi ta shliakhy yii ustalennia. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 65. 2020, c. 12.

while using the techniques and methods necessary for future legal activities (investigative, detective, prosecutorial, judicial, etc.). Moreover, it is important to note, in the author's opinion, that the training of the criminalistics thinking of lawyers who are not related to the criminal law specialization can provide them with the necessary knowledge, skills and abilities in the implementation of practical professional activities in various areas of legal practice. Moreover, the further methodological development of criminalistics didactics in the education system can contribute to the training of professionally qualified lawyers of a wide profile at universities, where graduates are able to successfully solve various problems in law enforcement and practice.

Innovative and promising directions for the development of criminalistics as an academic discipline are seen in strengthening its practical orientation at the local level of educational centers (universities, police academies, etc.). In addition, a global trend is seen in the introduction of the principle of lifelong learning and the growing role of self-education and distance learning (e-learning). The state must create all the necessary conditions for postgraduate education and advanced training, enabling graduates to pass highly specialized training in the field of criminalistics technology, tactics and methods. Systematic monitoring and generalization of forensic, investigative and expert practice, the exchange of experience with foreign experts, as well as the stimulation of domestic criminalistics developments should help ensure the relevance of forensic education to modern achievements in science and technology and modern practice requirements,[193] including positive international experience.[194]

In this regard, of scientific and practical interest are the scientific developments

193 O. M. Dufeniuk. Kryminalistyka u pryzmi suchasnoi osvitnoi paradyhmy. *Sotsialno-pravovi studii*. 2 (8), 2020, c. 38.

194 V. O. Yaremchuk. Innovatsii u vykladanni kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: mizhnarodnyi dosvid. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 8, 2022, c. 538-541.

on this issue which have been achieved by foreign criminalistics colleagues.[195] Thus, Lithuanian scientists conducted special studies on the need for criminalistics education in the legal community, especially among scientists and law enforcement and justice officials. As a result of this study, the absence of a state approach to the formation and development of forensic education was revealed.[196] Obviously, reforms in the field of criminalistics education should not be a priority only for criminalistics scientists – this problem should also be solved at the state level. Given that the problem is obvious, for this reason, as noted in this study, today in Lithuania there is no comprehensive structured model of criminalistics and education that would be associated with professional requirements for specific positions in law enforcement, justice and other legal professions.[197] It is believed that similar problems are also observed in criminalistics education and Ukraine, which requires further scientific research on the issues identified and outlined.

Prospects for the Formation of Criminalistics Didactics and Its Influence on the Development of Modern Criminalistics

Further prospects for the formation and development of forensic didactics suggest the need to reboot and modernize the existing paradigm of criminalistics.[198] First, we are talking about updating and taking into account the opinions

195 J. Ashcroft, V. Sarah. *Education and Training in Forensic Science: A Guide for Forensic Science Laboratories, Educational Institutions, and Students*. Special Peport. U.S. Department of Justice Office of Justice Programs. National Institute of Justice. 2022: https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/203099.pdf; Analysis Report of Criminalistics and Forensic Sciences Teaching in Europe. *Kryminalist pershodrukovanyi:* mizhnar. nauk.-prakt. yuryd. zhurnal. № 21-22, 2021, c. 71-75; O. M. Dufeniuk. Polskyi dosvid pidhotovky yurystiv do roboty z naukovymy dokazamy u kryminalnomu provadzhenni. *Forum Prava*. 57 (4), 2019, s. 26-37 ta in.

196 V. E. Kurapka, H. Malewski. The complex scientific concept of forensic didactics and competence development for law enforcement and justice officials and models of its implementation. *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice XV*. 2019, p. 57-72.

197 A. Judzinskytė. *Lietuvos teisinės bendruomenės kriminalistinis švietimas. Criminalistics Education of the Lithuanian Legal Community*. Master Thesis. 2022, p. 90-91: https://vb.mruni.eu/object/elaba:117023592/

198 V. E. Kurapka. Tendencies of the development of criminalistics in Lithuania: science and practice. *Jurisprudencija*. 50(42), 2004, p. 45-54.

of many criminalistics scientists (I. I. Kogutich, V. G. Lukashevich, V. M. Stratonov, V. Yu. Shepitko, etc.) – in particular, the proposals of V. G. Goncharenko suggesting that the knowledge offered by criminalistics can be successfully adapted and widely used not only for criminal proceedings, but also for any other activity related to obtaining and analyzing legally significant information in similar constitutional, civil, economic, and administrative processes.[199] As I. I. Kogutich observed, criminalistics as a science should study the objectivity (regularity) of the mechanism of a criminal offense or other legal fact, the emergence of information about them, the collection, verification, evaluation and use of information obtained in this activity, as well as specially developed tools and methods for studying legally significant events. It is believed that with such an approach to the modern understanding of the subject of criminalistics, its knowledge can, if necessary, be used both in the field of criminal jurisdiction and in other non-criminal jurisdictional areas, which will significantly increase the current demand for this science.[200]

The sphere of interests of criminalistics is expanding and penetrating into new areas of knowledge, becoming a cognitive tool that is increasingly being used in various areas of activity where it is necessary to learn the truth by examining various material, ideal traces, as well as other objects. The methods and tools of criminalistics are increasingly penetrating into civil, administrative processes and other areas of legal practice. In this regard, noteworthy are the proposals of scientists to expand the traditional understanding of the structure of criminalistics with a new section, conditionally called "Applied Criminalistics in Legal Practice," which would be focused on the use of criminalistics capabilities in civil

199 М. В. Даньшин. Окремі методичні та психологічні аспекти викладання криміналістики. *Форумправа.* 2, 2013, с. 112.

200 I. I. Kohutych. Pro okremi vyklyky kryminalistytsi ta shliakhy yii ustalennia. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza.* 65, 2020, c. 15.

arbitration, administrative processes, and other areas of legal law enforcement.[201] Moreover, as noted by Lithuanian criminalistics scientists, the role of criminalistics is also important not only in the investigation of criminal offenses in the work of law enforcement officers in criminal proceedings, but also in administrative, civil, economic, and arbitration proceedings and even in constitutional proceedings.[202] Therefore, we are talking about revising, modernizing and significantly updating the modern understanding of the subject of criminalistics and expanding the boundaries of the application of criminalistics knowledge in various areas of legal activity.

In the conditions of war, digitalization and modern European integration processes, criminalistics is being rebooted, which is associated primarily with the emergence of new challenges to the criminal justice system and the need to solve priority tasks in the conditions of active hostilities on the territory of Ukraine, spurring the formation of criminalistics knowledge in accordance with the needs of practice. In such conditions, criminalistics is called upon to develop the latest tools, techniques and methods aimed at countering criminal offenses related to the military aggression of the Russian Federation against Ukraine and other crimes in war conditions.

A separate area in criminalistics should be the development of a system of criminalistics investigation techniques, the activation of the development of technical and forensic support, the use of special knowledge, the protection of information sources and information security issues, and the use of digital technologies and artificial intelligence. In fact, we can observe the formation of new scientific

201 H. Malevski, V. E. Kurapka, I. Tamelė. Motivation and expectations of students – an important factor in the implementation of the new bachelor's degree program. *Law and Criminalistics*: международный юридический научно-практический журнал. 2021, с. 17.

202 A. Judzinskytė. *Lietuvos teisinės bendruomenės kriminalistinis švietimas. Criminalistics Education of the Lithuanian Legal Community*. Master Thesis. 2022, p. 90: https://vb.mruni.eu/object/elaba:117023592/

directions in criminalistics, in particular digital criminalistics,[203] the development and implementation of which seems to be quite promising in the development of criminalistics knowledge and activities. In addition, it is important to take into account the current trends in the development of forensic science associated with the formation of its individual branches (directions): medical, genotyposcopy, computer (digital), aerospace and nuclear criminalistics. The formation of new areas of criminalistics is due to scientific and technological progress, the introduction of new technologies, and the need to identify specific traces and collect evidence (genomic, digital, nuclear, etc.).[204]

In the study and formation of criminalistics didactics, the basic laws of the development of criminalistics are of great importance.[205] In our case, among them, the law that criminalistics recommendations are determined by the needs of modern legal practice is of particular importance. This should be taken into account when developing the problems of criminalistics didactics (both special departmental and academic), which, in turn, should reflect the changes taking place in real practice, and at the same time should serve as a link between criminalistics as a science, the academic discipline, and practical activities. On the other hand, the discussion of to whom and to what extent to present criminalistics, as well as how to do so, contributes to understanding the significance of criminalistics itself as a science, again positively influencing modern practice.[206] The principle

203 V. Shepitko. The Formation of Digital Criminalistics as a Strategic Direction for the Development of Science. *17 Medzinarodny Kongres Kriminalistika a Forenzne Vedy: Veda, Vzdelavanie, Prax*. Zbornik Prispevkov. 2021, p. 185-196; V. **O**. Konovalova, V. M.Shevchuk. Digital criminalistics as a strategic direction of formation of criminalistic knowledge. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations*: *collection of scientific papers «SCIENTIA»* with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference. 2023, p. 73-77.

204 В. Шепітько. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 25, 2021, с. 9-20.

205 М. В. Даньшин. Криміналістика – як інтегративна наука: точки взаємопроникнення та її зв'язок з соціологією. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна.* Серія: Право. 18, 2014, с. 196,197.

206 H. Malevski, V. E. Kurapka, I. Tamelė. Motivation and expectations of students – an important factor in the implementation of the new bachelor's degree program. *Law and Criminalistics*: международный юридический научно-практический журнал. 2021.

of connection between the theory and practice of teaching students and teaching criminalistics is implemented by the correct combination and scientific ratio of practical training, which includes practical and laboratory classes, educational and extracurricular practice, internships as an investigator, detective, prosecutor, judge, and others.

It is important to note that in modern conditions criminalistics can become a truly innovative science[207] and academic discipline, subject to certain conditions. First, this occurs when research laboratories are created on the basis of educational institutions that work on monitoring the needs of practice and developing innovative products to solve the problems of investigation and other needs of legal practice. At the same time, the participation of scientists in grant programs and academic mobility must be widely stimulated to establish contacts with foreign colleagues and international institutions. The second condition is that innovative criminalistics products and other technical and criminalistics novelties developed, tested and put into practice must automatically be made available to the relevant specialized criminalistics departments of higher education institutions (departments, laboratories) for their use in the educational process. This will significantly increase the human resources potential and train highly professional specialists capable of working effectively in the conditions of the large-scale informatization of criminal proceedings.[208]

In addition, an important direction for improving the teaching of criminalistics to future lawyers is the unification and standardization of the conceptual and terminological apparatus of criminalistics and forensic sciences, which will significantly increase the level of forensic training and legal education in Ukraine. The development of criminalistics and forensic examination is associated with

207 В. Ю. Шепітько. Інновації криміналістики – шлях до європейської науки. Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. 2021, p. 72-75.

208 O. M. Dufeniuk. Kryminalistyka u pryzmi suchasnoi osvitnoi paradyhmy. *Sotsialno-pravovi studii*. 2 (8), 2020, c. 40.

the formation of the terminological apparatus – the language of science. This is confirmed by the preparation and publication of dictionaries and encyclopedias in this field of science. Considering the modern tasks of adapting forensic knowledge to the conditions of martial law and reforming domestic legislation to the international standards of the European Union, the problems of adapting and modernizing forensic knowledge to the requirements of modern practice are relevant.[209] It seems that these issues should be taken into account when developing programs and academic disciplines, along with the improvement of the methodology of teaching criminology in modern conditions.[210]

In this regard, one should support and join the proposals of I. I. Kogutich regarding the fact that in order to provide criminalistics with a proper and reliable future in which it is in demand, it is necessary: to make the subjective components of forensic nihilism impossible; to prepare educational material adequate to modern challenges for teaching criminalistics; for the authors of scientific research to avoid, as much as possible, the trend that inevitably gives rise to long-term disputes and threatens the doctrine of science; to methodologically correct its definitions, within the framework of the implementation of an expanded approach to the allocation of cognitive capabilities and to the object-subject interests of criminalistics; to provide and develop an independent section of non-criminal areas of using this knowledge in the criminalistics system, for example, "Forensic science in non-criminal jurisdictional areas," etc.[211] In addition, it is necessary to defend the thesis that the study of criminalistics in the context of modern scientific knowledge and current trends is mandatory for the training of future lawyers

209 R. Ackermann, V. Kurapka, H. Malewski, V. Shepitko. Schaffung eines einheitlichen europaisehen. Kriniinalistischen Raumes: Die Tatigkeit offentlicher Organisationen zur Starkung der internationalen Beziehungen. *Kriminalistik*. 6, 2020, p. 355-363.

210 V. Zhuravel, V. Shepitko. Development of criminalistics and forensic science in Ukraine: approaching the common European space. *Legal science of Ukraine: current state, challenges and prospects:* monography. 2021, p. 653.

211 I. I. Kohutych. Pro okremi vyklyky kryminalistytsi ta shliakhy yii ustalennia. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 65, 2020, c. 16.

of various specializations and legal education in general.

Today, criminalistics has chosen the European vector of development.[212] This is explained, first of all, by the choice of the European path of modern development in Ukraine and the direction of domestic legal education: entering the pan-European and world educational space and harmonizing national and international standards of higher education. This situation necessitates the activation and introduction of the latest educational technologies into the educational process, the criminalistics training of specialists and the formation and development of European criminalistics.[213] An important problem is the application of innovative approaches in forensic didactics and the approximation of forensic science to a single European forensic space.

Conclusions

For the forensic training of future lawyers and criminalistics education in general, the problems of the formation and application of criminalistics didactics, as a strategic direction in the development of criminalistics, are of particular importance. Therefore, in modern conditions of martial law, the transformation of modern crime, the activation of digital technologies and the processes of European integration, new, innovative approaches should be applied to ensure the effective mastery of criminalistics knowledge, skills and abilities. We are talking about the development and implementation of modern educational technologies – the latest methods aimed at updating and improving the very content of teaching criminalistics and its methods and technologies. Further improvement of forensic didactics should take into account the scientific developments of both domestic and foreign scientists (Europe, USA, Canada, etc.), using best practices

212 V. E. Kurapka, H. Malevski. Scientific concept of criminalistic policy in the strategies of law enforcement agencies as an innovative breakthrough in ensuring the creation of a common European criminalistic space. *Innovative methods and digital technologies in criminalistics, forensic science and legal practice*. 2019, p. 85.

213 V. M. Shevchuk. Yevropeiskyi vektor rozvytku suchasnoi kryminalistyky. *Adaptatsiia pravovoi systemy Ukrainy do prava Yevropeiskoho soiuzu: teoretychni ta praktychni aspekty*: VIVseukr. nauk.-prakt. konf. 2022, c. 325-327.

in this direction.

It is seen that the main innovative methods of teaching the criminalistics academic discipline should include active and interactive teaching methods using modern digital technologies and artificial intelligence, along with the latest technologies for teaching live criminalistics, which is based on modeling specific situations and reflects the modern needs of digitalization practices. In such circumstances, the practical value of criminalistics education increases significantly, the role of all participants in the educational process is activated, and the creative independence of students is strengthened. All of this in combination will significantly increase the effectiveness of teaching criminalistics in universities. Innovative teaching methods should combine new and effective ways of teaching that contribute to the intensification and modernization of the educational process, develop a creative approach to criminalistics thinking, and foster the personal potential of each student and their acquisition of practical skills. Particular attention should be paid to the forensic training of investigators, prosecutors, judges, detectives and other specialists in the field of digital technologies. In truth, this may result in the beginning of a new profession and the implementation of the training of a digital criminalistics specialist.

It seems that the criminalistics training of highly qualified future lawyers should take into account modern trends and tasks of adapting criminalistics knowledge to the conditions of martial law, reforming domestic legislation to international standards of the European Union and the emergence of new branches (directions) of criminalistics. It is important to take into account the current trends in the development of criminalistics associated with the formation of its new areas: digital, medical, aerospace, genotyposcopy, computer, cybersecurity, nuclear and military criminalistics, which will significantly increase the role and applied value of this knowledge system in modern realities, which include war and global threats. At the same time, innovative approaches in forensic didactics

acquire significance, which strengthen and activate the practical component in teaching forensic science in the modern conditions of war and digital technologies of the 21st century.

KRIMINALISTINĖS DIDAKTIKOS FORMAVIMOSI TENDENCIJOS GLOBALIŲ GRĖSMIŲ IR SKAITMENINIŲ TECHNOLOGIJŲ SĄLYGOMIS

Viktor Shevchuk

Santrauka

Straipsnis skirtas aktualioms kriminalistinės didaktikos formavimosi ir raidos problemoms nagrinėti šiuolaikinėmis karo padėties, globalių grėsmių ir aktyvaus skaitmeninimo sąlygomis. Atskleidžiamos ir analizuojamos naujoviškų kriminalistikos mokymo metodų taikymo problemos, išryškinamos perspektyviausios jų tobulinimo ir plėtros sritys atsižvelgiant į naujausias skaitmenines technologijas, taip pat ir dirbtinį intelektą. Tiriama kriminalistikos didaktikos, kaip naujos strateginės kriminalistikos mokslo krypties, formavimosi ir raidos dabartinė būklė, teikiami siūlymai tobulinti kriminalistikos dėstymo metodiką. Siūlomas kriminalistikos didaktikos sampratos apibrėžimas, išryškinami uždaviniai ir vaidmuo kriminalistikos doktrinoje. Taip pat atlikta mokymo priemonių ir mokymuose naudotinų technologijų analizė, pasiūlyta naujovišku požiūriu grįsta kriminalistikos vizija, taip pat pasiūlyta atnaujinta kriminalistikos mokymo samprata tiek Ukrainoje, tiek Europos šalyse.

Akcentuojama kriminalistikos mokymų būtinybė rengiant būsimus teisininkus, tačiau kriminalistika turi būti dėstoma atsižvelgiant į esamą mokslo ir praktikos raidos būklę, kriminalistikos žinių pritaikymo karo padėties sąlygoms

uždavinius, esamus tarptautinius Europos Sąjungos standartus, teismų praktikos formavimąsi. Sykiu pabrėžiamas praktinio komponento stiprinimas ir aktyvinimas dėstant kriminalistiką. Nagrinėjama naujoviška kriminalistinė didaktika, tradicijų ir naujovių koreliacijos ir tarpusavio ryšio problemos dėstant kriminalistiką. Pagrindžiama, kad tolesnis kriminalistikos didaktikos tobulinimas turėtų vykti atsižvelgiant tiek į šalies, tiek ir į užsienio (Europos, JAV, Kanados ir kt.) mokslo raidą, panaudojant geriausią užsienio praktiką. Nurodomos perspektyvios tolesnių kriminalistinės didaktikos problemų skaitmenizacijos ir globalių grėsmių eroje tyrimų kryptys, siūlomas jų sprendimo mechanizmas.

Reikšminiai žodžiai: kriminalistikos mokslo naujovės; kriminalistinė didaktika; kriminalistinis mąstymas; teisininkų kriminalistinis rengimas.

CRIMINAL INVESTIGATION: METHODS AND TECHNIQUES INSIDE OR OUTSIDE CRIMINALISTICS?

Prof. JUDr. Jozef Meteňko,

Head of the Department of Criminalistics and Forensic Sciences,

Academy of the Police Force in Bratislava,

Slovakia,

E-mail: jozef.metenko@minv.sk

Assoc. prof. JUDr. Martin Laca,

Department of Criminalistics and Forensic Sciences,

Academy of the Police Force in Bratislava,

Slovakia,

E-mail: martin.laca@akademiapz.sk

Annotation. Criminalistics is oriented toward evaluating, asking and searching for traces from a crime which was committed in all of their forms, and this orients the basic tasks of criminalistics, including their products – the outputs of criminalistics expertology which are used by criminal investigation. Studies have analyzed the basic theoretical aspects and connectivity between criminalistics tactics and the techniques (technologies) of criminal investigation in Slovakia. The author presents the evolution of criminalistics methodologies and the theory of criminal investigation. This is partly understood as a history of police science based on historical aspects and consequences of the implications of criminalistics and police knowledge from 1970 to 1990 in European security sciences. This has its basis in the history of criminalistics and the criminalistics concept of Hans Gross, which is based on the investigative process. Moreover, many European

criminalistics schools accept or prefer this historical concept of criminalistics. In this study, which presents the partial results of the "Methods for CSI – Výsk 139" research project, the author presents this system of changes – not only in terms of criminalistics outputs.

Keywords: security research; criminalistics and forensic research; research results; criminalistics and forensic methods; investigation; evolution.

Introduction

The level of understanding between forensic and criminalistics investigation, the explanation of criminal traces, and other outputs involve the police and security sciences in the global interpretation of criminal investigation. This is very important for all activities relating to security and safety, including those outside of the police services as well as within law enforcement agencies. Similar problems are frequently observed in understanding what criminalistics is and what criminology is, especially in the English language and in English-speaking countries. This is especially significant for continental (European) scientific concepts.

Although criminology is the discipline with the longest tradition in crime research, its history has had little to say about the meaning and place of scientific methods of criminal investigation. Moreover, studies that have analyzed the history of the scientific practices of criminal investigation have not come from the history of criminology. The history of criminology has analyzed neither the details of the scientific basis of the sociologically oriented knowledge of these methods and techniques, nor how they actually work. This research has always come from its sister discipline, criminalistics, which can be defined as the science dealing with the recognition, collection, identification, and interpretation of physical evidence. Evidence is used in the forensic and law fields, but for criminalistics items of evidence are frequently know as traces. Both views include the application of the natural, technical, human and social sciences to law-science matters.

There is a mutual relationship between criminology and criminalistics in regards to the questions "why is crime committed, and in what way?" Concerning the first question, the answer is given by research from the science of criminology; however, the answer to the second question is given by research from the science of criminalistics. Criminal investigation is the procedure that is closest in place to criminalistics; its purpose is the apprehension, trial, prosecution, and sentencing of criminals. The goal of this paper is to demonstrate that the knowledge applied in criminal investigation comes from the discipline of criminalistics rather than science of criminology. In order to quickly apprehend an offender to protect public safety, it is necessary to use the tools of criminalistics. Now, the answer to the question of "in what way was the crime committed?" becomes more important than identifying the reasons why an offender might commit a particular criminal act. A criminological explanation of an offender's behavior does not assist investigators in the recognition, collection, identification, and interpretation of physical evidence, it only supports the general and special understanding of crime as a social phenomenon, as a basis for managing an investigation area. Including this problem, we concentrate in this study on a discussion of whether criminal investigation as a theory and practice is at this time part of criminalistics – known as criminalistics methodics (not methodology) – or whether this concept from Gross has been overcome in modern views on the criminalistics system.

Methodology

Very important for this study is language and its content in different countries and territories. Words mean different things in England and in New Zealand, in Slovakia and the Czech Republic, for criminalistics and forensic science. The purpose of this paper is the revision of different methods and techniques that are applied in the criminal investigation process in Slovakia. The key sources of theoretical knowledge of criminal investigation in Slovakia are academics conducting

their research and teaching at the Academy of Police Forces in Bratislava, where they receive university education as a basis for work in law enforcement agencies. However, similar content can be applied for other educational institutions involved in criminalistics in Slovakia.

In order to better understand criminal investigation methods and techniques within the Slovak law enforcement system, one must be familiar with the criminology/criminalistics dichotomy. Ten years ago, Slovakian criminalistics belonged to law, but after understanding the differences between criminalistics and law (criminalistics is not law regarding the purpose it serves for the evidence process in criminal investigation and law), in the last ten years it has become part of the security sciences. Despite this historical fact, a hundred years ago the basic knowledge of criminalistics would have created lawyers, especially criminal lawyers. There are further reasons too, and this differentiates Slovakian from English-speaking forensic science. Criminal investigation theories as a part of police science theory have no self-standing criminalistics methods, and belong to the methods of criminalistics tactics or techniques. All methods which are used in criminal investigation theories and practices are outputs of criminalistics methods, not the methods criminalistics themselves, and therefore the science of criminal investigation, as the main topic of this paper, is a part of the police, and in this it is a part of the security sciences.[214]

The project "Methods for CSI – Výsk 139,"[215] which is the basis for this interpretation, is a combination of literature reviews of the articles, journals, books and textbooks that were published between 1993 and 2021, as well as criminal papers from real criminal cases that were investigated by law enforcement departments in Slovakia and observational research within natural settings. The

214 J. Meteňko. *Vztah kriminalistiky k policajným vedam z hladiska ich predmetu a metod.* Sbornik odbornych sdeleni z mezinarodni konference „Pokroky vkriminalistice". 2004.

215 J. Meteňko. *Metódy a postupy práce na mieste činu - slovenská časť projektu*: Projekt výskumnej úlohy. Rieš. výsk. úl. Jozef Meteňko. 1. vyd. 2008, výsk 139.

data was gathered from the library of the Academy of Police Forces in Bratislava. As a result of not being able to conduct Internet searches on the topic or retrieve articles from the Internet, all the information was retrieved manually from library books, and afterwards photocopied and summarized. Observation was performed at the Department of "Compressed" Investigation in some districts, especially in Bratislava and the East Slovakia territory.[216] Direct observation was also employed for the purposes of this project, and the continuous monitoring used in this research involved observing more than ten police officers conducting their work under the management of academy professors and researchers, while manually recording their performance. Observational variables were descriptive, requiring no inference (i.e., all activity was merely observed and written down).

Some new concepts and trends presented on the basis of completed research

The role of criminalistics is to provide for the scientific search, evaluation and investigation/research of criminal traces. Forensic sciences provide the same with forensic traces, involving objective and effective investigative techniques and procedures using proven engineering, natural science and other scientific resources. Both outputs use criminal investigation and criminal procedure as exact inputs and specific knowledge resources for their results. At the same time, the role of criminalistics at the theoretical and practical level is to motivate investigations in the implementation of criminal procedural law to accept new and innovative outputs for investigative procedures, and from time to time new methods are implemented using newly certified technical and tactical resources.

The importance of criminalistics and its content in criminalistics tactics can be seen in this direction, and of techniques in the first area. Therefore, it is also

216 M. Barta. Nedostatky vyskytujúce sa pri realizácii ohliadky miesta činu. *Kriminalistika. Seminarna praca*. Nepublikovane. 2008.

our understanding and interpretation of theoretical and practical designs that influence this further.

This study aims to provide both theoreticians and practitioners of criminalistics summary evidence for its development, and in particular the development and use of methods for criminalistics investigation tactics. New or previously unpublished findings have their sources mainly in research projects and conceptual work since 2004. The most directly affected knowledge base comes from a project that ended in June 2008 involving methods and procedures of working at crime scenes.

A relatively new concept in criminalistics tactics is the consistent application of the theory of methods and processes for the investigation of traces via tactics that concentrate not only on memory traces. We are addressing the matter for different objects of tactical investigation/evaluation for all different traces in criminalistics, as manifested in matter (material, member and field traces) and methods which are oriented toward one of these objects. The concept of criminalistics prefers the currently relatively stable form and character of traces and methods. The resources and knowledge which criminalistics schools present, especially Czech and ancient Czechoslovak, formed the basis for part of this historical journey through criminalistics tactics only oriented to memory traces.

In this theory, knowledge of criminalistics methodology (different from the past of criminalistics – criminalistics methodics) is reflected – in particular, efforts to harmonize the approach to exact methods and investigative techniques. Forensic and general criminalistics examinations are understood in a broader sense – as a process of dealing with criminalistics, and in this as a part of finding criminalistics traces and forensic traces to present the results of their investigation – but we understand the importance of interpretation in the strict sense as involving expert technical examination.

Especially where there are dedicated individual methods and their applications,

we fully subscribe to the results and trends of our investigative predecessors and teachers regarding their opinions and the results of their conditioning. At the same time, in some cases they perceived the concept as a way to uncover newer criminalistics opinions, ideas and results. Clearly, therefore, their knowledge and concepts should be used in Slovakian and the Czech criminalistics/forensic schools. This particularly involves the striking personalities of Slovakian and Czech criminalistics such as Němec,[217] Pješčak,[218] Porada,[219] Straus,[220] Šimovček,[221] or Krajník.[222]

When drawing up the research results, the following were also used: long-term research and theoretical work with criminalists and at the same time the police sciences[223] (or wider security sciences)[224]; and the knowledge gained by Slovak, Czech and other foreign authors such as Musil,[225] Konrad,[226] Vajda, Šimovček, Belkin,[227] Hejda,[228] Viktoryová,[229] Suchanek,[230] Chmelík, Bačíková, Valerian, etc.[231]

An introduction to the theory of criminal investigation. Similarities and differences for a better understanding

The investigations of earlier periods started on a new journey of criminal

217 B. Němec a kol. *Učebnice kriminalistiky I/2*, Naše vojsko. 1959.

218 J. Pješčak, R. S. Bělkin. *Kriminalistika II.* 1984.

219 V. Porada, P. Polák. *Kriminalistika*. 2015.

220 J. Straus. System Kriminalistiky. *Policajna Teoria a Prax*, Rocnik XIII. 3, 2005, pp. 5-15.

221 I. Šimovček. *Teória kriminalistiky*. 2000.

222 V. Krajnik et al. *Kriminalistika*. 2005.

223 J. Stieranka. *Zaisťovanie a konfiškácia majetku pochádzajúceho z trestnej činnosti*. 2006, str. 31-32.

224 R. Ivančík. *Bezpečnosť. Teoreticko-metodologické východiská*. 2022.

225 J. Musil et al. *Kriminalistika – vybrane problemy teorie a metodologie*. 2001.

226 Z. Konrad. *Metodika vysetrovani jednotlivych druhu trestnych cinu – cast kriminalisticke vedy?*. Zbornik vedeckych a odbornych prac z medzinarodneho teoreticko-praktickeho seminara. 2007, pp. 35-39.

227 J. Pješčak, R. S. Bélkin. *Kriminalistika II.* 1984.

228 J. Hejda a kol. *Základy kriminalistiky a trestního práva*, VŠE v Praze, 1. Vydání. 2003.

229 J. Viktoryová, J. Straus a kol. *Vyšetrovanie*. 2010.

230 J. Musil, Z. Konrád, J. Suchánek, J. *Kriminalistika*. 2., přeprac. a dopl. Vyd. 2004.

231 F. Tremmel, Cs. Fenyvesi, Cs. Herke.*Kriminalisztika*. Tankönyv és Atlasz. 2005.

investigation at the beginning of the 19th century. For criminal investigation, personal identification would no longer be based on empirical standards of recognition, (e.g., testimonials), but on a precise correspondence between the physical peculiarities of an individual, their natural identity, and their civic identity, or personal data. Fictional characters illustrate this transition well. Sherlock Holmes was the pioneer of scientific crime detection methods. Later on, Agatha Christie's Hercule Poirot added brainpower by using "little grey cells" – a conventional, clue-based detective who greatly depended on logic and the psychology of the suspect's behavior. Columbo's interrogation technique was to conduct a seemingly innocent interview, politely conclude it, and exit the scene, only to stop in the doorway or return moments later and remark "just one more thing..." The "one more thing" was always a jarring question regarding an inconsistency in either the crime scene or the suspect's alibi.

The era of the classical sleuth was replaced by the tough, hard-boiled cop, with their tendency to use violence to get the job done and bring the offender to justice. The 1990s were characterized by the shift from cop-action hero to criminalist, or forensic science detective, from Hannibal Lecter to the characters portrayed in the television series *CSI*. This type of criminalist often employed observation, forensic science, and profiling to solve cases. With the emphasis on intelligence rather than muscularity and a reliance on weapons, new kinds of detective-heroes have emerged. While these archetypes of criminal investigators are fictional, the movie industry has successfully mirrored the real-life investigation methods and techniques (based on criminalistics) employed by law enforcement officers. Regardless of the type of investigation method or detective, or whether or not the investigator is real or fictional, the subject matter revealed previously belonged to the discipline of criminalistics, or forensic science (in North America and the UK).

Although the term "criminalistics" is often used interchangeably with the term

"forensic science," it is, in fact, as the American Academy of Forensic Sciences acknowledges, a distinct discipline that operates along with other disciplines under the umbrella of forensic science. The American Board of Criminalistics adopted Osterburg's[232] definition of criminalistics. He defined it as "that profession and scientific discipline directed to the recognition, identification, individualization, and evaluation of physical evidence by application of the natural sciences in law-sciences matters." Merriam-Webster's[233] online dictionary identifies criminalistics as an "application of scientific techniques in collecting and analyzing physical evidence in criminal cases."

Krajnik[234] adds to this definition by stating the fact that European criminalistics also investigates memory evidence that is a part of our material environment.

Criminal investigation represents a knowledge-intensive and time-critical environment. Investigation, either simple or complex, is best accomplished in a systematic and methodical way where investigative objectives should be determined.[235] The fundamental objective in criminal investigation is to seek the truth. During the course of seeking the truth, investigators gather evidence to prove the "facts at issue" along with the identity of the offender(s) involved. A significant factor in understanding crime is to understand society itself. One of the extensive challenges facing contemporary societies is the increasing number of criminal offences and the ways in which the criminal justice system is dealing with this problem. In North American and European countries, the model of criminal investigation is closely connected to forensic science. This discipline involves the judgment, acquisition, identification and evaluation of material traces

232 J. W. Osterburga. Police Science: What problem must criminalistics solve? *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*. 59(3), 1968, p. 427.

233 http://www.merriam-webster.com/dictionary/criminalistics

234 V. Krajnik. Kriminalisticka identifikacia v kriminalistickej taktike. *Kriminalisticke dni na Slovensku. Zbornik materialov z vedeckej konferencie konanej dna.*1998.

235 J. Drugda, J. Blatnický, J. Viktoryová, L. Vajzer, L. Šimon. *Využívanie špecifických druhov dôkazných prostriedkov na účely vyšetrovania obzvlášť závažnej trestnej činnosti*: Projekt vedecko-výskumnej úlohy. Rieš. výsk. úl. J. Drugda et al. 1. vyd. 2019.

using scientific techniques in questions of law importance.[236]

Forensic science benefits from many disciplines, including psychology, psychiatry, anthropology, odontology, osteology, pathology, botany, toxicology, biology, biochemistry, molecular biology, radiology, polygraph, firearm and tool mark examination, digital imaging enhancement, forensic data recovery and accounting, according to Van Allen.[237] Typically, a criminal investigation begins at the crime scene. As the criminal investigation is a dynamic process, it requires the cooperation of patrol officers and detectives who work together toward the mutual goals of solving the case while seeking the truth.[238]

The crime scene is a very active and quickly changing environment where the evidence of the crime is (or was) located. The role of the first officers to arrive on the crime scene (usually patrol officers)[239] is crucial because the success of the criminal investigation depends on actions and steps taken by them. The fundamental task of the first officers is to prevent the destruction of potential evidence by protecting and preserving the crime scene.[240] The crime scene is not only the proof that a crime has been committed, but it is also a place where physical evidence may help to connect the perpetrator(s) to the crime.[241] Physical evidence has the potential to play a critical role in the overall investigation and resolution of a suspected criminal act; therefore, activities performed at the beginning of an investigation at a crime scene can have a significant impact on this process. Investigators use "the burning bridges theory" to explain the importance of securing the crime scene: "every time anything is done at a crime scene, it represents another 'bridge' burned. Whatever has been changed can never be restored to its

236 M. Brunová. *Dokazování trestné činnosti: s využitím kriminalistických stop a identifikace.* 2019, s. 7.

237 B. van Allen. *Criminal Investigation: In Search of the truth.* 2007.

238 V. J. Geberth. *Practical homicide investigation: Tactics, procedures, and forensic techniques.* 4thed. 2006.

239 J. Stieranka. *Zaisťovanie a konfiškácia majetku pochádzajúceho z trestnej činnosti*. 2006, s. 31-32.

240 B. A. J. Fisher. *Techniques of crime scene investigation*. 7th ed. 2004.

241 V. J. Geberth. *Practical homicide investigation: Tactics, procedures, and forensic techniques.* 4thed. 2006.

original condition."[242]

Fisher[243] indicates seven main objectives of a crime scene investigation: "to reconstruct the incident, ascertain the sequence of events, determine the mode of operation, uncover a motive, discover what property was stolen, find out all that the criminal may have done and recover physical evidence of the crime." No two crime scenes are alike. After arriving at the crime scene, detectives assess the scene. Depending upon the apparent type of criminal act, they decide what forensic specialists are needed to be called in to process the crime scene.[244] The use of forensic science is one of the fundamental techniques in criminal investigation. A typical investigative technique that helps link the offender to the crime is the analysis of physical evidence, such as fingerprints or DNA. Another technique used in the criminal investigation is behavioral analysis, which "tries to identify the offender through the interpretation of psychological clues that are evident from the offender's behavior both during and after the offence."[245] It consists of psychological profiling, threat assessment, geographic profiling and a violent crime linkage analysis system. Methods and techniques of criminal investigation, or criminalistics tactics and techniques, help the investigators to answer the question: "in what way was the crime committed?" A successful answer to this question often leads to the offender and their apprehension, which is the main concern of law enforcement officers.

When trying to answer the question of "why was the crime committed?" criminologists face a multitude of complex issues. Although they have numerous theories handy, it is difficult for any one theory to provide the exact answer due to the uniqueness of each offender. When it comes to motivation, the nature/nurture dichotomy comes in to play. Human behavior is shaped by the environment

242 B. van Allen. *Criminal Investigation: In Search of the truth.* 2007, p. 145.

243 B. A. J. Fisher. *Techniques of crime scene investigation.* 7th ed. 2004, p. 48.

244 C. H. Wecht. *Crime scene investigation: crack the case with real-life experts.* 2004.

245 B. van Allen. *Criminal Investigation: In Search of the truth.* 2007, p. 228.

in which a person lives in combination with genes inherited from their ancestors. Until recently, no researcher could provide proof as to which factor affects human behavior more; therefore, a correct and complete explanation of the question of "why was a crime committed?" is virtually impossible. However, knowing the right answer turns out to be irrelevant when the quick apprehension of the offender becomes the key concern of public safety. Consequently, the knowledge applied in criminal investigation comes from the discipline of criminalistics, rather than from the science of criminology.

The object and purpose of criminology

Sacco and Kennedy[246] define criminology as an interdisciplinary science that "attempts to understand

(a) the factors that prompt or fail to inhibit criminal motivation;
(b) circumstances leading up to the act; and
(c) the consequences of the act for the victim(s), for others in the community, and for society at large.

Criminologists are also asked to suggest how we should respond to crime. Finally, criminologists[247] monitor how changes in the laws and their interpretation affect how people behave in society and, in turn, how agents of social control respond to this behavior."

The term "criminology" is derived from Latin word *crimen* (crime) and the Greek word *logos* (science). In Europe, criminology was introduced by French anthropologist Topirand in 1879. Italian lawyer Raffael Garofalo used the term "criminology" for the title of his book *Criminologia* in 1885.[248] The creation of the scientific field of criminology was necessary to understand the process of crime

246 V. F. Sacco, L. W. Kennedy. *The Criminal Event: An introduction to Criminology in Canada.* 3rd ed. 2002, p. 8.

247 M. Peťovský, B. Löffler. Aplikačná rovina uplatnenia preventívnej a profylaktickej metódy policajnej verejnoporiadkovej činnosti pri policajne významných udalostiach. In: J. Firstová, E. Bruna, D. Zámek a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi.* 2017, s. 64-86.

248 M. Ondicová. *Úvod do kriminológie.* In: kolektív autorov. *Kriminológia – všeobecná časť.* 1. Diel. 2003, p. 6-29.

and the problems connected with crime. The need for the scientific examination of crime became clear at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, when crime developed into a significant problem in central European society. The object of criminology can be specified from broad and narrow points of view. A broad perspective identifies criminology as the science of the criminal act. A crime itself is not an isolated event; therefore, criminologists called for a wider understanding of this social phenomenon. There was a need to expand the role of criminology to recognize antisocial characters of non-criminal actions as well as crime prevention, including victimology. According to Subert and Niksova, criminology is an independent science focusing on[249]:

(a) the essence of crime as being a consequence of collective, dangerous social act;
(b) the condition, structure, dynamics and tendencies of crime;
(c) the circumstances and reasons for committing crime;
(d) the personality of the offender;
(e) the importance of the victim of crime; and
(f) target-oriented activities to prevent crime.

Criminology, as an empirical science, is oriented toward general research known as theoretical criminology and applied criminology, where the knowledge from academic criminology is applied in practice.[250] Kaiser identifies criminology as a methodological unit of empirical facts about crime, offenders, negative social visibility and the regulation of this kind of behavior. Madliak defines criminology as a science about an offender's personality and the crime itself. According to him, criminology examines the structure, dynamics, conditions, sources and prognosis of the crime. According to Zapletal, criminology is a science about crime, offenders and their victims, as well as crime regulation and control. Although

249 M. Ondicová. *Vzťahy biologickej, psychologickej a sociálnej podstaty človeka ako prvopáchateľa trestného činu.* Dizertačná práca vo vednom odbore. 2008.

250 Y. Turayova, P. Mikus. *Kriminologia, vseobecna cast.* 1. Diel. 2003.

these definitions differ from one another, they do have one thing in common, which is that they all recognize crimes and their consequences as real events that can[251] be examined empirically, and thus precisely described and explained.[252]

The key object of criminology is crime as a collective event. If we want to explore the origins of a particular social/antisocial feature or event, we must observe and describe it first. This is a core mission of criminological etiology. On the other hand, criminological phenomenology deals with crime statistics. Its main task is to present a picture about the extent and type of crime in a specific area within a particular time range, about the group of offenders, their age, gender, employment, recidivism rate and material losses caused by committing crime.[253]

An offender's personality is another subject of criminology. Personality is understood as an organic entity consisting of biological and psychological attributes that interacts with the environment characterized by social features and social relationships. The consequences of an offender's behavior are closely connected to their victim. Although victimology is a separate scientific discipline in foreign countries, in Slovakia it belongs to the field of criminology.[254]

Modern criminology pays close attention to crime control, which is understood as the public effort to keep crime rates within acceptable boundaries or under reasonable constraint. Crime control is carried out by two means: repressive and preventive. Repressive crime control is achieved by the penal system stated in the criminal code. Preventive crime control consists of several strategies that are aimed at crime prevention. Social prevention is directed at social factors that are important in the process of socializing among humans. Situational prevention is

---

251 M. Ondicová. *Úvod do kriminológie.* In: kolektív autorov. *Kriminológia – všeobecná časť.* 1. Diel. 2003, p. 6-29.

252 M. Ondicová. *Vzťahy biologickej, psychologickej a sociálnej podstaty človeka ako prvopáchateľa trestného činu.* Dizertačná práca vo vednom odbore. 2008.

253 M. Ondicová. *Úvod do kriminológie.* In: kolektív autorov. *Kriminológia – všeobecná časť.* 1. Diel. 2003, p. 6-29.

254 M. Peťovský, B. Löffler. Aplikačná rovina uplatnenia preventívnej a profylaktickej metódy policajnej verejnoporiadkovej činnosti pri policajne významných udalostiach. In: J. Firstová, E. Bruna, D. Zámek a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi.* 2017, s. 64-86.

focused on criminogenic situations, particularly on prohibiting opportunities to commit crime. The activities of victimological prevention are intended to reduce the possibilities of becoming a victim. The recipients of primary prevention are members of society and every citizen of a specially defined geographical or demographic category, such as youth. The recipients of secondary prevention are special risk groups of offenders or victims who are oriented towards criminogenic situations. Activities of tertiary prevention are directed at offenders and victims of recidivism.[255]

Bearing in mind its scientific foundation, criminology aims to fulfil three purposes. First, its analytical function serves to understand the condition, structure, dynamics and tendencies of crime, as well as the circumstances surrounding and reasons for committing the action, along with target-oriented activities to prevent crime. The methodological function assists by providing its own research results to other law enforcement subjects aimed at crime prevention. Finally, the prognostic function helps to scientifically predict possible trends, forms and methods in crime development.[256]

Insights on the history and development of criminalistics

In order to understand the development and features of criminalistics in Slovakia, it is useful to identify a few general characteristics. First of all, it has emerged from the discipline of criminal law through a growing acknowledgement of the social dimension of crime. In addition, its development has been influenced by the evolution of political and social systems. Sometimes its very existence was denied, and sometimes it was hijacked for ideological aims. Finally, it is receptive in terms of adapting theories and methods mainly from the Austro-Hungarian

255 J. Meteňko, M. Kloknerová, A. Kliment.*Prevencia kriminality mládeže v policajných činnostiach 2003-2005*. Projekt výskumu a záverečná správa. 2006, s. 115.

256 M. Ondicová. *Vzťahy biologickej, psychologickej a sociálnej podstaty človeka ako prvopáchateľa trestného činu*. Dizertačná práca vo vednom odbore. 2008.

monarchy and Bohemia, the territory of which Slovakia used to belong to.

The history of criminalistics is, in fact, a history of criminalistics methods. The first method used in criminalistics was most likely interrogation, whereas the first techniques used for identification were anthropometric methods (descriptions of the person) and dactyloscopy (finger-print analysis). The first significant movement in criminalistics was the establishment of an organization called Surete (security) by Eugene Francois Vidocq (1775–1857) in France. Surete was a prototype of an ancestral law enforcement agency that applied investigative methods that were highly sophisticated for that era. Some of them have survived until the present day.

In 1879, French police officer Louis Alphonse Bertillon introduced anthropometry as a method of measurement of human body parts. The introduction of the anthropometric method, as a part of the method of personal description, was a significant event in criminal investigation which laid the foundations for modern criminalistics. The founder of finger-print analysis is considered to be Czech scientist Jan Evangelista Purkyne. However, the practical application of finger-print analysis was introduced by Englishman Henry Faulds in 1880. This particular technique was expanded by Charles Darwin's cousin, Francis Galton, in his book *Fingerprints*, which was published in London and New York in 1892. This book was the groundwork for the formation of the identification registration system in England in 1894. The identification registration system was a combination of anthropometry and finger-print analysis in which a person's body part measurements were officially registered.[257]

The work of Austrian criminal law professor and investigative judge Hans Gross and his first criminalistics textbook, *Handbuch fur Untersuchungsrichter als*

257 J. Straus. *Kriminalistická technika*. 3. rozšířené vydání. 2012; J. Straus.*Úvod do kriminalistiky:* 3. rozs¨ íř¨ ené vydání. 2012, s 78.

System der Kriminalistik,[258] laid the foundations for teaching and understanding the nature of criminalistics during the Austro-Hungarian monarchy. Gross is believed to be the father of modern scientific criminalistics.[259] During his era, criminalistics was considered to be a supporting discipline of criminal law, known as "die straftrechtlichen Hilfswissenschaften."[260] Criminalistics, together with other sister disciplines such as criminal (forensic) anthropology, criminal psychology, and criminal sociology, helped criminal law to fight crime.

According to Gross, criminalistics consisted of two subjects: phenomenology of the offender and investigative science. The main role of criminalistics was to study the criminal act.

The structure of criminology and criminalistics according to Gross is depicted in Figure 1.

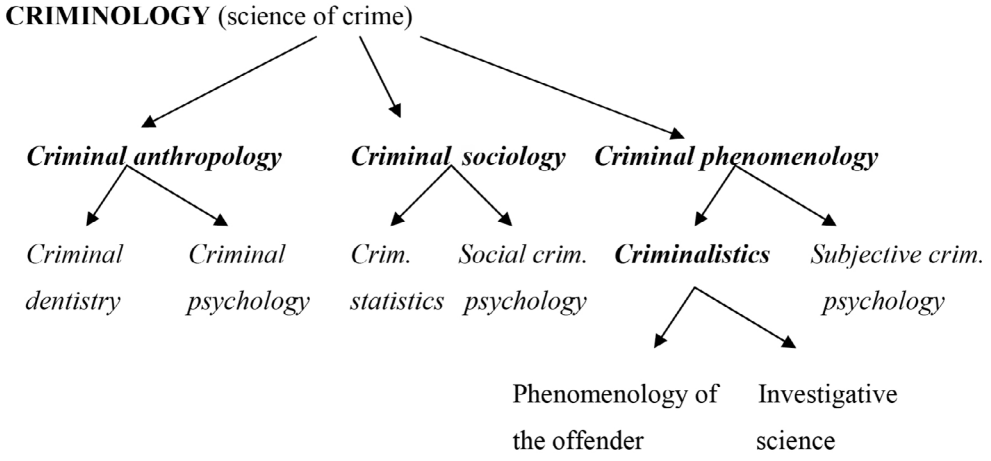

Figure 1. The structure of criminology and criminalistics according to Gross.
Source: J. Straus. System Kriminalistiky. *Policajna Teoria a Prax*. Rocnik XIII. 3/2005, p. 5.

In Gross's concept, we do not see criminalistics techniques and tactics, only investigative science (later methodics). Of course, this is expected as the above

258 H. Gross. *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. II. Teil* [Príručka pre vyšetrujúcich sudcov ako systém kriminalistiky. II. časť]. 1914.

259 V. Krajník, J. Straus a kol. *Kriminalistcká taktika*. 2000.

260 J. Meteňko, I. Kubikova. *Pokroky v kriminalistike*. 2005, p. 17.

concept represents the thinking of classical criminal lawyers.

In Prague, the first finger-print analysis was introduced by Frantisek Protiwensky in 1891, and scientifically described in his book, *The Science of Dactyloscopy and Person Description*, in 1903. In 1901, the photographic laboratory became a part of the police department where photographs of offenders were collected. In 1926, the Criminological Institute was established as a department of the law faculty of Charles University in Prague. The first central investigative police department was created in 1928. Between 1930 and 1950, several authors contributed to the growth of Czechoslovakian criminalistics. Frantisek Kocian, Jozef Vavrovsky, Vladimir Solnar, Josef Sejnoha, Josef Lebeda, Vitezslav Celansky Rudolf Kostak, Otta Fanta and Ladislav Moravec were highly recognized for their contribution to the field.[261]

The end of WWII meant a period of reorganization for the Czechoslovakian law enforcement system. Thus, on April 17, 1945, the Agency of National Security was created along with the Criminal Service of Czechoslovakia. The role of criminalistics was contingent upon the new political situation of the country.[262]

The first domestic academic textbook of criminalistics, *View to Criminalistics*, was published by the founder of the Institute of Criminalistics, Bohuslav Nemec, in 1959.[263] The division of this book meant a slight shift from Gross' teaching to a new conception focusing on three fundamental elements of criminalistics: criminalistics tactics, criminalistics techniques and supporting sciences.[264] Nemec was a significant figure in Czechoslovak criminalistics between 1950 and 1960. Apart from textbooks, he published a number of criminalistics books and encyclopedias.[265] Czechoslovak criminalistics was further formed by the school of Soviet

261 J. Straus, V. Porada. *Teorie, metody a metodologie kriminalistiky*. 2017, s. 83-84.

262 I. Šimovček. *Teória kriminalistiky*. 2000.

263 B. Němec a kol. *Učebnice kriminalistiky I/2.* 1959.

264 J. Meteňko, I. Bačíková, M. Samek. *Kriminalistická taktika.* 1. Vydanie. 2013.

265 J. Straus et al. *Uvod do kriminalistiky*. 2004.

criminalistics, largely via the work of A. Vinberg and R. S. Belkin, who together introduced a method of examination of mental (memory) evidence into criminal investigation. Belkin divided criminalistics into four essential subcategories: the general theory of criminalistics, criminalistics techniques, criminalistics tactics and the application of criminalistics methods.[266]

The Soviet model was essentially developed by Jan Pjescak, who created the theoretical base for Czechoslovakian post-war criminalistics. According to Pjescak, the attention of criminalistics theory should be aimed at two key disciplines: criminalistics methodology in general, and specifically on the basis of individual crimes.[267] Pjescak's first significant work, *Introduction to Criminalistics*, was published in 1965. He issued the general theoretical principles of criminalistics in 1979 in the book *Socialistic Criminalistics*. Between 1982 and 1986, Pjescak published numerous criminalistics textbooks, some with the cooperation of other Soviet authors. His work dramatically transformed Czechoslovak criminalistics, which made Pjescak one of the most significant figures in the history of the Czechoslovak criminal justice system. Besides his publishing activities, Pjescak established and managed a number of criminalistics faculties, and was also a founder of the first forensic laboratory in Slovakia, which is now a part of the Academy of Police Forces in Bratislava.[268]

Until the split of Czechoslovakia on December 31, 1992, criminalistics was not an independent science; instead, it was a subcategory of criminal law taught and learned by lawyers in the Faculty of Law as a supporting discipline of criminal law. After the creation of the new, democratic country, there was an enormous need to give criminalistics the appropriate importance it deserved by defining its role, objects and problems, in order to separate this discipline from that of law.

266 J. Straus. System Kriminalistiky. *Policajna Teoria a Prax*. Rocnik XIII. 3, 2005, p. 5-15.

267 J. Meteňko. *Kriminalistická taktika*. 1. 2012.

268 J. Meteňko, J. Hejda. Sytémové zmeny vo formách kriminalistickej dokumentácie. In: *Pokroky v kriminalistike 2009" Zborník z medzinárodnej konferencie*. Ed.: M. Krajníková, S. Masnicová, J. Gýmerská. 2009.

There was also the additional need to distinguish between the objects of criminalistics, police science and criminal law.[269] Criminal acts as defined by Gross were no longer the subject of criminalistics; instead, its focus was shifted to the examination of criminal evidence. With the alteration of the subject of criminalistics, there was a need to abandon some of the previous criminalistics methods such as searching for people and holding people in custody.[270, 271]

Contemporary criminalistics was greatly influenced by the creation and development of police sciences as well as other scientific disciplines. The objectives of the police sciences are consistent with the police services (policing).[272] The central role of these objectives is the interconnection of secret/public and police/safety activities. Although the focus of both criminalistics and police sciences is mutually linked, it is necessary to distinguish between them in respect of the methods of their investigation. Criminalistics investigates trace evidence using solely criminalistics methods (e.g., methods of criminalistics examination/exploration). On the other hand, when criminalistics uses methods of other sciences, the application of these methods is performed in a way that is customized to the specificity of criminalistics research objects, rules, and needs. However, this is not accomplished by the pure mechanical application of these methods; rather, the transformation and active adaptation to the needs of the science of criminalistics is also a necessary factor. In contrast, police sciences employ methods of search/inquiry and proving/providing evidence.[273]

---

269 R. Ivančík, P. Nečas. Security and Defence are truly a Priority for the Member States of the European Union: Fact or Hoax? *Entrepreneurship and Sustainability*. Volume 10, Number 3, 2023: http://jssidoi.org/jesi/

270 I. Šimovček.*Teória kriminalistiky*. 2000.

271 J. Meteňko. Skúmanie miesta činu a skúmanie na mieste činu. In: *Pokroky v kriminalistike 2011*. EU SEC II/B. 2011, s. 19-18.

272 R. Ivančík. *Bezpečnosť. Teoreticko-metodologické východiská*. 2022.

273 J. Meteňko a kol. *Kriminalistické metódy a možnosti kontroly sofistikovanej kriminality.* 1. vyd. 2004, s. 21.

The object and categories of criminalistics

The structure of criminalistics in Europe is not uniform. Some Western European countries took up the British-American model, which describes criminalistics as a forensic science. According to this model, forensic science is a criminalistics technique that is employed for the technical solution of judicial problems. Additionally, this model contains crime scene investigation techniques, but only after years of understanding problems via ENFSI as an EU agency. Some of these techniques are used in central European models under criminalistics tactics. For a number of central European law practitioners and theorists – but not all – criminalistics is understood as a legal science,[274] but others use a concept oriented towards interdisciplinary or multidisciplinary science, which is not oriented only towards law science as a part of social sciences.[275] Owing to the legal aspect of criminalistics, forensic science and the science of criminalistics cannot be linked to each other. Because they are not identified in the Criminal Code, some of the forensic science techniques, such as electro-technical examination, the examination of digital traces/evidence or metallographic examination, do not belong to legal methods, and therefore forensic science is viewed as a different discipline than criminalistics. The legal aspect plays a critical role in the differentiation between the two models.[276] Criminalistics is an independent science that "examines the manifestation of the event in form of physical and memory characteristics/traces."[277] In criminalistics, this manifestation is called trace evidence. Trace evidence is the object of the science of criminalistics. Criminalistics in the classical view differentiates two types of trace evidence: substance and memory

274 J. Meteňko. Vztah kriminalistiky k policajným vedam z hladiska ich predmetu a metod. *Sbornik odbornych sdeleni z mezinarodni konference „Pokroky v kriminalistice"*. 2004.

275 J. Meteňko, I. Bačíková, M. Samek. K*riminalistická taktika*, 1. Vydanie. 2013.

276 J. Meteňko, J. Hejda. Sytémové zmeny vo formách kriminalistickej dokumentácie. In: *Pokroky v kriminalistike 2009" Zborník z medzinárodnej konferencie.* Ed.: M. Krajníková, S. Masnicová, J. Gýmerská. 2009.

277 V. Krajník, J. Straus a kol. *Kriminalistcká taktika*. 2000, p. 17.

– frequently named as ideal.[278] However, both mass and memory (chemical and electrical activities in human memory) traces are in fact material. Non-mass traces cannot exist; they are not possible from the material world.[279]

Naturally, criminal investigation based on material evidence provides a higher level of precision.[280] It is necessary to note that in criminalistics, we differentiate between evidence and trace evidence. Evidence is a term for proving something, and is essentially regarded as proof, whereas trace evidence is meant as an imprint used for identification. Contemporary criminalistics is broken down into two main groups: criminalistics techniques and criminalistics tactics. Criminalistics techniques focus on an examination of material (physical) trace evidence, while criminalistics tactics examine mainly, or partly, memory trace evidence.[281] Regardless of the different categories of evidence, criminalistics is focused on finding, seizing and examining the trace as evidence.[282] Criminalistics as theory distinguishes between three categories of achieving this goal: (a) modus operandi – the perpetrators, victims and method of committing a crime; (b) the theory of criminalistics trace research and evidence; and (c) criminalistics identification as a research process.

Modus operandi/method of committing a crime

Considerable emphasis in criminal investigation is placed on a detailed description of the method of committing the crime, which is known as modus operandi (or MO). Three major components of MO play a role in criminal investigation, and they are listed as follows: the components pertaining to an action characterize the physical and psychological activity of the offender while committing

278 L. Čírtková. *Policejní psychologie*. 2006.

279 J. Meteňko. *Kriminalistcká taktika*. 2012.

280 V. Krajník et al. *Kriminalistika*. 2005.

281 J. Straus. System Kriminalistiky. *Policajna Teoria a Prax*. Rocnik XIII. 3,2005, p. 5-15.

282 Z. Konrad. Metodika vysetrovani jednotlivych druhu trestnych cinu – cast kriminalisticke vedy? *Zbornik vedeckych a odbornych prac z medzinarodneho teoreticko-praktickeho seminara*. 2007, p. 35-39.

a crime[283]; material components consist of tools and items necessary for committing the crime; and multifaceted components are a complex group of activities and information required for committing the crime.[284]

Human behavior is determined by numerous factors. Similarly, the behavior of the offender depends on the interaction between these factors. Criminalistics divides these factors into objective and subjective determinants. Objective determinants do not depend on offender's choice. In general, they are social/cultural conditions, victim(s)/target(s), the relationship between the offender and the victim/target, the crime scene, the time, the accessibility of tools (weapon, etc.), and the existence of co-offender(s). Subjective determinants depend on and are connected to the offender(s) specifically. They are the physical (somatic) characteristics of the offender (i.e., their strength, body build), psychological and motor characteristics of the offender (their level of intelligence, ease of mobility, hobbies, and sexual behavior), age, gender, criminal experience and educational level (qualification, skills).

Knowledge of the method of committing a crime offers additional, very important information. It enables investigators to create criminalistics versions, and provides data for criminal profiling.[285]

Criminalistics traces as evidence

In criminal investigation, trace evidence gives investigators a picture of the criminal act along with the behavior of the perpetrator and their victim(s). The knowledge of the trace evidence mechanism and its creation lays the foundation for criminal investigation methods and techniques. The essence of trace evidence is in the mutual association of two objects that provide information about a

283 M. Barta. Nedostatky vyskytujúce sa pri realizácii ohliadky miesta činu. *Kriminalistika. Seminarna praca*. Nepublikovane. 2008.

284 G. Bíró. *Criminalistics*. 2010.

285 V. Porada et al. *Kriminalistika*. 2007; M. Chovanec. *Ontogenetické teórie vo forenznej psychológii*. 2021, s. 112.

criminal act. When two objects have an effect on one another, they create changes. These changes illustrate and reproduce characteristics of affected objects. Each change in a physical environment or a human mind that is influenced by a criminal act is considered to be trace evidence. As a result of this, criminalistics distinguishes between material (physical) trace and memory trace as evidence. Three major changes must come into effect in order to produce trace evidence: change that is generated by the criminal act, change that exists until the time of its seizing, and change that can be assessed by criminalistics methods and techniques.[286] Trace evidence is widely recognized as one of the subjects of scientific examination.[287]

"Material (physical)" trace evidence is divided into five categories that give information about: (a) the structure of the outer surface of the objects, such as finger-prints or ballistics evidence; (b) the structure of the inner surface of the objects, such as biological, chemical or pyrotechnical evidence; (c) the functional and dynamic features of the objects, such as voice, posture while walking, or hand-writing; (d) characteristics of the objects that created the trace evidence, such as finger-prints created by blood, foot-prints that provide insight into walking patterns; and (e) features of the objects created by change, such as peripheral trace evidence (moving an object from one place to another), slits or bruises.[288]

Although memory trace evidence has physical features (like changes in brain cells), the methods of their examination are quite complex.[289] Memory trace evidence is formed by the five human senses (sight, hearing, touch, smell and taste), but it is very difficult to examine the exact way in which it is created.[290] Additio-

286 V. Porada, J. Straus. *Kriminalistické stopy: teorie, metodologie, praxe*. 2012, s. 105-106.

287 V. Krajnik. Kriminalisticka identifikacia v kriminalistickej taktike. *Kriminalisticke dni na Slovensku. Zbornik materialov z vedeckej konferencie.* 1998.

288 V. Porada, J. Straus. *Kriminalistické stopy: teorie, metodologie, praxe*. 2012.

289 J. Meteňko. *Kriminalistcká taktika*. 2012.

290 L.Čírtková, V. Porada. Paměťové stopy v kriminalistické teorii a forenzně psychologických aplikacích. *Soudní inženýrství*. 2005.

nally, it is influenced by the personality of the person who created it (the person's short- and long-term memory as well as their emotional state, etc.), and is not accessible immediately. Once the person dies or if they are not willing to share their memory, the trace evidence is lost. All memory trace evidence is formed as a reflection of the human mind, which is influenced by the organic or inorganic environment. The basic impulse that creates the memory trace evidence is a perception that is generated by the pressure of the environment on the human senses.[291]

The examination of memory trace evidence is achievable merely by methods which allow a person to interpret their own experience by way of recollection of a specific event. This can be done using legal methods of psychological manipulation. As a result of this, memory trace evidence is examined using a combination of methods of criminalistics tactics, such as criminalistics versions, interrogation, confrontation, the verification of the statement on the scene, recognition, and in a few cases, criminalistics experiment and criminalistics reconstruction.[292]

Criminalistics identification

Once trace evidence is formed during a criminal act, investigators strive to find out who created the evidence and what object was used. Criminalistics identification includes examining these objects (living and non-living) that may have contributed to the formation of trace evidence. During the process of criminalistics identification, the object is not only identified, but also individualized. Individualization of the object is the process by which investigators examine general and specific features of the object.

Criminalistics identification is divided according to four categories. In relation to the subject (person who performed the identification), criminalistics

291 V. Porada, J. Straus. *Kriminalistické stopy: teorie, metodologie, praxe*. 2012.

292 R. Bacik. *Kriminalisticke moznosti skumania pamatovych stop*. Rigorozna praca. 2007.

distinguishes identification made by an expert witness or recognition by the witness (lay person). Identification made by scientific methods of examination consists of finger-print examination, ballistics, biological identification etc. In relation to the identified objects, criminalistics differentiates between the identification of people and the identification of non-living objects. The identification of people is usually performed on the basis of the anatomic and anthropological features of the human body, functional characteristics of motor signs (human gesticulation, hand-writing), the human voice, biological traces, and track traces (foot-print, lip-print, teeth). The identification of non-living objects is conducted more often by ballistics, track traces, tool marks and microscopes. The last category distinguishes identification on the basis of results; for instance, whether the object was identified or not. Individual identification is achieved by confirmation (witnesses, DNA, etc.). In the case of the process of incomplete identification, the identification is finished, but the object was not identified. Here, examiners conduct partial identification by grouping the object into a larger category (such as type of vehicle). Identification according to identifying features is performed on the basis of specific characteristics of the object, such as functional, dynamic, structural, etc.[293] As a result of its capability to be scientifically examined, criminalistics identification belongs to criminalistics methods, criminalistics tactics and criminalistics techniques. Therefore, identification enables the examination of material and memory trace evidence.[294]

Methods of criminalistics

Criminalistics methods developed during the historical progress of criminalistics, through its own scientific growth, and also through the adaptation and adjustment to methods from other sciences. However, criminalistics examination

293 V. Porada. *Kriminalistika: technické, forenzní a kybernetické aspekty*. 2. aktualizované a rozšířené vydání. 2019.

294 V. Krajnik. Kriminalisticka identifikacia v kriminalistickej taktike. *Kriminalisticke dni na Slovensku. Zbornik materialov z vedeckej konferencie*. 1998.

can be done by criminalistics methods only. These methods must meet four strict criteria. The methods must: (a) not contravene lawful norms; (b) be scientifically based; (c) be verified by criminalistics practice; and (d) be accepted by criminalistics practice. The satisfaction of the lawful (legal) norm is a central criterion for the application of criminalistics methods. Its importance lies in the outcome of the criminal investigation. If the evidence was gathered using an illegal method (for instance, the use of physical or psychological force during the interrogation), evidence usually becomes inadmissible in court. The scientific base criterion is determined by the current situation of progress in the scientific world. When new knowledge is scientifically recognized, the method can be changed or altered, and the old method is eventually discarded. The verification criterion is fulfilled when the scientific basis of the method is confirmed in an existing practical situation. The recognition criterion is linked to the verification principle; however, the time that elapses from the verification of a particular method to the complete application of this method into practice is essentially longer.[295]

Porada and Musil[296] identified three groups of criminalistics methods. The first group consists of "methods of universal perception." These methods are generally employed by all examiners, such as observation, description, comparison, measurement and experiment. The second group involves "methods taken from other sciences." These methods of examination were created by other sciences, such as physics, informatics/computer sciences,[297] chemistry, and biology, and criminalistics includes them in its method of examination. The last group is composed of "specific methods of criminalistics science," and these are applied

295 V. Krajnik et al. *Kriminalistika*. 2005; R. Gaspar. *Procesne ukony a kriminalisticko-taktické metody*. Rigorozna praca. 2006.

296 V. Porada, J. Straus. *Kriminalistické stopy: teorie, metodologie, praxe*. 2012; J. Musil, Z. Konrád, J. Suchánek. *Kriminalistika*. 2., přeprac. a dopl. vyd. 2004, s. 80-81.

297 Cs. Fenyvesi, J. Hejda, J. Meteňko, J. Tendencie a trendy informačnej a komunikačnej kriminality. In: J. Meteňko, I. Kubíková, M. Samek, *Yaerbook 2006. KKFD, EAS, CECC Zborník výsledkov vedecko-výskumnej činnosti Katedry kriminalistiky a forenzných disciplín a medzinárodnej spolupráce*. 2006.

exclusively in the field of criminalistics, such as knowledge gathered from criminal investigation, law enforcement or judicial practice.

Criminalistics methods are divided into two major groups. The first, methods of criminalistics techniques, examines material (substantive) trace evidence (finger-print analysis, DNA, etc.). The second, methods of criminalistics tactics, usually studies memory trace evidence (crime scene examination, interrogation, search, etc.).[298]

Methods of criminalistics techniques

The rapid development of scientific disciplines and the colossal growth of modern technologies has improved the methods and techniques of criminal investigation, along with the process of the identification of material trace evidence. Therefore, methods of criminalistics techniques focus on the identification of people, items, and occasionally animals. With respect to the scientific procedure used for the examination of trace evidence, criminalistics techniques are divided into three major categories. The first, methods that use procedures based on optical principles, takes advantage of the miniature structure of trace evidence and the possibility of examining it without causing any further damage. Magnifying glasses and microscopes are tools widely used by forensic specialists. The application of microscopes (binocular, comparing, biological, metallographic, and electronic scanning) is exclusively achievable at forensic laboratories. Magnifying glasses can be used at the crime scene and forensic laboratory. The second category, methods of criminalistics techniques that use procedures based on electromagnetic light, employs X-rays, ultra-violet, infrared and nucleus light for further identification of material trace evidence. Last, among methods that use chemical and physical procedures, analyses of drugs, blood, toxins, fuels, emissions, plastics, etc., are commonly applied.

298 V. Krajnik et al. *Kriminalistika*. 2005.

The application of knowledge from scientific disciplines into forensic science is the key factor that helps link the offender to the crime by means of a material trace as evidence.[299] Forensic specialists employ numerous techniques according to the characteristics of the crime. Frequently used techniques are finger-print analysis (dactyloscopy), DNA analysis, forensic pathology, forensic biology, forensic anthropology, ballistics, forensic audio-expertise, firearm and tool mark examination, digital imaging enhancement, and forensic data recovery.[300]

Methods of criminalistics tactics

The significance of criminalistics tactics as a method of collection, examination, exploration and application of evidence lies in their contribution to the process of criminal investigation. In the 1950s, Bohuslav Němec defined "the objects of criminalistics tactics as (a) a science about crime and criminal acts, (b) study about methods of offenders' activities, (c) generalization of criminalistics knowledge and their practical application, (d) active summary and statistics, (e) effective functioning of law enforcement and (f) investigative process."[301] Later, in the 1960s, the objects of criminalistics tactics shifted to investigative methods and techniques of criminal investigation. Additionally, characteristics of the offender, methods of committing crimes and their classification were added. During the 1970s, academics agreed that criminalistics tactics should focus on the examination and application of methods related to the investigation and prevention of dangerous activities.[302]

Criminalistics tactics assist in finding the facts at issue, and therefore they have to satisfy numerous requirements. Tactics must be legally approved, scientifically

299 J. Meteňko. *Metódy a postupy práce na mieste činu - slovenská časť projektu*. Projekt výskumnej úlohy. 1. vyd. Rieš. výsk. úl. J. Meteňko. 2008, s. 139.

300 J. Meteňko a kol. *Kriminalistické metódy a možnosti kontroly sofistikovanej kriminality.* 1. vyd. 2004, s. 21.

301 S. Zavalidroga et al. *K riminalisticka Taktika.* 1995, p. 6.

302 M. Žarkovič, Z. Ivanovič. *Kriminalistička taktika.* 1. ed. 2014.

verifiable, appropriate, and accessible; finally, their application is required to be ethical.[303]

At present, methods of criminalistics tactics focus on the examination of memory trace evidence, but frequently search for other traces of evidence. Each method examines evidence from a specific point of view. However, this type of evidence does not exist in a vacuum; memory is frequently interconnected with material evidence and the material environment. Existing methods of criminalistics tactics include: (a) crime scene investigation; (b) criminalistics search; (c) criminalistics versions; (d) interrogation/interview; (e) confrontation; (f) verification of the statement on the scene; (g) recognition; (h) criminalistics experiment; and (i) criminalistics reconstruction. In some cases, criminalistics documentation, planning and management of criminalistics examination are added to the methods of criminalistics tactics.[304]

Conclusion

As the basis of the processes of criminal investigation and the basis for any investigative activity by the police and other security authorities, including private, the knowledge and use of methods of investigation are used, not the methods of criminalistics techniques and tactics. Methods of criminalistics tactics often have the same names as methods of investigation, and methods of criminalistics techniques often have the same content as processes and methods of forensic sciences. This is logical, because the theory of investigations has always formed its basic knowledge on criminalistics methods, as have other investigations. Irrespective of whether they are recognized as a separate theory of police science or a historical part of classical criminalistics – known as criminalistics methodologies – criminalistics resources and tactics are always present, especially their methods.

303 R. Gašpar. *Procesne ukony a kriminalisticko-takticke metody*. Rigorozna praca. 2006.

304 S. Fabian. *Criminalistics tactics: Methods and techniques of criminal investigation in Slovakia*. 2009.

Given the scope of this study, the analysis and the system of methods of criminalistics tactics must be addressed in future studies. In subsequent years, the "Methods for CSI – VYSK 139" project seeks to continue to contribute to the theory of criminalistics and the field of criminalistics methodology, of which this study is a partial output.

NUSIKALTIMŲ TYRIMO METODAI IR TECHNIKOS – AR SUDARO KRIMINALISTIKOS DALYKĄ AR LIEKA UŽ JO RIBŲ?

Jozef Meteňko,

Martin Laca

Santrauka

Šiame tyrime pateikiamos naujos idėjos, susijusios su kriminalistikos sistema, sąvokomis ir metodika, pagrįsta kriminalistikos ir nusikaltimų tyrimo teorijos, kaip policijos mokslų dalies, raida per pastaruosius penkiasdešimt metų. Kriminalistika yra orientuota į visų formų pėdsakų vertinimą, klausimų kėlimą ir paiešką nuo padaryto nusikaltimo momento. Tai susiję su pagrindine kriminalistikos užduotimi, taip pat kriminalistikos ekspertologijos rezultatais, kurie naudojami kriminaliniam tyrimui. Tyrime išnagrinėti pagrindiniai teoriniai aspektai ir ryšys tarp kriminalistikos taktikos, technikos (technologijų) ir nusikaltimų tyrimo Slovakijoje. Pateikiama evoliucija nuo kriminalistikos metodikos iki nusikaltimų tyrimo teorijos. Iš dalies tai suprantama kaip policijos mokslo istorija, pagrįsta kai kuriais istoriniais aspektais ir implikacinės kriminalistikos, taip pat policijos žinių nuo 70-ųjų iki 90-ųjų metų Europos saugumo moksluose pasekmėmis. Tačiau idėjų pagrindas buvo pritaikytas istoriniu kriminalistikos laiku, pagrįstas

Hanso Groso kaip kriminalistikos samprata remiantis tyrimo procesais. Be to, daugelis Europos kriminalistikos mokyklų priima arba teikia pirmenybę šiai istorinei kriminalistikos sampratai. Straipsnyje prioretizuojami sistemos pokyčiai – aptariami ne tik kriminalistinės veiklos rezultatai, publikuojami šioje studijoje, kuri yra dalinis tyrimo projekto „CSI metodai – Výsk 139“ rezultatas.

Reikšminiai žodžiai: saugumo tyrimai; kriminalistika ir teismo ekspertizė; tyrimų rezultatai; kriminalistika ir teismo ekspertizės metodai; tyrimas; evoliucija.

III DALIS

NUSIKALTIMŲ TYRIMO YPATUMAI: KRIMINALISTINIAI, PROCESINIAI, EKSPERTOLOGINIAI ASPEKTAI

CHAPTER III

THE PECULIARITIES OF CRIMINAL INVESTIGATION: CRIMINALISTICAL, PROCEDURAL, AND EXPERTOLOGICAL ASPECTS

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ITS USE BY POLICE AND JUDICIAL AUTHORITIES

Assoc. Prof. Dr. Annika Lall,
Estonia,
E-mail: annika.lall@gmail.com

Annotation. In this article, the author discusses the development of artificial intelligence (AI), with its great potential to make various activities significantly more efficient and accurate. The potential applications of artificial intelligence in police and law enforcement activities, e.g., facial recognition, autonomous search in identifiable databases and analysis of such databases, are discussed. AI applications can offer excellent opportunities in the field of law enforcement to improve the working methods of law enforcement and judicial authorities and to combat certain types of crime, e.g., child sexual abuse and exploitation online. The use of artificial intelligence in the field of law enforcement may potentially pose significant, and in some cases unacceptable, threats to the protection of the fundamental rights of individuals. On the one hand, AI is seen as having great potential to make various activities significantly more efficient and accurate, bringing more convenience to people's lives and contributing to economic growth. On the other hand, AI is feared because of its potential dangers and the ambiguity surrounding it.

Keywords: artificial intelligence; facial recognition; profiling in law enforcement and the justice system; security vulnerability; algorithm; discrimination.

Introduction

The concept of artificial intelligence (AI) was first introduced in 1956.[305] Now,

305 T. Koit. Roosmaa (): Tehisintellekt. *Artificial Intelligence.* 2011.

the debate on AI has become increasingly topical, as rapid technological developments and recent projects such as self-driving cars, Google's AI-based translation services, as well as Apple's Siri virtual assistant or call center auto-answers, which are in widespread use, suggest that the triumphal march of AI has already begun. In fact, AI is being used in an increasing number of areas.

Defining AI is a thankless task because, as R. J. Sternberg said: "Viewed narrowly, there seem to be almost as many definitions of intelligence as there are experts asked to define it."[306] This is because intelligence can be described but not unambiguously defined.

Intelligence can be defined in different ways, and when machines are involved, it becomes even more complex. Moreover, things become even more complicated if we want to measure intelligence in some way. Human intelligence is usually measured by tests, but with computers it is not so easy.

Human intelligence is a property of the mind that allows a person to use knowledge gained from life experience and abstract concepts created by generalizing situations. Most importantly, human intelligence can use and process a wide range of information and solve a myriad of different tasks.

On the one hand, AI is seen as having great potential to make various activities significantly more efficient and accurate, bringing more convenience to people's lives and contributing to economic growth. On the other hand, it is feared because of the potential dangers and the ambiguity surrounding AI. Stephen Hawking even suggested that "artificial intelligence could spell the end of the human race."[307] Elon Musk has also been skeptical about AI, predicting that the new technology will lead to job losses and that neither regulators nor the general public are sufficiently aware of the risks associated with AI.[308] A critical study

306 L. Gregory. *The Oxford companion to the mind*. 1998. (Referenced in: Sh. Legg. *Machine Super Intelligence*. Doctoral Dissertation in University of Lugano. 2008).

307 S. Hawking. Artificial Intelligence: Could End Human Race. *Live Science.* 2014.

308 Elon Musk Lays Out Worst-Case Scenario for AI Threat.*The Wall Street Journal*. 2017.

commissioned by the European Parliament's Legal Affairs Committee on robotics also stated that:

"/…/ if robots were to one day become conscious beings, and so, by extension, were to become more powerful, faster, more intelligent, more perfect and almost immortal, humanity, in its current form, would be doomed to collapse, and perhaps even to destruction brought about through natural selection whereby weaker beings are wiped out as the fittest survive."[309]

Artificial intelligence and its use by police and judicial authorities

Science and technology have influenced almost every aspect of modern human life. Among these success stories are robots, which are likely to become a natural part of human life soon.

Digital forensics is a highly evolving science that is becoming increasingly imposing in computational terms, and requires the intelligent analysis of huge numbers of highly complex data sets. Thus, AI is the ideal approach for solving many of the complex problems currently encountered in digital forensics.

Forensic statistics can provide a scientifically sound way of dealing with evidence for the practice of the legal system, which is more complex because of the extensive information available. AI can provide simple, quick solutions for those who need them most.[310]

Despite the continuous development of computers' processing speeds and memory capacities, there are still no programs that can compete with human flexibility across broad domains or in tasks that require contextual understanding or critical analysis. Some AI applications have reached the performance levels of human experts and specialists in certain specific tasks (e.g., legal technology) and are able to deliver results at significantly higher speeds and with a broader scope.

309 *Study on European Civil Law Rules in Robotics*. European Parliament. 2016, p. 15.

310 A. Farquhar, R. Fikes, J. Rice. The Ontolingua Server: a tool for collaborative ontology construction. *International Journal of Human-Computer Studies*. 46, 1997, p. 707-727.

The use of AI applications or embedded AI systems in law enforcement and the justice system is more widespread in some countries than in others, partly due to a lack of regulation and regulatory differences that allow or prohibit the use of AI for certain purposes. The increasing use of AI in criminal law is based on the promise that it will reduce certain types of crime and lead to more objective decisions. It should be borne in mind that these promises are not always fulfilled.

AI applications can offer great opportunities in the field of law enforcement, in particular to improve the working methods of law enforcement and judicial authorities and to more effectively fight against certain types of crime, in particular financial crime, money laundering and terrorist financing, online child sexual abuse and exploitation, and certain types of cybercrime. They can thus contribute to the safety and security of EU citizens, but at the same time can pose significant threats to fundamental human rights. It would be disproportionate to use AI in general for the purpose of machine learning. Therefore, it would be reasonable to prohibit the use of automated analysis and/or the detection of other human characteristics such as speech, fingerprints, DNA, voice, and other biometric and behavioral signals in publicly accessible places.

Law enforcement agencies use AI in applications such as facial recognition techniques. Facial recognition technology is an application that has developed particularly rapidly in recent years. Software has been developed that can recognize a face in a picture and find other pictures with the same face, or even recognize it in real time. Two different methods can be used for facial recognition. One of them is the measurement of the different dimensions of the face: the distance between the eyes, the length of the nose or jawline and the shape of the cheekbones. The second is facial recognition by pixel comparison, which also compares general features such as age, gender, etc. Both methods collect biometric data from a person's face and facial expressions to identify who is in the picture. Today, both methods are tightly coupled with both AI and machine learning,

enabling even more accurate identification. It is also possible to use reverse image searching, where one uploads a photo to a search engine and searches for similar images of people, plants, car parts, etc. This technology can therefore be used, for example, to browse suspect databases and identify victims of human trafficking or child sexual exploitation and abuse, or for automatic number plate recognition.

Speaker recognition, lip-reading technologies, and eavesdropping (i.e., fall detection algorithms) are used in expert practice and operational work. Autonomous searches in identifiable databases and the analysis of such databases are topical in police work.[311] The most common among these is the use of a dactyloscopic database (AFIS system) to search for traces of the dermal papillary ridges.

In the context of forensic analysis, it should be noted that no new possible feature, such as iris or facial recognition, is as reliable as DNA or fingerprints. As there is no solid scientific evidence on the trustworthiness of facial recognition compared to DNA or fingerprints, an impact assessment should be carried out and the recommendations of the European Data Protection Supervisor and the European Data Protection Board should be taken into account.[312]

In operational work, operational prediction is often used to analyze crime scenes and as a tool to identify criminal behavior. Prediction is a proactive policing activity that is part of the range of AI applications in law enforcement, but it should be noted that while proactive policing can analyze datasets to identify patterns and relationships, it cannot answer the question of causality or reliably predict individual behavior, and should therefore not be the sole basis for intervention.

Forensic medicine uses high-tech virtual autopsies to determine injuries and causes of death, and border control uses automated surveillance systems with

311 European Parliament resolution of 6 October 2021 on artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters (2020/2016(INI)).

312 Council Decision 2008/615/JHA of 23 June 2008 on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border crime. P. 1.

different detection capabilities (e.g., heartbeat detection and thermal imaging).

The reliability, accuracy and impact on fundamental rights and the dynamics of criminal justice systems of the aforementioned applications and other potential or future applications of AI in law enforcement can vary widely.

Many of these tools are used in non-EU countries, but they would be considered illegal under EU data protection law and case law.

The use of biometric data is more broadly linked to the principle of the right to human dignity. The use and collection of all kinds of biometric data for the purpose of remote identification, such as facial recognition in public places, as well as at automated border control gates used for border control at airports, may pose specific threats to fundamental rights, the impact of which may vary widely depending on the purpose, context, and scope of their use. This includes, for example, the arguable scientific validity of emotion detection technology, such as cameras that detect eye movements and pupil size changes, in the field of law enforcement. The use of biometric identification in the context of law enforcement and the justice system should always be considered a high-risk activity, and should therefore be subject to additional requirements, as recommended by a high-level expert group on AI.

There is also no getting away from the fact that the routine introduction of algorithms, even with a low false-positive rate, can lead to many more false alarms than correct ones.[313]

Developing and deploying AI systems for police and law enforcement agencies involves the contribution of multiple individuals, organizations, machine components, software algorithms and human users, often in complex and challenging environments.

AI applications in law enforcement and the justice system are in various stages

313 European Parliament resolution of 6 October 2021 on artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters (2020/2016(INI).

of development, from concept development to prototyping or evaluation and post-approval deployment. New uses may emerge in the future as technology matures through intensive scientific research worldwide.

The European Parliament and the Council deems it necessary to carry out a study on the implementation of the Data Protection Directive[314] in order to determine how the protection of personal data is ensured in law enforcement and judicial processing operations, in particular when new technologies are developed or adopted. In addition, it calls on the Commission to consider whether specific legislative measures are needed to further clarify the criteria and conditions for the development, use and deployment of AI applications and solutions by law enforcement and judicial authorities.

Several national justice systems around the world are also using AI tools and applications, mainly in civil cases, such as to support decisions on pre-trial detention, sentencing, calculating the likelihood of re-offending and probation. They are also used for online dispute resolution, the management of case law and facilitating access to the law.[315]

AI systems must be designed for the protection and benefit of all members of society (vulnerable, marginalized populations must also be taken into account when designing systems); they must be non-discriminatory and safe; their decisions must be explainable and transparent; and they must respect human autonomy and fundamental rights in order to be trustworthy.

Potential risks

The vulnerability or error of AI in relation to a human being in making a

314 Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA, 4.5.2016, p. 89.

315 European Parliament resolution of 6 October 2021 on artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters (2020/2016(INI).

decision or guiding a behavior can significantly undermine a person's fundamental rights, which is amplified by the fact that such undermining of fundamental rights can be systemic, observes Henrik Trasberg.[316]

The use of AI in the field of law enforcement may entail potentially high, and in some cases unacceptable, risks to the protection of individuals' fundamental rights, such as non-transparent decision-making, different types of discrimination and errors inherent to the underlying algorithm, which may be reinforced by feedback loops. There are also risks related to privacy and the protection of personal data, the protection of freedom of expression and information, and the presumption of innocence. The use of AI may pose a threat to the right to an effective remedy and to a fair trial, as well as to the liberty and security of individuals.

Threats are also posed by the increasing reliance on AI systems due to the under- and overuse of AI.

It is important to determine who is liable for damage caused by an AI device or service, as AI can threaten fundamental rights and democracy.

The results of using AI depend on how it is programmed and what data it uses. Both the program and the data can be biased, intentionally or unintentionally. For example, an algorithm may not have been programmed for some important aspect of a particular problem, or it may have been programmed to reflect and repeat structural biases. The use of numbers to reflect complex social realities may give the impression that AI is fact-based and accurate, but in fact it is not (so-called number-crunching).

The possibility that AI systems used by law enforcement and the judiciary may also be vulnerable to AI attacks and data poisoning against information systems, deliberately involving false data sets to produce biased results, cannot be excluded. In such situations, the damage caused can be even greater and can

316 H. Trasberg. *Tehisintellekt toob kasu, aga ka riskidega tuleb tegeleda, Arvamus*. 2023.

significantly harm individuals and groups alike.

AI systems can also be used to profile people and draw far-reaching conclusions about their health, sexual orientation, political views, etc., based on their behavioral patterns and other personal data, allowing for increasingly large-scale intrusions into a person's private sphere and thereby amplifying, for example, the manipulation of people.

With even the slightest shortcoming, the use of AI could lead to a situation where data on a person's ethnicity, gender or age starts to influence decisions on hiring or firing, granting loans or even criminal proceedings.[317]

AI can even create highly realistic fake video, audio, and images, so-called deep fakes, which can create financial and reputational risk and disrupt decision-making. All of this can lead to division and polarization in the public space and can also allow for electoral manipulation.

AI can undermine freedom of assembly and demonstration by allowing people to be tracked and profiled based on certain beliefs or activities.

AI systems used by law enforcement and the judiciary are also vulnerable to AI-powered attacks and data poisoning against information systems, where a false dataset is deliberately included to create biased results. In such situations, the damage caused can be even greater and can significantly harm both individuals and groups.

Conclusions

There has been a lot of talk in both the Estonian and international media in recent weeks about the extraordinary capabilities of AI and the risks they entail. The Future of Life Institute's call for a temporary halt to the development of highly capable AI systems in order to more thoroughly assess the risks they pose has been a particular topic of discussion.

317 H. Trasberg. *Tehisintellekt toob kasu, aga ka riskidega tuleb tegeleda, Arvamus*. 2023.

It is also appropriate to bring the regulatory side into this very important discussion, i.e., to look at how the regulation of AI is evolving in the European Union and Estonia and how it tries to ensure that the development of AI is in the interests of society.

The use of AI can have a strong impact on the right to privacy and data protection. It can be used, for example, in facial recognition devices or for tracking and profiling people on the internet. AI can aggregate information provided by a human being into new data, yielding results that the individual could not have expected.

Many of us value our privacy, and inevitably, it becomes smaller and smaller over time. On a personal level, this is a big help to identity thieves who, as well as collecting personal information, can upload pictures and videos to fake social media accounts or make fake IDs. A major drawback also exists in the search for dark-skinned people, where a lot of false responses are produced by AI.

The European Union, in cooperation with its Member States, has an important responsibility to ensure that decisions related to the lifecycle and deployment of AI applications in the area of justice and law enforcement are made in a transparent manner, fully respect fundamental rights and, in particular, do not perpetuate existing discrimination, bias and prejudice.

Appropriate policy choices should respect the principles of necessity and proportionality to ensure constitutionality and a fair and humane justice system.

A number of jobs could be lost as a result of AI. At the same time, it is hoped that AI will help create new jobs and improve existing ones. However, education and training will be crucial to avoid long-term unemployment and to acquire the necessary skills.

DIRBTINIS INTELEKTAS IR JO NAUDOJIMAS POLICIJOJE IR TEISME

Annika Lall

Santrauka

Šiame straipsnyje aptariamas dirbtinio intelekto, kuris gali reikšmingai paveikti įvairią veiklą ir padaryti ją žymiai efektyvesnę ir tikslesnę, vystymasis. Nagrinėjamos dirbtinio intelekto pritaikymo galimybės policijos ir bendrai teisėsaugos ir teismų veikloje, pvz., veido atpažinimas, autonominė paieška identifikuojamose duomenų bazėse ir tokių duomenų bazių analizė. Dirbtinio intelekto programos gali pasiūlyti puikių galimybių teisėsaugos srityje, tobulinti teisėsaugos ir teismų darbo metodus ir kovoti su tam tikromis nusikalstamumo rūšimis, pvz., seksualiniu vaikų išnaudojimu ar panašiomis veikomis internete. Tačiau dirbtinio intelekto naudojimas teisėsaugos srityje gali kelti didelę ir kai kuriais atvejais net nepriimtiną grėsmę pagrindinių asmenų teisių apsaugai. Viena vertus, dirbtinis intelektas vertinamas kaip galintis potencialiai paveikti įvairią veiklą, ją padaryti žymiai efektyvesnę ir tikslesnę, suteikti daugiau patogumo žmonių gyvenimui ir prisidėti prie ekonomikos augimo. Kita vertus, dirbtinio intelekto bijoma dėl galimų pavojų asmens duomenų apsaugai ir jį lydinčio dviprasmiškumo.

Reikšminiai žodžiai: dirbtinis intelektas; veidų atpažinimas; profiliavimas teisėsaugoje ir teisingumo sistemoje; saugumo pažeidžiamumas; algoritmas; diskriminacija.

IKITEISMINIO TYRIMO PLANAVIMO REIKŠMĖ TIRIANT ŠIUOLAIKINES NUSIKALSTAMAS VEIKAS

Prof. dr. Žaneta Navickienė,
Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija,
Lietuva,
E. paštas zaneta.navickiene@mruni.eu

Dr. Rolandas Krikščiūnas,
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla,
Lietuva,
E. paštas rolandaskr@mruni.eu

Anotacija. Praėjus dviem dešimtmečiams nuo Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) įsigaliojimo, matyti akivaizdūs teisinio reguliavimo ir taikymo pokyčiai ikiteisminio tyrimo veiklos organizavimo srityje. Įdiegtas naujas baudžiamojo proceso veiklos modelis, paremtas tinkamu ikiteisminio tyrimo pradžios įprasminimu, ikiteisminio tyrimo subjektų įgaliojimų pergrupavimu, kardomųjų priemonių reglamentavimo ir taikymo praktika ir kitais aspektais. Tačiau per visą šį laikotarpį nebuvo atitolta nuo ikiteisminio tyrimo veiklos organizavimo efektyvinimo – ne tik implikuoti teisinio reguliavimo pokyčiai, tačiau ieškota ir organizacinių, taktinių, vadybos, technologinių instrumentų, užtikrinančių organizavimo gerinimą.

Ikiteisminio tyrimo planavimas – vienas iš ikiteisminio tyrimo veiklos organizavimo vadybos organizacinių sudedamųjų elementų, palengvinančių ikiteisminį tyrimą ir apsaugančių nuo nepamatuoto, nekokybiško ir formalaus tyrimo atlikimo. Straipsnyje nagrinėjamos konceptualizuotos ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatos daugiau dėmesio skiriant planavimo turiniui, kai tiriamos šiuolaikinės

nusikalstamos veikos, kurių tyrimas nulemtas naujų įvykių, situacijų ir aplinkybių, ne visada pažymėtų tradicinėse nusikalstamų veikų tyrimo metodikose. Tyrimo rezultatai parodė, kad tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas planavimas jau nebelaikomas siauru specializuoto žinojimo lauku, jis yra daugiadalykė kategorija, užtikrinanti kokybišką, kryptingą ikiteisminį tyrimą ir garantuojanti sėkmingą bylos baigtį.

Reikšminiai žodžiai: ikiteisminis tyrimas; ikiteisminio tyrimo veiklos organizavimas; planavimas.

Įvadas

Per pastaruosius du dešimtmečius, kai Lietuvoje buvo priimtas BPK, ne kartą diskutuota apie efektyvaus ikiteisminio tyrimo organizavimo modelį. Tokio efektyvaus modelio paieškos sietinos su skirtingo pobūdžio teisinių, vadybos ir technologinių instrumentų kompleksu. Teisinio reguliavimo pokyčiai, gerosios praktikos tobulinimas sudarė galimybę iš naujo apsvarstyti organizavimo komponentus – subjektų veiklos įgaliojimus, jų bendradarbiavimą, tyrimo planavimą, įdiegti informacinius formatus, pavyzdžiui, integruotą baudžiamojo proceso sistemą.

Pabrėžtina, kad vertinant ikiteisminio tyrimo planavimo teisinio reguliavimo ir gerosios praktikos taikymo ypatumus ikiteisminiame tyrime, neginčijamai galima teigti, kad planavimas – vienas stabiliausių, mažiausiai pakitusių ikiteisminio tyrimo organizavimo elementų. Galima išskirti tris pagrindines nusistovėjusias ikiteisminio tyrimo planavimo dimensijas: pirma, bendrosios teorinės ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatos: samprata, principai, uždaviniai, formos, turinys. Antra, konkrečių nusikalstamų veikų tyrimo planavimo formos, uždaviniai, ypatumai ruošiantis atlikti konkretų tyrimo veiksmą. Trečia, konkrečių planavimo nuostatų praktinis įprasminimas tiriant atskiras nusikalstamas veikas. Taigi, pirmoji planavimo dimensija siejama su kriminalistikos taktikos bendrąja teorine

dalimi – planavimo nuostatų konceptualizavimu, antroji – su specialiąja kriminalistikos taktikos dalimi – pasiruošimu konkrečiam ikiteisminio tyrimo veiksmui, trečioji – su kriminalistikos metodika – atskirų nusikalstamų rūšių tyrimo struktūra, t. y. planavimo specifika tiriant atskiras nusikalstamas veikas.

Viena vertus, Lietuvos mokslo darbų šia tema nėra gausu, ypač pirmosios dimensijos kontekste analizuojant teorines planavimo nuostatas. Teorinės planavimo nuostatos nagrinėtos Lietuvos kriminalistų, kurie teigia, kad tyrimo planavimas būtinas nuo pat pradžių, pradėjus tirti nusikalstamą veiką[318]. Kita vertus, manytina, kad vertinga nauja diskusija dėl pačio termino: ikiteisminio tyrimo planavimas ar pasiruošimas ikiteisminiam tyrimui? Nes užsienio šalių mokslinių straipsnių analizė parodė, kad vartotinos dvi sąvokos: *„planning of criminal investigation (crime investigation)"* ir *„preparation for criminal investigation (crime investigation)"*. Šiame straipsnyje siekiama nuodugniau įvertinti, ar šios sąvokos vartotinos kaip sinonimai ar vis dėlto suprantamos skirtingai ir apibrėžia ne tą patį veiklos turinį.

Antroji tyrimo planavimo dimensija Lietuvos autorių nagrinėta analizuojant ikiteisminio tyrimo organizavimą (Ž. Navickienė)[319], subjektų bendradarbiavimą ikiteisminiame tyrime (M. Šatas)[320]. Šiuo požiūriu atkreipiamas dėmesys į imperatyvų poreikį rengti planus tiriant sunkius nusikaltimus[321]. Plačiausiai šis klausimas aktualizuotas per kriminalistikos metodikos prizmę nagrinėjant atskirų nusikalstamų veikų tyrimą, tačiau šiuo požiūriu labai ryški pragmatiškoji planavimo linija, nes planavimo ypatumai sietini su poreikiu tinkamai pasiruošti

318 V. E. Kurapka, Ž. Navickienė, R. Šlepetys, E. Bilevičiūtė, S. Matulienė. Planning ab initio pre-trial investigation as the condition for a more effective investigation of crimes: from theory to Practice.*Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права*. T. 10, № 2, 2016, p. 387–398.

319 Ž. Navickienė. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo modelis kriminalistikos taktikoje*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, teisė. 2011.

320 M. Šatas. *Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo bendradarbiavimas tiriant sunkius nusikaltimus*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, teisė. 2011.

321 M. Šatas. *Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo bendradarbiavimas tiriant sunkius nusikaltimus*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, teisė. 2011.

konkretiems tyrimo veiksmams. Be to, sudėtingėjančios nusikalstamos veikos, pasitelkiami sudėtingesni padarymo būdai verčia vėl naujai sugrįžti prie ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatų aktualizavimo.

Verta pasakyti, kad pastarojo šimtmečio Lietuvos kriminalistikos metodikų tyrinėjimas atskleidė, kad šiuo metu yra nusistovėjusios atskirų rūšių nusikalstamų veikų tyrimo metodikos, tačiau jų konceptualizavimo klausimas istoriškai keitėsi – būta neunifikuotų, nesusistemintų atskirų nusikalstamų veikų (tuo laikotarpiu tiesiog nusikaltimų rūšių[322]) tyrimo metodikų. E. Palskio, nagrinėjusio 1918–1940 m. laikotarpio kriminalistikos istorijos vystymąsi, teigimu, „literatūroje nepavyko rasti kokios nors vienodos, grynos, konkrečių nusikaltimų rūšių tyrimo metodikos schemos, kokią turime dabar“[323] (1995 m. – aut. pastebėjimas). Todėl galima daryti išvadą, kad, iš vienos pusės, tuo metu nebuvo galutinai suformuoti moksliniai kriminalistikos metodikos pagrindai, tačiau, iš kitos pusės, nusikaltimų įvairovė ir jų pobūdis, specifiškumas skatino to meto teisėsaugą taikyti unikalius, nestandartinius tyrimo būdus, nebūtinai algoritmizuoti atliekamų veiksmų, patvirtintų mokslinėmis metodikomis, seką. Be to, moksliniuose šaltiniuose matyti, kad tokių nusikaltimų, kaip nužudymų ar vagysčių, tyrimo metodikų kūrimas turi seną istoriją[324], todėl ir šiuolaikiniuose tyrimo procesuose įtvirtintą tokių nusikalstamų veikų tyrimo modelį taikyti yra lengviau. Vadinasi, ir planavimo nuostatos tokio pobūdžio tyrimuose yra nusistovėjusios, konceptualizuotos. Tačiau užsienio šalių mokslininkai, pastaraisiais metais nagrinėję ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatas, o konkrečiai tai, kaip turi būti pasiruošta įtariamojo apklausai, teigia, kad nors planavimas svarbus ikiteisminiame tyrime, mokslo šaltinių šia tema stokojama[325]. Aktualūs planuojant tyrimą iškelti klausi-

322 Nagrinėdami ankstesnio periodo, t. y. iki Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo, nusikalstamos veikos sampratą, vartosime terminą „nusikaltimas“.

323 E. Palskys. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos*. 1995, p. 250.

324 E. Palskys. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos*. 1995, p. 251-290.

325 J. Chin, R. Milne, R. Bull. Fuelling an investigative mindset: the importance of pre-interview planning in police interviews with suspects. *Psychology, Crime & Law*. 28 Oct 2022: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1068316X.2022.2139829

mai yra šie: atliktu tyrimu patvirtinta, kad egzistuoja ryšys tarp to, kaip pasiruošta apklausai, ir gautų apklausos rezultatų, o būtent tinkamas pasiruošimas lemia apklausos rezultatus. Be kita ko, iš esmės šiuo tyrimu buvo siekiama prisidėti prie ribotos empirinės bazės, patvirtinančios įtariamųjų apklausų planavimo prieš pokalbį svarbą, ypač kalbant apie pokalbių elgesį ir rezultatus. Be to, mokslininkai atkreipia dėmesį į tai, kaip praktiškai tinkamai išmokti planavimo subtilybių[326] – leidžia atsigręžti į kriminalistikos didaktikos aktualijas ir būtiną optimalų požiūrį skatinant praktikuotis planuoti. Ir iš tiesų sutiktina, kad diskutuojama, kaip planuoti konkrečios nusikalstamos veikos ištyrimą, kaip turėtų atrodyti tyrimo planas, kada jį parengti ir pan. Tačiau visiškai neakcentuojama, kaip reikėtų edukuoti šia tema ir kokia mokymo strategija turėtų būti, kad tinkamai būtų išmokoma tyrimo planavimo subtilybių, tinkamai įprasmintas planavimas praktikoje. Šiuo metu užsienio mokslo šaltinių tyrimuose taip pat susitelkiama į šiuolaikinių nusikalstamų veikų padarymo būdus, todėl tyrimo instrumentai turėtų būti atsakas į sudėtingėjančias veikas, pavyzdžiui, pinigų plovimą ar atsiskaitymą kriptovaliuta[327]. Sykiu pabrėžiama, kad „atskiros šalys imtųsi ryžtingų žingsnių, apimančių organizacinių struktūrų stiprinimą, tinkamą valstybės pareigūnų mokymą ir veiksmingą bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis“[328].

Kita jungiamoji tyrimo planavimo ir pačio ikiteisminio tyrimo ir jo rezultatų grandis – šiuolaikinių nusikalstamų veikų tyrimo planavimas: ar šiuolaikinių nusikalstamų veikų tyrimo planavimas būtų unikalus, t. y. kitoks negu tradicinių nusikalstamų veikų tyrimo atveju? Pastaruoju metu nusikalstamų veikų tyrimo procese susiduriama su nauja sąvoka – šiuolaikinių nusikalstamų veikų tyrimu.

326 J. Chin, R. Milne, R. Bull. Fuelling an investigative mindset: the importance of pre-interview planning in police interviews with suspects. *Psychology, Crime & Law*. 28 Oct 2022: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1068316X.2022.2139829

327 J. Meszka. On Modern Crime – Money Laundering and Cryptocurrencies. *Ius et Administratio*. Nr. 2-4 (45), 2021, p. 5-17.

328 J. Meszka. On Modern Crime – Money Laundering and Cryptocurrencies. *Ius et Administratio*. Nr. 2-4 (45), 2021, p. 16.

Todėl pirmiausia kyla klausimas, kas yra šiuolaikinė nusikalstama veika; antra, ar tyrimo tradicinės (klasikinės) tyrimo metodikos tinkamos šiuolaikinių nusikalstamų veikų tyrimui; trečia, kokie svarbiausi planavimo ypatumai būtų šiuolaikinių nusikalstamų veikų tyrime. Šiame tyrime pirmą kartą bandoma atsakyti į šiuos tris klausimus bendrai tiek, kiek jie susiję su tyrimo planavimo aktualijomis.

Akcentuotina, kad moksliniai tyrimo organizavimo pagrindai, nors per analizuojamą laikotarpį nebuvo sulaukę itin didelio mokslininkų dėmesio, vis dėlto tam tikrų ikiteisminio tyrimo planavimo pokyčių, lemiančių spartesnį nusikalstamų veikų tyrimą, būta. Tačiau manytina, kad ikiteisminio tyrimo planavimas išlieka aktualus dėl dviejų pagrindinių dimensijų: pirma, kaip periodinė konceptualizuotų mokslinių ikiteisminio tyrimo planavimo pagrindų peržiūra ir įvertinimas; antra, kaip ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatų praktinis pritaikomumas tiriant konkrečias nusikalstamas veikas.

Dabartinio laikotarpio ikiteisminio tyrimo veiklos organizavimas, taigi ir jo elementas planavimas, unikalus tuo, kad šis procesas neapsiriboja specializuotu žinojimo lauku, o patenka į įvairių disciplinų ir žinių erdvę[329]. Be šiuolaikinės vadybos principų ar informacinių technologijų formatų, baudžiamojo proceso veikla ir kriminalistikos taktikos nuostatos, skirtos ikiteisminiam tyrimui planuoti, nėra prasmingos, o šiuolaikinės nusikalstamos veikos sąvokos analizė leidžia suprasti, kad bet kuri kita mokslo sfera gali būti mums reikalinga ir labai pasitarnauti tam, kad tinkamai atskleistume ir ištirtume konkrečią nusikalstamą veiką.

Tyrimo objektas – ikiteisminio tyrimo planavimas tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas.

Tyrimo tikslas – analizuojant konceptualizuotas ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatas, įvertinti jų reikšmę tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas. Siekiant iškelto tikslo, keliami du pagrindiniai uždaviniai:

329 Apie liberaliųjų studijų esmę rašė L. Donskis, jis teigė, kad liberaliųjų studijų esmė – išvengti visapusiško žmogaus lavinimo, kuris mus per anksti įmestų į specializuoto žinojimo lauką, įrėmintų ir atimtų laisvę rinktis ir kurti įvairių disciplinų ir žinių erdvėje. Plačiau žr. L. Donskis. *Man skauda. Vėlyvoji publicistika*. 2022, p. 196.

1. Aptarti pagrindines ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatas.
2. Įvertinti ikiteisminio tyrimo planavimo reikšmę tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu panaudoti mokslinių šaltinių, teisės aktų analizės ir lyginamasis metodai, taip pat modeliavimas, 18 baudžiamųjų bylų analizė ir interviu. Mokslinių šaltinių analizės metodu išnagrinėta šiuolaikinės nusikalstamos veikos samprata, ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatos. Teisės aktų analizės metodu išnagrinėtos esminės teisės aktų nuostatos, reglamentuojančios tyrimo planavimą. Lyginamuoju metodu siekta palyginti ikiteisminio tyrimo planavimo teisinio reguliavimo pokyčius. Modeliavimu įrodytas pagrindinių planavimo principų ir nuostatų pritaikymas, jų „pamatavimas" ikiteisminiame tyrime. Baudžiamųjų bylų analizė ir interviu metu išsiaiškintos svarbiausios praktinės ikiteisminio tyrimo planavimo aktualijos tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas.

Teoriniai ikiteisminio tyrimo planavimo pagrindai ir teisinis reguliavimas

Bet kurios kryptingos veiklos atlikimas neįmanomas be jos planavimo. Šiuolaikiniuose žodynuose planavimas suprantamas kaip tam tikro objekto (valstybės, ūkio šakos, regiono, įmonės, kitos organizacijos ar jos padalinio) ateities vizijos ir jai pasiekti reikalingų veiksmų numatymas sudarant planus[330]. Planavimas skirstomas remiantis įvairiais kriterijais: lygiai: makro – valstybės mastu, mikro – įmonės, padalinio veiklos lygis; veiklos sritis (gamyba, pardavimai, plėtra ir pan.); terminai – ilgalaikis, trumpalaikis; privalomumas – imperatyvūs (privalomi) ir indikatyvūs (rekomendacinio pobūdžio). Planavimo skirstymas remiantis atskirais kriterijais rodo pačios planavimo kategorijos daugiabriauniškumą ir jos funkcinį tikslinį pritaikomumą įvairiais pjūviais. Tam tikros veiklos planavimas – viena svarbiausių vadybos funkcijų. Operatyvinio lygmens planavimo veiksmai reguliuoja veiklos apimtis, apibrėžia konkrečias užduotis, leidžia

330 Visuotinė lietuvių enciklopedija: https://www.vle.lt/straipsnis/planavimas/

įvertinti pasiektus rezultatus, išvengti nepamatuotų sprendimų ir klaidų. Strateginė planavimo linija užtikrina ilgalaikių tikslų realizavimą, leidžia įvertinti žmogiškųjų, finansinių, organizacinių ir kitų išteklių poreikį, tinkamai juos pamatuoti ir panaudoti siekiant ilgalaikių tikslų įgyvendinimo.

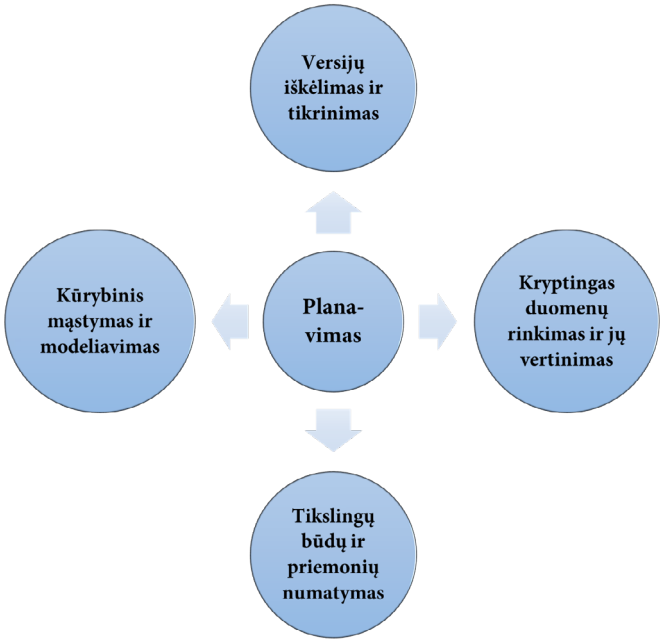
Semantiškai palyginus planavimo ir pasiruošimo / pasirengimo sąvokas matyti, kad planavimas – kryptingas sisteminis procesas, sietinas su tikslų nustatymu ir atliktinų veiksmų identifikavimu. Taigi, planavimas orientuotas į atliktinų veiksmų seką, o pati planavimo formalizavimo išraiška – parengtas planas. Pasirengimas arba pasiruošimas ikiteisminiam tyrimui – panaši kategorija. O pasirengimas vertintinas kaip būsena, tam tikra branda, lygis, kuris būtinas tam tikriems veiksmams atlikti. Vis dėlto, kalbant apie pasirengimą atlikti tam tikrus veiksmus, iš esmės taip pat mąstoma apie būtinus išteklius, instrumentus, kuriais bus siekiama realizuoti tam tikrą veiklą. Todėl pats pasiruošimas / pasirengimas galėtų būti suprantamas dvejopai: pirma, kaip būsena ar brandos lygis, kuris būtinas tam tikriems veiksmams (pavyzdžiui, tyrėjo parengtis atlikti tam tikras užduotis[331]; antra, kaip kruopštaus darbo parengiamųjų veiksmų seka (rinkinys), kurios reikia tam tikrai užduočiai realizuoti, pavyzdžiui, pasirengimas apklausai[332]. Paprastai tokie apmąstomi paruošiamieji veiksmai neturi formalizuotos įtvirtintos formos, o juos realizavus dokumentuojami konkretaus atlikto ikiteisminio tyrimo veiksmo protokole.

Atlikta ikiteisminio tyrimo planavimo sampratų analizė parodė, kad esminių sąvokų, kurias nagrinėjo skirtingi autoriai, nėra. Vis dėlto teorinių mokslinių diskusijų būta. Pavyzdžiui, S. Kuklianskis tyrimo planavimą apibrėžia kaip moksliškai pagrįstą organizuoto tardymo atlikimo metodą, t. y. tikslingiausių, racionaliausių tardymo atlikimo ir konkrečių bylų ištyrimo būdų, bylos medžiaga

331 *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vadovėlis. Autorių kolektyvas. 2011.

332 G. Bučiūnas, E. Gruodytė, M. Šalčius. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. 2017, p. 132.

pagrįstų versijų patikrinimą, nuoseklų ir kryptingą įrodymų rinkimo numatymą[333]. Jo požiūriu, E. Palskio pateikta planavimo samprata ne visai tiksli, nes jis planavimą traktuoja kaip tyrimo metodą. E. Palskys nusikaltimų tyrimo planavimą apibūdina kaip moksliškai pagrįstą nusikaltimų tyrimo metodą, t. y. tikslingiausių, racionaliausių tardymo organizavimo ir konkrečių bylų ištyrimo būdų numatymą, bylos medžiaga pagrįstų versijų iškėlimą ir patikrinimą, planingą ir kryptingą įrodymų rinkimą[334]. Vėlesniųjų autorių (A. Barkauskas, R. Šlepetys), nagrinėjusių ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatas, požiūris išliko panašus, nedaug nutolta nuo šių sampratų ir turinio apibrėžties ir galima išskirti šiuos pagrindinius ikiteisminio tyrimo planavimo elementus: kūrybinis mąstymas ir modeliavimas; versijų iškėlimas ir jų patikrinimas; kryptingas duomenų rinkimas ir vertinimas; tikslingiausių būdų ir priemonių parinkimas (žr. 1 pav.).

1 paveikslas. Pagrindiniai ikiteisminio tyrimo planavimo elementai.

Bendrai pripažįstama, kad ikiteisminio tyrimo planavimas reikšmingas

333 S. Kuklianskis. *Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys*. 1995, p.25-26.

334 E. Palskys, M. Kazlauskas, P. Danisevičius. *Kriminalistika*. 1985, p. 182.

nusikalstamų veikų tyrimo procese, nes „planas drausmina, aktyvina suvokimą, dėmesį, tyrėjo atmintį, verčia produktyviai mąstyti ir veikti; priimti įsisąmonintus sprendimus, tiksliai kontroliuoti savo veiksmus“[335]. Be to, planavimas reikšmingas ir realizuojant psichologinį aspektą: planas padeda tyrėjo savybių raidai, jo profesionalumo tobulinimui, pagerina stebėjimo kokybę, susikaupimą, dėmesingumą. Planavimas padeda suprasti savo mąstymo procesą, jį organizuoti ir sutvarkyti[336].

Vis dėlto apibendrinus naujesnes planavimo sąvokas matyti, kad planavimo apibrėžimuose iškyla nauji planavimo elementai – planavimas įvardijamas kaip kūrybinis mąstymo procesas, o tai rodo, kad nusikalstamų veikų tyrimui būdingą ir net būtiną sąmoningai suvokti šio proceso unikalumą, nebūtinai visada standartizuotą algoritmais apibrėžtą procesą; reikalaujantį kūrybiškumo, versijų identifikavimo ir tikrinimo veiksmus, bet ir unikalius modeliavimo veiksmus, neapsiribojant mechanišku planuojamų veiksmų sudėliojimu, taip pagrįstai sureikšminant patį planavimą kaip tam tikrą procesą, lemiantį ir galutinius bylos rezultatus. Tačiau, nepaisant išplėstinių ikiteisminio tyrimo planavimo sampratų ir jo turinio vertinimo, pats planavimas laikytinas labai nuosekliu ir aiškiu procesu. Todėl pagrįstai manytina, kad dėl ikiteisminio tyrimo planavimo sampratos, principų ir turinio stabilumo šis ikiteisminio tyrimo organizavimo komponentas laikomas vienu stabiliausių ir mažiausiai pakitusių per pastaruosius tris dešimtmečius. Tačiau teisinio reguliavimo pokyčių, atspindinčių planavimo formą, o būtent paties plano sudarymą ir jo formalizavimąikiteisminiame tyrime, būta net kelis kartus. Ypač ryškus planavimo pragmatiškumas vertinant prokuroro kontrolės funkcijos realizavimą. 2010 m. patvirtintame Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės aprašo 26 p. numatyta, kad, tęsiant ikiteisminio tyrimo terminą, aukštesnysis prokuroras turi teisę pareikalauti pateikti papildomos informacijos apie ikiteisminio tyrimo eigą, tyrimo veiksmų planą ir (ar) ikiteisminio tyrimo

335 *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vadovėlis. Autorių kolektyvas.2011, p. 37.

336 Ten pat.

medžiagą, o 27 p. numatyta, kad ikiteisminio tyrimo planai prie ikiteisminio tyrimo medžiagos nepridedami, prokuroras tokius dokumentus saugo ikiteisminio tyrimo kontrolės byloje, o ikiteisminio tyrimo pareigūnas – ikiteisminio tyrimo įstaigos nustatyta tvarka[337]. 2012 m. atlikus minėto teisės akto korekcijas, planavimas ir plano parengimas siejamas su ikiteisminio tyrimo terminu, būtent, 26 p. numatyta, kad kai ikiteisminis tyrimas trunka ilgiau kaip dvylika mėnesių, privaloma pildyti ikiteisminio tyrimo planą. Be to, numatyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno parengtas planas turi būti derinamas su ikiteisminiam tyrimui vadovaujančiu prokuroru. Planas pridedamas prie ikiteisminio tyrimo duomenų, įvedamų į IPS. Nebegaliojantys planai iš IPS nešalinami. Šio teisės akto priede pateikta ir pavyzdinė ikiteisminio tyrimo plano forma[338]. Taigi, 2012 m. laikytini ikiteisminio tyrimo plano formalizavimo metais. 2021 m. atlikus minėto teisės akto pakeitimus, 26 p. įtvirtinta nuostata, kad, pradėjus ikiteisminį tyrimą, privaloma parengti ikiteisminio tyrimo planą integruotoje baudžiamojo proceso sistemoje (IBPS). Ikiteisminio tyrimo pareigūno parengtas planas turi būti suderintas su ikiteisminio tyrimo pareigūno tiesioginiu vadovu ir ikiteisminiam tyrimui vadovaujančiu prokuroru. Jeigu ikiteisminis tyrimas trunka atitinkamai ilgiau, kaip numatyta atskiruose teisės akto punktuose, ikiteisminio tyrimo planas turi būti atnaujinamas prieš pratęsiant ikiteisminio tyrimo terminą[339].

Apibendrinant galima teigti, kad Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės apraše įtvirtintosikiteisminio tyrimo planavimo nuostatos sietinos su plano formos nustatymu, subjektais, dalyvaujančiais rengiant planą, ikiteisminio tyrimo terminais ir jų tęsimu. Planavimo funkcija šiuo požiūriu išryškino kontrolės funkcijos,

337 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. spalio 15 d. įsakymas Nr. I-142 „Dėl Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2010 m. spalio 21 d., Nr. 124-6363.

338 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. spalio 5 d. įsakymas Nr. I-122 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. spalio 15 d. įsakymo Nr. I-300 „Dėl Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*, 2012 m. spalio 11 d., Nr. 118-5966.

339 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2021 m. gegužės 21 d. įsakymas Nr. I-122 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. spalio 15 d. įsakymo Nr. I-142 „Dėl Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo. *TAR*, 2021 m. gegužės20 d., Nr. 11163.

disciplinuotumo, nuoseklumo, organizuotumo principų reikšmę ikiteisminiame tyrime.

Praktinė ikiteisminio tyrimo planavimo reikšmė tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas

Šiuolaikinių nusikalstamų veikų samprata (kibernetiniai nusikaltimai, neapykantos nusikaltimai, finansiniai nusikaltimai ir pan.). Šiuolaikinių nusikalstamų veikų sąvoka plačiai vartojama, bet mokslo šaltiniuose nėra aiškios šios sąvokos apibrėžties. Tad nerasime ir atskiros šiuolaikinių nusikalstamų veikų tyrimo metodikos. Tačiau konstruoti tokios nusikalstamos veikos sąvoką būtų įmanoma nagrinėjant šiuolaikinės nusikalstamos veikos bruožus. Pirma, šiuolaikinės nusikalstamos veikos – tai nėra atskira aiškiai apibrėžta nusikalstamų veikų grupė. Tai gali būti bet kuri nusikalstama veika, padaroma pasitelkus šiuolaikines priemones ir būdus, sudėtingesnius mechanizmus ir schemas, gerai pasiruošiant ir kruopščiai suplanuojant tokios nusikalstamos veikos padarymo eigą, taikant kvalifikuotesnius maskavimosi būdus. Neretai tokių veikų padarymas sietinas su IT technologijomis ar iš anksto kruopščiai aptartomis ir panaudotomis nusikalstamų veikų padarymo schemomis, kurioms atskleisti būtinos kvalifikuotos teisinės ar konkrečios siauros srities specialios žinios. Todėl šiuolaikinės nusikalstamos veikos sąvoką galima labiau apibrėžti per jai būdingus bruožus: pirma, kruopštų ir gerai apmąstytą pasiruošimą padaryti tokią nusikalstamą veiką įvertinant galimus teisėsaugos atsakomuosius veiksmus; antra, jos padarymo sudėtingumą; trečia, panaudojamus būdus ir priemones; ketvirta, kvalifikuotus maskavimosi elementus. Pavyzdžiui, mokslininkai, nagrinėdami organizuotų nusikaltimų sąvoką, pirmiausia ją sieja su dabartine era, t. y. nurodo, kad organizuotų nusikaltimų bruožai, taigi ir pati sąvoka kinta, nes ji turi atspindėti dabartinę praktinę situaciją[340].

340 T. Akimzhanov T. et al. Theoretical and Legal Basis of Conception of Organized Crime in Modern Era. *Legal Ethical & Regul.* 20 (1), 2017, p. 2-8.

Klasikinės kriminalistikos metodikos struktūros dalys yra šios: konkrečios nusikalstamos veikos rūšies kriminalistinė charakteristika; konkrečios nusikalstamos veikos rūšies įrodinėtinų aplinkybių grupė; ikiteisminio tyrimo pradėjimo ypatumai ir pirminių ikiteisminio tyrimo veiksmų planavimas; konkrečios nusikalstamos veikos rūšies tyrėjo elgesys kiekvieno tyrimo etapo metu, atsižvelgiant į susiklosčiusias aplinkybes; ikiteisminio tyrimo veiksmų taktikos ypatumai ir kitos organizacinės ypatybės; specialių žinių naudojimas tos nusikalstamos veikos rūšies tyrimo metu; visų teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo, organizavimo ypatumai tos nusikalstamos veikos rūšies tyrimo metu[341]. Tyrimo planavimas kaip sudėtinis kriminalistikos metodikos struktūrinis elementas, žymintis konkrečios nusikalstamos veikos tyrimo bruožus, ypatingas tuo, kad tiriamų atskirų nusikalstamų veikų atveju jau atkuriamos padarytos nusikalstamos veikos aplinkybės ir padarymo mechanizmas, keliamos versijos, modeliuojami ir planuojami konkretūs tyrimo veiksmai.

Taigi, planavimas tampa neatsiejamu ikiteisminio tyrimo elementu. Šiame lygmenyje ikiteisminio tyrimo planavimas labiausiai įgauna praksiologinį pobūdį. Tyrimo planavimas būtinas, nes šiuolaikinės nusikalstamos veikos padaromos sudėtingesniu būdu, pasiruošimo veiksmai apima nusikalstamų schemų parengimą, tiek rengiantis nusikalstamos veikoms, tiek jų padarymo metu naudojamos IT technologijos, tuo pat metu naudojami įvairūs slėpimosi / maskavimosi būdai, todėl būtinas kruopštesnis duomenų rinkimas ir vertinimas, planuojami veiksmai.

Nusikalstamų veikų tyrimo metodikas būtina apsvarstyti dažniau, taip pat atsakingai įvertinti naujų metodikų parengimo poreikį. Taip kriminalistika galėtų labiausiai pasitarnauti praktikos poreikiams. Kitu atveju kriminalistikos mokslas neatlieps augančių ambicingų praktikos poreikių. Todėl, reaguojant į pasaulinius globalius socialinius, ekonomikos, kultūrinius ir kitus pokyčius, kriminalistų

341 *Kriminalistika. Taktika ir metodika*. 2013.

pareiga turėtų būti dažnesnis sukurtų nusikalstamų veikų tyrimo metodikų įvertinimas ir naujų metodikų kūrimo poreikio įvertinimas. Viena vertus, pasaulyje, kuris sparčiai keičiasi, nusikalstamų veikų tyrime naudojamos naujos technologijos ar sudėtingi padarymo būdai, tradicinės metodikos nuostatos tik iš dalies tampa prasmingos, tačiau realiuoju laiku iš dalies būna praradusios ir praktinę reikšmę. Kita vertus, kriminalizuojamos veikos įpareigoja mokslininkus imtis veiksmų kurti naujas tyrimo metodikas. Pavyzdžiui, šių dienų aktualus klausimas – neapykantos nusikalstamų veikų tyrimo metodikos integravimas į kriminalistikos metodikos dalį. Tai leistų įprasminti permanentines neapykantos nusikalstamų veikų tyrimo nuostatas, padėsiančias policijos pareigūnams neapykantos nusikalstamų veikų atpažinimo, reagavimo ir tyrimo srityje, taikant gerąsias tyrimo praktikas, skatinti proaktyvų teisėsaugos ir kitų institucijų bendradarbiavimo modelį; suformuoti mokslinius tokių nusikalstamų veikų tyrimo pagrindus; atkreipti teisėsaugos institucijų darbuotojų (praktikų), nevyriausybinių organizacijų atstovų dėmesį į pagrindines neapykantos reiškinio, tyrimo ir prevencijos aktualijas, teismo praktiką ir pateikti galimus sprendimo būdus. Panašiai pasakytina ir apie kitas nusikalstamas veikas ir jų tyrimo metodikos įvertinimą ir aktualizavimą, pavyzdžiui, finansinių, ekonominių nusikalstamų veikų, taip pat nusikalstamų veikų, padarytų elektroninėje erdvėje tyrimo atveju ar net klasikinių nusikalstamų veikų tyrimo atveju, jei padarant tokią veiką taikomi sudėtingesni tyrimo būdai ir priemonės. Todėl siekiant apibrėžti šiuolaikinės nusikalstamos veikos sampratą aiškėja, kad tai gali būti bet kuri nusikalstama veika, kuriai identifikuoti galimi keli jau anksčiau minėti bruožai (kruopštus ir gerai apmąstytas pasiruošimas padaryti tokią nusikalstamą veiką įvertinant galimus teisėsaugos atsakomuosius veiksmus; jos padarymo sudėtingumas; panaudojami būdai ir priemonės; kvalifikuoti slėpimo maskavimosi elementai). Kriminalistai mokslininkai būtinai turėtų atsižvelgti į šiuolaikinės nusikalstamos veikos sampratą ir kurdami / naujindami tyrimo metodikas, netraktuoti šiuolaikinės nusikalstamos

veikos pernelyg siaurai.

Praktinės tyrimo planavimo tiesos. Rašant straipsnį atlikta nusikalstamų veikų finansams bylų analizė ir dviejų prokurorų interviu siekdami suprasti, koks ikiteisminio tyrimo planavimo modelis taikomas praktikoje: kaip nustatomos versijos, tikrinamos aplinkybės, atliekami procesiniai veiksmai joms patikrinti ir kaip konstruojami konkretūs planavimo veiksmai. Apibendrinus surinktą informaciją teigtina, kad galima planuoti:

- visas tyrėjo žinioje esamas bylas;
- konkrečią bylą (nusikalstamą veiką);
- nusikalstamą veiką remiantis faktiniais ikiteisminio tyrimo bylos duomenimis;
- remiantis nusikalstamų veikų epizodų kiekiu ikiteisminio tyrimo byloje;
- remiantis iškeltomis versijomis;
- atskiro ikiteisminio tyrimo veiksmo atlikimą.

Planuojant ikiteisminio tyrimo veiksmus reikia numatyti[342]: veiksmus, kuriuos būtina atlikti pirmiausia, jų atlikimo laiką; veiksmus, kurie gali būti atlikti vėliau; bendruosius su žvalgybos ir kitomis tarnybomis susijusius veiksmus.

Bet kokios rūšies nusikalstamos veikos tyrimo planavimo procesas iš esmės yra identiškas ir susideda iš konkrečių keturių etapų: 1) pirminės surinktos ir turimos informacijos įvertinimo; 2) tyrimo versijų iškėlimo; 3) tyrimo tikslų nustatymo; 4) būdų iškeltoms versijoms patikrinti nustatymo.

Aišku, kad minėtų elementų kokybinės ir kiekybinės charakteristikos, organizavimo struktūra, modeliai, jų ryšiai ir organizuojami procesai priklauso nuo tiriamos nusikalstamos veikos sudėtingumo.

Baudžiamojo proceso teisės doktrina leidžia išskirti tris savarankiškas teisines kategorijas[343]:

1) nusikalstamos veikos požymius,

342 R. Burda. *Kriminalistikos taktika*. 2001, p. 66.

343 M. Apanavičius, V. Pavilionis. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. 1980.

2) nusikalstamos veikos faktines aplinkybes ir
3) duomenis (įrodymus).

Šių teisinių kategorijų ryšys yra būtent ikiteisminio tyrimo tikslas – nusikalstamos veikos faktinėmis aplinkybėmis nustatomi nusikalstamos veikos teisiniai požymiai. Juos įvardyti galima vykdant kryptingą, duomenų analizės principu paremtą ikiteisminio tyrimo planavimo procesą.

Pirminę informaciją iš esmės sudaro faktiniai ikiteisminio tyrimo bylos duomenys, kurie savo ruožtu sudaro versijų iškėlimo ir patikrinimo proceso pamatinę dalį. Faktinių duomenų analizė ir versijų iškėlimo procesai glaudžiai susiję ir neįmanomi vienas be kito. Simbiozė leidžia analizuoti praeities duomenis, o gautos analizės pagrindą prokuroras arba tyrėjas (priklausomai nuo bylos sudėtingumo) transformuoja į tam tikrą faktinių duomenų atsiradimo arba susidarymo vaizduotės modelį. Sakytume, kad šis modelis yra būtent tam tikra esamų faktinių aplinkybių ir jų susidarymo veikoje prielaida.

Nuo to, kaip vyksta pareigūnui žinomų faktinių duomenų analizė, priklauso versijų iškėlimo, ikiteisminio tyrimo plano jomis remiantis, sudarymo, versijų patikrinimo, veiksmų pasirinkimo pagrįstumas.

Bylos tyrimo planas gali būti sudarytas pareigūno mintyse, bet, kaip paaiškino apklausiami prokurorai[344], praktika rodo, kad geriausia tą daryti rašytine forma, ypač turint omenyje planų sudarymo dinamiškumo principą, kuris leidžia ir reikalauja tobulinti ir tikslinti esamą planą gavus naujos svarbios informacijos. Interviu metu taip pat buvo pabrėžta, kad labai svarbu laikytis sudaryto plano eigos, nes tai reikalauja nuolatinio peržiūrėjimo. Minčių, įžvalgų poreikis yra neišvengiamas ir nuolatinis mąstymo ir matymo procesas, kadangi leidžia konstruoti ir modeliuoti naujų aplinkybių patikrinimą, faktų transformavimą į atkuriamų įvykių loginę grandinę.

Tam tikros organizacinės tyrimo formos parinkimas turi būti nulemtas

344 Panevėžio ir Šiaulių apygardos prokuratūros atstovų interviu.

kiekvienu atskiru atveju nagrinėjant tyrimo poreikį, veiklos galimybes, atsižvelgiant į darbuotojo krūvį ir kompetenciją, tyrėjo pasirengimo lygį ir kitas sąlygas. Veiksminga planavimo forma yra ta, kuri labiausiai atitinka realias tyrimo veiklos sąlygas ir užtikrina optimalų siekiamo rezultato efektyvumą.

Skirtinguose moksliniuose literatūros šaltiniuose minimos įvairios planų rūšys. Išskirtume pagrindines rašytinių planų. Dažniausiai planavimas vyksta remiantis bendrosiomis ikiteisminio tyrimo medžiagos versijomis ir nustatomomis aplinkybėmis, numatant jų patikrinimo būdą (procesiniai tyrimo veiksmai, procesinės prievartos priemonės ar kiti veiksmai), atsakingus ir dalyvaujančius asmenis, būtiną materialinį techninį tyrimo veiksmų užtikrinimą, jų atlikimo laiką. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad jeigu ikiteisminio tyrimo medžiaga turi daugiau epizodų, tai dažniausiai ikiteisminio tyrimo planavimas vyksta atsižvelgiant į atskirus epizodus. Tokiu atveju realizuojamas vadinamasis dvigubas planavimas – tiek viso tyrimo, tiek atskirų epizodų, sudedant juos į bendrą loginę eigą (grandinę), ryšių tarpusavio nustatymą, bendro padarytų nusikalstamų veikų motyvo identifikavimą (vadinamasis jungiamasis kelių nusikalstamų veikų vardiklis vertinant motyvo realumą).

Svarbus momentas, pastebėtas analizuojant ikiteisminio tyrimo bylas, tas, kad planuojant negalima mechaniškai surašyti numatomų atlikti tyrimo veiksmų. Svarbu siekti, kad veiksmai, kuriais numatysime patikrinti iškeltas versijas, sudarytų loginę sistemą, užtikrinančią, kad kiekvienas naujas tyrimo veiksmas įneštų į nusikalstamos veikos tyrimo seką naujos reikšmingos informacijos. Todėl itin pabrėžiamas nuoseklus darbas realiai vertinant sudaromo / tobulinamo ikiteisminio tyrimo realumo vertę. Įvykių vertinimas realiuoju laiku leidžia išvengti statiško aplinkybių vertinimo, nes, renkant duomenis, reikšmingus tyrimui, nenutolstama nuo bendro atkuriamų aplinkybių vaizdinio, kadangi tai, kokie duomenys surinkti praeityje, gali būti vertinami kitaip gavus naujų duomenų.

Pirmiausia, nepriklausomai nuo vertinto nusikalstamos veikos pobūdžio, yra

planuojami (ir atliekami) neatidėliotini procesiniai veiksmai, kurie užtikrina labiausiai pažeidžiamos informacijos suradimą, fiksavimą ir paėmimą (tai įvykio vietos apžiūra ar įvykio vietos tyrimas; jeigu yra informacija apie įtariamąjį – jo apklausa ir, esant būtinumui, sulaikymas ir kt.).

Planuojant skirtingus tyrimo veiksmus ir jų eiliškumą svarbu atsižvelgti į tai, kokias aplinkybes reikia išsiaiškinti pirmiausia. Kaip jau buvo minėta šio straipsnio pradžioje, planavimas yra kūrybinis mąstymo procesas. Jeigu pareigūnas numato, kad kurio nors procesinio veiksmo rezultatai gali būti reikšmingi tiriant visas arba kelias iškeltas versijas, tai toks procesinis veiksmas turi pirmumo teisę prieš veiksmą, kuriuo patikrinama tik viena versija.

Nors gal banaliai skambės visuotinai žinoma tiesa, tačiau rašytinius ikiteisminio tyrimo planus, ypač atsižvelgiant į sudėtingas daugiaepizodes bylas, papildo grafinės schemos, kuriose sutartiniais ženklais nurodomi asmenų ryšiai ir pažintys; užfiksuoti buvę ir esami jų kontaktai; dokumentų, informacijos, prekių, pinigų ir kitų daiktų judėjimas; įvairios sąsajos tarp žmonių, informacijos šaltinių ir nustatytų bylos aplinkybių ir pan. Tam labiausiai padeda analitinės programinės įrangos „IBM i2 Analyst's Notebook" funkcionalumas.

Tiek prokurorui, tiek tyrėjui turint ne vieną, o dešimtis ikiteisminio tyrimo bylų, svarbu planuoti jų eigą atsižvelgiant į procesinius reikalavimus (terminus). Todėl plačiai naudojamas darbo mėnesio ir darbo savaitės planavimas. Atsižvelgiant į turimų ikiteisminio tyrimo bylų individualius planus, pareigūnų budėjimus ir kitą veiklą, prokuroras ir tyrėjas planuoja ikiteisminio tyrimo veiksmų laiką tam tikram laikotarpiui. Vis dėlto optimaliausias modelis yra planuoti veiksmus kiekvienai dienai, numatant ir atsarginius elgesio variantus, neįvykus, pavyzdžiui, suplanuotai apklausai ar kitam procesiniam veiksmui.

Tarp įvairių planavimo rūšių yra ir atskiro procesinio veiksmo planavimas. Tai dažniausiai supaprastintos formos planas, kuriame yra užfiksuojami pagrindiniai ikiteisminio tyrimo veiksmo klausimai. Šiuo atveju planavimas labiau sietinas su

tiksliniu, nuosekliu ir tinkamu konkretaus ikiteisminio tyrimo veiksmo realizavimu visiškai išpildant / pasiekiant atliekamo veiksmo tikslą.

Prokuroras, organizuodamas ikiteisminį tyrimą, turi numatyti priemones ir resursus, kurie bus panaudojami atliekant ikiteisminį tyrimą. Įstatymas jam suteikia teisę nuspręsti ir alternatyvą pasirinkti ikiteisminio tyrimo instrumentus – tyrimo priemones ir žmogiškuosius išteklius – vieną ikiteisminio tyrimo pareigūną, jų grupę ar net kelias ikiteisminio tyrimo įstaigas ir pan. – praktikoje labiausiai funkcionuoja ir plėtojamos prokuroro vadovavimo ir kontroliavimo funkcijos, o ikiteisminio tyrimo organizavimo dalis, apimanti tyrimo veiksmų planavimą, paliekama ikiteisminio tyrimo pareigūnui. Tačiau Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės apraše įtvirtinta nuostata dėl ikiteisminio tyrimo padalinio vadovo ir prokuroro įsitraukimo rengiant ikiteisminio tyrimo planą užtikrina visų subjektų aktyvų įsitraukimą rengiant tyrimo planą, taip išryškinant paties planavimo paskirtį – nuoseklų duomenų rinkimą ir veiksmų atlikimą. Manytina, kad tokių nuostatų įtvirtinimas *de jure* pabrėžia tyrimo planavimo reikšmingumą dabartiniuose tyrimo procesuose, visiems atsakingiems subjektams suteikia galimybę įsitraukti, mąstyti, atkurti įvykio aplinkybes, kuo labiau prisidėti prie tyrimo krypties išgryninimo, o sykiu išvengti tyrimo ir versijų tikrinimo klaidų.

Paprastai tyrėjas tiria ne vieną, o iš karto kelias nusikalstamas veikas, kuriose reikia atlikti daug procesinių veiksmų, apklausti nemažai liudytojų, įtariamųjų ir t. t. Todėl tam, kad tyrėjas galėtų sėkmingai dirbti tą darbą, pirmiausia jis savo veiklą turi tinkamai organizuoti, matyti jos perspektyvą, gerai apgalvoti kiekvieną ikiteisminio tyrimo veiksmą ir visą jų sistemą, numatyti jų atlikimo laiką, vietą ir pan. E. Palskio ir kt. nuomone, to pasiekiama planuojant nusikalstamų veikų tyrimą. Tinkamas ikiteisminio tyrimo planavimas yra būtina sąlyga, užtikrinanti nusikalstamų veikų tyrimo sėkmę ir efektyvumą, padedanti realizuoti baudžiamojo proceso uždavinius[345]. Todėl pagrįstai manytina ir prognozuojama, kad,

345 E. Palskys, M. Kazlauskas, P. Danisevičius. *Kriminalistika*. 1985, p. 182.

tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas, tyrimo planavimas taps dar svarbesnis ateityje. Remiantis anksčiau įvardytais šiuolaikinės nusikalstamos veikos bruožais ikiteisminiame tyrime būtinas atidus pasirengimas tirti tokią nusikalstamą veiką, įvertinti reikšmingus ryšius, juos tarpusavyje susisteminti, kruopščiai išanalizuoti aplinkybes, įvertinti nusikalstamos veikos sudėtingumą – tai įrodo, kad planavimui ateityje bus būdingas itin aukštas analitiškumo lygmuo.

Išvados

Ikiteisminio tyrimo planavimas laikytinas labai nuosekliu ir aiškiu kūrybiniu mąstymo procesu, tikslingai orientuotu į versijų iškėlimą, tikrinimą, duomenų rinkimą ir vertinimą siekiant ištirti nusikalstamą veiką. Dėl ikiteisminio tyrimo planavimo sampratos, principų ir turinio stabilumo šis ikiteisminio tyrimo organizavimo komponentas laikomas vienu stabiliausių ir mažiausiai pakitusių per pastaruosius tris dešimtmečius, tačiau mokslininkų įžvalgos orientuotos į pragmatiškąjį aspektą – kaip praktiškai išmokti tinkamo tyrimo planavimo, orientuoto į geriausią rezultatą, kad jis iš tiesų tinkamai pasitarnautų praktikos poreikiams.

Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės apraše įtvirtintos ikiteisminio tyrimo planavimo nuostatos sietinos su plano formos nustatymu, subjektais, dalyvaujančiais rengiant planą, ikiteisminio tyrimo terminais ir jų tęsimu. Planavimo funkcija šiuo požiūriu išryškino kontrolės funkcijos, disciplinuotumo, nuoseklumo, organizuotumo principų reikšmę ikiteisminiame tyrime.

Prognozuojama, kad, tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas, ikiteisminio tyrimo planavimas taps dar svarbesnis ateityje, nes, remiantis anksčiau įvardytais šiuolaikinės nusikalstamos veikos bruožais, kurie pirmiausia neturėtų būti vertinami pernelyg siaurai, ikiteisminiame tyrime būtinas atidus pasirengimas tirti tokią nusikalstamą veiką, reikšmingų ryšių įvertinimas ir loginis tarpusavio susisteminimas, kruopšti aplinkybių analizė įvertinant nusikalstamos veikos

sudėtingumą. Tai įrodo, kad tyrimo planavimui ateityje bus būdingas itin aukštas analitiškumo ir kūrybinio mąstymo pasiremiant dinamišku aplinkybių atkūrimu. Tam būtina iš naujo apsvarstyti tradicines planavimo pamokas, labiau orientuotas į mechaniškus pamokymus, išsiaiškinti, kaip planuoti, ir sukurti naujus didaktinius instrumentus, kurie padėtų išmokti tinkamai planuoti, kad pats planavimo procesas kuo labiau pasitarnautų atkuriamų įvykio aplinkybių viseto dėlionei ir sėkmingai nulemtų tyrimo rezultatus.

THE IMPORTANCE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION PLANNING FOR THE INVESTIGATION OF MODERN CRIMINAL ACTS

Žaneta Navickienė,
Rolandas Krikščiūnas

Summary

Two decades after the entry into force of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, obvious changes in legal regulation and application in the field of the organization of pre-trial investigation activities are visible. A new model of the criminal process activity was introduced, based on the appropriate interpretation of the beginning of the pre-trial investigation, the regrouping of the powers of the subjects of the pre-trial investigation, the practice of the regulation and application of pre-trial measures, and other aspects. However, during this entire period, there was no distance from the optimization of the organization of pre-trial investigation activities – not only were changes in the legal regulation implied, but organizational, tactical, managerial and technological instruments

were also sought to ensure the efficiency of the organization.

Pre-trial investigation planning is one of the managerial organizational components of the organization of pre-trial investigation activities, which amortize the pre-trial investigation and protect against unmeasured, low-quality and merely formal investigation. This article examines the conceptualized provisions of pre-trial investigation planning, paying more attention to the content of planning when modern criminal acts are investigated, the investigation of which is conditioned by new events, situations and circumstances that are not always noted in traditional crime investigation methodologies. The results of this study show that planning in the investigation of modern criminal acts has left the narrow field of specialized knowledge and has become a multidisciplinary category, thus ensuring a high-quality, targeted pre-trial investigation and guaranteeing a successful outcome of pre-trial investigation.

Keywords: pre-trial investigation; organization of pre-trial investigation; planning.

VIDAUS TYRIMŲ TEISINĖS IR KRIMINALISTINĖS REIKŠMĖS ATSKLEIDIMAS TEISĖS ATITIKTIES VALDYMO SISTEMŲ KONTEKSTE

Ilona Tamelė,
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo akademijos
Statutinio ugdymo institutas,
Lietuva
E. paštas ilonatam@mruni.eu

Anotacija. Straipsnyje aptariama organizacijų vidaus tyrimų, kaip vienos iš esminių teisės atitikties valdymo sistemų sudedamųjų dalių, svarba. Teigiama, kad vidaus tyrimai padeda organizacijoms aptikti ir pašalinti galimus teisinius pažeidimus, taip sumažinant teisinę riziką ir užtikrinant etikos standartų laikymąsi. Vidaus tyrimų procese yra keletas svarbių aspektų, kuriuos reikia tinkamai valdyti siekiant kokybiško ir patikimo rezultato, pagrindiniai: teisinių ir etinių nuostatų laikymosi, konfidencialumo ir nešališkumo užtikrinimas, taip pat kriminalistikos metodų ir žinių taikymas. Tad straipsnyje nagrinėjama tiek vidaus tyrimų teisinė, tiek kriminalistinė reikšmė, lyginama tokių vidaus tyrimų atlikimo praktika Vokietijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Jungtinėje Karalystėje. Teisės atitikties valdymo sistemų įdiegimas organizacijose svarbus ne tik teisės aktų atitikčiai užtikrinti, bet ir organizacijos reputacijos bei visuomenės pasitikėjimo išlaikymui. Straipsnyje teigiama, kad tiek teisės atitikties valdymo sistemų įdiegimas, tiek vidaus tyrimų atlikimas turėtų būti teisiškai reglamentuotas, nes, pvz., vidaus tyrimo išvados gali būti pasitelkiamos tiek vidiniams tikslams, tiek bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis, o tai padeda išvengti baudų, teisinių ginčų ir reputacijos žalos. Tinkamai nereglamentavus šių procesų gali

atsirasti rizika susidurti su teisės pažeidimais, darbuotojų privatumo pažeidimais ar netinkamu informacijos naudojimu. Be to, nereguliavus vidaus tyrimų, gali būti sunku užtikrinti, kad visi tyrimai būtų atliekami nešališkai ir objektyviai, o tai gali sukelti įtampą tarp darbuotojų ir vadovybės, kartais – ir nepageidaujamą poveikį įmonės kultūrai.

Reikšminiai žodžiai: vidaus tyrimai; teisės atitikties valdymo sistemos; kriminalistika.

Įvadas

Vidaus tyrimai yra labai svarbūs teisinės atitikties valdymo sistemose, kadangi tai galinga priemonė, padedanti organizacijoms nustatyti galimus teisinius pažeidimus ir juos pašalinti. Atlikdamos išsamius ir objektyvius tyrimus organizacijos gali sumažinti teisinę riziką, užtikrinti, kad būtų laikomasi teisės aktų reikalavimų ir etikos standartų. Šiame straipsnyje nagrinėjama teisinė ir kriminalistinė vidaus tyrimų, kaip neatskiriamos teisės atitikties valdymo sistemų dalies, reikšmė.

Šiuolaikinėje sudėtingoje verslo aplinkoje teisės atitikties valdymo sistemos tapo itin svarbios įvairių verslo šakų organizacijoms. Norint išlaikyti veiklos vientisumą, apsaugoti suinteresuotųjų šalių interesus ir išsaugoti organizacijos reputaciją, būtina laikytis įstatymų, taisyklių ir verslo standartų. Nesilaikymas gali turėti rimtų pasekmių, užtraukti finansines baudas, teisinę atsakomybę ir sukelti žalą reputacijai.

Vidaus tyrimai yra aktyvus mechanizmas, padedantis organizacijoms aptikti ir pašalinti galimus teisinius pažeidimus. Šie tyrimai paprastai pradedami reaguojant į įtarimus dėl netinkamo elgesio, gavus pranešimų per vidaus ar išorės pasitikėjimo kanalus. Atlikdamos vidaus tyrimus organizacijos gali atskleisti tiesą, surinkti įrodymus ir imtis tinkamų taisomųjų priemonių.

Atliekant vidaus tyrimus būtina laikytis teisinių ir etinių nuostatų, kad būtų užtikrintas teisingumas, apsaugotos darbuotojų teisės ir išlaikytas konfidencialumas.

Organizacijoms reikia išlaikyti pusiausvyrą tarp poreikio atlikti išsamų tyrimą ir poreikio išsaugoti susijusių asmenų privatumą. Be to, atsižvelgiant į etikos standartus reikia išlaikyti nešališkumą, vengti interesų konfliktų ir tinkamai apsaugoti pranešėjus.

Sėkmingas vidaus tyrimų atlikimas dažnai priklauso ir nuo kriminalistikos metodų ir žinių panaudojamo. Apie tai mažai diskutuojama tiek teisinėje literatūroje, tiek praktikoje.

Atlikus vidaus tyrimus, apie jų rezultatus gali būti pranešama reguliavimo ir (ar) teisėsaugos institucijoms ar kitoms suinteresuotosioms šalims. Toks organizacijos bendradarbiavimas su išorės subjektais potencialiai gali lemti palankią teisinių procesų baigtį.

Šio straipsnio tikslas yra išnagrinėti ir atskleisti vidaus tyrimų teisinę ir kriminalistinę reikšmę teisės atitikties valdymo sistemų kontekste, remiantis užsienio šalių teisiniu reguliavimu ir gerąja praktika. Straipsnyje nagrinėjami ir analizuojami vidaus tyrimų procesai, jų teisinės nuostatos ir sąsajos su teisės atitikties valdymo sistemomis. Taip pat atskleidžiama kriminalistikos žinių panaudojimo svarba atliekant vidaus tyrimus. Siekiama nuodugniau suprasti vidaus tyrimų ir teisės atitikties valdymo sąveiką, taip pat svarbą organizacijų veikloje ir teisėsaugos srityje.

Šiuo tikslu straipsnyje buvo atlikta mokslinės literatūros analizė, pritaikyti alternatyvų ir mokslinės bei praktinės informacijos analizės metodai, taip pat lyginamuoju metodu lyginama vidinių tyrimų teisinė reikšmė ir praktiniai aspektai Vokietijos, Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) ir Jungtinės Karalystės (toliau – JK) teisės sistemose.

Tuo metu, kai įmonių vidinio tyrimo procesai ir teisės atitikties reikalavimai vis labiau tampa tarptautinės praktikos dalimi[346], kyla poreikis pritaikyti ir tobu-

346 2023 m. gegužės 3 d. Europos Komisija pasiūlė naują direktyvą baudžiamosios teisės srityje, kuria siekiama suderinti korupcijos nusikaltimus, susijusias sankcijas, prevenciją ir sankcijų vykdymą. Jei Europos Parlamentas ir Taryba priimtų šią direktyvą, tai labai prisidėtų prie taisyklių suvienodinimo ir griežtinimo visoje Europoje: Pro-

linti šiuos metodus ir priemones Lietuvos kontekste. Be to, šioje srityje taip pat kyla naujų iššūkių, susijusių su teisinių, etinių ir verslo standartų suderinimu, o tai nulemia temos aktualumą ir naujumą.

Autorės jau rašyta apie teisės atitikties valdymo sistemų svarbą organizacijoje[347], kai tokios sistemos padeda užtikrinti, kad organizacijos veikla atitiktų teisės aktų, taisyklių ir reguliavimo, apimantį finansinius, etikos, saugumo, aplinkosaugos ir kt., reikalavimus. Teisės atitikties valdymo sistemos taip pat padeda organizacijoms užtikrinti jų reputacijos ir verslo partnerių pasitikėjimo išlaikymą, nes parodo, kad organizacija laikosi aukščiausių standartų ir elgiasi etiškai.

Be to, teisės atitikties valdymo sistemos padeda organizacijoms išvengti didelių baudų, teisinių ginčų ir reputacijos žalos, susijusios su teisės aktų pažeidimais. Tokios sistemos taip pat svarbios, kad organizacijos vadovai ir darbuotojai galėtų atsakyti į didėjančius teisinius reikalavimus ir tikrinti, ar organizacijos veikla atitinka šiuos reikalavimus.

Taigi, teisės atitikties valdymo sistemos yra nepakeičiamos organizacijoms, norinčioms sėkmingai veikti ir išvengti teisinių ginčų, taip pat administracinės ar baudžiamosios atsakomybės. Todėl teisės atitikties valdymo sistemų įdiegimas yra tiek vadovo, tiek juridinio asmens atsakomybės klausimas, kuris, autorės nuomone, turėtų būti teisiškai reglamentuotas – tam, kad, pirma, vadovai būtų paskatinti skirti daugiau dėmesio teisės atitikčiai ir rizikų valdymui; antra, suteikti teisinę apsaugą vadovams, kurie deda pastangas diegti tokias sistemas; trečia, įteisinti atsakomybę jos vengiantiems vadovams ir juridiniams asmenims, taip apsaugant savininkų, darbuotojų ir kitų suinteresuotų šalių teises; ketvirta, tvariau elgtis su finansinėmis išlaidomis iš savininko ir valstybės pusės; ir penkta,

posal for a directive of the European Parliament and of the Council on combating corruption, replacing Council Framework Decision 2003/568/JHA and the Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union and amending Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council COM/2023/234 final.

347 Pl. žiūrėti: I. Tamelė. Teisės atitikties valdymo sistemos kaip prevencinė priemonė kovoje su korupcija ir jų vaidmuo juridinių asmenų bei vadovų civilinės ir baudžiamosios atsakomybės vertinimui. *Public Security and Public Order.* 2021.

užtikrinti skirtingų tarptautinių susitarimų, direktyvų, konvencijų realizaciją – vykdyti skirtingų nusikalstamų veikų prevencinę veiklą.

Sankcijų taikymas organizacijoms yra įprasta praktika daugelyje šalių, siekiant nubausti jas ir (ar) jų vadovus už elgesį, neatitinkantį įstatymų. Turint omenyje faktą, kad kai kuriose šalyse teisės atitikties valdymo sistemos suteikia organizacijoms galimybę gintis nuo sankcijų paskyrimo, tokių sistemų diegimas organizacijoje tampa priimtinesnis.

Šalys, kurios įvedė administracinę ar baudžiamąją atsakomybę už teisės atitikties valdymo sistemų neįdiegimą organizacijoje ar atsižvelgia į tokių sistemų efektyvumą skiriant bausmę, kaip vieną iš svarbių teisės atitikties valdymo sistemų sudedamųjų dalių, taiko reikalavimus, susijusius su vidaus tyrimais, kai vidaus tyrimai pradedami reaguojant į įtarimus dėl netinkamo elgesio, o jų tikslas – surinkti ir išanalizuoti informaciją, kad būtų nustatyti su įtarimais susiję faktai ir tokių tyrimų rezultatų perdavimas teisėsaugos institucijoms.

Vidaus tyrimo išvados gali būti naudojamos vidiniams tikslams, pvz., siekiant įvertinti organizacijos rizikos lygį ir imtis atitinkamų taisomųjų veiksmų. Tai gali būti naujos politikos ir procedūrų įgyvendinimas, darbuotojų mokymas arba drausminių nuobaudų skyrimas už nusižengimą atsakingiems asmenims. Bet sykiu tai gali būti viena iš skatinamųjų priemonių organizacijoms, nes tokių tyrimų atlikimas ir bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis gali būti atsakomybę mažinanti ar naikinanti aplinkybė.

Toks vidaus tyrimas gali padėti atkurti visuomenės pasitikėjimą įmone ir sumažinti galimą žalą. Bendrovės, kurios savanoriškai atlieka tokį tyrimą, taip pat parodo savo norą bendradarbiauti su kompetentingomis institucijomis ir gerinti savo vidaus kontrolę, jei vidaus tyrimas yra sėkmingas, gauna sušvelnintas sankcijas ar sankcijos joms netaikomos automatiškai. Kompetentingos institucijos turi pripažinti tyrimo rezultatus, o bendrovė turi įtikinamai įrodyti, kad ėmėsi tinkamų priemonių užkirsti kelią panašiems nusižengimams ateityje. Tačiau svarbu

pabrėžti, kad vidaus tyrimai turi būti atliekami kruopščiai ir objektyviai, kad būtų veiksmingi. Bet koks įžvelgiamas šališkumas ar objektyvumo trūkumas tyrimo procese gali pakenkti jo patikimumui ir potencialiai užtraukti organizacijai papildomą atsakomybę.

Vidaus tyrimas gali būti naudingas ir teisėsaugos institucijoms, nes prokuroras, tirdamas organizacijos ar jos viduje padarytus pažeidimus, gali susidurti su įvairiomis kliūtimis, kylančiomis dėl pačios organizacijos pobūdžio, pvz., gali būti sunku nustatyti, kuris asmuo atliko kokius veiksmus organizacijos vardu. Įgaliojimai ir atsakomybė gali būti padalyti tarp veikiančių skyrių ar departamentų, o dokumentai ir darbuotojai gali būti išsibarstę po visą ar net kelias šalis. Jei nusikalstama veika tęsėsi ilgą laiką, kalti ar kompetentingi darbuotojai galėjo būti paaukštinti pareigose, perkelti ar atleisti iš darbo, arba jie galėjo išeiti iš darbo ar išeiti į pensiją. Todėl organizacijos bendradarbiavimas gali būti labai svarbus, be kita ko, nustatant galimai svarbius asmenis ir surandant svarbius įrodymus, taip pat siekiant tai padaryti greitai[348].

Nepaisant tokių tyrimų svarbos organizacijų valdymo praktikoje, vidaus tyrimų tematika yra menkai išnagrinėta akademiniame kontekste. Tačiau užsienio literatūros šaltiniuose, pavyzdžiui, Vokietijoje, JAV ir JK jau esama mokslinių straipsnių, pradedančių nagrinėti šią problemiką.

Pavyzdžiui, Paola De Pascalis pateikia teisinės privilegijos analizę vidaus tyrimų kontekste. Jos darbas yra nukreiptas į vidaus tyrimo konfidencialumo ir išvadų apsaugą nuo teismo ar trečiųjų šalių intervencijos, ypač tuo atveju, kai yra ar gali būti inicijuotas baudžiamasis procesas. Ji gilinasi į „gynybinės paslapties“ koncepciją pabrėždama jos svarbą organizacijų kontekste civilinės teisės sistemose. Be to, De Pascalis tiria, kaip kliento ir advokato santykiai gali suteikti tam tikrą konfidencialumo lygį vidaus tyrimo metu, ribojant teismų ir trečiųjų šalių

348 Principles of Federal Prosecution of Business Organizations, 9-28.700. *Justice manual*: https://www.justice.gov/jm/jm-9-28000-principles-federal-prosecution-business-organizations.

subjektų, kurie gali siekti gauti įrodymus, įgaliojimus, taip pat plečiant nediskriminavimo principo taikymą organizacijoms ir asmenims. Autorė lygina Italijos ir JK šiuo metu galiojančias teisines bazes[349].

Sasha Süße savo straipsnyje analizuoja vidaus tyrimus Vokietijoje ir konstatuoja, kad jau daugiau nei dešimtį metų jie yra neatsiejama „baltųjų apykaklių" baudžiamųjų bylų proceso dalis, siekiant išsiaiškinti įtartinus faktus, pabrėžiant, kad tokie tyrimai padeda gauti reikiamą informaciją, kad būtų galima pareikšti pretenzijas pagal civilinę, darbo ar draudimo teisę ir užkirsti kelią panašiems atitikties pažeidimams ateityje. Autorė konstatuoja, kad dažnai siekiama, kad vidaus tyrimų išvados taptų bendradarbiavimo su tyrimo institucijomis pagrindu siekiant išvengti arba sumažinti galimą bendrovės ir jos vadovybės atsakomybę ar sankcijas. Autorės teigimu, vidaus tyrimai gali būti atliekami tiek prieš oficialų tyrimą, tiek lygiagrečiai su juo arba nepriklausomai nuo jo. Tyrimai paprastai apima išsamią dokumentų ir duomenų analizę ir darbuotojų apklausą[350].

Melanie Küster išsamiai analizuoja vidaus tyrimų problematiką pabrėždama teisines ribas, kurių būtina laikytis. Autorė nagrinėja galimybę teisėsaugos institucijoms konfiskuoti tyrimo medžiagą. Kritiškai įvertinusi Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 97, 160 a straipsnius, autorė teigia, kad, remiantis dabartiniu teisiniu reguliavimu, egzistuoja dalinė organizacijų apsauga nuo dokumentų konfiskavimo. Be to, ji nagrinėja galimus probleminius aspektus, pvz., kai iš vienos pusės darbuotojai turi pareigą duoti parodymus atliekant vidinius įmonės tyrimus, o iš kitos pusės galioja *nemo tenetur* principo užtikrinimas[351].

Renate Wimmer savo straipsnyje „10 metų po „Siemens" bylos" kritiškai vertina vidaus tyrimų atlikimą organizacijose ir atskleidžia, kad įmonių vidaus tyrimų

349 P. De Pascalis. *Legal privilege in the context of internal investigations*: https://www.ibanet.org/legal-privilege-in-the-context-of-internal-investigations

350 S. Süße. Gesetzliche Vorgaben für interne Untersuchungen Ein Weg zur Beseitigung von Rechtsunsicherheiten bei der Kooperation in Wirtschaftsstrafverfahren?: https://zis-online.com/dat/artikel/2018_9_1223.pdf

351 M. Küster. *Der rechtliche Rahmen für unternehmensinterne Ermittlungen: Eine Auseinandersetzung mit den Problemkreisen bei Ermittlungen im Unternehmen*. 2019.

integravimas į Vokietijos baudžiamąjį procesą lėmė daug atvirų teisinių klausimų ir skirtingą jų nagrinėjimą teismų praktikoje. Autorė pabrėžė, kad teisinis reguliavimas ilgainiui bus neišvengiamas[352].

Jurgen Taschke nagrinėja iššūkius ir teisinius klausimus, susijusius su vidaus tyrimais tarptautinėse korporacijose atsižvelgiant į baudžiamosios teisės aktų laikymąsi[353].

Lietuvoje tai yra visiškai nauja sritis, todėl mokslininkų nuomonių šiuo klausimu surasti nepavyko. Tačiau tai atveria erdvę naujiems tyrimams ir diskusijoms, kurios galėtų užpildyti šią mokslinę spragą.

Nuodugnesnei analizei ir palyginimui buvo pasirinkta Vokietija dėl kelių esminių priežasčių. Pirma, Vokietija yra kontinentinės teisės tradicijos šalis, kurios teisės sistema daugeliu aspektų atspindi ir formuoja teisės sistemas kaimyninėse šalyse. Todėl, žvelgiant iš teisės mokslų perspektyvos, Vokietijos teisės sistema gali pasiūlyti platų ir įvairų praktikos spektrą. Antra, Lietuvos teisės sistemos kūrimą ir vystymą paveikė Vokietijos teisė. Todėl Vokietijos teisės analizė gali atskleisti pagrindinius principus ir sampratas, kurie yra ar galėtų būti taikomi Lietuvos teisės kontekste. Nepaisant to, autorės pirminio tyrimo tikslas nebuvo ribotas tik šios šalies analize. Autorė siekė apimti kuo daugiau teisinių sistemų, kad galėtų atskleisti bendras tendencijas ir skirtumus tarp skirtingų teisinių sistemų. Šiuo tikslu analizuojamas JAV ir JK teisinis reguliavimas ir teismų praktika. Toks pirminis palyginimas gali padėti formuluoti tolimesnius teisinės bazės tobulinimo pasiūlymus Lietuvai remiantis geriausia tarptautine patirtimi ir moksliniais tyrimais.

Vokietija

Nors įmonės vidaus tyrimai jau seniai nebėra retas reiškinys Vokietijos

352 R. Wimmer. Unternehmensinterne Untersuchungen aus der Sicht der Staatsanwaltschaft, Eine kritische Analyse „10 Jahre nach Siemens". 2016.

353 T. Rotsch. Criminal Compliance vor den Aufgaben der Zukunft, Schriften zu Compliance, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. 2013: https://doi.org/10.5771/9783845248325

prejudiciniame procese, tačiau Vokietijos galiojančiuose teisės aktuose nėra aiškaus reglamentavimo šiuo klausimu. Vokietijoje vidaus tyrimai atliekami beveik visuose svarbiausiuose parengiamuosiuose procesuose, kuriuose atitinkama įmonė atsako pagal OWiG[354] 30 straipsnį. Paplitus tokiems vidaus tyrimams, verslo subjektai Vokietijoje pradeda nerimauti dėl visiško tyrimo proceso privatizavimo.

Paprastai tokius tyrimus pavedama atlikti išorės advokatų kontoroms. Šių priemonių teisėtumas iki šiol nebuvo ginčijamas. Tačiau reikia pabrėžti, kad vidaus tyrimų atlikimas gali būti labai skirtingas ir iš dalies priklauso nuo autoriaus vaidmens tyrimo ar baudžiamajame procese. Teisiniu požiūriu įmonės vidaus tyrimai Vokietijoje vis dar apibūdinami kaip „svetimas organas" ir tiek teisėsaugos institucijoms, tiek įmonėms kyla daug neaiškumų dėl jų teisių ir įgaliojimų. Ypač neaišku, kokia apimtimi teisėsaugos institucijos gali konfiskuoti organizacijos vidinius tyrimų dokumentus, kada ir kaip galima atsižvelgti į tokio tipo tyrimus siekiant sumažinti sankcijas, ir kokios yra darbuotojų teisės, kai juos apklausia vidaus tyrėjai[355].

Teisinio reguliavimo trūkumas lėmė fragmentišką teisinę praktiką, kai sprendžiamas klausimas, kokia apimtimi gali būti konfiskuojami vidaus tyrimų dokumentai[356]. Taip pat civiliniai ir darbo teismai skirtingai atsako į klausimą, ar įmonės darbuotojai turi teisę atsisakyti duoti parodymus, kai juos apklausia vidaus tyrėjai, arba į klausimą, ar įmonės darbuotojų parodymus galima panaudoti[357].

R. Wimmer išskiria ir kitus probleminius aspektus, pvz., kad vidinių tyrimų „įteisinimas" gali lemti tam tikrus kraštutinius atvejus. Pirmiausia, valstybinių tyrėjų „rankų nuleidimas" ir bet kokių savo tyrimo veiksmų nutraukimas paskelbto

354 Vokietijos administracinių pažeidimų įstatymas.

355 R. Wimmer. Unternehmensinterne Untersuchungen aus Sicht der Staatsanwaltschaft. *NK* 4/2016, p. 357.

356 LG Hamburg, Beschluss vom 15.10.2010 – 608 Qs 18/10, NJW 2011, 942, 943; LG Braunschweig, Beschluss vom 21.7.2015 – 6 Qs 116/15, NStZ 2016, 308; LG Bochum, Beschluss vom 16.3.2016 – II-6 Qs 1/16, 6 Qs 1/16, NStZ 2016, 500; LG Mannheim, Beschluss vom 3. Juli 2012 – 24 Os 1, 2/12, NStZ 2012, 713, 716.

357 BGH, Urteil vom 23.2.1989 – IX ZR 236/86, NJW-RR 1989, 614; ebenso schon OLG Karlsruhe, Beschluss vom 6.9.1988 – 1 Ss 68/88, NStZ 1989, 287, 288, gegen ein Aussageverweigerungsrecht insbesondere LAG Hamm, Urteil vom 3.3.2009 – 14 Sa 1689/08, CCZ 2010, 237, 238 ff.

vidinio organizacijos tyrimo atveju ar net išsamių įgaliojimų atlikti tyrimą perdavimas, kai prokuratūra turi ribotus išteklius, o tai prieštarauja Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 152 straipsnio 2 daliai, kurioje nurodyta, kad prokuratūra turi būti „tyrimo proceso šeimininkė" ar turi atlikti šį vaidmenį. Toks scenarijus gali nulemti iškreiptą tiesos nustatymą. Antra, tiesiog vidinių tyrimų rezultatų ignoravimas, nors prokuratūra privalo išnaudoti visus turimus įrodymus, įtraukiant privačių tyrėjų atliktų tyrimų rezultatus. Tai gali reikšti, kad vidaus tyrimų liudytojų vidaus apklausos stenogramos ar užrašai gali būti naudingi kaip įrodymai, o vidaus tyrėjas gali būti apklausiamas kaip liudytojas, jei tai yra pagrįsta ir leidžia įstatymai[358].

Atsižvelgus į vidinių tyrimų populiarumo pokyčius, tiek teisingumo vykdymo institucijoms, tiek teismams teks spręsti tinkamo įmonių vidaus tyrimų vykdymo klausimą. Reikia pabrėžti, kad, pasak R. Wimmer, verslo „faktinių galių" neigimas ar pamąstymai dėl privačių tyrėjų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn už įgaliojimų viršijimą (Vokietijos baudžiamojo kodekso 132 straipsnis), jei jie uzurpuoja valstybinį procesą dėl savo faktinės viršenybės, turėdami (pirmiausia) prieigą prie visų pagrindinių įrodymų dėl didelių personalo pajėgumų ar veiksmingų techninių priemonių, yra netikslinga[359].

Tikslinga yra susitelkti į aiškias teisines nuostatas, kurių reikia laikytis atliekant vidaus tyrimus, ir teikti atsakymus į atvirus klausimus, susijusius su vidaus tyrimų poveikiu teismo procesams, kurie susiję su nukentėjusiais darbuotojais ir organizacijomis.

Šiuo metu Vokietijoje vyksta teisėkūros procesai, kurie bando išspręsti šiuos probleminius aspektus.

Vokietijoje pastaraisiais metais buvo keletas bandymų (2013 m.[360] ir 2019–

358 R. Wimmer. Unternehmensinterne Untersuchungen aus Sicht der Staatsanwaltschaft. *NK* 4/2016, p. 356.

359 R. Wimmer. Unternehmensinterne Untersuchungen aus Sicht der Staatsanwaltschaft. *NK* 4/2016, p. 357.

360 Entwurf eines Gesetzes zur Einführung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit von Unternehmen und sonstigen Verbänden: https://www.landtag.nrw.de/portal/WWW/dokumentenarchiv/Dokument/MMI16-127.pdf

2021 m.[361]) priimti teisės aktus, kuriais būtų nustatyta baudžiamoji atsakomybė bendrovėms ir kitoms asociacijoms (toliau – kartu organizacijos). Šių teisėkūros iniciatyvų tikslas – užtikrinti, kad organizacijos taip pat galėtų atsakyti už nusikalstamas veikas, padarytas jų vardu arba organizacijos naudai.

Iki šiol Vokietijoje baudžiamojon atsakomybėn galėjo būti traukiami tik fiziniai asmenys. Organizacijoms baudžiamasis persekiojimas buvo netaikomas. Tačiau dėl to organizacijos, padariusios nusikalstamas veikas, ne kartą likdavo nenubaustos.

Šiam atotrūkiui pašalinti buvo pradėtos viršuje minėtų teisės aktų priėmimo iniciatyvos. Ir nors 2021 m. vėl nepavyko priimti Federalinės vyriausybės įstatymo projekto „Įstatymas dėl sąžiningumo stiprinimo ekonomikoje“ (toliau – Įstatymo projektas)[362], tačiau, remiantis Socialdemokratų partijos (SPD), Aljanso 90/Žaliųjų partijos ir FDP koalicijos susitarimo, bandymai priimti įstatymą dėl sąžiningumo stiprinimo ekonomikoje bus tęsiami toliau, nes koalicijos sutartyje nurodyta: „Mes norime <...> 3) Skatinti šiuolaikines valdymo, personalo ir organizacines struktūras. Mokslo sistemoje dar labiau turi būti atsižvelgiama į vadovavimo ir atitikties procesų standartus.“, „Giname sąžiningas įmones nuo neteisėtų konkurentų. Peržiūrime įmonių sankcijų taisykles, įskaitant sankcijų dydį, kad pagerintume įmonių teisinį saugumą dėl atitikties įsipareigojimų ir sukurtume tikslią vidaus tyrimų teisinę sistemą.“[363]

Taigi šiuo Įstatymo projektu norima įvesti naują baudžiamosios atsakomybės nuostatą, remiantis kuria organizacijos gali būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn už tam tikrus nusikaltimus. Konkrečiai ši baudžiamosios atsakomybės norma skirta tokioms nusikalstamoms veikoms kaip kyšininkavimas,

361 Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Integrität in der Wirtschaf: https://dserver.bundestag.de/btd/19/235/1923568.pdf

362 Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Integrität in der Wirtschaf: https://dserver.bundestag.de/btd/19/235/1923568.pdf

363 Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, v. 12.3.2018, p. 111:www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/847984/5b8bc23590d4cb2892b31c987ad672b7/2018-03-14-koalitionsvertrag-data.pdf?download=1

sukčiavimas, turto pasisavinimas ar pinigų plovimas, padarytoms organizacijos vardu arba jos naudai.

Be to, į organizacijų sankcijų Įstatymo projektą įtraukta nuostata, kad norint sušvelninti sankcijų griežtumą, galima atsižvelgti į organizacijų turimas teisės atitikties valdymo sistemas ir vidinius tyrimus. Ši galimybė taikoma ne tik išorės atstovų atliekamiems tyrimams, bet ir pačios organizacijos atliekamiems tyrimams. Įstatymo projekto 17 ir 18 straipsniuose nustatytos sąlygos ir sritys, kuriose gali būti taikomas švelninimas. Taip užtikrinamas teisinis saugumas bendrovėms ir jų konsultantams. Be to, reikalavimai dėl švelninimo yra susieti su sąžiningo proceso principais, apsaugančiais bendrovės darbuotojus. Sankcijų švelninimo taikymo sritis yra aiškiai apibrėžta Įstatymu projektu, kuris taip pat keičia sankcijų sistemą suteikiant daugiau nuspėjamumo bendrovėms.

Remdamosi Įstatymo projektu pastaruoju metu vis daugiau organizacijų atlieka vidinius tyrimus dėl nusikalstamos veikos. Šios veiklos priežastis ne tik glūdi teisės pažeidimuose ar administraciniuose nusižengimuose, bet ir dėl vykdomosios vadovybės atsakomybės ir pareigos (pagal Vokietijos akcinių bendrovių įstatymo – AktG[364] – 76 straipsnio 1 dalį ir 93 straipsnį), stebėtojų tarybos priežiūros pareigos (AktG 111 straipsnis) ir UAB direktoriaus rūpestingumo pareigos (pagal GmbHG[365] 43 straipsnį). Tokios pareigos gali atsirasti dėl to, kad organizacijos viduje buvo pažeisti reikalavimai ar padaryti nusikalstami veiksmai, ir tokie tyrimai skirti užtikrinti, kad tolesnės žalos bendrovei būtų išvengta.

Be to, Įstatymo projektas pabrėžia, kad kitų šalių (pvz., JAV) reikalavimai atlikti visos grupės vidinį tyrimą kaip išankstinę sankcijų sušvelninimo sąlygą taip pat reikšmingi. Todėl yra būtinos taisyklės, kurios aiškiai apibrėžtų santykį tarp valstybės teisėsaugos institucijų atliekamo tyrimo ir organizacijos ar jos patarėjų atliekamo privataus tyrimo. Visi šie procesai turi būti vykdomi taip, kad nebūtų

364 Vokietijos akcinių bendrovių įstatymas.

365 Uždarųjų akcinių bendrovių įstatymas.

pažeistos ar sumažintos darbuotojų teisės į apsaugą.

Taigi naujame Įstatymo projekte 6–18 straipsnių nuostatomis įvedama paskatų sistema, kuri skatina organizacijas atlikti vidaus tyrimus. Jos turi būti įvertintos siekiant sumažinti sankcijas, jei organizacijų pastangos padeda prokuratūrai nustatyti faktus. Šiuo būdu suprantama išaiškinimo paslauga reikalauja ir esminio indėlio į išaiškinimą (17 straipsnio 1 dalies 1 punktas) ir visapusio bendradarbiavimo (17 straipsnio 1 dalies 3 punktas).

Be to, organizacijos darbuotojų apklausos taip pat turi būti vykdomos taip, kad nesumažėtų jų įrodomoji vertė baudžiamajame procese ir nepadidėtų melagingų parodymų rizika. Todėl Įstatymo projekto 17 straipsnio 1 dalies 5 punkte nustatyti minimalūs kokybiniai reikalavimai apklausai. Tik juos įvykdžius, dėl bendrovės veiklos išaiškinimo rezultatai turi būti gerokai sušvelninti.

Įstatymo projekto 18 straipsnyje numatyta, kad tais atvejais, kai teismas nusprendė sušvelninti organizacijos baudos sankciją pagal 17 straipsnio 1 dalį, 9 straipsnio 1–3 dalyse numatytas maksimalus baudos dydis kiekvienu atveju sumažinamas per pusę, o numatytas minimalus baudos dydis netaikomas, be to, nėra įpareigojimo viešai paskelbti organizacijos apkaltinamąjį nuosprendį.

Įstatymo projekto 10, 35, 36 straipsniuose ir 50 straipsnio 4 dalyje numatyti skirtingi scenarijai, pagal kuriuos, įvykdžius tam tikras sąlygas, gali būti sumažintos arba panaikintos sankcijos organizacijai.

Jei tyrimas buvo atliktas ir visuomenės interesas patraukti baudžiamojon atsakomybėn yra mažas, pagal Įstatymo projekto 35 straipsnį baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas. Jei viešasis interesas vis dar egzistuoja, nagrinėjama, ar baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas su sąlygomis pagal 36 straipsnį.

Jei netaikytinas nė vienas iš pirmiau nurodytų atvejų, pagal 10 straipsnį gali būti svarstomas įspėjimas su galimybe vėliau skirti sankciją. Jei visos kitos galimybės netaikomos, bauda tiesiogiai švelninama pagal 18 straipsnį.

Kita paskata yra ta, kad sankcijas skirianti institucija turi nustatyti mažesnę

sankciją, jei įmonė su tuo sutinka (Įstatymo projekto 50 straipsnio 3 dalis), o tai atleidžia įmonę nuo pagrindinio viešo svarstymo.

Net jei vidaus tyrimai neatitinka 17 straipsnio reikalavimų, į juos vis tiek galima atsižvelgti, tačiau tik pagal 15 straipsnio 3 dalį, kurioje atsižvelgiama į organizacijos pastangas atskleisti pažeidimus[366].

Įstatymo projekte patikslinama, kad organizacijos vidaus tyrimus gali atlikti tiek organizacija, tiek išorės tyrėjai. Organizacijos vidaus tyrimai – tai tik tos priemonės, kuriomis sistemingai siekiama išsiaiškinti įtarimus dėl administracinio nusižengimo ar nusikalstamos veikos. Mažesnėse ir vidutinio dydžio bendrovėse gali kilti poreikis tokius tyrimus atlikti patiems, nes išorės konsultantų samdymas gali pareikalauti didelių išlaidų. Todėl savo darbuotojų pasitelkimas organizacijos pažeidimui tirti atliekant vidinį organizacijos tyrimą neturėtų būti pagrindas netaikyti sankcijų sušvelninimo pagal 17 skirsnį. Šie vidiniai tyrimai turi būti atskirti nuo organizacijos gynybos, kai tik jai pateikiamas konkretus kaltinimas. Gynybos tikslas – užtikrinti įstatymo laikymąsi iš išorės organizacijai iškeltose bylose, kuriose ji užima kaltinamojo poziciją.

Jungtinės Amerikos Valstijos

JAV juridinių asmenų sankcijų švelninimo už vidaus tyrimų atlikimą pagrindus nustato Jungtinių Valstijų bausmių skyrimo gairės (angl. *United States Sentencing Commission Guidelines Manual*, toliau – USSG)[367] ir Teisingumo departamento (angl. *Department of Justice*) Teisingumo vadovas (angl. *Jusctice Manual*)[368].

Remiantis USSG, organizacijai gali būti sušvelnintos sankcijos už veiksmingos atitikties ir etikos programos, kuri apima ir vidaus tyrimų atlikimą, įgyvendinimą.

366 Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Integrität in der Wirtschaf: https://dserver.bundestag.de/btd/19/235/1923568.pdf

367 *Guidelines Manual*. United States Sentencing Commission. 2021: https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/guidelines-manual/2021/GLMFull.pdf

368 Principles of Federal Prosecution of Business Organizations, 9-28.700. *Justice manual*: https://www.justice.gov/jm/jm-9-28000-principles-federal-prosecution-business-organizations

Švelninimo mastas priklauso nuo įvairių veiksnių, pavyzdžiui, pažeidimo sunkumo ir bendradarbiavimo su vyriausybe lygio. Gairėse reglamentuota, kad tam, kad korporacija galėtų gauti kreditą už bendradarbiavimą federalinio baudžiamojo tyrimo metu, ji turi aktyviai parodyti konkrečius bendradarbiavimo veiksmus. Korporacija pradeda nuo nulinės bendradarbiavimo kredito sumos ir gauna kreditą už savo veiksmus. Jei bendradarbiavimo iš tikrųjų nėra, kreditas bus minimalus arba jo nebus. Jei korporacija laiku ir visapusiškai nebendradarbiauja, jos galimybė užsidirbti bendradarbiavimo kreditą sumažėja. Akcentuotina, kad korporacija neprivalo atsisakyti advokato ir kliento paslapties, kad galėtų gauti bendradarbiavimo kreditą.

Bendradarbiavimas federalinio baudžiamojo tyrimo metu naudingas ir vyriausybei, ir įmonei. Jis padeda išvengti delsimo ir atskleisti visus įmonių nusikaltimus. Bendradarbiavimas padeda laiku užbaigti tyrimą, skatina visuomenės pasitikėjimą, didina atgrasomąjį poveikį ir leidžia nustatyti taisomąsias ir prevencines priemones. Korporacija gauna naudos sumažindama nuostolius, apribodama žalą reputacijai ir išsaugodama turtą restitucijai. Bendradarbiavimas taip pat leidžia vyriausybei sutelkti dėmesį į tyrimą ir jį paspartinti kuo mažiau trikdant korporacijos veiklą.

JAV Teisingumo departamento Teisingumo vadovo 8 skyriuje pateikiamos tinkamo baudos dydžio nustatymo gairės organizacijoms, nuteistoms už federalinius nusikaltimus, be to, pateikiamos papildomos gairės dėl sankcijų švelninimo atliekant vidaus tyrimus. Principuose teigiama, kad vyriausybė turėtų atsižvelgti į tai, kad korporacija laiku ir savanoriškai atskleidė informaciją apie pažeidimus, bendradarbiavo atliekant vyriausybės tyrimą ir įgyvendino taisomąsias priemones, pvz., (2)(g)(1) skyriuje reglamentuota, kad jei organizacija praneša apie nusikaltimą atitinkamoms valdžios institucijoms ir visapusiškai bendradarbiauja atliekant tyrimą per protingą laiką po to, kai sužinojo apie neišvengiamą atskleidimo grėsmę arba vyriausybės tyrimą, ir aiškiai parodo, kad pripažįsta ir

prisiima atsakomybę už savo nusikalstamą elgesį, tada reikia atimti 5 taškus; (2) jei organizacija visapusiškai bendradarbiavo atliekant tyrimą ir aiškiai parodė, kad pripažįsta ir prisiima atsakomybę už savo nusikalstamą elgesį, tuomet reikia atimti 2 balus; (1) jei organizacija aiškiai pademonstravo pripažinimą ir prisiima atsakomybę už savo nusikalstamą elgesį, tada reikia atimti 1 balą.

Apskritai JAV teisinė sistema skatina organizacijas atlikti vidaus tyrimus ir įgyvendinti veiksmingas atitikties ir etikos programas. Taip elgdamosi organizacijos gali potencialiai sušvelninti sankcijas, taikomas už bet kokius teisės pažeidimus.

Kaip vieną iš viršuje aprašytų procesų galima paminėti „Walmart" bylą[369]. 2011 m. liepos 23 d. anoniminis šaltinis išsiuntė elektroninį laišką tam tikriems „Walmart" vadovams, kuriame bendros Walmart įmonės „India Joint Venture" darbuotojas ir Indijos mažmeninės prekybos įmonės darbuotojas buvo įtariami dalyvavę schemoje, remiantis kuria buvo atliekami nelegalūs mokėjimai užsienio valstybės pareigūnams, kad būtų gauti parduotuvių veiklos leidimai ir licencijos, ir kad apie šią schemą žinojo bendros įmonės „India Joint Venture" vyresnysis teisininkas. Nors vienas iš vadovų paprašė, kad „Walmart" tyrėjai išnagrinėtų šiuos kaltinimus, „Walmart" tuo metu tyrimo neatliko. Dėl šio incidento buvo pradėtas tyrimas.

Nustatyta, kad „Walmart" pažeidė Vertybinių popierių biržos akto 13(b)(2)(A) ir 13(b)(2)(B) straipsnius dėl savo elgesio, susijusio su JAV Korumpuotos veiklos užsienyje įstatymu (angl. *The Foreign Corrupt Practices Act, FCPA*) pažeidimais, buhalterinės apskaitos ir įrašų bei vidaus apskaitos kontrolės pažeidimais. Bendrovė tiksliai ir teisingai neatskleidė savo sandorių ir disponavimo turtu apskaitos dokumentuose, įrašuose ir sąskaitose taip kaip to reikalaujama Vertybinių popierių biržos akto 13 skirsnio b punkto 2 papunkčio A dalyje. Be to, „Walmart"

369 United States of America before the securities and exchange commiss, securities exchange act of 1934, release No. 86159 / june 20, 2019, accounting and auditing enforcement, release No. 4054 / june 20, 2019, administrative proceeding, file No. 3-19207, order instituting cease-anddesist proceedings pursuant to section 21c of the securities exchange act of 1934, making findings, and imposing a ceaseand-desist order: https://www.sec.gov/files/litigation/admin/2019/34-86159.pdf

nesukūrė ir netvarkė tinkamos vidaus apskaitos kontrolės sistemos, kuri užtikrintų, kad sandoriai būtų vykdomi turint tinkamą leidimą, tiksliai registruojami ir kad prieiga prie turto būtų kontroliuojama atsižvelgiant į vadovybės įgaliojimus, kaip reikalaujama Vertybinių popierių biržos akto 13 skirsnio b punkto 2 papunkčio B dalyje. Šie pažeidimai atsirado dėl bendrovės veiksmų ir (ar) neveikimo ir turėjo teisinių pasekmių.

Tačiau „Walmart“ su JAV Teisingumo departamentu sudarė susitarimą dėl baudžiamojo persekiojimo nevykdymo, atsižvelgus į „Walmart“ atskleistą informaciją, bendradarbiavimą ir pastangas ištaisyti padėtį.

2011 m. lapkričio mėn. „Walmart“ pati atskleidė galimus FCPA pažeidimus Meksikoje Vertybinių popierių ir biržos komisijai (toliau – Komisija) po to, kai pasamdė išorinį patarėją atlikti vidaus tyrimą „Walmart“ direktorių valdybos audito komiteto nurodymu. Vėliau „Walmart“ savanoriškai išplėtė savo tyrimą ir Komisijai atskleidė savo išvadas dėl Brazilijos, Kinijos ir Indijos, nors tai buvo padaryta po to, kai Komisija jau buvo pradėjusi tirti Bendrovės veiksmus Meksikoje. „Walmart“ toliau bendradarbiavo nustatydama klausimus ir faktus, kurie, tikėtina, domintų Komisiją ir jos darbuotojus, ir reguliariai teikdama naujausią informaciją Komisijos darbuotojams, dalydamasi informacija, kuri kitu atveju nebūtų lengvai prieinama Komisijos darbuotojams. „Walmart“ sudarė sąlygas užsienyje dirbantiems darbuotojams dalyvauti apklausose JAV, pateikė svarbių dokumentų vertimus, užtikrino, kad bendradarbiautų buvę darbuotojai ir trečiosios šalys, taip pat gavo jų sutikimą dalyvauti apklausose.

„Walmart“ taisomosios priemonės apėmė etikos ir atitikties užtikrinimo pareigūnų įdarbinimą, sustiprintą antikorupcinę stebėseną ir auditą, vidaus apskaitos kontrolės stiprinimą, automatizuotų sistemų diegimą ir santykių su susijusiomis trečiosiomis šalimis nutraukimą. Šiomis priemonėmis siekta spręsti nustatytas problemas ir gerinti atitikties ir etikos praktiką bendrovėje.

Jungtinė Karalystė

JK teisinė sistema numato galimybę sušvelninti sankcijas juridiniams asmenims už vidaus tyrimų atlikimą. Tokia galimybė numatyta JK Susitarimų dėl atidėto baudžiamojo persekiojimo atidėjimo (angl. *Deferred Prosecution Agreement,* toliau – DPA)[370] praktikos kodekse (toliau – DPA praktikos kodeksas), kuris gali būti suprantamas kaip prokuroro ir organizacijos, kuri gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn, susitarimas, sudaromas prižiūrint teisėjui. DPA gali būti taikomi sukčiavimo, kyšininkavimo ir kitų ekonominių nusikaltimų atvejais. Jos taikomos organizacijoms, o ne fiziniams asmenims. Atleidimo nuo baudžiamo persekiojimo susitarimai buvo pradėti taikyti 2014 m. kaip alternatyva baudžiamajam persekiojimui už įmonių nusikalstamas veikas. DPA praktikos kodekse nustatyta procedūra, kurios reikia laikytis derantis dėl baudžiamojo persekiojimo atidėjimo ir jį tvirtinant.

Atsižvelgiant į DPA sistemą, jei bendrovė pripažįsta padariusi nusikalstamą veiką, bendradarbiauja su valdžios institucijomis ir imasi taisomųjų priemonių, jai gali būti taikomas DPA. Bendrovė turi sutikti su tam tikromis sąlygomis, pavyzdžiui, sumokėti finansinę baudą, atlyginti žalą nukentėjusiesiems ir įgyvendinti priemones, kad nusikalstama veika nepasikartotų. Jei bendrovė įvykdo šias sąlygas, baudžiamasis persekiojimas bus atidėtas tam tikram laikotarpiui, po kurio jis bus nutrauktas, jei sąlygos bus įvykdytos.

Vienas iš veiksnių, į kuriuos atsižvelgiama derantis dėl DPA, yra tai, kokiu mastu bendrovė atliko savo vidaus tyrimą ir ėmėsi taisomųjų veiksmų. DPA praktikos kodekse nurodyta, kad bendrovės „tikras aktyvus bendradarbiavimas“, įtraukiant savarankišką pranešimą, gali būti svarbus veiksnys nustatant, ar DPA yra tinkamas. Bendrovė taip pat turi įrodyti, kad ėmėsi veiksmų, kad ateityje užkirstų kelią panašiems pažeidimams, pavyzdžiui, įgyvendino naują politiką ir procedūras

370 Deferred Prosecution Agreements: https://www.sfo.gov.uk/publications/guidance-policy-and-protocols/guidance-for-corporates/deferred-prosecution-agreements/

arba skyrė drausmines nuobaudas su pažeidimu susijusiems darbuotojams.

Kaip DPA pavyzdį galima paminėti 2013 m. pasirašytą susitarimą tarp Sunkaus sukčiavimo tarnybos (angl. *Serious Fraud Office*, toliau – SFO) ir įtariamo „Rolls-Royce Plc", taip pat „Rolls-Royce Energy Systems, Inc." (toliau – RR) dėl atidėto baudžiamojo persekiojimo dėl dalyvavimo korupciniuose susitarimuose, apgaulingo apskaitos tvarkymo ir kyšininkavimo neužkardymo[371].

RR buvo pareikšti kaltinimai dėl jos civilinės aviacijos ir kosmoso, gynybos aviacijos ir kosmoso, taip pat buvusio energetikos verslo, susijusio su aviacijos variklių, energetikos sistemų ir susijusių paslaugų pardavimu, dėl to, kad 2012 m. pradžioje internete buvo paskelbti pranešimai ir iškeltos abejonės dėl RR civilinio verslo veiklos Kinijoje ir Indonezijoje. Po pranešimų SFO paprašė RR pateikti informaciją, susijusią su įtarimais.

Atsakydama į tai RR atliko vidinius tyrimus šiuo ir kitais klausimais, susijusiais su Civilinės ir Gynybos padaliniais. Nuo 2013 m. RR savanoriškai teikė SFO ataskaitas apie savo vidaus tyrimus energetikos, gynybos, civilinės ir jūrų verslo srityse.

Šis tyrimas buvo didžiausias kada nors SFO vykdytas tyrimas, kurio metu RR bendradarbiavo: areštuoti vietiniai ir užsienio tarpininkai, teikti dokumentų įrodymai, areštuoti buvę RR darbuotojai ir atlikta daug apklausų.

Iš RR SFO gavo pagrindinius RR vidaus tyrimų metu nustatytus rezultatus, būtent dokumentus, visas skaitmenines saugyklas, prieigą prie daugiau nei 100 pagrindinių darbuotojų ar buvusių darbuotojų elektroninio pašto. Medžiaga dėl galimo konfidencialumo nefiltruota, konfidencialumo klausimus leista spręsti nepriklausomam patarėjui. Taip pat teikta informacija dėl šalies ir užsienio tarpininkų areštų, įtraukiant kratas jų patalpose, dėl daugybės apklausų atlikimo protokolų (nepaisant to, kad RR tikėjo, jog ši medžiaga yra konfidenciali). Buvo

371 Regina -v-Rolls-Royce Plc, Rolls-Royce energy systems, Inc, statement of facts prepared pursuant to paragraph 5(1) of schedule 17 to the crime and courts act 2013.

suteikta galimybė susipažinti su RR spausdintais dokumentais ir kita medžiaga, pvz., atitikties reikalavimų laikymosi medžiaga, taip pat istoriniais vidaus patikrinimais ir tyrimais, personalo bylomis, darbuotojų užrašų knygelėmis, sužinoti telefonų numerius, rinkodaros paslaugų agentų bylas ir apskaitos dokumentus. Atlikus šiuos veiksmus buvo įsigyta ir skaitmeninės peržiūros metodais apdorota daugiau kaip 30 mln. dokumentų.

RR įsipareigojo visapusiškai ir ypatingai bendradarbiauti su SFO viso tyrimo metu, suteikti svarbios informacijos, kuri kitu atveju galėjo likti nežinoma. Be to, konsultavosi su SFO dėl žiniasklaidos pranešimų sklaidos ir prašė SFO leidimo prieš likviduojant įmones, kurios galėjo būti susijusios su SFO tyrimu.

Vėlesniuose teisminiuose procesuose šie veiksmai buvo pripažinti lengvinančiomis aplinkybėmis.

Kriminalistikos vaidmuo vidaus tyrimuose

Kriminalistika yra mokslo šaka, pirmiausia susijusi su nusikaltimų atskleidimu, jų prevencija ir kovos su jais metodų kūrimu, naudojant įvairias technines priemones, taktikas ir metodus, skirtus įrodymams rasti, užfiksuoti ir ištirti. Reikia pabrėžti, kad kriminalistika yra tarpdisciplininis mokslas, kuris remiasi gamtos, technikos ir kitų mokslų pasiekimais, siekiant sukurti naujas priemones ir metodus nusikaltimams tirti. Be to, kriminalistika apibendrina įvairių tarnybų, pvz., ikiteisminio tyrimo, paieškos organų ir ekspertų, patirtį, tai leidžia tobulinti esamus metodus ir priemones bei kurti naujus sprendimus, pagrįstus praktiniais iššūkiais ir poreikiais. Kriminalistika taiko savo metodus ir priemones laikydamasi baudžiamojo proceso įstatymų normų. Tai užtikrina, kad kriminalistinė veikla atitiktų teisines reikalavimus ir būtų pripažįstama teismo proceso metu.

Tačiau, autorės nuomone, kriminalistikos galimybės neapsiriboja vien teisėsaugos institucijų veikla. Privačiame sektoriuje, ypač teisės atitikties užtikrinimo ir vidaus tyrimų skyriuje atsiveria plačios galimybės pritaikyti kriminalistikos

žinias ir pasiekimus.

Teisės atitikties ir vidaus tyrimų skyrius yra atsakingas už tai, kad įmonė ar organizacija laikytųsi įstatymų ir kitų teisės aktų, kurie reglamentuoja jų veiklos sritį ir laiku atliktų vidaus tyrimus esant įtarimams, kad organizacijoje įvyko teisės pažeidimų.

Viena iš sričių, kurioje kriminalistikos žinios gali būti ypač naudingos, yra korupcinių, ekonominių ir finansinių nusikaltimų vidaus tyrimai. Kriminalistikos žinios gali būti neįkainojamos renkant informaciją, atskleidžiant ir objektyviai įvertinant faktus, pvz.: (1) kriminalistikos žinios gali padėti nustatyti galimas ekonominių ir finansinių bei korupcinių nusikaltimų schemas ir surinkti daiktinius įrodymus, pavyzdžiui, dokumentus, elektronines bylas ir kitą medžiagą, kuri gali būti svarbi tyrimui; (2) pasinaudojant žiniomis apie finansų ir apskaitos praktiką galima nustatyti pažeidžiamas sritis, pavyzdžiui, apgaulingą apskaitą arba netinkamą įmonės išteklių naudojimą; (3) galima analizuoti finansinius įrašus ir sandorius siekiant aptikti neįprastus modelius ar pažeidimus, kurie gali nurodyti korupcinius, ekonominius ir finansinius nusikaltimus. Pasinaudojant kriminalistikos žiniomis taip pat galima išanalizuoti minėtus įrodymus pasitelkus kriminalistikos metodus siekiant nustatyti jų autentiškumą ir objektyviai įvertinti jų reikšmę.

Kriminalistikos žinios gali padėti apklausiant darbuotojus, vadinamuosius liudytojus, nes veiksmingos apklausos yra labai svarbios siekiant atskleisti bylos faktus. Kriminalistikos žinios gali suteikti vertingų patarimų dėl geriausios tokių apklausų atlikimo praktikos ir liudytojų parodymų analizės siekiant objektyviai įvertinti jų patikimumą.

Galiausiai kriminalistikos žinios gali padėti pateikti įrodymus. Darbuotojai, turintys kriminalistikos žinių, gali pateikti objektyvią ir nešališką įrodymų analizę, kurią galima pateikti advokatui ar kitoms susijusioms šalims, pvz., teisėsaugos institucijoms. Darbuotojai, įgiję kriminalistikos žinių, taip pat gali teikti

ekspertinius parodymus teismo procesuose ar kituose teisiniuose formatuose, kuriuose jų žinios gali būti labai svarbios padedant nustatyti bylos faktus.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad kriminalistikos žinios gali būti labai svarbios tiriant korupcinius, ekonominius ir finansinius nusikaltimus privačiame sektoriuje. Suteikdami žinių apie galimų nusikaltimų schemų nustatymą, įrodymų rinkimą ir analizę, liudytojų apklausą ir įrodymų pateikimą, darbuotojai, turintys kriminalistikos žinias gali užtikrinti, kad būtų atskleista tiesa ir užkirsti kelią tokiems nusikaltimams ateityje. Įmonės ir organizacijos, kurios naudojasi šiomis žiniomis, yra geriau pasirengusios kovoti su teisės pažeidimais ir apsaugoti savo darbuotojus, klientus ir suinteresuotąsias šalis.

Apibendrinant galima teigti, kad teisės atitikties ir vidaus tyrimų skyriaus darbuotojui reikia įvairių žinių ir gebėjimų, pvz., gebėjimo analizuoti informaciją, ieškoti modelių, priežastinių ryšių ir netikėtumų siekiant užtikrinti veiksmingus tyrimus, laikytis teisės aktų ir saugoti organizacijos interesus. Be to, darbuotojas turi turėti žinių ne tik apie teisės aktus, reglamentuojančius organizacijos veiklą, taip pat apie darbo teisę, baudžiamąją teisę, duomenų apsaugą, konkurencijos teisę ir kitas teisės sritis, priklausančias nuo organizacijos pobūdžio ir veiklos, bet ir turėti kriminalistikos žinių, t. y. supratimą apie kriminalistikos principus ir metodus, tokius kaip įrodymų rinkimas ir saugojimas, liudytojų apklausa, versijų kėlimas, taktinės žinios, kurios galės padėti atlikti kokybiškus vidaus tyrimus ir pagerinti rezultatus.

Iššūkiai

Nors, autorės nuomone, vidaus tyrimai gali būti veiksminga priemonė, skatinanti organizacijos atskaitomybę ir vientisumą, tačiau jie vis tiek yra susiję su tam tikrais iššūkiais.

Vienas iš svarbiausių iššūkių vidaus tyrimams yra galimas šališkumas. Kadangi vidaus tyrimus dažniausiai atlieka organizacijoje dirbantys asmenys, kyla

pavojus, kad asmeniniai santykiai arba vadovybės spaudimas gali turėti įtakos procesui ir rezultatams. Objektyvumas gali būti pažeistas, ypač jei „tyrėjas“ palaiko ryšius su asmeniu, kurio atžvilgiu atliekamas tyrimas, arba jei yra paskatų nuslėpti žalingą informaciją. Todėl vidaus tyrimai gali būti neskaidrūs ir gali kilti abejonių dėl jų patikimumo. Gali būti sudėtinga užtikrinti, kad visi organizacijos nariai, darbuotojai, suinteresuoti subjektai ir reguliavimo institucijos tikėtų tyrimo sąžiningumu.

Be to, ne visos organizacijos turi kompetentingų darbuotojų, kurie galėtų atlikti išsamius tyrimus. Jiems gali trūkti reikiamo išsilavinimo ar patirties, ypač sprendžiant sudėtingus klausimus, susijusius su finansiniu sukčiavimu ar teisiniais klausimais. Dėl kompetencijos trūkumo gali būti padaryta klaidų atliekant tyrimą, nepavykti nustatyti svarbiausių įrodymų arba netinkamai elgiamasi su slapta informacija. Nereikia pamiršti ir vidaus tyrimų tinkamo procesinės dalies užtikrinimo, pvz., įrodymų gavimo teisėtumo, darbuotojų teisės ir privatumo, teisės proporcingumo principo laikymosi ir t. t. Todėl turi būti užtikrinta, kad darbuotojams būtų pranešama apie vykstantį tyrimą, kad jie galėtų ginti savo teises ir interesus. Be to, jiems turi būti suteikta galimybė išgirsti kaltinimus prieš juos ir teikti savo poziciją bei argumentus prieš tuos kaltinimus, kad jie tyrimo procese turėtų turėti teisę pasinaudoti atstovavimu, pavyzdžiui, teisininku ar profesine sąjunga. Tyrimo metodai turi būti proporcingi galimam pažeidimui. Tai reiškia, kad intensyvios priemonės, tokios kaip elektroninio pašto patikrinimas ar apklausos, turi būti naudojamos tik tada, kai esama rimtų įrodymų, kad pažeidimas įvyko, ir tokių priemonių naudojimas turi būti reglamentuotas.

Kitas aspektas: vidaus tyrimas, atliktas organizacijoje, gali neužtikrinti tokio konfidencialumo lygio kokį gali garantuoti teisėsaugos institucijų tyrimas. Mažose organizacijose arba glaudžiai susietose komandose gali būti sunku išlaikyti pranešėjo arba tiriamo asmens anonimiškumą. Dėl to gali kilti atsakomųjų veiksmų arba susiklostyti priešiška darbo aplinka.

Galiausiai veiksmingo vidaus tyrimo atlikimas gali būti brangus ir reikalauti daug laiko. Jis reikalauja didelių investicijų į išteklius ir gali atitraukti dėmesį nuo pagrindinių organizacijos tikslų, o mažoms organizacijoms būti didelė finansinė našta.

Teisinei sistemai svarbu turėti aiškias ir nuoseklias vidaus tyrimų naudojimo baudžiamajame procese gaires, kad būtų užtikrintas teisingumas ir skaidrumas. Tai apima vidaus tyrimų, kurie gali būti svarstomi, apimties, jų priėmimo kriterijų ir tyrime dalyvaujančių asmenų teisių ir apsaugos apibrėžimą. Nesant tokių taisyklių, vidaus tyrimų naudojimas gali būti nenuoseklus ir neaiškus, o tai gali lemti nesąžiningą elgesį su asmenimis ir bendrovėmis.

Tai reiškia, kad valstybėms, kurios laikosi politikos, pagal kurią teisės atitikties valdymo sistemas ir vidaus tyrimus laiko svarbiais teisiniais įrankiais, tenka atsižvelgti į viršuje išvardytus iššūkius. Jos turėtų nustatyti aiškias taisykles ir apsaugos mechanizmus – ne tik organizacijoms, bet ir jų darbuotojams. Ir tai turėtų būti reglamentuota teisės aktuose atsižvelgiant į darbo, baudžiamąją ir baudžiamojo proceso, įmonių, duomenų apsaugos teisę. Visų šių nuostatų reikia norint užtikrinti, kad vidaus tyrimai būtų teisėti, objektyvūs ir veiksmingi.

Išvados

Apibendrinant galima padaryti išvadas, kad vidaus tyrimai yra svarbus mechanizmas organizacijų teisinės atitikties valdymo sistemose. Jie padeda nustatyti galimus teisinius pažeidimus, surinkti įrodymus ir imtis taisomųjų priemonių, taip pat gali būti naudingi teisėsaugos institucijoms. Bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis padeda užtikrinti teisinį procesų baigtį ir atkurti visuomenės pasitikėjimą. Bendrovės, kurios savanoriškai atlieka vidaus tyrimus ir bendradarbiauja su teisėsaugos institucijomis, parodo norą veikti etiškai, pagerinti vidaus kontrolę ir sumažinti teisinę atsakomybę.

Vokietijoje vidaus tyrimai dar nėra aiškiai reglamentuoti teisės aktais, tačiau jų

svarba ir populiarumas didėja. Įmonės Vokietijoje dažnai atlieka vidaus tyrimus, ypač jei jose kyla nusikalstamumo įtarimų ar administracinių nusižengimų. Tačiau teisinis reguliavimas ir aiški praktika dėl vidaus tyrimų teisėtumo Vokietijoje vis dar yra nepakankami. Vokietijos teisėsaugos institucijoms ir įmonėms kyla neaiškumų dėl jų teisių, pareigų ir ribų vidaus tyrimų procese. Teisminė praktika dėl vidaus tyrimų dokumentų konfiskavimo ir darbuotojų apklausų naudojimo skirtinga, o tai sukuria teisinį neapibrėžtumą. Todėl Vokietijoje vyksta teisėkūros procesai siekiant užpildyti šią teisinę reglamentavimo spragą ir nustatyti baudžiamąją atsakomybę bendrovėms už padarytas nusikalstamas veikas. Naujais įstatymų projektais siekiama įvesti baudžiamąją atsakomybę ir sankcijas bendrovėms už tam tikrus nusikaltimus, o vidaus tyrimai gali būti laikomi palankiu veiksniu švelninančioms sankcijoms.

Tiek JAV, tiek JK yra sukurtas teisinis pagrindas ir motyvacija atlikti vidaus tyrimus. Abi šalys numato galimybę sušvelninti sankcijas juridiniams asmenims, kurie bendradarbiauja su vyriausybe ir įgyvendina veiksmingas atitikties ir etikos programas. JAV teisės sistema naudoja Jungtinių Valstijų bausmių skyrimo gaires ir Teisingumo departamento vadovo nustatytas taisykles, kurios reglamentuoja sankcijų švelninimą už vidaus tyrimų atlikimą. Sankcijų švelninimas priklauso nuo veiksmų sunkumo ir bendradarbiavimo lygio su vyriausybe. JK naudoja atidėto baudžiamojo persekiojimo susitarimus, kuriuos sudaro prokuroras ir organizacija, kuri gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn. DPA taikomos įmonėms, kurios pripažįsta nusikalstamą veiką, bendradarbiauja su valdžios institucijomis ir įgyvendina taisomąsias priemones. Svarbu, kad organizacijos savanoriškai ir veiksmingai atliktų vidaus tyrimus, bendradarbiautų su teisėsaugos institucijomis, atskleistų informaciją ir imtųsi veiksmų, kad užtikrintų, jog nusikalstama veika nepasikartotų ateityje.

Pateikti pavyzdžiai – „Walmart“ ir „Rolls-Royce“ atvejai – rodo, kaip organizacijos bendradarbiavo su teisėsaugos institucijomis, atliko vidaus tyrimus, teikė

informaciją ir ėmėsi taisomųjų priemonių. Toks bendradarbiavimas ir vidaus tyrimų atlikimas padėjo organizacijoms sumažinti sankcijas arba gauti atidėtą baudžiamąjį persekiojimą.

Kriminalistikos žinios yra labai svarbios vidaus tyrimuose, nes jos padeda aptikti ir analizuoti įrodymus, nustatyti nusikaltimo schemas, aptikti pažeidimus finansų ir apskaitos srityse, objektyviai įvertinti liudytojų parodymus. Naudojantis kriminalistikos žiniomis, organizacijos gali atskleisti tiesą, užkirsti kelią nusikaltimams, apsaugoti savo darbuotojus ir užtikrinti teigiamą reputaciją. Todėl skyriaus darbuotojui dėl teisės atitikties ir vidaus tyrimų būtina turėti tiek teisės aktų žinių, reglamentuojančių organizacijos veiklą, tiek kriminalistikos žinių, suprasti kriminalistikos principus ir metodus. Organizacijos, kurios naudojasi kriminalistikos žiniomis vidaus tyrimuose, sudaro sąlygas geriau pasirengti kovai su teisės pažeidimais, apsaugoja savo darbuotojus ir užtikrina teigiamą reputaciją.

Tačiau nors vidaus tyrimai gali būti veiksmingas būdas kontroliuoti organizacijos veiklą, susiduriama su tam tikrais iššūkiais. Pirmasis iššūkis yra galimas šališkumas, nes tyrimai dažniausiai yra atliekami organizacijos viduje, o tai gali veikti objektyvumą ir rezultatus. Antrasis iššūkis yra tai, kad ne visada organizacijose užtenka kompetentingų darbuotojų, kurie galėtų atlikti kruopščius ir sąžiningus tyrimus. Dar daugiau, dėl konfidencialumo stokos vidaus tyrimai gali sukelti darbo vietos konfliktus ir nesutarimus. Galiausiai, kiekvienas tyrimas yra laiko ir pinigų investicija, o tai gali atitraukti dėmesį nuo pagrindinių organizacijos tikslų.

Atsižvelgiant į minėtus iššūkius, valstybėms, kurios laikosi politikos, pripažįstančios teisės atitikties valdymo sistemas ir vidaus tyrimus kaip teisines priemones, tenka atsakomybė nustatyti aiškias taisykles ir apsaugos mechanizmus, kurie būtų reglamentuoti teisės aktuose. Taisyklės turėtų atsižvelgti į darbo, baudžiamąją ir baudžiamojo proceso, įmonių, taip pat duomenų apsaugos teisę. Tad būtina, kad būtų užtikrintas teisingumas, objektyvumas ir efektyvumas vidaus

tyrimų procese.

Lietuvoje vidaus tyrimų rezultatų pripažinimas baudžiamajame procese yra visiškai nauja sritis, atverianti erdvę naujiems tyrimams ir mokslinėms diskusijoms, kurios galėtų užpildyti šią mokslinę spragą.

THE SIGNIFICANCE OF INTERNAL INVESTIGATIONS FOR LAW AND CRIMINALISTICS IN THE CONTEXT OF LEGAL COMPLIANCE MANAGEMENT SYSTEMS

Ilona Tamelė

Summary

This article discusses the importance of internal investigations as a key component of legal compliance management systems. It is argued that internal investigations help organizations to detect and address potential legal violations, thereby reducing legal risks and ensuring compliance with ethical standards. There are several important aspects of the internal investigations process that need to be properly managed in order to achieve good result in terms of quality and reliability, the most important of which are: ensuring compliance with legal and ethical provisions, confidentiality and impartiality, and the application of criminalistics techniques and knowledge. The paper therefore examines the legal and criminalistics implications of internal investigations, comparing the practice of conducting such internal investigations in Germany, the United States of America and the United Kingdom. The implementation of legal compliance management systems in organizations is not only important for ensuring legal compliance, but also for maintaining the organization's reputation and public trust. The paper argues that

both the implementation of legal compliance management systems and the conduct of internal investigations should be legally regulated, as, for example, the findings of an internal investigation can be used for internal purposes as well as for cooperation with law enforcement authorities, which helps to avoid heavy fines, legal disputes and reputational damage. Without proper regulation of these processes, there can be a high risk of legal violations, breaches of employee privacy or even misuse of information. In addition, failure to regulate internal investigations can make it difficult to ensure that all investigations are carried out impartially and objectively, which can lead to tensions between employees and management, sometimes with adverse effects on company culture.

Keywords: internal investigations; compliance; criminalistics.

PROSPECTS FOR THE USE OF FORENSIC DNA DATABASES IN CRIME DETECTION AND INVESTIGATION

Prof. Habil. Dr. Sołtyszewski Ireneusz,
Chair and Department of Forensic Medicine,
Warsaw Medical University,
Poland,
E-mail: ireneusz.soltyszewski@uwm.edu.pl

Prof. Habil. Dr. Denis Solodov,
Department of Criminology and Forensic Sciences,
Faculty of Law and Administration,
University of Warmia and Mazury in Olsztyn,
Poland,
E-mail: denis.solodov@uwm.edu.pl

Annotation. Forensic genetics plays a crucial role in modern crime detection and crime prevention. DNA databases with supporting IT infrastructure are one of the key tools used by law enforcement on a day-to-day basis. In this article, the history of development and the current state of the Polish DNA database is analysed and existing shortcomings are highlighted. These include the issue of DNA contamination by the members of the CSI teams and its identification and prevention. The authors also discuss the possibility of so-called "familial searching" in Poland as a highly valuable crime detection technique.

Keywords: criminal procedure; DNA database; DNA elimination database; familial searching; forensic DNA phenotyping.

Introduction

As crime rates continue to rise, law enforcement professionals are actively seeking new and improved investigative techniques. In April 1995, the UK established the first DNA database, followed by the creation of an FBI-administered database in the US 3 years later. Subsequently, functional DNA databases were set up in several European countries including the Netherlands, Austria, Germany, Finland, Norway, Denmark, Switzerland, and Sweden.[372]

The establishment and utilization of DNA databases in any country, irrespective of its legal system, are built upon the fundamental principles of respecting individual rights and civil liberties. This requirement refers to the collection of biological samples from criminal suspects, as it involves limitations on recognized individual rights. Ensuring the reliability of the laboratories conducting DNA analysis is also a crucial concern. Additionally, the duration for which biological samples obtained from criminal suspects, witnesses, and victims, as well as samples from crime scenes and the corresponding genetic analysis results, are stored, poses another important issue.

In Poland, the establishment of a national DNA database began in late 1998 and continued into 1999. Experts from the Department of Forensic Biology within the Central Forensic Police Laboratory (CLKP) visited leading research facilities in the UK and Germany, analysed scientific publications, and studied relevant materials from the European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). The primary objective of establishing the database was to enhance public safety by improving the efficiency of crime detection, particularly in the sphere of human identification. It was anticipated that the database would serve as a deterrent to offenders, contributing to general crime prevention. Additionally, the implementation of the DNA database was expected to bring about financial

372 P. M. Schneider, P. D. Martin. Criminal DNA databases: the European situation. *Forensic Science International* 15. 119(2), 2001, p. 232-238.

benefits by streamlining investigative activities, reducing costs, and optimizing police operations overall.

Since its official launch, the DNA database has become a pivotal tool utilized by Polish law enforcement and the criminal justice system.[373] It is important to note that the database's functionality requires continuous improvement, adapting to changes in both national and EU laws and incorporating advancements in genetic analysis technologies.

The legal basis for the operation of DNA databases

According to Recommendation No. R (92) 1 of the Council of Europe's Committee of Ministers on DNA Analysis in Criminal Proceedings, which was adopted on February 10, 1992, EU Member States were encouraged to establish their national DNA databases. This recommendation also applied to countries seeking admission to EU structures, including Poland. The recommendation primarily focused on addressing the collection of samples and DNA analysis for human identification purposes in criminal proceedings (item 2 of the Recommendation).

Furthermore, within the framework of cooperation in the field of justice and home affairs, the Council of Europe adopted a dedicated resolution on June 9, 1997 (97C 193/02). This resolution allowed for the exchange of search results within national DNA databases between Member States. It was specified that the analysis of genetic material should solely pertain to the non-coding regions of DNA, which are fragments that do not contain information related to hereditary traits.[374]

The Council of Europe, in formulating the abovementioned regulations, emphasized the importance of complying with legal restrictions outlined in the

373 K. Ćwik. Eliminacyjna Baza Danych DNA – szansa czy zagrożenie? Przegląd funkcjonowania baz eliminacyjnych na przykładzie wybranych państw. *Problemy kryminalistyki*. Vol. 295 (1), 2017, p. 3-4.

374 M. Kolendowski-Matejczuk, K. Szwarc. The use of DNA in the search for missing persons in light of amendments to the Law on Police. *IUS NOVUM*. Vol. 4, 2015, p. 66-78.

law on personal data protection. These regulations include:

- Recommendation (92) 1, issued on January 10, 1992, by the Committee of Ministers of the Council of Europe, which addressed the use of DNA analysis within the criminal legal system; and
- Resolution (97/C 193/02), adopted on June 9, 1997, by the Council of the European Union, which specifically addressed the exchange of DNA analysis results.[375]

In line with these regulations, the Polish Parliament passed corresponding amendments to the Law on the Police on December 17, 2004. The amendments introduced changes to Article 1 of the Law, which now includes the provision that one of the basic tasks of the Police is to maintain a database containing information on the results of DNA analysis.[376]

Under the current state of the law, as outlined in Article 21a.1 of the Law on the Police, the Chief of Police is designated as the controller of the DNA dataset, as defined by the Law of December 14, 2018, on the protection of personal data processed in connection with the prevention and combating of crimes. The DNA dataset comprises information related to criminal suspects and defendants, minor offenders, unidentified individuals, individuals attempting to conceal their identity, as well as wanted persons, without their knowledge or consent. The information processed within the database includes DNA samples collected from individuals, such as buccal mucosal swabs, blood, hair, or secretions, and in the case of human cadavers, biological material in the form of tissue samples, referred to as "biological samples."

Following the regulations outlined in the Polish Code of Criminal Procedure (Article 74), individuals accused of committing crimes are obligated to undergo various forensic procedures, including the collection of blood, hair, or secretions.

375 A. Filewicz, I. Soltyszewski. DNA databases in Europe - legislative solutions. *Problems of Forensic Science.*Vol. 241, 2003, p. 5-12.

376 Law on the Police of April 6, 1990, with later amendments. *Journal of Laws* on January 24, 2023.

The collection is typically performed by a qualified healthcare professional, following established medical guidelines. Additionally, the collection of a buccal mucosa swab can be carried out by a police officer if it is deemed necessary and does not pose any risks to the health of the suspected or accused individual or others. These legal provisions serve as the foundation for the collection of biological material for the national DNA database.

According to Article 192 § 1 of the Polish Code of Criminal Procedure, the legislator specifies that certain investigative actions can be taken to narrow down the pool of suspects or establish the evidentiary value of forensic traces. These actions include the collection of fingerprints, cheek mucous membrane swabs, hair, saliva samples, and writing samples, as well as the taking of photographs and voice recordings. Once the collected biological materials have served their purpose in the criminal case, any unnecessary materials should be removed from the case file and handed over to the Police. The Police may store and process the information contained in these materials if permitted by separate regulations.[377]

The inclusion of genetic code information into the DNA database follows a specific procedure; it requires an official decision from a pre-trial investigation authority or a court concerning criminal or juvenile proceedings. In cases involving individuals of undetermined identity, those attempting to conceal their identity, or unidentified human remains, the local police authority or an authorized police officer can also make the entry.

The information contained in the DNA database is made available, free of charge, to the authorities involved in criminal proceedings and to police personnel engaged in human identification procedures. However, if the proceedings are discontinued, the subject of the collected data is acquitted by a final court judgment, reaches the age of 100 years, or passes away, the collected information, including personal data, should be erased from the DNA dataset. This requirement

377 Code of Criminal Procedure of June 6, 1997, with later amendments. *Journal of Laws* on June 29, 2022.

also applies in situations where previously unidentified human remains have been identified.

The Ordinance of the Council of Ministers dated October 8, 2015, specifically covers the powers of police officers regarding the collection of buccal mucosal swabs from living individuals and the collection of biological material from unidentified human remains. When collecting buccal mucosal swabs and biological material from human cadavers, it is required to use a specialized forensic kit that is labelled with a unique bar code. Furthermore, an official protocol must be prepared to document and describe the collection procedure in detail. This protocol serves to ensure accurate and standardized documentation of the collection process.[378]

The Ordinance of the Minister of Justice dated February 23, 2005, provides detailed guidelines on conducting forensic examinations or activities involving the accused and suspects. It outlines the conditions and procedures for conducting external body examinations and other non-invasive examinations. This includes the collection of blood samples, hair, or bodily secretions, as well as activities that involve taking a cheek mucosal swab from living individuals. Additionally, the ordinance covers the process of taking prints and photographs and presenting them for identification purposes to other individuals. These regulations aim to ensure proper and standardized procedures when conducting forensic examinations or activities involving the accused and suspects while respecting their legal rights.[379]

In turn, the Decree of the Council of Ministers of September 29, 2015, on the manner of proceeding in the exercise of certain powers of police officers[380] provides detailed instructions regarding the procedures and documentation

378 Ordinance of the Council of Ministers of October 8, 2015, on the manner of proceeding in the exercise of certain powers of police officers. *Journal of Laws*, item 1565, 2015.

379 Ordinance of the Minister of Justice of February 23, 2005, on subjecting the accused and the suspect to examination or performing actions with the participation of the accused. *Journal of Laws*, item 299, 2005.

380 Ordinance of the Council of Ministers of November 29, 2015, on the manner of proceeding in the execution of the certain powers of police officers. *Journal of Laws*, item 1565, 2015.

involved when police officers perform certain actions. Specifically, it outlines the way fingerprints or cheek mucosal swabs are to be taken from living individuals of undetermined identity or individuals attempting to conceal their identity. The ordinance also covers the process of taking fingerprints or cheek mucosal swabs from other individuals with their consent, specifically to identify missing persons or unidentified human remains. Additionally, the ordinance specifies the procedures for taking fingerprints or biological material from unidentified human remains. The purpose of these guidelines is to ensure that these actions are carried out in a standardized manner, while also emphasizing the importance of maintaining proper documentation throughout the process.

Police Chief Commander's Order No. 13, issued on April 12, 2021,[381] focuses on the DNA datasets and provides detailed guidelines for processing information, including personal data, contained in the DNA datasets as referred to in Article 21a, paragraph 1 of the Law of April 6, 1990, on the Police. The order specifies various aspects such as the methods and procedures for maintaining the DNA data file, the registration and searching of DNA profiles within the DNA dataset, and the verification of the relevance and necessity of the information, including personal data, processed in DNA datasets. Additionally, the order includes templates of documents that apply to the processing of information, including personal data, within the DNA dataset. This order aims to ensure that the processing of information in the DNA dataset adheres to established guidelines and legal requirements, particularly regarding the handling of personal data.

The architecture of the Polish DNA database

A database serves as a repository for organized and interconnected information that can be accessed and queried. Managing this information effectively necessitates the use of a reliable database management system supported by

381 Order of the Police Chief Commander No. 13, April 12, 2021. *Journal of Internal Law of the Police*, item 27, 2021.

appropriate IT infrastructure. This system should enable data retrieval and allow for updates to the stored information. It must also have the capacity to handle substantial amounts of data while safeguarding it against unauthorized access. Access to archived data should be restricted to authorized individuals or entities. Ensuring data integrity and implementing measures to prevent data loss are critical considerations in maintaining the security of the system. The establishment of the Polish DNA database was built upon these principles. The database follows the model of the US CODIS (Combined DNA Index System) information system and contains genetic profiles of various individuals and biological traces. These include individuals specified in Articles 74 and 192a of the Polish Code of Criminal Procedure, persons of undetermined identity or attempting to conceal their identity, biological traces from unknown criminal offenders, and biological samples from unidentified human remains.

The DNA database enables the connection between different elements through queries, allowing for various procedures:

- matching biological material found at crime scenes with DNA profiles of registered individuals, aiding in the identification of criminal offenders;
- comparing DNA profiles obtained during investigative procedures with genetic profiles of biological traces from other criminal cases, facilitating crime matching;
- associating DNA profiles of living persons with other legal proceedings, such as establishing or verifying personal data;
- matching DNA profiles of unidentified human remains with DNA profiles of missing persons' families, supporting forensic human identification.

The DNA database serves as a valuable tool in connecting and utilizing genetic information to aid in criminal investigations, identification processes and legal proceedings.[382]

382 J. Moszczyński.The use of forensic databases by police X-Files. *Acta Universitatis Lodziensis*, *Folia Iuridica.* Vol. 2, 2018, p. 11-22.

Depending on the type of DNA profile in the CODIS information system, there are three main types of database searches:

1. the "*searcher*" module, which allows comparing a DNA profile using the following strategies:
- *high stringency* – assumes that all alleles present at each compared locus of the searched profile must be present in the typed profile;
- *moderate stringency* – assumes a match when a heterozygote is present in the compared profile in each system, while a homozygote is present in the selected profile (this type of search can be used, for example when comparing DNA mixtures);
- *low stringency* – assumes that, at each locus being compared, at least one allele at that locus must be present in the profile being typed (this type of search is used to determine parent-child relationships);
2. the "*pedigree manager*" module, which allows the creation of family trees from the profiles of people related to the missing person and their systematic search in the database;
3. the "*familial searching*" module, which allows searching for a profile similar to the profile of the biological traces secured at the crime scene, but not showing a full match (the purpose of this database search is to select a list of people related to the person whose DNA profile is analysed – although successfully used in the US and the UK, this type of search is not executed in Poland).[383]

Collecting, processing and uploading DNA profiles into the database

The operational procedures of the DNA database, as outlined in the Order of the Chief of Polish Police, can be summarized in several steps:

1. *Collection and Registration*: A police officer involved in a pre-trial investigation, a case regarding minors, or human identification collects biological samples and completes a registration card. The individual's information is

383 A. Jurga, J. Modzelewski. Functioning of the DNA database in Poland.*Problemy Kryminalistyki.* Vol. 297(3), 2017, p. 14-20.

registered in the National Police Information System (KSIP). The officer prepares a decision to upload the obtained DNA profile into the DNA database, which is retained in the case file;

2. *Submission to Forensic Biology Department*: The officer's decision, along with the forensic package, is submitted to the Forensic Biology Department of the CLKP for formal verification. One sample is sent to the laboratory servicing the DNA database, while another is retained in the biological sample collection;
3. *Data Entry and Registry*: The information from the registration card is entered into the computer system, and both the registration card and the officer's decision are incorporated into the registry;
4. *DNA Analysis and Upload*: The collected biological sample undergoes analysis, and the resulting DNA profile is uploaded to the information system. The profile is then compared with the DNA profiles stored in the database;
5. *Positive Comparison and Information Sharing*: In the case of a positive result from the comparison, the relevant information is shared with authorities involved in ongoing investigations or other police activities that may benefit from the information.

These steps ensure the systematic and organized operation of the DNA database, facilitating the efficient utilization of genetic information for law enforcement purposes.

When dealing with the DNA profile of unknown human remains, the police officer follows a distinct procedure. The officer registers the unidentified human remains in the national police registry. This involves documenting relevant information about the remains for identification purposes. Then, the officer prepares an administrative decision that justifies the addition of the DNA profile of the unknown human remains to the database. This decision is then sent to the laboratory responsible for servicing the DNA database, along with the collected biological samples. The data from the DNA profile registration card and the biological sample registration card are entered into the information system of

the DNA database. This ensures proper record-keeping and linkage between the DNA profile and the corresponding biological sample. If a positive comparison is obtained between the DNA profile of the unknown human remains and existing profiles in the database, the same procedure as described earlier is followed. The relevant information is shared with the appropriate authorities involved in ongoing investigations or other police activities. The determination of the DNA profile is carried out based on the procedural decision on the admission of expert evidence. This ensures that the process adheres to the necessary legal and evidentiary requirements. By following this procedure, the DNA database can effectively utilize the DNA profiles of unknown human remains to potentially aid in their identification and facilitate investigative efforts.

When biological traces from unknown criminal offenders are secured during crime scene examination, they undergo laboratory tests based on the decision on the admission of expert evidence. If a DNA profile related to an unknown source is obtained, the police officer prepares a decision to upload the profile into the database and sends it to the laboratory. The laboratory, in turn, prepares a registration card, which, along with the officer's decision, is sent to the CLKP. The data from these cards are uploaded to the computer system and compared with the genetic profiles stored in the database. If a match is found between the DNA profile from the unknown criminal offender and an existing profile in the database, the procedure is identical to that followed for living persons and unknown human remains.

It is important to note that a positive result from a search within the database does not have pre-established evidentiary value on its own, but instead serves as information about a potential source of evidence. To acquire evidentiary value, a forensic genetic examination needs to be conducted, and the opinion of an appointed forensic expert must be obtained. This examination typically involves collecting biological material from the persons of interest, allowing for further

analysis and comparison. By following these procedures and involving forensic experts, the DNA database can provide valuable information that can be used as evidence in criminal proceedings.

According to the regulations, the Chief Commander of the Police is required to verify the obtained biological samples and the results of DNA analysis at least once every 10 years from the date the information was uploaded to the DNA database. This verification aims to assess the advisability of further processing and use of the collected data. If it is deemed unnecessary to retain the information and biological samples in the DNA database, the removal of the data and the destruction of the samples should be carried out. This process is undertaken by a commission appointed by the Chief of the Police, and a written protocol is prepared to document the procedure.

The removal and destruction of information and biological samples can be performed in the following cases:

1. *Acquitted individuals*: The data should be removed immediately after the final court judgment indicating the person's acquittal;
2. *Discontinued criminal proceedings*: If criminal proceedings against a person are discontinued, the data can be removed;
3. *Persons of interest after the expiration of the statute of limitations*: Once the statute of limitations for a criminal offence has expired, the data of the person of interest can be removed;
4. *Persons against whom criminal proceedings were conditionally discontinued*: After the expiration of the statute of limitations for the crime, if criminal proceedings were conditionally discontinued, the data can be removed;
5. *Persons listed in Article 192a of the Polish Code of Criminal Procedure*: If the further processing of information in the DNA dataset and the storage of biological samples is unnecessary for the proceedings during which they were collected, the data can be removed.

It is important to follow the prescribed procedures and ensure the appropriate documentation and protocols are maintained when removing data and destroying

biological samples from the DNA database.

As of December 31, 2021, there are a total of 177,494 DNA profiles in the national DNA database, of which 133,000 are DNA profiles of criminal suspects. There are also 19,199 profiles of unknown criminal offenders registered in the database. In comparison, 4,404 profiles were registered in 2009 and 45,540 in 2021.[384] However, comparing the number of profiles with other countries, it should be noted that saturation, calculated concerning the number of inhabitants, is relatively low. Also noteworthy is the small number of profiles taken from missing persons, which amounts to 625. It is worth noting that half of the DNA profiles introduced were marked with 11 markers and only 10% were marked with 24 markers. This has important implications for the likelihood of a given profile being repeated. The greater the number of markers tested, the lower the chance of repetition.

DNA elimination database

The Recommendation of the ENFSI DNA Working Group regarding the establishment of a DNA profile elimination database is a response to the potential risk of inadvertent contamination of forensic biological traces during evidence-gathering activities. The advances in forensic genetic testing, while providing increased sensitivity, also raise concerns about the possibility of cross-contamination. The ENFSI DNA Working Group recommends the creation of a subset within each DNA database, specifically dedicated to DNA profile elimination. This subset would contain data on individuals who may have been involved in activities that could potentially cause cross-contamination of examined biological traces. The queries of this database would include polymorphic trait systems, which are genetic markers used for distinguishing individuals. The purpose of the DNA profile elimination database is to help exclude individuals who may have

384 Statistical data on the functioning of the Police DNA Database: https://clkp.policja.pl/clk/baza-danych-dna/dane-statystyczne/109310,Liczba-profili.html

contaminated forensic biological traces during evidence collection, thus ensuring accurate and reliable DNA analysis results. By comparing the DNA profiles of individuals in the elimination database with the DNA profiles obtained from the crime scene or other forensic samples, potential sources of contamination can be identified and excluded. The establishment of a DNA profile elimination database as recommended by the ENFSI DNA Working Group is aimed at enhancing the quality and integrity of forensic DNA analysis, reducing the possibility of false associations, and ensuring reliable forensic investigations.[385]

The recommendation to include information on laboratory personnel, as well as individuals involved in cleaning services, equipment maintenance, and service providers in the DNA profile elimination database, aims to address the potential sources of cross-contamination in forensic genetic laboratories. Laboratory personnel, including scientists, technicians, and other staff members, may encounter biological material during the analysis process, making it essential to include their DNA profiles in the elimination database. By doing so, their genetic profiles can be compared to the DNA profiles obtained from forensic samples, enabling the identification and elimination of potential sources of contamination. The recommendation also suggests that the forensic genetic laboratory should be a separate area with restricted access by third parties. This segregation helps minimize the risk of unauthorized individuals contaminating the laboratory environment or interfering with the analysis process. Furthermore, the database should encompass the DNA profiles and data of individuals involved in the supply chain of research material. This includes individuals who handle biological material before it reaches the laboratory premises, such as police officers, prosecutors, forensic technicians, forensic experts, and other personnel involved in crime scene examination and evidence management. Their DNA profiles should be included

385 DNA Database Management. Review and recommendations, ENFSI DNA WG, 2017: https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2017/09/DNA-databasemanagement-review-and-recommendatations-april-2017.pdf

in the elimination database to identify and exclude them as potential sources of genetic contamination. The scope of individuals whose biological data should be included in the elimination database is extensive. It encompasses employees of evidence storehouses, registering offices, as well as individuals involved in the transportation of evidential material. This broad inclusion aims to account for all possible points of contact where cross-contamination could occur and ensure comprehensive elimination efforts. By incorporating the DNA profiles of these individuals into the elimination database, forensic laboratories can enhance their quality control measures, improve the reliability of DNA analysis results, and minimize the risk of false associations due to cross-contamination.

In Poland, the elimination database was launched based on Article 20 paragraph 1l of the Law of April 6, 1990, on the Police, according to which "the Police collect fingerprints or cheek mucosal swabs from Police officers and employees performing official activities related to the disclosure, preservation or examination of traces related to the suspected commission of a criminal act to eliminate traces left by them." On this basis, the Regulation of the Minister of Internal Affairs and Administration of July 24, 2020, on taking fingerprints and cheek mucosal swabs from police officers and employees was issued.[386]

The Regulation outlines the procedure for collecting fingerprints or cheek mucosal swabs from police officers and employees who are involved in the process of identifying, securing, or examining forensic evidence related to suspected criminal activities. The purpose of collecting these samples is to eliminate any potential traces left by the officers or employees during their duties. The decision to collect fingerprints or cheek mucosal swabs from a police officer or employee is made by the head of the organizational unit in which the person is currently serving or working. Before making this decision, the head of the unit analyses the

386 Ordinance of the Minister of Internal Affairs and Administration of July 24, 2020, on taking fingerprints and cheek mucosal swabs from police officers and employees. *Journal of Laws*, item 1347, 2020.

scope of tasks assigned to the individual based on their job description card. By assessing the specific responsibilities and duties of the officer or employee, the head of the unit determines whether their involvement in certain activities warrants the collection of their fingerprints or cheek mucosal swabs. This analysis ensures that the collection is carried out selectively and focuses only on those individuals whose tasks may involve contact with forensic traces, thereby reducing the risk of contamination or false associations. Overall, the regulation aims to establish a systematic approach to collecting fingerprints or cheek mucosal swabs from police officers and employees, considering their specific roles and responsibilities in the investigation and examination of criminal acts.

When collecting fingerprints for elimination purposes, internal rules and procedures are followed. Dactyloscopy cards are used to document fingerprints, and the description on the cards must be clear, legible, and preferably written using a technical writing style. A permanent covering agent or a typewriter can be used for this purpose. Once the dactyloscopy card is completed, it is sent to the Central Forensic Laboratory of the Polish Police (CLK) along with the decision of the head of the organizational unit.

For the collection of buccal mucosal swabs, a specialized forensic package is used. Each swab is labelled with a unique code to ensure proper identification. The collection procedure is documented on the biological sample registration card, which is included as Annex No. 1 to the Ordinance on DNA data collection. The registration card, along with the request from the head of the organizational unit, is used to enter the DNA profile and the biological sample into the DNA dataset.

If the submitted documentation meets all the necessary formal requirements and the collected material does not raise any objections, it is included in the corresponding forensic dataset. It is important to highlight that a certified copy of the application for the entry of fingerprint or DNA data of a police officer or

employee is kept in their personal file for record-keeping purposes.

International exchange of DNA profiles

The Prüm Treaty, signed in 2005 as an intergovernmental agreement outside the framework of the European Union, stipulated the establishment of a central registry of information necessary for police work. The purpose of this agreement was to facilitate the fight against international crime. The treaty was initially signed by seven countries: Belgium, Germany, Spain, France, Luxembourg, the Netherlands and Austria.[387] In July 2007, the interior ministers of the 27 countries of the European Union adopted most of the provisions of the Prüm Treaty on strengthening cross-border cooperation in the fight against terrorism and organized crime. Under the agreement reached, police forces in all EU countries were obliged, among other things, to exchange genetic and fingerprint data.[388]

According to the Decision of the Council of Europe, in 2012, Poland received permission to start automatic DNA data exchange. Accordingly, the National Contact Point for automatic DNA data exchange with European Union Member States was launched in early 2013.

The main tasks of the Contact Point include:

- • performing DNA profile searches in DNA databases provided by the Focal Points of other Union Member States, upon request from national law enforcement and justice agencies;
- • granting access to EU country contact points for conducting automated searches of DNA profiles in the national DNA database collection;
- • verifying and validating the international trafficking of DNA profiles;
- • collaborating with the National Focal Point of the Office of International Cooperation of the KGP Police to provide additional data following the trafficking.

387 A. O. Amankwaa. Trends in forensic DNA database: transnational exchange of DNA data. *Forensic Sciences Research.* Vol. 1–7, 2019.

388 Council Decision 2008/615/JHA of 23 June 2008 on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border crime. OJ L 210, 6.8.2008, p. 1–11.

The exchanged data is categorized into two groups:

1. *Prüm Person* – which includes suspects, defendants; and
2. *Prüm Stain* – which includes traces left by unknown perpetrators of crimes, individuals with unidentified or concealed identities, unidentified corpses, and missing persons.

The data exchanged through automated means only includes labelled DNA profiles from the noncoding part of the human genome. Therefore, it does not contain any information that can directly identify the subject. In the event of a match, it is the responsibility of the National Contact Point to confirm the matching profiles.[389]

A key challenge in the international exchange of genetic data is the reliability of the obtained DNA profiles. To address this challenge, the Interpol Expert Group on DNA Monitoring has provided recommendations for forensic laboratories to implement strict procedures for sample handling. These procedures aim to minimize the risk of contamination or mishandling of samples, which could compromise the reliability of the DNA profiles.

Accurate documentation is essential to record and track the various steps involved in the analysis and processing of DNA samples. This documentation includes detailed records of sample collection, storage, transportation, analysis, and interpretation. By maintaining accurate and comprehensive documentation, laboratories can ensure transparency and traceability of the entire process, enabling verification and quality control. In addition, forensic laboratories need to establish a laboratory management system that adheres to recognized standards and best practices. This system should encompass all aspects of laboratory operations, including sample handling, analysis, quality assurance, and data management. Laboratories can demonstrate their commitment to quality and reliability by obtaining an accreditation certificate from an authorized accreditation body,

389 Law on the exchange of information with law enforcement agencies of European Union's Member States of September 16, 2011. *Journal of Laws*, No. 230,2011, item 1371.

which confirms their compliance with established standards and procedures. By implementing strict procedures, maintaining accurate documentation, and establishing a robust laboratory management system, forensic laboratories can enhance the reliability of DNA profiles and contribute to the international exchange of genetic data with greater confidence and accuracy.

Trace contamination is a significant concern in forensic DNA analysis, and it can lead to erroneous test results or the misinterpretation of data. To maintain the integrity of DNA samples, it is crucial to adhere to guidelines and best practices regarding secure collection, storage, and transportation of biological material. During the collection of material at visual inspection sites, investigators should follow proper procedures to minimize the risk of contamination. This may involve wearing appropriate personal protective equipment, using sterile collection tools, and ensuring that samples are not exposed to external sources of DNA. Adhering to guidelines for sample collection helps reduce the potential for cross-contamination and maintains the integrity of the evidence. Proper storage and transportation of biological material are equally important to prevent degradation or contamination. Samples should be stored in suitable conditions, such as controlled temperatures, to maintain their stability and prevent DNA degradation.[390]

Conclusions

After analysing the functionality of the DNA database in Poland, it can be concluded that it is an effective tool in the crime detection process and during criminal investigation. However, it is important to acknowledge that the database is not being fully utilized, especially when comparing it to the number of DNA profiles collected in other European countries. This indicates significant untapped potential within the Polish database. Therefore, it is crucial to take proactive

390 Recommendations for the Establishment of a National DNA Database, Interpol DNA Monitoring Expert Group, January 1, 2015: https://www.interpol.int/content/download/4876/file/MEG_Recommendation_Establishing_DNA_Database.pdf

measures to address this situation, considering that both the DNA database and the police forensic laboratories possess sufficient resources in terms of personnel, equipment, and facilities to fulfil this task. Moreover, the growing number of laboratories capable of automating the DNA profiling process further supports the need for intensive action to optimize the database.

Drawing from the experiences of other countries, it is worth considering amendments to the existing laws to allow the utilization of effective detection tools, such as the "familial search" method introduced by the British Forensic Science Service in 2002. This method enables searching the DNA database for profiles of the perpetrator's relatives when the perpetrator's profile is not present. Two search algorithms, namely parent/child and sibling, have been developed. If a relative's profile exists in the database, it will be among the top 30 matches, considering factors such as the reliability quotient, number of alleles, age, ethnicity, and place of residence. The implementation of this method, as demonstrated by the experiences of the US and UK, proves to be a valuable tool in the detection process and enhances the efficiency of DNA databases by identifying offenders who are related to individuals already present in the database.

Furthermore, it is necessary to address the possibility of utilizing the coding regions of the human genome in the detection process. Currently, genetic testing in Poland is limited to the non-coding part of the human genome. However, advances in genetic testing have made it possible to analyse the coding regions of biological traces collected at crime scenes. This analysis can provide information on selected physical characteristics and biogeographical origin. Considering the effectiveness of this approach, it is recommended that DNA phenotyping be included in the range of measures employed by law enforcement soon.

KRIMINALISTINIŲ DNR DUOMENŲ BAZIŲ NAUDOJIMO NUSTATANT IR TIRIANT NUSIKALTIMUS PERSPEKTYVOS

Sołtyszewski Ireneusz,
Denis Solodov

Santrauka

Teismo medicinos genetika yra lemiama šiuolaikinėse nusikaltimų atskleidimo ir prevencijos srityse. DNR duomenų bazės su IT infrastruktūra yra viena iš pagrindinių kasdien naudojamų teisėsaugos priemonių. Straipsnyje analizuojama Lenkijos DNR duomenų bazės raidos istorija ir dabartinė būklė, išryškinami esami trūkumai. Tai apima tyrimo grupių narių DNR užteršimo klausimą, jo nustatymą ir prevenciją. Straipsnyje taip pat aptariamos vadinamosios „šeimos paieškos“ galimybės Lenkijoje kaip labai vertingas nusikaltimų nustatymo metodas.

Reikšminiai žodžiai: baudžiamasis procesas; DNR duomenų bazė; DNR pašalinimo duomenų bazė; šeimos paieška; teismo DNR fenotipų nustatymas.

ADVOKATO TEISĖ ATLIKTI ĮVYKIO VIETOS APŽIŪRĄ: PROCESINĖ TEISĖ IR PRAKTINIS REALIZAVIMAS

Prof. dr. Ryšardas Burda,
Balstogės universiteto filialas,
Vilniaus Ekonomikos-informatikos fakultetas,
Lietuva,
E. paštas dr.r.burda@gmail.com

Anotacija. 2003 metais gegužės 1 d. įsigaliojus Baudžiamojo proceso kodeksui pasikeitė baudžiamojo proceso subjektai ir jų teisės bei pareigos. Baudžiamąjį procesą vykdantys asmenys, tokie kaip prokurorai tapo pagrindiniais proceso subjektais, kurie formuoja ir vykdo procesą, realizuoja visus ne tik baudžiamojo proceso, bet ir kriminalistikos taktikos ir metodikos tikslus ir uždavinius. Iš esmės ikiteisminio tyrimo pareigūnai, kurie tapo universaliais tyrėjais, realizuoja prokuroro tyrimo planus. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir ikiteisminio tyrimo įstaigos tapo santykinai savarankiškos. Tas pats iš esmės pasakytina ir apie ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo taktiką ir nusikaltimų tyrimo metodus. Šiuo požiūriu, baudžiamajame procese dalyvaujantys asmuo – advokatas yra savarankiškas ir nepriklausomas nuo prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno. Jo nepriklausomą statusą garantuoja baudžiamajame procese vykdoma atskira ir jokio kito subjekto nevykdoma gynybos funkcija. Tačiau ar ikiteisminio tyrimo ar teisminio bylos nagrinėjimo metu advokatas gali veiksmingai pasinaudoti savo teisėmis rinkti ir teikti prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar teismui reikšmingus gynybai duomenis? Ar jis gali veiksmingai naudotis teise atlikti apžiūrą ir kokią reikšmę turi advokato atlikta įvykio vietos ar kito objekto atlikta apžiūra? Šiame straipsnyje nagrinėjami šie ir kiti klausimai. Jį parašyti paskatino ne tiek autoriaus advokato praktinė patirtis, kiek profesoriaus Henryko Malevskio

mokslo tyrinėjimo sritis ir proga pasidalyti mintimis ir įžvalgomis profesoriaus gražaus jubiliejaus proga.

Reikšminiai žodžiai: įvykio vietos apžiūra; apžiūra; kriminalistika; baudžiamasis procesas; advokatas; ikiteisminio tyrimo pareigūnas; prokuroras.

Įvadas

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 48 straipsnyje nurodytos gynėjo teisės ir pareigos. Straipsnyje analizuojamos tos teisės, kurių pagrindu advokatas gali rinkti bylai reikšmingą informaciją (įrodymus).

Pirma, atkreiptinas dėmesys į tai, kad visas teises sąlygiškai galima suskirstyti į kelias grupes atsižvelgiant į teisių pobūdį informacijos gavimo, rinkimo ir pateikimo požiūriu:

1) procesą vykdančio subjekto arba ikiteisminį tyrimą atliekančio asmens pateikiama informacija (BPK 48 str. 1 d. 1, 8 p.);
2) konfidencialios informacijos gavimas bendraujant su ginamuoju (BPK 48 str. 1 d. 2, 3 p.);
3) informacijos gavimas dalyvaujant ikiteisminio tyrimo veiksmuose (BPK 48 str. 1 d. 2, 4, 5 p.);
4) inicijuoti informacijos gavimą užduodant klausimus, prašant paaiškinimų ar pateikiant prašymus (BPK 48 str. 1 d. 6, 9, 11 p.);
5) informacijos gavimas dalyvaujant teismo posėdžiuose, kuriuose nagrinėjami skundai (BPK 48 str. 1 d. 10 p.);
6) savarankiškas duomenų rinkimas (BPK 48 str. 1 d. 7 p.).

Antra, efektyvus ir realus rungimosi principo įgyvendinimas įmanomas tik tada, kai priešinga pusė gali atlikti savarankiškus veiksmus renkant ir teikiant informaciją (būsimus įrodymus) teismui. Tyrimo kontekste gynėjo savarankiškai renkamų duomenų būdai yra išskirtiniai. Išskirtinumą lemia ne tik jų kiekis, palyginti su prokurorui BPK suteiktomis proceso veiksmų ir priemonių galimybėmis, bet ir jų pobūdis. Šiame straipsnyje analizuojama tik advokato (gynėjo)

atliekama įvykio vietos apžiūra, kadangi gynybos aspektu ji mažai tyrinėta.

Įvykio vietos apžiūra – gynėjo įrankis

Sąvoka „įvykio vieta" baudžiamojo proceso kodekse minima tik tris kartus: 48 str. 1 d. 7 punkte, 168 str. 1 d. ir 206 str. 4 d. Pastarajame įvykio vieta paminėta tik asmens būsto ar tarnybinių patalpų tyrimo kontekste, kai asmens būstas ar tarnybinės patalpos nėra įvykio vieta, nustatant papildomus reikalavimus jų atlikimui, kaip antai atitinkamų asmenų dalyvavimą ir kt.

BPK 48 straipsnio 1 dalies 7 punktas numato gynėjo teisę: savarankiškai rinkti gynybai reikalingus duomenis, kuriuos gynėjas gali gauti nesinaudodamas procesinėmis prievartos priemonėmis: gauti iš įmonių, įstaigų ir organizacijų bei asmenų gynybai reikalingus dokumentus ir daiktus, kalbėtis su asmenimis apie jiems žinomas įvykio aplinkybes, apžiūrėti ir fotografuoti įvykio vietą, transporto priemones ar kitaip fiksuoti gynybai reikalingą informaciją. Pabrėšime, kad 1961 m. Baudžiamojo proceso kodekse[391] nebuvo detaliai išvardytos šios teisės[392]. Todėl gynėjo teisių įgyvendinimui ypač svarbus ne tiek mokslinis šių teisių apibrėžimas ir aiškinimas, kiek aiškus jų įgyvendinimo reglamentavimas. Kitaip šios teisės nedaug kuo skirsis nuo 1961 m. baudžiamojo proceso gynėjo teises reglamentuojančių nuostatų.

BPK 168 straipsnyje įvykio vietos apžiūros veiksmas nurodytas kaip tyrimo

391 *Lietuvos tarybų socialistinės respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas*. Priėmimo data 1961-06-26: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.20464?jfwid=

392 1961 m. Baudžiamojo proceso kodekso 58straipsnis. Gynėjo pareigos ir teisės.
Gynėjas privalo panaudoti visas įstatyme nurodytas gynybos priemones ir būdus, kad būtų išaiškintos aplinkybės, teisinančios kaltinamąjį ar lengvinančios jo atsakomybę, ir teikti kaltinamajam reikiamą juridinę pagalbą.
Nuo to momento, kai gynėjui leidžiama dalyvauti byloje, jis turi teisę:
1) matytis su kaltinamuoju;
2) susipažinti su visa bylos medžiaga ir išsirašinėti iš jos reikiamas žinias;
3) teikti įrodymus;
4) pareikšti prašymus;
5) dalyvauti teisminiame nagrinėjime;
6) pareikšti nušalinimus;
7) apskųsti tardytojo, prokuroro ir teismo veiksmus ir sprendimus.
Be to, gavęs tardytojo leidimą, gynėjas gali dalyvauti kaltinamojo apklausose ir kituose tardymo veiksmuose, atliekamuose kaltinamojo ar gynėjo prašymu. Apsiėmęs ginti kaltinamąjį, advokatas neturi teisės nuo to atsisakyti.

veiksmas, kuris gali būti atliktas iki ikiteisminio tyrimo pradžios. Ši nuostata ikiteisminio tyrimo veiksmų taikymą nusikaltimų tyrimo metodikoje nubloškia į nusikaltimų tyrimo situaciją, buvusią iki 2003 metų, kai tyrėjai iki baudžiamosios bylos iškėlimo turėjo teisę atlikti kone visus ikiteisminio tyrimo veiksmus. Tačiau BPK 168 straipsnio nuostatos nepadeda visiškai atskleisti įvykio vietos apžiūros veiksmo santykio su gynėju. Savaime aišku, kad pirminėje ikiteisminio tyrimo situacijoje, kai nėra nustatytas įtariamasis, gynėjas negali atsirasti įvykio vietoje ir dalyvauti jos apžiūroje. Nusikaltimų tyrimo metodikoje žinoma situacija – sulaikymas įtariamojo su įkalčiais nusikalstamos veikos padarymo vietoje[393]. Tačiau BPK 140 straipsnis nenumato sulaikytajam jo teisių išaiškinimo ir tuoj pat gynėjo pasirinkimo teisės. Galima būtų akcentuoti, kad baudžiamojo proceso teisėje nėra subjekto – sulaikytasis, vietoj to BPK 168 str. 4 d. vartojama sąvoka „sulaikytas asmuo“. Tačiau sulaikytas asmuo nėra tapatus įtariamajam, kuris atsiranda baudžiamajame procese tik po to, kai yra pradėtas ikiteisminis tyrimas. Todėl sulaikytam asmeniui (šiuo atveju reikėtų priminti ir apie BPK 21 str. 2 d. nuostatas – „<...> asmuo, sulaikytas įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką <...>“) pareigūnai neprivalo išaiškinti jo teisių. Taigi, šiame nusikaltimo tyrimo etape gynėjas niekaip negali atsirasti ir pasinaudoti savo teise dalyvauti ikiteisminio tyrimo veiksme arba atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmą.

Apie apžiūrą gana daug yra rašęs prof. H. Malevski[394] ir kiti kriminalistikos tyrinėtojai, pvz., E. Kurapka[395], S. Matulienė[396], J. Juškevičiūtė, K. Stungys[397],

393 *Kriminalistikos taktika ir metodika*. Mokomasis leidinys nuotolinėms studijoms. 2004, p. 106.

394 H. Malevski. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis. Daktaro disertacija. 1997; H. Malevski. Specialistas kriminalistas įvykio vietos apžiūroje: pagal specialistų kriminalistų apklausos rezultatus. *Jurisprudencija.* 9(1), 1998; H. Malevski. Įvykio vietos apžiūra. 1999; H. Malevski. Įvykio vietos tyrimo instituto raida: atsiradimo prielaidos, įgyvendinimo problemos ir tobulinimo perspektyvos. *Jurisprudencija*. 2006, p. 79.

395 E. Kurapka, H. Malevski. Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas. Pirmieji rezultatai. *Jurisprudencija*. 43 (35), 2003.

396 S. Matulienė. *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacija. 2004.

397 K. Stungys. *Autoįvykio vietos tyrimas*. 2000.

G. Bučiūnas, E. Gruodytė ir M. Šalčius[398], Ž. Navickienė ir E. Žuravliovas[399]. Todėl mums visiškai priimtinos prof. H. Malevski apžiūros ir įvykio vietos apžiūros siūlomos sąvokos.

Apžiūra – tai toks procesinis kriminalistinis tyrimo veiksmas, kurio metu baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka pareigūnas – prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar specialistas tiesiogiai, o esant būtinumui ir naudodamas kriminalistines technines priemones – stebi, analizuoja, fiksuoja ir vertina su tiriamu įvykiu susijusį objektą, daiktą ar pėdsaką[400].

Taigi, nesunku pastebėti, kad šioje sąvokoje nėra paminėtas gynėjas ar advokatas. Tačiau užsiminta apie BPK nustatytą tvarką. Yra paminėta gynėjo teisė atlikti dviejų objektų apžiūrą: įvykio vietos ir transporto priemonės. Savo pobūdžiu šie objektai skirtingi ir labai dažnai kelių eismo transporto taisyklių pažeidimų nusikalstamose veikose transporto priemonė tampa daiktu, kuris apžiūrimas eismo įvykio vietoje. Taip apžiūrimas objektas tampa kitos apžiūros – įvykio vietos – objektu.

Straipsnyje neskiriama atskirai dėmesio transporto priemonės apžiūrai, tačiau verta užduoti klausimą: kodėl įstatymų leidėjas išskyrė tik šiuos du objektus? Manytina, kad įstatymo priėmimo metu buvo akcentuojami du objektai, kurių apžiūra nereikalauja atskiro leidimo gavimo iš trečiųjų asmenų ir jų dydis apsunkina jų slėpimą nuo pašalinių asmenų arba tai lemia eismo įvykių bylų tyrimo specifika.

Kriminalistikos vadovėliuose įvairiais laikotarpiais įvykio vietos apžiūros sąvoka buvo pateikiama skirtingai. Kaip tardymo (šiuo metu tai ikiteisminio tyrimo, arba procesinis veiksmas), kurio metu tiesiogiai akivaizdžiai ištiriama ir užfiksuojama įvykio vieta, jos aplinka, surandami, įtvirtinami ir paimami nusikaltimui

398 G. Bučiūnas, E. Gruodytė, M. Šalčius. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai.* Mokymo priemonė. 2017.

399 Ž. Navickienė, E. Žuravliovas. Įvykio vietos apžiūra Lietuvoje: problematika ir efektyvaus veiklos modelio diegimo paieškos. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka.* Nr. 18, 2017, p. 140-164.

400 *Kriminalistika. Taktika ir metodika*. Vadovėlis. 2013, p. 40.

ištirti reikalingi objektai[401]. Suprantama, kad 1985 metais esant senam reglamentavimui, kai įvykio vietos apžiūra buvo paminėta senojo BPK 200 str.[402] mokslininkai buvo saistomi baudžiamojo proceso nuostatų. Tai patvirtina ir doktrina, kurioje teigiama, kad „Lietuvos Respublikos BPK 207 straipsnyje neišskiriamas joks objektas ar daiktas, todėl manome, kad procesiniu požiūriu įvykio vietą galima priskirti prie kitų objektų apžiūros, tačiau kriminalistiniu požiūriu tai yra išskirtinis objektas“[403]. Tačiau būtent dėl įvykio vietos išskirtinumo ir dėl to, kad jis yra nurodytas BPK 48 straipsnyje, įstatymų leidėjas privalėjo ją apibūdinti atskirai ir nustatyti įvykio vietos atlikimo tvarką. Šiuo atveju mes nesiūlome reglamentuoti atlikimo taktikos, o pašalinti spragas ir prieštaravimus tarp kriminalistinių taktinių taisyklių ir įstatyminės „tylos“[404].

Autoriai nurodo, kad „įvykio vietos apžiūros metu ištiriama įvykio vietos aplinka, tai yra iš įvykio vietos aplinkoje esančių daiktų ir kitų objektų išskiriami objektai, kurie galbūt yra informacijos apie įvykį nešėjai, surandami, užfiksuojami ir paimami pėdsakai“[405]. Skirtingai nuo apžiūrą reglamentuojančių BPK normų, sąvokos turinį, tiksliau, šio proceso veiksmo atlikimo tvarką detalizuoja Generalinio prokuroro rekomendacijos.

Generalinio prokuroro rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo[406] įvykio vietos apžiūra paminėta 26 kar-

401 E. Palskys, M. Kazlauskas, P. Danisevičius. *Kriminalistika*. 1985, p.189.

402 1961 m. Baudžiamojo proceso kodekso 200 straipsnis. „Apžiūros darymo tvarka. Darant apžiūrą, turi būti akivaizdoje kviestiniai. Reikiamais atvejais tardytojas, darydamas apžiūrą, gali kviesti dalyvauti atitinkamus specialistus, nesuinteresuotus bylos baigtimi. Apžiūros vieta gali būti apsupama iki apžiūros pabaigos.
Reikiamais atvejais tardytojas, darydamas apžiūrą, išmatuoja, nufotografuoja apžiūrimąją vietą ir atskirus objektus, sudaro planus ir schemas, pagamina pėdsakų atliejas ir atspaudus.
Daiktus ir dokumentus, rastus, darant poėmį, kratą ar įvykio vietos, vietovės ir patalpos apžiūrą, tardytojas apžiūri toje vietoje, kur atliekamas atitinkamas tardymo veiksmas. Jeigu daiktams ar dokumentams apžiūrėti reikia ilgo laiko arba jeigu yra kitų priežasčių, tardytojas juos apžiūri ten, kur daromas tardymas.“

403 *Kriminalistika. Taktika ir metodika*. 2013, p. 51.

404 Praktikoje buvo atvejų, kai advokatai apskųsdavo ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmus, kuris įvykio vietos apžiūros metu paėmė rastus objektus. Pagrindinis skundo motyvas buvo tas, kad Baudžiamojo proceso kodekso 207 str. nenumato daiktų paėmimo apžiūros metu.

405 *Kriminalistika. Taktika ir metodika*. 2013, p. 53.

406 Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymas Nr. I-110 „Dėl Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/

tus, iš jų esminiai: 3.5. punkte aiškinant patikslinimo sąvoką[407]; 42.1. p. nurodant galimus veiksmus vadovaujantis BPK 168 str. 1 d.; 44.1. p. ir 91.1. p. nustatant dokumentą, kuriuo įforminamas įvykio vietos apžiūros veiksmas; 127 p. nurodyta, kad „gaisravietės įvykio vietos tyrimą visais atvejais atlieka PAGD specialistas"; 147 p. – teismo mediko dalyvavimas įvykio vietoje; 150 p. – duomenų pateikimas dėl atliktos įvykio vietos apžiūros ir kt. Tačiau šiose rekomendacijose nėra nei įvykio vietos apžiūros sąvokos, nei gynėjo teisių sužinoti apie įvykio vietos lokaciją užtikrinant gynėjo teisę apžiūrėti įvykio vietą.

Taigi galima konstatuoti, kad nei BPK nuostatose, nei Generalinio prokuroro rekomendacijose nėra teisės normų, kurios aptartų ir reglamentuotų gynėjo teises apžiūrėti įvykio vietą ar transporto priemonę.

Baudžiamojo proceso įgyvendinimo įstatyme tik Generaliniam prokurorui buvo suteikta teisė savo įsakymais nustatyti rekomendacijas ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir prokurorams. Tai reiškia, kad Generalinis prokuroras galėjo savo įsakymu priimti ikiteisminio tyrimo rekomendacijas, kurios privalomos baudžiamojo proceso vykdytojams. O gynėjas, kaip ir įstatyminis atstovas, kurio funkcijas turi teisę atlikti advokatas, nėra proceso vykdytojas. Baudžiamojo proceso vadovėliuose gynėjas (advokatas) priskiriamas prie subjektų, kuris dalyvauja procese – proceso dalyvis (siaurąja prasme)[408]. Jam generalinis prokuroras negali nustatyti įpareigojimų. Tačiau Generalinis prokuroras, teikdamas rekomendacijas dėl ikiteisminio tyrimo metu atliekamų veiksmų, veiksmų įforminimo (proceso dokumentų formų), kardomųjų priemonių ir kitų proceso prievartos priemonių įgyvendinančių rekomendacijų nurodo, kad šios rekomendacijos privalomos

lt/TAD/TAIS.325977/asr

407 Patikslinimas: prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno atliekami su procesinėmis prievartos priemonėmis nesusiję proceso veiksmai, kuriais siekiama patikslinti skunde, pareiškime ar pranešime nurodytas faktines veikos aplinkybes, t. y. įvykio vietos apžiūra, liudytojų apklausa, duomenų ar dokumentų pareikalavimas iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas pareiškimas, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas pareiškimas, apklausa.

408 G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. 2011, p. 74.

visiems proceso dalyviams. Tai reiškia, kad ir gynėjui taip pat. Tačiau vis dėlto išlieka klausimai: kokio pobūdžio ir kokia apimtimi?

Manytina, kad tam tikras spragas galėtų užpildyti Lietuvos advokatūros Taryba, kuri Lietuvos advokatūros įstatymo pagrindu gali sudaryti įvairius patariamuosius komitetus, pavyzdžiui, Baudžiamosios ir baudžiamojo proceso teisės[409]. Toks komitetas galėtų teikti patarimus, kurie būtų tvirtinami Lietuvos advokatūros Tarybos. Tai galima realizuoti keičiant BPK įgyvendinimo įstatymo nuostatas.

Advokato atliktos įvykio vietos apžiūros atvejis

Prieš aprašant advokato atliktos įvykio vietos apžiūros atvejį verta paminėti, kad 2023 metų birželio 1 d. redakcija patikslinto 2014 m. gruodžio 29 d. Generalinio prokuroro įsakymo Nr. I-288 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų formų patvirtinimo“ nėra dokumentų formos, skirtos advokatui (gynėjui)[410]. Įsakyme paminėtos tik dvi formos, skirtos įvykio vietos apžiūrai: 1.183. p. – Prašymo dėl asmens būsto ar tarnybinių patalpų, kurios nėra įvykio vieta, tyrimo atlikimo (BPK 206 str.) forma; 1.184. p. – Kelių eismo įvykio vietos apžiūros protokolo (BPK 207 str.) forma.

Generalinio prokuroro įsakyme apžiūros formoms skirta keletas punktų:

1.61 Nutarimo atlikti asmens apžiūrą (BPK 143 str.) forma;

1.62. Asmens apžiūros protokolo (BPK 143 str.) forma;

1.179. Apžiūros protokolo (BPK 205 str.) forma;

1.180. Transporto priemonės techninės būklės patikrinimo ir apžiūros protokolo (BPK 205 str.) forma.

Todėl pasirenkat proceso dokumentą, kuriuo galima būtų įforminti gynėjo atliekamą įvykio vietos apžiūrą, reikėjo vadovautis dokumento universalumo ar bendrumo principais. Taigi, buvo pasirinkta „apžiūros protokolo forma“.

409 *Advokatūros teisė*. Sudarytojas I.Vėgelė. 2018, p. 268.

410 https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a967f6d0906f11e48028e9b85331c55d/asr

Analizuojamos nusikalstamos veikos aprašymas

Kaltinamasis A.B., siekdamas asmeninės naudos bei veikdamas juridinio asmens naudai ir interesais, ikiteisminio tyrimo tiksliai nenustatytu laiku, tačiau ne vėliau nei 2005-01-01, parengė nusikalstamos veikos planą, vadovaudamas įmonei, teikiančiai taksi paslaugas Vilniaus mieste bei siekdamas nuslėpti tikrąjį šios įmonės gaunamą turtą (pajamas, pelną, išlaidas), suorganizavo įmonės apgaulingą (dvigubą) buhalterinę apskaitą. Jis, organizuodamas UAB „A" veiklą bei įgyvendindamas nusikalstamą sumanymą, siekdamas, jog dalis ūkinių operacijų ir ūkinių įvykių būtų nefiksuojami Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatyme (toliau – BAĮ) numatytuose apskaitos dokumentuose bei registruose, nustatė bendrovėje dirbantiems taksi vairuotojams iš realiai gaunamų pajamų privalomas pateikti grynųjų pinigų sumas – „arendas", nefiksuojant šių piniginių lėšų buhalterinės apskaitos dokumentuose, kurios vienam taksi vairuotojui sudarė ne mažiau nei 475 Lt (137,57 Eur) per mėnesį. Jis pinigines lėšas („arendas"), siekdamas asmeniškai kontroliuoti bei koordinuoti jo įsteigtos įmonės finansus, nurodė įmonėse dirbantiems taksi vairuotojams pristatyti asmeniškai jam į ofisą. Vykdydami jo nurodymą taksi vairuotojai, dirbantys UAB „A", nepriklausomai nuo jų gautų per savaitę pajamų už teikiamas taksi paslaugas nuo 2005-01-01 iki 2012-01-31, pristatė bei perdavė ofise kaltinamajam A. B. grynaisiais pinigais „arendas" bendrai ne mažesnę nei 887 129 Lt (256 930,32 Eur) (2005 metais – 4 4781 Lt (12 969,47 Eur), 2006 metais – 84 750 Lt (24 545,32 Eur), 2007 metais – 112 513 Lt (32 586,02 Eur), 2008 metais – 90 012 Lt (26 069,28 Eur), 2009 metais – 168 017 Lt (48 661,09 Eur), 2010 metais – 169 362 Lt (49 050,63 Eur), 2011 metais – 200 996 Lt (58 212,47 Eur), 2012 metų sausio mėnesį – 16 698 Lt (4 836,08 Eur) sumą. Šiais savo veiksmais kaltinamasis A. B. padarė nusikalstamą veiką, numatytą BK 222 straipsnio 1 dalyje[411].

411 Baudžiamoji byla Nr. 1-197-935/2018, teisminio proceso Nr. 1-38-1-00031-2014-4: https://eteismai.lt/byla/242650851902805/1-197-935/2018

Kaltinamasis A. B. buvo pripažintas kaltu padarius nusikalstamą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 222 straipsnio 1 dalyje, ir teismas paskyrė jam laisvės atėmimą vieneriems metams ir, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos BK 75 straipsnio 1 dalimi, 2 dalies 5 punktu, paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą atidėjo dvejiems metams, įpareigodamas jį per šį laikotarpį tęsti darbą arba registruotis darbo biržoje. Jo vadovaujama įmonė UAB „A“ pripažinta kalta padariusi nusikalstamą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos BK 20 straipsnio 2 dalyje, 222 straipsnio 1 dalyje, ir jai buvo paskirta 150 MGL (5 649 Eur) dydžio bauda.

Įrodymų tyrimo situacija teisme ir įrodymų tyrimo veiksmai

Teisminio bylos nagrinėjimo metu kaltinamasis nepripažino savo kaltės ir įrodinėjo, kad ikiteisminio tyrimo metu policijos pareigūnai, atlikdami kratą jo ofise, paėmė buhalterinės apskaitos dokumentus, kurie buvo įmonės darbuotojų kabinetuose ir apimdavo tik pastarųjų dvejų trejų metų laikotarpį. O pareikštas kaltinimas apėmė daug ilgesnį laikotarpį – nuo 2005 metų iki 2012 metų.

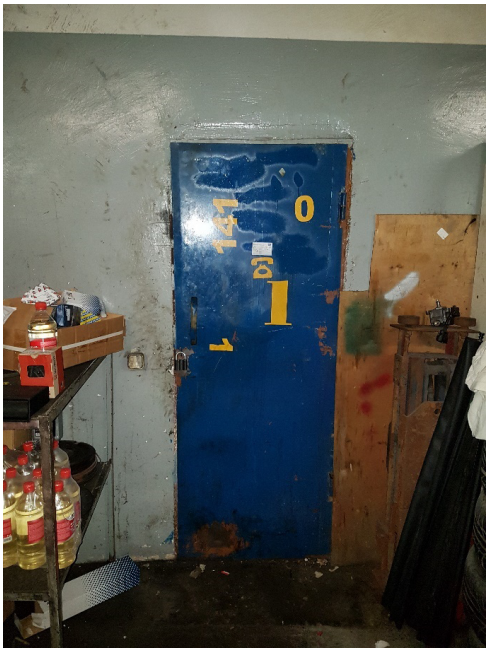
Antras aspektas, kuriuo rėmėsi kaltinamasis ir jo gynyba, susijęs su tuo, kad jis didelę savo darbo dalį vykdė remdamasis pavėžėjimo sutartimis su komercinėmis įmonėmis ir valstybinėmis įstaigomis ir visas pajamas gaudavo per banko sąskaitas. Šiuo atveju vairuotojai pildė tik sutartyse su įstaigomis nustatytos formos kvitus, kurių pagrindu buvo formuojamos sąskaitos faktūros.

Taip pat akcentuotina, kad specialisto išvadose kaltinamojo įmonės pajamos buvo apskaičiuojamos remiantis liudytojų (vairuotojų) parodymais. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad vairuotojai buvo apklausiami apie tikslias gaunamas sumas po dešimties metų po tiriamojo įvykio. Tai savaime kelia didelių verifikavimo klausimų. Tačiau, nežiūrint į šias aplinkybes, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos specialistė pateikė įmonės pajamų ir valstybei padarytos žalos (nesumokėtų mokesčių) paskaičiavimus, kurie tapo pagrindu pareikšti įtarimus įmonės

vadovui ir pačiai įmonei (juridiniam asmeniui).

Šioje situacijoje kaltinamasis ir jo gynėjas nusprendė, kad būtina pateikti specialistui visus inkriminuojamo laikotarpio įmonės buhalterinės apskaitos dokumentus. Kadangi įmonė nuomojo patalpas ir nežinojo, kurioje vietoje patalpų savininkas saugojo visų nuomininkų dokumentus ir daiktus, bendraujant su patalpų savininku buvo nustatytos daiktų sandėliavimo vietos.

Kai daiktų saugojimo vietos buvo nustatytos ir gautas leidimas jas apžiūrėti, advokatas, dalyvaujant kaltinamajam, atliko patalpų apžiūrą. Šioje patalpoje buvo aptikti segtuvai su įmonės „A“ buhalteriniais dokumentais (žr. 1 ir 2 paveikslus).

1 paveikslas. Garažo sandėliuko durys.

2 paveikslas. Sandėliuko vidus. Dokumentai.

Apžiūros metu buvo rasta ir paimta 13 segtuvų su 2000–2010 metų laikotarpio dokumentais: kasos dokumentais, žiniaraščiais, kelionės lapais, SODROS dokumentais, grafikais, VMĮ ataskaitomis, darbo sutartimis, pardavimų dokumentais.

2017 m. balandžio 20 d. teismo posėdyje buvo pateikti du maišai su

dokumentais, įvykio vietos apžiūros protokolas, surašytas kaltinamojo gynėjo ir prašymas atlikti specialisto papildomą tyrimą ir pateikti išvadą. Teisėjas privalėjo įsitikinti advokato atliktų veiksmų tikrumu, todėl teismo posėdyje buvo svarstomi klausimai apie dokumentų atsiradimo kitoje vietoje nei nuomojamos patalpos aplinkybes, kaip ir kas atlikinėjo ikiteisminio tyrimo metu kratas ir kuriose vietose buvo atliekamos kratos. Tik teismo posėdžio pabaigoje, po visų ginčų dėl papildomo specialisto tyrimo atlikimo būtinumo, teisėjas paklausė kaltinamojo ar jis dalyvavo įmonės patalpų kratoje. Tai buvo reikšminis klausimas aiškinant kratos aplinkybes ir dokumentų buvimo vietą. Kaltinamasis paaiškino, kad jis tuo metu buvo namuose, kuriuose taip pat vyko krata.

Taip pat buvo suabejota, ar advokatas turėjo teisę atlikti apžiūrą. Teismas tikslino šios teisės teisinę formuluotę baudžiamojo proceso kodekse.

Šiuo analizuojamu atveju būtų prasminga pateikti prokuroro poziciją, išsakytą teismo posėdyje (cituojamas nuasmenintas variantas): „Abejoju, kad krata buvo atlikta neišsamiai. Būtent balandžio 8 d., kai vyko advokato ir kaltinamojo susipažinimas su buhalteriniais dokumentais, išsiaiškinome, kad pirmiausia (kaltinamasis) išvis nežinojo, kur yra tie dokumentai. Kai mes pradėjome vartyti kratos protokolą, jis iš pradžių sakė, kad dokumentai serverinėje, pažiūrėjome, kad ten išimti kažkokie dokumentai, bet ne tie. Be to, už buhalterinės apskaitos dokumentų išsaugojimą atsakingas pats (kaltinamasis). Jis pirmiausia turėjo žinoti, kur yra jo dokumentai. Kam gali kilti mintis eiti apžiūrėti garažus ir juose esančius sandėliukus, nemanau, kad tyrėjai tingėjo tepliotis. Kyla įtarimas, kad kaltinamasis ikiteisminio tyrimo metu buvo abejingas savo ir įmonės likimui, ne kartą buvo prašoma pateikti dokumentus ir nei karto nekilo mintis pasakyti, kur tie dokumentai turi būti. Dėl specialisto išvados paskyrimo sutinku, kad nekiltų jokių prieštaravimų ar abejonių, nebūtų pažeistas rungimosi principas, manau, visiems proceso dalyviams būtina susipažinti su pateiktais dokumentais.“

Vertinant prokuroro pasisakymą gynybos požiūriu, kaltinamasis kratos metu

ar susipažindamas su ikiteisminio tyrimo medžiaga apskritai neprivalėjo nieko sakyti. Daugumos gynėjų pozicija šiuolaikiniame procese yra tokia, kad kuo vėliau kaltinamasis pradės kalbėti, tuo daugiau galimybių apsiginti. Ikiteisminio tyrimo pareigūnų požiūriu tai prasta pozicija, tačiau Lietuvos baudžiamajame procese neveikia nei JAV teisėje egzistuojanti vadinamoji „Mirandos taisyklė"[412], nei įrodymų vertinimui taikoma „užkrėsto obuolio taisyklė" (Federacinė įrodinėjimo taisyklė 1972 m.)[413]. Todėl, vertinant inkvizicinį ikiteisminio tyrimo medžiagos rinkimo procesą, tokia įtariamojo (kaltinamojo) ir jo gynėjo pozicija turi prasmę egzistuoti, nors nusikaltimų tyrimo metodikoje tai nėra plačiai aptariama.

Teisminių ginčų pabaigoje teismas prijungė apžiūros protokolą prie bylos. Paimtus apžiūros metu dokumentus advokatas buvo įpareigotas perduoti prokurorui su paskesniu jų perdavimu specialistui, po to kai buvo suformuluoti klausimai specialistui ir teismas priėmė sprendimą prašyti specialisto pateikti išvadą.

Apibendrinant atvejo aprašymą būtina paminėti, kad, siekiant pritaikyti ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir prokurorams skirtą protokolo formą gynėjams, reikia ją keisti iš esmės. Apžiūros protokolo formos antrame lape papildyti sakinį: „Apžiūra atlikta vadovaujantis BPK 92, 179, 205 ir 207 straipsniais." ir jį išdėstyti taip: „Apžiūra atlikta vadovaujantis BPK 48 str. 1 d. 7 p.,92, 179, 205 ir 207 straipsniais."

Išvados

1. Apžiūros sampratos turinys baudžiamajame procese ir kriminalistikoje nėra vienodas.
2. Įvykio vietos apžiūros reglamentavimas baudžiamajame procese ir kituose poįstatyminiuose teisės aktuose skirtingas ir nenuoseklus.
3. Advokato teisė atlikti įvykio vietos apžiūrą nedetalizuota nei baudžiamojo proceso įstatyme, nei Generalinio prokuroro rekomendacijose.

412 К. Ф. Гуцеко, Л. В, Головко, Б. А. Филимонов. Уголовный процесс западных государств. 2011, p.173.

413 К. Ф. Гуцеко, Л. В, Головко, Б. А. Филимонов. Уголовный процесс западных государств. 2011, p. 172.

4. Lietuvos advokatūrai nėra suteikta teisė teikti rekomendacijas ar patarimus advokatams dėl baudžiamojo proceso spragų.
5. Praktikoje teismai palankiai vertina advokato teisės atlikti įvykio vietos apžiūros veiksmą dalyvaujant baudžiamajame procese.

THE LAWYER'S RIGHT TO PERFORM CRIME SCENE INVESTIGATION: PROCEDURAL LAW AND PRACTICAL IMPLEMENTATION

Ryšard Burda

Summary

On May 1, 2003, after the Criminal Procedure Code entered into force, the subjects of the criminal procedure and their rights and obligations changed. Persons conducting the criminal process, such as prosecutors, have become the main subjects of the process, who shape and execute it and realize all the goals and tasks of not only the criminal process, but also the tactics and methodology of forensics. Essentially, pre-trial investigation officers, who have become universal investigators, implement the prosecutor's investigation ideas. The pre-trial investigation officer and the pre-trial investigation institutions have become relatively independent. The same effectively applies to the tactics of pre-trial investigation and the methods of crime investigation. From this point of view, the person participating in the criminal process – the lawyer – is autonomous and independent from the prosecutor and the pre-trial investigation officer. Their independent status is guaranteed by the separate defense function performed in criminal proceedings, which is not performed by any other entity. However, during the pre-trial investigation or trial, the lawyer can effectively use their rights to collect

and provide the prosecutor, the pre-trial investigation officer or the court with data relevant to the defense. Can they effectively use the right to conduct an inspection, and what is the significance of the inspection of the scene or other object performed by the lawyer? These and other questions are examined in this article, the creation of which was prompted not so much by the practical experience of the author as a lawyer, but by the field of scientific research of Professor Henryk Malewski and the opportunity to share thoughts and insights on the professor's beautiful anniversary.

Keywords: crime scene investigation; forensics; criminal process; lawyer; pre-trial investigation officer; prosecutor.

PROBLEMATYKA KRYMINALISTYCZNA PRACY OPERACYJNEJ

Dr. Grażyna Kędzierska,

Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej

Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie,

Polska,

E-mail: gkedzierska@op.pl

Adnotacja. Praca operacyjna należy do działań wykrywczych stosowanych przez organy ścigania. Metody pracy operacyjnej są charakteryzowane w trzech aspektach: prawnym, psychologicznym i kryminalistycznym. Aspekt kryminalistyczny metod pracy operacyjnej obejmuje zasady, sposoby i środki działalności różnych służb ochrony bezpieczeństwa ludzi i państwa. Elementy kryminalistyczne pracy operacyjnej podlegają ciągłym zmianom, które muszą nadążyć za ewoluującą przestępczością.

Słowa kluczowe: kryminalistyka; taktyka kryminalistyczna; praca operacyjna; metody pracy operacyjnej.

Wprowadzenie

Kryminalistyka jest dyscypliną naukową, która powstała w odpowiedzi na zapotrzebowanie organów ścigania. Wiedza tej nauki omawia przede wszystkim zasady i metody działania organów ścigania, nie pomijając zagadnień przestępstwa i przestępcy niezbędnych do skutecznego zwalczania przestępczości. Wszak już Eugène François Vidocq[414] uważał, że tylko podobne zwalcza podobne, czyli że najgorszymi wrogami przestępców są zawsze byli więźniowie, którzy znają

414 G. Feix. *Sûretē. Wielkie ucho Paryża.* 1988, s. 61.

mentalność i metody przestępców i najskuteczniej potrafią do nich dotrzeć.

Dzisiaj niekwestionowany jest podział nauki kryminalistyki na dwa działy – technikę kryminalistyczną i taktykę kryminalistyczną. Te dwie części wykształcone, zresztą zgodnie z tendencjami światowymi, przez polską myśl kryminalistyczną znalazły się w definicjach podawanych przez polskich kryminalistyków drugiej połowy XX wieku. Prekursorem dwuskładnikowego rozumienia kryminalistyki był już Hans Gross, który w IV wydaniu swojej książki Podręcznik dla sędziów śledczych dokonał podziału kryminalistyki na technikę i taktykę. Później pod wpływem krytyki wycofał się z tego pomysłu, koncentrując się na technice, ale pozostawił tematykę taktyki w licznych rozdziałach[415] dalszych wydań swojej najważniejszej publikacji. Popularność książki Hansa Grossa, użyteczność jej treści oraz rozwój badań nad dowodami rzeczowymi nie zatrzymały jednak procesów przemian w ówczesnej wiedzy kryminalistycznej i do połowy XX wieku w kryminalistyce wyraźnie wyodrębniły się: technika kryminalistyczna i taktyka kryminalistyczna. Kryminalistyka zaczęła też być uważana za prakseologię zwalczania przestępczości[416].

Wszyscy polscy kryminalistycy, którzy podjęli próbę zdefiniowania kryminalistyki określając zakres zainteresowania tej dyscypliny, wyróżniają kwestie taktyczne używając terminów takich jak metody, sposoby, taktyczne sposoby i zasady sprawnego działania[417]. Kryminalistyce przypisuje się funkcje: rozpoznawczą, wykrywczą, dowodową i zapobiegawczą. Nie wszystkie te funkcje są w równym stopniu wypełniane przez technikę i taktykę. Zdecydowanie technika kryminalistyczna ma większy udział w funkcji dowodowej i zapobiegawczej a taktyka kryminalistyczna w funkcji rozpoznawczej i wykrywczej. Ważną cechą kryminalistyki jest interdyscyplinarność. Wiele elementów techniki

415 T. Hanausek. *Zarys taktyki kryminalistycznej.* 1994, s. 8.

416 S. Pikulski. *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*. 1997, s. 14.

417 G. Kędzierska. Definicja kryminalistyki w dobie społeczeństwa informacyjnego. *Co nowego w kryminalistyce – przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*. Red.: E. Gruza, M. Goc, T. Tomaszewski. 2010, s. 137.

kryminalistycznej opiera się na adaptacji metod z nauk technicznych i przyrodniczych. Z kolei taktyka kryminalistyczna w największym stopniu korzysta z osiągnięć nauk społecznych i prawnych – psychologii i prawa – ponieważ taktyka koncentruje swoje zainteresowanie na osobie, na osobowym źródle informacji[418].

Działania wykrywcze organów ścigania przyjmują postać poczynań procesowych, opisanych w prawie dość szczegółowo oraz operacyjnych. Metody pracy operacyjnej, czyli czynności operacyjno-rozpoznawcze w aktualnych przepisach prawa znajdują odzwierciedlenie o tyle, o ile jest to niezbędnie potrzebne. W polskim prawie w ustawach szczególnych zostały uregulowane tylko kwestie takie jak podstawy prawne niektórych metod pracy operacyjnej oraz także niektóre warunki ich stosowania. W metodach pracy operacyjnej znaczne zastosowanie znajduje również psychologia. Zatem, jeśli przyjąć, że aspekt psychologiczny i prawny są dość ściśle określone przedmiotem badań tych dyscyplin naukowych, to aspekt kryminalistyczny też powinien wynikać z przedmiotu badań kryminalistyki. Powstają więc pytania:

- jakie zagadnienia mieszczą się w problematyce kryminalistycznej pracy operacyjnej?
- czy wiedza kryminalistyczna o pracy operacyjnej podlega zmianom i w jakim kierunku te zmiany zachodzą?

Niektórymi czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi jak np. obserwacja i wywiad, zajmują się nauki wojskowe, ale w zupełnie innym kontekście niż czyni to kryminalistyka. Nauki wojskowe zajmują się walką z wrogiem zewnętrznym, natomiast kryminalistyka jest nauką o walce z wrogiem wewnętrznym – przestępczością. W obu przypadkach – nauk wojskowych i kryminalistyki – przedmiotem szczególnego zainteresowania jest więc walka – czy jak ją określa T. Kotarbiński – „kooperacja negatywna"[419]. Ta walka wraz z różniącym je wrogiem charakteryzuje się pewnymi odmiennościami.

418 T. Hanausek. *Zarys taktyki kryminalistycznej.* 1994, s. 18.

419 T. Hanausek. *Zarys taktyki kryminalistycznej.* 1994, s. 79.

Ewolucja pracy operacyjnej

Pierwotnie poufne zdobywanie informacji było związane z prowadzeniem działań wojennych i politycznych. Już w starożytnym Rzymie rozumiano, że państwo powinno korzystać z osób, które za wynagrodzeniem będą źródłem cennych informacji o różnych zagrożeniach. Piszący około 600 lat p.n.e. traktat *Sztuka wojny* Chińczyk Sun Tzu (lub Sun Wu albo Sun Zi) zamieścił w nim rozdział *Użycie szpiegów*. Wśród wyższych dowódców wojskowych Sun Tzu wymienia Przywódcę Szpiegów Państwowych, który nadzoruje operacje szpiegowskie w innych krajach[420]. Także Arystoteles napisał: „Stara się też tyran o to, aby dochodziło do jego wiadomości wszystko, co mówi lub co czyni ktokolwiek z jego poddanych. Do tego celu służą szpiedzy, jak w Syrakuzach, tzw. donosicielki lub podsłuchiwacze…"[421].

Przez wieki historia pracy operacyjnej to historia szpiegowskiego wywiadu[422], skierowanego głównie przeciwko innemu państwu. Prowadzenie wojny wymagało rozpoznania przeciwnika, jego siły militarnej, zamiarów, stanu przemysłu wojskowego. Wszak zmiany społeczne zawsze były napędzane przez rozwój techniki i technologii wojskowej. Konflikty między grupami o nowe terytoria i zasoby były kluczowe dla ewolucji kulturowych i kolejnych wynalazków koniecznych do prowadzenia wojen[423], a informacje zbierane przez wywiadowców nieodzowne dla zwycięskich kampanii.

Rozkwit przestępczości pospolitej w XVIII w. przyniósł zapotrzebowanie na

420 Sun Tzu. *Sztuka Wojny.* [Tyt. oryg. Bing Fa], wyd. popr., rozsz. Opracowanie graficzne, skład 1 i korekta: J. Paterczyk, e-mail: japater@wp.pl. Chiński tekst źródłowy oraz tłumaczenia na j. angielski: http://zhongwen.com/bingfa.htm, 1 compiled by LATEX 2ε, 79, dostęp 25.05.2023, https://docplayer.pl/6717152-Sun-tzu-sztuka-wojny-czyli-trzynascie-rozdzialow.htmlhttps://docplayer.pl/6717152-Sun-tzu-sztuka-wojny-czyli-trzynascie-rozdzialow.html.

421 B. Sprengel. *Praca operacyjna Policji.* 2018, s. 12; Arystoteles. *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz. 2001, s. 163.

422 Historię wywiadu prezentują takie publikacje jak: J. Piekałkiewicz. *Dzieje szpiegostwa.* 1999; A. Misiuk**.***Służby wywiadu i kontrwywiadu II Rzeczypospolitej.* 2016; A. Pepłoński. *Wojna o tajemnice. W tajnej służbie Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1944).* 2011.

423 CSH, dostęp 25.05.2023: https://www.csh.ac.at/peter-turchin-what-drove-holocene-transformation-theories-put-to-the-test/

profesjonalne, policyjne służby kryminalne, które musiały mieć odpowiednie narzędzia do utrzymania bezpieczeństwa i porządku w państwie. W Anglii policja kryminalna została utworzona w 1750 roku jako grupa Bow-Street-runners (Gońcy z Bow-Street), którzy w ściganiu przestępców stosowali głównie obserwację, ale także z wielkim powodzeniem maskowanie za pomocą przebrania pozwalającego wtopić się w rozpracowywaną społeczność. Takie same metody pracy operacyjnej we Francji na początku XIX w. stosował Eugène François Vidocq, pierwszy szef powstałej służby kryminalnej, osiągając ze swoim niewielkim zespołem sześciu współpracowników (byłych przestępców) nie notowane wcześniej znakomite wyniki w zwalczaniu przestępczości pospolitej[424].

Pierwotne czynności operacyjno-rozpoznawcze z takim powodzeniem stosowane w tych dawnych czasach przez wieki ulegały przeobrażeniom. Starsze były unowocześniane, do nich dołączały nowe, które też podlegały modyfikacjom wymuszonym przez zmieniającą się przestępczość. Jest to proces ciągły, chociaż jego tempo jest silnie uzależnione od rozwoju nauki kryminalistyki. W ostatnich dwóch dekadach w polskiej kryminalistyce obserwuje się znaczne zainteresowanie badaniami nad metodami pracy operacyjnej.

Kryminalistyczne elementy pracy operacyjnej pojawiły się głównie w jawnych publikacjach byłych policjantów, którzy już w czasie służby dostrzegali, na przykład, potrzebę szerszego uregulowania prawnego[425] oraz intensywniejszych prac nad wykorzystaniem doświadczeń praktyki stosowania poszczególnych metod pracy operacyjnej[426], co z kolei dałoby asumpt do lepszego zabezpieczenia prawnego funkcjonariuszy operacyjnych oraz podniosło efektywność ich szkolenia. Należy uznać, że prezentowane uwagi oparte nie tylko na głębokich analizach doświadczeń zawodowych, ale także na podejmowanych badaniach są niezwykle

424 J. Thorwald**.** *Stulecie detektywów.* Tłum. W. Kragen, K. Bunsch. 1992, s. 19, 49.

425 Zobacz: P. Łabuz, J. Kudła, T. Safjański. *Czynności operacyjno-rozpoznawcze polskich służb ochrony prawa w prawie krajowym i międzynarodowym.* 2022.

426 B. Sprengel. Policyjne czynności operacyjno-rozpoznawcze w Polsce. *Studia Politologiczne.* 51, 2019, s. 157.

cenne dla rozwoju nauki kryminalistyki w jej obszarze operacyjnym.

W ten sposób stosowana od wieków metoda pracy operacyjnej jaką jest współpraca z osobowym źródłem informacji doczekała się w polskiej literaturze przedmiotu wreszcie obszernych monografii. Słabo zaznaczona w polskim prawie, niosąca wiele zagrożeń dla funkcjonariusza ta metoda operacyjna mocno obwarowana cechą tajności szczególnie w stosunku do osobowego źródła informacji (czyli OZI), niejednokrotnie daje organom ścigania wiedzę o podstawowym znaczeniu dla zwalczania przestępczości. Piotr Herbowski prezentuje praktyczną stronę współpracy z osobowym źródłem informacji wyraźnie zaznaczając, że przedstawione „rozważania … należy zaliczyć do dziedziny kryminalistyki". Badacz ten popiera swój pogląd zdaniem kilku kryminalistyków przedstawiających znaczenie, formy, wykorzystanie wyników pracy operacyjnej w postępowaniu karnym oraz zastosowanie środków technicznych w realizacji czynności operacyjno-rozpoznawczych[427]. Także Krzysztof Horosiewicz zajmuje się współpracą policjantów z osobowym źródłem informacji[428]. Autor ten ciekawie analizuje efektywność tej współpracy przez pryzmat mierników i danych statystycznych podających np. liczbę OZI, liczbę uzyskanych informacji od OZI, kwoty wypłat z funduszu operacyjnego[429]. W naukowej literaturze kryminalistycznej można znaleźć jeszcze kilka pozycji K. Horosiewicza odnoszących się nie tylko do współpracy z osobowym źródłem informacji, które przedstawiają metody pracy operacyjnej nie zagrażając ich tajności[430].

Zgoła inną metodą jest tzw. biały wywiad również zaliczany do metod pracy operacyjnej. W przeciwieństwie do utajnianej współpracy z osobowym źródłem

427 P. Herbowski. *Poufne osobowe źródła informacji. Aspekty kryminalistyczne i prawnokarne.* 2018, s. 12-28.

428 Zobacz: K. Horosiewicz. *Współpraca policjantów z osobowymi źródłami informacji.* 2015.

429 K. Horsiewicz. Ocena efektywności współpracy prowadzonej z Osobowymi Źródłami Informacji. *Policja. Kwartalnik Kadry Kierowniczej Policji.* 17, 2016, s. 4, 7.

430 K. Horosiewicz. Gra operacyjna, kombinacja operacyjna i dezinformacja jako metody pracy operacyjnej. *Przegląd Policyjny.* 3, 2018, s. 41; K. Horosiewicz. *Wybrane elementy taktyki werbowania i współpracy z osobowymi źródłami informacji.* 2019.

informacji biały wywiad wykorzystuje wyłącznie jawne źródła. Ta metoda pracy wywiadowczej stosowana od dawna, która doczekała się prawdziwego rozkwitu wraz z rozwojem Internetu ma wiele zalet, jak choćby różnorodność źródeł, szybkość i łatwość pozyskiwania informacji[431]. Funkcjonowanie w społeczeństwie informatycznym łączy się z pozostawianiem w cyberprzestrzeni wielu śladów przez członków tego społeczeństwa. Dane uzyskiwane z otwartych źródeł, przetwarzane następnie w ramach analizy kryminalnej dają wyniki istotne dla prowadzonych postępowań i pozwalają na kompleksową ocenę sytuacji procesowej[432]. Ważnym zadaniem organów ścigania jest rozpoznanie i informacje z białego wywiadu co najmniej uzupełniają funkcję rozpoznawczą kryminalistyki, często oferując wiadomości umożliwiające realizację działań zapobiegawczych[433].

Gwałtowny wzrost zapotrzebowania, nie tylko służb państwowych, na informacje uzyskiwane w sposób niejawny, wzrastająca możliwość nadmiernej ingerencji w prawa i wolności jednostki w czasie realizacji czynności operacyjno-rozpoznawczych a jednocześnie potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego obywatelom wywołały wśród przedstawicieli, szczególnie taktyki kryminalistycznej, zainteresowanie tzw. ryzykiem w odniesieniu do pracy operacyjnej. Problematyka terminu „ryzyko operacyjne" i nieodłącznej jego oceny została wyczerpująco opisana i właściwie chyba wprowadzona szerzej do praktyki przez Jacka Kudłę i Piotra Kosmatego. Ryzyko operacyjne to prawdopodobieństwo wystąpienia skutków niekorzystnych zaplanowanych czynności operacyjno-rozpoznawczych, generowanych przez decyzje, wydarzenie lub proces[434]. Ocena ryzyka operacyjnego to przede wszystkim kwestia kryminalistyczna. Szacowanie

431 K. B. Rapkowska, P. M. Zackiewicz. *Biały wywiad w zwalczaniu przestępczości kryminalnej i zorganizowanej:* https://docplayer.pl/69559475-Bialy-wywiad-w-zwalczaniu-przestepczosci-kryminalnej-i-zorganizowanej.html

432 A. Lebiedowicz. Wykorzystanie białego wywiadu w działalności Policji i prokuratury. *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.* Zeszyt 1. 2021, s. 75.

433 B. Stromczyński, P. Waszkiewicz. Biały wywiad w praktyce organów ścigania na przykładzie wykorzystania serwisów społecznościowych. *Prokuratura i Prawo.* 5, 2014, s. 158.

434 J. Kudła, P. Kosmaty.*Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych Policji. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe.* 2013, s. 50.

ryzyka operacyjnego powinno być przeprowadzane na etapie planowania operacji, czyli doboru sposobów i środków pracy operacyjnej. Wybór i zastosowanie określonej metody pracy operacyjnej są określone doświadczeniem, kryminalistyczną wiedzą zawodową funkcjonariusza oraz sytuacją operacyjną. Wspomniani autorzy wskazują na przykład, że każdą obserwację musi poprzedzać zbadanie terenu i przygotowanie legendy dla bezpośrednio zaangażowanych funkcjonariuszy operacyjnych. Konieczne jest szczegółowe poznanie obiektu obserwacji najlepiej na podstawie materiałów fotograficznych, elementów topografii terenu jak ślepe uliczki, przejścia, pasaże, drugie wyjścia ze sklepów lub restauracji, sposobu zajmowania miejsca przez obserwatora w środkach komunikacji jak autobus miejski. Oprócz uwag dotyczących obserwacji Kudła i Kosmaty zwracają uwagę na te kryminalistyczne elementy ryzyka kontroli operacyjnej, które ostatecznie mogą decydować o skuteczności działań podjętych w ramach tej usankcjonowanej ustawowo metody pracy operacyjnej[435].

Zakończenie

We współczesnym świecie przestępczość, niezależnie od jej rodzaju, jest poważnym zagrożeniem dla spokojnego bytowania ludzi oraz wyzwaniem dla wszystkich służb ochrony bezpieczeństwa społeczeństw. Poszukiwanie nowych i zmiany w dotychczasowych metodach zwalczania przestępczości są ciągłym problemem zarówno nauki jak i teorii. Pod tym względem kryminalistyka dotrzymuje kroku rozwojowi cywilizacyjnemu. Zagadnienia taktyki działań operacyjnych organów ścigania, które są domeną kryminalistyki muszą dostosować się i nadążać za dynamicznie zmieniającą się przestępczością.

Wiedza kryminalistyczna pracy operacyjnej koncentruje się na zasadach, środkach i sposobach stosowania metod pracy operacyjnej. Zasady tworzą podstawy

435 J. Kudła, P. Kosmaty.*Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych Policji. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe.* 2013, s. 126, 186.

funkcjonowania systemu metod pracy operacyjnej, są formułą wskazującą poprawny dobór i wykorzystanie sposobów i środków do osiągnięcia założonego celu. Teoria pracy operacyjnej obejmuje system definicji, klasyfikacje, twierdzenia i relacje między nimi opisując taktykę operacyjną organów ścigania. Teoria kryminalistyki systematyzuje, porządkuje, definiuje wiedzę o metodach pracy operacyjnej, co jest nieodzowne w dydaktyce, w nauczaniu nowych funkcjonariuszy którzy będą stosować tę wiedzę w praktyce. Oni będą ją adaptować do swoich działań operacyjnych, wzbogacać i przekształcać, ponieważ teoria nigdy nie przesądza jaki jest stan faktyczny.

Przez wiele lat o większej dostępności informacji na temat metod pracy operacyjnej decydowała jej podstawowa i najważniejsza cecha jaką jest tajność. Generalnie tajne było wszystko. Z czasem stało się jasne, że tajność jest nieodzowna, ale musi bezwzględnie obejmować ściśle określone elementy działań operacyjnych, ale jednak nie wszystkie.

Liczne publikacje w polskiej literaturze kryminalistycznej, które objęły zagadnienia metod pracy operacyjnej przygotowane przez byłych funkcjonariuszy operacyjnych, oparte na ich doświadczeniu i umiejętnościach zdobytych w czasie aktywnej działalności zawodowej dzisiaj są niezwykle istotnym elementem naukowej kryminalistyki. Powodują, że taktyka kryminalistyczna zawsze skoncentrowana na osobowym źródle informacji i od wieków obecna w systemie tajnego zdobywania informacji (chociaż przez wieki nikt jej tak nie nazywał) nie jest skostniała, rozwija i zmienia się. Proces modyfikacji elementów kryminalistycznych pracy operacyjnej ma kilka kierunków, ale podjęte prace nie we wszystkich mają równe natężenie. Okazuje się, że warto zwrócić uwagę na:

- bardziej szczodre korzystanie z doświadczeń zawodowych byłych funkcjonariuszy operacyjnych,
- większe upublicznienie komponentów nie wpływających na tajność praktyki, co umożliwi także liczniejsze prace badawcze, zakończone interesującymi wnioskami,

- bardziej wyrafinowanie i drobiazgowe teoretyczne opracowywanie każdej metody pracy operacyjnej, co czyni je łatwiejszymi w szkoleniu i później w realizacji praktycznej,
- ściślejsze powiązanie taktycznych elementów z technicznymi, wykorzystującymi nowoczesne technologie, co znajduje odzwierciedlenie w realizacji funkcji wykrywczej pracy operacyjnej, w szczególności w działaniach rozpoznawczych, które z kolei mogą być przydatne w zapobieganiu przestępczości,
- szybką adaptację pojawiających się nowych technologii w dziedzinie komunikowania się ludzi, co ma decydujące znaczenie w operacyjnym rozpoznaniu środowiskowym i osobowym,
- bardziej wnikliwą ocenę ryzyka operacyjnego planowanych działań, szczególnie ofensywnych, w celu eliminacji błędów z powodu np. nietrafnych decyzji lub źle dobranej metody pracy operacyjnej,
- uzupełnienie regulacji prawnych zabezpieczających funkcję dowodową pracy operacyjnej,
- wprowadzenie przepisów starannie zabezpieczających bezpieczeństwo prawne funkcjonariuszy operacyjnych, co zapewne będzie miało wpływ na poziom realizacji czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Wszystkie metody tajnego zdobywania jakiejkolwiek wiedzy o przestępczości, kryteria jej analizy oraz oceny są wypracowywane przez naukę kryminalistyki, albowiem żadna inna dyscyplina naukowa nie zajmuje się zagadnieniami walki z przestępczością tak kompleksowo, precyzyjnie i sumiennie.

Streszczenie

Kryminalistyka jest dyscypliną naukową, która powstała na zapotrzebowanie organów ścigania. Aktualnie w nauce tej funkcjonują wyodrębnione działy: technika i taktyka. Zagadnienia tych działów przenikają się wzajemnie, szczególnie na poziomie stosowania ich metod w praktyce. Interdyscyplinarność kryminalistyki w obszarze taktyki operacyjnej wyraża się w łączeniu jej oryginalnej wiedzy z

elementami prawa i psychologii. Elementy kryminalistyczne pracy operacyjnej podlegają ciągłym zmianom, które muszą nadążyć za ewoluującą przestępczością. Znaczny wpływ na kierunki tych zmian mają publikowane badania i analizy byłych funkcjonariuszy operacyjnych.

FORENSIC ISSUES OF OPERATIONAL WORK

Grażyna Kędzierska

Summary

Forensic science is a scientific discipline that was created for the needs of law enforcement agencies. Currently, there are separate branches in this area: techniques and tactics. The objects of these branches intervene, especially at the level of applying their methods in practice. The interdisciplinarity of criminalistics in the field of operational tactics is expressed in combining its original knowledge with elements of law and psychology. The elements of operational work are subject to constant change that must develop in line with evolving crime. The published research and analyses of former operational officers have a significant impact on the directions of these changes.

Keywords: criminalistics; tactics; forensic science; operational work; methods of operational work.

EKSPERTIZĖ OPERATYVINIO DARBO KONTEKSTE

Grażyna Kędzierska

Santrauka

Teismo ekspertizė yra mokslo disciplina, sukurta teisėsaugos institucijų poreikiams užtikrinti. Juos nagrinėja ekspertinės technikos ir taktikos dalys. Nurodyti klausimai susipina, ypač jų metodų taikymo praktikoje lygmeniu. Teismo ekspertizės tarpdalykiškumas operatyvinės taktikos srityje išreiškiamas pirminių žinių apie įvykį derinimu su teisės ir psichologijos elementais. Operatyvinio darbo kriminalistikos elementai nuolat keičiasi, o tai turi neatsilikti nuo besivystančio nusikalstamumo tendencijų. Paskelbti buvusių operatyvinių pareigūnų tyrimai ir analizės turi reikšmingos įtakos šių pokyčių kryptims.

Reikšminiai žodžiai: teismo ekspertizė; kriminalistikos taktika; operatyvinis darbas; operatyvinio darbo metodai.

NARKOTIKŲ KONTRABANDA – ORGANIZUOTO NUSIKALSTAMUMO DALIS

Jurgita Baltrūnienė,
Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija,
Lietuva,
E. paštas baltruniene.jurgita@gmail.com

Anotacija. Šiuolaikiniame pasaulyje vis plačiau vystantis technologijoms ir sunkėjant organizuoto nusikalstamumo grupuočių nusikalstamų veikų padarymo metodams, būtina ieškoti veiksmingesnių būdų, užkertančių kelią grupuočių daromoms nusikalstamoms veikoms. Straipsnyje analizuojami probleminiai organizuoto nusikalstamumo grupuočių vykdomų nusikalstamų veikų atskleidimo aspektai, aptariamos prevencijos galimybės. Taip pat apžvelgiamos šiuo metu aktualiausios ir labiausiai paplitusios nusikalstamos veikos, organizuoto nusikalstamumo kontekste, t. y. straipsnyje analizuojama organizuoto nusikalstamumo problematika tiriant nusikaltimus, susijusius su narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimu. Straipsnyje taip pat pabrėžiamas šių nusikaltimų ypatingas latentiškumas ir daroma žala valstybei ir visuomenei.

Reikšminiai žodžiai: organizuotas nusikalstamumas; narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimas; narkotikai.

Įvadas

Šiuolaikiniame pasaulyje sudėtingėjant kriminogeninei padėčiai vis daugiau dėmesio reikia skirti kovai su nusikalstamumu. Informacija visuomet buvo, yra ir bus vienas iš vertingiausių galios elementų pasaulyje. Todėl nenuostabu, kad kasdien tiek daug dėmesio, pajėgų ir resursų skiriama įvairaus pobūdžio informacijos paieškoms. Informacija, kuria disponuojame, yra kiekvieno darbo pagrindas,

ypač teisėsaugos institucijų veikloje. Kinų mąstytojas Sun Tzu veikale „Karo menas“ teigia: „<...> *kad priešininkas neperprastų tavo užmačių, būtina visais įmanomais būdais rinkti apie jį duomenis, į pagalbą pasikviečiant žvalgus*“[436]. Viena iš svarbiausių pasaulyje didėjančių problemų – organizuotas nusikalstamumas. Šių nusikalstamų veikų atskleidimas ir tyrimas yra viena iš prioritetinių veiklos sričių. Šiuolaikinis organizuotas nusikalstamumas sugeba greitai ir lanksčiai prisitaikyti prie kintančių socialinių, teisinių ar ekonominių sąlygų. Organizuoto nusikalstamumo grupių nariai išmano įstatymus ir jų spragas, dažnai jomis pasinaudoja ir taip tampa pavojingesni. Pasakytina ir tai, kad organizuoto nusikalstamumo grupių nariai tarpusavyje gerai sutaria įvairiose užsienio valstybėse, taip vieni iš kitų gauna gerą materialinį, techninį ar informacinį aprūpinimą. „Organizuotas nusikalstamumas primeta visuomenei savo vertybių sistemą, elgesio normas, stengiasi skverbtis ne tik į ekonomiką, bet ir politiką, nacionalinius santykius. Plečiasi organizuoto nusikalstamumo geografija, nuolat kinta jo kriminalinis kapitalas. Daugelis valstybių, ypač kuriose veikia stiprus organizuotas nusikalstamumas, turi savo nacionalinę baudžiamąją kovos su šiuo neigiamu socialiniu reiškiniu politiką.“[437] Pabrėžtina, kad kyla didelio nusikalstamumo rizika, pvz., uostus, kuriuose savo įtaką siekia įtvirtinti organizuotos nusikalstamos grupės, užsiimančios prekyba narkotikais[438]. Kadangi organizuoto nusikalstamumo grupuotės tampa vis pavojingesnės, manytina, kad kova su šiuo neigiamu socialiniu-kriminaliniu reiškiniu tęsis ir toliau. Straipsnyje analizuojama organizuoto nusikalstamumo problemika tiriant nusikaltimus, susijusius su narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimu.

436 Sun Tzu. *Karo menas*. 2007, p. 20.

437 A. Gutauskas. Baudžiamosios teisinės kovos su organizuotu nusikalstamumu priemonės kitų valstybių įstatymuose. *Jurisprudencija*. 17(9), 2000, p. 41.

438 Bendras komunikatas Europos parlamentui, tarybai ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui dėl kovos su korupcija: https://www.infolex.lt/tp/default.aspx?id=1929&crd=1279373&qi=7015131

Organizuoto nusikalstamumo užuomazgos

Organizuotas nusikalstamumas yra viena opiausių šiuolaikinio pasaulio visuomenių problema. Kova su juo daugelyje išsivysčiusių valstybių yra viena iš prioritetinių teisėsaugos institucijų krypčių. Tačiau nepaisant to, kad kova su organizuotu nusikalstamumu yra prioritetinė kryptis, problemų, kylančių praktikoje, pasitaiko gana dažnai. Straipsnyje trumpai aptariama organizuoto nusikalstamumo raida, kad būtų galima suprasti, kokios priežastys lėmė jo atsiradimą, tačiau šia tema nebus plečiamasi, kadangi tai nėra esminis straipsnio tikslas.

Akcentuotina, kad Europoje nusikaltėlių bendradarbiavimas, jo formos nuolat keičiasi. Nusikaltėlių tinklai gali dalyvauti įvairioje nusikalstamoje veikloje, apimančioje prekybą narkotikais, organizuotus turtinius nusikaltimus, sukčiavimą, neteisėtą migrantų gabenimą ir prekybą žmonėmis[439]. Nelegalių narkotikų rinka, kurios mažmeninė vertė yra ne mažesnė kaip 30 mlrd. EUR per metus, tebėra didžiausia nusikalstama rinka ES ir pagrindinis nusikalstamų organizacijų pajamų šaltinis, taip pat grėsmė socialiniam stabilumui ir sveikatai[440].

Lietuva nepriklausoma valstybe tapo palyginti neseniai, tačiau, galima sakyti, kad „paveldėjo“ iš buvusios imperijos gana stiprų organizuotą nusikalstamumą. „Organizuotas nusikalstamumas Lietuvoje pasireiškė dvidešimtojo amžiaus devintojo dešimtmečio viduryje. Pradėjus kurtis rinkos santykiams, imta kaupti pradinį kapitalą, dėl to savavališkai pasisavinta dalis valstybės turto, kuris neteisėtai perėjo į privatų sektorių. Pradėjo burtis ir organizuotos nusikalstamos gaujos, reketuojančios verslininkus savo kontroliuojamoje teritorijoje, reikalaujančios atiduoti skolas, tarpusavyje kariaujančios dėl įtakos sričių.“[441] Būtent tuo metu Lietuvoje ėmė smarkiai augti nusikalstamumas. „Paskelbus nepriklausomybę, nei

439 *European Union serious and organised crime threat assessment, a corrupting influence: the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime*. Europol. 2021.

440 Komisijos komunikatas Europos parlamentui ir tarybai dėl penktosios ES saugumo sąjungos strategijos įgyvendinimo pažangos ataskaitos: https://www.infolex.lt/tp/default.aspx?id=1929&crd=1273895&qi=7015131

441 A. Dapšys. Organizuotas nusikalstamumas ir korupcija: prevencijos ir kontrolės sistemos kūrimo Lietuvoje prielaidos bei perspektyvos. *Teisės problemos.* 4(18), 1997.

įstatymų leidėjas, nei teisėsaugos pareigūnai nebuvo pasiruošę tokiems visuomenės gyvenimo pokyčiams. Nusikaltimų ir juos darančių asmenų sparčiai daugėjo, o valstybei ir visuomenei vis sunkiau buvo rasti veiksmingų priemonių ir būdų šiam procesui stabdyti."[442] Pripažįstama, kad Lietuva pasižymi puikia geografine padėtimi, t. y. jūros kelias jungia Rytų ir Vakarų Europą, o tai stipriai veikia nusikalstamumo raidos tendencijas. Būtent Lietuvos geografinė padėtis padėjo formuotis naujam socialiniam reiškiniui – tarptautiniam nusikalstamumui. „Lietuvos geografinė padėtis yra palanki tarptautinei organizuotų nusikalstamų grupuočių veiklai. Lietuvoje susiduria civilinėje apyvartoje neteisėtai esančių prekių gabenimo maršrutai tiek Europos Sąjungos (toliau – ES) vidaus, tiek išorės kryptimis. Didelė dalis organizuotų nusikalstamų grupuočių veiklos perkeliama į užsienio valstybes."[443] Vyraujant įvairiems socialiniams reiškiniams, kintant geopolitinei situacijai Europoje, aktualia problema išlieka narkotinių medžiagų kontrabanda ir šias veikas vykdančios organizuotos nusikalstamos grupuotės. Europos Sąjunga susiduria su tokiais pagrindiniais nusikalstamumo pavojais kaip terorizmas, sunkūs nusikaltimai ir organizuotas nusikalstamumas, prekyba narkotikais[444].

Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad ir kiek organizuotų nusikalstamų grupuočių būtų nuteista, organizuotas nusikalstamumas kaip reiškinys plito ir jį stabdyti buvo ir yra sudėtinga[445]. Beje, pabrėžtina ir tai, kad susirūpinimą dėl didėjančios grėsmės ES biudžetui kelia organizuotas nusikalstamumas, taip pat mafijos tipo organizacijos ir oligarchinės struktūros. Organizuotos nusikalstamos grupės bando įsiskverbti į teisėtą ekonomiką ir daro administracinius pažeidimus

442 A. Gutauskas. *Organizuoto nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės patirtis skirtinguose Lietuvos regionuose.* 2008, p. 41.

443 Lietuvos kriminalinės policijos biuras, Europos policijos biuras – Europolas (angl. EUROPOL): https://lkpb.policija.lrv.lt/lt/tarptautinis-bendradarbiavimas/interpolas-europolas-sirene/europos-policijos-biuraseuropolas-angl-europol

444 V. E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė. *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija.* 2016, p. 328.

445 V. Piesliakas. Baudžiamoji politika Lietuvoje po 1990 m. ir jos tendencijos. *Jurisprudencija*. 13(5), 1999, p. 60-62.

kriminaliniais metodais, kurie yra žalingesni, juos ištirti sunkiau ir imtis tinkamų priemonių[446].

Išanalizavus organizuoto nusikalstamumo atsiradimą Lietuvoje ir „2021–2025 m. ES kovos su organizuotu nusikalstamumu strategiją“[447] darytina išvada, kad šiuo metu išlieka aktuali organizuoto nusikalstamumo ir kovos su juo problema, kadangi jo mastai auga. Daugybė kriterijų rodo, kad „organizuotas tarptautinis nusikalstamumas yra viena didžiausių pasaulinių grėsmių šiuolaikinės visuomenės vystymuisi. Organizuotos nusikalstamos grupės yra labai mobilios ir daugeliu atvejų veikia tarptautiniu mastu, todėl šalys negali veiksmingai su jomis kovoti dirbdamos vienos. Tarpvalstybinis organizuoto nusikalstamumo pobūdis reiškia, kad glaudžiai bendradarbiauti turi ne tik atitinkamos tarnybos ir institucijos, bet ir jų kolegos užsienyje – tiek Europos Sąjungoje, tiek tarptautinėse agentūrose“[448]. Toliau straipsnyje analizuojama organizuoto nusikalstamumo samprata, reikšmė ir pagrindiniai požymiai, pristatomos pagrindinės ir pavojingiausios, taip pat šiuo metu aktualiausios organizuotų nusikalstamų grupuočių veiklos kryptys.

Nusikaltimai, susiję su narkotinių ir psichotropinių medžiagų platinimu

Organizuotas nusikalstamumas naudojasi naujausiais skaitmeninio amžiaus laimėjimais, paprastai išnaudoja skurdžiausius gyventojus ir, skleisdamas baimę, verčia juos daryti nusikaltimus. Reikia sutikti su A. Gutausku, kuris teigia, kad

446 2023 m. sausio 19 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl Europos Sąjungos finansinių interesų apsaugos. Kova su sukčiavimu. Metinė 2021 m. ataskaita (2022/2152(INI)): https://www.infolex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=1281874&qi=7015124

447 Plačiau žr.: Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „2021–2025 m. ES kovos su organizuotu nusikalstamumu strategija“ (COM(2021) 170 final): https://www.infolex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=1258018&qi=7015125

448 Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „2021–2025 m. ES kovos su organizuotu nusikalstamumu strategija“ (COM(2021) 170 final): https://www.infolex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=1258018&qi=7015125

„pastaruoju metu narkotikai pripažįstami viena iš grėsmių nacionaliniam saugumui, kadangi neteisėta prekyba narkotikais griaunančiai veikia valstybių ekonominę ir politinę sferas, daro poveikį žmonių fizinei ir psichinei būklei, sunaikina žmogų kaip asmenybę, kelia pavojų genofondui, prastėja dvasinis ir kūrybinis visuomenės potencialas, ji daro poveikį ir kitoms visuomenės bei valstybės gyvavimo sritims. Narkomanija – galingas kriminogeninis veiksnys, skatinantis įvairių rūšių nusikaltimų, tarp jų ir organizuoto nusikalstamumo, augimą, kuris tampa vis grėsmingesnis, įgauna transnacionalinį pobūdį ir yra tiesiogiai susijęs su iš šio verslo įgytų pinigų ir turto legalizavimu, narkotikų kontrabanda, korupciniais nusikaltimais ir tarptautiniu terorizmu“[449].

Sunkių formų ir organizuotas nusikalstamumas yra viena didžiausių pasaulinių grėsmių šiuolaikinės visuomenės vystymuisi. Kova su organizuotu nusikalstamumu niekada nebuvo tokia sudėtinga kaip šiuo metu. Nusikaltėlių metodai tampa vis pažangesni, specializuoti, slepiami ir užmaskuojami kaip įvairi kita veikla. Tai leidžia manyti, kad, nemažėjant narkotinių medžiagų paklausai, jų neteisėtas gabenimas išlieka aktualia ir globalia problema. Šiai neteisėtai veiklai įtakos turi toli pažengusios komunikacijos ir informacinės technologijos, nusikalstamų susivienijimų įsitvirtinimas rinkose ir jų tarpusavio bendradarbiavimas, kiti veiksniai, skatinantys narkotinių medžiagų platinimą įvairiais būdais, taip pat ir gabenimą į kitas šalis. Remiantis Jungtinių Tautų narkotikų ir nusikalstamumo biuro pateikta informacija, narkotinės medžiagos vis dar yra pagrindinis pajamų šaltinis nusikalstamoms grupuotėms, tačiau pabrėžtinas verslo modelio pokytis, t. y. nusikalstamos grupuotės naudoja vis naujas ryšių technologijas, užšifruotus tinklus, kurie padeda atsiriboti nuo tradicinės vadovavimo hierarchijos, be to, per tuos pačius kanalus organizuoja narkotikų prekybą ir gabenimą[450]. Akcen-

449 A. Gutauskas. Nusikalstamų veikų,susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, kvalifikavimo ypatumai teismų praktikoje. *Jurisprudencija.* 20(2), 2013, p. 775-786.

450 *Drug Trafficking*. United Nations Office onDrugsand Crime: https://www.unodc.org/e4j/zh/organized-crime/module-3/key-issues/drug-trafficking.html

tuota, kad kriminalistikos mokslas yra labai svarbus tiriant nusikalstamas veikas, įtraukiant ir neteisėtą narkotinių medžiagų gabenimą, taip pat organizuoto nusikalstamumo tinklus, organizuojančius šias veikas. Gebėjimas tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą yra tik vienas iš svarbių veiksnių norint tinkamai ištirti nusikalstamas veikas, tačiau to nepakanka. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, susiduriantis su šiomis sudėtingomis nusikalstamomis veikomis ir jų tyrimu, privalo susipažinti ir su jų kriminalistine charakteristika, jos elementais ir požymiais. Kol nebuvo suformuluotas kriminalistikos mokslo terminas „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika", buvo minimi atskiri elementai: nusikaltimo situacijos, nusikaltimo darymo dalykas ir kiti. H. Grosas, kaip vienas iš kriminalistikos pradininkų, savo veikale „Teismo tardytojo vadovas kaip kriminalistikos sistema" apibūdino įvairius nusikaltėlių veiksmus, maskavimosi būdus[451]. Tuo metu kriminalistinė charakteristika nebuvo išskiriama kaip atskira kriminalistikos mokslo dalis, tačiau jos užuomazgos egzistavo jau nuo XIX a. pabaigos.

Pasak S. Matulienės, vyksta aktyvios diskusijos dėl šios mokslo srities sąvokos, mokslininkai savaip supranta ir interpretuoja kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos sąvoką[452]. Mokslininkai skirtingai formuluoja šią sąvoką, bet visi jie išreiškia panašų požiūrį į esminius kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos elementus. E. Latauskienė nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, sąvoką apibrėžia kaip apibendrintų ir koreliaciniais ryšiais susijusių kriminalistikai reikšmingų duomenų apie įvairius šios rūšies nusikaltimų tipinius požymius ir aplinkybes, visumą[453]. S. Matulienė siūlo kriminalistinę nusikaltimų charakteristiką vadinti visuma kriminalistiškai svarbių nusikaltimo požymių,

451 E. Latauskienė. *Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p. 9.

452 S. Matulienė. *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p. 17: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16097/Matuliene_disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y

453 V. E. Kurapka ir kt. *Kriminalistika: taktika ir metodika*. 2013, p. 538: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16914/9789955195238.pdf?sequence=1&isAllowed=y

išryškinančių nusikaltimą, jo padarymo mechanizmą ir dėsningumus[454]. S. Matulienės pasiūlyta sąvoka yra išsami, tačiau E. Latauskienės sąvoka yra taip pat taikytina, ypač tiriant nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinėmis medžiagomis.

Vyraujant įvairioms mokslininkų pozicijoms dėl šios sąvokos, dėl jos išaiškinimo egzistuoja kryptingas požiūris. Minėti moksliniai teiginiai pagrindžia, kad kriminalistinė nusikaltimų charakteristika padeda įgyvendinti nusikaltimo tyrimo tikslus, o šio kriminalistikos instituto esmė – sisteminis disponavimas kriminalistine informacija apie nusikaltimus. Nusikaltimai yra įvairūs, nuolat kinta ir nors dėl šio instituto aspektų iki šių dienų nėra bendro mokslininkų sutarimo, pabrėžtina, kad ši sudėtinga kriminalistikos mokslo sritis yra svarbi tiriant nusikaltimus, ypač sunkius nusikaltimus, tokius kaip narkotikų kontrabanda, nes tai išplečia kriminalistinių rekomendacijų naudojimo galimybes tiriant šias nusikalstamas veikas[455].

Akcentuotina, kad egzistuoja tam tikras kriminalistinės charakteristikos struktūrizavimas, tam tikra hierarchija. S. Kuklianskis, S. Matulienė ir kiti, nagrinėdami šį kriminalistikos institutą, visą kriminalistinę nusikaltimų charakteristiką suskirsto lygmenimis. Šie lygmenys sudaro kriminalistinės charakteristikos hierarchiją, kurioje kiekvienas jos lygmuo turi atitinkamą vietą, tarpusavio ryšius ir reikšmę visoje kriminalistinėje nusikaltimų charakteristikoje[456].

Ilgainiui kintant nusikaltimų tendencijoms, atsiranda poreikis modernizuoti, atnaujinti tam tikrus struktūrinius kriminalistinės charakteristikos elementus.

---

454 S. Matulienė. *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p. 21:https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16097/Matuliene_disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y

455 E. Latauskienė. *Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p.11.

456 E. Latauskienė. *Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p.12.

E. Latauskienė kriminalistinę nusikaltimų charakteristiką suskirstė į keturis pagrindinius lygmenis: pirmasis – tai kriminalistinė nusikaltimų charakteristika kaip abstrakti mokslinė kategorija, antrasis – kaip bendroji kriminalistinė nusikaltimų charakteristika, atskleidžianti nusikaltimų grupių ir rūšių charakteristikas, trečiasis – kriminalistinė konkretaus nusikaltimo informacija, ir ketvirtasis – kaip atskira nusikaltimo elementų kriminalistinė charakteristika. Pirmajame lygmenyje įtvirtinta kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos mokslinė ir metodologinė koncepcija, sudaranti galimybes sėkmingai išnaudoti tobulėjančias technologijas ir pažangią ikiteisminio tyrimo praktiką siekiant sukurti atskirų nusikaltimų rūšių ir grupių kriminalistines charakteristikas. Į antrą lygmenį įeina bendra kriminalistinė nusikaltimų charakteristika, atskleidžianti bendras nusikaltimų grupių ir rūšių kriminalistines charakteristikas. Verta paminėti, kad nusikalstamas veikas jungia ne tik bendri nusikaltimo objekto ypatumai. Egzistuoja daugybė juos skiriančių požymių. Šio lygmens tikslas – nustatyti tipinius, ypatingus ir vienetinius kriminalistinius duomenis, apibūdinančius nusikaltimų grupę ar jų ryšį. Trečiąjį kriminalistinės charakteristikos lygmenį sudaro tipiniai konkrečių nusikaltimų duomenys, tarpusavyje sudarydami jų kriminalistinių savybių visumą. Ketvirtąjį lygmenį sudaro reikšmingų duomenų visuma, tai sudaro galimybes nuodugniau ir išsamiau nagrinėti atskirus nusikaltimo mechanizmo komponentus, tokius kaip asmuo, nusikaltimo pėdsakai, įrankiai, priemonės ir būdai ir kt. Būtina paminėti ir tai, kad nusikaltimo mechanizmo elementai yra dėsningi ir nulemia vienas kitą, tai yra reikšmingiausia nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos savybė – kad vienų nusikaltimo mechanizmo elementų savybių raiška sudaro prielaidas ieškoti kitų dėsningų elementų požymių[457]. Kriminalistinės charakteristikos elementai yra suskirstyti į lygmenis, kurie vienas nuo kito yra priklausomi.

457 E. Latauskienė.*Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p. 12-13.

Mokslininkų nuomone, kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos pamatas egzistuoja ne vien tik nusikalstamos veikos sudėtyje. Esant nusikaltimo sudėčiai ir jos elementams galima teigti, kad kyla baudžiamoji atsakomybė asmeniui už atitinkamas nusikalstamas veikas, tačiau aktualu apibrėžti ir svarbiausius kriminalistinės charakteristikos elementus, kadangi jie taip pat pasireiškia kiekvienoje nusikalstamoje veikoje ir gali būti pritaikyti nustatant nusikaltimo sudėtį bei efektyviai ištiriant nusikalstamas veikas. Šiuo atveju pasakytina, kad visi minėti nagrinėjamos nusikalstamos veikos kriminalistinės charakteristikos elementai yra susieti glaudžiais tarpusavio priklausomybės (koreliaciniais) ryšiais.

Suprantama, kad norint aptarti pirmąjį kriminalistinės narkotinių ir psichotropinių medžiagų charakteristikos elementą, aktualu apžvelgti pačias narkotines ir psichotropines medžiagas ir jų charakteristiką. „Merriam-Webster" žodyne narkotikai yra apibūdinami kaip medžiagos, naudojamos kaip vaistas, dažnai kaip nelegali medžiaga, sukelianti pripratimą, priklausomybę[458]. Tiriant narkotikų kontrabandą susiduriama su įvairiomis narkotinėmis medžiagomis, su įvairiais jų kiekiais. Nuo to tiesiogiai priklauso ir šių nusikalstamų veikų kvalifikacija. Tai yra pagrindinė ikiteisminio tyrimo įrodomoji informacija, atskleidžiama pirminiuose ikiteisminio tyrimo etapuose, todėl jų ypatumai priskirtini pirmajam nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos elementui[459].

Antrasis aktualus narkotinių medžiagų kontrabandos kriminalistinės charakteristikos elementas – nusikaltimo situacija, kuriuo atskleidžiama nusikaltimo esmė. Pasak S. Matulienės, situacija yra suvokiama kaip aplinkybių visuma ir kaip padėtis, tarp kurių yra tam tikri priežastiniai laiko, erdvės ir kitokie ryšiai[460].

458 Drug Definition &Meaning. Merriam-Webster dictionary: https://www.merriam-webster.com/dictionary/drug

459 E. Latauskienė. *Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p. 27.

460 S. Matulienė. *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p. 133: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16097/Matuliene_disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y

E. Latauskienė nusikalstamos veikos situaciją apibūdina kaip kriminalistinės charakteristikos struktūrinį elementą, atspindintį nusikalstamų veiksmų vietos ir laiko veiksnius, įtraukiant nusikalstamos veikos vietą ir laiką, fizinę, materialinę, kriminogeninę būklę, kuri nulemia nusikaltimų daugiaepizodį egzistavimą[461]. Galima teigti, kad nusikaltimų situacija sudaro visumą nusikaltimo aplinkybių ir įvairių veiksnių, kurie yra dėsningi tam tikroms nusikalstamoms veikoms. Tačiau tiriant įvairių kategorijų bylas situacijos skiriasi, nes nusikalsta įvairūs asmenys, įvairiais būdais, įvairiomis paskatomis, todėl kiekvieno nusikaltimo padarymo aplinkybės gali skirtis. Tai pasakytina ir apie nusikalstamas veikas, susijusias su narkotikų kontrabanda, nes, kaip minėta, tiek situacijos, tiek aplinkybių spektras gali būti įvairūs. Šią nusikalstamą veiką gali vykdyti tiek pavieniai asmenys, tiek organizuotos grupuotės. Teigtina, kad minėtos nusikalstamos veikos pasižymi didele konspiracija, organizuotumu, veiksmų derinimu ir jų koordinavimu. Galima paminėti pavyzdį kaip organizuota grupė laikosi konspiracijos, kad išvengtų teisėsaugos:

> *„Nusikaltimo bendrininkai laikėsi konspiracijos – V. K. nurodyti asmenys, su kuriais U. V. Ispanijoje susitiko ir iš kurių įgijo labai didelį kiekį narkotinių medžiagų, po narkotinių medžiagų perdavimo ir pakrovimo į U. V. vairuojamą vilkiką davė U. V. naują telefono aparatą su nauja SIM kortele kitam reisui, U. V. sunaikino senąjį telefoną, kuriuo Ispanijoje kontaktavo su aptariamais asmenimis.“*[462]

V. Shepitko nuomone, organizuotos grupuotės ir jų daromos nusikalstamos veikos kelia didelį pavojų valstybių saugumui ir stabilumui. Europos Sąjungoje egzistuoja įvairios nusikalstamos grupuotės, kurių veikloje dalyvaujantys nariai yra iš įvairių valstybių. Taip pat minėtas mokslininkas išskiria, kad organizuotos

461 V. E. Kurapka ir kt. *Kriminalistika: taktika ir metodika*. 2013, p. 540: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16914/9789955195238.pdf?sequence=1&isAllowed=y

462 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. liepos 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-179-719/2022.

grupės nariai pasižymi komunikavimu tarpusavyje, grupės elgesio dėsningumais grupuotėje, t. y. jie tarpusavyje nuolat bendrauja, dažnai yra susieti giminystės ryšiais, jų elgesys kryptingas, vyrauja griežta organizuotų grupuočių struktūra, bendravimo ypatumai, drausmė ir kt.[463].

Nusikalstamą veiką vykdančios organizuotos grupuotės siekia neteisėtai gabenti žymiai didesnius narkotinių medžiagų kiekius, pasipelnymo tikslu juos realizuoti Lietuvos nelegalioje rinkoje ar gabenti į kitas šalis. Daugumoje atvejų organizuotos grupuotės ir jų vykdomas neteisėtas narkotikų gabenimas išsiskiria aukštesniu organizuotumo, konspiracijos lygiu. Grupuočių nariai naudoja įvairias užšifruotas, naujausias anoniminės komunikacijos priemones, šių medžiagų neteisėtam gabenimui nusikaltėliai naudoja įvairiose transporto priemonėse specialiai tam įrengtas slėptuves, realizavimui, platinimui pasitelkia žemesnio rango platintojų tinklą.

Trečiasis, taip pat aktualus kriminalistinės charakteristikos elementas, – nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, pėdsakų susidarymo ir darymo būdų ypatumai. Kriminalistikos moksle nusikaltimo darymo būdas ir jo pagrindu susidarę pėdsakai akcentuojami kaip pagrindinis nusikaltimo kriminalistinės charakteristikos elementas. Nusikaltimo darymo būdą įvairiapusiškai nulemia ir kiti nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos elementai[464].

V. Shepitko atskleidžia, kad nusikaltimo padarymo būdas yra nusikaltimo pasiruošimo, padarymo ir slėpimo etapų sistema, kuriuos nustato subjektyvieji ir objektyvieji nusikalstamos veikos požymiai[465]. E. Latauskienė išskiria, kad atskiras nusikalstamas veiksmas su narkotinėmis medžiagomis yra apibūdinamas kaip

463 V. Shepitko. *Introduction to criminalistics.* 2021, p. 147.

464 E. Latauskienė. *Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p. 47.

465 V. Shepitko, H. Malevski at al. *Textbook of criminalistics*. 2016, p. 269.

savarankiškas nusikaltimo darymo būdas[466].

Apžvelgiant nusikaltimų, susijusių su narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrabanda būdus, pabrėžtini E. Latauskienės išskirti narkotinių medžiagų gabenimo būdai. Praktiškai visos narkotinės ir psichotropinės medžiagos į Lietuvą kontrabanda yra atgabenamos iš įvairių užsienio šalių, įvairiais būdais ir priemonėmis. Teismų praktikoje pastebima, kad narkotinės medžiagos dažnai yra gabenamos lengvuoju transportu, įvairiose specialiai tam įrengtose slėptuvėse. Priklausomai nuo automobilio tipo, yra įvairių ertmių, lengvai prieinamų vietų tiek automobilio salone, tiek po juo, kur dažniausiai slepiamos narkotinės medžiagos.

„Po ko M. R., vykdydamas nusikaltimo organizatoriaus A. I. nurodymus, 2009-09-16 įregistravo savo vardu automobilį Hyundai Getz“ v. n. (duomenys neskelbtini), šiuo automobiliu 2009 m. spalio 7–12 d. nuvyko į Olandiją, kur teisminio įrodymų tyrimo metu nenustatytomis aplinkybėmis įgijo labai didelį kiekį – 8058,12 g narkotinės medžiagos – kanapių ir jų dalių, supakuotų į dvidešimt šešis paketus, juos paslėpė automobilyje „Hyundai Getz“ v. n. (duomenys neskelbtini) specialiai įrengtose slėptuvėse – daiktų dėtuvės skyriuje – oro pagalvės vietoje bei už priekinio valdymo skydelio esančioje ertmėje.“

Iš minėtos bylos matyti, kad transporto priemonėse yra specifinių vietų, kuriose galima įrengti slėptuves, todėl automobilis naudojamas kaip nusikaltimo padarymo priemonė, kuria nusikaltėliai gali gabenti didelius kiekius narkotinių medžiagų į Lietuvą. Tiriant šio pobūdžio nusikalstamas veikas svarbu žinoti apie nusikaltimo padarymo būdus ir priemones, todėl ikiteisminio tyrimo pareigūnui privalu turėti pakankamų praktinių ir teorinių žinių apie juos.

Ketvirtasis nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, kriminalistinės charakteristikos elementas – asmenų, užsiimančių šia nusikalstama veika, kriminalistiniai bruožai. Tiriant nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinių

466 V. E. Kurapka ir kt. *Kriminalistika: taktika ir metodika.* 2013, p. 541.

medžiagų kontrabanda, aktualu identifikuoti asmenis, vykdančius šias nusikalstamas veikas. E. Latauskienės teigimu, nusikaltėlio asmenybę apibūdina įvairūs bruožai, pavyzdžiui, įgimti, t. y. jausmai, fiziologiniai defektai, ir įgyti, t. y. žinios, įpročiai, jo elgesys praeityje, aktyvūs ir pasyvūs veiksmai iki nusikaltimo. Asmuo, vykdantis nusikalstamas veikas, tokias kaip narkotikų kontrabanda, disponuoja tam tikromis savybėmis, gebėjimais. Šių savybių, bruožų visuma suprantama kaip svarus kriminalistinės informacijos šaltinis[467].

Egzistuoja įvairios asmenų grupės, darančios nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis. Išskirtini penki asmenų tipai: asmenys, organizuojantys narkotinių medžiagų prekybą ir gamybą; asmenys, vykdantys narkotinių medžiagų prekybą; asmenys, užsiimantys narkotinių medžiagų gamyba; asmenys, vykdantys narkotinių medžiagų gamybą ir jas vartojantys, taip pat asmenys, vartojantys narkotines medžiagas. Tarp šių asmenų grupių pastebima hierarchija[468]. Iš to galima spręsti, kad nusikalstamą veiką organizuoja autoritetai, nusikalstamų grupuočių lyderiai, finansuojantys narkotikų apyvartą ir kontrabandą, ją kruopščiai planuojantys ir maskuojantys. Iš asmens savybių galima susidaryti bendrą vaizdą apie asmenis, darančius nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis. Nusikalstamos veikos vykdytojai ir padėjėjai priklauso žemesnei nusikaltėlių kategorijai, todėl vykdo organizatoriaus nurodymus.

Buvo minėta, kad neteisėtu narkotinių medžiagų gabenimu per Lietuvos Respublikos valstybės sieną užsiimantys nusikalstamo pasaulio atstovai savo veikloje neatsilieka nuo informacinių technologijų pažangos, organizuodami ir realizuodami nusikalstamas veikas naudoja pažangias susisiekimo priemones. Tobulėjant,

---

467 E. Latauskienė. *Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p. 79.

468 E. Latauskienė. *Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės*. Daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. 2004, p. 81.

modernėjant šios kategorijos nusikalstamų veikų darymo būdams, atitinkamai modernizuojami, tobulinami ir optimizuojami šių nusikalstamų veikų atskleidimo bei tyrimo būdai ir metodai. Paminėtina, kad 2012 m. rugsėjo 27 d. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro ir Nacionalinės teismų administracijos direktoriaus įsakymu buvo patvirtintos integruotos baudžiamojo proceso informacinės sistemos (toliau darbe – IBPS) nuostatos. Nuostatų 6 dalyje numatytas IBPS tikslas – vykdyti baudžiamojo proceso duomenų apsikeitimą ikiteisminio tyrimo įstaigoms, prokuratūroms ir teismams, informacinių technologijų priemonėmis rinkti, kaupti, apdoroti, sisteminti, saugoti ir naudoti baudžiamojo proceso veiksmų ir procedūrų duomenis. Naujai įdiegta sistema tvarkoma Lietuvos Respublikos įstatymų ir poįstatyminių aktų, rekomendacijų pagrindu ir sėkmingai naudojama Lietuvos teisėsaugos institucijų veikloje. Jos pagrindu vyksta duomenų mainai tarp IBPS naudotojų ir įvairių informacinių sistemų registrų[469]. Įvairių duomenų (daktiloskopinių, DNR ir kt.) registrų duomenys ženkliai palengvino ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbą tiriant nusikalstamas veikas, sutrumpino ikiteisminio tyrimo trukmę, pagreitino informacijos perdavimą ikiteisminį tyrimą organizuojančiam prokurorui. Sistemoje kaupiami duomenys padeda greičiau išaiškinti nusikalstamas veikas, nustatyti jas padariusius asmenis ar jų grupes. Integruota baudžiamojo proceso informacinė sistema palyginti naujas reiškinys, todėl manytina, kad bus tobulinama atsižvelgiant į jos naudotojų poreikius ir pastabas.

Išskirti kriminalistinės charakteristikos elementai iš pažiūros atitinka nusikalstamos veikos sudėties elementus: nusikalstamos veikos objektas, subjektas, objektyvieji ir subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai. Tačiau jie nėra tapatūs, nes nusikalstamos veikos kriminalistinės charakteristikos elementai turi daug platesnę reikšmę ir įtaką tiriant nusikalstamas veikas. Pavyzdžiui, kriminalistiškai

469 Dėl integruotos baudžiamojo proceso informacinės sistemos nuostatų patvirtinimo. 2012 m. rugsėjo 27 d. Nr. 1V-702/I-294/6P-101-(1.1). *TAR*, 2018, Nr. 2018-21712: https://www.infolex.lt/ta/160178

svarbūs duomenys apie nusikalstamos veikos padarymo būdą, kad narkotinių medžiagų kontrabandą paprastai padaro asmenys, veikdami organizuotoje grupėje, o sulaikomas vienas asmuo, neteisėtai gabenantis narkotines medžiagas per Lietuvos Respublikos valstybės sieną. Šis nusikalstamą veiką charakterizuojantis elementas nukreipia tyrėją ieškoti galimų nusikalstamos veikos bendrininkų – organizatoriaus, padėjėjo ir kitų, nes, remiantis šios nusikalstamos veikos kriminalistinės charakteristikos duomenimis, pervežėjais dažniausiai būna žemiausią vietą nusikaltėlių hierarchijoje užimantys asmenys. Nusikaltimo organizatorius, kuris organizuoja, planuoja nusikaltimą ir jo padarymo būdą, finansuoja narkotinių medžiagų įgijimą, koordinuoja jo dalyvių veiksmus, dažniausiai lieka nuošalyje. Todėl tyrimu siekiama nustatyti pervežėjo ryšius, identifikuoti organizatorių ir kitus nusikaltimo bendrininkus. Šiai nusikalstamai veikai būdingas kriminalistinės charakteristikos bruožas, kad narkotinės medžiagos slepiamos transporto priemonėje tam specialiai įrengtose slėptuvėse arba tarp pervežamų prekių. Šis kriminalistinės charakteristikos elementas svarbus pasienio tarnybos pareigūnams tikrinant į Lietuvos Respublikos teritoriją įvažiuojančias transporto priemones, ieškant jose slėptuvių. Jei narkotinės medžiagos paslėptos krovinyje, tyrėjas nustato krovinį užsakiusią įmonę, tikrina pervežimo dokumentų teisėtumą, kadangi, remiantis šio nusikaltimo kriminalistine charakteristika, narkotinių medžiagų pervežimui dažnai naudojami suklastoti dokumentai.

Išvados

Organizuoto nusikalstamumo terpėje Europoje nusikaltėlių bendradarbiavimas nuolat keičiasi. Nusikaltėlių tinklai gali dalyvauti įvairioje nusikalstamoje veikloje, apimančioje prekybą narkotikais, organizuotus turtinius nusikaltimus, sukčiavimą ir kitus nusikaltimus. Narkotinių medžiagų kontrabandą apibūdinantys, ją iš kitų nusikalstamų veikų išskiriantys kriminalistiškai svarbūs duomenys apie nusikaltimo padarymo būdą, dalyką, pėdsakus ir kiti reikšmingi duomenys.

Siekiama sudaryti sąlygas teisėsaugos institucijoms veiksmingiau automatiškai keistis konkrečių sričių duomenimis, pavyzdžiui, DNR, daktiloskopinių ir transporto priemonių registracijos duomenimis, ir įtraukiamos informacijos apie teistumą ir veido atvaizdų kategorijos. IBPS duomenų registre sukaupti duomenys padeda greitai identifikuoti nusikalstamas veikas padariusius asmenis, nustatyti galimus nusikaltimo bendrininkus, įvertinti jų vaidmenį nusikalstamoje veikoje. Visapusiškai iširti nusikalstamą veiką ir jos padarymo aplinkybių vien baudžiamojo proceso normomis, nepritaikant kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos duomenų, neįmanoma.

DRUG SMUGGLING – PART OF ORGANISED CRIME

Jurgita Baltrūnienė

Summary

In today's world, the increasing development of technology and the increasing complexity of the methods used by organized criminal groups to commit their criminal acts force us to find more effective ways of preventing and investigating said phenomenon. This article aims to analyze the problematic aspects of detecting criminal acts committed by organized criminal groups and discusses the possibilities of their prevention. The article reviews the most relevant and common criminal offences in the context of organized crime: crimes related to the distribution of drugs or psychotropic substances. The author also highlights the particular latency of these crimes and the damage they cause to the state and society.

Keywords: organized crime; distribution of narcotic or psychotropic substances; drugs.

THE HISTORICAL AND FORENSIC METHODS OF THE FIGHT AGAINST TERRORISM

PhD candidate in law, assistant professor Aliyev Bakhtiyar Abdurakhman oglu,

Azerbaijan National Academy of Sciences,

Azerbaijan,

E-mail: antiterror-baku@mail.ru

Annotation. The development of forensic techniques for the investigation of nationalist terrorism should take into account historical aspects that can be used to solve and investigate these crimes.

Cooperation between historians and legal scholars, particularly criminologists and criminalists, is necessary in this area.

This would mark the opening of a new direction in criminalistics called forensic historiography. With the help of forensic historiography, it would be possible to investigate the determinants of crimes against peace and humanity of a terrorist nature, as well as to solve, investigate and prevent some crimes motivated by historical memory.

Keywords: crime investigation; terrorism; forensic historiography; the extremist activities; historical memory of nation.

The problem of the fight against terrorism, in particular, the manifestation of nationalistic (ethnic) terrorism, is one of the most acute tasks confronting the protective law bodies not only of Azerbaijan, but of other countries as well. However, the successful fight against this phenomenon, which has terrifying consequences, is impossible without working out special methods of inquest for crimes of a terrorist character that are motivated by the historical memory of nation,

with the further motivation of national hostility.

Historians generally do not render their assistance. They avoid, in particular, commentaries on the question of nationalistic (ethnic) terrorism, showing preference to more remote themes. However, on considering the question of nationalistic terror (violence), one should not ignore history, as history is a cause of nationalistic terrorism as well as its only cure.

Nationalistic (ethnic) terrorism takes root by relying on a false interpretation of history, and only by reconsidering this point of view may one succeed against this form of terrorism.

Therefore, the author would like to suggest a method which is not generally used in the fight against terrorism – that is, the study of history.

Thus, from this point of view when investigating concrete crime connected with the manifestation of nationalistic terrorism it is also necessary to examine the historical aspects that give rise to it.

In connection with this historical aspect of nationalistic terrorism, basic and independent elements of methods of the inquest of crimes of a terrorist character should be studied and investigated.

Criminalistics methods involving investigating terrorism study the regularities of organizations and the accomplishment of disclosing crimes of a terrorist character, with a view towards working out scientifically grounded recommendations on the most effective investigatory work in conformity with the requirements of legality.[470]

The generalization of investigatory practice supposes working out questions on such important issues as the cause of the fight against terrorism – in particular, nationalistic terrorism – and the search for new, scientifically grounded ways and forms in the work of an investigator. The success of the investigation of crimes

470 *Criminalist supply of criminal militia activities and the bodies of preliminary inquest*. Ed. by T. Averyanova, R. S. Belkina. 1997.

depends not only on a methodically proper approach to the investigation process, but also on close interactions with operative officials, the effective use of the truth of specific knowledge, and the assistance of mass media and the population.

Criminalist methods of inquest into nationalistic terrorism should take into consideration historical aspects which may be used for disclosing and investigating given crimes.

The collaboration in this field of historians and scientists-jurists – in particular, criminologists and criminalists – is required.

This would mark the discovery of a new trend in criminalistics called criminalist historiography. By means of criminalist historiography, the determinants of crimes against the world and humanity would be examined, and some crimes motivated by a historical method might be disclosed, investigated and warned against.

If considered, every fact of crime committed automatically becomes history and historical fact. On this basis, an investigator holds an inquiry into the "newest history," that which is not forgotten yet. However, they can do nothing alone without help of historians, archaeologists, psychologists, demographers and other specialists on well-forgotten facts that occurred long, long ago.

Therefore, it is necessary to work out new methods of investigating crimes of nationalistic terrorism, giving particular consideration to historical aspects.

Nationalist-ethnic terrorism pursues an object by way of threatening to force out the other nation, to get rid of its power, sometimes to seize its property and land, and to achieve political or economic isolation.[471]

At present, nationalism very often takes the form of separatism, i.e., pursues the aim of the isolation of the given nation (or its part) and the formation of an independent state.

Separatists in Chechnya, Nagorno-Karabakh, the Basque country, Northern

471 Y. M. Antonyan. *Terrorism*. Criminologic and criminal-law study. 1998. p. 40.

Ireland and other regions have resorted to terror as a way of achieving these goals.

Separatist activities are illegal actions directed at the isolation of one or another part of a state and the formation of a new state, forming or granting an autonomy of some kind to a part of the country based on a national, linguistic or religious principle.

Extremist activities represent the criminal activities of different organizations and groups carried out under religious and political cover, directed at[472]:

- forcible change of the constitutional order and the violation of the sovereignty and territorial integrity of a state;
- forcible seizure of power;
- arousing racial, national or religious enmity;
- other use of violations for achieving political goals.

Terrorist (armed) separatism has nothing to do with defending national dignity, and more with the salvation of one's own nation.

Nevertheless, every terrorist needs a philosophy to support and a cause for the sake of which they may kill and die. Here, history plays its malicious part, albeit partially: terrorists glance back at an idyllic past when, as they consider, everything was wonderful for their nation, and they keep historical dissatisfaction and animosity to themselves.

Be they ASALA (Armenian), IRA (Irish), ETA (Basque), or any other terrorist group, the terrorists attacking "the imperial forces" generally keep in their minds real or imaginary historical offences and an oath of revenge. However, for the majority of terrorists history is not of such great importance for their justification. Their desire to liberate their people from "slavery" is of greater significance, as well as their wish to see their people govern their own land.

Naturally, some states (for the sake of achieving their own strategical tasks within the bounds of "national interests") whip up ethnic, national and

472 *Agreement of the heads of the national security bodies of CIS states in the fight against terrorism, separatism, extremism*, dated September 9, 2000.

policy-based historical problems (to active political goals) as well, but this is a subject for a specific discussion in which political aspects should be studied.

To return to national terrorism, today's national terrorists are unique in that history is their only real justification in their own eyes. The goal of these terrorists is revenge for injustices which, they believe, took place in the past.

Certainly, if the point is revenge for injustices observed in the past, this often exists side by side with historical claims on the territories of the other states, on "primordial lands."

National terrorists justify their criminal actions by forming their firm persuasion in a psychological plan, considering that they take vengeance on a society for their offended ancestors or parents.

Their actions, as a rule, are of a demonstrative character and "fulfill their ancestors' mission." The most substantial factor of joining national terrorists is a general view of the world with a focus on one's own national history.[473]

While studying international and domestic terrorism in the light of historical claims, some authors consider certain acts of nationalistic terrorism as justified revenge or as national liberation movements, but not as crimes.

While terrorists continue to teach their children to hate the enemies of their ancestors, the seeds of terrorism will grow.

The national question is rarely mentioned in the press without falsification and half-truths. National falsifiers have succeeded in ranking themselves among those who will never forget the suffering of their people at the time of their persecution, and present what happened to them as extermination.

TV broadcasts and newspaper items repeat and consolidate old myths which many people believe, as they have never been told the truth. Thus, new generations – parts of whom, perhaps, will become terrorists – also learn these perverted

473 K. S. Salimov. Towards the question of causes of national terrorism. *The prosecutor's and investigatory practice of the prosecutors of CIS*. № 4, 1998, p. 47-49.

histories. When children believe that their forefathers were murdered, some will kill in revenge, and as long as historical truth is not cleared up, nothing can stop terrorists.

The ways in which historical actions are committed by national terrorists are various: from undermining and violating legal state power to the creation of security threats for a wide circle of innocent people.

An investigation into judicial practice in 1989–1994 in the Republic of Azerbaijan testifies that, to achieve their own goals, national terrorists commit such crimes as: the seizure of the peaceable inhabitants of villages and cities as hostages, proceeding from their nationality; the assassination of state and public individuals – peaceful citizens – with a view of forcing an atmosphere of fear; explosions in public places and at railway and water transport facilities; the destruction of property; and even establishment of their own terrorist state. In short, the foundation of nationalistic terrorism has a bad history; in the end, only good, true history can cure this illness.

The settlement of national conflicts which engender nationalistic terrorism is a rather complicated problem. Truth must be fearlessly proclaimed, but perhaps people, taking into account their belief in myths, will not accept historical truth. This problem will not be solved soon, and many years will pass until people with poisoned minds realize that their cause was unjust. However, if historical truth is known to the wider public, there will no longer be fertile ground for the rise of nationalistic terrorism.

As mentioned, the best weapon against nationalistic terrorism is the study of history; to be precise, the best weapon is historical truth. The historical method of fighting against nationalistic terrorism within the bounds of disclosure and inquest supposes the following organizational, operative factors of investigations and other measures. Knowledge of historical truth will enable an investigator:

- to create psychological contact with an interrogated terrorist (positively

influencing upon them the ability to invite the latter to a frank confession, or garnering true information on the circumstances of the case);
- to discover terrorist actions in time and to prevent terrorist actions being made ready (on the occasion of the celebration of various dates significant for terrorists, for example);
- to expose the circle of persons suspected or involved in sympathizing, perhaps including juridical persons or even states;
- to recognize the algorithm of terrorist conduct of national terrorists;
- to expose the circle of suspected persons (executors, clients and others) involved in an anonymous terrorist act (way, place, date of terrorist action and nationality of the victim);
- to determine the objective signs of the criminal activities of national criminal formations in the total mass of registered crimes;
- to form an operative search and investigation, including ways and methods of confirming or refuting the presence of separatists conducting criminal activities;
- to work out the devices and methods of provoking nationalistic terrorist groups to display their activities with a view to disclosing and investigating terrorist criminal activities;
- to define the extent and goals of terrorist criminal encroachments;
- to reveal the specific character of functioning terrorist associations (actions, methods, means of terrorist criminal activities and others);
- to reveal the channels of financing the terrorist criminal activities of national terrorist formations;
- to determine the transnational ties of the terrorist criminal formations;
- to reveal ability of terrorist criminal groups for regeneration;
- to determine the availability of contradictions or opposition because of the leadership or the disproportionate share of income among the members of a terrorist criminal group.

This attempt at singling out and analyzing a series of criminological regularities typical of national terrorist criminality, it appears, mainly involves the commencement of serious investigation and the tendency of studying the history of

international conflicts for disclosing and investigating national terrorism. These studies must have their own specificity depending on the variety of national terrorist activities.

Conclusions

In modern methods of investigating separate forms of crimes of a terrorist character, new qualitative changes (of a criminalist nature) have not yet been properly taken into account. Therefore, these methods may not always provide for the effective inquest of crimes of a terrorist character, and they lack sound scientific and reliable criminalist methods in the fight against such a form of criminality as a whole.

Recommendation

In its turn, the classification of criminalist information on national terrorist criminality, which is necessary for building its historical and criminal characteristics into separate blocks, will provide more clear-cut singling out of the basic aspects of criminalist interest in the study of terrorism as a whole, and its separate forms in particular.

ISTORINIAI IR KRIMINALISTINIAI KOVOS SU TERORIZMU METODAI

Aliyev Bakhtiyar Abdurakhman oglu

Santrauka

Kuriant kriminalistikos metodus nacionalistiniam terorizmui tirti reikėtų atsižvelgti į istorinius aspektus, kurie gali būti naudojami atskleidžiant ir tiriant šiuos nusikaltimus.

Šioje srityje būtinas istorikų ir teisės mokslininkų, ypač kriminologų ir kriminalistų, bendradarbiavimas.

Tai reikštų naujos kriminalistikos krypties, vadinamos „kriminalistine istoriografija“, pradžią. Pasitelkus kriminalistinę istoriografiją būtų galima tirti nusikaltimų taikai ir žmonijai, teroristinio pobūdžio nusikaltimų lemiamus veiksnius, taip pat išaiškinti, tirti ir užkirsti kelią kai kuriems istorine atmintimi motyvuotiems nusikaltimams.

Reikšminiai žodžiai: nusikaltimų tyrimas; terorizmas; kriminalistinė istoriografija; ekstremistinė veikla; tautos istorinė atmintis.

IV DALIS

BENDRIEJI IR SPECIALIEJI TEISMO EKSPERTOLOGIJOS KLAUSIMAI

CHAPTER IV

GENERAL AND SPECIAL ISSUES OF FORENSIC EXPERTOLOGY

SPECIALIŲ ŽINIŲ TAIKYMAS NAGRINĖJANT ADMINISTRACINIUS GINČUS DĖL NEĮGALUMO IR DARBINGUMO NUSTATYMO

Prof. dr. Eglė Bilevičiūtė,
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas,
Lietuva,
E. paštas eglek@mruni.eu

Anotacija. Administraciniai teismai yra teisminės kontrolės institucija, kuri išnagrinėjusi administracinį ginčą sprendime pateikia išvadą, ar viešojo administravimo subjekto priimtas administracinis sprendimas yra teisėtas ir tinkamai pagrįstas faktais bei teisės normomis. Administracinius ginčus nagrinėjančios kvaziteisminės institucijos padeda teismams vykdyti minėtą funkciją. Administracinėje byloje kilus klausimų, reikalaujančių specialiųjų mokslo, meno, technikos ar amato srities žinių, teismas ar teisėjas turi skirti ekspertą arba pavesti ekspertizės įstaigai atlikti ekspertizę. Nagrinėjant administracinį ginčą teisme gali būti pasitelkti ir specialistų paaiškinimai. Straipsnyje analizuojama specialių žinių taikymo ginčuose dėl neįgalumo ir darbingumo nustatymo problemika šios neįgalumo reformos kontekste.

Reikšminiai *žodžiai:* specialios žinios; administraciniai ginčiai; neįgalieji; neįgalumo ir darbingumo nustatymas; socialinė integracija.

Įvadas

2020 m. *Valstybinio audito ataskaitoje*[474] konstatuojama, kad asmenų su nega-

474 *Asmenų su negalia socialinė integracija*. Valstybinio audito ataskaita. 2020 m. rugsėjo 7 d. Nr. VAE-9: www.valstybeskontrole.lt.

lia integracija nepakankamai užtikrina galimybes gyventi savarankiškai bendruomenėje ir gauti individualias paslaugas atsižvelgiant į poreikius. Paslaugų plėtra vykdoma neturint patikimų duomenų ir yra nepakankama, socialinės ir užimtumo paslaugos planuojamos ir teikiamos kompleksiškai neįvertinus individualių poreikių, mažai nedirbančių asmenų įsitraukia į užimtumo rėmimo sistemą, pasiūlymai įsidarbinti neatitinka asmenų ir darbdavių poreikių, darbo rinka nėra motyvuota įdarbinti asmenis su negalia. Lietuvoje socialinių išmokų mokėjimas asmenims su negalia nėra siejamas su aktyviu jų dalyvavimu užimtumo rėmimo priemonėse užsiregistravus užimtumo tarnyboje. Įsidarbinimo galimybių vertinimas turi trūkumų ir priklauso nuo vertintojo kompetencijos. Minėtose srityse dažnai kyla ginčai tarp asmenų su negalia ar jų atstovų ir įvairių valstybinių institucijų, priimančių administracinius sprendimus dėl valstybės pagalbos. Tokiuose ginčuose teisininkams, vertinantiems viešojo administravimo subjekto priimtų administracinių sprendimų teisėtumą, gali prireikti eksperto ar specialisto pagalbos.

Specialiųjų žinių taikymo problemas nagrinėjo ir Lietuvos, ir užsienio mokslininkai. Tačiau pagrindinis dėmesys buvo skiriamas baudžiamosios ir civilinės teisenos problemoms. Specialiųjų žinių sampratą ir taikymą teisės procesuose nagrinėjo Kęstutis Stungys[475], Raimundas Jurka ir Karolis Kurapka, Rasa Žibaitė-Neliubšienė[476]. Specialiųjų žinių panaudojimą baudžiamajame procese taip pat nagrinėjo Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Henryk Malevski ir Remigijus

475 K. Stungys. Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai. *Jurisprudencija*. 52, 44, 2004, p. 81-91.

476 R. Jurka, K. Kurapka. Specialiųjų žinių panaudojimo procesuose unifikacija: realijos ir iššūkiai. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XII.* 2016, p. 229-243; R. Jurka, R. Žibaitė-Neliubšienė. Specialios žinios kaip priemonė nustatant įrodymų patikimumą. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas studijos, praktika:* mokslinių straipsnių rinkinys. II dalis. 2013, p. 190-192; K. Kurapka, R. Jurka. Teisinių kaip specialių žinių interpretacija: dialektinis požiūris. Криминалистъ. 15, 2017, p. 10-26.

Merkevičius[477], Eglė Latauskienė[478], Janina Juškevičiūtė ir Ryšardas Burda[479]. Galima rasti bendrų Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbų, pvz., Giedrės Maslauskaitės ir Sofios Khatsernovos[480]. Grupė Mykolo Romerio universiteto mokslininkų išleido ir šiuo metu aktualią mokslo studiją „Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas“[481]. Specialiųjų žinių panaudojimą civiliniame procese nagrinėjo Rolandas Krikščiūnas[482], Julius Bartkus[483]. Stasys Šedbaras[484], Pranas Petkevičius[485], Darius Urbonas[486].

Dauguma mokslininkų specialiųjų žinių taikymą analizuoja per ekspertų veiklos vertinimą. Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė ir Virgilijus Pajaujis[487] analizavo eksperto veiklos aspektus. Tai pat ekspertų veiklą nagrinėjo užsienio mokslininkai Michael C. Bowers[488], Hubert L. Dreyfus ir Stu-

477 G. Juodkaitė-Granskienė.Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. *Jurisprudencija.* 22,14, 2001: G. Juodkaitė-Granskienė, H. Malevski, R. Merkevičius. Teismo ekspertizės reglamentavimas – būklė ir perspektyvos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.VII:* mokslinių straipsnių rinkinys. D.1. 2011, p. 9-22.

478 E. Latauskienė. Specialiųjų žinių taikymas atskleidžiant ir tiriant nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis medžiagomis: būklė ir perspektyvos. *Jurisprudencija.* 43, 35, 2003.

479 J. Juškevičiūtė. Specialiųjų žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas. *Jurisprudencija.* 11, 89, 2006; R. Burda ,J. Juškevičiūtė. Specialiųjų žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas.*Jurisprudencija.* 11, 89. 2006, p. 20-21.

480 G. Maslauskaitė, S. Khatsernova. *Teismo ekspertizės ir objektų tyrimo reglamentavimo baudžiamajame procese Lietuvoje pakankamumas, atsižvelgiant į Europos Sąjungos standartus*. 2017.

481 V. E. Kurapka ir kt. *Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas:* mokslo studija. 2012.

482 R. Krikščiūnas. *Kriminalistikos metodų ir rekomendacijų panaudojimas civilinėje teisenoje: teoriniai ir metodiniai pagrindai*. Daktaro disertacija. 2002: https://www.lituanistika.lt/content/10563

483 J. Bartkus. Keli pastebėjimai apie eksperto išvados vertinimą Lietuvos civiliniame procese. *TeisePro.* 2021: https://www.teise.pro/index.php/2021/02/10/j-bartkus-keli-pastebejimai-apie-eksperto-isvados-vertinima-lietuvos-civiliniame-procese/

484 S. Šedbaras. Kai kurie administracinio proceso sampratos aspektai. *Jurisprudencija*. 31, 23, 2002, p. 95-104.

485 P. Petkevičius. *Administracinių teisės pažeidimų bylų teisena.* 2003.

486 D. Urbonas. Įrodinėjimo administracinių teisės pažeidimų bylose problemos. *Jursprudencija.* 41, 33, 2003, p. 130-140.

487 J. Paužaitė-Kulvinskienė, G. Juodkaitė-Granskienė, V. Pajaujis. Teismo eksperto pareigos, atsakomybė ir iš jos kylančios sankcijos. Lietuvos kontekstas ir Europos perspektyva. *Teisės apžvalga.* 2,14, 2016, p. 306-326.

488 M. C. Bowers. *Testimony: Science, Law and Expert Evidence.* 2013.

art E. Dreyfus[489], Rafal Ciesla[490], Malcolm Craig[491], Michael E. Rackemann[492], Virgilijus Valančius ir Rimvydas Norkus[493] nagrinėjo įrodinėjimo administraciniame procese aspektus.

Specialiųjų tyrimų tarnyba 2020 m. atliko korupcijos rizikos analizę Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyboje (NDNT)[494]. Išanalizavus procedūrą, skirtą nustatyti dokumentų neįgalumo lygiui, darbingumo lygiui, specialiesiems poreikiams ar specialiųjų poreikių lygiui, paskirstymui vertinti, išsiaiškinta, kad šioje procedūroje egzistuoja korupcijos rizikos veiksniai, galintys sudaryti palankias sąlygas korupcinėms apraiškoms pasireikšti.

2022 m. pabaigoje Lietuvoje gyveno apie 223 tūkst. asmenų su negalia, palyginti su 2021 m., šis skaičius šiek tiek padidėjo. 2022 m. darbingo amžiaus asmenų su negalia buvo 146,7 tūkst. asmenų, palyginti su 2021 m., šis skaičius šiek tiek sumažėjo[495]. 2010 m. priimta Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija[496], kuri buvo ratifikuota Lietuvoje[497]. Konvencijos preambulėje teigiama, kad „*neįgalumo sąvoka yra vis dar plėtojama ir kad neįgalumas atsiranda dėl asmenų, turinčių sveikatos sutrikimų, ir požiūrio bei aplinkos sudaromų kliūčių sąveikos, trukdančios*

489 H. L. Dreyfus, S. E. Dreyfus. Expertise in real world contexts. *Organization Studies.* 26, 5, 2005, p. 779-792.

490 R. Cieśla. Specialistic expertise in the Polish doctrine of penal proceedings and criminalistics. *Jurisprudencija.* 66, 58, 2005, p. 12.

491 M. Craig. Expert evidence in the Land and Environment Court of New South Wales: A Synopsis. *Australian Environment Review.* 27, 8, 2012, p. 269.

492 M. E. Rackemann. The Management of Experts. *Journal of Judicial Administration.* Vol. 21, 2012, p. 168.

493 V. Valančius, R. Norkus. Nacionalinis teisinis diskursas dėl administracinio proceso. *Jurisprudencija.* 3, 81, 2006, p. 91-98.

494 *Korupcijos rizikos analizė ir joje nurodytų pasiūlymų vykdymas*. Specialiųjų tyrimų tarnybos 2020 m. išvada dėl korupcijos rizikos analizės Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyboje prie SADM veiklos srityse: https://ndnt.lrv.lt/lt/korupcijos-prevencija/korupcijos-rizikos-analize-ir-joje-nurodytu-pasiulymu-vykdymas.

495 Statistika. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija žiūrėta: https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/asmenu-su-negalia-itrauktis/statistika-2?lang=lt

496 Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos fakultatyvus protokolas: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882

497 Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos ir josfakultatyvaus protokolo ratifikavimo Nr. XI-854: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.373548?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=367110d8-a63b-4d44-9310-01afb3332e41; Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo įgyvendinimo“ Nr. 1739. *TAR*: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.388475/asr

tokiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis".

Jonas Ruškus nagrinėjo Konvencijos įtaką neįgaliųjų socialinei integracijai[498]. Nuo šiol teisiškai įtvirtinta neįgaliųjų teisė visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. Ratifikavus Konvenciją, Lietuva įsipareigojo įgyvendinti Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatas rengiamose įstatymuose ir praktikoje užtikrinti lygybės ir nediskriminavimo principų realizavimą. Vida Gudžinskienė ir Živilė Jurgutienė, išanalizavusios neįgaliųjų socialinės integracijos aspektus ir neįgaliųjų socialinės integracijos teisinę bazę, teigia, kad Lietuvoje neįgaliųjų socialinė integracija teisiškai yra reglamentuojama pakankamai. Kliūtys neįgaliųjų socialinei integracijai yra visuomenės nuostatos jų atžvilgiu, o ne pats asmens vienokios ar kitokios funkcijos sutrikimo faktas[499]. Jūratė Guščinskienė, Jadvyga Čiburienė konstatuoja, kad neįgaliųjų darbingo amžiaus žmonių skaičiaus kitimas turi didėjimo tendenciją. Jos analizuoja neįgaliųjų įtraukties socialinės atsakomybės aspektą[500]. Ingrida Bartkutė, Janina Čižikienė teigia, kad neįgaliųjų darbinės ir socialinės integracijos samprata paskutiniuoju dešimtmečiu ypač pakito. Tam įtakos turėjo informacinių technologijų plėtra, kuri leidžia plačiau suvokti asmenų su fizine judėjimo negalia darbo vietos apimtį. Straipsnyje nagrinėjami fizinę judėjimo negalią turinčių asmenų socialinės integracijos klausimai[501]. Autorių manymu, dažnai visuomenė nepakankamai įvertina neįgaliųjų dalyvavimą darbo rinkoje, gauti tokiam asmeniui darbą gana sunku. Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos išduodamos rekomendacijos, kuriose rašoma, kad žmogus – nedarbingas, darbdaviams nesuteikia reikalingos informacijos apie darbo pobūdį, kurį

498 J. Ruškus. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija keičia pasaulį. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai.* 13, 1, 2014, p. 143-145.

499 V.Gudžinskienė, Ž. Jurgutienė. Neįgaliųjų integracijos teisinis reglamentavimas. *Socialinis ugdymas.* 11, 12, 2010, p. 18-16.

500 J. Guščinskienė, J. Čiburienė. Lietuvos neįgaliųjų įtrauktis į aukštąjį mokslą ir darbo rinką: socialinės atsakomybės aspektas. *Ekonomika ir vadyba.* 16, 2011, p. 501-509.

501 I. Bartkutė, J. Čižikienė. Asmenų su fizine judėjimo negalia socialinė integracija Lietuvoje: padėties analizė. *Sveikatos mokslai.* 23, 1. 2013, p. 91-95.

neįgalus asmuo gali atlikti.

Europos Tarybos strategijoje dėl neįgaliųjų teisių „Žmogaus teisės: realybė visiems“[502] išdėstyti prioritetai 2017–2023 m. laikotarpiui. Bendras Strategijos tikslas yra įgyvendinti neįgaliųjų lygybę, orumą ir lygias galimybes konkrečiose srityse, kuriose Europos Taryba gali įnešti savo indėlį. Tam būtina užtikrinti savarankiškumą, pasirinkimo laisvę bei visapusišką ir aktyvų dalyvavimą visose gyvenimo ir visuomenės srityse.

2021 m. Europos Komisija patvirtino 2021–2030 m. neįgaliųjų teisių strategiją[503]. Šia strategija Europos Komisija siekia pagerinti neįgaliųjų gyvenimą Europoje ir visame pasaulyje. Strategijos tikslas – užtikrinti, kad visi neįgalieji Europoje, neatsižvelgiant į lytį, rasinę ar etninę kilmę, religiją ar įsitikinimus, amžių ir lytinę orientaciją, galėtų naudotis savo žmogaus teisėmis, turėtų lygias galimybes ir galėtų lygiai dalyvauti socialiniame ir ekonominiame gyvenime. Strategijoje sprendžiamos problemos, kylančios įvairiomis nepalankiomis sąlygomis gyvenančioms moterims, vaikams, vyresnio amžiaus asmenims, neįgaliems ir socialinių ir ekonominių sunkumų turintiems pabėgėliams, ir skatinamas daugiasektorinis požiūris, laikantis Jungtinių Tautų darnaus vystymosi darbotvarkės iki 2030 m.[504]. Viena iš strategijos iniciatyvų – *Atnaujinta Europos Komisijos žmogiškųjų išteklių strategija*[505]. Naujojoje strategijoje pateikiama bendra vizija apie modernią, lanksčią ir vertybėmis grindžiamą organizaciją, kuri suteikia galimybių darbuotojams siekti puikių rezultatų žmonėms visoje ES ir visame pasaulyje. Strategijoje atsižvelgiama į Komisijos poreikį dirbti aukščiausiu lygiu europiečių

502 *Žmogaus teisės: realybė visiems.* Europos Tarybos 2017-2023 m. strategija dėl negalios: https://www.coe.int/en/web/disability/strategy-2017-2023

503 *Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030, COM (2021) 101 final*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Union of Equality: https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=lt

504 *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. United Nations: https://sdgs.un-.org/2030agenda

505 *Communication to the Commission. A new Human Resources Strategy for the Commission Brussels, C(2022) 2229 final*: https://commission.europa.eu/document/3d1dc4df-7995-44b8-bf08-396930fb8c9d_lt

labui, o darbuotojams – turėti patrauklią darbo vietą ir turiningą karjerą, kurioje už meistriškumą ir pastangas būtų atlyginta. Strategija taip pat sustiprins bendradarbiavimą su kitomis ES institucijomis, taip pat vykdomosiomis agentūromis ir nacionalinėmis administracijomis strateginiais žmogiškųjų išteklių klausimais, tokiais kaip mobilumas ir modernios, lanksčios ir visa apimančios darbo sąlygos.

Minėti strateginiai principai yra svarbūs priimant administracinius sprendimus dėl asmens neįgalumo ir darbingumo lygio nustatymo. Kylant ginčui dėl minėto sprendimo dažnai prireikia eksperto ar specialisto išvados. Šiame straipsnyje analizuojama specialiųjų žinių taikymo ginčuose dėl neįgalumo ir darbingumo nustatymo problemika neįgalumo reformos kontekste.

Neįgalumo ir darbingumo lygio nustatymas naujos reformos kontekste

Lietuvoje neįgaliųjų teises ir socialinę integraciją reglamentuoja Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymas[506], Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas[507], Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl Neįgalumo lygio nustatymo kriterijų ir tvarkos aprašo patvirtinimo“[508], Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašo ir Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“[509]; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir dar-

506 Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymas Nr. IX-182.Nauja redakcija nuo 2017-01-01: Nr. XII-2768. *TAR*: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522/asr

507 Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Nauja redakcija nuo 2005-07-01: Nr. IX-2228: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/asr

508 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas „Dėl neįgalumo lygio nustatymo kriterijų ir tvarkos aprašo patvirtinimo“ Nr. V-188/A1-84/ISAK-487. Nauja redakcija nuo 2020-07-04: Nr. V-1582/A1-626/V-995. *TAR*: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.95F9283BB46A/asr

509 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašo ir darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ Nr. A1-78/V-179.*TAR*: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D1F619C285A0/asr

bo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Darbingumo lygio, susijusio su nelaimingais atsitikimais darbe ar profesinių ligų padariniais, nustatymo taisyklių patvirtinimo“[510]; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Specialiojo nuolatinės slaugos, specialiojo nuolatinės priežiūros (pagalbos), specialiojo lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikių nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“[511].

Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo[512], kurio tikslas – užtikrinti neįgaliųjų lygias teises ir galimybes visuomenėje, nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos principus, apibrėžti socialinės integracijos sistemą ir jos prielaidas bei sąlygas, neįgaliųjų socialinę integraciją įgyvendinančias institucijas, neįgalumo lygio ir darbingumo lygio nustatymą, profesinės reabilitacijos paslaugų teikimą, specialiųjų poreikių nustatymo ir tenkinimo principus, 2 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad darbingumo lygis – asmens pajėgumas įgyvendinti anksčiau įgytą profesinę kompetenciją, įgyti naują profesinę kompetenciją arba atlikti mažesnės profesinės kompetencijos reikalaujančius darbus. Šio įstatymo 20 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad darbingumo lygis nustatomas įvertinus asmens sveikatos būklę ir galimybes atlikti turimos kvalifikacijos darbus, įgyti naują kvalifikaciją ar dirbti darbus, nereikalaujančius profesinės kvalifikacijos po to, kai yra panaudotos visos galimos medicininės ir profesinės reabilitacijos, taip pat specialiosios pagalbos priemonės. Remiantis Įstatymo 20 straipsnio 6 dalimi,

510 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl darbingumo lygio, susijusio su nelaimingais atsitikimais darbe ar profesinių ligų padariniais, nustatymo taisyklių patvirtinimo“ Nr. A1-1/V-2“. *TAR:* https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A2474E417755/asr

511 Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministras, Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl specialiojo nuolatinės slaugos, specialiojo nuolatinės priežiūros (pagalbos), specialiojo lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikių nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“, Nr. A1-765/V-1530. *TAR*: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6b4698600a7911e-98a758703636ea610?jfwid=-lm0n0czin

512 Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Nauja redakcija nuo 2005-07-01: Nr. IX-2228: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/asr

darbingumo lygis nustatomas remiantis asmenį gydančių gydytojų, profesinės reabilitacijos ir kitų specialistų pateiktais dokumentais.

Neįgalumo lygį, darbingumo lygį, specialiųjų poreikių lygį, specialųjį nuolatinės slaugos poreikį, specialųjį nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikį, specialųjį lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikį nustato Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos[513].

Neįgalumo lygis nustatomas vadovaujantis sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos ir darbo ir švietimo ministrų įsakymu patvirtintu *Neįgalumo lygio nustatymo kriterijų ir tvarkos aprašu*[514]. Aprašas reglamentuoja sunkaus, vidutinio ir lengvo asmenų neįgalumo lygio nustatymo tvarką, taip pat numato kriterijus, kuriais vadovaujantis nustatomas neįgalumo lygis. Asmenį gydantis gydytojas, siųsdamas asmenį į NDNT neįgalumo lygiui nustatyti, Elektroninėje sveikatos paslaugų ir bendradarbiavimo infrastruktūros informacinėje sistemoje (ESPBI IS) pateikia klinikinius elektroninius dokumentus ir juose nurodo diagnozę (-es), dėl kurios (-ių) asmuo siunčiamas į NDNT neįgalumo lygiui nustatyti, asmeniui taikytą gydymą ir (ar) medicininę reabilitaciją, taip pat įvertina, ar ESPBI IS nurodytos visos asmeniui suteiktos konsultacijos, atlikti instrumentiniai, klinikiniai laboratoriniai ir (ar) kiti tyrimai, patvirtinantys nustatytą (-as) diagnozę (-es). Ginčo atveju NDNT atlieka pakartotinį neįgalumo lygio vertinimą. Už ESPBI IS pateiktų klinikinių elektroninių dokumentų parengimą ir (ar) siuntimo į NDNT neįgalumo lygiui nustatyti teisingumą atsako asmenį gydantis gydytojas. Už konkrečios konsultacijos išvados teisingumą atsako konsultaciją suteikęs ir išvadą parengęs gydytojas specialistas. *Neįgalumo lygio nustatymo kriterijai* vertinami

513 Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Nauja redakcija nuo 2005-07-01: Nr. IX-2228: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/asr

514 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas „Dėl neįgalumo lygio nustatymo kriterijų ir tvarkos aprašo patvirtinimo“ Nr. V-188/A1-84/ISAK-487. Nauja redakcija nuo 2020-07-04: Nr. V-1582/A1-626/V-995. *TAR*: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.95F9283BB46A/asr

balais, nustatomas bazinis asmens neįgalumo lygis. Bazinis neįgalumo lygis dauginamas iš asmens veiklos ir gebėjimo dalyvauti koeficiento. Gautas balų skaičius dauginamas iš specialiųjų ugdymosi poreikių koeficiento. Neįgalumo lygio sunkumas vertinamas balais. Už asmens supažindinimą su neįgalumo lygio nustatymo procedūra, Asmens veiklos ir gebėjimo dalyvauti klausimyno pildymo tvarką ir už asmens neįgalumo lygio vertinimo teisingumą bei pagrįstumą atsako NDNT darbuotojai, atlikę neįgalumo lygio vertinimą. Už sprendimo dėl asmens neįgalumo lygio nustatymo teisingumą ir pagrįstumą atsako NDNT teritorinio skyriaus, kuriame buvo vertinamas asmens neįgalumo lygis ir priimtas sprendimas dėl jo nustatymo, vedėjas arba asmuo, NDNT direktoriaus įgaliotas priimti sprendimus.

Darbingumo lygis nustatomas vadovaujantis socialinės apsaugos ir darbo ir sveikatos apsaugos ministrų įsakymu patvirtintais Darbingumo lygio nustatymo kriterijų ir *Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašais*[515], [516]. Darbingumas įvertinamas procentais, jo lygis nustatomas 5 punktų intervalais. Darbingumo lygį nustato NDNT. Už ESPBI IS pateiktų klinikinių elektroninių dokumentų parengimą ir (ar) siuntimo į NDNT darbingumo lygiui nustatyti teisingumą atsako asmenį gydantis gydytojas. Už konkrečios konsultacijos išvados teisingumą atsako konsultaciją suteikęs ir išvadą parengęs gydytojas specialistas. *Darbingumo lygio, susijusio su nelaimingais atsitikimais darbe ar profesinių ligų padariniais, nustatymo taisyklės*[517] nustato asmenų, kuriems nustatomas darbingumo lygis dėl nelai-

515 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašo ir darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ Nr. A1-78/V-179. *TAR*: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D1F619C285A0/asr

516 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl darbingumo lygio, susijusio su nelaimingais atsitikimais darbe ar profesinių ligų padariniais, nustatymo taisyklių patvirtinimo“ Nr. A1-1/V-2. *TAR:* https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A2474E417755/asr

517 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl darbingumo lygio, susijusio su nelaimingais atsitikimais darbe ar profesinių ligų padariniais, nustatymo taisyklių patvirtinimo“ Nr. A1-1/V-2. *TAR:* https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A2474E417755/asr

mingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą / iš darbo ar profesinių ligų padarinių, nustatymo tvarką ir sąlygas. Asmenims darbingumo lygį, susijusį su nelaimingais atsitikimais darbe ar profesinių ligų padariniais, nustato NDNT.

Lietuvos negalios organizacijų forumo užsakymu įgyvendinta Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija Lietuvoje – atliktas žmonių su negalia požiūriu tyrimas[518]. Tyrimo tikslas – išsiaiškinti Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje. Tyrimo metu respondentai taip pat turėjo įvertinti institucijų, nustatančių negalios / darbingumo lygį, darbą: tam, kad „Institucijų, nustatančių negalios / darbingumo lygį, procedūros yra aiškios ir paprastos", pritarė kiek daugiau nei penktadalis respondentų (23 proc.). O tam, kad šių institucijų procedūros yra skaidrios, pritarė dar mažesnė dalis respondentų –15 proc. Daugiau nei dešimtadalis respondentų (14 proc.) nurodė, kad yra atsižvelgiama į negalią turinčio asmens nuomonę negalios / darbingumo lygio nustatymo metu (tam nepritarė 59 proc. respondentų). Minėtos priežastys suponavo ir šios neįgalumo reformos inicijavimą ir įgyvendinimą.

Nuo 2024 m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas[519] pakeičiamas į Lietuvos Respublikos asmens su negalia teisių apsaugos pagrindų įstatymą, kurio paskirtis – užtikrinti asmens su negalia teisių apsaugą ir įgyvendinimą lygiai su kitais asmenimis, reglamentuoti negalios nustatymo, asmens su negalia individualiųjų pagalbos poreikių nustatymo, tenkinimo ir finansavimo pagrindus, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatas, kitas tarptautinės teisės normas ir principus, nustatyti asmens su negalia teisių apsaugos sistemos institucijas, jų veiklos teisinius pagrindus, funkcijas, teises ir pareigas asmens su negalia

518 *Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje, žmonių su negalia požiūriu. Tyrimo ataskaita.* (Leidinys parengtas įgyvendinant projektą „Inovatyvios priemonės – žmonių su negalia bendruomenės aktyvinimui įsitraukti į viešojo valdymo procesus"). 2021.

519 Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Nauja redakcija nuo 2005-07-01: Nr. IX-2228: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/asr

teisių apsaugos srityje[520].

Steigiama nauja Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra (toliau – ir Agentūra) ir (ar) jos struktūriniai padaliniai. Jie dalyvaus formuojant ir įgyvendinant asmens su negalia teisių apsaugos politiką, organizuos asmens su negalia teisių apsaugos užtikrinimą. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo nustatyta tvarka ir terminais priims sprendimus dėl asmens su negalia: neįgalumo lygio, jo atsiradimo laiko, termino; dalyvumo lygio, jo priežasties, atsiradimo laiko, termino, netekto dalyvumo procentų (100 procentų dalyvumo lygio ir asmeniui nustatyto dalyvumo lygio procentų skirtumo); profesinės reabilitacijos poreikio; darbo pobūdžio ir sąlygų; individualios pagalbos teikimo išlaidų kompensacijos poreikio, termino; lengvojo automobilio ar jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikio, termino; techninės pagalbos priemonių poreikio; automobilio statymo kortelės poreikio, termino.

Įgyvendinant reformą bus atlikti tam tikri pakeitimai[521]. Šiuo metu negalios vertinimas Lietuvoje iš esmės grindžiamas medicininiais kriterijais. Įgyvendinus reformą negalia bus vertinama labiau atsižvelgiant į konkretaus žmogaus individualius poreikius, dalyvumo sutrikdymą ir aplinkos kliuvinius, bus vertinama daug kitų sričių: mobilumas, apsitarnavimas, bendravimas, kasdienė veikla, gyvenamoji aplinka ir kt. Naujasis negalios vertinimo modelis sumažins medicininių kriterijų įtaką negalios vertinimo rezultatui ir labiau atspindės individualius žmonių poreikius, taip pat reikiamą pagalbą, o aplinkos kliūtys bus vertinamos didesne apimtimi. Dabar žmogui su negalia nustatomas darbingumo lygis, nors nustatytas darbingumo lygis tik iš dalies yra siejamas su asmens galimybėmis dirbti. Žmogus su negalia, kaip ir visi visuomenės nariai, turi turėti teisę į visų gyvenimo sričių prieinamumą ar, kitaip tariant, dalyvavimą jose. Svarbus žmonių su negalia

520 Lietuvos Respublikos asmens su negalia teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Nauja redakcija nuo 2024-01-01: Nr. XIV-1722. *TAR:* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/mELspTyOgk

521 *Negalios reforma: dažniausiai užduodami klausimai*.Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija: https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/negalios-reforma-dazniausiai-uzduodami-klausimai?lang=lt

dalyvavimas ne tik darbo rinkoje, bet ir švietime, kultūrinėje veikloje, visuomenėje, politikoje ir t. t. Kadangi naujasis negalios modelis siūlys vertinti kliūtis, kurias reikia šalinti visose gyvenimo srityse, todėl pasirinktas terminas *dalyvumo lygis*. Į medicininius kriterijus ir toliau bus atsižvelgiama, kadangi, neįvertinus asmens sveikatos būklės, neįmanoma objektyviai nustatyti negalios lygio. Tačiau bus mažinama medicininių kriterijų įtaka pačiam negalios vertinimo rezultatui. **Naujas negalios vertinimo modelis galios naujai, t. y. asmenims, kurie pirmą kartą kreipiasi dėl negalios vertinimo. Asmenims, kuriems negalios nustatymo terminas yra pasibaigęs,** pakartotinis negalios vertinimas bus atliekamas remiantis nauju negalios vertinimo modeliu.

Viena iš reformos naujovių yra tai, kad Agentūros priimti sprendimai bus privalomi ir galės būti skundžiami privaloma ikiteismine tvarka Lietuvos Respublikos ikiteisminio administracinių ginčų nagrinėjimo tvarkos įstatymo nustatyta tvarka ir (ar) Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka.

Ginčai dėl neįgalumo ir darbingumo nustatymo ir specialiųjų žinių taikymas

Laura Paškevičienė aptarė išankstinio administracinių ginčų nagrinėjimo ne teisme aspektus[522]. Autorė nurodė, kad neįgalumo nustatymo atvejais šis procesas griežtai reglamentuojamas. Visi fiziniai ir juridiniai asmenys, kurie mano, kad valdžios institucijos pažeidė jų teises, įstatymų nustatyta tvarka gali kreiptis į administracinį teismą. Prieš kreipiantis į administracinį teismą, viešojo administravimo subjektų priimti individualūs teisės aktai arba veiksmai (neveikimas) ar vilkinimas atlikti veiksmus gali būti, o įstatymų nustatytais atvejais – turi būti

522 L. Paškevičienė. *Išankstinio administracinių ginčų nagrinėjimo ne teisme institutas Lietuvoje: specialaus teisinio reguliavimo esminiai aspektai*: https://doi.org/10.15388/Teise.2018.109.11984

ginčijami kreipiantis į išankstinio ginčų nagrinėjimo ne teismo tvarka instituciją[523]. Įstatyme nurodytais atvejais išankstinė ginčų nagrinėjimo ne teismo tvarka yra privaloma. Tai reiškia, kad į apygardos administracinį teismą bus galima kreiptis tik po to, kai ginčas bus išnagrinėtas ikiteismine tvarka. **Privaloma išankstinio ginčų nagrinėjimo ne teismo tvarka turi būti išnagrinėti ginčai dėl neįgalumo ir darbingumo lygio nustatymo**[524]. Atsižvelgiant į dabar galiojantį teisinį reglamentavimą, skundas dėl NDNT sprendimo gali būti paduodamas ne vėliau kaip per 30 dienų nuo raštiško NDNT priimto sprendimo gavimo dienos Ginčų komisijai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – ir Ginčų komisija).

Vykdant negalios reformą, keisis ir skundų nagrinėjimas. Dabartiniu metu prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veikianti Ginčų komisija nagrinėja žmonių ir pensiją ar išmoką mokančių institucijų bei Neįgalumo ir darbingumo lygio nustatymo tarnybos ginčus. Komisija yra privalomo išankstinio ginčų nagrinėjimo ne teismo tvarka institucija[525]. Socialinės apsaugos ir darbo ministrė Monika Navickienė 2022 m. gruodžio mėn. interviu BNS teigė, kad Ginčų komisija bus naikinama, nes ji negali užtikrinti reikiamos darbo kokybės. Ministerijos teigimu, per metus 16 šios įstaigos darbuotojų išnagrinėja vidutiniškai apie 250 ginčų, palyginti, 50 darbuotojų turinti Administracinių ginčų komisija per tą patį laiką išsprendžią per 1,7 tūkst. bylų[526]. Buvo nustatyti ir kiti Ginčų komisijos veiklos trūkumai, pvz., straipsnio autorė buvo atlikusi ekspertų interviu su NDNT

523 Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas Nr. VIII-1029. Nauja redakcija nuo 2016-07-01: Nr. XII-2399. *TAR*: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.67B5099C5848/asr

524 Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl ginčų dėl neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos priimtų sprendimų nagrinėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ Nr. A1-171. Nauja redakcija nuo 2022-09-01: Nr. A1-568. *TAR*: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.258764/asr

525 Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Nauja redakcija nuo 2005-07-01: Nr. IX-2228: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/asr

526 R. Bielinskas. M.Navickienė: Ginčų komisija ištiria per mažai ginčų, dirba nekokybiškai: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/m-navickiene-gincu-komisija-istiria-per-mazai-gincu-dirba-nekokybiskai-56-1979076

darbuotojais, kurio metu paaiškėjo, kad, Ginčų komisijai nagrinėjant skundus dėl NDNT sprendimų, minėtos komisijos pasitelktas ekspertas (specialistas medikas) vertindavo situaciją ne prašymo dėl neįgalumo ar darbingumo nustatymo pateikimo momentui, bet ekspertizės (specialisto išvados) atlikimo momentui, o tai prieštarauja administracinės teisės principams.

Minėta, kad Seimas 2022 metais patvirtino reformos paketą – pertvarkoma Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybą bei Neįgaliųjų reikalų departamentas su pavaldžiomis įstaigomis, o vietoj jų steigiama Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra. Naikinama ir Ginčų komisija.

Ginčų komisijoje nagrinėjami skundai (teisiniai santykiai, iš kurių kyla ginčai) nėra labai specifiški ir nuo kitų Lietuvos administracinių ginčų komisijos nagrinėjamų skundų skiriasi nežymiai. Pareiškėjui ne visada būdavo aišku, į kurią ginčų nagrinėjimo instituciją kreiptis, norint apskųsti Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos sprendimą. Stiprinant ginčų nagrinėjimo institutą ir veiksmingesnę žmonių su negalia teisę į teisingumą lygiai su kitais, atsisakoma fragmentiško skundų nagrinėjimo instituto per Ginčų komisiją, o minėti skundai pavedami nagrinėti Lietuvos administracinių ginčų komisijai. Ši komisija nagrinės ginčus tarp asmens, pensiją ar išmoką mokančios institucijos ir Asmens su negalia teisių apsaugos agentūros priimtų sprendimų. Ginčų nagrinėjimas taps labiau prieinamas gyventojams, nes Lietuvos administracinių ginčų komisija turi padalinių tinklą regionuose. Lietuvos administracinių ginčų komisijai paduotas skundas (prašymas) turės būti išnagrinėtas ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo jo priėmimo dienos[527]. Lietuvos administracinių ginčų komisija privaloma ikiteisminė tvarka nagrinės skundus (prašymus) dėl Asmens su negalia teisių apsaugos agentūros individualių administracinių aktų ir veiksmų (neveikimo) teisėtumo, taip pat dėl Agentūros vilkinimo atlikti jos kompetencijai priskirtus veiksmus.

527 *Negalios reforma: dažniausiai užduodami klausimai*. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija: https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/negalios-reforma-dazniausiai-uzduodami-klausimai?lang=lt

Įvertinus aptartą neįgalumo ir darbingumo lygių nustatymo teisinio reglamentavimo ir tvarkos galima daryti išvadą, kad neįgalumo ar darbingumo lygių nustatymo procese dalyvauja specialistai, kurių vienas yra gydytojas, turintis specialių medicininių žinių. Todėl visapusiškai sprendžiant ginčus dėl NDNT (būsimos Agentūros) administracinių sprendimų teisėtumo gali prireikti specialisto ar eksperto pagalbos. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas taip pat ne kartą yra nurodęs, kad, remiantis esamu teisiniu reguliavimu, *darbingumo lygio nustatymo procedūrą inicijuoja gydantis gydytojas*, kuris nustatęs diagnozę ir atsižvelgęs į tai, kad taikant gydymą ir (ar) reabilitacijos priemones išlieka organizmo funkcijų sutrikimų, pateikia asmens sveikatos priežiūros įstaigos gydytojų konsultacinei komisijai atitinkamus dokumentus.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje ne kartą akcentuota, kad administracinis teismas *sprendžia viešojo administravimo srities ginčus*. Nagrinėdamas ginčą teismas turi patikrinti viešojo administravimo subjekto priimto akto pagrįstumą ir teisėtumą šiais aspektais: ar jis priimtas kompetentingo subjekto; ar buvo laikytasi pagrindinių procedūrų, ypač taisyklių, turėjusių užtikrinti objektyvų visų aplinkybių įvertinimą ir sprendimo pagrįstumą. *Teismui nesuteikta kompetencija pačiam nustatyti darbingumo lygį* (žr., pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. balandžio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A146-1789/2012[528]). Nagrinėdamas ginčą dėl darbingumo lygio nustatymo, teismas sprendžia tik teisės klausimus. *Teismui nesuteikta kompetencija spręsti medicininius ir darbingumo lygio nustatymo (klasifikavimo) klausimus* (žr., pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. balandžio 30 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A146-328/2012[529], 2019 m. gruodžio 30 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A-847-602/2019[530]). Lietuvos vyriausiojo administra-

528 Byla Nr. A-236-502/2019 „Dėl administracinių aktų panaikinimo“: https://eteismai.lt/byla/78737928062466/A-236-502/2019

529 Byla Nr. A146-328/2012, cituota iš Byla Nr. eI-2932-281/2018: https://eteismai.lt/byla/234100951708464/eI-2932-281/2018

530 Byla Nr. A-847-602/2019: https://eteismai.lt/byla/145973695388030/A-847-602/2019

cinio teismo teisėjų kolegija 2013 m. kovo 7 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. A502-22/2013[531] nurodė, kad *specialių mokslo žinių reikalaujantis medicinos srities klausimų sprendimas nepatenka į administracinio teismo kompetencijos ribas*, tačiau teismas turi patikrinti, ar NDNT skundžiamais sprendimais nustatytas darbingumo lygis ir ginčo ikiteisminėje institucijoje nagrinėjimas buvo atlikti ir sprendimai priimti *laikantis pagrindinių procedūrų ir taisyklių*, turėjusių užtikrinti objektyvų visų aplinkybių įvertinimą ir sprendimų teisėtumą, ar buvo atsižvelgta į pareiškėjo prašymuose ir skunduose nurodytas aplinkybes, ar skundžiami sprendimai priimti atsižvelgiant į kompetenciją, ar savo turiniu neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktams.

Be to, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas bylose dėl darbingumo lygio nustatymo yra išaiškinęs, kad NDNT yra viešojo administravimo subjektas, todėl ji privalo vadovautis bendraisiais viešosios teisės principais, įtvirtintais Viešojo administravimo įstatyme. NDNT sprendimas turi būti motyvuotas, atitikti objektyvumo ir teisėtumo reikalavimus. Ypač pabrėžta tai, kad NDNT suteikta kompetencija spręsti klausimus, reikalaujančius *specialių* (medicininių) žinių, grindžiamus medicininiais tyrimais ir dokumentų duomenimis, asmeniui, kurio darbingumo lygis nustatinėjamas, neturint atitinkamų žinių, ne visada yra aiškūs ir suprantami. Tik žinodamas priimto sprendimo faktinius ir teisinius motyvus pareiškėjas gali realizuoti teisę skųsti priimtą sprendimą, o institucija, nagrinėjanti skundą ikiteismine tvarka, bei teismas – spręsti dėl priimto sprendimo pagrįstumo (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. lapkričio 29 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A756-2122/2010[532], 2010 m. gruodžio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A502-1456/2010[533]).

531 Byla Nr. A502-22/2013, cituota iš Byla Nr. A-602-1125-14: https://eteismai.lt/byla/252101525150890/A-602-1125-14

532 Byla Nr. A-756-2122-10: https://eteismai.lt/byla/175239461069371/A-756-2122-10

533 Byla Nr. A502-1456/2010, cituota iš Byla Nr. Ik-2582-142/2010: https://eteismai.lt/byla/266855723047482/Ik-2582-142/2010

Minėta teismų praktika patvirtina, kad procedūroje dėl neįgalumo ir darbingumo nustatymo, NDNT įvertinus medicininius ir socialinius asmens su negalia kriterijus, kuriuos tarnybai pateikia medikai ir kitų sričių specialistai, privalo laikytis teisės aktų nustatytų taisyklių ir jomis remiantis priimti aiškų ir motyvuotą administracinį sprendimą, atitinkantį Viešojo administravimo įstatymo reikalavimus. Kilus ginčui dėl tokio administracinio sprendimo teisėtumo, teismas ar kvaziteisminė institucija, nagrinėjanti administracinį ginčą ikiteismine tvarka, yra įgalioti remiantis teisinėmis žiniomis patikrinti administracinio sprendimo teisėtumą, o prireikus – pasitelkti eksperto ar specialisto pagalbą.

Nuo 2024-01-01 įsigaliojanti Lietuvos Respublikos ikiteisminio administracinių ginčų nagrinėjimo tvarkos įstatymo naujoji redakcija numato, kad kai nagrinėjamas skundas (prašymas) dėl Agentūros individualių administracinių aktų ir veiksmų (neveikimo) teisėtumo, taip pat dėl Agentūros vilkinimo atlikti jos kompetencijai priskirtus veiksmus, administracinių ginčų komisijos nario, paskirto pranešėju byloje, ar administracinių ginčų komisijos sprendimu gali būti skiriamas ekspertas arba pavedama ekspertizės įstaigai atlikti ekspertizę. Šiuo atveju *mutatis mutandis* taikomos Administracinių bylų teisenos įstatymo 61 ir 62 straipsnių bei Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo nuostatos. Atitinkamai, Administracinių bylų teisenos įstatymo 61 straipsnis nustato, kad jeigu administracinėje byloje kyla klausimų, reikalaujančių specialiųjų mokslo, meno, technikos ar amato srities žinių, teismas ar teisėjas skiria ekspertą arba paveda ekspertizės įstaigai atlikti ekspertizę. Vadinasi, reformos kontekste formuojama nauja praktika, kai *kvazi* teisminė institucija turės teisę stabdyti bylos nagrinėjimą ir skirti ekspertizę.

Nors nuo 2024 metų įsigaliojantis įstatymas tiesiogiai nurodo į nuostatas, kurios tiesiogiai apeliuoja į teismo ekspertizę, tačiau kyla pagrįstas klausimas, ar administracinių ginčų komisijos kaip nepriklausomos *kvazi* teisminės institucijos paskirta ekspertizė prilygs teismo ekspertizei?

Lietuvoje specialių žinių sąvoka pateikta Teismo ekspertizės įstatyme (toliau – ir TEĮ) 3 straipsnyje: *specialios žinios* – per išsilavinimą ir specialų pasirengimą arba profesinę veiklą įgytos išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos srities žinios, kurių reikia ekspertizei atlikti[534]. TEĮ reglamentuoja specialių žinių taikymo reikalavimus, principus ir sąlygas. Šio įstatymo 1 straipsnyje numatyta, kad įstatymas nustato teismo ekspertizės įstaigų ir teismo ekspertų statusą, teismo ekspertų veiklos principus, atsakomybę už Lietuvos Respublikos teismo ekspertų profesinės etikos kodekso pažeidimus, kvalifikacinius reikalavimus teismo ekspertams, teismo eksperto kvalifikacijos suteikimo tvarką, specialių žinių panaudojimo atliekant teismo ekspertizes sąlygas bei tvarką ir reikalavimus teismo ekspertizės aktui. Remiantis tokia logika, specialių žinių gali turėti tik ekspertas. Tačiau Lietuvos mokslininkai teigia, kad „šiandien Lietuvos įstatymų leidėjas nepelnytai neskiria pakankamo dėmesio specialių žinių taikymo ir panaudojimo formų reglamentavimui. Taigi susidaro įspūdis, kad specialių žinių panaudojimo formos bei ekspertų bei specialistų dalyvavimo teisiniuose procesuose klausimas teisinės praktikos pagalba kaip savaiminis „išsispręs“ savaime pats, be didesnės mokslo ir praktikos sinergijos pagalbos“[535]. Lietuvos teisininkai mano, kad specialių žinių sampratos negalima nagrinėti atskirai nuo specialių žinių panaudojimo formų ir subjektų problemikos[536]. Remiantis specialių žinių rezultatų įforminimu galima išskirti teismo ekspertizę, specialisto konsultaciją, specialisto techninės pagalbos suteikimą, pagalbą atliekant procesinius veiksmus.

Naujas administracinių ginčų dėl neįgalumo ir darbingumo nustatymo reguliavimas sukuria naują formą – ekspertizė, paskirta *kvazi* teisminės institucijos.

534 Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas Nr. IX-116. Nauja redakcija nuo 2020-07-01: Nr. XIII-3028. *TAR*: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.193737/asr

535 R. Jurka, K. Kurapka. Scientia Juris as special knowledge in legal proceedings: from ideas to implementation. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika = Criminalistics and forensic examination:* mokslinių straipsnių rinkinys. II dalis. 2014, p. 232.

536 V. E. Kurapka ir kt. *Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas:* mokslo studija. 2012.

Tokiai formai yra pagal analogiją taikomos TEĮ nuostatos, taip pat ir aukščiausio lygio teismų suformuota praktika bei principai. Pvz., ekspertizės skyrimas turi būti pagrįstas ne spėjimu, bet teismo įsitikinimu, kad ekspertizės atlikimas yra tikslingas. Atitinkamai ekspertizės skyrimas, nepagrindus tikėtinumo jos metu nustatyti byloje reikšmingus duomenis, prieštarauja proceso operatyvumo ir ekonomiškumo principams[537]. Tačiau specialių žinių taikymas ikiteisminiame administracinių ginčų nagrinėjime turi būti adaptuotas tokio tipo procesui – t. y. privalo būti užtikrinami proceso lankstumo, operatyvumo ir piniginės naštos nebuvimo pareiškėjui principai. Pastaruoju metu Lietuvos administracinių ginčų komisijoje jau yra paruoštos būtinos vidinės tvarkos, kurios turi būti priimtos iki naujo įstatymo įsigaliojimo, taip pat yra kuriamas ir ekspertizės skyrimo administracinių ginčų nagrinėjime ikiteismine tvarka modelis.

Išvados

Asmenys su negalia yra labai svarbi socialinė grupė, kurios teisės privalo būti užtikrintos visapusiškai. Pastaruoju metu Lietuvoje vykdoma neįgalumo reforma siekia minėto tikslo. Nuo 2024-01-01 nauja administracinių ginčų dėl neįgalumo ir darbingumo nustatymo nagrinėjimo tvarka padės asmenims su negalia įgyvendinti jų teisę į teisingą ir kvalifikuotą ginčo nagrinėjimą.

Teismų praktika patvirtina, kad, siekiant išspręsti byloje tarp šalių kilusį ginčą dėl neįgalumo ar darbingumo lygio nustatymo, būtina nustatyti, ar priimdama sprendimą dėl pareiškėjo darbingumo lygio NDNT tinkamai (pagal galiojusius teisės aktus) įvertino pareiškėjo būklę remdamasi jai pateiktais pareiškėjo sveikatos būklę aprašančiais medicininius dokumentais.

Naujas teisinis reguliavimas formuoja naują specialių žinių taikymo formą – ekspertizę, paskirtą *kvazi* teisminės institucijos. Tokiai formai pagal analogiją

537 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. balandžio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-479-968/2023.

taikomos TEĮ nuostatos, taip pat ir aukščiausio lygio teismų suformuota praktika bei principai. Lietuvos administracinių ginčų komisijai suteikta garbė formuoti naują praktiką.

THE APPLICATION OF SPECIAL KNOWLEDGE IN ADMINISTRATIVE DISPUTES REGARDING THE DETERMINATION OF DISABILITY AND WORKABILITY

Eglė Bilevičiūtė

Summary

Administrative courts are judicial control institutions which, after examining an administrative dispute, provide a conclusion in the decision of whether the administrative decision taken by the public administration entity is legal and properly based on facts and legal norms. Quasi-judicial institutions dealing with administrative disputes assist the courts in performing the aforementioned function. If questions arise in an administrative case that require special knowledge in the field of science, art, technique or craft, the court or judge must appoint an expert or instruct an expert examination institution to perform an examination. When examining an administrative dispute in court, experts' explanations can also be used. This article analyzes the problem of the application of special knowledge in disputes regarding disability and the determination of working capacity in the context of the recent disability reform.

Keywords: special knowledge; administrative defence; disabled people; determination of disability and work capacity; social integration.

ROLA BIEGŁEGO (EKSPERTA) W WYDANIU WYROKU KARNEGO W POLSCE

Prof., habil. dr. Teresa Gardocka,

Uniwersytet SWPS, SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny w Warszawie,

Dyrektor Instytutu Prawa,

Polska,

E-mail: tgardocka@swps.edu.pl

Prof., habil. dr. Dariusz Jagiełło,

Uniwersytet SWPS, SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny w Warszawie,

Z-ca Dyrektora Instytutu Prawa, radca prawny,

Polska,

E-mail: djagiello@swps.edu.pl

Adnotacja. Autorzy rozpatrują następujący problem badawczy: Jakie znaczenie w postępowaniu karnym ma opinia biegłego powołanego przez organ procesowy (prokuratora lub sąd), szczególnie w kontekście obowiązku powołania biegłego oraz zasady swobodnej oceny dowodów? Czy te normy nie wykluczają się wzajemnie? Jak ocenia się rzeczywisty wpływ opinii biegłych w procesie karnym na treść wydanego w sprawie wyroku?

Kwestie te są rozpatrywane w oparciu o analizę tekstów ustaw karnych (metoda dogmatycznej analizy prawa), orzecznictwo sądowe, w tym szczególnie Sądu Najwyższego oraz dane statystyczne dotyczące spraw karnych na etapie sądowym. Autorzy rozpatrują też niektóre przypadki indywidualne wyroków sądowych, które zapadły w procesach z udziałem biegłych.

Słowa kluczowe: biegły; proces karny; wyrok.

Analiza ustawy karnej procesowej

Obowiązujący kodeks postępowania karnego[538] przewiduje obowiązek powołania w procesie karnym biegłego (lub biegłych) w art. 193 k.p.k., stanowiąc, że jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego albo biegłych.

Analiza tego przepisu wskazuje na przyjęcie przez ustawodawcę konkretnych założeń wstępnych.

Po pierwsze, że wymaganie wiadomości specjalnych ma charakter obiektywny. Nawet gdy sędzia lub wcześniej prokurator mają potrzebne w konkretnej sprawie wiadomości specjalne wywodzące się np. z posiadanego wykształcenia innego niż prawnicze (np. ukończył również studia medyczne), albo z wiedzy niepotwierdzonej formalnym dyplomem opartej na zainteresowaniach pozazawodowych (np. zna się na wycenie dzieł sztuki z racji pasji kolekcjonerskiej), nie może się oprzeć na własnej wiedzy w zakresie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy karnej. Nie chodzi o to, że sędzia lub prokurator nie mają odpowiedniej wiedzy, a o obiektywne stwierdzenie, że konkretna kwestia wymaga wiadomości specjalnych. Wówczas, nawet gdy sędzia ma taką wiedzę (specjalną), musi w sprawie powołać biegłego. Wydaje się, że taka regulacja prawna oparta jest przede wszystkim na przyjęciu zasady rozdzielenia ról w procesie. Być może także na tym, że ustawodawca uznał, iż biegły musi mieć wiedzę ponadstandardową dotycząca określonego zagadnienia. Temu drugiemu twierdzeniu wyraźnie jednak przeczą listy biegłych sądowych i wskazane tam specjalności biegłych[539], a także praktyka wpisywania konkretnych osób na takie listy. W rzeczywistości sądy nie weryfikują posiadania przez kandydata nie biegłego odpowiedniego wykształcenia ani konkretnych specjalnych wiadomości. Opierają się często na oświadczeniu samego kandydata, że się na czymś zna. W praktyce inaczej jest

538 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, t. jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1375, dalej: k.p.k.

539 D. Jagiełło. Rejestr biegłych sądowych. *Studia Prawnoustrojowe.* Nr 49, 2020, s. 77-90, w tym szczególnie wskazane tam przykłady wynikające z analizy rejestrów.

tylko w zakresie zawodów wymagających przynależności do określonej grupy zawodowej (lekarzy, farmaceutów, architektów itp. zawodów zaufania publicznego). W pozostałym zakresie (eksperci od analizy pisma ręcznego, „czerwieni wargowej", niebezpiecznych przedmiotów, wyceny dzieł sztuki itp.) biegli sami kreują się na znawców określonego zagadnienia[540].

Po drugie, sędzia lub prokurator musi rozpatrzyć znaczenie słów „istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy". Jest to ważne już z punktu widzenia analizy znamion zarzucanego przestępstwa.

Mimo uznania za jedną z najważniejszych zasad prawa karnego zasady określoności przestępstwa, w polskim kodeksie karnym[541] istnieje cały szereg typów przestępstw, których znamiona dalekie są od określonych i z reguły dla nadania im konkretnej treści sędziowie muszą korzystać z opinii biegłych. Do takich z pewnością należy posługiwanie się „innym podobnie niebezpiecznym przedmiotem" (art. 280 § 2 k.k.[542], art. 223 k.k.), pojęcie „treści pornograficzne" (art. 202 k.k.), pojęcie „istotnej szkody" (art. 181 k.k.). Do sytuacji, w których powołuje się z reguły biegłego należy także spowodowanie wypadku w ruchu drogowym (art. 177 k.k.), przy którym zawinienie wstępnie ocenione przez policjanta na miejscu zdarzenia jest z reguły kwestionowane przez oskarżonego w postępowaniu karnym. Oceny biegłego wymagają wszystkie przypadki błędów medycznych, przy których biegły zajmuje się nie tylko kwestią samego zaistnienia błędu ale również kwestią zawinienia w postaci nieumyślności. Biegły lekarz pytany jest w takich sprawach o możliwość przewidzenia przez oskarżonego rozwoju sytuacji w procesie leczenia. Możliwość przewidzenia jest jedną z przesłanek zaistnienia winy nieumyślnej w postaci zaniedbania (art. 9 § 2 k.k.). Żaden sędzia nie dokona

540 Wystarczy podać przykłady pochodzące z list biegłych sądowych. Pewien biegły (w latach 2014–2019) był wpisany na ponad 30 list biegłych sądowych. W różnych listach z inną dziedziną i specjalnością, np. w zakresie grafologia, grafologia i psychografologia, psychografologia i badania pisma ręcznego, czasem z dopiskiem: „tworzenie portretów osobowościowych i okoliczności sporządzania notatki na podstawie próbek pisma ręcznego", a tak naprawdę w każdym przypadku chodzi o to samo, czyli badanie pisma.

541 L. Gardocki. *Prawo karne*. Wyd. 22. 2021, s. 16-17.

542 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, t. jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1138, dalej, jako: k.k.

takiej oceny sam[543].

Są również przewidziane sytuacje procesowe, w których sędziowie nie mogą uniknąć zwrócenia się do biegłego. Taką klasyczną sytuacją jest kwestia niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej. Niepoczytalność jest jedną z prawnych okoliczności wyłączających przestępność czynu zabronionego (art. 17 § 1 pkt.2 k.p.k. w związku z art. 31 k.k.). W polskim prawie istnieje domniemanie poczytalności. Sąd nie jest zobowiązany do badania poczytalności oskarżonego, gdy nie budzi to jego wątpliwości, chociaż trudno powiedzieć, jak powinien się zachować, gdy w procesie zgłoszono wniosek o zbadanie poczytalności. Jeżeli taki wniosek jest rozpoznawany w świetle art. 170 k.p.k., powinien nie być uwzględniony tylko gdy można powołać się na ten przepis. Gdy nie zachodzi żadna z wymienionych w tym przepisie przesłanek oddalenia wniosku, dowód należy dopuścić.

Niepoczytalność, zdefiniowana w art. 31 k.k., ma dwa rodzaje przesłanek: psychiatryczne – w postaci stwierdzenia choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych i psychologiczne – w postaci braku możliwości w czasie czynu rozpoznania jego znaczenia lub pokierowania swoim postępowaniem. Już na etapie analizy przepisu można uznać, że stwierdzenie niepoczytalności wymaga współdziałania biegłego psychiatry i biegłego psychologa.

Ze względu na fundamentalne znaczenie stwierdzenia niepoczytalności w chwili czynu dla odpowiedzialności karnej, prawo procesowe wymaga powołania co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów, między którymi nie istnieje żaden stosunek zależności (art. 202 k.p.k.), a na ich wniosek należy powołać do udziału w wydaniu opinii biegłego lub biegłych innych specjalności (z reguły psychologów). W doktrynie nie ma zgody co do tego czy sąd, a wcześniej

543 Tylko w postępowaniu przed sądami lekarskimi dotyczącym odpowiedzialności zawodowej dopuszcza się dokonanie samodzielnej oceny przez skład sądzący z uwagi na to, że sądzą lekarze. Por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2018 r., I KK 11/18, LEX nr 2621166. Szerzej patrz też: D. Jagiełło. Biegły lekarz. *Nowe medyczne prawo karne.* Red. T. Gardocka, D. Jagiełło. 2021, s. 203-218.

prokurator, może rozszerzyć zespół powołanych biegłych nie czekając na wniosek. Większość przedstawicieli doktryny zajmuje stanowisko, że nie jest to dopuszczalne, ale spotkać można także stanowisko, że sąd może wyjątkowo z urzędu stwierdzić konieczność powołania biegłego innej specjalności[544].

Czy sąd może stwierdzić niepoczytalność bez biegłych? Wydaje się, że nie, bo obie przesłanki z art. 31 k. p. k. wymagają wiadomości specjalnych. Czy może orzec poczytalności wbrew opinii biegłych? Również wydaje się, że nie. Natomiast prawo procesowe daje możliwość wyjaśnienia wątpliwości, czy różnicy zdań między biegłymi. Art. 201 k. p. k. określa dość niekonkretne przesłanki powołania nowych (dodatkowych) biegłych do oceny tego samego zagadnienia (opinia niejasna lub niepełna) albo do wyjaśnienia różnic między opiniami różnych biegłych w tej samej kwestii.

W praktyce zdarzają się sprawy karne, w których widać, że sąd szukał w opinii biegłych potwierdzenia własnego poglądu, szczególnie na kwestię poczytalności oskarżonego.

Trudno sobie wyobrazić, by sąd mógł orzec wbrew jednoznacznej opinii biegłych i orzeczenie takie utrzymałoby się w wyższej instancji w przypadku zaskarżenia.

Opinia biegłych, w tym także psychiatrów, podlega swobodnej ocenie dowodów, zgodnie z art. 7 k.p.k.[545]. Z jednej strony zasada ta nie zna wyraźnie ustanowionych wyjątków. Z drugiej wymaga, by sąd ocenił przeprowadzone dowody między innymi z uwzględnieniem wskazań wiedzy. To trudne zadanie dla sądu, gdy nie ma wiedzy specjalistycznej w określonym przedmiocie.

Jest jednak w procesie karnym sytuacja, gdy decyzję musi podjąć sam sąd wobec niewypowiedzenia się biegłych psychiatrów. W postępowaniu karnym

544 Por. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 31 stycznia 2019 r., II AKa 306/18, LEX nr 2627822; *Kodeks postępowania karnego*. Tom I. Komentarz aktualizowany. Ed.: D. Świecki. 2023, pkt. 6.

545 T. Gardocka, D. Jagiełło. Zasada swobodnej oceny dowodów w procesie karnym i co z niej wynika. *Quo vadis processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania.* Ed: R. Olszewski, A. Małolepszy. 2021, s. 132-143.

wprowadzono, zgodnie z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego[546], maksymalny czas trwania obserwacji psychiatrycznej w zakładzie zamkniętym (art. 203 § 3 k. p. k.). Nie może ona w żadnym przypadku trwać dłużej niż 8 tygodni[547]. Po upływie czasu obserwacji biegli mogą oczywiście zawrzeć w opinii stwierdzenie, że nie wiedzą, czy oskarżony w chwili czynu był poczytalny czy nie. Sąd natomiast musi wydać wyrok. Można w takiej sytuacji rozpatrywać trzy możliwości.

Pierwsza opiera się na domniemaniu poczytalności. Jeżeli biegli tego domniemania nie obalili, sąd powinien przyjąć, że oskarżony jest poczytalny i wydać wyrok skazujący.

Druga pozwala sądowi na samodzielną ocenę stanu psychicznego oskarżonego w chwili czynu, z uwzględnieniem niestanowczych sugestii biegłych po przeprowadzonym badaniu. Oznaczałoby to, że sąd jest najwyższym biegłym.

Oceny sądu nie da się już zweryfikować przy pomocy biegłych, chyba, że nowo powołani biegli wydadzą opinię bez przeprowadzenia obserwacji w zakładzie zamkniętym.

Trzecia sprowadzałaby się do przyjęcia, że w przypadku wątpliwości należy przyjąć ustalenie (pogląd) korzystniejsze dla oskarżonego, co wydaje się wynikać z art. 5 § 2 k. p. k. W wypadkach popełnienia czynów zabronionych zagrożonych surową karą, jednak trudno byłoby ustalić, co jest dla oskarżonego korzystniejsze: czy skazanie go jako poczytalnego na terminową karę pozbawienia wolności czy orzeczenie bezterminowego umieszczenia jako niepoczytalnego w zakładzie leczenia psychiatrycznego (art. 93b k.k.). Niewątpliwe jest jednak to, że biegli mogą nie wiedzieć a sąd nie może uchylić się od wydania orzeczenia.

Dalszą istotną kwestią jest konieczność sformułowania pytań, jakie sąd zadaje

546 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2007 r., SK 50/06, OTK-A 2007, nr 7, poz. 75.

547 To bardzo poważna niekonsekwencja systemowa. Obserwacja zmierzająca do ustalenia, czy mamy do czynienia z człowiekiem cierpiącym na chorobę psychiczną może według art. 24 ust. 2 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. *o ochronie zdrowia psychicznego,* t. jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 2123, trwać maksymalnie 10 dni, zaś według kodeksu postępowania cywilnego w przedmiocie ubezwłasnowolnienia (art. 554) maksymalnie 3 miesiące. Niewątpliwie najpoważniejsze konsekwencje wiążą się ze stwierdzeniem niepoczytalności w postepowaniu karnym, wydaje się więc, że te różnice wynikają tylko z różnego czasu powstawania regulacji.

biegłemu. Opinia jest niepełna, gdy biegły na któreś z nich nie odpowie. Już sformułowanie pytań wymaga od sądu pewnej wiedzy, obejmującej zagadnienia fachowe, o których sędzia może nie mieć pojęcia. Wystarczy przypomnieć, że sprawę karną o spowodowanie wypadku drogowego może prowadzić sędzia nie mający prawa jazdy. Bardzo ogólne pytane: jaki był przebieg zdarzenia drogowego nie wydaje się spełniać kryterium pytania skierowanego do biegłego. Jeżeli jednak takie zostałoby zadane, stan faktyczny praktycznie ustali biegły, a nie sąd. Może więc sensownym byłoby zapewnić pewną specjalizację sędziów? Chociażby w zakresie prawa autorskiego orzekają niektóre tylko sądy, zatem wydaje się, że sędziowie zapewne znają się na nich lepiej niż inni.

W sądach można też zauważyć tendencję do niepowoływania się na domniemanie niewinności w sprawach bardzo poważnych. Przy zarzucie zabójstwa często sprawy czysto poszlakowe kończą się skazaniem, mimo że dowody nie wydają się pewne (np. sprawa T. Komendy). Tym bardziej, gdy w sprawie wypowiadają się biegli i ich opinia jest stanowcza lub bliska stanowczej. Sędziowie nie mogą mieć wiedzy o pozostawionych przez sprawcę na ciele ofiary śladach zębów, które biegli uznają za ślady powiązane ze ściśle określoną osobą sprawcy i tak naprawdę, gdy opinia jest stanowcza, trudno sądowi orzec wbrew konkluzji biegłych. Często przy tym opinia jest tak jasna, że nie pozostawia pola do powołania innego biegłego, jak to bywa przy pytaniach dotyczących poczytalności sprawcy. Biegli psychiatrzy niekiedy zresztą wprost powołują w treści opinii przepis definiujący niepoczytalność w kodeksie karnym i bez wahania przypisują oskarżonemu spełnienie lub niespełnienie wskazanych w nim przesłanek niepoczytalności. Sędziowie mogą tu mieć wątpliwości wynikające z doświadczenia życiowego. Całokształt okoliczności zdarzenia wskazuje, według sądu, na to, że sprawca był lub nie był poczytalny, a opinia biegłych bywa przeciwna temu, co sądzą sędziowie. Gdy jednak taka potwierdzą kolejni powołani biegli, sąd nie ma wyjścia. Właściwie wie, że musi orzec zgodnie z ich twierdzeniem. Możemy w

takich przypadkach zadawać sobie pytanie, kto właściwie orzekł - sąd czy biegli. Nie ma takich wątpliwości przy dowodach naukowo niewątpliwych. Jeżeli są przeprowadzane z zachowaniem standardów należytej staranności, np. badanie DNA określonego sprawcy, który pozostawił ślady biologiczne, nie może być poddawane w wątpliwość.

Sprawa komplikuje się jeszcze bardziej, gdy biegły na zadane pytania nie udziela odpowiedzi stanowczej. Przed sądem staje więc zadanie wybrania określonej opcji.

Wypowiedź biegłego w opinii powinna być zrozumiała dla sądu i stron procesowych, natomiast poziom jej stanowczości może zależeć od stanu faktycznego, ale także być pewnego rodzaju asekuracją biegłego. Dostrzegane jest to w szczególności po wprowadzeniu do art. 233 k.k. paragrafu 4a, tj. przestępstwa przedstawienia opinii nieumyślnie fałszywej. Ilość opinii zawierających konkluzję kategoryczną (*nomen omen* najbardziej pożądaną przez skład orzekający) w widoczny sposób zmalała. Więcej jest opinii prawdopodobnych. Stwierdzenia, bowiem „z prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością…" lub „jest wysoce prawdopodobne" dają pewne pole biegłemu na ewentualne obalenie zarzutu karnego złożenia opinii nieumyślnie fałszywej.

Konieczność powołania biegłego dysponującego wiedzą specjalistyczną w kwestiach istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy karnej, zarówno w zakresie ustalenia stanu faktycznego (przebiegu zdarzenia) jak winy lub braku winy (niepoczytalność), jest dla sędziego wygodna. Zdejmuje z niego ciężar odpowiedzialności za te ustalenia, niekiedy zresztą tylko pozornie, gdy konkluzje biegłych są dla sędziego nieoczywiste, a nie ma wiedzy by podjąć z nimi polemikę. Z drugiej strony, wobec coraz większej liczby dowodów naukowych, powstają wątpliwości czy nie zbyt często werdykt jest w rzeczywistości bardziej autorstwa biegłych niż sędziów. I czy to dobrze dla procesu i dla samych sędziów prowadzących sprawy karne.

Podsumowanie

Ciężar dowodzenia w sprawach karnych coraz częściej opiera się na opiniach biegłych. Sąd karny ma obowiązek powołać biegłych zawsze wtedy, gdy stwierdzenie okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych. Trudno wyobrazić sobie, by sąd karny orzekł wbrew opinii biegłych albo nie zasięgając opinii. Opinie bywają stanowcze lub niestanowcze. Wydaje się, że w konkretnych sprawach zbyt często sąd musi orzec zgodnie z opinią biegłych, nie mając faktycznie dostatecznych możliwości jej weryfikacji.

Streszczenie

W polskim procesie karnym obowiązkowo należy powołać biegłego, gdy stwierdzenie okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych. Obowiązek ten istnieje niezależnie od tego, czy sędzia lub prokurator ma takie wiadomości specjalne. Zarazem opinia biegłego podlega swobodnej ocenie dowodów, której sąd musi dokonać zgodnie ze wskazaniami wiedzy. Wydaje się, że przepisy te nie są ze sobą spójne. Opinię niejasną lub niepełną może sąd poddać weryfikacji innego biegłego, może także powołać kolejnego biegłego, gdy między złożonymi już opiniami istnieje sprzeczność. Wydaje się, że pewnych kwestii sąd nie może rozstrzygać bez opinii ani wbrew opinii. Powstają wątpliwości, czy nie bywa tak, że werdykt w sprawie karnej w rzeczywistości wydają biegli a sąd potwierdza go formalnie, szczególnie wtedy, gdy opinia biegłego jest stanowcza. Sędzia, nawet gdy opinia budzi jego wątpliwości, choćby oparte na intuicji, może tylko uznać ją za niejasną lub niepełną i powołać innego biegłego. A gdy opinia tego nowego biegłego jest odmienna, powołać kolejnego dla rozstrzygnięcia wątpliwości. Rola sędziego polega więc niekiedy na wyborze najbardziej mu odpowiadającej opinii.

THE INFLUENCE OF AN EXPERT ON THE JUDGEMENT IN A CRIMINAL CASE

Teresa Gardocka,
Dariusz Jagiełło

Summary

In the Polish criminal process, it is mandatory to identify an expert when the determination of the circumstances in which a case was considered requires special knowledge. This obligation depends on whether the judge or prosecutor has such special knowledge. The authors consider the following research problems: What is the importance in criminal proceedings of the opinion of an expert appointed by the investigative authority (prosecutor or court), especially in the context of the duty to appoint an expert and the principle of free evaluation of evidence? Are these norms not mutually exclusive? How is the actual impact of expert opinions in a criminal trial on the content of the judgment rendered in the case assessed?

These questions are considered on the basis of: an analysis of the texts of the criminal code (via the method of dogmatic analysis of the law); judicial decisions, especially of the Supreme Court; and statistical data on criminal cases at the judicial stage. The authors also consider some individual cases of court verdicts that were given in trials involving experts.

Keywords: expert witness; criminal case; judgment.

EKSPERTO ĮTAKA TEISMO SPRENDIMUI

Teresa Gardocka,
Dariusz Jagiełło

Santrauka

Lenkijos baudžiamajame procese ekspertą paskirti privaloma tada, kai reikšmingoms bylai aplinkybėms nustatyti reikia specialių žinių. Ši pareiga priklauso nuo to, ar teisėjas ar prokuroras turi tokių specialių žinių ar jų neturi. Šiame kontekste autoriai svarsto, kokią reikšmę turi proceso institucijos (prokuroro ar teismo) paskirto eksperto nuomonė, ypač eksperto skyrimo pareigos ir laisvo įrodymų vertinimo principo aspektu. Ar šie standartai (principai) yra suderinami? Kaip vertinama faktinė ekspertizės išvadų įtaka byloje priimto nuosprendžio turiniui?

Šie klausimai nagrinėjami remiantis baudžiamųjų įstatymų tekstų analize ir teismų, visų pirma Aukščiausiojo Teismo, praktika. Autoriai naudoja ne tik bylų statistinius duomenis, bet ir savo įžvalgas grindžia konkrečiose bylose priimtų sprendimų analize.

Reikšminiai žodžiai: ekspertas; baudžiamoji byla; nuosprendis.

SOME INSIGHTS ON THE FINANCING OF FORENSIC ACTIVITIES

Doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra,
Lietuva,
E. paštas gabriele_juodkaite@yahoo.com

Doc. dr. Andrej Gorbatkov,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra,
Lietuva,
E. paštas andrejus.gorbatkovas@tf.vu.lt

Annotation. This article purposes to introduce different financing systems used for the compensation of expenses for the performance of forensic examination. The question of how these costs are calculated is frequently asked by private persons. On the other hand, it is the task of state forensic institutions to prove why the concrete budget from the state is necessary to perform their activities. Thus, the authors strive to present the main principles related to these questions.

Keywords: forensic examination; financing of public sector; forensic institution; pricing of forensic examination.

Introductory notes and general remarks on financing[548]

When it is not possible to charge consumers directly, as in the case of

548 Based on: P. A. Grout, M. Stevens. *CMPO Working Paper Series No. 03/076, Financing and Managing Public Services: An Assessment*. 2003; J. Gold, M. Mendelsohn. *Better Outcomes for Public Services: Achieving social impa ct through outcomes-based funding*. 2014; *Future Finance - Optimising management of the public sector finance function*. 2019.

non-excludable public goods, such as law enforcement, defense and public administration, the government finances the service, paying for it on behalf of all consumers. Usually, the government also produces these services; at least in law enforcement and defense, its role is central.

It is useful to distinguish between public services, the public sector, and public organizations, despite the difficulty of defining these terms precisely. A *public service* may be defined as any service provided for large numbers of citizens, in which there is the potential for significant market failure (broadly interpreted to include equity as well as efficiency) justifying government involvement – whether in production, finance, or regulation. In Lithuanian legal regulation, public service is defined as the activity of special institutions and organizations established by the state or municipalities, providing residents with social, educational, scientific, cultural, sports and other services provided for by law. Public and private persons may provide public services in the cases and procedures provided for by law.[549]

The *public sector* comprises the economic activities controlled by the government, many of which are public services. A particular concern is that publicly controlled organizations, as they are not subject to the discipline of the competitive market, may lack incentives to control costs or provide quality of service and respond to the needs of consumers. The efficiency of public administration (administration of public sector) is often misunderstood as involving the rational use of resources, positive reinforcement of organizational philosophy and organizational culture. The factors affecting the performance of public institutions differ from the conditions and factors of the efficiency of the private sector, because public institutions operate in a different environment than private structures. The mission and functions of public institutions are officially approved, their activities are much more open to society's control, they include more specific rules and procedures, and the activity itself is regulated and limited by the state's

549 https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/TAIS.44450...

financial capabilities. The performance evaluation criteria are also quite different. Private sector goods and services are valued in terms of money received after realization in the market, and a significant part of public services and goods are not intended for sale; therefore, it is much more difficult to assess their impact (for example, public programs and projects) on society or its interest groups.[550]

The study of *public organizations* examines the appropriate structures for the delivery of public services. It should be able to answer the following types of question: What motivates employees and how can we design activities to maximize their effort and commitment? When do we want high-powered employee incentives and when is it more important to focus on the ethos? How do we allocate funding to organizations when the government is the primary purchaser? Should we create competitive pressures on the organizations? If so, when should we do this literally through private market pressures and when through benchmarking exercises with funding attached? Should the government purchase services or physical assets? When is it useful to have for-profit and not-for-profit models? The answers to these questions will not be the same for all public services.

A public sector owner can refuse to cooperate with any innovation outside the contract that damages quality. Thus, if quality is hard to specify in a contract, a public sector owner who can block changes in the asset will be in a better position to balance the trade-off between cost reduction and quality.

So, whether the public sector or private sector ought to own the asset and/or produce the service depends on the ability to contract and the relationship between cost reduction and quality. If cost reductions tend to go hand in hand with significant quality reductions and quality is hard to protect contractually, then public ownership may be beneficial. This is because the ability of the public sector to use its ownership to block changes will be important. In contrast, if cost

550 S. Puškorius, A. Raipa. Teoriniai viešojo sektoriaus veiklos modernizavimo aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*. Nr. 2, 2002, p. 9.

reductions do limited damage to quality (either through the technical relationship between quality and cost or because quality can be somewhat protected in a contract), then private ownership may be optimal since the greater incentive to reduce costs will dominate. It may be concluded that forensic activities cannot be an issue of quality reduction questions; therefore, it is essential to have state obligations in this sphere of activities, including adequate financing.

Since productivity generally grows more slowly in services than in the rest of the economy, employment and relative expenditure on services must rise even if real output grows no faster than GDP. Nevertheless, concern about the apparently inexorable rise in costs has prompted many countries to cut expenditure in the last 15 or 20 years, and to undertake reforms that have shifted the boundary of the public sector.

Financial management in the public sector is complex. Multiple, sometimes conflicting, short- and long-term priorities must be addressed.

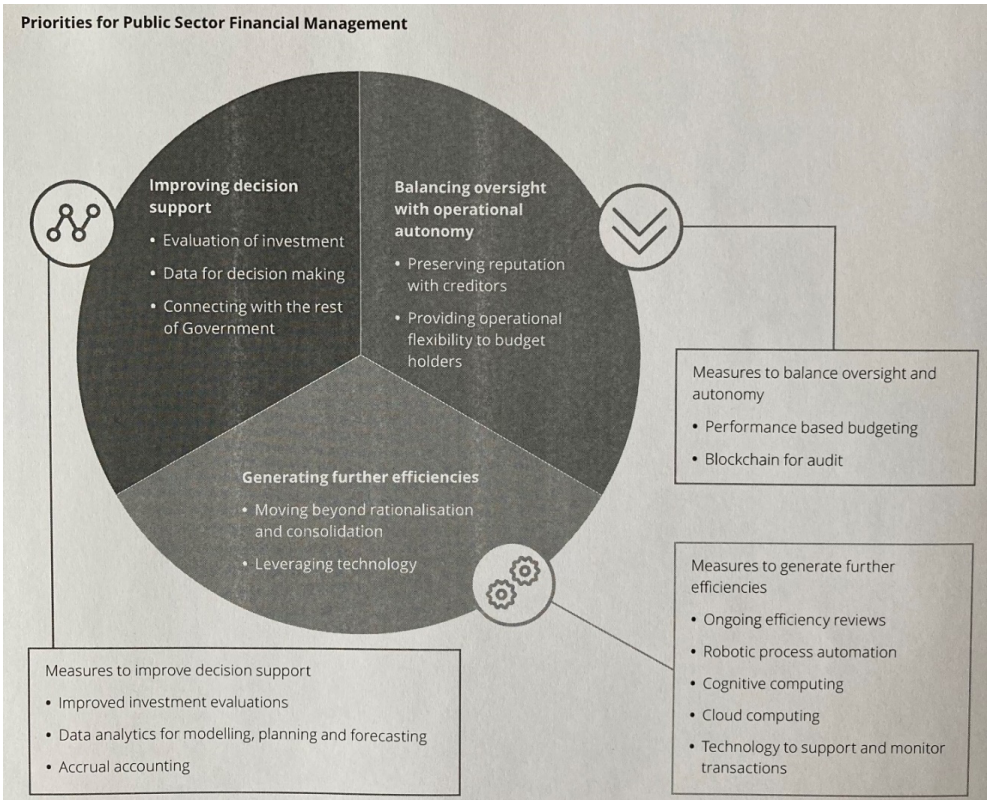

Figure 1. Priorities for public sector financial management (Source: Deloitte research on Future financing[551]).

Public sector officials struggle to obtain an accurate view of the public sector cost base, returns on investment and forecasts of expenditures and revenues. They also struggle to balance the financial demands of short-term priorities against investments to deliver greater long-term efficiency. At an organizational level, interviewees often report difficulties in making further efficiency gains. Additionally, they struggle to balance requirements for central financial supervision and control with delegating more autonomy to line ministries, agencies and local government.

The following priorities for enhancing financial management in government

551 ttps://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ie/Documents/PublicSector/Future%20Finance_Optimising%20management%20of%20the%20public%20sector%20finance%20function.pdf

institutions may be identified[552]:

- improving decision support;
- balancing financial oversight with operational autonomy;
- generating ongoing efficiency in the finance function.
- These priorities are being addressed through the following measures:
- decision support – using analytics, improving value for money assessments, and enhancing budget transparency;
- balancing financial oversight with operational autonomy – performance-based budgeting and improving the audit trail;
- generating ongoing efficiency – efficiency reviews, robotic process automation, cognitive computing, cloud computing, transaction technologies.

Increased budget transparency

Reformed accounting processes are providing a more accurate and timely view of the state of public finances. Accrual accounting has been introduced to a varying extent in recent years by public sector administrations across Europe. In general, there has been a shift towards the use of accrual accounting in the public sector (see Figure 2) as it is seen as a more reliable way to reflect the financial performance of an entity during a given period of time. In contrast to traditional cash accounting, which records cash payments and receipts as they enter or leave the government accounts, the accrual approach records revenues and expenses when they are incurred, regardless of when cash is exchanged. Accrual techniques also provide an opportunity to create more transparent inventories of public assets (including land, property and natural resources) and liabilities (including employee benefits, such as pensions) on the public balance sheet. As the Eurozone crisis made clear, an economy's susceptibility to economic and financial shocks is linked to the total stock of liabilities and assets held by the public and

552 *Future Finance | Optimising management of the public sector finance function*: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ie/Documents/PublicSector/Future%20Finance_Optimising%20management%20of%20the%20public%20sector%20finance%20function.pdf

private sector. Via accrual accounting practices, governments can improve their understanding of the strengths and vulnerabilities of public finances, as well as systemic dependencies. The European Commission has sought to make accrual accounting mandatory, but there has been a mixed response from national governments. One reason is the considerable cost associated with switching from one accounting system to another.

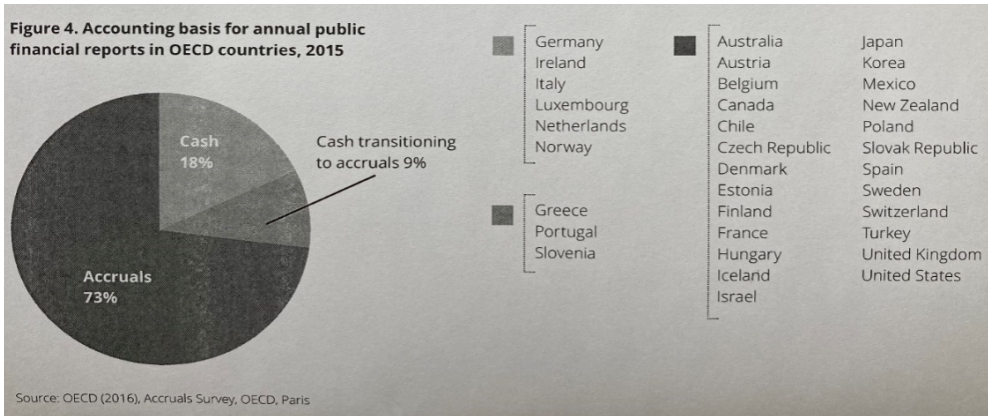

Figure 2. Accounting basis for annual public financial reports in OECD countries, 2015.[553]

1. **Performance-based budgeting for strategic alignment**. The move to performance-based budgeting was mentioned in some countries as an important priority measure which helps resolve some of the tension between delegated operational responsibility and central oversight of spending. Performance-based budgets link government spending to a desired set of outputs and outcomes. This differs from traditional line-item budgets, which focus on operational expenditure items such as spending on salaries, utilities and equipment. Performance-based budgets open up the possibility of devolving responsibility for budget management to different layers or parts of government, while retaining a focus on operational and strategic alignment of spending with policy priorities in central government. For example, Austria and the UK have already partially adopted performance-based budgeting, and a number of interviewees in our study indicated

553 *Accrual Practices and Reform Experiences in OECD Countries*. OECD/IFAC. 2017: http://dx.doi.org/10.1787/9789264270572-en

that implementing performance-based budgeting will be a priority in the future.[554]

2. **Blockchain for audit.** Particularly innovative approaches to improve budgetary oversight and management, such as the use of blockchain, are being explored in the Netherlands. Based on our conversations with interviewees, a number of governments in other countries are likely to follow suit in the future. The benefits of blockchain technology – security, transparency, efficiency and speed – are readily applicable to public sector organizations. With the addition of unchangeable record to a distributed ledger, audits can be conducted and viewed in real time.[555]

Thus, it may be concluded that public sector funding principles should be:

- **STABLE AND ADEQUATE –** a stable and predictable source of funding enabling full coverage of the public service remit in the digital media age;
- **INDEPENDENT FROM POLITICAL INTERFERENCE –** not reliant on political favor, thereby promoting public trust in PSM and its role as a truly indispensable service;
- **FAIR AND JUSTIFIABLE –** fair and objectively justifiable to the public and the market;
- **TRANSPARENT AND ACCOUNTABLE –** involving an open and clear funding mechanism holding PSM accountable to its audience.

Governments around the world are exploring innovative ways of funding public services. A focus on ensuring the more effective use of limited financial resources has led to growing numbers of frontline service providers being paid on the basis of the outcomes they achieve.

Outcome funding is already well-established in some program areas. It is widely used in welfare-to-work schemes, for instance, where payments to service delivery providers partly depend on them successfully assisting clients in securing

554 *Future Finance | Optimising management of the public sector finance function*: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ie/Documents/PublicSector/Future%20Finance_Optimising%20management%20of%20the%20public%20sector%20finance%20function.pdf

555 *Future Finance | Optimising management of the public sector finance function*: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ie/Documents/PublicSector/Future%20Finance_Optimising%20management%20of%20the%20public%20sector%20finance%20function.pdf

lasting employment. However, there is now intense interest in extending outcome funding to more complex service delivery areas such as criminal justice and child welfare, where costs continue to escalate and entrenched social problems persist.

Outcome funding arrangements can take a **broad range of forms**. Some offer service providers a bonus payment for improving client outcomes (*performance-incentive funding*) or make at least a portion of providers' core funding conditional on an achieved set of outcome-based targets (*payment-for-performance*). Others involve the redistribution of contracts among service delivery organizations on the basis of their track record (*outcome-based contracting*) or pay dividends to those private investors who invest in service providers that have delivered measured improvements in the lives of their clients (*social impact bonds*). Examples of how to calculate possible outcomes and how to develop future plans on them may be found in the scientific literature.[556]

All of these models link the procurement and funding of public services to providers' ability to achieve prescribed outcomes. These **outcomes are aligned with social policy objectives** and can be either directly measured or determined using proxy indicators. These prescribed outcomes are also typically **associated with substantial cost savings** that are wholly or largely cashable.

The advantages of outcome funding include[557]:

Realigning incentives. Service providers are financially incentivized to improve client outcomes. This removes the distortions created by traditional performance targets that require providers to focus on prescribed inputs, activities, or outputs, rather than the policy objectives of social programs.

Strengthening the use of evidence in practice. Service providers are more likely to scrutinize the efficacy of their own operations and make use of existing

556 See: P. J. Speaker. Financial Management of Forensic Science Laboratories: Lessons from Project FORESIGHT 2011-2012. *Forensic Science Policy & Management: An International Journal*. Vol. 6:1-2, 2015, p. 7-29.

557 See: J. Keele, S. Peters. How outcomes-based funding models can improve the effectivness of state and local government. *What matters: investing in results to build strong, vibrant communities*: https://investinresults.org/sites/default/files/book-chapter/WM_14_Keele-Peters_0.pdf

evidence on interventions that are effective for the population groups they serve.

Promoting innovation and transferring risk. Program experimentation inevitably comes with the risk of failure – a factor that can sometimes inhibit innovation in government. In rewarding service providers for achieving outcomes, contracts typically give providers greater freedom to innovate. For governments, outcome funding represents a particularly cost-effective way of sponsoring successful research and development (R&D). As one interviewed evaluation specialist put it: "*You want your organization to be continually improving. Governments are no different. Just as a corporate organization might devote part of its budget to R&D, [outcomes funding] allows governments to invest in R&D, only they don't have to pay for what doesn't work*."

Better value for money. Public funds are redistributed to those providers and programs producing demonstrable improvements in clients' lives.

Incentivizing holistic support for clients. Given the varied and interrelated causes of disadvantage affecting some clients, providers are motivated to optimize client outcomes through offering additional support and coordinating their interventions with other services.

Improving performance data and accountability. Providers are required to measure and regularly report on the impact that their services have on client outcomes. The growing popularity of outcome funding is the result of a number of key drivers related to current economic conditions, a better understanding of deep-rooted social challenges, and a renewed political commitment to decentralized and partnered service delivery.

Examples of financing models of forensic institutions

One of the clearest and most important trends in forensics is its remarkable growth over the past 15 years. For example, at the Netherland forensic science

institute (NFI),[558] the number of cases handled per year is now six times what it was in 2000. In fact, the caseload has grown more in the past 15 years than in the previous 50. In the same period, the NFI's workforce has nearly tripled, growing from around 200 to 600 people. This is clearly part of a larger trend, with caseloads growing steadily at forensic laboratories around the world. Although recent budget cuts and the economic downturn may temporarily slow the growth of the forensic sector, the fundamental drivers of change persist and will continue to assert themselves.

Factors driving growth

The growth in forensics has been driven by three main factors: (1) the introduction of new technological capabilities; (2) increased general awareness among customers regarding the value and efficiency of forensic science; and (3) the advent of new types of customers from outside the scope of traditional forensics.

The current heightened awareness of forensic science, together with the recognition of its value, means that users and customers not only make greater use of it, but also place greater reliance on it. In short, forensics has moved from occupying a supporting, almost behind-the-scenes role to becoming a key protagonist. It has, for many users, become "mission critical."

Identifying customers' primary needs

The primary needs of the customer can be summarized as follows: more, better, faster, cheaper. In fact, "more," "faster" and "cheaper" are highly correlated from an organizational and governance point of view, as will be discussed below. The forensic community has historically paid less passionate attention to these customer needs than to the technical content of the forensic trades and the individual skills of practitioners. In most cases, the costs of individual forensic

558 T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi. *Trends, Challenges and Strategy in the Forensic Science Sector*. 2013.

investigations are not considered at all, either directly or indirectly. Many forensic investigators, laboratory directors, and even customers actually resist the idea that costs should play any role in the decision-making process before committing to forensic investigations. The implicit belief seems to be that one cannot and should not let financial considerations play such a key role when important societal issues (such as apprehending a criminal and dispensing justice) are at stake. However, since open-ended financial arrangements are an illusion, the practical results of this way of thinking are backlogs, stagnation, and the far-from-optimal – even unknowing – allocation of scarce resources.

Shortening delivery times

As was discussed above, quick delivery is one of the most important needs that customers of forensic laboratories articulate. In fact, as forensic investigations are increasingly becoming "mission critical" to customers, forensic laboratories have to reconcile themselves with the fact that customers – if given the choice – would like the results immediately. This does not mean that customers in all circumstances *need* results immediately, or that they are always in a position to act on information the moment it is provided. However, regardless of how fast investigators are able to act on a laboratory's results, it is a laudable goal for forensic laboratories to reduce the odds of being the choke point in the critical path of criminal investigations. Furthermore, suppliers (forensic laboratories in this case) usually do not have all the information necessary to determine what is important to the customer, and there may be subjective or even emotional (but not necessarily irrelevant) reasons why customers want fast delivery. However, historically, the sense of urgency felt by customers regarding fast delivery was not always shared fully by the forensic community. The NFI was no exception. Nonetheless, as will be discussed below, this problem is not caused exclusively by a lack of focus on speed by forensic laboratories. It is also caused by the institutional arrangements

and financing structures in which the forensic sector operates. There are at least three ways in which delivery times can be shortened: by solving the backlog problem; by improving process management; and by creating new, faster technologies.

Improving process management

By applying modern process redesign methods, spectacular progress can be made towards faster delivery times, higher productivity, and lower costs. Process redesign can also help with backlog reduction. Many of these methods are data-driven and quantitative, which means that natural scientists and engineers can relate to their methodologies. To restructure and improve the processes at the NFI, the methodology known as Lean Six Sigma has been introduced. It should be emphasized that scientific literature propose several types of process management systems, including Lean Six Sigma, such as Activity-based management (ABM), Activity-based costing (ABC), Corporate Performance Management (CPM), Balanced Scorecard (BCS) and so on. It depends on the institution which method may be or should be selected as most appropriate.[559]

Creating faster technologies

Many forensic laboratories are not active in R&D or product development, while those that are tend to focus on exploring scientific matters or improving existing techniques. R&D specifically aimed at faster production is relatively rare. Nevertheless, significant gains can be made by refocusing R&D more closely on techniques and methods that will accelerate processing.

559 G. Juodkaitė-Granskienė, A. Kivita. Veiklos našumo valdymas Lietuvos valstybės ekspertinėse įstaigose. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VI*. Kolektyvinė monografija. 2009, p. 55-72.

The backlog problem

Two factors that have a significant impact on the caseload of forensic laboratories are the crime rate and the scientific and technological capabilities of the laboratories. The way in which the crime rate impacts forensic laboratories is similar to the way it influences the broader law enforcement community. However, the impact of scientific progress and technological innovation is far more complicated, and clearly sets forensic labs apart from their main customers. Advances in forensic technology tend to increase the caseload of laboratories – sometimes dramatically – even when the crime rate is going down. Conversely, to some extent powerful forensic techniques replace more "traditional" and time-consuming investigative methods, or at a minimum can provide more focus to a criminal investigation. These phenomena can be clearly observed in the Netherlands, where the crime rate has gone down in the past decade, yet the number of cases the NFI handles has increased by a factor of six. This increase is almost exclusively confined to the forensic fields that have experienced significant technological advances. The largest increase in demand has been witnessed in forensic DNA analysis, forensic IT, and forensic chemistry. However, more recently, technological and scientific advances in other fields – such as new fingermark detection methods and the evaluation of partial fingermarks – have also had the effect of greatly increasing the demand in these fields. As soon as new, powerful and validated forensic techniques become available, customers want to use them in their criminal investigations. These "technology-driven" demand shocks, during which the demand for certain forensic services increases quickly, are often not adequately factored into the budgetary models used to allocate resources to the different entities within the law enforcement community (if such models exist at all). Forensic laboratories are usually not paid for the amount of work they are commissioned to do (demand), but are instead given a fixed budget that is supposed to cover all work sent to them. An increase in demand, caused, for example,

by an innovative forensic method, does not automatically lead to a commensurate increase in financing, which could then be invested to create additional production capacity. Conversely, demand is not tempered by a "fee," and most labs do not have production agreements (i.e., Service Level Agreements) with their customers, limiting the amount of work that can be commissioned.

Forensic investigations cost money – sometimes a lot of money – but the parties commissioning these investigations are often not conscious of this fact. For them, the forensic investigations are "free," and they behave as if there are no budgetary or capacity constraints. This is the double-edged sword that has created backlogs all over the world. Due to the existing institutional arrangements and funding structures, budgets are not adjusted quickly enough when demand shocks present themselves, and customers are not disciplined by any kind of fee structure or production agreements that signal to them that forensic investigations cost money and that resources are limited. The inevitable result of this is a backlog. The fields that are hardest hit are often those that are most dynamic and that show the most scientific and technological progress. The huge DNA backlogs in many forensic laboratories around the world are an illustration of this phenomenon.

When resources are limited, as is invariably the case, prioritization becomes a necessity. However, the fact that forensic services are treated as if they were "free of charge" robs customers of the opportunity to evaluate costs versus potential benefits, given the fact that resources are limited. The inevitable result is that scarce resources are not being used in the most efficient and effective way, and significant waste is occurring even as backlogs pile up.

Some may object (for a variety of reasons) to any notion of "charging" for forensic investigations. This is perhaps in part because they fear commercialization. However, what is being discussed here is not some sort of commercialization scheme, but rather a more efficient allocation method, i.e., one that prevents backlogs

and waste, and leads to more informed and conscious prioritization mechanisms. This requires a repudiation of the double illusion that forensic investigations cost nothing and that forensic laboratories have unlimited capacity; it does not necessitate the establishment of any for-profit entity. Indeed, given the large number of cases that pass through forensic laboratories each month, it is neither practical nor necessary for them to start sending out bills for every investigation completed. This would create a huge and undesirable bureaucracy between agencies. An easier way – and one that has been implemented at the NFI – is to reach an annual agreement with the main customers on the number of forensic services (of different types) that the laboratory will deliver during the following year. The total "fee" of these SLAs is then equal to the agreed budget for the laboratory. Any additional work is fee-based and requires separate agreements.

Experiences at the NFI

Like many other forensic institutes around the world, the NFI used to have a significant backlog problem.[560] However, the organization has now successfully implemented a number of the measures described above, with the result that the backlog has been eliminated. The following section describes three of these measures in more detail: introducing Service Level Agreements (SLAs) with customers; process redesign to streamline production; and refocusing R&D activities to focus on speed.

Introducing SLAs with customers

The first strategic measure implemented by the NFI was to introduce an annual SLA with its two main customers (the police and the prosecution service). This is a formal document defining the working relationship between the NFI and the customer, and specifying the number of investigations the NFI will carry out

560 T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi. *Trends, Challenges and Strategy in the Forensic Science Sector*. 2013.

for that specific customer over a period of one year. An important advantage of an SLA is that it forces customers to prioritize. Some people in the field implicitly believe that prioritizing among investigations is unethical, as being somehow incompatible with the notion that justice should be blind. Nevertheless, even if justice is blind and all cases are equally important, the same cannot be said of forensic investigations if they are considered in the specific contexts of the cases in which they arise.

A forensic investigation that is crucial in case *A* may be unnecessary in case *B*. Furthermore, the fact remains that the capacity of a forensic laboratory is limited, and any work that is assigned beyond that level will, under a "no prioritization policy," simply increase the backlog and extend delivery times. In practice, it is impossible to avoid prioritization: if the customer does not do so explicitly, it will be done implicitly and therefore ad hoc. Work will be de facto prioritized on the basis of "first come, first served." From the point of view of the public good and society's needs, this is surely a situation that is far from ideal.

The SLA makes it clear that resources are limited, and that intelligent prioritization is required. Prioritization of investigations is the responsibility of the customer, as the customer is naturally most familiar with the various cases and the relative urgency of the forensic investigations being considered. In practice, this is performed, when necessary, by liaison officers of the main customers. The step from capacity to budgets is made by modern cost accounting methods, such as *Activity-Based Costing*, which allows the organization to calculate the costs of individual investigations. In the Netherlands, the total "fee" for the work specified in the SLA is paid by the Dutch Ministry of Security and Justice, which also owns the NFI. The SLA, which is "renegotiated" annually, prevents the accumulation of a backlog, and gives the customer an opportunity to stipulate requirements regarding important issues such as quality, logistics, and communication. This mutual formalization of the relationship gives both parties a better understanding

of what is required, what they can expect and what is attainable. At first there was considerable pushback regarding the idea of introducing an SLA. However, once the logic was internalized and the advantages became apparent, it became an accepted and valuable instrument to improve a system that had created a backlog of 18,000 cases, and which had led to many instances of friction because of unclear mutual expectations. Customers whose investigations are not paid for by the Ministry of Security and Justice pay a fee for the products or services they require. Furthermore, if the police or the prosecution request more investigations than are covered by the SLA, they pay for the additional work out of their own funds. The extra revenue that the NFI generates in this way is transparently re-invested in additional capacity and R&D. In this way, a strong link between supply (capacity) and demand is maintained.

A similar financing system is used by the **Estonian** forensic science institute.[561] Nevertheless, it should be emphasized that the Estonian forensic science institute has two separate charging lists – one for law enforcement institutions and courts, another for private sector clients. On the basis of the prices listed in the list for law enforcement institutions and courts, the agreement is built.

The main advantage of such an agreement is that in case of a situation when the agreed sum has already been used (the agreed number of cases has been examined) but there is the necessity of additional examinations to be performed, the institution interested in the performance of said examinations may order them from its own budget.

The example of the Lithuanian financing system

Another form of financing may be identified as the financing of a program which is dedicated to a concrete institution acting by (or inside) the state

561 See: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013102/consolide; https://www.ekei.ee/sites/www.ekei.ee/files/elfinder/dokumendid/buklett_2018_eng_uus.pdf; https://e-justice.europa.eu/37146/EN/find_an_expert?ESTONIA&member=1

organization (ministry, police or other). Usually, such an institution performs two programs – one covering state financing and another for the management of finances gathered for the services that under the national regulation may be performed for payment. An additional program is also formed for the essential investment for the laboratory needs (equipment, premises, etc.). Thus, the main program covering the main activities of the forensic institution includes all of the main expenditures of the lab – salaries, taxes, payments for daily utilities, and other small expenditures. This program may be divided into strict articles (in the example decree of Lithuanian finances minister, cited below), among which money may be moved only by the decision of the Ministry or another higher institution (establisher), or even the Government. In other types of financing models the institution receives the money under the program in one basket, and it is the competence of the managers of the institution to divide it into articles covering salaries, taxes, etc.

The practices of the Forensic Science Centre of Lithuania are presented as an example of financing under a program strictly divided under articles. First of all, strategic planning and financing is related to the goals of the institution and the evaluative criterions under which the achievement of said goals is assessed.

Table 1. Program goals, objectives, evaluation criteria and their definition at the Forensic Science Centre of Lithuania. (Source: www.ltec.lrv.lt).

Code of evaluation criterions	**Titles of goals, objectives, evaluation criteria and units of measurement**	**Values of evaluation criteria (year)**			
		2015	2016	2017	2018
	Objective (title) of the program				
02	To ensure the performance of qualified forensic examinations (investigations) in accordance with the procedure established by law.				
	Title of the evaluation criterion for the achievement of the program objective				
R-02-07-02-01	Number of categorical conclusions of forensic examinations (investigations) increased, in percent.	90	91	92	93

R-02-07-02-02	Number of examinations performed in due terms, in percent. Or – Ratio of planned and performed examinations (research) from the number of received tasks, in per cent.	33 85	35 87	37 90	39 90
	The name of the task of program goal				
02-01	To improve the quality of forensic examinations and to introduce new investigation methods and technologies.				
	Measures for the implementation of the task				
02-07-02-01-01	To perform forensic examinations applying the latest scientific achievements and established quality requirements for forensic examination.				
02-07-02-01-02	Training of law enforcement institutions and courts on the issues of performance of forensic examinations, collection of investigative objects, formulation of questions.				
	Title of the task implementation evaluation criterion				
P-02-07-02-01-01	Number of test methods accredited according to LST EN ISO / IEC 17025 standard, pcs.	17	19	20	21
P-02-07-02-01-02	Number of law enforcement officers, judges, who participated in the trainings, pcs.	450	500	550	600

The main aspect is that these expenditures (or financing) are included into the budget of the Governmental institution (ministry, department) under which the forensic lab is established or active.

Financing of private experts

The question may occur of whether private experts can be financed from the state budget. The answer is yes, but only in *ad hoc* situations. An *ad hoc* situation means the ordering of an examination from private experts in a concrete case due to the fact that: 1) such a type of examination is not performed by state forensic institutions; 2) state experts that are qualified to perform such an examination

already gave their conclusions but there is a necessity to receive a secondary opinion; or 3) all competent state experts do not meet impartiality and objectivity criteria. This may also occur in other situations when there is no objective possibility to receive such conclusions from state forensic institutions.

In such cases in criminal matters, before ordering the examination the law enforcement institution or prosecutor should organize a public procurement for buying these services using the usual mechanisms of the state regulating public procurement. In civil matters it is the obligation of the parties to cover the expenses of forensic examination performed by private or state forensic experts.

For example, in **France**[562] it is defined that in criminal proceedings there is a regulation on the expert's fees relating to some tasks which the expert fulfils. In some fields of expertise, the prosecutor or the investigating judge can launch a call for tender regarding the expertise and choose the most advantageous offer. The Ministry of Justice, through the justice budget, bears the expertise costs. In civil cases, remuneration is generally calculated on the basis of the number of hours spent by the expert on the case multiplied by an hourly rate, to which expenses and VAT are added. The Court decides on the amount of the expert's remuneration, within an adversarial procedure, by taking into account whether the report was submitted on time, the quality of the expert's report and the level of diligence the expert performed their task with. It is usually the plaintiff who pays an advance on the expert's remuneration. The court may, however, order both parties to pay part of the advance on such costs. In its final decision the court will order the unsuccessful party to pay the expert's remuneration. Legal aid is available to cover the costs of the expert proceedings.

In **Poland**[563] it is defined that the expert's remuneration is determined by the Regulation of the Minister of Justice of April 24, 2013, on the determination of

562 https://e-justice.europa.eu/content_find_an_expert-37146-fr-en.do?member=1

563 https://e-justice.europa.eu/content_find_an_expert-37146-pl-en.do?member=1

expert fees, lump sums and how to document expenses necessary to issue an opinion. The expert's hourly rates are set, which are part of the base amount determined by the budget act. In general, the expert's remuneration is in relation to the number of hours they devoted to the expertise and their degree of education. The regulation sets a minimum rate and a maximum rate.

The duty of payment of the expert's remuneration is handled by the judicial system or paid by one party. Parties can obtain legal aid with regard to the expert's remuneration with no prescribed rates.

The remuneration is fixed by regulation. In specific cases, especially for difficult cases, the legal tariff can be exceeded by a specific court decision. In practice, however, in civil procedure, experts require the parties' agreement to receive higher fees.

In civil matters, when appointed by the court, one party is ordered to pay the expert in advance. Experts can receive advance payment on their fees, but at the end of the proceeding, in the judgment on the merits, the court decides who has to bear the final burden, which may be shared between the parties. In criminal matters, the experts are paid by the state (and imposed on the defendant only if they are sentenced in the case): funds paid by the state are subject to control by the state financial control institution, which can challenge payments made in contravention of the law on public finances.

In **Portugal**,[564] the duty of payment of the experts' remuneration is handled as follows:

Civil procedure. The costs of proceedings include an expert's fee. Each participant shall pay the costs of proceedings incurred by the participant and the costs of their representative. The court shall provide the participant achieving complete success in the matter with the reimbursement of costs necessary for the efficient exercising or defending of a right against a participant unsuccessful in the matter.

564 https://e-justice.europa.eu/content_find_an_expert-37146-pt-en.do?member=1

If the participant has achieved only partial success, the court shall fairly divide the reimbursement of costs or pronounce that none of the participants shall be entitled to reimbursement. Based on the results of the proceedings, the State shall be entitled to be reimbursed the costs of the proceedings met by the State from the participants if such costs are not expected to be exempted from the court fees.

Criminal procedure. The costs necessary to conduct criminal proceedings, including enforcement proceedings, lie with the State. If the defendant was lawfully convicted, they are required to repay the State a flat amount of other expenses, regarding, for example, transport expenses or exams conducted by laboratories, which were initially covered by the State. However, the flat amount requires that the expert's report was requested during the procedure. There is no way for the parties to obtain legal aid with regard to the expert's remuneration.

In **Lithuania** the recommendations of the general prosecutor[565] (paragraph 20) indicate that, in the case of the necessity of ordering an examination from a private forensic expert, "public procurement procedures are applied. The subject of the purchased service, obligations, payment conditions, dispute resolution procedure, circumstances of force majeure and other conditions must be clearly defined in the service (expertise) purchase contract. After fulfilling the terms of the contract, a deed of transfer-acceptance of the provided services must be signed." In general, the procedure for determining and paying the amounts to be paid to experts and specialists in criminal proceedings is set out in the description of the legal procedure for determining and paying amounts to be paid to witnesses, victims, experts, specialists and translators in criminal proceedings and administrative law violations, approved by the Government of the Republic of Lithuania by resolution no. 524 of April 25, 2003, "On the determination and payment of amounts to be paid to witnesses, victims, experts, specialists and translators in

565 Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymu Nr. I-14, (2011). *Valstybės žinios*, Nr. 8-379: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.391197/asr

criminal proceedings and approval of the description of the legal procedure for administrative offenses."

Conclusions

The analysis of the data presented define the following.

1. Public sector (including the forensic activities) funding principles should be: stable and adequate; independent from political interference; fair and justifiable; and transparent and accountable.
2. Forensic activities cannot be subject to quality reduction questions; therefore, it is essential to have state obligations in this sphere of activity, including adequate financing.
3. There are two main types of financing models applied for financing forensic institutions: service level agreements, and financing under programs. Nevertheless, both are controlled by the institution under which the forensic laboratory is active.
4. Private experts may be financed from the state budget only on an *ad hoc* basis.

KELETAS ĮŽVALGŲ APIE EKSPERTINĖS VEIKLOS FINANSAVIMĄ

Gabrielė Juodkaitė-Granskienė,

Andrej Gorbatkov

Santrauka

Straipsnyje aptariamos įvairios finansavimo sistemos, naudojamos teismo ekspertizės atlikimo išlaidoms kompensuoti. Viena vertus, privatiems asmenims visada kyla klausimas, kaip šios sąnaudos apskaičiuojamos, kita vertus, valstybinės

teismo ekspertizės institucijos uždavinys yra įrodyti, kodėl jų veiklai vykdyti reikia vienokio ar kitokio dydžio biudžetinio finansavimo. Taigi, autoriai stengiasi pateikti pagrindinius principus, aktualius šių klausimų supratimui ir vertinimui.

Reikšminiai žodžiai: teismo ekspertizė; viešojo sektoriaus finansavimas; teismo ekspertizės institucija; ekspertizės kainodara.

BADANIA PISMA RĘCZNEGO W ZAKRESIE KRYMINALISTYCZNYM Z ZASTOSOWANIEM METODY GRAFOLOGICZNEJ. FIZYCZNE, FIZJOLOGICZNE I PSYCHICZNE PRAWA PISMA

Dr. Jolanta Grębowiec-Baffoni,

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron" w Krakowie,

Researcher at Research & Investigation – Economic Crime Studies, Italy, Polska,

E-mail: jolanta.grebowiecbaffoni@gmail.com

Wstęp

Wykonując różnego rodzaju zapisy ręczne zwykle nie zastanawiamy się nad złożonością procesów przyczyniających się do powstania linii graficznej oraz nad niezwykle istotnym znaczeniem pisma i ogólnie śladów graficznych, jakie pozwalają nam porozumiewać się w czasie i w przestrzeni.

Teoretycy i badacze dynamiki pisma podkreślają, że działalność pisania jest najbardziej złożoną działalnością ludzką, gdyż składają się na nią wielorakie procesy nerwowe, psychiczne i fizjologiczne, ściśle ze sobą powiązane, zarządzane przez ośrodkowy i obwodowy układ nerwowy, implikujące zatem funkcjonowanie poszczególnych części mózgu, zmysłów, dróg nerwowych, mięśni i kości. Pismo tym samym stanowi swoistą wypowiedź całej osobowości, a jego ewentualne zaburzenia są przejawem pewnych nieprawidłowości zachodzących w jakimś obszarze organizmu, jakichś zaburzeń procesów fizjologicznych psychicznych lub emocjonalnych. Zapis ręczny bowiem jest nie tylko wynikiem określonej działalności psychoruchowej, lecz jest wytworem społecznym, powstaje w celu

komunikowania się z innymi, ale również z nami samymi, implikując naszą niepowtarzalną osobowość, zdolności, twórczość i emocje. Z tego względu zapis, jako wyjątkowa i indywidualna czynność ludzka, może stać się przedmiotem badań w obszarze kryminalistycznym[566].

Pismo ręczne zmienia się podobnie jak człowiek, chociaż zachowuje ono swoje główne cechy, stąd nawet po latach, pomimo zmian w kształtach liter, można zaobserwować w nim te samedynamiki, które są wyrazem tej samej, chociaż coraz bardziej dojrzałej osobowości. Pismo pozostawione na kartce powstaje w wyniku ruchu i jakiejś intencji, a przewagą tego aktu nad innymi jest to, że zostaje on zarejestrowany, że można zastanawiać się nad jego przebiegiem, badać jego niepowtarzalną naturę. Z tego względu zapis, jako wyjątkowa i indywidualna czynność ludzka, może stać się przedmiotem badań w obszarze kryminalistycznym.

Ruch graficzny jest regulowany przez prawa fizyczne, fizjologiczne i psychiczne, z tego powodu w badaniach gestu graficznego zarejestrowanego na podłożu graficznym, nie można pominąć żadnego z tych praw. Poszczególne prawa stanowią dorobek francuskich, niemieckich, szwajcarskich i włoskich szkół grafologicznych, wypracowany na przestrzeni dziesiątek lat a nawet stuleci, a o ich wartości i aktualności świadczą wyniki ich weryfikacji i powtórzeń eksperymentalnych. Poszczególne prawa zostały omówione w utworzonym przez niego katalogu praw pisma (dalej nazywanym katalogiem lub zamiennie kpp) przez Bruno Vettorazzo w monografii *Metodologia ekspertyzy graficznej na podstawie grafologicznej*[567],przeznaczonej dla ekspertów pisma posługujących się metodą grafologiczną we Włoszech. Monografia stanowi istotne wsparcie dla pismoznawców, oferuje bowiem, oprócz praw pisma skatalogowanych na ponad 60 stronicach dzieła, zasady badań poszczególnych dokumentów i redagowania ekspertyzy.

566 J. Grębowiec-Baffoni.Grafologia jako instrument w ekspertyzach pisma we Włoszech. *Kriminalistika ir teismo eksperize: mokslas, studios, praktika.* 2007, s. 191-195.

567 B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998.

Biorąc pod uwagę szczególny dorobek omawianych szkół grafologicznych w zakresie praw pisma (fizycznych, fizjologicznych i psychicznych) oraz ich wysoką przydatność w kryminalistycznej ekspertyzie pisma, pragnę udostępnić i pokrótce omówić niektóre z nich zagranicznym kolegom, badaczom i ekspertom tej dziedziny. Niestety, konieczność ograniczenia wynikająca z objętości artykułu nie pozwala na wyczerpujące omówienie każdego z praw, z tego względu wnosząc mój skromy wkład postaram się przytoczyć i dokonać syntezy praw najczęściej stosowanych.

Mówiąc bardzo ogólnie prawa fizyczne pisma odnoszą się do obszaru kinematyki i dynamiki, z wyłączeniem praw statycznych bowiem, pomimo statyczności śladu graficznego, nie powstałby on bez udziału ruchu. Sam ruch graficzny natomiast nie byłby możliwy bez udziału siły go wywołującej, czyli nie mógłby zaistnieć bez procesów fizjologicznych oddziałujących na układy i organy somatyczne, które je uaktywniają. Wyzwolenie procesów fizjologicznych wpływających na powstawanie i kierowanie ruchem graficznym jest uwarunkowane prawami psychicznymi, czyli tymi, które stanowią o ekspresji psychicznej pisma. W konsekwencji każde z tych praw zostaje uwzględnione w metodzie grafologicznej, w ich wzajemnej relacji, co jest możliwe jedynie z zastosowaniem obserwacji fenomenologicznej poprzez pryzmat trzech „optyk obserwacyjnych": fizycznej, fizjologicznej i psychicznej[568].

Należy zauważyć, że eksperci pisma stosujący metodę grafologiczną w swoim podejściu metodologicznym stosują rozróżnienie pomiędzy sferą psychiczną a psychologiczną. Ma to swoje uzasadnienie w potrzebie odróżnienia funkcji psychicznych topologicznych i funkcjonalnych (sensorialnych, percepcyjnych, motorycznych) od bardziej nieokreślonych i głębszych konotacji, we wzajemnym przenikaniu się somatopsychicznych i tymopsychicznych[569], pomiędzy tym, co

568 B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 36.

569 R. Pophal. *Grundlegung der bewegungsphysischen Graphologie***.** 1939.

nieświadome a podświadome, pomiędzy tym, co wrodzone a nabyte, tym, co osobiste a społeczne. W następstwie tego dla lepszego uporządkowania koncepcji i procedur postępowania, „to, co psychologiczne, należy odróżnić od tego, co psychiczne"[570], chociaż to proponowany syntetyczny trójpodział, regulujący funkcje fizyczną, fizjologiczną i psychologiczną fenomenologię gestu graficznego, jest stosowany podczas badań w zakresie ekspertyzy pisma.

Zasady i prawa fizyki pisma

Faza obserwacyjna cech fizycznych pisma stanowi niezbędny element w badaniu z zastosowaniem metody grafologicznej, gdyż wyznacza kierunek dla kolejnych faz obserwacyjnych z zakresu fizjologii i psychologii. W istocie to badanie linii graficznej, sposobu jej formowania, ukierunkowuje badacza na sukcesywne obserwacje (sposobu tworzenia linii początkowych, kropek, poszczególnych ruchów), poprzez rekonstrukcję linii, trajektorii, wiązań, oderwań, przerw, powtórzeń, których całkowity obraz pozwala na zrozumienie przyczyn ich kształtowania.

W analizie pisma w zakresie kryminalistycznym pismoznawcy włoscy z przygotowaniem grafologicznym korzystają z praw fizyki pisma włącznie z tymi przedstawionymi przez Roberta Saudka na drugim międzynarodowym kongresie grafologicznym w Paryżu w 1928[571]. Pomimo iż większość z nich liczy niemal sto lat, są one nadal aktualne, ponadto, oprócz wartości historycznej, utrzymują one wartość eksperymentalną, zweryfikowaną przez sukcesywne badania[572].

Pierwsze i zasadnicze prawo zarejestrowane w katalogu praw pisma głosi, że *niemożliwe jest realizowanie linii kanciastych bez krótkiego zatrzymania środka*

570 B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 37.

571 B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 38.

572 J. Dubouquet .Méthode me mesure de la vitesse d'un tracé.*La Graphologia*. 123, 1971, p. 65; B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 38.

pisarskiego, podczas zmiany kierunku ruchu graficznego[573]. Czas zatrzymania środka pisarskiego nie jest krótszy od 2/25 sekundy[574]. Prawo to zostało potwierdzone przez Saudka, który zaobserwował, że pismo wykonane z większą szybkością odznacza się ruchem i połączeniami pozbawionymi linii kanciastych[575].

Co prawda wyniki badań przeprowadzonych pod koniec lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia przez F. Michela wykazują, że czas zmiany ruchu waha się od 10 do 20 msec. (tysięcznych sekundy)[576], co jednak nie zmienia faktu, że podczas zmiany kierunku ruchu zachodzi bardzo krótkie zahamowanie gestu pisarskiego.

Szybkość gestu pisarskiego stanowiła przedmiot zainteresowań innych badaczy. Istotną zasługą Meyera była obserwacja stanowiąca drugie prawo pisma, zgodnie z którym, *wraz ze zwiększeniem szybkości graficznej, zwiększa się pochyłość pisma nawet do 10 stopni*. Wyniki badań Meyera zostały potwierdzone przez Mc Allistera w 1913 roku i Michela w 1977 roku[577].

Stwierdzenie to implikuje jednocześnie interpretację grafologiczną, zgodnie z którą pochyłość, obok szerokości i amplifikacji liter, pojawia się wraz ze zwiększoną komunikatywnością i otwartością na innego. Nachyleniu towarzyszy supinacja dłoni, sprzyjając w ten sposób ruchowi również na poziomie fizjologicznym i zwiększając szybkość pisma.

Do jednego z istotniejszych zaliczono spostrzeżenie, że *dynamika realizowania pisma zmienia się w trakcie jego realizacji*. Stwierdzenie to zostało zakwalifikowane jako trzecie prawo pisma, na podstawie wyników badań A. Bineta i S. Courtiera[578], według których *przyspieszenie wzrasta mniej więcej w połowie zapisu i maleje pod koniec realizacji pisma*. Wyniki badań zostały poddane wielokrotnym

573 W. T. Preyer. *Zur Psychologie des Schreibens: Mit besonderer Rücksicht auf individuelle Verschiedenheiten der Handschriften.* 1895.

574 F. Freeman. Experimental Analysis of the writing Movements. *Psycol Monog.* Vol 17, 1914, n. 4.

575 R. Saudek. *The Psychology of Handwriting.* 1954, s. 78-81.

576 F. Michel. Etude expérimentale de la vitesse du geste graphique. *Graphologie.* 148, 1977.

577 B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 39.

578 A. Binet, S. Courtier. Sur la vitesse des mouvements graphiques. *Revue Philosophique*. Vol. 35, 1895.

weryfikacjom, przy czym eksperymenty prowadzone przez Saudka pozwoliły na doprecyzowanie, że ruchy trzonów dolnych w piśmie pochyłym są wykonywane o 10% szybciej, natomiast trzony górne w piśmie przechylonym na lewo są wykonane ruchem wolniejszym o 30%. Również trzony dolne w piśmie przechylonym na lewo są realizowane gestem wolniejszym o 25%.

Badania Michela w tym zakresie natomiast wykazały, że pomiędzy pismem rozłączonym a wykonywanym ruchem ciągłym niekoniecznie muszą istnieć różnice w szybkości wykonania. Wyniki przez niego otrzymane wykazują, że zarówno linie skierowane do góry, jak i do dołu, są wykonywane mniej więcej z podobną szybkością, przy czym tempo graficzne zwiększa się wraz z obszernością pisma, co potwierdza bezpośredni stosunek między szybkością a obszernością pisma[579].

Czwartym prawem pisma zostało opatrzone stwierdzenie Saudka, który zaobserwował, że *przeszkoda techniczna, jaką może być np. włos na kartce papieru nie wpływa na zmniejszenie szybkości pisma, jeśli nie powoduje „irytacji wizualnej"*. Podstawą do tego stwierdzenia były badania przeprowadzone z udziałem grup osób widzących i niewidzących.

Należy jednak zauważyć, *że ruch graficzny zmniejsza się w momencie, w którym wzrasta nacisk palców na środek pisarski, aczkolwiek zjawisko to nie jest spowodowane większym tarciem na kartkę (jak wcześniej uważano), lecz z powodu nowego impulsu i ponownego dostosowania palców do środka pisarskiego*. Powyższe obserwacje stanowiły podstawę do ich zakwalifikowania na piątej pozycji w katalogu. Chociaż Vettorazzo w tym zakresie wskazuje na konieczność ostrożności w uwzględnianiu koncepcji ruchu i szybkości, które należy koniecznie od siebie odróżnić, bowiem, jak wykazują badania Michela szybkość pisma jest maksymalna, gdy nacisk na środek pisarski jest wywierany w jego dolnej części[580].

---

579 F. Michel. Etude expérimentale de la vitesse du geste graphique. *Graphologie.* 148, 1977.

580 F. Michel. Méthode de recueil et d'exploitation quantitative de paramètres temporo-spatiaux de geste graphique. *La Graphologie*. 148, 1977, p. 43.

Szóste prawo pisma, wyłonione przez Freemana w 1923 roku, głosi, że *linie dłuższe są realizowane w sposób szybszy niż linie krótsze*. Przyspieszenie w realizacji linii dłuższych dotyczy całego zapisu. Na przykład realizowanie liter „a, d, g, q" zachodzi w tym samym przedziale czasowym, pomimo iż trzony liter „d, g i q" są dłuższe od trzonu litery „a". Przyspieszenie bowiem rozpoczyna od inicjacji owalu. Uwzględniając tę zasadę należy brać pod uwagę różne czynniki szybkości, np.: sprawność realizacji ruchu, uproszczenia, wiązania funkcyjne, rytm i płynność[581].

Biorąc pod uwagę powyższe należy również uwzględnić siódme prawo pisma, zgodnie z którym *każda zmiana kierunku pisania powoduje jego spowolnienie*. Arkady i krzywizny stanowią przykładowe elementy zmiany kierunku, w których zachodzi reorganizacja ruchu i największe spowolnienie ruchu.

Z praw pisma poświęconych szybkości jego realizacji w ekspertyzie kryminalistycznej na uwagę zasługuje z pewnością prawo jedenaste, według którego *linie nachodzące na siebie można realizować jedynie spowolniając ruch graficzny*. Jeśli odległość pomiędzy dwoma „wypełnieniami" (jakimi odznaczają się w piśmie ręcznym np. litery „n" czy „m") zostaje zredukowana do zera, oznacza to, że ruch prawostronny został zredukowany prawie do zera, czyli ruch prawostronny został całkowicie zahamowany[582].

Prawo czternaste stanowi uzupełnienie prawa jedenastego, zgodnie z nim *rytmiczna dystrybucja linii wypełnionych i cienkich jest możliwa tylko wtedy, gdy mięśnie ręki pracują przy naturalnej ich tonifikacji*.

W prawie siedemnastym ponownie podjęta jest kwestia ruchu szybkiego, zgodnie z którym *pisząc szybko nie jest się w stanie realizować linii drżącej lub przerywanej*.

---

581 F. Michel. Méthode de recueil et d'exploitation quantitative de paramètres temporo-spatiaux de geste graphique. *La Graphologie*. 148, 1977.

582 R. Saudek. *The Psychology of Handwriting.* 1954, s. 78-81; B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 44.

Istotne spostrzeżenia w zakresie fizyki pisma poczynił również Agostino Gemelli, lekarz i psycholog włoski, potwierdzając doświadczenia poprzedników i wnosząc nowe[583].

Zgodnie z jego obserwacjami (prawo 19) *szybkość graficzna prowadzi do wzrostu wielkości pisma, chociaż w niektórych przypadkach również do jego zmniejszenia*. W każdym razie *w piśmie szybkim przeważają ruchy proste, poziome lub pionowe, zanikają akcesoria, w tym również znaki diakrytyczne*.

Prawa omówione powyżej jednoznacznie wskazują, że szybkość wpływa na wiele elementów, m. in. na kategorię kanciastości-krzywizny pisma. W istocie kwestia ta została podjęta również przez Gemelliego, który stwierdził, że *szybkość graficzna implikuje wzrost kanciastości*, co zostało zarejestrowane pod punktem 21. Chociaż taka obserwacja mogłaby wydawać się sprzeczna z wynikami badań Preyera omówionymi wyżej, należy uwzględnić różnice pomiędzy szybkością, jako parametrem fizycznym pozostającym w relacji z płynnością pisma osobistego, a szybkością wynikającą z pobudzenia emocjonalnego pozostającym w ścisłym stosunku z napięciem psychicznym i mięśniowym, które z kolei implikuje powstawanie form kanciastych[584].

Pod punktem 22 zapisano istotną zasadę, według której *szybkość nie implikuje koniecznie wzrostu spójności pisma*. Mówiąc bardzo ogólnie, zasada ta dotyczy różnic w piśmie wykonanym łącznie i rozłącznie.

Następną obserwację empiryczną dokonaną przez Gemelliego, na podstawie której ustalono, że *szybkość pisma wzrasta z linijki na linijkę, z wyjątkiem końca stronicy*, zapisano pod punktem 23. Autor ten jednocześnie zauważa, że również *rozmiar pisma wzrasta z linijki na linijkę*, z wyjątkiem końca stronicy, co stanowi treść prawa 24.

Indywidualność w realizacji nacisku stanowi inny, nie mniej istotny parametr

583 A. Gemelli, H. Siao, P. Raduscev. Contributo all'analisi dei movimenti della scrittura. *Contributi al Laboratorio di Psicologia*. 14, 1950.

584 B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 49.

zarówno w komparatystycznych badaniach pismoznawczych, jak i tych mających na celu ustalenie cech psychofizjologicznych osoby sporządzającej zapis, bez możliwości jego komparacji. Tej istotnej właściwości pisma poświęcono pozycję 25. Zgodnie z treścią tego prawa *nacisk pisma jest indywidualny, minimalny na początku i na końcu litery, minimalny na początku i na końcu linijki, zwiększa się z linijki na linijkę i na końcu kartki. Każde ponowne dostosowanie ruchu lub intencjonalna pauza wpływają na nacisk*.

W tym miejscu istotna jest obserwacja, że parametry nacisku, szybkości i rozmiaru pisma ulegają wspólnemu skutkowi nasilenia podczas realizacji poszczególnych elementów konstruktywnych całego zapisu, co pokrywa się z punktami 9,15, 23 i 24. Tym samym zasadne było ustanowienie prawa 26, zgodnie z którym *istnieje pewien stosunek między szybkością, wielkością, naciskiem i czasem trwania. W tej samej linijce i postępując z linijki na linijkę, szybkość, wielkość i nacisk wzrastają, podczas gdy czas trwania zmienia się nieznacznie*.

Pod punktem 27 w omawianym katalogu umieszczono nie mniej istotną enuncjację, zgodnie z którą *każda osoba pisząca ma swój własny rytm osobisty, pobudzający do realizacji każdej litery, słowa, linijki, jako całość, jako „jedno wszystko"*. Innymi słowy, u osoby, której pismo uległo całkowitemu zautomatyzowaniu, na poziomie podkorowym uaktywniają się mechanizmy pobudzające *całość dynamiczną*[585], integrujące dynamiki różnych ruchów, przez co każda linijka, litera, słowo i zdanie są zapisane własnym rytmem.

Dwudzieste siódme prawo zamyka kategorię praw fizycznych pisma. Jak wynika z niektórych przytoczonych zasad pisma, są one ściśle związane z kategorią praw fizjologicznych i psychologicznych pisma.

585 F. Michel. Méthode de recueil et d'exploitation quantitative de paramètres temporo-spatiaux de geste graphique. *La Graphologie*. 148, 1977.

Zasady i prawa fizjologii pisma

Podczas gdy kinematyka i dynamika pisma badają proces i siłę, jakie wpływają na materialne utworzenie pisma, fizjologia stara się wytłumaczyć go z punktu widzenia genetycznego i funkcjonalnego. Jeśli fizyka pisma dostarcza podstawowych i pierwszych informacji w zakresie jego powstawania, fizjologia uzupełnia te informacje w zakresie biologicznym. Fazy obserwacyjne fizyczne i fizjologiczne są istotne w ekspertyzach kryminalistycznych pisma opracowywanych na podstawie grafologii, bowiem „to co psychiczne i psychologiczne opiera się na organicznym, a grafologia nie może nie uwzględniać neurofizjologii"[586].

Pierwsze prawo fizjologiczne (pozycja 28 w kpp), stanowi istotna obserwacja psychiatry Fredricha Elenmeyera i fizjologa Williama Preyera z końca XIX wieku: *gest graficzny nie ulega zmianie, zarówno wtedy gdy zostaje zrealizowany ręką prawą, lewą, ustami czy stopą*. W istocie, pismo jest produktem mózgu i to w nim kształtowane są engramy symboliczne liter, programy ruchów, przekazywane do narządów wykonawczych. To istotne spostrzeżenie zostało dokonane również przez polskiego lekarza, pioniera neurochirurgi i rehabilitacji[587] Adolfa Klęska, który po pierwszej wojnie światowej założył szkołę dla inwalidów wojennych[588].

Istotny wkład do praw pisma wniósł Solange Pellat, autor zasady wstępnej, zapisanej w katalogu praw pisma pod numerem 29, według *której prawa pisma są niezależne od alfabetów*. W istocie to niezmienność ruchu indywidualnego stanowi o ekspresji fizjopsychicznej i psychologicznej pisma[589].

Pellat jako zasadnicze uznaje następujące prawo, zapisane pod numerem 30 w omawianym katalogu, zgodnie z którym *mechanizmy fizjologiczne generujące gesty pisarskie są skorelowane ze stanem organicznym ośrodkowego układu nerwowego*

---

586 B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 52.

587 A. Kuzaj. *Dr. med. Adolf Eugeniusz Klęsk (1876-1935). Zapomniany lekarz, społecznik, pionier neurochirurgii i rehabilitacji z Krakowa*. 2005.

588 A. Klęsk. Psychofizjologja i patologja pisma. *Książnica–Atlas*. 1924.

589 S. Pella. *Lex lois de l'écriture*. 1927.

i zmieniają się zgodnie z modyfikacjami tego stanu. Gest graficzny jest również związany z jednej strony z różnorodnością konstytucyjnych systemów nerwowych, a z drugiej z chwilowymi modyfikacjami każdego systemu i ze zjawiskami psychicznymi, które im odpowiadają.

Interesującym aspektem tego prawa jest nie tyle podwójny związek gestu z obszarem biologicznym i psychicznym, ile wzajemny wpływ obu obszarów. Gest graficzny nie jest uwarunkowany jedynie przez stan organiczny centralnego układu nerwowego i jego modyfikacje, ale również przez stan funkcjonalny centralnego i obwodowego układu nerwowego. Co istotne, stan organiczny może pozostać nienaruszony nawet po powtarzających się epizodach stresu, podczas gdy w piśmie mogą pojawić się objawy czynnościowe. Analogicznie do tego, stan organiczny w terapii farmakologicznej może pozostać niezmienny, ale w piśmie mogą pojawić się rejestrowalne objawy czynnościowe.

Istotne w badaniach pisma są następujące prawa pisma, którym sam Pellat nadał kolejność od pierwszego do czwartego, a które zostały skatalogowane w punktach od 31 do 34. Prawo uznane przez Pellata za fundamentalne (pozycja 31 w kpp) brzmi następująco: *gest graficzny znajduje się pod bezpośrednim wpływem mózgu, jego forma nie będzie zmieniona przez narząd wykonawczy, jeśli ten funkcjonuje normalne i jest dostosowany do swojej funkcji*. Konstatacja ta uściśla prawo 29 cytowane wyżej, przez podkreślenie rzeczywistej natury gestu graficznego jako rezultatu pracy mózgu, wskazując jednocześnie na wartość pisma jako produktu neuromięśniowego, psychicznego i psychologicznego, czyli uzasadniającego jego znaczenie ekspresyjne.

W drugim z praw, odnotowanym w katalogu pod numerem 32, Pellat stwierdza, że *podczas pisania jaźn jest aktywna, ale prawie nieświadome poczucie jej aktywności podlega ciągłym przemianom intensyfikacji i osłabienia. Maksymalna jej intensywność obserwowana jest podczas wysiłku, czyli na początku a minimalna tam, gdzie ruch pisania jest wspomagany przez nabyty już impuls, czyli na końcu*.

W trzecim prawie Pellata (pozycja 33 w kpp) uwaga zostaje zwrócona na fakt, że *nie jest możliwe zmodyfikowanie własnego pisma bez przejawów oznak wysiłku wynikającego ze zmiany*. Obserwacja ta jest szczególnie istotna podczas realizacji ekspertyzy kryminalistycznej pisma, w przypadku badań grafizmów maskowanych i imitowanych.

Podobnie istotne obserwacje odnoszą się do czwartego prawa powyższego autora (prawo 34), zgodnie z którym, *osoba pisząca w okolicznościach, w których akt pisania jest szczególnie trudny, instynktownie realizuje typowe dla siebie kształty, uproszczenia lub formy o łatwym wykonaniu.*

To ostatnie prawo nawiązuje do zasady największej wydajności przy minimalnym wysiłku autorstwa fizjologa Mauricea Periota (prawo 35 w kpp), według której *podczas normalnej pracy, w celu uniknięcia wysiłku, stosuje się jedynie 4/9 siły do dyspozycji.* Eksperyment z wykonaniem linii zygzakowatej w granicach ruchu stawu *promieniowo-nadgarstkowego, z sukcesywnym umieszczeniem w obszarze tej linii litery „f" o wysokości typowej dla osoby piszącej, wykazuje, że litera ta zajmuje około 4/9 wysokości linii zygzakowatej. Jeśli średnia obszerność oscylacji linii wynosi np. 18 mm, a jedna litera „f" średnio wynosi około 8 mm w piśmie o wysokości ok. 2 mm, stosunek 8:18 równa się 4/9*[590].

Periot ustanowił inne istotne prawa pisma (spisane kolejno w kpp na pozycjach od 36 do 39), wśród nich prawo: trzech form ruchliwości: nieświadomej niższej, podświadomej automatycznej i świadomej; funkcji mózgowych, zgodnie z którym móżdżek pełni funkcję koordynacji ruchowej, kontroli mocy, szybkości i kierunku; funkcji tonicznych, wedle którego: komórka mięśniowa znajduje się w lekkim skurczu nawet w stanie spoczynku (napięcie spoczynkowe) i kurczy się, aby wykonać ruch (napięcie kinetyczne); czterech wektorów, głoszące, że istnieją cztery podstawowe odruchy graficzne: zgięcie, wyprost, odwodzenie, przywodzenie[591].

590 M. Periot. *Morpho-physiologie de l'écriture*. 1957, s. 51.

591 M. Periot. *Morpho-physiologie de l'écriture*. 1957, s. 51.

Niezwykle istotne w badaniach pismoznawczych realizowanych w oparciu o metodę grafologiczną szkoły włoskiej Girolamo Morettiego, są prawa fizjologii pisma ustanowione przez niemieckiego neurologa Rudolfa Pophala, ze względu na podobne podejście do procesów napięcia-rozluźnienia w piśmie ręcznym[592]*. Pophal, z odniesieniem do struktur mózgu, uwzględnia funkcje gałki bladej, ciała prążkowanego i kory mózgowej, istnieje bowiem związek między tymi funkcjami a rytmem. Rytm pisarski może być sprowadzony do modalności dynamicznej typu bladego, prążkowanego, korowego lub mieszanego – równoległej do cerebracji sukcesywnej. Zasada ta, zarejestrowana na 40 pozycji w omawianym katalogu, uwzględnia równowagę ontogenezy pomiędzy obszarami organicznym i psychicznym, która zachodzi warstwowo, od najniższej i najbardziej prymitywnej (gałka blada), aż do najbardziej rozwiniętej (kora mózgowa). Zgodnie z modalnością strukturyzowania fenotypu może występować niedostateczny, dominujący lub zrównoważony rozwój między warstwami a odpowiednimi ośrodkami nerwowymi, a gest graficzny odzwierciedla tę typologię*[593]*. Dlatego też, zgodnie z prawem 41, istnieje pewna hierarchia funkcjonalna między warstwami, od najwyższej do najniżej: od kory mózgowej, przez ciało prążkowane, do gałki bladej. Stąd, ogólnie mówiąc, jeśli brakuje kontroli organu wyższego, siła ekspresyjna odtwarzana jest przez organ niższy. Jeśli brakuje funkcji ciała prążkowanego, przeważają funkcje gałki bladej, z jej modalnością hiperkinetyczną, Jeśli zaś na odwrót, „siły nabiera" ciało prążkowane, w piśmie odzwierciedla się modalność hipokinetyczna. W przypadku braku funkcji kory mózgowej, występuje brak kontroli gałki bladej i ciała prążkowanego, których siła manifestuje się zależnie od ich wydajności. Natomiast w przypadku dominacji kory mózgowej, narzuca ona swój racjonalny i wolitywny rytm. Pismo jest regularne, a jego obraz*

592 J. Grębowiec-Baffoni. Fizjologia nacisku pisma według Girolamo Morettiego: baanie i interpretacja głębokości pisma. *Wpływ badań eksperymentalnych na wartość dowodową ekspertyzy dokumentów*. Red. Z. Kegel. 2008, s. 149-166.

593 J. Grębowiec-Baffoni. Neurofizjologia gestu graficznego. *Wpływ badań eksperymentalnych na wartość dowodową ekspertyzy dokumentów*. Red. Z. Kegel. 2008, s. 167-188.

przedstawia „coś mechanicznego”[594].

Odnosząc się do tej enucjacji Pophala pod pozycją 42 odnotowano inne jego obserwacje pod hasłem prawo ekspresji somatotopowej, głoszącym że, każdy ruch jest ekspresją narządu, z którego pochodzi, stąd możemy mówić o piśmie gałkowym, prążkowiowym, lub korowym.

Omawiane ośrodki wpływają jednocześnie na stopnie usztywnienia. Zgodnie z teorią Pophala (zapisaną jako 43 prawo w kpp), istnieje pięć stopni usztywnienia: I stopień (pismo gałkowe), stopień II (pismo mózgowo-korowe), stopień III (pismo zrównoważone), stopień IV (pismo prążkowiowe), stopień V (pismo prążkowiowo-gałkowe).

W następstwie omówionych obserwacji pod prawem 44 została zapisana inna teza Pophala, pod nazwą „Ruchy i pozycje”. Zgodnie z nią istnieją różne ruchy i pozycje: pozycja odpoczynku, pozycja bierna, pozycja ruchu aktywnego (unerwienie nośne, unerwienie usztywniające), ruchu tam i z powrotem, ruch pojedynczy i ruch usztywniony.

Ogólnie mówiąc w pozycji spoczynkowej mięsień jest prawie rozluźniony, z wyjątkiem niezauważalnej obecności napięcia spoczynkowego. W ruchu pasywnym mięsień przechodzi z jednej pozycji spoczynkowej do drugiej za sprawą elastycznych napięć adaptacyjnych. W ruchu aktywnym dochodzi do wytwarzania napięć momentu obrotowego. W tym napięciu unerwienie nośne następuje przez napięcie samych mięśni agonistów przeciwstawiających się sile. Np. aby utrzymać ciężar przedramieniem i pozycję przedramienia, konieczne jest przeciwstawienie się sile grawitacji. Na tej samej zasadzie, aby wywrzeć nacisk graficzny, musimy przeciwstawić się oporowi stawianemu przez podłoże. Natomiast unerwienie usztywniające implikuje napięcie mięśni agonistów-antagonistów (następuje wyprost przedramienia jakby w obronie). W ruchach w tę i z powrotem występuje naprzemienne napięcie

594 R. Pophal. *Die Handschrift als Gehirnschirft*. 1949; B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 59-62.

i rozluźnienie między mięśniami agonistami-antagonistami i jest ono wyraźnie rytmiczne. Występuje ono przede wszystkim w górnych i dolnych wektorach (liter „m, n, u, w i v") i charakteryzuje się częstotliwością (naprzemienność wektorów) i amplitudą (korpus pisma). Jest to ruch najłatwiejszy i najbardziej naturalny, ponieważ jest prymitywny, zakorzeniony w biorytmie istoty żywej (oddychanie, ssanie, drapanie) i odpowiada stadium paleoencefalicznemu (gałki bladej).

W pojedynczym ruchu występuje napięcie agonistów i umiarkowane tonowanie antagonistów (potrząsanie, wskazywanie). Występuje pomiędzy dwiema kolejnymi pozycjami spoczynkowymi, a więc z zatrzymaniem wiążącego rytmu, np. w przecięciach liter „t", w uproszczonych trzonach liter „i" lub w trzonach zakończonych odcięciem. Ta forma ruchu pojawia się najpóźniej, jest bardziej złożonana i trudniejsza (implikuje udział obszarów somatotopowych kory mózgowej)[595].

Zasady i prawa psychologii pisma

Pod terminem psychologii pisma rozumie się prawa dotyczące zarówno sfery psychicznej, jak i psychologicznej. Pierwsze dotyczą procesów specyficznych dla warstwy korowej (ejdetyczne, uwagowe, mnemoniczne, logiczne) drugie zaś specyficznych procesów sfery podkorowej (emocje, uczucia, popędy).

Pierwsza zasada psychologiczna w ekspertyzie pisma jest zapisana w katalogu pod numerem 45. Zgodnie z nią *w pisowni łacińskiej główny ruch jest prawostronny z dodatkiem wielokierunkowych tendencji wtórnych. Im silniejszy impuls wewnętrzny stymulowany przez redagowaną treść, tym większy pośpiech w kierunku prawostronnym w stosunku do tendencji drugorzędnych i zwiększenie lewego marginesu*. W istocie, według praw grafologicznych, pośpiech prawostronny i zwiększenie marginesu lewego znajdują przyczynę w bezpośredniości wyrazu natury ekstrawertycznej.

Na pozycji 46 zapisano zasadę, że *ruch graficzny jest tym wolniejszy, im większa*

595 R. Pophal. *Die Handschrift als Gehirnschirft*. 1949, s. 59-62.

jest liczba uwarunkowań, jakim jest poddany. Zasada ta może być zastosowana zarówno w analizie grafologicznej, jak i ekspertyzie pisma, w przypadku badań grafizmów sfałszowanych. Działalność fałszerza bowiem jest uwarunkowana potrzebą zredukowania automatyzmów, odtworzenia niezliczonych innych konotacji, np. kształtu, wiązań, szerokości, linii, rytmu[596].

Na pozycjach od 47 do 51 w katalogu praw pisma zapisane zostały niektóre tezy Ludwiga Klagesa. Pierwszym z nich, zarejestrowanym pod numerem 47 jest „Prawo ekspresji", z godnie z którym *każdy ruch ekspresyjny ukazuje impuls (tj. przyczynę, motyw) uczucia, które mu odpowiada. Ekspresja przez swoją intensywność, czas trwania i sekwencje realizuję formę psychicznego pobudzenia. Dowolnym ruchom ekspresji odpowiadają analogiczne modyfikacje ruchu pisma*[597].

Prawo reprezentacji, skatalogowane pod numerem 48 głosi, że *każdy ruch spontaniczny jest uwarunkowany nieświadomym oczekiwaniem swojego uzewnętrznionego wyniku. Każdy ludzki ruch spontaniczny jest nieświadomie uwarunkowany swoim antycypowanym wyobrażeniem osobistym (Leitbild)*[598].

Niezwykle istotnym w badaniach kryminalistycznych pisma jest prawo kierunku uwagi, zapisane pod pozycją 49, zgodnie z którym *celowe modyfikacje koncentrują się na cechach, które przyciągają największą uwagę*. Innymi słowy, uwaga osoby czytającej tekst pisany ręcznie, ale i uwaga fałszerza, są skierowane przede wszystkim na „elementy reprezentacyjne", czyli wielkie litery, inicjowanie słów, wydłużenia liter, wielkości, wykończenia, różne cechy szczególne. Umykają uwadze natomiast elementy drugorzędne, takie jak różnice w wielkościach, linia graficzna, sposoby rozłączenia liter, kropki nad „i", czy przecięcia liter „t", znaki interpunkcyjne. Tym samym fałszerz będzie skupiał się przede wszystkim na imitowaniu „elementów reprezentacyjnych".

---

596 B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 63.

597 L. Klages. *Graphologie.* 1975, s. 39-51

598 L. Klages. *Graphologie.* 1975, s. 53-73.

Powyższe prawo implikuje inne, a mianowicie „prawo trudności reprodukcyjnej właściwości graficznych" zakatalogowane na pozycji 50. Zgodnie z nim *cecha graficzna jest tym trudniejsza do stłumienia, im bardziej przynależy do wyrazistego obrazu woli.* Wysiłek polega na hamowaniu własnych obrazów liter w celu odtworzenia obrazów innych. Ten wysiłek jest pochodzenia korowego i implikuje uwagę oraz wolę. Reprodukcja zatem wyraża funkcje kory mózgowej, z efektami kontroli i regularności, w połączeniu z powolnością, prostoliniowością, kanciastością, zawężeniem, sztywnością.

Na pozycji 51 w omawianym katalogu odnotowano „prawo współistniejących modyfikacji", zgodnie z którym *każdemu aktowi graficznej transformacji towarzyszą efekty dodatkowe świadczące o postępującym wysiłku, takie jak regularność, przerwy, siła nacisku*. Jak już wspomniano, ponieważ wysiłek naśladowczy wymaga uwagi i woli, gest jest pochodzenia korowego i nabiera typowych cech zaangażowania korowego.

Na pozycjach od 52 do 57 zostały skatalogowane niektóre teorie Julesa Crépieuxa-Jamina[599]. Prawo 52 odnosi się do zasady „znaku grafologicznego", zgodnie z którą *znak podąża za ruchem duszy i zmienia się, gdy zmienia się dusza*, implikując prawo 53, jakim jest „ekspresja znaków". Głosi ono, że *znaczenia gestu graficznego poszukuje się uwzględniając go, jako ruch fizjologiczny pozostający w stosunku rozciągłości, stałości i energii z odpowiednim ruchem psychologicznym*. Na pozycji 54 zostało zapisane prawo „gatunki i sposoby", zgodnie z którym gatunek oznacza *znakgrafologiczny* (sposób kształtowania i linię graficzną), a *sposób* jest znakiem grafologicznym, który nie ma konotacji powtórzeń i intensywności, by móc być uwzględniony w gatunku. Wreszcie gdy znak pojawia się sporadycznie, nie ma żadnego znaczenia w interpretacji grafologicznej.

Prawo „sposoby jakościowe i niższe" w kształtowaniu form zapisane jest na

599 J. Crepieux-Jamin. *L'écriture et le caractére*. 1975; B. Vettorazzo. *Metodologia della perizia grafica su base grafologica*. 1998, s. 68-74.

pozycji 55. *Sposoby jakościowe* wyrażają różne stopnie reprezentowanej jakości, natomiast *sposoby niższe* są okazyjne i obejmują modalność realizacji form dodatkowych i akcesoriów. Na pozycji 56 skatalogowano znaki dominujące i hierarchę znaków, na pozycji 57 natomiast zasadę znaków wypadkowych. Zgodnie z ostatnią zasadą często różne znaki dominujące zasługują na nadanie im tej samej ważkości. Ich kombinacje, zależnie od podobieństw, tworzą obraz grafologiczny.

Niektórym zasadom z zakresu psychologii pisma, opracowanym przez włoskiego grafologa Girolamo Morettiego[600] poświęcono prawa od 58 do 65. Na pozycji 58 zapisano prawo *Zawartości pierwszorzędnej i drugorzędnej znaku grafologicznego*, zgodnie z którym znak grafologiczny nie może określać dwóch przeciwstawnych tendencji, chyba że w kombinacji z innymi znakami.

Prawo 59 jest poświęcone stopniowalności ilościowej znaku grafologicznego, czyli *sile ekspresyjnej znaku grafologicznego,* która *jest wprost proporcjonalna do jego intensywności*. Autor proponuje skalę dziesiętną w celu oceny ilościowej siły, czyli stopnia znaku.

„Stopniowalność jakościowa" znaku graficznego zapisana jest na 60 pozycji w katalogu. Zasada ta dotyczy wartości interpretacyjnej znaków grafologicznych, zależnie od ich stopniowalności ilościowej.

Na pozycji 61 zapisano prawo nieodłączności zasadniczej, modyfikującej lub przypadkowej znaku grafologicznego, *zgodnie z którym ekspresyjność znaku to nie tylko jego intensywność lub jakość, ale także zasadniczość lub przypadkowość*. Znakami zasadniczymi są te, które wskazują właściwości podstawowe osobowości, znakami modyfikującymi te, które mogą wzmocnić lub osłabić charakterystykę znaków zasadniczych, natomiast przypadkowymi te wszystkie, które nie dotyczą znaków zasadniczych, ale mogą nadać szczególnego znaczenia tym znakom.

Ekspresja totalna i specyficzna znaku jest prawem zarejestrowanym na pozycji 62. Zgodnie z nim znaki wyrażają całość indywidualną człowieka (jego wolę,

600 G. Moretti. *La psicologia della scrittura. Metodo scientifico infallibile dalla grafologia.* 1924.

intelekt, uczucie i somatyczność), aczkolwiek niektóre znaki dotyczą bezpośrednio obszaru uczuciowości aktywnej, inne natomiast inteligencji.

Prawo 63 o *wariacji pola znaków*, głosi, że każdy znak grafologiczny posiada siłę proporcjonalną do jego intensywności, jakości, zasadniczości, specyficzności i razem z innymi tworzy pole sił. To pole jest zatem ukształtowane przez nieskończone linie sił, które wpływają na siebie wzajemnie w złożoności dynamicznej.

Zasada dominacji jest prawem zapisanym na pozycji 64 i ustala sposób wyszukiwania znaków w piśmie, ich podziału na zasadnicze, modyfikujące i przypadkowe i poszczególne procedury stosowane w analizie grafologicznej. Natomiast *zasada wyniku*, zapisana pod numerem 65 głosi, że wynikiem jest siła wynikająca z pola sił, zależnie od kryteriów intensywności, jakości, zasadniczości, specyficzności, pola sił, dominacji i wyników.

Ostatnie dwa prawa zostały ustalone przez włoskiego psychologa pisma, Marco Marchesana[601]. Pierwsze prawo dotyczące przepływu pomiędzy świadomością a podświadomością, zapisane zostało na pozycji 66. Ogólnie mówiąc, zgodnie z nim *w aktywności psychicznej, gdy aktywność świadoma zmniejsza się, w tej samej mierze wzrasta świadomość podświadoma*.

Prawo reprezentacji graficznej ulokowane na pozycji 67 głosi, że podświadomość widzi w piśmie widzialny, przesunięty i skondensowany obraz myśli osobistej i konkrecję *ego*. Za sprawą psychonerwowego automatyzmu pisma, podświadomość odciska na nim wszystkie cechy *ego* w sposób symboliczny.

Wnioski

Dorobki teoretyczne i eksperymentalne poszczególnych szkół grafologicznych różnią się między sobą, aczkolwiek każda z nich wnosi istotny wkład możliwy do zintegrowania z innym metodami badań pisma. Co istotne, każda z nich wypracowała pewne zasady możliwe do zastosowania w analizach pisma, zarówno

601 M. Marchesan. *Fondamenti eleggi della Psicologia della scrittura*. 1955.

grafologicznych, jak i w ekspertyzach w zakresie kryminalistycznym. Wśród zasad tych można wymienić omówione wyżej w sposób ogólny prawa fizyczne, fizjologiczne i psychiczne pisma, których zastosowanie w znacznym stopniu może wspierać eksperta podczas badań pismoznawczych.

Badania pisma są dziedziną trudną, nie tylko z powodu jego indywidualności i zmienności, czy niepowtarzalności okoliczności, w jakich zapisy mogą być wykonywane, ale również z powodu wielu cech wspólnych, jakie mogą występować w rękopisach różnych osób. Pismo bowiem jest wyrazem „całości dynamicznej" człowieka i sytuacji, w jakiej jest ono realizowane.

Z tego względu wpływ czynników endogennych i egzogennych jest w stanie wpłynąć na zmianę pisma, utrudniając w znacznym stopniu jego ocenę. Podobna trudność zachodzi podczas komparacji zapisów oryginalnych i sfałszowanych, szczególnie jeśli w obu próbkach występują podobne cechy graficzne. Z tego powodu możliwość konsultowania poszczególnych praw może pozwolić na zrozumienie i interpretację różnych procesów i zmian graficznych, uwarunkowanych czynnikami fizycznymi, fizjologicznymi i psychicznymi oraz na wytłumaczenie dynamik zaobserwowanych w piśmie i w konsekwencji pomóc w realizacji ekspertyzy.

FORENSIC HANDWRITING EXAMINATION USING THE GRAPHOLOGICAL METHOD. PHYSICAL, PHYSIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL HANDWRITING FEATURES

Jolanta Grębowiec-Baffoni

Summary

The subject of forensic handwriting examination performed using graphological methods involves the creation of a graphic product as a result of movement governed by physical, physiological and psychological regularities. The individual features of handwriting were developed over decades and even centuries by the achievements of the French, German, Swiss and Italian graphological schools, and their value and relevance is evidenced by the results of their verification and experimental reproductions. Individual features were catalogued and described by Bruno Vettorazzo in a monograph for handwriting experts using the graphological method in Italy. The catalogue of handwriting features provides significant support for graphologists and experts involved in forensic handwriting examination.

Keywords: handwriting examination; forensic analysis; physical laws; physiological laws; psychological laws; individual features of handwriting.

EKSPERTINIS RANKRAŠČIO TYRIMAS GRAFOLOGIJOS METODU. INDIVIDUALŪS RAŠTO FIZINIAI, FIZIOLOGINIAI IR PSICHOLOGINIAI POŽYMIAI

Jolanta Grębowiec-Baffoni

Santrauka

Kriminalistinė rankraščio ekspertizė yra galima, kadangi jos tyrimo objektas yra rašysenos metu susiformavę grafiniai elementai, kurie yra veikiami asmens judesių, nulemtų fizinių, psichologinių ir fiziologinių dėsningumų. Šie dėsningumai suformuoja individualius rašto požymius, kurie Prancūzijos, Vokietijos, Šveicarijos ir Italijos grafologijos mokyklų buvo analizuojami, vystomi ir sisteminami dešimtmečiais ir net šimtmečiais. Jų vertė ir aktualumas yra patvirtinti eksperimentų ir validavimo procedūrų. Nurodytų mokyklų atstovai individualius rašto požymius suskirstė į katalogus, o išsamiai juos aprašė Bruno Vettorazzo grafologijos metodą taikantiems Italijos rašysenos ekspertams skirtoje monografijoje. Raštui taikomų požymių katalogas yra labai pravartus grafologams ir ekspertams, kurie atlieka rašysenos ekspertizes.

Reikšminiai žodžiai: rašto tyrimai; kriminalistikos ekspertizė; raštui taikomi dėsningumai; individualūs rašto požymiai.

QUO VADIS OSMOLOGIA?

Prof., dr. hab. inż. Renata Włodarczyk,
Akademia Nauk Stosowanych Collegium Balticum w Szczecinie,
Polska,
E-mail: reniawlodarczyk@o2.pl

Abstrakt. Niniejszy artykuł powstał w oparciu o wiedzę pochodzącą z literatury przedmiotu, jak również na podstawie doświadczeń własnych autorki. Patrząc na obecną sytuację chciałaby zwrócić uwagę na konieczność przywrócenia miejsca śladom osmologicznym, które od pewnego czasu nie mają się „zbyt dobrze" na gruncie polskiej kryminalistyki. Zeszły bowiem na dalszy plan, a nadal mają dużo do zaoferowania, zwłaszcza wobec zrozumienia przez służby zabezpieczające ślady kryminalistyczne znaczenia – na dalszych etapach badawczych – zjawiska kontaminacji. Nie po to wprowadzono oraz rozwinięto badania śladów zapachowych, które z powodzeniem włączono w zakres ustaleń identyfikacyjnych do rozwiązywania spraw karnych, żeby teraz zaprzepaścić potencjał wiedzy, doświadczenia, trudu i środków technicznych zaadaptowanych do realizacji badań w ramach ekspertyz osmologicznych. Osmologia jest bez wątpienia ważna z punktu widzenia kryminalistyki, dlatego nie powinno się zadawać pytania: *quo vadis osmologia*?, a rozwijać tę dziedzinę w pełnym tego słowa znaczeniu.

Słowa kluczowe: osmologia, kryminalistyka, ślady osmologiczne, zapach, zabezpieczanie, badanie, ekspertyza osmologiczna.

Wstęp

„Niemi świadkowie" zgodnie ze słowami Edmonda Locarda (1877–1966) – uważanego za ojca współczesnej kryminalistyki, który sformułował podstawową jej zasadę: „*Każdy kontakt pozostawia ślad*" i nadał naukowego formatu. Co

prawda niewidoczne ślady osmologiczne[602] nie były w zainteresowaniu Locarda, bo wiedza z osmologii (inaczej odorologii) zaczęła rozwijać się po jego śmierci, ale przydatność ich do identyfikacji człowieka pozostawiającego swój zapach na różnych podłożach i przedmiotach potwierdzono, i włączono np. w Polsce z początkiem lat sześćdziesiątych XX w. Wtedy ukazała się praca Tadeusza Antoniszczaka pt. *Rozpoznawanie osób podejrzanych przy użyciu psów tropiących*[603], która stanowiła dla ówczesnych funkcjonariuszy kompendium wiedzy podczas szkoleń teoretyczno-praktycznych. Jednak większego znaczenia i zainteresowania polskich kryminalistyków nabrały ślady osmologiczne dopiero na początku lat 90. ubiegłego wieku[604], kiedy zauważono potencjał i potrzebę korzystania z nich w sprawach karnych. Stosowanie tych śladów i wiedzę o nich mocno popierano przez kolejne lata, jednak z czasem pojawiło się pytanie: „dokąd zmierza osmologia?". Doprowadziło to do sytuacji, że wcześniejsze zainteresowanie osmologią znacznie spadło[605], gdyż zaczęto koncentrować się na identyfikacji innych śladów (np. badanie profilu genetycznego), a przecież nadal sprawcy i różni ludzie związani ze zdarzeniami kryminalistycznymi pozostawiają swoje ślady zapachowe, istnieje też przekonanie o przydatności tych niewidocznych molekuł

602 „*Jedynymi świadkami, którzy nie mylą się, ani też nie kłamią, są świadkowie niemi, o ile tylko umie się ich zrozumieć i wytłumaczyć*", zob.: E. Locard. *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*. 1937, s. 12.

603 T. Antoniszczak. Rozpoznawanie osób podejrzanych przy użyciu psów tropiących. *Służba MO.* Nr 1/28, 1962, s. 112-118.

604 Początki rozwoju osmologii w Polsce datuje się na 1992 r., kiedy to sformułowano zasady metodologiczne wykonywania identyfikacji śladów zapachowych ludzi przy użyciu specjalnie do tego celu przeszkolonych psów i zamieszczono je w: *Wytycznych dotyczących zabezpieczania, przechowywania i rozpoznawania śladów zapachowych ludzi metodą »K«*, Załącznik do Zarządzenia nr 19/92 Komendanta Głównego Policji z 12 października 1992 r. *w sprawie psów służbowych Policji*.

605 W 1998 r. było 36 policyjnych pracowni osmologicznych i przy pomocy 98 psów wykonanych było 936 badań; w 2005 r. było 16 pracowni i przy pomocy 98 psów wykonanych było 1767 ekspertyz; w 2014 r. było 8 pracowni, gdzie 11 biegłych przy pomocy około 60 psów wykonało 754 ekspertyz, od 1 stycznia 2015 r. funkcjonowało 6 pracowni w: Warszawie, Krakowie, Bydgoszczy, Lublinie, Poznaniu i Radomiu, a obecnie jest 5 pracowni w: Warszawie, Krakowie, Bydgoszczy, Lublinie i Radomiu, przy czym na każdą przypada jeden biegły, po dwóch przewodników, a w Lublinie trzech (w sumie: 11), pracuje w nich 25 psów, dzięki którym realizuje się około 400 ekspertyz rocznie. Mimo, że technicykryminalistyki zabezpieczają z roku na rok coraz więcej śladów, nie przekładało się to na liczbę zleceń, zob.: J. Dzierżanowska. Metodyka ekspertyzy osmologicznej. *Roczniki Nauk Prawnych*. Vol. 26, Nr 3. 2016, s. 25-26; oraz na podstawie wywiadu udzielonego autorce przez biegłego z zakresu osmologii z KSP w Warszawie.

(elementarne mikrocząstki zapachu) przenoszonych w wyniku kontaktu człowieka z otoczeniem miejsca zdarzenia.

Z historii kryminalistyki wiemy, że zapach pozostawiony na miejscu przestępstwa wykorzystywany był od dłuższego już czasu, jednak śledczy do celów wykrywczych korzystają z niego dopiero od kilkunastu dekad, a wartość dowodowa uzyskiwana z materiału zapachowego bywa przez sądy różnie interpretowana. Tak jest przynajmniej w Polsce. Warto więc pochylić się nad zagadnieniami związanymi ze śladami osmologicznymi i przypomnieć ich znaczenie oraz rolę jaką odegrały na przestrzeni minionych lat. Praktycznie w większości państw europejskich ujawnianiem ich zajmują się psy tropiące, które podejmują trop z miejsca przestępstwa, mając zapachem określić kierunek przemieszczenia sprawcy do miejsca przebywania lub przyjścia. Taki sposób postępowania i poszukiwania osób związanych z przestępstwem wielokrotnie nie dawał pożądanych efektów, ponieważ molekuły zapachowe (kwasy tłuszczowe i tzw. metabolity lotne) utrzymują się w sprzyjających warunkach przy ziemi lub na przedmiotach od kilku do 24 godzin (wyjątek stanowią głównie zaschnięte fragmenty tkanek i plamy krwi, które zachowują swój zapach indywidualny nawet po kilka lat), a dawniej były problemy z użyciem psów w krótkim czasie po zgłoszeniu przestępstwa, brakowało dostatecznej wiedzy odnośnie metod poruszania się i zabezpieczenia się uczestników zespołów oględzinowych przed naniesieniem własnych molekuł zapachowych. To skutkowało ograniczoną skutecznością rozpoznawania węchowego psów tropiących, więc i efekty ich pracy nie zawsze zadowalały prowadzących postępowanie prokuratorów i śledczych, a tym bardziej sędziów orzekających o winie bądź niewinności. Obecne możliwości są tak duże, że pokonanie poprzednich problemów powinno bardziej zachęcać do korzystania z osmologii, a jednak tak nie dzieje się. W międzyczasie rozwinęły się techniki szkolenia i doboru psów tropiących, możliwości szybkiej komunikacji, przekazywania wiedzy o zdarzeniach drogą telefonii komórkowej i systemów teleinformatycznych

(natychmiastowe, dogodne), korzystania z technik audiowizualnych (monitoring), pobierania prób z miejsc trudnodostępnych bezzałogowymi statkami powietrznymi (dronami), sposób szkolenia policjantów pod względem znajomości poruszania, postępowania ze śladami, dowodami rzeczowymi na miejscach różnych zdarzeń, zabezpieczania się w toku oględzin i na innych etapach procesu wykrywczego (noszenie sterylnej, jednorazowej odzieży ochronnej). Ponadto zwiększyła się świadomość na temat konieczności unikania kontaminacji przy pobieraniu śladów biologicznych oraz pojawiło się za przyczyną pandemii nawykowe zakładanie jednorazowych maseczek, rękawiczek i stosowanie dezynfekcji, co powinno wywrzeć korzystny wpływ na zabezpieczanie się uczestników czynności procesowych przed niepożądanym rozsiewaniem molekuł zapachowych. Do tego praktyka, prace badawcze i eksperymentalne poruszające problematykę przenikania zapachów, doprowadziły w Stanach Zjednoczonych do wprowadzenia technologii analizujących i rozpoznających niepowtarzalne zapachy wydzielane przez ludzkie ciało, tzn. elektroniczne nosy, sztuczne nosy, e-nosy[606]. Sygnały z wielu czujników z przewodzącymi polimerami umieszczonymi wewnątrz urządzenia [lotne substancje z powietrza wychwytują sensory – system wyczuwania (detekcji), z których każdy odpowiedzialny jest za inny rodzaj substancji zapachowej], odbierają informację chemiczną i przetwarzają w sygnał elektryczny (system rozpoznawania na podstawie wzorców). Jak okazuje się głównie Amerykanie częściowo zastąpili pracę psów tropiących elektronicznymi nosami (np. Cyranose 320; *Smiths Detections*), które zapamiętują i identyfikują zapach, co pozwoliło na ułatwienie i uproszczenie procedur badawczych w obrębie genotypowych technologii biometrycznych. Wobec powyższego i posiadanej wiedzy wydaje się, że na przestrzeni kilkudziesięciu minionych lat działo się sporo i wynikły

606 Zapach jest „rozpoznawany", jeśli zbiór sygnałów o rozkładzie aktywności zestawu zróżnicowanych czujników jest wystarczająco podobny do analogicznego zbioru odpowiadającego „wzorcowi", zob.: J. Kośmider, B. Mazur-Chrzanowska, B. Wyszyński. *Odory*. 2002; P. Niedziejko, I. Krysowaty. Biometria - Charakterystyka danych człowieka (cz. 2). *Zabezpieczenia.* Nr 5, 2006.

pozytywne zmiany w kierunku korzystania ze śladów osmologicznych, a jednak nie są obecnie w Polsce w zadowalającym procencie pobierane i stosowane na odpowiednią skalę pod kątem identyfikacji osobniczej, co budzi obawy i skłania do zapytania: *quo vadis* osmologia?

Co prawda warunkiem jest zabezpieczenie ciała realizujących oględziny przed nanoszeniem molekuł i zabezpieczenie śladów zapachowych z wytypowanych miejsc, przedmiotów w pierwszej kolejności (zwłaszcza z przestrzeni otwartych, miejsc przewiewnych) oraz branie pod uwagę przydatności pozostałych śladów kryminalistycznych do identyfikacji, to warto mieć większy zakres możliwych ustaleń w sprawie. Nie należy jednak robić czegoś „na siłę", ponieważ może się okazać złudnym oczekiwaniem pozytywnych wyników wykrywczych. W takich wypadkach potrzebna jest rozwaga, mądrość, wiedza i fachowe przygotowanie zespołu do przeprowadzenia oględzin, zwłaszcza na miejscu o poważnych skutkach: znalezienia większej liczby zwłok i to o nieznanej tożsamości, po katastrofie, silnym pożarze itd.

Pracując jako wykładowca, głównie z zakresu medycyny sądowej i kryminalistyki, autorka podkreśla znaczenie fazy statycznej, która poprzedza fazę dynamiczną. Po zapoznaniu się z miejscem zdarzenia nieraz lekceważy się zaplanowanie procesu kolejnych działań oględzinowych, rozważenie sposobu poruszania w obszarach wolnych od śladów i zabiegów z nimi związanych, a potem następuje chaos, niewłaściwe postępowanie oraz pomijanie istotnych śladów, które mogłyby wiele wyjaśnić jako „niemi świadkowie" wydarzeń i związanych z nimi osób. Zwracając uwagę na problematykę związaną ze śladami zapachowymi, autorka pragnie omówić wiadomości na ich temat, aby podkreślić ich znaczenie i uzmysłowić niewłaściwe do nich podejście, gdyż bez wątpienia nadal powinny zajmować ważne miejsce w obrębie ustaleń kryminalistycznych. Droga osmologii została dawno wytyczona, niechże więc będzie nadal drogą do rozpoznawania niewiadomych, a przede wszystkim drogą do typowania sprawców przestępstw

na podstawie ich cech zapachu. Z praktyki wiadomo, że obecni sprawcy planują bardzo dokładnie dokonanie zbrodni lub występku, przy korzystaniu z nowoczesnych narzędzi i technik, przez co na miejscach zdarzeń pozostawiają coraz mniej śladów, raczej nie mając świadomości zabezpieczenia się przed pozostawieniem swojego zapachu. Ten zaś wzmaga się szczególnie podczas wysiłku człowieka, który poci się w stresującym momencie związanym z przyspieszonym wydzielaniem adrenaliny przez organizm. Niezależnie więc od woli, świadomości przestępcy, bez względu na to czy i jakie środki chemiczne zastosował (mydło w kostce lub płynie, szampon, krem do i po goleniu, dezodorant, inne preparaty pielęgnacyjne), jego zapach uwarunkowany genetycznie (poprzez pot wydzielany przez skórę, w której znajdują się gruczoły potowo-łojowe, naskórek, krew, włosy) pozostaje w postaci kompleksu zapachów. Pozornie nieistotne mikroślady mogą mieć kolosalne znaczenie, zmienić przebieg dochodzenia lub śledztwa, a tym samym wpłynąć na wynik postępowania, gdyż wykazano, że nie ma ludzi o jednakowym zapachu, podobnie jak nie ma ludzi o jednakowych liniach papilarnych czy sposobie mowy bądź chodu. Są to cechy indywidualne i niepowtarzalne [molekuły zapachowe zawierają lotne kwasy tłuszczowe determinowane grupą genów związanych z systemem immunologicznym człowieka (MHC/HLA –*Major histocompatibility complex/human leukocyte antigens*; główny kompleks zgodności tkankowej człowieka), ulokowane na 7 chromosomie], przy czym okazuje się, że nawet bliźnięta monozygotyczne o takim samym profilu genetycznym DNA nie pachną jednakowo, a tylko podobnie, co psi zmysł powonienia pozwala odróżnić[607].

607 Ludzki zapach jest niezmienny, nieusuwalny i niepowtarzalny, co czyni zadość tzw. zasadzie 3 x N – analogiczne do charakteru śladów linii papilarnych w daktyloskopii, czyniąc go dowodem z ekspertyzy osmologicznej przydatnym dla procesu karnego, zob.: Wyrok SN z 5.11.1999 r. (sygn. akt V KKN 440/99, OSNKW 1999); T. Grzegorczyk. *KPK. Komentarz*. T. I. 2014, s. 681; M. Jędrzejczyk. Analiza ekspertyzy osmologicznej - metodologia i wartość dowodowa w postępowaniu karnym. *Młody Jurysta*. Vol. 4, 2017, s. 18-29; J. Wójcikiewicz. Dowód naukowy w procesie sądowym. *Biblioteka Prawa Dowodowego.* 2000, s. 39; *Vademecum technika kryminalistyki.* Red. J. Mazepa. 2009, s. 224; R. H. Wright. *Nauka o zapachu*. 1972; M. Gawkowski. *Identyfikacja osoby na podstawie śladu zapachowego.* 2000, s. 30.

Pies i czynniki wpływające na jego pracę

Jak dowiodły badania[608], węch człowieka jest zmysłem 110 tysięcy razy słabszym od węchu psa. Budowa anatomiczna wyróżnia go spośród innych istot żywych i stawia w czołówce pod względem zmysłu powonienia, przy czym bardzo wrażliwa jama nosowa zbudowana jest w taki sposób, by węch ułatwiał zwierzęciu funkcjonowanie w środowisku. Błona śluzowa umieszczona w górnej części nosa składa się z receptorów i odpowiada za odbieranie bodźców zapachowych z otoczenia. Ilość komórek węchowych (receptorów) zawartych w błonie śluzowej psa, pobudzonych i odbierających wrażenie wywołane substancjami lotnymi (molekułami), jest o wiele większa niż u ludzi i innych zwierząt. Zmysł powonienia pozwala psu nawet na odróżnianie przeżyć i stanów emocjonalnych (np. radość, smutek, wstręt, strach, zaskoczenie, złość), w jakich znajduje się człowiek (opiekun), którego gruczoły wydzielnicze w skórze produkują pot o charakterystycznym zapachu. Trzeba też dodać, że rasy psów różnią się od siebie ilością komórek węchowych, a wraz z tym, wrażliwością powonienia uwarunkowanego genetycznie (odczuwanie zmysłem silniej lub słabiej). Z tego względu używa się do zadań związanych z ustaleniami węchowymi w kryminalistyce wybranych ras psów, m.in. owczarek niemiecki, labrador, golden retriever.

Wymienić można wiele czynników wpływających na węch psa, a ponieważ jest zwierzęciem, nie można wymagać od niego pracy niezawodnej. W korzystnych warunkach pies może tropić ślad nawet do 12km[609]. Warto także zwrócić uwagę na fakt, że jest to zwierzę mięsożerne, które potrafi odróżnić i rozpoznać zapachy atrakcyjne i nieatrakcyjne dla siebie. Za atrakcyjne uważa się zgodnie z przyjętą nomenklaturą te, które uznawane są za „smaczne" dla psa kojarzą się z tak zwanymi „smakołykami" i są w stanie zaspokoić jego głód. Pozostawiane przez dziką zwierzynę działają pozytywnie i pociągająco. Przykładem mogą być

608 B. Hołyst. *Kryminalistyka.* 2017, s. 994.

609 K. Sławik. *Kryminalistyka przegląd zagadnień.* 2002, s. 145.

również feromony wydzielane przez samice w okresie rui, które będą działały na psa bardziej pociągająco niż zapach człowieka, czyli uwarunkowany genetycznie instynkt zwierzęcy i potrzeby fizjologiczne. Okres rui jest czasem, który burzy pracę węchową psa, gdyż niezależnie od płci dominuje potrzeba prokreacji. W takim przypadku samica i samiec podążają podświadomie za zapachem partnera. Jeśli chodzi natomiast o zapachy nieatrakcyjne dla psów, to związane są z drapieżnikami, z którymi pies konkurowałby o pożywienie i mogłyby stanowić dla niego niebezpieczne zagrożenie. Ponadto predyspozycje do odczuwania zapachów związane są czasowo z płcią psa, przy tym samice mają bardziej czuły zmysł powonienia w okresie ciąży, co wiąże się ze zwiększonym poziomem hormonu estrogenu we krwi. Z drugiej strony zaś istnieje obawa, że koncentracja uwagi ciężarnej samicy może ulec odmianie w trakcie zachodzących zmian ustrojowych.

Na wrażliwość węchową psa wpływają też czynniki wynikające z warunków pogodowych, zwłaszcza wilgotność i temperatura. Opady atmosferyczne mogą wpływać negatywnie na pracę psa, bo utrudniają nawęszanie zapachu rozproszonego wilgocią w powietrzu. Z kolei wysoka temperatura, silne nasłonecznienie i panujące gorąco sprzyjają wysychaniu błony śluzowej nozdrzy psa, a tym samym pozbawione wilgoci receptory węchowe nie działają w prawidłowy sposób.

Istotnym elementem jest także kondycja psa tropiącego, który przystępując do nawęszania powinien być wypoczęty, gdyż zmęczenie wpływa negatywnie na koncentrację uwagi, a tym samym na odczuwanie zapachów. Konsekwencją wycieńczenia jest oddychanie pyskiem, dlatego molekuły zapachowe z powietrza nie docierają w odpowiednim natężeniu do błony śluzowej psiego nosa. Ponadto infekcje i stany zapalne błony śluzowej jego nosa mogą wpływać negatywnie na zdolność węchową. Podobnie wpływa wiek psa na zmysł węchu, który słabnie u starzejących się osobników i nie są zdolne do wykrywania zapachów w takiej samej mierze jak młodsze i z czasem zdolność ta zanika u nich z reguły całkowicie.

Psy przeznaczane do tropienia nie mogą posiadać żadnych wad genetycznych, a ich narządy i elementy ciała muszą funkcjonować prawidłowo. Ważny jest również stan psychiki i charakter psa, który nie może wykazywać choroby neurologicznej, wad psychicznych, być nadpobudliwy, reagujący nadmiernie agresje albo bojaźliwie (lękliwy). Pies powinien być przyzwyczajony do warunków pracy np. w hałasie, częstym ruchu, w różnych warunkach aury. Przeprowadza się próby sprawdzające reakcje psa na odgłosy wybuchu czy wystrzału z broni palnej, które oddawane są w terenie otwartym, gdy pies nie widzi ruchów wykonywanych przez osoby oddające strzały.

W takich sytuacjach zwierzę powinno wykazać się zrównoważoną postawą i spokojem. Bierze się także pod uwagę jego chęć do współpracy z opiekunem, posłuszeństwo, zdolność do aportowania, szukania przedmiotów, ludzi itp.

Po weryfikacji predyspozycji psa i przyjęciu go do tresury, otrzymuje indywidualny numer ewidencyjny, po czym następuje etap stworzenia więzi między przewodnikiem a zwierzęciem oraz etap szkolenia doskonalącego jego wrażliwość węchową. Przydzielony opiekun uczy psa, wydaje polecenia i panuje nad nim. Pies, który posiada predyspozycje do pracy węchowej przechodzi ćwiczenia realizowane z wykorzystaniem wspomnianych smakołyków, które mają jego zachęcić do rozpoznania zapachów w ciągu (szeregu) selekcyjnym i wypracować u psa zdolność wyszukiwania ich w ustawionych stanowiskach. Ważnym elementem jest nauka nawęszania podanego materiału, którą powinien wykonać dokładnie, bez pośpiechu. Kolejnym etapem jest ćwiczenie sygnalizowania przez psa dokonania wyboru stanowiska z ciągu, przy czym przekazując tę informację może warować lub szczeknąć przy wskazanym pojemniku. Następnym etapem jest wprowadzenie do szeregu selekcyjnego zapachu pobranego od osoby, przy czym umieszcza się jeden materiał zapachowy pobrany od osoby, a resztę stanowisk

uzupełnia się neutralnymi zapachowo pochłaniaczami[610]. Po wprowadzaniu i nauce poszczególnych etapów, pies może przystąpić do prób zapachowych wykonywanych z materiałami zabezpieczonymi od kilku osób. W końcowym etapie szkolenia wykonuje się „próby zerowe", w czasie których w ciągu selekcyjnym nie umieszcza się odpowiednika materiału nawęszanego przez psa. Cały cykl szkolenia trwa 7–8 miesięcy i ma na celu stopniowe rozwijanie wrodzonych zdolności psa, który po jego ukończeniu otrzymuje atest warunkujący dopuszczenie go do udziału w badaniach osmologicznych. Atest posiada termin ważności, dlatego po jego upływie pies przechodzi następny egzamin sprawdzający predyspozycje do pracy i po pozytywnym zakończeniu testu, atest jest przedłużony o kolejny termin ważności[611].

W związku z wątpliwościami i problemem występowania kilku zapachów na jednym nośniku, doświadczenie sprawdził i opisał to L. Löhner[612]. Chodziło o ustalenie czy szkolone psy są w stanie zidentyfikować osobę, która miała jako ostatnia kontakt z jednym nośnikiem, tj. patykiem z drewna. Badacz dokładnie oczyścił i wysuszył patyki, po czym podał je kilku osobom do potrzymania w dłoni. Po czym umyły one dłonie (były bez zapachu), a psy dostały do nawęszania 10–20 patyków, z którymi miała bezpośredni kontakt ostatnia wytypowana osoba. W efekcie psy miały ją zidentyfikować i okazało się, że były w stanie bezbłędnie wskazać tę osobę na nośniku zapachu, a więc nie przeszkadzało im, że patyki były wcześniej dotykane przez inne osoby. Przeprowadzony eksperyment miał udowodnić brak podstaw do wątpliwości dotyczących wzajemnego

610 Prawidłowo pobrany produkt przeznaczony na pochłaniacz zapachowy powinien cechować się: brakiem wyczuwalnego zapachu własnego; łatwością pochłaniania i oddawania zapachu; dobrą jakością każdej partii towaru; powinien też gwarantować bardzo długi czas utrzymywania się zapachu w „konserwie" oraz posiadać odpowiednie wymiary, być w białym kolorze, wygodnym i sterylnym sposobem pakowania.

611 T. Bednarek, M. Całkiewicz. *Osmologia (badanie śladów zapachowych) – problematyka procesowa i kryminalistyczna*. 2006, s. 97 i dalsze.

612 L. Löhner. Über Individualstoffe und biochemische Individualspezifität. *Pflüger's Archiv für die gesamte Physiologie des Menschen und der Tiere*. Vol. 198, Nr 1, 1923, s. 490-503; L. Löhner. Über menschliche Individual – und Regionalgerüche. *Pflüger's Archiv für die gesamte Physiologie des Menschen und der Tiere*. Vol. 202, Nr 1, 1924, s. 25-45; R. H. Wright. *Nauka o zapachu*. 1972, s. 104.

nakładania się (mieszania) zapachów w określonych warunkach otoczenia. Bowiem dowodzono, że w wyniku tego może: – jeden zapach zagłuszać pozostałe; – powstać całkiem odmienny zapach; – pies odczuwać raz jeden, a raz drugi zapach; – dochodzić do wzajemnego znoszenia się woni[613], a jednak próba L. Löhnera rozwiała wcześniejsze wątpliwości.

Ślady osmologiczne – własności, warunki pobierania i metody zabezpieczania

Z teorii i praktyki wynika[614], że „ulotny" zapach jako cecha indywidualna stanowiąca kombinację molekuł tworzących „bukiet zapachowy", u człowieka składa się 401 komponentów chemicznych tworzących niewidoczny, niezależny od zachowania ślad osmologiczny uważany wraz z niektórymi śladami biologicznymi za najdelikatniejszy w kryminalistyce. W mechanizmie powstawania śladów zapachowych każdego człowieka wyróżnia się następujące zapachy:

- miejscowe – charakterystyczne dla różnych części ciała, np. pachy, dłonie, włosy na głowie, gruczoły krocza, kark (obojętnie czy występuje skóra owłosiona mocno, słabo lub nieowłosiona);
- indywidualne – mieszanina zapachów miejscowych ciała człowieka (suma wszystkich zapachów miejscowych);
- ogólny – mieszanina połączonego zapachu indywidualnego osoby z zapachem zewnętrznym, np. ubrania (wpływ detergentu do prania, płynu do płukania), mydła, perfum, papierosów wraz z zapachem przedmiotów noszonych przy sobie czy związanym z wykonywanym zawodem, miejscem częstego przebywania (np. szpital, pralnia, stacja benzynowa, samochód).

613 T. A. Jezierski. Podstawy fizjologii węchu, uczenia się i etiologii zwierząt. *Zeszyty MetodyczneNr 4 – Badania osmologiczne.* 1999, s. 18.

614 Dowodem świadczącym o niepowtarzalności zapachu ludzkiego są wyniki badań przeprowadzone przy użyciu chromatografii gazowej sprzężonej ze spektrometrem masowym (GC/MS), gdzie wykazano, że stanowi kombinację uniwersalnych dla każdego człowieka komponentów i składników charakterystycznych dla danego człowieka, występujących w różnym natężeniu, tworzących tzw. „bukiet zapachowy", zob.: *Vademecum technika kryminalistyki.* Red. J. Mazepa. 2009, s. 221-223; M. Łachacz. *Odorologia kryminalistyczna.* 1998, s. 9; M. Kulicki. *Kryminalistyka - wybrane zagadnienia teorii i praktyki sądowo-śledczej.* 1994, s. 281-282; T. Bednarek. Wartość diagnostyczna badań osmologicznych. *Problemy Kryminalistyki*. Nr 254, 2006, s. 14 i dalsze; T. Hanausek. *Meandry* osmologii. *Palestra*. Vol. 42 Nr 1–2 (481–482), 1998, s. 41-46.

Ze względu na konieczność znajomości uwarunkowań powstawania zapachów potrzebne jest solidne przygotowanie się do zabezpieczenia molekuł zapachowych, które nie będąc zniszczone jako łatwo ulotne, mogą pozostać na powierzchni jedynie otarcia się ciałem osoby „niosącej" ze sobą charakterystyczny zapach. Tutaj dużą rolę odgrywają także odpowiedzialni za zabezpieczenie miejsca zdarzenia do chwili oględzin policjanci, którzy powinni starać się wyeliminować czynniki pogodowe i środowiskowe [temperatura, wilgotność, ruch powietrza (przeciąg, wiatr), rodzaj podłoża itd.], które mogą negatywnie wpłynąć na obecny tam materiał dowodowy. Powinni więc przykryć ślady bezzapachowym nakryciem, zapobiegając szkodliwemu działaniu warunków, naniesieniu obcych molekuł oraz zniszczeniu lub usunięciu niewidocznych molekuł zapachowych. Jednym z problemów jest bytowanie tam innych zwierząt, w szczególności psów, dla których zapach obecny na miejscu zdarzenia może okazać się atrakcyjny, a to może zniweczyć badania osmologiczne. Później psy tropiące nie będą odbierały bodźców zapachowych poszukiwanego człowieka, a będą wyczuwać atrakcyjny zapach innego psa, zwłaszcza będącego w okresie rui. Zresztą obecność nie tylko zwierząt, ale też różnych substancji chemicznych może diametralnie zmienić ślady zapachowe na miejscu zdarzenia, dlatego zapobiega się powstawaniu i eliminuje niesprzyjające czynniki do przybycia przewodnika z psem służbowym.

Żywotność tych śladów i obecnych na dowodach rzeczonych zależy w dużej mierze od temperatury otoczenia, przy czym dłużej utrzymują się w niskich aniżeli w wysokich temperaturach, a najbardziej sprzyja zapachowi ta w przedziale od −1°C do +15°C. Z kolei, na żywotność zapachu oddziaływanie wysokiej wilgotności powoduje zwiększenie lotności substancji znajdujących się w pocie człowieka, a pochodząc z opadów atmosferycznych (deszcz, śnieg), może doprowadzić się do całkowitego zniszczenia („rozproszenia") śladu zapachowego.

Ślady zapachowe utrzymują się zarówno na powierzchni przedmiotu, z którym miała styczność osoba, ale często wnikają również w głąb jego struktury. Miejsca te

określa się miękkimi nośnikami zapachu – o powierzchni chłonnej, w której ślad zapachowy utrzymuje się dłużej w porównaniu do twardego nośnika o gładkiej powierzchni niechłonnej. Jeśli bezpośredni kontakt osoby z przedmiotem trwał dłużej niż 30 minut, to ślad osmologiczny utrzymuje się w sprzyjających ku temu warunkach nawet do 24 godzin.

Tak więc przy zabezpieczaniu śladów osmologicznych istotne jest, aby nie pobierać ich z: przedmiotów posiadających własny intensywny zapach; psujących się produktów żywnościowych; miejsc, z których nawęszał pies tropiący; z tropów zwierząt; podłoża, na którym znajdują się nawozy naturalne i silne związki chemiczne; miejsc pokrytych pleśnią i/lub z procesami gnilnymi zachodzącymi pod wpływem bakterii; powierzchni mających wątpliwy związek ze zdarzeniem[615].

Molekuły zapachowe powinny być pobierane na miejscu zdarzenia lub z nim związanym, z obiektów i przedmiotów, które mogły posłużyć do popełnienia przestępstwa lub takich, z którymi sprawca lub inna osoba stykała się, na ich ciele, rzeczach osobistych, śladach stóp obutych, śladach biologicznych, bądź daktyloskopijnych. Istotne znaczenie ma tutaj znajomość przez pobierającego ślady zapachowe miejsca i czasokresu ich trwałości w zależności od podłoża, na którym pozostały. Zapach człowieka utrzymuje się zatem na nośnikach i obiektach z zachowaniem swoich właściwości w sposób następujący:

- pot, plamy wyschniętej krwi, włosy, fragmenty paznokci, oddzielone i zeschnięte tkanki ludzkie – zachowują indywidualny zapach do kilka lat;
- rzeczy osobiste: używana odzież (w tym bielizna, skarpety, kołnierz i mankiety koszuli, które miały bezpośredni kontakt z ciałem), obuwie (pochłaniacz umieszcza się we wnętrzu) – zachowują indywidualny zapach od kilku do kilkunastu miesięcy;
- narzędzia przestępstwa lub przedmioty, które miały bezpośredni kontakt z człowiekiem powyżej 30 minut (np. piła, kierownica, komputer) –zachowują indywidualny zapach kilkanaście godzin, a w sprzyjających warunkach

615 J. Godlewski, M. Rogowski, M. Gawkowski, K. Misiewicz. Osmologia w pigułce. *Policyjny Biuletyn Szkoleniowy*. Nr 1–2, 1998, s. 59.

(np. w okresie zimy) do 24–60 godzin;

- narzędzia lub przedmioty, które miały krótkotrwały kontakt z człowiekiem, tzn. krócej niż 30 minut (np. łom, rękojeść noża, piłka do metalu, opakowanie ze środkami łatwopalnymi, uchwyt broni palnej, klamka drzwi, rzeczy przygotowywane do przywłaszczenia) – zachowują indywidualny zapach kilkanaście godzin;
- ślady stóp obutych – zachowują indywidualny zapach zwykle do 10 godzin, a w wyjątkowych wypadkach nawet do kilkunastu godzin616.

Należy tutaj zaznaczyć znaczenie wpływu na utrzymanie zapachu różnych czynników, do których zalicza się ww. czas od naniesienia śladu do jego zabezpieczenia, warunki atmosferyczne i środowiskowe, rodzaj absorbentu oraz rodzaj i materiał, z jakiego został wykonany przedmiot określany jako obiekt, podłoże, nośnik śladu zapachowego.

W celu prawidłowego zabezpieczenia śladów zapachowych powinno się czynności oględzinowe wykonywać w fartuchu, czepku (nakrycie głowy zapobiega wypadnięciu włosów – bardzo dobrych nośników zapachów) i w rękawicach wykonanych z nieprzepuszczalnego materiału (np. cerata, guma), a założonych na rękawiczki jednorazowe używane do zabezpieczania pozostałych śladów kryminalistycznych. Taki sposób postępowania pozwala wyeliminować, a w najgorszym wypadku ograniczyć przedostanie się molekuł zapachowych uczestnika zespołu oględzinowego pobierającego np. ślady osmologiczne, spowodować prawidłowe osiadanie ich na nośniku zapachów lub na używanych do tego przedmiotach. Natomiast opóźnianie rozpoczęcia oględzin i nieumiejętne obchodzenie się z niewidocznymi śladami zapachowymi, może prowadzić do bezpowrotnego ich utracenia. Aby temu zapobiec, przewodnik z psem tropiącym powinien jak najszybciej przystąpić do pracy, a oględziny rozpoczęte fazą statyczną, jak wyżej wskazano, mają służyć zapoznaniu z miejscem przeznaczonym do oględzin, usytuowaniem

616 E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński. *Kryminalistyka. Czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw.* 2020, s. 425-440; K. T. Sulimów, W. I. Starowojtow. Wykorzystanie zapachów jako informacji z miejsc zdarzeń do wykrywania przestępstw. *Biuletyn Informacyjny*. Nr 3–4, 1991, s. 83-84.

śladów i dowodów rzeczowych, zaplanowaniem kolejności działań, sposobu poruszania i utrwalenia w dokumentacji ogólnego stan zastanej rzeczywistości. Wstępne omówienie z zasadą „ręce w kieszeni" wobec wyrazistych śladów, klasyfikacja widocznych i spodziewanych niewidocznych, jest istotne z punktu kolejności ich ujawnienia, utrwalenia i zabezpieczenia. W następstwie tego, w fazie dynamicznej z zasadą „ręce z kieszeni" przechodzi się do dokładnego, planowego i systematycznego poddawania oględzinom miejsca i obecnych na nim śladów i przedmiotów związanych z ich obecnością, z których jako pierwsze utrwala i zabezpiecza najmniej trwałe ślady powierzchowne: osmologiczne i biologiczne[617]. W trakcie wykonywania tych czynności, najpierw określa się możliwe usytuowanie śladów zapachowych poprzez ustalenie drogi dojścia lub/i odejścia sprawcy przestępstwa, przedmiotów, których dotykał i mógł mieć dłuższy z nimi kontakt, miejsca ewentualnego a dłuższego jego przebywania (np. stał przecinając kłódkę).

Sprzęt do pobierania śladów zapachowych powinien być umieszczony w specjalnie do tego celu przystosowanej walizce osmologicznej[618]. Zabezpieczanie śladów zapachowych podczas oględzin miejsca zdarzenia, rzeczy lub osób, jest bardzo ważne dla późniejszych ustaleń, gdyż ma zasadnicze znaczenie dla końcowego wyniku badań osmologicznych. W wyjątkowych przypadkach zabezpieczenie tych śladów może być przeprowadzone w warunkach laboratoryjnych, gdzie wykorzystuje się urządzenia i techniki, z których nie można skorzystać w niedogodnych warunkach oględzin miejsca zdarzenia.

---

617 R. Włodarczyk. *Działania kryminalistyczne, medyczne i organizacyjne w sytuacjach zdarzeń masowych ze szczególnym uwzględnieniem identyfikacji genetycznej zwłok i szczątków ludzkich z pogorzeliska*. 2010, s. 116-155; R. Włodarczyk. *Rozwój i współczesne możliwości wykorzystania śladów biologicznych. Kryminalistyczne badania biologiczne na przykładzie przestępstw na tle seksualnym*. 2018, s. 91-95.

618 Do zabezpieczania śladów osmologicznych znajdują się w specjalistycznych walizkach fabrycznie nowe: pochłaniacze zapachu, folia aluminiowa, rozpylacz z wodą destylowaną, słoiki szklane ze szczelnymi nakrętkami typu „Twist" o pojemności około 1000 ml (4–5 szt.), torebki foliowe o różnych rozmiarach (wyłącznie do krótkotrwałego zabezpieczenia śladu), co najmniej dwie metalowe pęsety lub szczypce o długości około 30cm, fartuch ochronny (ceratowy, gumowy), pudełeczka do drobnych śladów (np. włosów, fragmentów paznokci i innych tkanek, tkaniny), metryczki, spinacze, nożyczki, nici, taśma samoprzylepna, gumki recepturki, kilka par jednorazowych rękawiczek, zob.: E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński. *Kryminalistyka. Czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw.* 2020, s. 431.

Zapach z przedmiotów o małych gabarytach (np. odzież z wysuszonymi śladami krwawymi, zeskrobiny krwawe) zabezpiecza się w ten sposób, że zamyka się cały przedmiot w słoiku (naczyniu szklanym) wraz z pochłaniaczami na co najmniej 30 minut, po czym wyjmuje się go, a słoik wraz z pochłaniaczami szczelnie zakręca i plombuje. Podobnie postępuje się w sytuacji, kiedy nie będzie możliwości uzyskania zeskrobin z wysuszonego śladu krwawego, więc po zwilżeniu wodą destylowaną przenosi się go na pochłaniacz, który wkłada się do słoika i szczelnie zamyka (jw.). Zawsze należy pamiętać, aby przed zabezpieczeniem próbek zapachu z kolejnych obiektów zmienić rękawiczki na nowe i wyjałowić używaną pęsetę, co ma na celu ograniczyć do minimum możliwość przeniesienia poprzednich molekuł zapachowych na kolejne pochłaniacze. Jeśli istnieje podejrzenie, że próbki mogą być wykorzystane w ramach jednego badania, powinny być one zabezpieczone przez różne osoby, z uwagi na fakt, że niedopuszczalne jest porównywanie w ramach jednej ekspertyzy osmologicznej próbek zapachowych zabezpieczonych przez tego samego uczestnika procesu. Z uwagi na ograniczoną ilość funkcjonariuszy przeszkolonych z zakresu zabezpieczania śladów osmologicznych może stanowić to swego rodzaju barierę skutkującą mniejszą liczbą pobranych do badań próbek z „podniesioną" wartością dowodową. Z drugiej strony natomiast, rodzą się pytania: czy lepiej nie zabezpieczać tych śladów, pozbawiając się prawdopodobnie istotnego źródła dowodowego, czy zabezpieczyć je, narażając się na możliwość uzyskania potencjalnie fałszywych ustaleń identyfikacyjnych, ale poszerzając tym samym wiedzę organu prowadzącego sprawę. Wtedy istniałaby konieczność przeprowadzenia badań wskazujących na realną możliwość kontaminacji w sytuacjach dotyczących zabezpieczania śladów osmologicznych na miejscach różnych zdarzeń[619].

Jeśli dochodzi na późniejszym etapie do zaangażowania w czynności

619 E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński. *Kryminalistyka. Czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw.* 2020, s. 429.

kryminalistyczne przewodnika z psem tropiącym, to praktykuje się dawanie do nawęszania przedmiotu, który nie będzie wykorzystany w toku dalszych działań. Przy podejmowaniu tropienia może wtedy dojść do skażenia go zapachem innego psa (np. będącego w okresie rui) i staje się bardziej atrakcyjny dla psa biorącego udział w czynnościach. Nie powinno się raczej zabezpieczać zapachu z miejsc, które wcześniej nawęszał inny pies tropiący, bo może to wpłynąć na wynik ekspertyzy osmologicznej.

Jeśli natomiast tak postąpiono, to obligatoryjnie należy odnotować ten fakt w protokole oględzin.

Zabezpieczenie śladów osmologicznych – pobierając zapach ze śladu należy zabezpieczyć go przede wszystkim z takiego miejsca, które będzie nieprzydatne do innych badań kryminalistycznych:

- • Na wytypowane podłoże (inaczej: miejsce, nośnik, przedmiot) do zabezpieczenia śladu zapachowego nakłada się pochłaniacz (wykorzystuje się właściwość zapachu do ulatniania się molekuł i wnikania ich w porowaty materiał), przykrywa się go szczelnie folią aluminiową o powierzchni większej od pochłaniacza (sprzyja to kondensacji molekuł); kontakt pochłaniacza z podłożem powinien trwać co najmniej 30 minut, przy czym zdejmuje się folię, a pochłaniacz przenosi pęsetą do neutralnego zapachowo słoika, który zamyka się nakrętką typu „Twist", dołącza metryczkę i oplombowuje. Takie zabezpieczenie śladu (konserwa) pozwala na wieloletnie przechowywanie i ponowne wykorzystanie w celu porównywania zapachu na każdym etapie postępowania karnego.
- Zabezpieczenie zapachu ze śladu traseologicznego: czas pobierania zapachu powinien wynosić minimum 30 minut, należy jednak brać pod uwagę: czas opóźnienia[620], rodzaj podłoża, warunki atmosferyczne, siłę ruchu po-

620 Czas opóźnienia – upływa od zdarzenia do momentu zabezpieczenia zapachu; trudno jest go określić co do minuty, gdyż jedynie przypuszcza się popełnienie przestępstwa o określonej godzinie i dolicza czas realizacji podjętych czynności do zabezpieczenia śladu. Natomiast na czas absorpcji, czyli proces pochłaniania substancji lotnych (gazowych) poprzez inną substancję, tj. absorbent (pochłaniacz) można bezpośrednio wpływać i go kontrolować. W tym celu posługując się pęsetą, należy wyjąć absorbent ze szklanego słoika i nałożyć pochłaniacz na ślad w taki sposób, aby przykrył całą powierzchnię śladu wraz z otaczającym go fragmentem podłoża. Jeśli powierzchnia jednego pochłaniacza jest zbyt mała, należy użyć do tego większej ich liczby, bo jest to niezbędne

wietrza, rodzaj i ilość pochłaniaczy, przypuszczalny czas kontaktu sprawcy z przedmiotem lub miejscem.

- Wydłużenie czasu zabezpieczania śladu zapachowego na pochłaniacz, czyli przedłużenie 30 minut będzie zależało od: – przypuszczalnego czasu kontaktu osoby z powierzchnią podłoża; – czasu opóźnienia; – rodzaju podłoża; – warunków środowiskowych w miejscu pozostawienia śladu. Jeśli wyniknie konieczność pobrania śladu osmologicznego z domieszką zapachu, jaki dominował na miejscu zdarzenia, to stwierdzony silny zapach charakterystyczny należy zabezpieczyć. Są to tzw. zapachy tła, dlatego pobierając zapachy z wnętrza samochodu trzeba także pobrać zapach tła, szczególnie w sytuacji, gdy są w nim umieszczone przedmioty wydzielające silny zapach (np. odświeżacze powietrza). Wtedy pochłaniacz umieszcza się w miejscu, w którym jest gwarancja, że nie ma zapachu człowieka, np. zawieszając w kabinie samochodu. Następnie ów pochłaniacz zabezpiecza podobnie tak jak zapach główny, czyli umieszcza się w osobnym słoiku i opatruje metryczką. Zapachy tła są potrzebne przy identyfikacji zapachów realizowanych przy użyciu psów, przy czym do każdego słoika z zapachem uzupełniającym wkłada się pochłaniacz z zapachem tła, co zapobiega zainteresowaniu się psa zapachem tła wspólnym dla porównywanych obiektów.
- Zabezpieczając ślad zapachowy należy wcześniej sprawdzić czy do pochłaniacza nie przylegają jakieś obce ciała w postaci piasku, liści, gałązek itp., które mogą wraz z pochłaniaczem ulegać procesom rozkładu (gnilnym), a więc zniszczyć materiał dowodowy. Zanieczyszczenia tego rodzaju usuwa się przy użyciu sterylnej pęsety będącej na wyposażeniu walizki osmologicznej.
- Pobierając zapach z obuwia należy włożyć kilka pochłaniaczy do środka i owinąć folią aluminiową, po czym postępować jak z pozostałymi dowodami rzeczowymi.
- Pobierając zapach osoby z ubrania należy przede wszystkim wykorzystać części, które miały bezpośredni kontakt z ciałem (np. koszula: kołnierz,

do zebrania jak największej próbki pozostawionych molekuł zapachowych. Pochłaniacze należy przykryć folią aluminiową, które powinna szczelnie przylegać do całości.

tkanina pod pachami, mankiety). Części te należy obłożyć pochłaniaczem przy użyciu pęsety, po czym daną odzież zwinąć w taki sposób, aby pochłaniacze znajdowały się wewnątrz i obwiązać sznurkiem lub taśmą. Niewielkie części garderoby należy dodatkowo zawinąć w folię aluminiową.

- Jeśli zapach znajduje się na broni, klamce, butelce, kierownicy, to należy owinąć dany przedmiot pochłaniaczem oraz folią aluminiową i spiąć spinaczem lub mocując go przy użyciu taśmy, nici, sznurka, gumki recepturki oraz postępować jak z pozostałymi przedmiotami.
- Jeśli zapach znajduje się na rzeczach o małych gabarytach, to można zamknąć go w słoiku wraz z pochłaniaczem i w ten sposób utrwalić ślad zapachowy. Po absorpcji należy wyjąć przedmiot ze słoika, przy czym technika zabezpieczania nie różni się od opisanej. Jedynie sposób przechowywania tych śladów mogących ulec procesom rozkładowym, polega na umieszczeniu konserwy z wilgotnym pochłaniaczem w zamrażarce. Taki pochłaniacz przed identyfikacją osmologiczną rozmraża się w temperaturze pokojowej i dopiero wtedy poddaje badaniu.
- Ślad zapachowy, który został zabezpieczony z wilgotnego, a nawet mokrego podłoża należy przechowywać w zamrażarce, aby uniknąć powstania procesu gnilnego.
- Zwilżanie śladu zapachowego w celu odświeżenia i wzmocnienia „starego" lub „słabego" zapachu (spryskanie zbyt nadmierne może doprowadzić do rozwoju bakterii gnilnych i pleśni). Wodę destylowaną rozpyla się w postaci mgiełki nad podłożem tak, aby swobodnie opadała na ślad.
- Zabezpieczanie śladu zapachowego metodą kontaktową i powielanie „silnego" śladu polega na dołożeniu do słoika z utrwalonym i zabezpieczonym śladem zapachowym dodatkowych pochłaniaczy. Słoik należy szczelnie zamknąć na 24 godziny, po czym pochłaniacze umieścić przy użyciu pęsety w nowym słoiku – będzie stanowił nową konserwę zapachową z jednakowym śladem.
- Zabezpieczenie śladu zapachowego metodą bezkontaktową (bezstykowa) polega na połączeniu ze sobą zewnętrzną stroną sterylnie nowych nakrętek typu „Twist" i dokładnym ich zlutowaniu wzdłuż obwodu. Następnie nawierca się kilkanaście otworów o średnicy 3–5 mm, które połączą słoiki

ustawione jeden na drugim (dolny jest utrwalonym śladem zapachowym tzw. parownikiem, a górny jest wypełniony nowymi pochłaniaczami – stanowi chłonnicę). Umożliwia to powielanie molekuł zapachowych z przedmiotu umieszczonego w dolnym słoiku, do górnego z pochłaniaczem. Zapach można przenosić (powielać) w temperaturze pokojowej (około 21°C) przez co najmniej 24 godziny, ale proces można też skrócić do 30 minut, przy czym zestaw z dolnym słoikiem wstawia się do kąpieli wodnej o temperaturze powyżej 60°C. Zachodzi tutaj proces wyparowywania lotnych molekuł ze słoika z przedmiotem do słoika z absorbentami (pochłaniacze) i przyspieszonym ich wchłanianiem. Dla uzyskania lepszego przenikania molekuł zapachowych do pochłaniacza stosuje się zwilżenie wodą destylowaną z rozpylacza nośnika zapachu – zabezpieczonego na miejscu zdarzenia przedmiotu, który wkłada się do słoika. Po czym nakłada się na słoik gumową uszczelkę, przykrywa naczynie szklane przykrywką i podłącza do pompki próżniowej. Gdy w słoiku osiągnie się podciśnienie około 0,5 atmosfery, pompkę należy wyłączyć i zakręcić kranik w słoiku szklanym. Połączone pojemniki umieszcza się w wodnej kąpieli o temperaturze około 100°C. W zagłębienie górnego pojemnika wlewa się materiał chłodzący, np. ciekły azot lub suchy lód, co ma na celu schłodzenie powietrza znajdującego się w górnym słoiku, w wyniku czego na jego ściankach zaczyna pojawiać się szron zawierający molekuły zapachowe, które ulotniły się z przedmiotu pod wpływem ciepła i rozrzedzonej atmosfery. Dalszą czynnością jest wyrównanie ciśnienia w słoikach z ciśnieniem panującym na zewnątrz poprzez odkręcenie kranika. W tym momencie należy zdjąć górny słoik i pochłaniaczem trzymanym pęsetą wytrzeć szron lub włożyć pochłaniacze do słoika (przykrywki) przed podłączeniem pompy próżniowej. Pochłaniacze z tak pobranym śladem zapachowym umieszcza się w słoiku, sporządzając konserwę zapachową. Powielanie zapachu z materiału dowodowego wymaga zgody organu prowadzącego sprawę, powinno być też odnotowane w dokumentacji procesowej, gdzie podaje się przyczyny powielania zapachu, warunki itp.– stanowi to dowód postępowania zgodnego z procedurami.

- Zabezpieczenie techniczne śladu zapachowego powinno być tak wykonane,

by otwarcie było niemożliwe, a wprowadzony do postępowania procesowego miał nadaną ochronę prawną przeciwdziałającą jego zniszczeniu lub zagubieniu. Wszelkie manewry przy śladzie nie mogą też wiązać się ze zniszczeniem lub uszkodzeniem podłoża, z którego jest on pobierany.

- Ślad zapachowy podlega także zabezpieczeniu procesowemu, co obejmuje opis sposobu postępowania ze śladem (pobranie, utrwalanie, zabezpieczanie) w protokole oględzin i sporządzenie stosownej metryczki umieszczonej na słoju i oplombowanej. Stan i postępowanie ze śladem podczas oględzin powinno być wcześniej zarejestrowane (sfotografowanie, na nośniku elektronicznym).
- W sytuacji dotarcia do przedmiotu, który oprócz śladu zapachowego posiada jeszcze inny a istotny dla rozstrzygnięcia sprawy ślad (np. linii papilarnych), konieczna jest ocena ich wartości dowodowej (z jednego zrezygnować) bądź wybrać sposób pozwalający zabezpieczyć oba ślady. Choć decyzję postępowania ze śladami na miejscu oględzin podejmuje prowadzący tę czynność, to ze względu na przydatność śladów do sprawy jest ona z reguły rozstrzygana na korzyść innych śladów (np. daktyloskopijnych) aniżeli osmologiczne[621].
- Końcowe stadium oględzin stanowi podsumowanie ustaleń wersyjnych i danych uzyskanych w toku działań. Na tym etapie analizuje się czy w ciągu ich realizacji czegoś nie pominięto i wadliwie nie wykonano, sortuje się ślady, przygotowuje materiał do transportu, przegląda, podpisuje, uzupełnia dokumentację oraz wykonuje czynności uzależnione od specyfiki miejsca zdarzenia.
- Ślady zapachowe zabezpiecza się przede wszystkim na miejscu zdarzenia, ale w wyjątkowych i uzasadnionych wypadkach, przy braku możliwości i warunków zabezpieczenia ich na miejscu zdarzenia, także w jednostce organizacyjnej Policji albo w pracowni osmologicznej, gdy pobranie wymaga zastosowania metod laboratoryjnych. Wtedy pobiera się materiał dowodowy z: miejsc i przedmiotów, z którymi miał kontakt inny pies; miejsc i przedmiotów zanieczyszczonych substancjami o różnych właściwościach;

621 J. Wójcikiewicz. Ekspertyza osmologiczna. *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*. Red.: M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz. 2017, s. 749-758.

wilgotnych podłoży; środków spożywczych. Wykonane czynności należy dokładnie opisać w protokole pobrania i w sporządzonej przez biegłego opinii.

- Zabezpieczanie materiału porównawczego w postaci zapachu pobiera inna osoba niż ta, która zabezpieczała zapachowy materiał dowodowy na miejscu zdarzenia. Ma to na celu wyeliminowanie prawdopodobieństwa przypadkowego przeniesienia zapachu przez pobierającego ślad zapachowy i pobierającego materiał porównawczy, bowiem może to spowodować błędne wskazania psa dokonującego identyfikacji osmologicznej. W miarę możliwości ślad zapachowy i do niego materiał porównawczy powinny być zabezpieczone na tego samego rodzaju pochłaniacze. Zapach pobiera się z czystych rąk, umytych wodą, a przy silnym zbrudzeniu – umytych mydłem nie zawierającym dodatku silnie pachnącego środka myjącego. Dłonie należy spłukać obficie wodą i wytrzeć suchym pochłaniaczem. Najlepszym sposobem jest osobiste wyjmowanie pochłaniacza z opakowania fabrycznego przez osobę, od której pobierany jest materiał bądź pochłaniacze podaje się osobie, wyjęte z opakowania za pomocą pęsety. Trzyma go w dłoniach przez 15 minut (czas niezbędny do naniesienia molekuł zapachowych), ugniatając i przekładając z jednej ręki do drugiej. W standardowym opakowaniu znajduje się 5 sztuk pochłaniaczy dla jednej osoby, które w obecności uczestników pobierania zapachu porównawczego umieszcza się w szklanym słoiku, utrwala i zabezpiecza. Najczystszym i najlepszym źródłem indywidualnego zapachu człowieka jest jego krew. Z pobranej krwi należy 5–10 kropli wysuszyć w warunkach temperatury pokojowej na tamponie z gazy i zabezpieczyć procesowo w szklanym pojemniku jako wzór zapachowego z krwi. W szczególnych przypadkach można pobierać zapach porównawczy z innych części ciała, np. spod pach, z karku. W przypadku, gdy materiał porównawczy pobierany jest z powierzchni o mniejszym natężeniu zapachu, czas kontaktu pochłaniacza z ciałem powinien wynosić 30 minut (czas potrzebny do wchłonięcia optymalnej ilości molekuł zapachowych). Jeśli zapach pobiera się ze spodów obuwia osoby, to podłoże powinno być zabezpieczone arkuszem papieru, na którym układa się arkusz folii aluminiowej o powierzchni większej od obuwia. Na tej

folii umieszcza się pochłaniacze (po jednym dla każdego buta), na które staje butami dana osoba (podejrzany). W trakcie pobierania zapachu ze spodu obuwia osoba powinna być przez około 30 minut w pozycji stojącej, bo opadanie z odzieży i ciała molekuł zapachowych wzmacnia jakość materiału porównawczego. Każdy z tak wykonanych pochłaniaczy z zapachem porównawczym należy przy użyciu pęsety odebrać od podejrzanego i umieścić w słoiku, tworząc konserwę, którą opisuje się na metryczce przyklejanej na słoik, a następnie sporządzić protokół pobrania w toku oględzin osoby. W wyjątkowych przypadkach, jeśli nie ma możliwości pobrania materiału porównawczego bezpośrednio od osoby, może zostać pobrany z przedmiotu (rzeczy osobistej), co do której istnieje pewność, że dana osoba miała z nią bezpośredni kontakt. Na przykład, przy pobieraniu zapachu porównawczego z wnętrza buta osoby wystarczy 5 minut absorpcji.

Wykonane konserwy zarówno ze śladem zapachowych, jak i z materiałem porównawczym, nadają się do badań identyfikacyjnych dopiero po upływie 24 godzin. Czas ten jest potrzebny do tego, aby swoiste zapachy, które posiadają w niewielkich ilościach słoiki, nakrętki i pochłaniacze, połączyły się tworząc jeden ogólny zapach. W wyjątkowych przypadkach można przeprowadzić je zaraz po pobraniu, utrwaleniu i zabezpieczeniu, ale należy je powtórzyć po upływie 24 godzin[622].

Przechowywanie i badanie śladów osmologicznych

Ślady osmologiczne, które zostały utrwalone i zabezpieczone, przechowuje się w specjalnych pomieszczeniach zwanych „bankiem zapachów", gdzie magazynuje się też środki i sprzęt niezbędny do zabezpieczania tych śladów. Pomieszczenia te wyposażone są w regały, na których składowane są konserwy zapachowe oraz w zamrażarkę, w której przechowywane są wilgotne ślady zapachowe narażone na zniszczenie procesami gnilnymi. Ponadto pomieszczenie to powinno być

622 J. Wójcikiewicz. Ekspertyza osmologiczna. *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*. Red.: M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz. 2017, s. 749-758.

wyposażone w klimatyzację, która zapewni odpowiednie warunki klimatyczne (temperatura 5–10°C; wilgotność powietrza około 30–40%) dające gwarancję utrzymania zapachów w stanie nadającym się do przeprowadzenia badań w ramach ekspertyzy osmologicznej. Z uwagi na to, że ślad zapachowy stanowić może materiał dowodowy w sprawie karnej, wymaga on prowadzenia dokładnej ewidencji zbiorów w rejestrze „banków zapachów". Ma to duże znaczenie z uwagi na fakt, że konserwy przechowywane są po kilka, a nawet kilkanaście lat, co wiąże się z oczekiwaniem na rozstrzygnięcie sprawy w sądzie lub potrzebę ponownego z nich skorzystania w przypadku wniesienia w danej sprawie skargi do Sądu Najwyższego. Ewidencja powinna być prowadzona w taki sposób, aby dawała pełen obraz tego, co działo się z dowodowymi śladami zapachowymi, porównawczym materiałem zapachowym, materiałem kontrolnym i uzupełniającym na danym etapie postępowania procesowego. Jeśli chodzi o materiał kontrolny, to stanowi on sprawdzenie aktualnej formy psa tropiącego, uzupełniający zaś, jest dodatkowym zapachem uzupełniającym ciąg selekcyjny. Żeby przystąpić do czynności mających na celu rozpoznanie śladów zapachowych należy utworzyć taki ciąg selekcyjny, do którego oprócz zapachu dowodowego i porównawczego (zabezpieczone w miarę możliwości z tej samej części ciała, odzieży), potrzebne są odpowiednio dobrane: materiał kontrolny i uzupełniający. Pobiera się je analogicznie jak materiał porównawczy, korzystając z tego samego rodzaju pochłaniaczy, na które nie wolno nanieść innych zapachów negatywnie wpływających na pracę psa. Pobrania dokonuje osoba, która nie brała udziału w zabezpieczaniu materiału dowodowego oraz porównawczego. Ponadto stosuje się dodatkowe wymogi niezbędne do prawidłowego utworzenia ciągu selekcyjnego, tzn. materiał uzupełniający powinien być jak najbardziej jednolity, czyli zapachy muszą pochodzić od osób niezwiązanych ze sprawą, ich próbki mają różnić się wyłącznie zapachem indywidualnym, a być zbliżone do siebie i zapachu porównawczego pod względem tła, wieku, płci, rasy, zawodu i miejsca

przebywania typowanego sprawcy. W praktyce przyjmuje się bowiem zasadę, że im bardziej materiał uzupełniający jest zbliżony do materiału porównawczego, tym mniej wątpliwości ma sąd przy ocenie wyników badań. Identyfikacja w ramach ekspertyz osmologicznych w Polsce polega na posługiwaniu się bardzo czułym i subtelnym narzędziem, jakim jest węch psa. Dlatego warunki, w jakich to „narzędzie" jest wykorzystywane muszą być szczególne, stąd do celów wykrywczych służy specjalne pomieszczenie zwane rozpoznawalnią, które będąc przystosowane do badań zapachów ułatwia prawidłową identyfikację osmologiczną. Ta opiera się na dwóch niezależnych cyklach badawczych, z których każdy wiąże się z wykorzystaniem innego psa. Jeden pełen cykl składa się z prób kontrolnych i prób identyfikacyjnych. Próby kontrolne przeprowadza się bezpośrednio przed badaniem, przy czym ich ilość zależy od wyników pracy węchowej psa. Tutaj *Metodyka badań osmologicznych* z 14 sierpnia 2013 r.[623] narzuca warunki realizacji tego badania i przeprowadzenie co najmniej dwóch prób w układzie kontroli pozytywnej i jedną w układzie kontroli negatywnej, co ma potwierdzić gotowość psa do pracy węchowej, sprawdzić prawidłowość doboru materiału do budowy ciągu selekcyjnego, wykluczyć zapachy zaburzające pracę psa. Ma to na celu stwierdzenie czy: w szeregu lub okręgu selekcyjnym (ustawienie minimum 5 pojemników w szeregu lub 8 – 10 pojemników w kształcie okręgu) nie ma śladów zapachowych atrakcyjnych dla psa, badany ślad zapachowy nie jest atrakcyjny dla psa, pies w danym dniu jest w dobrej kondycji do pracy. W układzie kontroli pozytywnej psu podaje się do nawęszania zapach, którego odpowiednik znajduje się w ciągu selekcyjnym, gdzie umieszcza się także próbkę z materiałem porównawczym, która powinna znajdować się przed stanowiskiem zawierającym materiał kontrolny. Pies, który prawidłowo wskaże materiał kontrolny zostaje

623 *Metodyka badań osmologicznych*, Nr BJ-W4-Mb-1; *Standardy wyposażenia pracowni osmologicznych w laboratoriach kryminalistycznych kwp/KSP*, Nr BJ-W4-St-1 z 14 sierpnia 2013 r. Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji; J. Dzierżanowska. Metodyka ekspertyzy osmologicznej. *Roczniki Nauk Prawnych*. Vol. 26, Nr 3, 2016, s. 25-37.

zakwalifikowany do dalszej części badań identyfikacyjnych. Wskazanie materiału uzupełniającego lub porównawczego świadczyć może o tym, że materiał posiada właściwości zaburzające pracę węchową psa (zapach atrakcyjny dla psa) bądź o nieprzydatności psa do dalszych badań. Podejmuje się wtedy decyzję o wymianie próbek, użyciu innego psa lub przerwaniu badania. W przypadku wymiany próbek lub skorzystania z innego psa, próby kontrolne trzeba powtórzyć. W układzie kontroli negatywnej zaś, zapach podany psu do nawęszania nie posiada odpowiednika w ciągu selekcyjnym, w którego skład wchodzą tylko materiały uzupełniające i próbka z materiałem porównawczym, tzw. próba zerowa[624]. Pies powinien przejść obojętnie przez ciąg selekcyjny, nie zaznaczając żadnej z próbek. Zaznaczenie któregoś materiału świadczyć może o atrakcyjności zapachu lub o braku dyspozycji psa do pracy w danym dniu. Z uwagi na to, że psy są szkolone do wskazywania stanowiska z odpowiednikiem zapachu, który wcześniej nawęszał, wywołuje to u nich „nastrój zwycięstwa". Powstrzymanie się od wykonania tej czynności jest znacznie trudniejsze niż zaznaczenie złej próbki, stąd układ ten nie daje jednoznacznej odpowiedzi na pytanie odnośnie atrakcyjności danego zapachu czy dyspozycji węchowej psa. Próby te są dla nich dezorganizujące i mogą prowadzić do zniechęcenia, dlatego nie należy przesadzać z ich ilością, a koncentrować się na próbach identyfikacyjnych prowadzonych podobnie jak kontrolne. Zgodnie z przyjętym planem, bezpośrednio przed wejściem do rozpoznawalni przewodnika z psem, prowadzący badanie rozstawia w ciągu selekcyjnym próby z zapachem porównawczym, pojemniki zawierające materiał uzupełniający i przygotowuje materiał do nawęszania. Każdy pies nawęsza odrębny pochłaniacz materiału dowodowego, lecz przy małej ilości pochłaniaczy w próbce, przy czym ww. metodyka dopuszcza powtórne jego użycie. Wymaga to

624 Przydatność „próby zerowej" dla oceny prawidłowości pracy psa jest minimalna i wpływa na niego stresująco, dlatego powinno się dążyć do eliminacji jej z przebiegu badania. Należy ją przeprowadzać tylko na żądanie prokuratora lub obrońcy podejrzanego, niemniej każdy pies tropiący powinien ją umieć prawidłowo wykonywać, co jest jednym z elementów egzaminu atestacyjnego.

koncentracji psa, dlatego podczas prób kontrolnych i identyfikacji zapachów, przewodnik powinien nagradzać zwierzę smakołykiem. W trakcie czynności w rozpoznawalni przebywa tylko przewodnik z psem. Zabrania się obecności innych osób, choć uczestnicy postępowania karnego mogą widzieć czynność z pomieszczenia obserwacyjnego przez okno z lustrem fenickim lub policyjnym, są jednak zobowiązani do zachowania się zgodnie z zaleceniami prowadzącego badanie. On może też zezwolić na rejestrowanie przebiegu badania za pomocą sprzętu audiowizualnego (dobry materiał do analiz pracy psa i poglądowy do wykorzystania w sądzie) oraz każdorazowo ustala miejsce i kierunek poruszania się zwierzęcia. Pies idąc luźno bez smyczy przechodzi szereg lub okręg selekcyjny, obwąchuje ustawione pojemniki i w sposób określony przez przewodnika wskazuje pojemnik ze zidentyfikowanym zapachem poprzez warowanie, oszczekanie, siadanie lub drapanie, co uzależnione jest od metody tresury. Rozpoznawanie przez psa zapachu polega na porównaniu tego nawęszonego dowodowego z umieszczonym w ciągu selekcyjnym materiałem porównawczym. W zależności od potrzeb można przeprowadzić i badanie z materiału porównawczego na dowodowy oraz w celu sprawdzenia przydatności próbek do badań z materiału dowodowego na dowodowy i porównawczego na porównawczy. Przewodnik psa nie może mieć wcześniej żadnego kontaktu z próbkami zapachowymi w ciągu selekcyjnym, nie może również znać ustawienia materiału do badań, co podyktowane jest zdiagnozowanym efektem „mądrego Hansa", inaczej zwanym efektem Rosenthala. Okazało się, że w przypadku silnej, długotrwałej więzi człowieka z psem powstaje pozawerbalny rodzaj komunikacji. Przeprowadzono eksperymenty, w których przewodnik znał rozmieszczenie próbek w szeregu selekcyjnym, pies bezbłędnie zaznaczał właściwe próby, mimo faktu, iż nie zaobserwowano świadomego sterowania jego zachowaniem. Mogły mieć na to wpływ nieświadome reakcje organizmu przewodnika, tj. stan emocjonalny związany z przyspieszonym oddechem towarzyszącym w momencie, gdy pies zbliżał się

do prawidłowego pojemnika. Pies wyposażony w doskonały słuch, słysząc reakcje, automatycznie zaznaczał dane stanowisko[625]. Badania zgodności zapachowej wykonuje się przy użyciu minimum dwóch psów, przy powtórzeniach od 3 do 5 razy (na polecenie prokuratury lub sądu można badanie powtarzać kilkakrotnie), przy czym każda próba badawcza musi być przeprowadzona bez przerw. Ww. metodyka narzuca, aby przed każdą z prób zmieniać rozstawienie próbek badawczych, tj. słoika z porównawczym materiałem zapachowym identyfikowanej osoby. Zgodność identyfikacji musi być również potwierdzona przez drugiego psa. Jeśli dwa psy w dwóch próbach identyfikacyjnych nie stwierdzą zgodności zapachowej, badanie należy zakończyć wykonaniem dodatkowej próby kontrolnej w układzie kontroli pozytywnej dla każdego psa. Sytuacja takiej rozbieżności wyników pracy psów nie pozwala na jednoznaczne stwierdzenie czy wykluczyć zgodność zapachową między badanymi materiałami, dlatego formułuje się wniosek do opinii osmologicznej, iż nie można jednoznacznie wypowiedzieć się co do istnienia zgodności zapachowej pomiędzy materiałem dowodowym a porównawczym[626].

- dentyfikacja porównywanych ze sobą zapachów, tj. dowodowego dotyczącego miejsca zdarzenia i porównawczego pobranego od osoby pozwala ustalić:
  - uczestniczących w zdarzeniu oraz ich rolę w sprawie;
  - styczność pierwotnego źródła śladów zapachowych (człowieka) ze

625 J. Widacki. Kilka uwag o identyfikacji zapachów ludzkich przez psa na użytek procesu karnego. *Palestra*. Nr 11-12. 1998, s. 106; J. Wójcikiewicz. Ekspertyza osmologiczna. *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*. Red.: M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz. 2017, s. 754.

626 Na podstawie pracy psów tropiących identyfikujących zapach ludzki, zgodnie z przywoływaną metodykąformułuje się następujące wnioski do opinii osmologicznej: • stwierdzenie zgodności pomiędzy porównywanymi materiałami, jeśli w minimum w 3 przypadkach identyfikacyjnych pies wskazywał zgodność zapachową i wynik ten potwierdziły wskazania drugiego psa; • stwierdzenie braku zgodności pomiędzy porównywanymi materiałami, jeśli dwa psy w minimum 2 próbach identyfikacyjnych nie wskazywały zgodności zapachowej, w takim wypadku badanie można zakończyć próbą kontrolną w układzie kontroli pozytywnej; • stwierdzenie braku możliwości właściwego zinterpretowania zachowania psów, w wypadku, gdy nie ma możliwości jednoznacznie ustalić lub wykluczyć istnienia zgodności zapachowej, zob.: *Metodyka badań osmologicznych*, Nr BJ-W4-Mb-1; *Standardy wyposażenia pracowni osmologicznych w laboratoriach kryminalistycznych kwp/KSP*, Nr BJ-W4-St-1 z 14 sierpnia 2013 r. Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

śladami pobranymi w różnym czasie i z różnych miejsc związanych ze zdarzeniem;
- styczność pierwotnego źródła śladów zapachowych ze śladami pobranymi w różnym czasie i z różnych miejsc,
- osobę, która była w posiadaniu skradzionego przedmiotu (np. portfela) lub zabezpieczonego narzędzia służącego do dokonania przestępstwa (np. broni palnej);
- pokrzywdzonego jako właściciela utraconej rzeczy;
- osobę, od której pochodzą zabezpieczone na miejscu zdarzenia ślady w postaci: krwi, włosów, substancji potowo-tłuszczowej, paznokci itp.
- brak styczności osoby z danym miejscem lub przedmiotem.

Wartość dowodowa ekspertyzy osmologicznej

Jednym z pierwszych przykładów przytaczanych w polskim procesie karnym, dotyczącym wykorzystania badań osmologicznych, gdzie przypisano im pełną wartość dowodową, była kradzież w dniu 26 października 1993 r. sadzonek krzewów z nadleśnictwa w Białogardzie[627]. Sąd Rejonowy (SR) nie dał wiary zeznaniom oskarżonego Dariusza R., który twierdził, że nie było go na miejscu kradzieży, a uznał zeznania świadków i wystąpienie zgodności zapachowej pomiędzy materiałem dowodowym a porównawczym pobranym od Dariusza R. Według sądu stanowiło to wystarczającą podstawę do wydania wyroku skazującego. Apelację od wyroku SR wnieśli prokurator i obrońca oskarżonego, który zarzucił błąd w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę wyroku, tj. uznanie winy oskarżonego przy braku dostatecznych dowodów. Po wniesionej apelacji, Sąd Wojewódzki (SW) uznał, że jest niezasadna, bo sąd pierwszej instancji oparł się na prawidłowo zebranym materiale dowodowym, a SR ustalając stan faktyczny sprawy uwzględnił wyniki badań osmologicznych i nie dał wiary oskarżonemu

627 Sąd Rejonowy w Białogardzie (sygn. akt II AKa 67/94).

zaprzeczającemu obecności na miejscu zdarzenia[628].

Trzeba przyznać, że na przestrzeni minionego okresu polscy teoretycy i praktycy z zakresu kryminalistyki polemizowali między sobą na temat oceny dowodu z opinii osmologicznej[629], czy może być on pełnowartościowym w sprawie, skoro mimo udoskonalania metodyki badawczej okazuje się, że próg błędu ekspertyzy osmologicznej uznawany jest za ciągle stosunkowo wysoki.

Z prawnego punktu widzenia zostało przyjęte, że wartość dowodowa na podstawie ekspertyzy osmologicznej jest niewystarczająca do skazania osoby, gdy będzie jedynym lub głównym dowodem w danej sprawie. Uważa się obecnie, że metodyka badań osmologicznych i przyjęte standardy badawcze[630] pozwalają uznać opinię osmologiczną za pełnowartościowy dowód procesowy, choć wymagający wnikliwej oceny, jak praktykuje się to i w pozostałych ekspertyzach kryminalistycznych. Niemniej przyjęcie opinii osmologicznej jako dowodu w sprawie wymaga wsparcia innymi dowodami, tworzącymi „całość" obciążającą sprawcę i prowadzącą do stwierdzenia, że nikt poza nim nie mógł popełnić danego przestępstwa. Potwierdza to wyrok Sądu Najwyższego (SN) z 1 grudnia 2005 r. (sygn. akt IV KK 69/05)[631], w którym stwierdzono: „*Dowód z eksperymentu zapacho-*

---

628 SW w Koszalinie (sygn. akt II K 25/95) zg. z wyrokiem SR w Drawsku Pomorskim (sygn. akt II K 129/94), uznał: „*W innej sprawie dotyczącej kradzieży z włamaniem, podczas oględzin miejsca zdarzenia, znaleziono i zabezpieczono dwie rękawice. W celu zebrania materiału dowodowego prowadzący dochodzenie zwrócił się o przeprowadzenie »eksperymentu osmologicznego«. Materiał dowodowy stanowił ślad osmologiczny zabezpieczony ze znalezionych rękawic, materiał porównawczy zaś pobrany z dłoni podejrzanego. Przeprowadzono badanie osmologiczne, w wyniku którego wykazano zgodność zapachową materiału dowodowego z materiałem porównawczym pobranym od podejrzanego. Oskarżony przed sądem przyznał się do popełnionego czynu, a zebrane dowody, w tym i wyniki badania osmologicznego, stanowiły uzupełnienie i jednocześnie potwierdzenie wyjaśnień oskarżonego*". M. Duniewska. Ewolucja metod badań zapachowych – początki osmologii w Polsce.*Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*. Vol. 35, Nr AUWr No 3670, 2015, s. 155-167.

629 J. Widacki. Kilka uwag o identyfikacji zapachów ludzkich przez psa na użytek procesu karnego. *Palestra*. Nr 11-12, 1998, s. 102-108.

630 *Metodyka badań osmologicznych*, Nr BJ-W4-Mb-1; *Standardy wyposażenia pracowni osmologicznych w laboratoriach kryminalistycznych kwp/KSP*, Nr BJ-W4-St-1 z 14 sierpnia 2013 r. Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji; J. Dzierżanowska. Metodyka ekspertyzy osmologicznej. *Roczniki Nauk Prawnych*. Vol. 26, Nr 3, 2016.

631 *Prokuratura i Prawo*. 2006, dodatek Orzecznictwo, Nr 4, poz. 5; Krakowskie Zeszyty Sądowe 2006, Nr 4, poz. 25. Postanowienie SN z 5 lutego 2001 r. (sygn. akt III KKN 333/98, LEX nr 52013), zawiera nawet dalej idący pogląd: „*Opinia osmologiczna została oparta na prawidłowo przeprowadzonych eksperymentach i nawet jako jedyny dowód byłaby dowodem wystarczającym do przypisania winy oskarżonemu*". Odmiennego zdania był czeski Sąd

wego i opinii osmologicznej był jedynym dowodem obciążającym oskarżonego i stał się w konsekwencji wyłączną podstawą wyroku skazującego. I jakkolwiek nie można wykluczyć, że dowód taki, będąc jedynym dowodem wskazującym na osobę sprawcy przestępstwa, może być podstawą wyroku skazującego, to z pewnością należy przyjąć, że wyrok taki mógłby zapaść tylko w wypadku usunięcia wszelkich wątpliwości, co do osoby sprawcy"[632].

Z kolei SN w postanowieniu z 5 lutego 2001 r. wyraził, że: „*wszystkie dowody podlegają takiej samej ocenie, niezależnie czy dowodem są zeznania świadka, czy opinia osmologiczna, podlegają one swobodnej ocenie sądu opartej na zasadach prawidłowego rozumowania opartego na wiedzy i doświadczeniu życiowym. Przepisy kodeksu postępowania karnego nie dzielą dowodów na bardziej i mniej wartościowe ani na takie, co mogą występować samodzielnie i takie, co nie mogą być jedynymi wskazującymi na winę oskarżonego*"[633]. Postanowienie to jest niezwykle ważne, gdyż przedstawia opinię biegłego z zakresu osmologii jako pełnoprawny dowód podlegający takiej samej ocenie, jak każdy inny dowód w procesie karnym. Ponadto w przytaczanej w niniejszym artykule literaturze przedmiotu podkreśla się, że dowody należy traktować równorzędnie, a ich wartość można określić dopiero w powiązaniu z innymi dowodami. Na podobnym stanowisku stanął także SA we Wrocławiu, który w wyroku z 8 września 2010 r. (sygn. II AKa 103/10, Lex nr 776875) uznał: „*Dopuszczenie w procesie karnym dowodu z eksperymentu zapachowego (osmologicznego) – przeprowadzonego metodologicznie poprawnie – oznacza, że taki dowód, jak też inne ujawnione w postępowaniu,*

Najwyższy, który orzekł, iż dowód osmologiczny nie może być jako jedyny dowód podstawą wyroku skazującego; wyrok z 14 maja 2008 r. (sygn. 3 Tdo 439/2008), zob.: J. Wójcikiewicz. *Temida pod mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993–2008.* 2009, s. 116.

632 Na podobnym stanowisku stoi wielu prawników, co widać z przeprowadzonej przez dr Joannę Stojer-Polańską ankiety, której poddano 119 sędziów i 77 prokuratorów. Okazało się, że 56,3% sędziów i 41,6% prokuratorów uznało ekspertyzę osmologiczną za dowód naukowy, ale zaledwie 14,3% sędziów i 15,6% prokuratorów byłoby skłonnych skazać oskarżonego tylko na podstawie tego badania, zob.: J. Stojer-Polańska. *Dowód naukowy w świetle wypowiedzi uczestników postępowania karnego oraz jego obraz w serialach kryminalnych*. 2011, s. 62-68.

633 Postanowienie SN z 5 lutego 2001 r. (sygn. akt III KKN 333/98, Lex Polonica nr 392227).

podlega swobodnej ocenie, której zasady nie sprzeciwiają się ustaleniu sprawstwa oskarżonego także wówczas, gdy wymieniony dowód jest w sprawie jedynym dowodem bezpośrednim, albo też poszlaką, które zamykają łańcuch poszlak, w sposób jednoznacznie wskazujący na fakt główny"[634].

Identyfikacja osmologiczna jest specyficznym rodzajem ekspertyzy, gdyż narzędziem badawczym nie jest urządzenie, a zwierzę, dlatego nie da się do końca poznać mechanizmów, jakimi kieruje się przy identyfikacji zapachu. Analizowane dane odwołujące się do eksperymentów prowadzonych w Ameryce, Holandii i w Polsce wykazują wartość diagnostyczną (wiarygodność metody) badań osmologicznych. Uzyskane wyniki wykazały, iż średnio na 13–14 pozytywnych identyfikacji, jedna jest fałszywa, a więc wartość diagnostyczna wynosi 13,6. Podobne badania prowadził Tadeusz Jezierski i potwierdził powyższe, że „*na każde 13–14 pozytywnych identyfikacji jedna może być fałszywa. Wynik identyfikacji osmologicznej może być zatem rozpatrywany w sądach jedynie jako rodzaj dowodu dodatkowego*"[635]. Dzięki temu ekspertyzę osmologiczną umieszczono w grupie „umiarkowanego ryzyka" (10-29,4), podobnie jak wartość diagnostyczna badań poligraficznych, których nie bierze się pod uwagę, kiedy trzeba oprzeć na nich wyrok[636].

Z punktu widzenia wykorzystywania zapachu do identyfikacji indywidualnej osób dla potrzeb organów ścigania najważniejsze jest, aby odsetek wskazań fałszywie pozytywnych był jak najniższy, nawet kosztem mniejszej ilości wskazań pozytywnie poprawnych. Dla porównania w wyszukiwaniu np. zapachów narkotyków ważniejsze jest, aby odsetek wskazań pozytywnie poprawnych był jak

634 Prokuratura i Prawo. 2011, dodatek Orzecznictwo, Nr 7–8, poz. 28.

635 U. Rogalla. Zapachowa identyfikacja – rozmowa z profesorem Tadeuszem Jezierskim. *Genetyka i Prawo*. Nr. 1, 2009, s. 11; D. J. Krapohl. Validated Polygraph Techniques.*Polygraph.* Vol. 35, Nr 3. 2006, s. 149.

636 Parametrami, które można zastosować do określenia wartości diagnostycznej są: *wskazania fałszywie pozytywne*– pies wskazuje błędną próbkę; *wskazania fałszywie negatywne*– pies nie wskazuje próbki, którą powinien wskazać; *wskazania pozytywnie poprawne*– pies wskazuje prawidłową próbkę, zob.: T. Bednarek. Wartość diagnostyczna badań osmologicznych. *Problemy Kryminalistyki*. Nr 254, 2006, s. 16.

najwyższy, do wskazań fałszywie pozytywnych nie przywiązuje się aż tak dużej wagi, gdyż ich wystąpienie pociąga za sobą znacznie mniejsze konsekwencje[637].

Zgodnie z metodyką, biegły z zakresu osmologii powinien sprawdzić czy nadesłany do badań materiał nie nosi fizycznych cech jego naruszania, przeprowadza analizę treści zawartych na metryczkach dołączonych do materiału, przy czym prawidłowy sposób zabezpieczona technicznego i procesowego kwalifikuje materiał do dalszego etapu. Polega on na typowaniu materiału do badań zaplanowanym przebiegiem postępowania, ponieważ badania mimo ram metodologicznych różnią się między sobą. Skutkuje to tym, że nie da się jednoznacznie określić wartości diagnostycznej tej metody. Niejednokrotnie zdarza się, iż w celu podwyższenia „pewności" metody stosuje się dodatkowe próby kontrolne lub wprowadza dodatkowego psa, co z jednej strony niewątpliwie obniży próg błędu, a z drugiej, może doprowadzić do znacznego spadku wskazań pozytywnie poprawnych. Czynnikiem wpływającym na wartość diagnostyczną ekspertyzy osmologicznej jest też ostrość dyskwalifikacji użytych psów. Metodyka jasno precyzuje, że przed badaniami identyfikacyjnymi należy wykonać co najmniej 3 próby kontrolne i jedną próbę kontrolującą sprawność węchową psa po zakończeniu badań. Wyrażenie „co najmniej" nie oznacza, że ta ilość może być znacznie większa, bo mogłoby to doprowadzić do dyskwalifikacji większości psów z danej jednostki, a to uniemożliwia przeprowadzenie dalszej części badań. W osmologii najbardziej rozpowszechnionym standardem oceny techniki lub metody badawczej jest standard Douberta, opisany w wyroku amerykańskiego Sądu Najwyższego z 28 czerwca 1993 r., *w sprawie Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals*. Jako wartość diagnostyczna zakłada, że aby metoda mogła zostać uznana za dowód naukowy musi spełniać następujące kryteria: 1) falsyfikacji – musi być sama w sobie sprawdzalna; 2) recenzji i publikacji – uznanie metody badawczej poprzez

637 M. Jędrzejczyk. Analiza ekspertyzy osmologicznej – metodologia i wartość dowodowa w postępowaniu karnym. *Młody Jurysta*. Vol. 4, 2017, s. 18-29.

opisanie i ocenienie jej w literaturze przedmiotu; 3) wartości diagnostycznej i standaryzacji – powinien być znany lub przewidywany procent (poziom) błędów uzyskanych przy stosowaniu metody i kontrolujące ją standardy naukowe; 4) uzupełniające – uzyskała powszechną akceptację specjalistów z danej dziedziny nauki[638]. Po przyjęciu tych kryteriów przeprowadzono w Stanach Zjednoczonych ocenę wartości dowodowej śladów zapachowych badanych w ramach ekspertyz osmologicznych, zlecanych w toku dochodzeń i postępowań karnych. Na podstawie badań opartych na wymogach międzynarodowych standardów i zebranych opinii praktyków stwierdzono, że prawidłowe wskazania psów uznano za wiarygodne, bo mieściły się w obrębie około 80% wartości diagnostycznej[639]. Należałoby zatem przyjąć, że jest to wynik, który nie skłania do wyeliminowania badań tych śladów i niestosowania ich do identyfikacji zapachu ludzkiego, z którego wywiedzione wnioski powinny być przedmiotem ekspertyzy biegłego. Przeprowadzone analizy wyraźnie bowiem wskazały na przydatność molekuł zapachowych do celów dowodowych.

Spotyka się wyroki[640], w których sądy w uzasadnieniu podchodzą sceptycznie do sposobu przeprowadzenia ekspertyzy osmologicznej. Biorąc pod uwagę fakt, że poprawne jej wykonanie wymaga wiadomości specjalnych, sąd nie mając takiej wiedzy nie powinien ingerować w zakres pracy biegłego. Oceniając jego opinię powinien zwracać uwagę na to czy z metodologicznego punktu widzenia została właściwie przeprowadzona i w jaki sposób biegły doszedł do ostatecznej konkluzji

638 M. Jędrzejczyk. Analiza ekspertyzy osmologicznej – metodologia i wartość dowodowa w postępowaniu karnym. *Młody Jurysta*. Vol. 4, 2017, s. 25-26.

639 J. J. Ensminger, T. Jezierski, M. McCulloch. Scent Identification in Criminal Investigations and Prosecutions. *New Protocol Designs Improve Forensic Reliability.* 2010, s. 206-208.

640 Por. Wyroki: SN z 12.01.2000 r. (sygn. akt IV KKN 269/99); SN z 1.12.2005 r. (sygn. akt IV KK 69/05); SA w Warszawie z 19.01.2000 r. (sygn. akt II AKa 436/99); SA w Białymstoku z 29.05.2003 r. (sygn. akt II AKa 90/03); SA we Wrocławiu z 12.05.2016 r. (sygn. akt IIAKa 107/16); SO w Kielcach z 14.02.2014 r. (sygn. akt IX Ka 1828/13); SO w Piotrkowie Trybunalskim z 17.11.2015 r. (sygn. akt IV Ka 607/15); SO Warszawa-Praga z 8.04.2016 r. (sygn. akt VI Ka 112/16); SO Warszawa-Praga z 24.01.2017 r. (sygn. akt VI Ka 660/16); SO Warszawa-Praga z 9.07.2018 r. (sygn. akt VI KA 1525/17); SR w Lidzbarku Warmińskim z 13.06.2017 r. (sygn. akt II K 287/16).

we wnioskach. Z uwagi na fakt, iż ekspertyza osmologiczna nie jest zbyt częstą metodą identyfikacji osób, wiedza z tego obszaru może być nieznana organowi procesowemu w stopniu gwarantującym rzetelność jej oceny[641], więc próbując ją ocenić, należy uwzględniać pozostałe materiały zgromadzone w sprawie. Potwierdziły to przeprowadzone ankiety, które dowiodły, że większość sędziów karnych przyznaje, że nie posiada wystarczającej wiedzy do oceny dowodów naukowych, a ekspertyzę osmologiczną uważają za jedną z najtrudniejszych do oceny spośród stosowanych metod badawczych[642]. Trzeba mieć i świadomość, że pozytywny wynik najrzetelniej przeprowadzonej ekspertyzy osmologicznej świadczy tylko o tym, że osoba przebywała w danym miejscu lub miała bezpośredni kontakt z danym przedmiotem, co nie jest jednoznaczne z popełnieniem przestępstwa. Na podstawie ekspertyzy osmologicznej w procesie dowodzenia można więc opierać się jako na istotnej „poszlace", która wsparta pozostałymi dowodami układającymi się w sensowne rozwiązanie sprawy, stanowi pełnoprawny dowód (poznanie prawdy obiektywnej).

Kazus wskazujący na skuteczność rozpoznawania węchowego psa tropiącego

- W dniu 18 listopada 2014 r. w godzinach popołudniowych ujawniono zwłoki 19.letniej Dominiki G., która dzień wcześniej nie wróciła ze szkoły do domu. Jej obnażone ciało, na którym stwierdzono jedynie apaszkę na szyi i biustonosz zakrywający piersi, leżało w rowie przy drodze krajowej nr 94, między Środą Śląską a Komornikami. Z poczynionych ustaleń wynikało, że młoda kobieta źle poczuła się w szkole i nie czekając na podwiezienie samochodem przez koleżankę, wracała pieszo i tylko kilkaset metrów dzieliło ją od domu. W pobliżu rowu, gdzie leżało ciało ujawniono plecak

641 M. Szczepaniec, J. Zygmunt. Wartość dowodowa opinii osmologicznej. *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego.* 2009, s. 565.

642 V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, J. Wójcikiewicz. Sędziowie wobec dowodu naukowego. *Kryminalistyka i inne nauki pomostowe w postępowaniu karnym*. Red.: J. Kasprzak, B. Młodziejowski. 2009, s. 47-48.

(później ustalono, że był własnością zmarłej), fragment brzeszczotu noża, 2 „kawałki bibuły w okolicy krocza", zabezpieczono także konserwy zapachowe i ślad traseologiczny wskazujący na koła jednośladu (roweru). Podjęte działania doprowadziły do odnalezienia odzieży Dominiki G., która była porozrzucana w różnych miejscach Środy Śląskiej. Np. torebkę nastolatki znaleziono przy pobliskim sklepie, a telefon komórkowy na terenie ogródków działkowych w Środzie Śląskiej. Przeprowadzona sekcja zwłok Dominiki G. w KiZMS we Wrocławiu potwierdziła udział osób trzecich w pozbawieniu jej życia, wykazała, że została zgwałcona, po czym zadano jej ostrym narzędziem 48 ciosów, w wyniku których doszło do śmierci. W toku autopsji zabezpieczono materiał genetyczny, tampony z okolic łonowa i papier okrywający lewą dłoń denatki.

W sprawę zaangażowano służby policyjne z Polski i Oddział Prewencji Policji Saksońskiej. W celu ustalenia trasy przemieszczenia się sprawcy, przeprowadzono eksperyment procesowy z udziałem dwóch psów myśliwskich rasy bloodhound, z których pracy korzysta Policja niemiecka. Oba psy podjęły trop z okolicy rowu w pobliżu wsi Komornikami i doprowadziły do rynku w centrum Środy Śląskiej. Niestety nie realizowano tam dalszych działań, gdyż sądzono, że niemożliwe jest znalezienie zabójcy w miejscu, gdzie praktycznie mógł przebywać każdy. Jednak jeden z psów ujawnił wiele śladów zapachowych osoby (później okazał się nim sprawca) i przy kolejnej próbie tropienia usiadł i warował pod domem tej samej posesji. Do sprawy wykonano m.in. badania genetyczne w LK KWP we Wrocławiu, gdzie w trakcie prowadzonych analiz przebadano 550 próbek materiału dowodowego i materiał porównawczy pobrany od 113 osób mogących mieć związek ze zbrodnią. Po wykonaniu licznych analiz, ogromie pracy włożonej w czynności procesowe i pozaprocesowe, z nieskutecznym wynikiem poszukiwań zabójcy, powrócono do „psiego tropu". Prowadzący sprawę postanowili wejść na teren zaznaczonej psim węchem posesji, gdzie okazało się, że zabezpieczono rower, który był stosunkowo „czysty". Po rozkręceniu różnych części, pobrano

drobne ślady biologiczne pod siodełkiem i przy kierownicy. Dzięki badaniom genetycznym ustalono, że była to krew ludzka o profilu DNA zgodnym z profilem Dominiki G. W ten sposób krąg ze 113 osób mogących mieć związek z zabójstwem zmniejszył się do 5 osób, od których wystarczyło pobrać materiał biologiczny, gdyby zdecydowano się na podjęcie czynności po skończonej pracy węchowej jednego z psów. W wyniku ustaleń policjanci zatrzymali 45.letniego Zbigniewa R. ze Środy Śląskiej, który mieszkał na wskazanej przez psa posesji i zajmował się zbieraniem puszek w okolicach Środy Śląskiej. Po przesłuchaniu w prokuraturze, wykonanych badaniach genetycznych i innych, eksperymentach procesowych oraz wizji lokalnej na miejscu zdarzenia, mężczyzna przyznał się do popełnienia zbrodni[643].

Ze względu na fakt, że pies nie posługuje się mową człowieka, nie można go więc „dopytać" co chciałby przekazać. W warunkach procesowych, czyli *in concreto* w danej sprawie, biegły z zakresu osmologii musi polegać na wskazaniu dokonanym przez psa, tym samym zaufać węchowi i efektywności wyszkolenia psa. Te właśnie kwestie rodzą najwięcej wątpliwości na sali sądowej. Strony procesowe nie traktując we właściwy sposób opinii osmologicznej, wskazują głównie na brak możliwości komunikacji werbalnej z psem. Problemem jest także brak najnowszej literatury przedmiotu i przeprowadzenia kolejnych badań dotyczących wartości diagnostycznej ekspertyzy osmologicznej co powoduje, że osoby niemające kryminalistycznego wykształcenia mają niewłaściwe podejście, traktując na sali sądowej opinię osmologiczną jako dowód akcesoryjny.

Wnioski

- Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat wiele zrobiono dla rozwoju osmologii kryminalistycznej i przekonania o przydatności zapachu ludzkiego

643 Źródło własne autorki: https://i.pl/makabryczna-zbrodnia-w-srodzie-slaskiej-sa-nowe-fakty/ar/3658514 https://gazetawroclawska.pl/strach-pod-sroda-slaska-po-zabojstwie-19letniej-dominiki-potwor-musi-zaplacic-film/ar/ 3661386; https://www.tvp.info/17785974/dominika-golinowska-zamordowana-sledztwo-w-srodzie-slaskiej; https://gazetawroclawska.pl/dozywocie-za-morderstwo-dominiki-spod-srody-slaskiej/ar/9435775

w rozwiązywaniu spraw karnych, a jednak pomija się (bynajmniej w Polsce) to przydatne źródło informacji. Nadal brak przekonania co do wartości dowodowej zidentyfikowanych śladów osmologicznych. Stwierdza się podejście oparte na wątpliwościach mimo, iż zapach jest cechą indywidualną i mimo „lotności" – mierzalną za pomocą psiego powonienia, co autorka starała się zaprezentować w niniejszym doniesieniu.

- Stwierdza się również sprzeczności wynikające z przepisów co do wymogów związanych z zabezpieczaniem molekuł zapachowych, ich późniejszych badań oraz interpretacji wyników pochodzących z identyfikacji osmologicznej, co budzi kontrowersje. Wielu badaczy, przedstawicieli organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości ma różne podejście do powyższego, przy czym zadają sobie pytania czy lepiej nie zabezpieczać śladów zapachowych, pozbawiając się w ten sposób istotnego źródła informacji, czy lepiej je zabezpieczać i nie badać lub zlecać badania, narażając się na uzyskanie ustaleń identyfikacyjnych, które będą postrzegane z pewną dozą wątpliwości.
- Istotę błędnego podejścia do śladów osmologicznych można sprowadzić do stwierdzenia, że ślad czyjejś obecności na miejscu zdarzenia nie zawsze jest równoznaczny ze śladem sprawstwa. Podczas przesłuchania podejrzany możne wyjaśnić, że ślad osmologiczny pozostawił na miejscu zdarzenia, bo był tam z tego lub innego powodu. Ów ślad świadczyć może więc jedynie o tym, że osoba, która ten ślad pozostawiła rzeczywiście była na określonym miejscu, co nie musi być jednoznaczne z tym, że ta osoba była sprawcą zdarzenia przestępnego.
- Pytania o przyszłość osmologii: *Quo vadis* osmologia? Jakie jest miejsce tej dziedziny w przestrzeni kryminalistycznej, ... co dalej? – dają dużo do myślenia, a przede wszystkim do zrobienia w omawianej materii. To niewątpliwie pytania retoryczne, bo przecież tyle zrobiono dla rozwoju osmologii, bo każdy środek dowodowy jest ważny, bo przecież przybliża nas do pewnych ustaleń i prawdy, którą można wykorzystać w sprawie, zwłaszcza, gdy w grę wchodzi życie lub zdrowie człowieka. Mimo kontrowersji, jakie wzbudza badanie śladów osmologicznych, niejednokrotnie przyczyniły się one do rozwikłania poważnych spraw, są więc potrzebne.
- Konieczne są jednak dalsze badania laboratoryjne, terenowe i wymiana

doświadczeń z dokonań poszczególnych państw w obrębie analiz tych śladów. Zwłaszcza doświadczenia Amerykanów, Holendrów, Finów czy Niemców są cennym wkładem w dorobek i możliwość reaktywacji tak ważnego obszaru wiedzy, jaki ślady osmologiczne wnoszą do istotnych ustaleń i możliwości dokonania identyfikacji osobniczej. Trzeba mieć nadzieję, że wcześniejszy wkład w rozwój osmologii nie pójdzie „na marne" i znajdzie swoje miejsce w przestrzeni kryminalistycznej.

- Rozwój chromatografii gazowej i detekcji składników substancji lotnych [stosowanie mikroekstrakcji fazy stałej połączonej z chromatografią gazową sprzężoną ze spektrometrią masową (SPME–GC/MS), przy użyciu korelacji rang Spearmana] pozwoliły na rozróżnianie osób z dokładnością zbliżoną do około 99%. Do tego rozwój elektroniki i komputeryzacji opartej na pojemnych zasobach pamięci, doprowadziły do skonstruowania przenośnych aparatów pozwalających ze znacznych odległości wykrywać i identyfikować zapachy. Intensywne badania na tym polu zmierzające do miniaturyzacji sprzętu, zwiększenia zasięgu i selektywności detekcji prowadzone są i realizowane w praktyce. Jednak nie zmieni to funkcji psa w badaniach śladów osmologicznych. Właściwie wyszkolony i prowadzony pies będzie w stanie jeszcze bardzo długo zajmować należne jemu miejsce w osmologii kryminalistycznej.

QUO VADIS, OSMOLOGY?

Renata Włodarczyk

Summary

This article is based on knowledge from the literature on the subject of osmology, as well as on the author's own experience. Looking at the current situation, the author would like to draw attention to the need to restore osmological traces, which for some time have not been particularly prominent in Polish forensic science. They have receded into the background, but still have a lot to offer, especially in view of the understanding by the services securing forensic traces of the importance – at further research stages – of the phenomenon of contamination. The study of odor traces, which was successfully included in the scope of identification arrangements for solving criminal cases, was not introduced and developed in order to now squander the potential of knowledge, experience, effort and technical means adapted to carry out research as part of osmological expertise. Osmology is undoubtedly important from the point of view of forensic science, so the question of "quo vadis, osmology?" should not be asked. Instead, this field should be developed in the fullest sense of the word.

Keywords: osmology; forensics; osmological traces; smell; protection; examination; osmological expertise.

QUO VADIS OSMOLOGIJA?

Renata Włodarczyk

Santrauka

Šis straipsnis yra pagrįstas literatūros šia tema žiniomis, taip pat autorės patirtimi. Straipsnyje atkreipiamas dėmesys į tai, kad būtina atkurti osmologinių pėdsakų tyrimo tradicijas, kurios, remiantis Lenkijos kriminalistika, jau kurį laiką lieka paraštėse. Tačiau kriminalistinių tyrimų praktika rodo, kad kvapo pėdsakas išlieka svarbus ir aktualus ekspertiniu požiūriu. Primenama, kad šie pėdsakai buvo sudedamoji identifikacinių tyrimų dalis, tyrimo metu šiuo klausimu buvo sukauptas tiek teorinių, tiek praktinių žinių bagažas ir validuotų metodų sistemą. Taigi osmologija neabejotinai svarbi kriminalistikos požiūriu, todėl nereikėtų kelti klausimo *quo vadis osmology*, o plėtoti šią sritį.

Reikšminiai žodžiai: osmologija; teismo ekspertizė; osmologiniai pėdsakai; kvapas; osmologinė ekspertizė.

LIQUID LATEX LIFTING – A MODERN TECHNOLOGY FOR THE SECURING OF BLOOD, DNA AND FINGERPRINTS AFTER ARSON EVOLVING FROM THE ROOTS OF CRIMINALISTICS

Dr. Silke M.C. Brodbeck,

Blutspureninstitut,

Germany,

E-mail: info@blutspureninstitut.com

"The camera can´t see space. It sees surfaces. People see space." David Hockney.

Annotation. This article provides a technical overview of Liquid Latex Lifting (LLL), a method for the recovery of bloodstains, DNA and fingerprints in arson cases. LLL is a practical and comparatively cheap method which can be used in arson cases with soot for the recovery of trace evidence beneath.

Fires are used by perpetrators to cover up their crimes and to destroy evidence of their acts. In many cases, the combustion of crime scenes is incomplete, which results in soot. Investigators stand in crime scenes which are completely covered with soot, and therefore by visual examination seem to be black. It is important to understand that the soot is only an additional cover layer, and that in cases of preserved surfaces without thermal destruction the traces are beneath the sooth. Therefore, criminal cases involving arson with soot and preserved surfaces need to be examined with the same level of detail as any regular crime scene. This article describes the technique of retrieving traces of blood, DNA and fingerprints from beneath the soot layer.

Keywords: blood; DNA; fingerprint; evidence; crime scene; arson, murder.

Introduction

Today, when we think of rubber, names like Charles Goodyear (1800–1860) and John Boyd Dunlop (1840–1921) come to mind for many people. Charles Goodyear is known for the creation of the vulcanization and the stabilization of natural rubber. John Dunlop is known for the creation of the first air inflated tire. Both also lent their names to tire companies, although neither of these companies were founded by the Scottish veterinary surgeon John Dunlop or the American chemist Charles Goodyear.

When we look back at the development of crime scene investigation, we can see that the use of elastomers started with Hans Gross (1847–1915), although with a different application method. Hans Gross used gum arabic for the securing of bloodstains from walls. With this method, he was able to take the bloodstains down and to take the samples of the stains with him.

The principle is the same in today's use of liquid latex: a substance is on a surface and the aim is to remove it, so the latex, an elastomeric substance, is applied over it. During the drying process, the latex binds to the substance on the surface, which is then removed due to its adhesion when the dried structure is pulled away. Another application for this method can be found, e.g., in the cleaning of walls, as was performed in Europe when airport terminals were transferred from smoking into non-smoking areas.

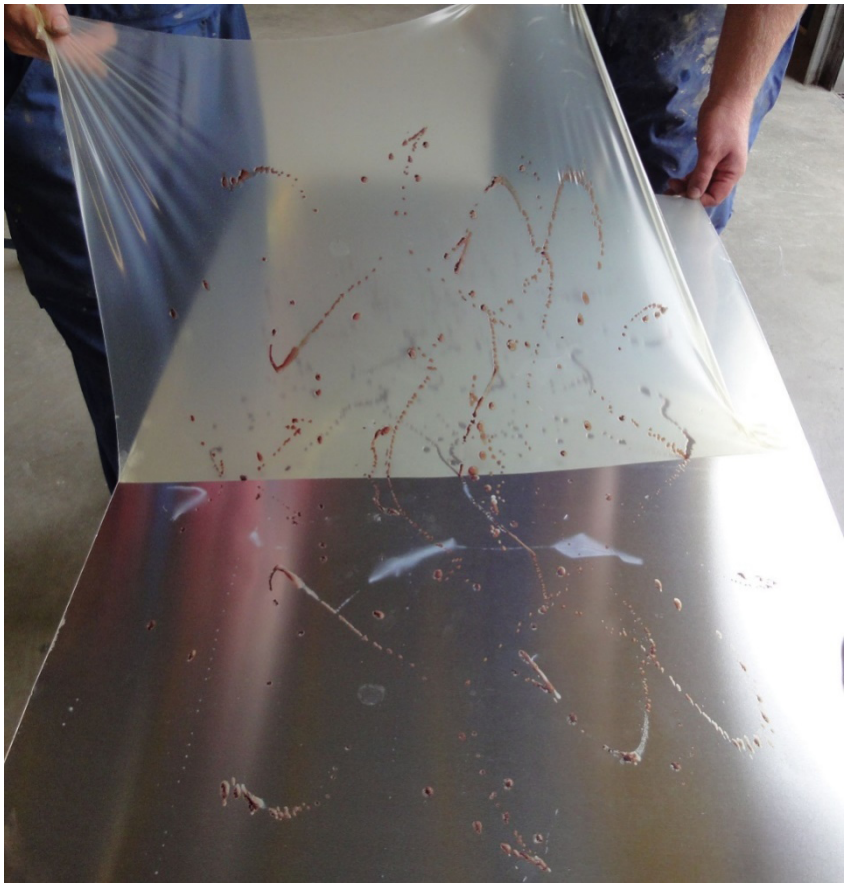

Figure 1. Blood was dried for experimental use on a piece of metal. Liquid latex was then sprayed on and, after drying, the dried latex was pulled away. As can be seen, traces remain on both surfaces – part on the metal, part on the latex. This depends on the trace adhesion of both surfaces. (Source: Blutspureninstitut).

Material – the latex

Natural rubber is a natural product of the rubber tree. It is a whitish sticky milk that forms a colloidal dispersion. Today, there is also a wide range of synthetic latex known. As many people know, latex is not stable over time and is sensitive to UV. Therefore, its duration of storage is limited, which needs to be taken into consideration when securing traces from the rubber membrane. If traces are to be secured from the latex membrane, they need to be secured in a timely manner.

Arson

As described earlier, perpetrators of crime use fire for the covering of their acts and for the destruction of traces. Fire is an oxidation process, and it requires three factors: oxygen, a combustible, and an ignition source. In cases when the combustion is incomplete, soot is developed, which covers the traces beneath. In these cases, the evidence for the crime does exist, but cannot be seen with the naked eye. Soot is a black substance, mostly consisting of carbon.

Figure 2. The forensic problem in arson cases. Bloodstains, DNA and fingerprints exist on a surface, but soot, as a black substance, covers them. (Brodbeck, 2013).

It is of importance to understand that bloodstains, DNA and fingerprints can survive higher temperatures, but protein structures will be denatured and destroyed. This leads to the fact that bloodstains can often be seen after the use of liquid latex lifting, but presumptive tests for blood, which are protein-based, do not work anymore.

In real work at a crime scene, bloodstains can be seen – they show bloodstain patterns and a typical red color – but the presumptive test might fail. In these situations, identifying DNA is used to add information.

When applied, latex is milky and non-transparent in its liquid state. This changes due to the drying process. After drying, the latex is transparent, and in many cases the stains can be seen through the dried membrane. Typically, latex is applied with a normal compressor system and a spray gun.

Figure 3. The application of liquid latex with a spray gun and a compressor system. Please note airway protection in the form of a respirator blower.

Drying time depends on the thickness of the sprayed layer: the thicker the layer, the longer the drying time. It also has to be noted that techniques for spraying differ from those used in airbrushing or compressor-based painting. The even thickness of the sprayed membrane is not important in criminalistics work; adhesion is much more important, and is the key factor within this criminalistics spraying procedure.

After the application, the latex is completely dried. If the crime scene is well secured, this can be allowed to happen overnight. It is also easier to work in a cooler crime scene. For this reason, arson crime scenes should be left to cool down prior to work with liquid latex.

After drying is complete, the membrane is pulled away. It is easy to see that some of the traces remain on the surface and some of the traces bind to the membrane. Both surfaces can be used to secure traces; however, most people starting

out with this method usually secure traces from stable surfaces. The securing of traces from the membrane requires advanced technology and advanced knowledge of this technique.

Figure 4. The pulling of a latex membrane in an experimental setup. This method can be applied to samples of all sizes.

This procedure can be repeated as often as needed. In cases of a very thick soot layer, it might be necessary to repeat it.

The elegance of this method lies within specific types of trace – e.g., fingerprints. In dactyloscopy, fingerprints are often secured by dusting them with, e.g., powdered carbon. Because soot already consists of carbon, often when the latex membrane is pulled away at crime scenes, the fingerprints are already visible, as if they had been dusted.

Securing the evidence is then performed according to the usual standards.

Conclusions

Materials

Liquid latex can be applied on all solid surfaces, such as concrete, glass, wood and others. These surfaces usually show good results for the recovery of trace evidence beneath the soot if they are not destroyed by fire.

Latex cannot be used on flexible surfaces such as thin paper or textiles. In the case of textiles, the large surface of these structures and their absorptive capacity inhibit the formation of a membrane. Therefore, this method does not work on many paper surfaces and most textile surfaces.

It also has to be observed that in crime scenes where there are, for example, expensive oil paintings or other objects of value, this method should first be tried on a comparable surface prior to using it on a valuable surface.

Advantages of liquid latex lifting

This is an inexpensive method which can also be used by beginners due to its robust application. Technical advanced procedures such as the securing of traces on the membrane require an advanced spraying technique and a wider knowledge.

Once the compressor system is acquired, it can be used for all sorts of forensic spray applications, and also in the application of Luminol (a non-specific method for the localization of blood suspect traces), Amidoblack or Leucocrystalviolett (Fuchsin dyes, both for the imaging of known traces).

It is easy to apply liquid latex and easy to remove the membrane, but it requires breathing protection for the safety of workers when using this method.

Liquid latex lifting can be repeated as often as needed and is a non-destructive method – both for the surface and for the traces. If the fire did not destroy the DNA, this method does usually not interfere with DNA sampling. However, it

should be remarked that in the use of new liquid latex products and new substances should be tested with negative and positive probes to ensure that there is no interference with the DNA sampling by the substance itself.

It also has to be remarked that with this method very large areas can be examined by spraying latex over them. The size of the membrane is chosen by the examiner and the way that the latex is sprayed upon the surface.

Disadvantages of liquid latex lifting

Liquid latex, although naturally produced, is often mixed with substances such as ammonia or zinc. In such cases, the environment should be protected.

These substances might cause breathing or skin irritation. Therefore, protection should be worn, as described above. It should be ensured that this substance is not applied to the human eye and, as a principle, persons with a latex allergy should not work with this method.

Additionally, it has to be remarked that soot itself is a carcinogen, so in every arson case procedures of work safety should be applied, and the airways especially should always be protected.

SKYSTAS LATEKSO LIFTINGAS – ŠIUOLAIKINĖ KRAUJO, DNR IR PIRŠTŲ ATSPAUDŲ ATKŪRIMO TECHNOLOGIJA PADEGIMŲ TYRIMO ATVEJAIS: EVOLIUCIJA NUO KRIMINALISTIKOS IŠTAKŲ

Silke M. C. Brodbeck

Santrauka

Šiame straipsnyje pateikiama techninė skystojo latekso pakėlimo – kraujo dėmių, DNR ir pirštų atspaudų atkūrimo padegimo atvejais – metodo apžvalga. Tai yra praktiškas ir palyginti pigus metodas, kuris gali būti naudojamas padegimo atvejais, kai yra suodžių, kad būtų galima atkurti pėdsakus.

Nusikaltimą padarę asmenys sukelia gaisrą siekdami nuslėpti savo nusikaltimus ir sunaikinti savo pėdsakus. Daugeliu atvejų nusikaltimo vietos deginamos ne visiškai, todėl susidaro suodžiai. Tyrėjai, būdami nusikaltimo vietose, kurios visiškai padengtos suodžiais, vizualiai apžiūrinėja objektus ir vietas, kurios atrodo juodos. Svarbu suprasti, kad suodžiai yra tik papildomas dengiantis sluoksnis ir tais atvejais, kai paviršius išsaugomas be terminio sunaikinimo, pėdsakai yra po suodžiais. Todėl įvykio vietos, susijusios su padegimu ir rastais suodžiais, konservuotais paviršiais, turi būti išnagrinėtos taip pat nuodugniai, kaip ir bet kuri įprasta nusikaltimo vieta. Šiame straipsnyje aprašoma kraujo, DNR ir pirštų atspaudų pėdsakų, esančių po suodžių sluoksniu, gavimo technika.

Reikšminiai žodžiai: kraujas; DNR; pirštų atspaudai; įrodymai; nusikaltimo vieta; padegimas; nužudymas.

Profesoriaus Henryk Malewski mokslinių publikacijų sąrašas (1989–2023)

orcid.org/0000-0002-0124-2242

1989

1. С. С. Босхолов, **Г. М. Малевский**, И. Р. Морозов. *Практикум по криминалистической тактике*. Минск, 1989, с. 90.

1990

2. **H. Malevski**. Kriminalistiniai įvykio vietos apžiūros uždaviniai ir problemos. *Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų reforma. Respublikinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės (1990 m. spalio 30-31 d.).* Vilnius, 1990, p. 95-97.

1993

3. **H. Malevski**. Aktualios prioritetinės įvykio vietos apžiūros problemos. *Teisė*. T.26. Mokslinės konferencijos tezės. Vilnius, 1993, p. 174-175.
4. J. Juškevičiūtė, S. Kuklianskis, E. Kurapka, **H. Malevski**, A. Pošiūnas, A. Žurauskas. Kriminalistikos vystymosi Lietuvoje perspektyvos. *LPA mokslo darbai*. T.1. Vilnius, 1993, p. 65-70.

1994

5. **H. Malewski**. *Oględziny miejsca zdarzenia: rzeczywistość i perspektywy.* Sympozjum nauk sądowych. Kraków, 1994, s. 16-17.
6. E. Kurapka, **H. Malevski**, J. Ivanauskas, J. Juškevičiūtė. *Kriminalistikos technika*. Praktikumas. Vilnius, 1994, p. 187.
7. **H.Malevski**, J.Ivanauskas. Naujas avalynės pėdsakų ryškinimo stipriame elektrostatiniame lauke būdas. *LPA mokslo darbai "Kriminalinė justicija"*, T. 2. Vilnius, 1994, p. 58-62.

1995

8. **H. Malevski**. Įvykio vietos apžiūros praktinės problemos ir jų sprendimo tendencijos (pagal jaunųjų VRM pareigūnų apklausos rezultatus). *LPA mokslo darbai "Kriminalinė justicija",* T.4.Vilnius, 1995, p. 159-168.

1996

9. **H. Malewski**. Nauczanie kryminalistyki w Litewskiej akademii policji. *Policyjny biuletyn szkoleniowy,*Nr. 3-4. Szczytno, 1996, s. 80-82.
10. **H. Malewski**. EPI-2 – przyrząd do ujawniania śladów pyłowych metodą elektrostatyczną. *Policyjny biuletyn szkoleniowy,* Nr. 3-4. Szczytno, 1996, s. 12-14.
11. **H. Malewski**. Służba techniki kryminalistycznej Ministerstwa spraw wewnętrznych Republiki Litewskiej. *Przegląd policyjny,* Nr. 3 (43). Szczytno, 1996, s. 122-131.

1997

12. **H. Malevski**, J.Juškevičiūtė. Dėl specialių žinių termino apibrėžimo. *LPA mokslo darbai "Kriminalinė justicija",* T.6. Vilnius, 1997, p. 35-45.

1998

13. **H. Malevski**. Specialistas kriminalistas įvykio vietos apžiūroje. *Jurisprudencija,* 9 (1). Vilnius, 1998, p. 88-101.
14. **H. Malevski**. Įvykio vietos tyrimas: šiuolaikinės problemos ir raidos perspektyvos. *Jurisprudencija*, T.10 (2). Vilnius, 1998, p. 179-185.
15. E. Kurapka, **H. Malevski**, E. Palskys, S. Kuklianskis. *Kriminalistikos technikos pagrindai.* Vilnius, 1998. Savarankiškai parašyti: IV, IX, X skyriai, VI skyriaus 5 skirsnis. Kartu su prof. E. Palskiu parašytas VIII skyrius, kartu su prof. S. Kuklianskiu parašytas XII skyrius.
16. E. Kurapka, **H. Malevski**, K. Stungys, J. Juškevičiūtė, J. Ivanauskas. *Kriminalistikos technika.* Praktikumas. Antras papildytas ir patobulintas leidimas. Vilnius, 1998.

1999

17. **H. Malewski**, A. Žalkauskienė. Umyślna falsyfikacja własnego podpisu w celu zakwestionowania jego autentyczności. *Problemy dowodu z dokumentu. Materiały VIII Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma 17-19 czerwca 1998 r.* Wrocław, 1999, s. 143-151.
18. E. Kurapka, **H. Malevski**. Dėl kai kurių ekspertinių tarnybų reformos problemų. *Jurisprudencija,* 12(4) T. Vilnius, 1999, p. 88-96.
19. **H. Malevski**. Kriminalistinė cheiloskopija – besiformuojanti kriminalistinės homeoskopijos kryptis. *Justitia*, Nr. 2. 1999, p. 27-29.
20. **H. Malevski**. Įvykio vietos apžiūra (monografija). Vilnius, 1999, p. 124.
21. **H. Malevski**, J.Gritė. *Kriminalistikos technikos kontroliniai darbai (mokymo leidinys).* Vilnius, 1999.
22. **H. Malewski**. *Oględziny w praktyce policji litewskiej. Nowoczesność oględzin procesowo-kryminalistycznych* /pod. red. Zajdera M. i Goca M. Szczytno, 1999, s. 218-226.

2000

23. E. Kurapka, **H. Malewski**. Zarys koncepcji rozwoju kryminalistyki na Litwie. *Problemy współczesnej kryminalistyki*. Tom III. Pod. red. E. Gruzy i T. Tomaszewskiego. Prace naukowe Zakładu kryminalistyki Wydziału prawa i administracji Uniwersytetu Warszawskiego i Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego. Warszawa, 2000, s. 207-212.
24. **H. Malewski**, A. Žalkauskienė. Self-falsifications or the variants of the signature. *Document Various Specification,*Nr. 1/2000. Edited by Z. Kegel. The University of Wrocław Faculty of Law and Administration Department of Criminalistics. Wrocław, 2000, p. 49-53.
25. G. Žukauskas, E. Kurapka, **H. Malewski**, P. Ancelis, E. Jasmontaitė. Some psychosocial problems among policmen in Lithuania. *Конституционно-правовые проблемы формирования социального правового государства.* Минск, 2000, с. 104-111.
26. **H. Malevski**. Kriminalistikos mokslo raida Lenkijoje. *Jurisprudencija,* T.16 (8). Vilnius, 2000. p. 61-72.

27. **H. Malevski**, A.Žalkauskienė. Tyčia iškraipytų asmeninių parašų tyrimas. *Jurisprudencija,* T.18 (10). Vilnius, 2000, p. 94-103.
28. E. Kurapka, **H. Malevski**. Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje. *Jurisprudencija*, T. 18 (10). Vilnius, 2000, p.5-12.

2001

29. **H.Malewski**, E.Kurapka, J.Juškevičiūtė. Definicja wiadomości specjalnych i jej ewolucja. *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Szwarca.Prace naukowe Wydziału prawa i administracji Uniwersytetu Wrocławskiego.* Wrocław, 2001, s.159-171.
30. **H. Malewski**, G. Žukauskas. Przestępczość i zjawiska patologii społecznej na przełomie wieków. *Studium Vilnense*, 2000, vol. 9, Nr. 2. Prace VI międzynarodowej konferencji "Nauka a jakość życia". Wilno, 2001, s. 208-210.
31. E. Kurapka, **H. Malewski**, E.Palskys. Aspects of Document Examination in Lithuania in View of Legal Proceedings and Criminalistics. *Document Various Specification,*Nr.2/2001. Edited by Z. Kegel. The University of Wrocław. Faculty of Law and Administration. Department of Criminalistics, 2001, s. 15-23.
32. **H. Malewski**, A.Žalkauskienė. Przyczyny błędów w ekspertyzie pismoznawczej. *Współczesne problemy dowodu z dokumentu*. Materiały IX Wrocławskiego sympozjum badań pisma, 14-16 czerwca 2000 r. Wrocław, 2001, s. 183-191.
33. **H. Malewski**, E.Kurapka. Zmiany w doktrynie prawa karnego procesowego i ich wpływ na ekspertyzę sądową. *Współczesne problemy dowodu z dokumentu*. Materiały IX Wrocławskiego sympozjum badań pisma, 14-16 czerwca 2000 r. Wrocław, 2001, s. 193-200.
34. E.Kurapka, **H. Malevski**. Šiuolaikinė kriminalistikos studijų struktūra ir didaktika. *Jurisprudencija*, 22 (14) tomas. Vilnius, 2001, p. 144-153.
35. E.Vaitkevičius, **H. Malevski**, E.Kurapka. Nešaunamieji ginklai: baudžiamosios teisės ir kriminalistikos probleminiai klausimai. *Jurisprudencija*, 22 (14). Vilnius, 2001, p. 236-245.
36. **H. Malevski.** Kriminalistinė antropometrija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija,* T. 1. Vilnius, 2001, p. 617-618.
37. J. Juškevičiūtė, E. Kurapka, **H. Malewski**. Some problems in the reform of Expert Institutions in Lithuania. *Z zagadnień nauk sądowych / Problems of Forensic Science*. Kraków, 2001, p. 55-67.
38. А. Жалкаускене, **Г. Малевски**, Р. Рингевич. Об автороведческой экспертизе текстов, выполненных на литовском языке. Криминалистика и судебная экспертиза. *Междуведомственный научно-методический сборник. Выпуск 50*. Киев, 2001, с. 120-126.
39. J. Juškevičiūtė. E. Kurapka, **H. Malevski**. Reform der Kriminalistischen Expertendienstes in Litauen**.** *In der Reihe "Analysen – Berichte-Perspektiven aus der Polizei-Führungs – Akademie*, Nr.2. Münster, 2001, s. 81-88.

2002

40. J. Juškevičiūtė, E. Kurapka, **H. Malevski**. A New Study Model of Criminalistics for the Law Enforcment Officers in Lithuania. *16thMeeting of the International Association of Forensic Sciences*. September 2-7, 2002. Editor Prof. Eric Baccino. Montpellier (France), 2002, p. 55-59.
41. А. Жалкаускене, **Г. Малевски**. Почерковедческая экспертиза в Литве: состояние

и тенденции перемен. *Теория та практика судовоіекспертизи і криміналистікі.* Выпуск 2. Збірник матеріалов міжнародноі науково-практичноі конференціі, Харків, 19-20 червня 2002 р. Харків, 2002, с. 182-190.

42. **H. Malewski**, A. Žalkauskienė. Causes of mistakes in handwriting science experience. *Contemporary Problems of Proof from a Document.* Proceedings of the IXth Wrocław Symposium of Handwriting Research, Wrocław, June 14-16, 2000. Edited by Z. Kegel. Wrocław, 2002, p. 195-203.
43. **H. Malewski**, E. Kurapka. Changes in penal law doctrine and they influence onto a forensic expertise. *Contemporary Problems of Proof from a Document*. Proceedings of the IXth Wrocław Symposium of Handwriting Research, Wrocław, June 14-16, 2000. Edited by Z. Kegel. Wrocław, 2002, p. 112-205.
44. E. Kurapka, **H. Malevski**, J.Juškevičiūtė, E. Vaitkevičius. *Kriminalistikos technika: kontroliniai klausimai ir praktinės užduotys*. LTU Policijos fakulteto studentams. Vilnius, 2002.
45. E. Kurapka, **H. Malevski**, J. Juškevičiūtė, R. Burda. *Kriminalistikos technika: rašto darbai ir praktinės užduotys*. LTU Teisės fakulteto studentams. Vilnius, 2002.

2003

46. E. Kurapka, **H. Malevski**. Reglamentacja ekspertyzy sądowej w nowym litewskim kodeksie postępowania karnego z roku 2002. *Kryminalistyczna ekspertyza pismoznawcza a grafologia*. Materiały X Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Wrocław 19-21 czerwca 2002 r / pod red. Z. Kegla. Wrocław, 2003, s.141-148.
47. E. Kurapka, **H. Malevski**. Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas. Pirmieji rezultatai. *Jurisprudencija*, 43 (35). Vilnius, 2003, p. 77-90.
48. **H. Malevski**, E. Kurapka, J. Juškevičiūtė. Crime Sciense Examination and Investigation: a New Model of Criminalistic Conception. *Forensic Science International*. Vol. 136/Suppl. 1, 2003, p. 18-19.
49. J. Juškevičiūtė, E.Kurapka, **H. Malewski**. Forensic Training in Lithuania: Problems and Tendencies. *Forensic Science International,* Vol. 136/Suppl. 1, 2003, p. 184-185.
50. E. Kurapka, **H. Malevski**, J. Juškevičiūtė. Conception of Legal Regulation of Forensic Science and the Practice of its Realization in Lithuania. *Forensic Science International*, Vol. 136/Suppl. 1, 2003, p. 333.
51. **H. Malewski**, A. Žalkauskienė. Selected Issues in Handwriting Examination in Lithuania in the Period of Transformation. *Document Various Specifications,*Nr. 7. Edited by Z. Kegel. University of Wrocław. Faculty of Law, Administration and Economics. Department of Criminalistics, 2003, p. 7-14.
52. **H. Malewski**. Komplementarność oględzin miejsca zdarzenia i ekspertyzy sądowej. *Problemy współczesnej kryminalistyki*. Tom VII, część pierwsza. Pod red. Ewy Gruzy, Tadeusza Tomaszewskiego, Mieczysława Goca. Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Uniwersytet Warszawski, Wydział prawa i administracji, katedra kryminalistyki. Warszawa, 2003, s. 33-38.
53. **H. Malewski**, G. Nedveckis. Wybrane zagadnienia fałszerstwa środków płatniczych na Litwie w latach 1990-2001. *Problemy współczesnej kryminalistyki*. Tom VII, część pierwsza. Pod red. Ewy Gruzy, Tadeusza Tomaszewskiego, Mieczysława Goca. Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Uniwersytet Warszawski, Wydział prawa i administracji, katedra kryminalistyki. Warszawa, 2003, s. 65-72.
54. **H. Malewski**, E. Kurapka. Wybrane prawno-kryminalistyczne zagadnienia broni białej

w teorii i praktyce. *Procesowo-kryminalistyczne czynności dowodowe*. Materiały pokonferencyjne, Szczytno, 2003, s. 89-95.

55. E. Vaitkevičius, E. Kurapka, **H. Malewski**. Wybrane zagadnienia stosowania broni na naboje Flobera. *Z Archiwum medycyny sądowej i kryminologii*, Nr.4. Kraków, 2003, s. 339-345.

2004

56. **H. Malewski**. Kształcenie kryminalistyczne na studiach prawnicznich na Litwie. *Rozprawy z Jałowcowej Góry*. Materiały III zjazdu Katedr Kryminalistyki, Dobczyce, 11-13 czerwca 2003. Kraków, 2004, s. 73-83.
57. Э. Курапка, **Г. Малевски**, Р. Бурда. Проблема уровней преподавания криминалистики в Литовском юридическом университете. *Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики.* 2 часть. Вопросы современной криминалистики. Академия Управления МВД России. Москва, 2004, с. 32-39.
58. **Г. Малевски**, Э. Курапка. Правовое регулирование применения специальных знаний в новом Уголовно – процессуальном кодексе Литовской Республики. *Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики.* 1 часть. Вопросы уголовного судопроизводства Академия Управления МВД России. Москва, 2004, с. 62-66.
59. R. Burda, R. Krikščiūnas, E. Latauskienė, **H. Malevski**, S. Matulienė. *Kriminalistikos taktika ir metodika.*Vilnius, 2004.
60. **H. Malevski**. Dokumentotyra.*Visuotinė Lietuvių enciklopedija*, V tomas. Vilnius, 2004, p. 55.
61. **H. Malewski**, E. Kurapka. Litewski kodeks postępowania karnego z roku 2002 o dowodach (zagadnienia wybrane). *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach.* Materiały z konferencji naukowej i IV zjazdu katedr kryminalistyki. Toruń 5-7 maja 2004 r. Pod redakcją Violetty Kwiatkowskiej-Darul. Toruń, 2004, s. 13-21.
62. **H. Malevski**. Fotoaplikacija.*Visuotinė Lietuvių enciklopedija*,VI tomas. Vilnius, 2004, p. 208.
63. **H. Malevski**. Fotogrametrija (kriminalistikoje). *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*,VI tomas. Vilnius, 2004, p. 212.
64. **H. Malevski**. Fotorobotas. *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*,VI tomas. Vilnius, 2004, p. 215.
65. **H. Malevski**. Fototechninė ekspertizė. *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*,VI tomas. Vilnius, 2004, p. 216.
66. **H. Malevski**. Galton Francis. *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*,VI tomas. Vilnius, 2004, p. 369-370.

2005

67. E. Kurapka, **H. Malevski**. Kriminalistiklehre an Universitäten- Notwendigkeit, Realität oder Problem? *Kriminalistik*. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis. 1/ 2005, s. 47-50.
68. **H. Malevski**. Habitoskopija. *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*, VII tomas. Vilnius, 2005, p. 326.

69. **H. Malevski**. Hans Gross. *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*,VII tomas. Vilnius, 2005, p. 194.
70. **H. Malevski**. Identifikacija. *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*,VII tomas. Vilnius, 2005, p. 728.
71. E. Kurapka, J. Pečkaitis, **H. Malevski**, V. Justickis Dynamics of Criminality in the Baltic States. Past, Present and Long-term Prognosis. *First Year in the European Union: Current Legal Issues.* Proceedings of the international conference 29-30 April 2005. Latvian Academy of Sciences, Mykolas Romeris University, Law College. Riga, 2005, p. 319-333.
72. E. Kurapka, **H. Malevski**, V. Justickis. Der Schutz der in der Verordnung festgehaltenen Menschenrechte als Priorität bei der Reform der Strafprozessordnung in Litauen. *First Year in the European Union: Current Legal Issues.* Proceedings of the international conference 29-30 April 2005. Latvian Academy of Sciences, Mykolas Romeris University, Law College. Riga, 2005, p. 446-455.
73. **H. Malevski**, E. Kurapka. Polsko-litewska współpraca czynnikiem inspirującym integracyjne procesy w kryminalistyce europejskiej. *Nauka wobec prawdy sądowej*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zdzisława Kegla. Wrocław, 2005, s. 371-379.
74. E. Kurapka, **H. Malevski**. Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas – dabarties mokslinis įdirbis ir ateities perspektyvos. *Jurisprudencija*, T. 65. Vilnius, 2005, p. 107-112.
75. **H. Malevski**, E. Latauskienė, S. Matulienė. Magistro baigiamųjų darbų rengimas Mykolo Romerio universitete kriminalistikos mokslo plėtros kontekste. *Jurisprudencija*, T. 65. Vilnius, 2005, p. 139-150.
76. E. Kurapka, **H. Malevski**, V. Justickis. Das staatliche Wisseschaftsprogram "Dynamik, Kontrole und Prognose der Kriminalitaet in Litauen und gegenwertige Konzeption der Kriminalistik". Anpassung der Litauischen Rechtssystems an die EU – Standards. In "*Die Umsetzung des Gemeinschaftsrechts im innerstaatichen Rechts*". Hrsg. Von H. Koeck. Linz, Johannes – Kepler- Universitaet, 2005, s. 251-257.
77. E. Kurapka, **H. Malevski**, V. Justickis. Ausbildung der Beamten an der Rechtsuniversitaet Litauen gemaess den Grundsaetzen der Bologna-Deklaration. In "*Die Umsetzung des Gemeinschaftsrechts im innerstaatlichen Rechts*". Hrsg. Von H. Koeck. Linz, Johannes – Kepler- Universitaet, 2005, s. 245-250.
78. E. Kurapka, **H. Malevski**, V. Justickis. Strategische Richtungen der Kriminalitaetspraevention und deren Harmonisierung in sich vereinenden Europa, In "*Die Umsetzung des Gemeinschaftsrechts im innerstaatlichen Rechts*". Hrsg. Von H. Koeck. Johannes – Kepler-Universitaet, 2005, s. 259-270.
79. E. Kurapka, **H. Malevski**, J. Juškevičiūtė, R. Burda. *Kriminalistikos rašto darbai ir praktinės užduotys*. Mokomasis-metodinis leidinys. Antroji pataisyta ir papildyta laida.Vilnius, 2005.

2006

80. **H. Malevski**. Įvykio vietos tyrimo instituto raida: atsiradimo prielaidos, įgyvendinimo problemos ir tobulinimo perspektyvos. *Jurisprudencija*, 1(79). Vilnius, 2006, p. 65-71.
81. В. Э. Курапка, **Г. Малевски**, Э. Кажемикайтене. Анализ и оценка уровня использования специальных знаний в Литовской Республике (по материалам интервьюирования сотрудников правоохранительных органов). *Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании*

преступлений. Материалы 3-й Всероссийской научно – практической конференции по криминалистике и судебной экспертизе 15-17 марта 2006 г. в двух томах. Том 1. Теоретические, организационные, процессуальные проблемы криминалистики и судебной экспертизы. Министерство внутренних дел Российской Федерации. Экспертно – криминалистический центр. Москва, 2006, с. 106-115.

82. В. Э. Курапка, **Г. Малевски**, С.Матулене. О понятии криминалистической характеристики преступлений и ее уровнях. *Вестник криминалистики.* Выпуск 2 (14). Москва:Спарк, 2005, с. 13-23.
83. **H. Malewski**, E. Kurapka. Opinia specjalisty i jej miejsce w procedurze karnej Litwy. *Logiczne podstawy opiniowania ekspertyz dokumentów a praktyka.* Materiały XI Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Wrocław 16-18 czerwca 2004 r. Pod red. Zdzisława Kegla. Wrocław, 2006, s. 197-203.
84. E. V. Kurapka, **H. Malevski**, J. S. Pečkaitis, E. Vaitkevičius. Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas baudžiamosios teisės ir kriminalistikos kontekste. *Jurisprudencija*, 7(85). Vilnius, 2006, p. 16-23.
85. J. Juškevičiūtė, **H. Malevski**, S. Matulienė. The Development of the Specialist's Institution in Lithuanian Criminal Procedure. *Bizonyítékok. Tiszteletkötet Tremmel Flórián Egyetemi Tanár 65. Születésnapjára*. Szerkesztette (Editors): Fenyvesi Csaba, Herke Csongor, Mészáros Bence. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata. Nr. 139. Pécs, 2006, s. 251-256.
86. E. Kurapka, **H. Malevski**. Analysis of the Lithuanian Law Enforcement Officials' Level of Knowledge in Criminalistics. *4th European Academy of Forensic Science Conference: Final Programme and Abstracts*. Helsinki, 2006, p. 244-245.
87. *Praktyczny słownik policyjno-prawniczy. Polski-białoruski-litewski-rosyjski-ukraiński*. Pod red. Grzegorza Ojcewicza. Wyższa szkoła policji w Szczytnie, 2006, s. 402 (H. Malewski – język litewski).
88. E. Kurapka, **H. Malewski**, J. Juškevičiūtė, E. Vaitkevičius. *Kriminalistikos technika. Kontroliniai klausimai ir praktinės užduotys.* Mokomasis-metodinis leidinys. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2006.

2007

89. E. Kurapka, **H. Malewski**, J. Juškevičiūtė, R. Burda. *Kriminalistikos rašto darbai ir praktinės užduotys*. Mokomasis-metodinis leidinys. Trečioji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2007.
90. R. Burda, E. Latauskienė, **H. Malevski**, S. Matulienė. *Kriminalistika. Rašto darbai ir praktinės užduotys.* Mokomasis-metodinis leidinys. Vilnius, 2007.
91. V. E. Kurapka, Z. Kegel, J. Pečkaitis, **H. Malewski**, V.Justickis. Security and Economic Development Interaction within European Union: An Integrational Model. *Third Year within the European Union: Topical Problems in Management of Economics and Law.* Proceedings of the International Conference 27-28 April 2007. Riga, 2007, p. 163-179.
92. V. E. Kurapka, **H. Malevski**. Kriminalistikos mokslas Lietuvoje: įžvalgos ateičiai. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.*V tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos leidinys. Vilnius, 2007.
93. **H. Malevski**. Kriminalistika. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XI tomas. Vilnius, 2007, p. 55.

94. **H. Malevski**. Kriminalistikos žinynas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XI tomas. Vilnius, 2007, p. 55.
95. **H. Malevski**. Kriminalistinė ekspertizė. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XI tomas. Vilnius, 2007, p. 55.
96. **H. Malevski**. Kriminalistinė registracija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XI tomas. Vilnius, 2007, p. 55-56.
97. **H. Malevski**. Kriptografija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XI tomas. Vilnius, 2007, p. 65.
98. **H. Malevski**. Kriptograma. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XI tomas. Vilnius, 2007, p. 65.
99. E. Kurapka, **H. Malevski**, E. Kažemikaitienė. Kriminalistikos ir teismo ekspertizės žinių poreikio ir jų taikymo praktikos Lietuvoje vertinimas. *Jurisprudencija*, 12(102). Vilnius: MRU, 2007, p. 22-31.

2008

100. J. Pečkaitis, V. E. Kurapka, **H. Malevski**, V. Justickis. General Security in the Modern Society. Its Concept and Modelling. *Journal of Social Sciences of University Nord. Contemporary Problems of Freedom, Human Rights, and Identity.* East-West Studies Number 2 (39). Tallinn,2008, p. 54-62.
101. **H. Malewski**. Zasady etyki zawodowej i niezależność biegłego sądowego. *Wpływ badań eksperymentalnych na wartość dowodową ekspertyzy dokumentów.* Materiały XII Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma. Wrocław 7-9 czerwca 2006 r. Wrocław, 2008, s. 325-330.
102. **H. Malevski**, E. Vaitkevičius. Ustawodawstwo Republiki Litewskiej o broni palnej i jego prawno-kryminalistyczne implikacje. *Problemy współczesnej kryminalistyki*. Warszawa, 2008, s. 217-234.
103. **Г. Малевски**. Изменение концепции осмотра места происшествия в Литве и пути ее внедрения в практику. *Вестник криминалистики*. Выпуск 3 (27). Москва: Спарк,2008, с. 26-33.

2009

104. V. E. Kurapka, J. S. Pečkaitis, **H. Malevski**, V. Justickis. Das „Strafrecht / Kriminologie" – Paradoxon – Köcks „Erkennung / Anerkennung" – Konzeption als neue Basis, es zu lösen (Überlegungen von vier litauischen Professoren untewegs zur Klingenthal – Konferenz). *Die Welt im Spannungsfeld zwischen Regionalisierung und Globalisierung*. (Hrsg. Peter Fischer, Margit Maria Karollus, Sigmar Stadlmeier) Wien: Linde Verlag, 2009, s. 629-638.
105. **H. Malewski**, E. Vaitkevičius. Prawno-kryminalistyczne zagadnienia badania i oceny niektórych rodzajów pistoletów gazowych. *Kryminalistyka i inne nauki pomostowe w postępowaniu karnym*. Opracowanie pod redakcją Jerzego Kasprzaka, Bronisława Młodziejowskiego. Olsztyn, 2009, s. 483-495.
106. **H. Malevski**. Pagrindinės kriminalistikos mokyklos ir šiuolaikinio kriminalistikos modelio formavimasis Lietuvoje. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.* VI. Kolektyvinė monografija. Sudarytojai: prof. dr. Hendryk Malevski, doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. Vilnius, 2009, p. 94-116.
107. **H. Malevski**. Kriminalistikos mokslo atsiradimo ir formavimosi prielaidos bei raida.

Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. Vilnius: Industrus, 2009, p. 399 – 435.

108. **H. Malevski**. Milicija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, XV tomas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, p. 133-134.

2010

109. **Г. Малевски**. Становление и развитие криминалистики и судебной экспертизы в Литве. *Вестник криминалистики.* Выпуск 4 (32). Москва: Спарк,2009, с. 56-64.
110. **Г. Малевски**. Становление и развитие криминалистики и судебной экспертизы в Литве (продолжение). *Вестник криминалистики.* Выпуск 1 (33). Москва: Спарк,2010, с. 37-43.
111. **H. Malevski**. Recenzija apie Gintarės Šatienės daktaro disertaciją „Korupcijos socialinės ir teisinės apibrėžties įtaka korupcinių veikų tyrimo metodikų koncepcijos pokyčiams“. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(17). Šiauliai, 2010, p. 150-154.
112. **H. Malewski**, A. Žalkauskienė. Problematyka badania pisma osób nietrzeźwych i jego znaczenie w ustalaniu faktów prawnych. *Aktualne tendencje w badaniach dokumentów.* Materiały XIII Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Wrocław, 2008. Pod red. Zdzisława Kegla. Wrocław, 2010, s. 367 – 379.
113. **Г. Малевски**. Становление и развитие криминалистики и судебной экспертизы в Литве (продолжение). *Вестник криминалистики.* Выпуск 2 (34). Москва: Спарк,2010, с. 38-50.
114. **Г. Малевски**. Периодизация истории становления и развития криминалистики. *Проблемы современного состояния и пути развития органов предварительного следствия.* Материалы Всероссийской научно-практической конференции 28-29 мая 2010 г. Часть 2. Академия Управления МВД России. Москва, 2010, с. 247-255.

2011

115. **Г. Малевски**. Становление и развитие криминалистики и судебной экспертизы в Литве (окончание). *Вестник криминалистики*, Выпуск 3 (35). Москва: Спарк, 2010, с. 25-31.
116. **Г. Малевски**, Г. Юодкайте-Гранскене. Проблема оптимизации сети экспертных учреждений Литовской Республики. *Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений.* Материалы V Международной научно-практической конференции по криминалистике и судебной экспертизе 2-3 марта 2011 г. Министерство внутренних дел Российской Федерации. Экспертно-криминалистический центр. Москва, 2011, с. 80-85.
117. **Г. Малевски**. Вроцлавские симпозиумы по исследованию письма. *Вестник криминалистики.* Выпуск 4 (36). Москва: Спарк, 2010, с. 43-50.
118. **H. Malewski**. Kryminalistyczna charakterystyka przestępstwa – ważny element metodyki kryminalistycznej czy sztuka dla sztuki? *Co nowego w kryminalistyce – przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości.* Redakcja naukowa Ewa Gruza, Mieczysław Goc, Tadeusz Tomaszewski. Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne. Warszawa, 2010, s. 229-237.
119. G. Juodkaitė-Granskienė, **H. Malevski**, R. Merkevičius. Teismo ekspertizės reglamentavimas – būklė ir perspektyvos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika, VII.* 3 dalių mokslo straipsnių rinkinys. Sudarytojai – prof. dr. Hendryk Malevski, doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė.Vilnius, 2011, 3 dalis, p. 9-21.

120. **Г. Малевски**. VII международная научно-практическая конференция «Криминалистика и судебная экспертиза» стала историей. *Эксперт-криминалист*, № 3. Федеральный научно-практический журнал. Издательская группа «Юрист». Москва, 2011, с. 34-36.
121. Straipsnio vertimas iš lenkų į rusų kalbą: Ю. Вуйцикевич, В. Квятковска-Вуйцикевич. Роль судебного эксперта в оценке результатов опознания, проведенного очевидцем происшествия. *Эксперт-криминалист*, № 3. Федеральный научно-практический журнал. Издательская группа «Юрист». Москва, 2011, с. 37-38.

2012

122. **Г. Малевски**, Г. Юодкайте-Гранскиене. Экономизация судебной экспертизы – неизбежность или модное увлечение? *Теория та практика судовоіекспертизи і криміналистікі*. Збірник наукових праць. Вып. 11, Харків, 2011, с. 201-211.
123. **H. Malevski**. *Kriminalistikos mokslo teorija – quo vadis?* //Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Vilnius, 2012, p. 230-252.
124. G. Juodkaitė-Granskienė, **H. Malevski**. Benefits and weaknesses of modern legal regulation of forensic examination in the Republic of Lithuania. *Криминалистикиисуде бнаяэкспертиза: наука, обучение, практика*. 8-я (внеочередная) международная научно-практическая конференция. Под общей ред. С. П. Кушниренко. СПб: Издательский Дом СПбГУ. Санкт-Петербург, 2012, с. 368-373.
125. Straipsnio vertimas iš lenkų į rusų kalbą: Р. Влодарчик. Бертильон и современное использование биометрических признаков человека в процессе криминалистической идентификации. *Криминалистики и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*. 8-я (внеочередная) международная научно-практическая конференция. Под общей ред. С. П. Кушниренко. СПб: Издательский Дом СПбГУ. Санкт-Петербург, 2012, с. 210-223.
126. **Г. Малевски**, С.Кушниренко, Г.Юодкайте-Гранскене. 8 (внеочередная) Международная научно-практическая конференция «Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика» - стала историей? *Эксперт-криминалист,* № 3. Санкт-Петербург, 2012, с. 21-24.
127. **H. Malewski**, Ž. Ragauskas. Zapewnienie jakości w badaniach pisma w praktyce Centrum Badań Kryminalistycznych policji litewskiej. *Znaczenie aktualnych metod badań dokumentów w dowodzeniu sądowym*. Materiały XIII Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Red. Z. Kegel, R. Cieśla. Wrocław, 2012, s. 251-257.
128. **H. Malewski**, Z. Malewski. Co ma wiedzieć prawnik o badaniu dokumentów (pisma): analiza ilościowo-jakościowa wybranych podręczników kryminalistyki. *Znaczenie aktualnych metod badań dokumentów w dowodzeniu sądowym*. Materiały XIII Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma, Red. Z. Kegel, R. Cieśla. Wrocław, 2012, s. 235-250.
129. **Г. Малевски**. Специальные знания – краеугольный постулат концепции криминалистики Ганса Гросса и их современная интерпретация. *Криминалистъ первопечатный*, № 5/2012, с. 108-121.

2013

130. **Г. Малевски**. Литовское общество криминалистов: вектор движения – европейская интеграция. *Эксперт-криминалист,* № 4, 2012, с. 15-19.
131. **H. Malevski**. Kriminalistinė strategija, strategija kriminalistikoje ar kriminalistinės politikos strategija? *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. IX. 2 dalių mokslo straipsnių rinkinys. Sudarytojai – prof. dr. Hendryk Malevski, doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. II dalis.Charkovas, 2013, p. 17-31.
132. **H. Malevski**, G. Juodkaitė-Granskienė, G. Nedveckis. Teismo ekspertų ir specialistų rengimas Lietuvoje: privalumai ir problemos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.* IX. 2 dalių mokslo straipsnių rinkinys. Sudarytojai – prof. dr. Hendryk Malevski, doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. I dalis. Charkovas, 2013, p. 48-59.
133. **Г. Малевски**. IX Международная научно-практическая конференция «Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика» (г. Вильнюс, Литва, 21-22 июня 2013 г.). Пресс-релиз. *Эксперт-криминалист*, № 3, 2013, с. 28-29.

2014

134. **H. Malevski**, G. Šatienė. *Skaidrumas, administracinė diskrecija ir korupcija*, *Viešasis valdymas: koncepcijos ir dimensijos.* Mokslo studija. Redaktoriai Diana Šaparnienė, Algis Krupavičius. Vilnius: BMK leidykla, 2013, p. 138-152.
135. **Г. Малевски**. В поисках собственной модели обучения – метаморфозы криминалистической дидактики в Литве. *Модели преподавания криминалистики: история и современность. Совместный международный проект.* Сборник научныхтрудов. Под ред. проф. Н. П. Яблокова и проф. В. Ю. Шепитько. Харьков: Апостиль,2014, с. 21-63.
136. A. Malewska, **H. Malewski**. Proces formowania się podmiotowości politycznej społeczności polskiej na Litwie. *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej.* Pod red. M. Maciejewskiego, M. Marszała, M. Sadowskiego. Wrocław, 2014, s. 213-238.
137. **H. Malewski**. Autografy Adama Mickiewicza w aktach Komisji Śledczej N. Nowosilcewa w sprawie Towarzystwa Filaretów. *Dokument i jego badania*. Pod red. Rafała Cieśli. Prace naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław, 2014, s. 257-266.
138. **H. Malevski**, G. Valentukonis. Pataisos įstaigų veiklos reformavimas valstybės baudžiamosios politikos kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr 1(33), 2014, p. 116-124.
139. **H. Malewski**, A. Novikovas.Problemy decentralizacji zadań z zakresu zapewniania bezpieczeństwa i porządku publicznego na poziomie lokalnym w Republice Litewskiej. [w:] J. Czapska (red.). *Koordynacja działań lokalnych na rzecz bezpieczeństwa*. Kraków, 2014, s. 436-459.
140. G. Juodkaitė-Granskienė, **H. Malevski**. Ekspertinio tyrimo metodų vertinimas. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika, X,* 2 dalių mokslo straipsnių rinkinys. Sudarytojai – prof. dr. Hendryk Malevski, prof. habil. dr. Valery Shepitko. II dalis. Charkovas:PublishingHouse „Apostille", 2014, p. 219-231.
141. **Г. Малевски**, Г. Юодкайте-Гранскене, М. Шепитько. Информация о 10

(внеочередной) международной научно-практической конференции «Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика» (Украина, г. Ужгород, 26-27 июня 2014 г.). *Эксперт-криминалист*, № 4. Федеральный научно-практический журнал. Издательская группа «Юрист». Москва, 2014, с. 25-26.

142. **Г. Малевски**. Проблема соотношения понятий тактики и стратегии в криминалистике и деятельности правоохранительных органов. *Криминалистъ первопечатный*, № 9/2014, с. 99-120.
143. **H. Malevski**, G. Juodkaitė-Granskienė, M. Shepitko.10 (Extraordinary) International scientific and practical conference „Criminalistics and Forensic examination: science, studies, practice". *Криминалистъ первопечатный*, № 9/2014, с. 177-181.
144. **H. Malewski**. Wprowadzenie. *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, t. 13/14, Wilno, 2014, s. 5-12.
145. **H. Malewski**. 10. Międzynarodowa konferencja naukowa: "Kryminalistyka i ekspertyza sądowa: nauka, studia, praktyka". *Zagadnienia Społeczne*, Nr 2 (2). Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku. Białystok, 2014, s. 253-262.

2015

146. **H. Malevski**. Kriminalistikos, teismo ekspertologijos ir proceso teisės mokslų koegzistencija, konkurencija ar komplementarumas? *XI. Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*". Mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius, 2015, p. 91-104.
147. Straipsnio vertimas iš lenkų į rusų kalbą: М. Гоц, К.Ю. Фурман. 24-26 июня 2015 г. состоялась международная научная конференция – VI Симпозиум Польского криминалистического общества «Криминалистика – единство науки и практики» (г. Торунь, Польша). *Эксперт-криминалист,* № 4. Федеральный научно-практический журнал. Издательская группа «Юрист». Москва, 2015, с. 35-36.
148. **Г. Малевски**. 25-27 июня2015 г. состоялась очередная XI научно-практическая конференция «Криминалистика и судебная экспертология: наука, обучение, практика» (г. Вильнюс, Литва). *Эксперт-криминалист,* № 4. Федеральный научно-практический журнал. Издательская группа «Юрист». Москва, 2015, с. 37-39.
149. **H. Malewski**. Wprowadzenie, *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, t. 15, Wilno, 2015, s. 4-12.
150. **H. Malevski**, G. Juodkaite-Granskiene, M. Shepitko. XI International scientific and practical conference "Criminalistics and forensic science: science, studies, practice" (XI міжнародна науково-практична конференція «Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика»). *Криминалист первопечатный*, № 10/2015, с. 171-174.
151. Straipsnio vertimas iš lenkų į rusų kalbą: М. Гоц, К. Ю. Фурман. VI Симпозиум Польского криминалистического общества. Перевод с польского – **Г. Малевски**. Вестник криминалистики, № 3(55). Санкт-Петербург, 2015, с. 121-123.
152. **Г. Малевски**, С. Матулене. XI научно-практическая конференция «Криминалистика и судебная экспертология: наука, обучение, практика». *Вестник криминалистики*, № 3 (55), Санкт-Петербург, 2015, с. 124-128.

2016

153. **H. Malewski**. International Scientific-Practical Conference "Criminalistics and Forensic

Examination: Science, Studies, Practice. *Law and Forensic Science*, Volume 10, 2015 (2), s. 195-215.

154. **H. Malewski**. Tendencje rozwoju kryminalistyki - utrwalanie modelu „narodowego" czy współtworzenie europejskiej przestrzeni kryminalistycznej? *Kryminalistyka -jedność nauki ipraktyki(przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości).* Redakcja naukowa: Mieczysław Goc, Tadeusz Tomaszewski, Remigiusz Lewandowski, Warszawa, 2016, s. 165-177.
155. **H. Malevski**, E. Kurapka, S. Matulienė und G. Juodkaitė –Granskienė. Die „Gesellschaft der Kriminalisten Litauens". Brücke zwischen den kriminalistischen Schulen Ost-, Mittel-und Westeuropas. *Kriminalistik*. Unabhängige Zeitschrift fűr die kriminalistische Wissenschaft und Praxis Heft. 8-9/2016, s. 525 –531.
156. **H. Malewski**. Współzależność prawa karnego i kryminalistyki? Analiza wybranych podręczników kryminalistyki. *Na styku prawa karnego i prawa o wykroczeniach. Zagadnienia materialnoprawne oraz procesowe*, w dwóch tomach, Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Markowi Bojarskiemu, Pod redakcją Janusza Sawickiego i Katarzyny Łucarz, T. 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław, 2016, s. 340-348.
157. **H. Malewski**. XI Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Praktyczna „Kryminalistyka i ekspertologia sądowa: nauka, studia, praktyka, Wilno, 25-27 czerwca 2015 r. *Problemy Współczesnej Kryminalistyki*, t. XIX. Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Wydział Prawa i Administracji Zakład Kryminalistyki UW. 2015, s. 189-196.
158. E. Bilevičiūtė, V. E. Kurapka, S. Matulienė, **H. Malewski**. Europos teismo ekspertizės vizija 2020: prioritetiniai tikslai ir galimos jų įgyvendinimo kliūtys. *XII, Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos praktika.* Moksliniai redaktoriai: doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, prof. dr. Henryk Malewski, dr. Magdalena Tomaszewska. Vilnius, Varšuva, 2016, p. 50-66.
159. E. Vaitkevičius, **H. Malewski**, E. V. Kurapka. Lietuvos Respublikos šaunamųjų ginklų ir šaudmenųkontrolės įstatymo įtaka nusikalstamumui: kriminalistinė analizė. *XII, Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos praktika.* Moksliniai redaktoriai: doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, prof. dr. Henryk Malewski, dr. Magdalena Tomaszewska. Vilnius, Varšuva, 2016, p. 455-468.
160. **H. Malevski**. *Textbook of Criminalistics*, Volume 1: General Theory, ed. H. Malevski, V. Shepitko, Apostille Publishing House LLC. Kharkiv, 2016. Chapter1.1-1.5, 2.1-2.4 (2.3. kartu su Valery Shepitko), 12.1-12.4 (kartu su Gabrielė Juodkaitė-Granskienė), 14.1, s. 1-44, 45-83, 299-334, 371-396.
161. **H. Malewski**. Implementacja aktów prawnych Unii Europejskiej i ich wpływ na działalność ekspercką na Litwie. *Zagadnienia Społeczne*, 2(6), 2016, Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, s. 63-80.
162. **H. Malewski**.Wprowadzenie. *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, t. 16. Wilno, 2016, s. 4-12.
163. **H. Malewski**. Posłowie do konferencji „Mniejszości narodowe – szansą, wyzwaniem czy zagrożeniem bezpieczeństwa narodowego?" *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, t. 16. Wilno, 2016, s. 466-472.

2017

164. **H. Malevski**. Būtiniausių kokybės standartų taikymo atliekant tyrimus nusikaltimo vietoje ir dirbant su įrodymais nuo nusikaltimo vietos iki teismo salės. *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija.* Mok-

slo studija. Atsakingieji redaktoriai: Vidmantas Egidijus Kurapka, Hendryk Malevski, Snieguolė Matulienė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p.112-170.

165. **H. Malevski**, V. E. Kurapka, S. Matulienė. Kriminalistikos mokslas – implementavimas į europinę kovos su nusikalstamumu praktika: harmonizavimo sritys, kryptys ir metodika. *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija*. Mokslo studija. Atsakingieji redaktoriai: Vidmantas Egidijus Kurapka, Hendryk Malevski, Snieguolė Matulienė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 327-354.
166. V. E. Kurapka, **H. Malevski**, S. Matulienė, E. Bilevičiūtė, G. Juodkaitė-Granskienė, Ž. Navickienė, S. Stankevičiūtė. Išvados ir pasiūlymai dėl Europos kriminalistikos ir teismo ekspertizės vizijos įgyvendinimo nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis. *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija*. Mokslo studija. Atsakingieji redaktoriai: Vidmantas Egidijus Kurapka, Hendryk Malevski, Snieguolė Matulienė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016, p. 354-370.
167. **H. Malewski**, V. E. Kurapka, S. Matulienė, Ž. Navickienė. Współpraca funkcjonariuszy organów ścigania ze specjalistami pionu kryminalistycznego. Diagnoza i możliwości usprawnienia (doświadczenia litewskie). *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii/ Archives of Forensic Medicine and Criminology*, 66 (3). 2016, p. 182-210.
168. **H. Malevski**, G. Juodkaite-Granskiene, M. Shepitko. 12th International Scientific Conference „Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice. *Криминалистъ первопечатный*, No 13, 2016, p. 165-167.
169. Т. С. Волчецкая, **Г. М. Малевски**, Р. А. Ренер. Проблемы развития янтарной отрасли и противодействие незаконному обороту янтаря в *Балтийском регионе.* Балтийский регион, Т. 9, № 4. 2017, p. 114-128.
170. Straipsnio vertimas iš lenkų į rusų kalbą: Р. Цесля, XVII Вроцлавский Симпозиум исследования письма. *Криминалистъ первопечатный*, No 13/2016, p. 154-158.
171. **Г. Малевски**, В. Э. Курапка, С. Матулене. Судебная экспертиза в Литве - есть ли стратегия государственной криминалистической политики в этой области? *Наукові праці Національного Університету «Одеська Юридична Академія»*, Том XIX. Одеса, 2017, с. 326-335.
172. V. E. Kurapka, **H. Malewski**, S. Matulienė, E. Bilevičiūtė. Kriminalistikos vizija 2020 ir naujos įžvalgos dėl jos ateities. *XIII, Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*. Idalis, Vilnius, 2017, p. 31-45.
173. **Г. Малевски**, С. Матулене. Информация о Международном Фестивале криминалистики (Республика Польша, 28–30 сентября2016 г.). Information on the International Festival of Criminalistics (Poland, September 28–30, 2016). *Эксперт-криминалист,* No 1. Федеральный научно-практический журнал. Издательская группа «Юрист». Москва, 2017, с. 36-38.
174. **H. Malewski**. Działalność naukowa Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy w latach 2014-2016. *Biuletyn Historii Pogranicza*, Nr 16. Białystok, 2016, s. 107-128.
175. R. Jurka, V. E. Kurapka, **H. Malewski**, S. Matulienė, E. Bilevičiūtė. European Forensics Vision and Action Plan 2020: Relation between Science and Practice in their Implementation (Lithuania Example). *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, Volume VIII, Issue 4(26), Summer 2017, p. 1151-1160.
176. **H. Malevski**, S. Matulienė. Information of criminal intelligence and its use in the pre-trial investigation. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали V Міжнародног округлого столу* (26 трав. 2017 р., м. Одеса) / відп. завип.: В. В.

Тіщенко, О. П. Ващук, А. О. Панасюк; НУОЮА; ПРЦНАПрН України – Одеса: Видавничийдім «Гельветика», 2017, с. 155-159.

177. **H. Malewski**, V. E. Kurapka, S. Matulienė. Czy społeczna rada koordynacyjna ds. działalności ekspertów sądowych może być efektywnym narzędziem współpracy wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania z placówkami ekspertyzy sądowej? (doświadczenia litewskie). *Zagadnienia Społeczne*,Nr. 1 (7). Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, 2017, s. 27-45.

2018

178. V. E. Kurapka, **H. Malewski**, S. Matulienė, G. Juodkaitė-Granskienė, A. Gorbatkov. Kriminalistika Lietuvoje 1918-2018 metais = Criminalistics in Lithuania since 1918 to 2018. *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice = Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика = Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika: 14 International congress, September 13-15, Odessa, Ukraine, 2018*. Одеса: Гельветика, 2018.
179. V. E. Kurapka, **H. Malewski**, S. Matulienė, G. Juodkaitė-Granskienė, A. Gorbatkov. Kriminalistika Lietuvoje 1918–2018 metais. *Lietuvos teisė. 1918-2018 m.: šimtmečio patirtis ir perspektyvos.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017, p. 888.
180. **H. Malewski**. Podsumowanie V Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej *Setna rocznica rozpadu imperiów. Państwa narodowe a kwestia mniejszości narodowych w Europie* (aspekty historyczne, społeczno-polityczne, prawne i kulturowe) Wilno, 19–21 kwietnia 2018 r. Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy, t. 18. Wilno, 2018, s. 483-498.
181. **H. Malewski**, V. E. Kurapka, Ž. Navickienė. Mykolo Romerio universiteto studentų požiūris į kriminalistikos didaktikos aktualijas. *Problemy współczesnej kryminalistyki*, tom XXII, Warszawa, 2018, s. 113-128.

2019

182. **H. Malewski**, R. Brazis, J. Wołkonowski, B. Grużewski. Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy (SNPL) – samoidentyfikacja i konsolidacja polskiej społeczności naukowej na Litwie.*Inteligencja polska w świecie,* red. Zygmunt Kolenda, Hubert Chudzio, Dorota Praszałowicz, Polska Akademia Umiejętności. Kraków, 2018, s. 127-144.
183. **Г. Малевски**, В. Э. Курапка. Некоторые проблемные вопросы гармонизации подготовки экспертов и специалистов в контексте движения к единому европейскому криминалистическому пространству. *III Международная научно-практическая конференция „Дискуссионные вопросы теории и практики судебной экспертизы»*. Москва, 2019, с. 393-398.
184. V. E. Kurapka, **H. Malewski**. Kompleksinė kriminalistikos mokymo ir kompetencijos tobulinimo teisėsaugos bei justicijos pareigūnams mokslinė koncepcija ir jos realizavimo modeliai. *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice = Криминалистика и судебная экспертология: наука, обучение, практика = Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. XV International congress, September 19-21,* 2019, Kaunas, 1 tomas, p. 57-72.
185. В. Э. Курапка, **Г. Малевски**. Научная концепция криминалистической политики в стратегиях органов правопорядка как инновационный прорыв в обеспечении создания общего европейского криминалистического пространства. *Матеріали*

міжнародного «круглого столу» (Харків, 12 грудня 2019 р.). Харків: «Право», 2019, с. 84-91.

2020

186. R. Ackermann, V. E. Kurapka, **H. Malewski**, V. Shepitko. Schaffung eines einheitlichen europäischen kriminalistischen Raumes. Die Tätigkeit öffentlicher Organisationen zur Stärkung der internationalen Beziehungen. *Kriminalistik,* 6/2020. Unabhängige Zeitschrift fűr die kriminalistische Wissenschaft und Praxis Heft, p. 355-363.
187. **Г. Малевски**. Уголовно-процессуальная деятельность специалиста в Литовской Республике в контексте международного сотрудничества. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Право,* Т. 11, Вып. 2, 2020, p. 414-430.
188. V. E. Kurapka, **H. Malewski**, S. Matulienė. Kriminalistika Lietuvoje 1990-2020: nuo naujų paradigmų paieškos iki realizuotų mokslinių koncepcijų ir ateities įžvalgų. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka = Public security of public order: scientific articles: mokslinių straipsnių rinkinys,* [t.] 24. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo akademija, 2020, p. 256-291.
189. **H. Malewski**. Polityka na obrzeżach kryminalistyki.*Na obrzeżach polityki*. Część dwunasta, Praca zbiorowa pod redakcją Marcelego Kosmana, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2020, p. 59-72.
190. V. E. Kurapka, **H. Malewski**, S. Matulienė. Mykolo Romerio universitetas ir Lietuvos akademinės kriminalistikos raida europinio bendradarbiavimo link (30-mečio keliai ir klystkeliai). *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika = Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice = Криминалистикаисудебн аяэкспертология: наука, обучение, практика, 16 tomas*. Vilnius, 2020.

2021

191. V. E. Kurapka, **H. Malewski**. Po dvidešimties metų... straipsnio „Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje“ pėdsakais. *Visuomenės saugumasir viešoji tvarka = Public security of public order: scientific articles: mokslinių straipsnių rinkinys,* [t.] 27. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo akademija, 2021, p. 87-100.
192. **H. Malewski**, V. E. Kurapka, I. Tamelė. Lietuvos kriminalistų draugijos kongresų apžvalga – akademinė didaktika. *Zborník príspevkov, 17. Medzinárodný kongres „kriminalistika a forenzné vedy: veda, vzdelávanie, prax*“, 16. - 17. september 2021. Bratislava, Slovenská respublika, akadémia policajného zboru v Bratislave, 2021, p. 197-218.
193. **H. Malewski**. Reglamentacja posiadania broni na Litwie.*Reglamentacja broni palnej w Europie*. Wybrane zagadnienia, Red. naukowa Dariusz Jagiełło, Difin. Warszawa, 2021, p. 95-114.
194. V. E. Kurapka, **H. Malevski**, S. Matulienė. The Concept of Lithuanian Criminalistic (Forensic) Police in the Strategies of Law Enforcement Institutions as a Stimuls for the Creation of Common European Area of Public Security. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики.* Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції-полілогу (м. Харків, 15—16 квітня 2021 року), Міністерство юстиції України Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». Харків: «Право», 2021, p. 50-52.
195. **H. Malevski**, V. E. Kurapka, I. Tamelė. Motivation and expectations of students - an

important factor in the implementation of the new bachelor's degree program „Law and Criminalistics". *Криміналіст першодрукований*, № 21-22, 2021, p. 10-38.

2022

196. H. Ilgiewicz, **H. Malewski.** Wstęp i Wprowadzenie, *Przesłanki i reminiscencje uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Uwarunkowania polityczno-prawne i kulturowe*, Monografia zbiorowa, Redaktorzy naukowi: Henryka Ilgiewicz, Henryk Malewski, Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy, Rok 2021, Tom 21A, Wilno – Dąbrowa Górnicza, 2021, s. ix-xix
197. V. E. Kurapka, **H. Malewski**, K. Kurapka. Dar kartą specialių žinių panaudojimo vertinimo baudžiamajame, civiliniame ir administraciniame procese klausimu. *Administracinės teisės novelos. Liber Amicorum Algimantui Urmonui* Vilnius, 2022, p. 282-300.
198. L. Kraujalis, **H. Malewski**. Psichofiziologinių tyrimų naudojant poligrafą Lietuvoje šiuolaikinės aktualijos (atlikimo sąlygos, metodikos ir tyrimų apžvalga). *XVIII Tarptautinis kongresas Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika = XVIII International congress Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice.* Recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys. Mykolo Romerio universitetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos kriminalistų draugija. Vilnius, 2022, p. 105-113.
199. **H. Malewski**. Bendroji kriminalistikos teorija: nuo Hanso Grosso iki Rafailo Belkino... ir kas toliau? *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis: liber amicorum profesoriui Egidijui Vidmantui Kurapkai*. Kolektyvinė monografija. [Moksliniai redaktoriai ir sudarytojai Henryk Malewski, Snieguolė Matulienė, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė] Lietuvos kriminalistų draugija. Vilnius, 2022, p. 35-62.
200. **H. Malewski**, E. V. Kurapka, S. Matulienė, V. Shepitko, M. Shepitko, R. Cieśla. Didactics and the views of students in Lithuania, Ukraine, and Poland on the necessity of studying criminalistics disciplines.*International Comparative Jurisprudence,* Vol. 8 No. 2. Mykolas Romeris University, 2022, p. 193-208.
201. В. Ю. Шепітько, **Г. Малєвскі**, В. Е. Курапка, Криміналістична дидактика в контексті руху до єдиного європейського криміналістичного простору: погляди студентів Литви та України. (Valery Yu. Shepitko, Henryk Malewski, Vidmantas Egidijus Kurapka, Criminalistic didactics in the movement to wards aunified european criminalistic space: views of Lithuanian and Ukrainian students. *Journal of the national academy of legal sciences of Ukraine*, Volume 29, Issue 4. Kharkiv: «Pravo», 2022, p. 129-146.
202. V. E. Kurapka, **H. Malewsky**, S. Matuliene, R. Krikščiūnas.Hate Crimes: Trends in Lithuania. *9th SWS International Scientific Conference on Social Sciences ISCSS 2022*, s. 71-78.
203. V. E. Kurapka, **H. Malewsky**, S. Matuliene, R. Krikščiūnas.*Trends in Forensic Didactics in Lithuania: Dialogue Vector.9th SWS International Scientific Conference on Social Sciences ISCSS 2022*, s. 191-204.
204. **H. Malewski**, R. Tamošiūnaitė, V. E. Kurapka, S. Matulienė. Proces formowania się podpisu: czynnik rodzinny (wersja polska), s. 215-233; Signature formative mechanism: family factor, p. 235-254. *Problemy współczesnej kryminalistyki*, TOM XXVI, pod redakcją: Tadeusza, Tomaszewskiego, Ewy Gruzy, Mieczysława Goca, Warszawa, 2022.
205. V. E. Kurapka, **H. Malewsky**, R. Krikščiūnas, I. Tamelė. Insights into the concept of forensic science policy as a step towards a future international science programme. *9th SWS International Scientific Conference on Social Sciences ISCSS,* 2022, p. 79-87.
206. V. E. Kurapka, **H. Malewsky**, R. Krikščiūnas, I. Tamelė. Migration processes and their

impact on crime. *9th SWS International Scientific Conference on Social Sciences ISCSS*, 2022, p. 97-102.

2023

207. **H. Malewski**. O formowaniu się ekspertologii sądowej - nowej dyscypliny naukowej - słów kilka.*Piękno kryminalistyki*. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Wójcikiewicza, Red. naukowa Violetta Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Ryszard Krawczyk, Dariusz Wilk, Wydawnictwo TNOiK „DOM ORGANIZATORA". Toruń, 2023, p. 227-243.
208. **H. Malewski**, E. V. Kurapka, S. Matulienė, I. Tamelė. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos teisės bakalauro studijų programos specializacijos „Teisė ir kriminalistika" studentų lūkesčiai ir motyvacija. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija, mokslas, studijos praktika 19*. Recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, Brno, 2023, p. 19-28.
209. **H. Malewski**, R. Tamošiūnaitė, S. Matulienė, E. V. Kurapka. Vizualinės vyresniųjų šeimos narių parašų charakteristikos įtaka jaunojo žmogaus parašo formavimosi procesui. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija, mokslas, studijos praktika 19*. Recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, Brno, 2023, p. 206-218.
210. *Textbook of Criminalistics. Volume II: Criminalistic Technique ant Tactics*. Edited by **Hendryk Malevski**, Valery Shepitko. Kharkiv: Право, Vilnius, 2023.

QUO VADIS, KRIMINALISTIKA?
QUO VADIS, CRIMINALISTICS?

Kolektyvinė monografija

Liber Amicorum
Profesoriui
Henryk Malewski

Redagavo MB „Kopis“

Maketavo Martynas Švarcas

Tiražas 100 egz.

Išleido Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, 08303 Vilnius
www.mruni.eu

Spausdino UAB „Šiaulių spaustuvė“
P. Lukšio g. 9G., 76200 Šiauliai
www.siauliuspaustuve.lt

9 786094 880728 >